

(౫౨)

పట్టింశసకప్రారంభః.

భూయవ మహాతేజా హనుమా న్నారుతాశ్శజః
అబ్రవీ శ్చగ్గితం వాక్యం సీతాప్రత్యయకారణాత్. ౧

టీక॥ మహాతేజాః=అధికమయినప మాటను; అబ్రవీత్=పలికెను.
రాక్రమముగల; మారుతాశ్శజః= వా మహాపరాక్రమశాలియు వాయుదే
యుదేవునికొడుకైన; హనుమా= ఘనీకుమారుండునగు హనుమంతుండు,
హనుమంతుండు; సీతాప్రత్యయకార సీతకునమ్మకంబుగల్గించుటకై, మజల, వి
ణాత్=సీతయొక్క-నమ్మకమనుకారణ నయంబుతో, నిట్లుచెప్పెను.
మువలన, భూయవ=మఱలసే; ప్రశ్ని అని, తాత్పర్యము.
తం=వినయముతోఁగూడిన; వాక్యం=

వానకో హం మహాభాగే దూతో రామస్య ధీమతః

టీక॥ మహాభాగే=అధికమయినభా మహాభాగులవగుసీతాదేవీ! నే
గ్యముగలసీతాదేవీ! అహం= నేను; వా ను వానరుండనుగాని రాక్షసుండనుగా
నరిః=వానరుండను. ధీమతః= బుద్ధిమం ను; బుద్ధిమంతుండగు రాముండుపంప
తుండగు; రామస్య= రామునియొక్క; గా వచ్చినదూతను. అని, తాత్పర్యము.
దూతః=దూతను.

రామనామాంకితం చే దం పశ్య దేవ్యం గుళీయకమ్. ౨

టీక॥ చేవి=సీతాదేవీ! ఇదం=ఈ; సీతాదేవీ! ఇదిగో! రామునిపేరు
రామనామాంకితం= రామునిపేరుచె వ్రాసినయంగరముఁజెచ్చియున్నాను;
ప్పబడిన; అంగుళీయకంచ= ఉంగర చూడుము. అని, తాత్పర్యము.
మును; పశ్య=చూడుము.

ప్రత్యయాథకం తపా నీతం తేన ద త్తం మహాత్మనా

టీక॥ తపః=నీకు; పత్యయా=కాం=న ఇన్యోబడినది.
 మృకముకొలుకు; అనీతం= తేబడినది. నీకునమ్మకంబు గలుగుటకై, మహా
 మహాశ్చనా=పూజ్యమయిన నన్నభావం త్తుండగు రాముండ్వై గాఁ, దీసికొనివ
 బుగల; తన=ఆ రామునిచేత; చిత్తం= చ్చినాను. అని, తాత్పర్యము.

సమాశ్చనీహి భద్రం తే టీకాదుఃఖలా హ్యసి

టీక॥ సమాశ్చనీహి= టిఁబడిల్లుము. లుగలదానవు; అనిహి=అగుచున్నావు
 తే=నీకు; భద్రం=మంగళము; అస్తు (అ గదా.
 ధ్యాహృతము) = అగుఁ గాక. త్వం (అ ఇంకనూఁటలనొందుదు; నీకుమంగ
 ధ్యాహృతము) = నీవు; టీకాదుఃఖఫ శముగలుగుఁ గాక; నీమఃఖమలన్నియున
 లా= సశించినదుఃఖముయొక్క ఫలము శించినవి. అని, తాత్పర్యము.

గృహీత్వా ప్రేక్ష మాతౌ సా భర్తా కరవిభూషణమ్
 భర్తా రమవ సంప్రాప్తా జానకీ ముదితాభవత్. ౪

టీక॥ సా=ఆ; జానకీ=నీ తాదేవి; భ సంతసించినది; అభవత్=అయెను.
 భర్తా=పెండ్లిమియొక్క; కరవిభూ ఆనీతాదేవి, తనపెండ్లిమికి హస్త
 షణం=హస్తభూషణమయిన యుంగ భూషణమయినయుంగరమును దీసికొ
 రమును; గృహీత్వా=తీసికొని; ప్రే స, పలుమాఱులుచూచిచూచి, పెన్
 ట్టమాతౌ=చూచుచున్నచే; భర్తా మిటియగు రామునిబొందినట్లు, పరమ
 రం= పెండ్లిమిని; సంప్రాప్తేవ (స్థి సంతోషంబునొందినది.
 తా)=పొందినట్లున్నచే; ముదితా= అని, తాత్పర్యము.

చారు త ద్వదనం తస్యా స్తామ్రశుక్లా యతేక్షణమ్
 లశోభత విశాలాఽగ్న్యో రాహుముక్త ఇహోడురాట్. ౫

టీక॥ విశాలాఽగ్న్యో= పెద్దకండ్లుగ రు=సుందరమును; తామ్రశుక్లాయతే
 ల; తస్యా=ఆనీతాదేవియొక్క; చాక్షణం = ఎఱ్ఱనివియుఁ జెల్లనివియును

నీఘ్నములయినవియునగు కండ్లుగలది
యైనగు; తతః=ఆ;వదనం=ముఖము;
రాహుము క్తః=రాహువుచే విడువఁబ
డిన;ఉడురాడివ=నక్షత్రముల యొక్క
రాజయినచంద్రుండుంబోలె; అశోభ
త=ప్రకాశించెను.

అప్పుడు సంతోషంబున, కొనల
నెట్టినైనడుమండెల్లనై విశాలంబులయి
న కండ్లుగలిగి సుందరంబై యుం
డు, నాసీతాదేవిముఖమురాహువుచే
విడువఁబడినచంద్రుండుంబోలె, బ్రకా
శించెను. అని, తాత్పర్యము.

తత స్సాహస్రీ మతీ బాలా భర్తృసందేశహషితా
పరతుష్టా ప్రియం కృత్వా ప్రశశంస మహాకపిమ్. ౬

టీక॥తతః=అటుపిమ్మట; బాలా=
చిన్నదగు; సా=ఆసీతాదేవి; భర్తృ
సందేశహషితా=పెనిమిటిచెప్పి పం
పినమాటచేఁగగుపాఁటు నొందినదై;
సాహస్రీమతీ=లజ్జగలదై; పరతుష్టా= సం
తోషమునొందినదై; ప్రియం=సమ్మా
నమును; కృత్వా=చేసి; మహాకపిం= పె

ద్దకోఁతియయినహనుమంతుని; ప్రశశం
స=బొగడెను.

అంత, బాలయగునాసీతాదేవి, పె
నిమిటివారతఁ విన్నందుకై సంతృప్తయ
యి, మేనంబులకలువొడమఁ, గొంతలజ్జ
నొంది, సంతోషంబున, హనుమంతునిం
బొగడెను. అని, తాత్పర్యము.

విక్రాంత స్త్వం సమథా స్త్వం ప్రాజ్ఞ స్త్వం వానరోత్తమ
యేనేదం రాక్షస పదం త్వయైకేన ప్రధషితమ్. ౭

టీక॥వానరోత్తమ= వానరశ్రేష్ఠుం
డవగుహనుమంతుడా! యేన=ఏ; ఏకే
న=ఒక్కఁడనైన; త్వయా=నీచేత; రా
క్షసపదం=రాక్షసస్థానమయిన; ఇ
దం=ఈలంకాప్రదేశము; ప్రధషి
తం=తిరస్కరింపఁబడినదో, తృణము
గానెంచఁబడినదోయనుట; సః(అధ్యా
హృతము)=అట్టి; స్త్వం=నీవు; విక్రాం
తః=పరాక్రమశాలివి. త్వం=నీవు; సమ

థాః=సమర్థుండవు. త్వం=నీవు; పా
జ్ఞః=పండితుండవు.

వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ
డా! నీవొక్కఁడవె, రాక్షసులచే నిండి
నయీలంకను, సరకుసేయక, ప్రవేశం
చినావే; నీపరాక్రమంబునునీధైర్యము
నునీబుద్ధిని, ఏమనికొనియాడఁగలను; నీ
వేపరాక్రమశాలివి; నీవైద్యశాలివి; నీ
వెబుద్ధిశాలివి. అని, తాత్పర్యము.

శతయోజనవిస్తీర్ణః స్సాగరో మకరాలయః
విశ్రమశ్లాఘనీయేన క్రమతా గోష్పదీకృతః. ౮

టీక॥ శతయోజనవిస్తీర్ణః=నూలు యోజనముల విస్తీర్ణమున ; మకరాలయః=మొసళ్ల కునికి పట్టయిన; స్సాగరః=సముద్రము; విక్రమశ్లాఘనీయేన=అట్టి సముద్రమును సీపు అపుపాదన=పరాక్రమముచే గొనియాడఁదగినవాఁడవును; క్రమతా=దాఁటువాఁడవును; త్వయా (అధ్యాహృతము)=నీచేత; గోష్పదీకృతః=అవుయొక్కయ

దుగుకొలఁదిగాఁజేయఁబడినది. సముద్రమునూలుయోజనముల వైశాల్యములుగలది, మొసళ్లధికముగాఁగలది; అట్టి సముద్రమును సీపు అపుపాదమంతటిదానఁగాఁదలఁచి దాఁటితివె; నీపరాక్రమముగొనియాడఁదగినది గదా! అని, తాత్పర్యము.

న హి త్వం ప్రాకృతం మన్యే వానరం వానరషభ
యన్య తే నాస్తి సంత్రాసో రావణా న్నాపి సంభ్రమః. ౯

టీక॥ వానరషభ=వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుడా! యన్యః=ఏ; తే=నీకు; రావణాత్=రావణునివలన; సంత్రాసః=భయము; నాస్తి=లేదో; సంభ్రమః=తొట్టుపాటయినను; న=లేదో; త్వం (అధ్యాహృతము)=అట్టి; త్వం=నిన్ను; ప్రాకృతం=అల్పమగు; వానరం=కోఁటినిగా; నమన్యే=తలంపను. (“హి” అనునది పాదపూరణము).

వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుడా! సర్వభూతభయంకరుండగు రావణునివలన, నీకు భయంబులేదు; కొంచెముతొట్టుపాటైననులేదు, కావున, నీవు, సాధారణమయినకోఁటియైనాకుఁదోచలేదు. అని, తాత్పర్యము.

అహా సేవ కపిశ్రేష్ఠ మయా సమభిభాషితుమ్
యద్యపి ప్రేషిత స్తేన రామేణ విదితాత్మనా. ౧౦

టీక॥ కపిశ్రేష్ఠ=వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుడా! యద్యపి=ఏకారణము

వలన;విదితాత్మనా=తెలియబడినపర
మాత్మగల;తేన=ఆ; రామేణ=రాము
నిచేత;ప్రేషితః=పంపబడినావో;తత్
(అధ్యాహృతము)=ఆకారణమువలన;
మయా=నాచేత;సమభిభాషితం=మా
టలాడుటకు;అహాసేచ(అహాసి)=

తగుచువును.

వాసరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ
డా! పరమాత్మవేత్తయగు రాముండు
పంపఁగావచ్చినావు, కావున,నీతోనేను
మాటలాడనువచ్చును.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రేషయిష్యతి దుర్ధవో రామో న హ్యపరీక్షితమ్
పరాక్రమ మవిజ్ఞాయ మత్సకాశం విశేషతః. ౧౧

టీక॥దుర్ధవః=ఎదిరింపఁగూడ
ని;రామః=రాముండు;పరాక్రమం=ప
రాక్రమమును;అవిజ్ఞాయ = ఎఱుంగ
క;అపరీక్షితం=పరీక్షింపబడనివాఁ;న;
విశేషతః=విశేషించి;మత్సకాశం=నా
సమీపమునుగూర్చి; సప్రేషయిష్యతి=
పంపఁడు.

క్రమంబు దెలిసికొనక,నిన్నునానావిధం
బులంబరీక్షింపక,యెచ్చటికినెబంపఁడు;
అందు,విశేషించి, నాయొద్ద కెంతమా
త్రముపంపఁడు;అట్టిరాముండునిన్నునా
యొద్దకుఁబంపుటవలననే,నీశక్తియద్భు
తమనితెలియవచ్చుచున్నది.

అని, తాత్పర్యము.

రాముండు,మహాబుద్ధిశాలి; సపరా

దిష్ట్యాచ కుశలీ రామో ధర్మాత్మా సత్యసంగరః
లక్ష్మణశ్చ మహాతేజా స్సుమిత్రానంద పథానః. ౧౨

టీక॥దిష్ట్యా=భాగ్యముచేత; ధర్మా
త్మా=ధర్మఃస్వభావుండును;సత్యసంగ
రః= సత్యమయినప్రతిజ్ఞగలవాఁడున
గు;రామశ్చ=రాముండును;కుశలీ=యే
మముగలవాఁడు. సుమిత్రానందపథా
నః=సుమిత్రయొక్క- సంతోషమునవృ

ద్ధిబొందించువాఁడును; మహాతేజాః=
అధికమయిన పరాక్రమముగలవాఁడున
గు;లక్ష్మణశ్చ=లక్ష్మణుండును; కుశలీ
(అధ్యాహృతము) = యేమముగల
వాఁడు.

నాభాగ్యవశంబున, ధర్మాత్ముం

దునుసత్యసంధుండునగు రాముండును, పుత్రుండులత్తు ణుండును, డేమంబుగను మహాపరాక్రమ శాలియగు సుమిత్రా న్నవారు. అని, తాత్పర్యము.

కుశలీ యది కాకుత్స్థస్య కిన్నసాగరమేఖలామ్

“కిన్నసాగరమేఖలామ్ ఇహపాతాంతరం.

మహీం దహతి కోశేన యుగాంతాగ్నిరివోద్ధితః. ౧౩

టిక॥ కాకుత్స్థస్య = రాముడు; కుశలీ
యది = డేమముగలవాడగు నేని; కోపే
న = కోపముచేత; ఉద్ధితః = లేచిన, మం
దుచున్నయనుట; యుగాంతాగ్నిరివ =
ప్రళయమునందలి యగ్ని సూత్రమువ
లె; సాగరమేఖలాం = సముద్రమే మొల
నూలుగాగల; మహీం = భూమిని; దహ
తికిన్న = దహించుచున్నాడాయేమి; కి
న్నదహతి (అని పాతాంతరము) = ఎందు
కుదహింపడు.

రాముండు డేమంబుననున్నపత్నీము
న, వియభూత్వియగు నన్న రాక్షసుండు
గొనిపోవుటం జేసి, కోపంబువొంది, ప్రళ
యకాలాగ్నియుంబోలె, భూమి యంత
దహించుచున్నాడాయేమి? ఎందువలనదహిం
పడు? శక్తిలేనివాడాయేమి? శక్తియు
న్నచోదహించుచునేయుండును; అదిలే
దుకావుననేయూరకున్నాడు.
అని, తాత్పర్యము.

అథవా శక్తి మంతౌ తౌ సురాణామపి నిగ్రహే

మమైవతు న దుఃఖానా మస్తమన్యే విపర్యయః. ౧౪

టిక॥ అథవా = అటుకాదేని; తౌ = ఆ
రామలత్తు ణులు; సురాణాం = దేవ
తలయొక్క; నిగ్రహే = నిగ్రహించుట
యందును; శక్తిమంతౌ = సామర్థ్య
ముగలవారలే. మమ = నాయొక్క; దుః
ఖానామేవతు = దుఃఖములకుమాత్ర

మే; విపర్యయః = నాశము ; నాస్తి = లే
దు. ఇతి (అధ్యాహృతము) = అని ; మ
న్యే = తలంచెదను.
అటుకాదేని , రాముండునులత్తు
ణుండును, దేవతలనైవజయింప నచ
ఘటలే; అయితే, నాదుఃఖములకునాశ

మలేదుకాబోలు; అందువలననె,వా
రలకునామీందమనసురాకున్నది.

అని, తాత్పర్యము.

కచ్చి న్న వ్యధితో రాముః కచ్చిన్న పరితస్యతే

టీ॥ రాముః=రాముడు; నన్యధితోక
చ్చితే=కృశించియుండలేదుగదా? నన
రితస్యతేకచ్చితే=పరితపింపవలయుగదా?
రాముండు, నాదుఃఖంబునం గృశించి

పకున్నాడుగదా? మఱియు నన్నుగూ
చియేయెల్లప్పుడును పరిగృహించి కు
న్నాడుగదా? అని, తాత్పర్యము.

ఉత్తరాణిచ కార్యాణి కురుతే పురుషోత్తమః. ౧౫

టీక॥ పురుషోత్తమః= పురుషశ్రేష్ఠుం
డగు రాముండు; ఉత్తరాణి = సైన్యశ్రే
యవలసిన; కార్యాణిచ= కార్యముల
ను; కురుతే(కచ్చితే)= చేయుచున్నాం
డుగదా?

పురుషశ్రేష్ఠుండగు రాముండు, అట్లు
దుఃఖమునొందకనన్ను బాండుటకై చే
యవలసిన పనులను సేయుచుండు గ
దా? అని, తాత్పర్యము.

కచ్చి న్నదీన స్సంభ్రాంతః కార్యేషుచ న ముహ్యతి

కచ్చి త్పురుషకార్యాణి కురుతే స్వపతే స్మృతః. ౧౬

టీక॥ స్వపతే=మనుష్యులకుఁబ్రాప్తు
నై నదశరథమహారాజయొక్క; సు
తః=కొడుకైన రాముండు; నదీనకచ్చి
తే=దుఃఖంబునొందకున్నాడుగదా?
సంభ్రాంతః = తొట్టుపాటుగలవాఁ
డై; కార్యేషు=పనులందు ; నముహ్యతి
(కచ్చితే)=మోహంబు నొందకున్నాం
డుగదా? పురుషకార్యాణి= పురుషుని
చేసేయందగినకార్యములను; కురుతేక

చ్చితే=చేయునుగదా?
దశరథమహారాజ పుత్రుండగురా
ముండు, ఎల్లప్పుడు నదీనుండైయుండ
డుగదా? అట్లు సంభ్రామంబునొందికా
ర్యములం జెఱపుకొనడుగదా? ఊటకుం
డక, పురుషుండు చేయవలసిన ప్రయ
త్నంబులంజేయుచుండునుగదా?
అని, తాత్పర్యము.

ద్వివిధం త్రివిధోపాయ ముపాయ మపి సేవతే
విజిగీషు స్సుహృ తగచ్ఛి నిత్రేఘవ పరంతపః. ౧౭

టీక॥ పరంతపః = శత్రువులఁ దపింపఁ జేవదండంబులననుట; సేవతేచ్చిత్ =
జేయునట్టి కాముఁడు; మిత్రేఘవ = స్నేహించునుగదా?
హితులనుండును (చకారముచే) శత్రు శత్రువులం దపింపఁజేయునట్టి కా
వులందును; సుహృత్ = స్నేహితుఁడై; ముండు, స్నేహితులయెడ మంచితలం
విజిగీషుః = జయింపఁనిచ్చగలవాఁడునై; పుగలిగి, వారల, సామదానంబులఁ బెం
ద్వివిధం = రెండువిధములయిన; ఉపాయము, ఉపహరించుచు, శత్రువులయెడ, దా
యం = ఉపాయములను, సామదానము నభేదదండోపాయంబులం బ్రయోగిం
లననుట; త్రివిధోపాయమపి = మూడు మును, సమయముకొలంది మెలంగుచుం
విధములయినయు పాయమును, దాని మనుగదా? అని, తాత్పర్యము.

కచ్చి నిత్రాణి లభతే మిత్రైశ్చాప్య భిగవ్యతే

టీక॥ రామః (అధ్యాత్మతము) = రాముండు, క్రొత్తక్రొత్తస్నేహి
రాముండు; మిత్రాణి = స్నేహితులను; తులంబొందునుగదా? ఇతరులును, అ
లభతేచ్చిత్ = పొందునుగదా? మిత్రైశ్చాప్య = తండుతమకు స్నేహితుండు గావలయు
శ్చాపి = స్నేహితులచేతను; అభిగవ్య ననిగోరుదురుగదా?
తేచ్చిత్ = పొందబడునుగదా? అని, తాత్పర్యము.

కచ్చి తగల్గఁగమిత్రశ్చ మిత్రైశ్చాపి పురస్కృతః. ౧౮

టీక॥ రామః (అధ్యాత్మతము) = రాముండు; కల్గఁగమిత్రశ్చ = మం
చి స్నేహితులుగలవాఁడుగదా? మిత్రైశ్చాపి = దురుగదా? ఆ స్నేహితులతనిం దమకు
శ్చాపి = స్నేహితులచేతను; పురస్కృతః బ్రధానముగాఁదలంతురు.
తః (కచ్చిత్) = ముందిడు కొనఁబడువాఁ అని, తాత్పర్యము.

కచ్చిదా శాస్తి దేవానాం ప్రసాదం పార్థివాత్మజః

టీక॥ పార్థివాత్మజః = రాజకొమరుండగురాముండు, దే
యండగురాముండు; దేవానాం = దేవతా సంగ్రహమును గోరుచుండును
వలలయొక్క; ప్రసాదం = అనుగ్రహ గదా?
మును; ఆశాస్తికచ్చిత్ = కోరునుగదా? అని, తాత్పర్యము.

కచ్చి త్వరుషకారంచ దైవంచ ప్రతిపద్యతే. ౧౯

టీక॥ రామః (అధ్యాత్మము) = రాముండు, సేయు ప్రయత్న
రాముండు; త్వరుషకారంచ = త్వరుషప్రయత్నమును; దైవంచ = అదృష్టమును;
ప్రతిపద్యతే కచ్చిత్ = పొందునుగదా? అని, తాత్పర్యము.

కచ్చిన్న విగతస్నేహః ప్రవాసాన్తయి రాఘవః

టీక॥ రాఘవః = రాముండు; ప్రవాసాన్తయి = రామునకు, ఇట్లు విడదాటు గల్గుట
సాత్ = దూరయిననుండుటవలన; విగతస్నేహః = నాయందలి స్నేహముతగ్గకున్నది
యి = నాయందు; విగతస్నేహః = నాయందలి స్నేహముతగ్గకున్నది
త్ = పోయిన స్నేహముగలవాండు కాదు గదా? అని, తాత్పర్యము.

కచ్చిన్తాం వ్యసనా దస్తాన్తోత్యివ్యతి వానర. 20

టీక॥ వానర = హనుమంతుడా! చ్చిత్ = విడిపించునుగదా?
రామః (అధ్యాత్మము) = రాముండు; హనుమంతుడా! రాముండు, నా
మాం = నన్ను; అస్తాత్ = ఈ; వ్యసనా దుఃఖమునుబోగొట్టునుగదా?
త్ = దుఃఖమునుండి; మోక్షయివ్యతిక అని, తాత్పర్యము.

సుఖానా ముచితో నిత్య మసుఖానా మనౌచితః

దుఃఖము త్తర మాసాద్య కచ్చి ద్రామోనసీదతి. ౧౦

టీక॥ త్యం = ఎల్లప్పుడు; సుఖా	గదా?
నాం=సుఖములకుఁజీచితః= తగినవాఁ	ఎల్లప్పుడును సుఖంబులనె యనుభ
మను; అసుఖానాం=దుఃఖములకు; అ	వింపందగినవాఁడును అతిసుకుమారుం
నాచితః = తగనివాఁడునగు; రామః=	దుగావునదుఃఖంబు లనుభవింపందగని
రాముఁడు; ఉత్తరం = అధికమును;	వాఁడునగు రాముండు, ఇప్పుడిట్టిమహా
దుఃఖం=దుఃఖమును; ఆసాద్య=పొంది;	దుఃఖంబునొంది, కృశంపకున్నాఁడుగ
నసీదతికచ్చిత = కృశంపకున్నాఁడు	దా? అని, తాత్పర్యము.

కౌసల్యాయా స్తథా కచ్చి త్సుమిత్రాయా స్తథై వచ
అభీక్ష్యం శ్రూయతే కచ్చి త్కుశలం భరతస్యచ. ౧౧

టీక॥ కౌసల్యాయా= కౌసల్యయై	క్షేమము; స్మృయతే (అధ్యాహృత
క్రమయ; తథా=అట్లు; సుమిత్రాయా	ము)కచ్చిత = వినఁబడుచున్నదిగదా?
ఏవచ=సుమిత్రయైక్రమయ; కుశలం=	కౌసల్య, సుమిత్ర, భరతుండు, వీ
క్షేమము; అభీక్ష్యం=అప్పుడప్పుడు; శ్రూ	రలక్ష్యమవతా, యప్పుడప్పుడు, తెలి
యతేకచ్చిత = వినఁబడుచున్నదిగదా?	యవచ్చుచున్నదిగదా!
తథా=అట్లు; భరతస్యచ=భరతునియై	అని, తాత్పర్యము.
క్రమయ; కుశలం(అధ్యాహృతము)=	

మన్నిమిత్రేన మానాహుః కచ్చి చ్చోకేన రాఘవః

టీక॥ మానాహుః = గౌరవమున	డుగదా?
కుండగిన; రాఘవః=రాముఁడు; మన్ని	పూజింపందగినరాముండు, నన్నుఁగు
మిత్రేన=నేనుగౌరవముగాఁగల; శోకే	ఁచి, దుఃఖించుచున్నాఁడుగదా?
న=దుఃఖముచేత; పరితప్యతే (అధ్యా	అని, తాత్పర్యము.
హృతము)కచ్చిత=పరితపించుచున్నాఁ	

కచ్చి న్నా న్యమనా రామః కచ్చి న్నాం తారయిష్యతి. ౨౩

టీక॥ రామః = రాముడు; అన్యమనుగదా?

నాః = ఇతరమనందు మనసుగలవాఁ
దుఃసకచ్చిత్ - కాఁడుగదాఃమాం = న
న్నుఃతారయిష్కతికచ్చిత్ = కడలేదుఁ
రాముండునాడుఃఖంబుననితరకార్యంబు
లన్నియువిడిచియుండునాయేమి? నన్ను
గడలేర్చునాయేమి? అని, తాత్పర్యము.

కచ్చి డక్షాహీణం భీమాం భరతో భ్రాతృవత్సలః

ధ్వజినీం మఽత్రిభి గుఁప్తాం ప్రేషయిష్యతి మత్కృతే, ౨౪

టీభాగ్యవత్సలః=అన్నయందతిన్న
 హముగల;భరతః=భరతుడు;మత్స్య
 తే=నాకై; భీమాం=భయంకరవైనది
 యును;మంత్రిభిః=మంత్రులచేత; గు
 ప్తాం=రక్షింపబడినదియును; అత్రో
 హిణీం=అత్రోహిణియంతటిపరిమాణ
 ముగలదియునగు(ఇరువదియొక్క-వేలు
 నెనమన్నుట డెబ్బదిరథములు, అన్ని
 యేనుగులు, అఱువదియైదువేలు
 నార్కుటపదిగుఱ్ఱములు, లక్షయందొ

వానరాధిపతి శ్రీమాన్ సుగ్రీవః కచ్చి దేవ్యతి

మతస్యతే హరిభి ర్వీరై ర్వృతో దంతనఖాయుధైః. ౨౫

టీక॥ మత్స్యతే=నాకై; వానరా	పరాక్రమ శాలులును; దంతనఖాయు
ధిపతి=వానరులకుఁ బ్రభుండును; శ్రీ	ధైః=దంతములునుగోళ్లునే యాయుధ
మాన్ = అధికమయినసంపదగలవాఁ	ములుగాఁగలవారలునగు; హరిభిః=వా
డునగు; సుగ్రీవః=సుగ్రీవుఁడు; వీరైః=	నరులచేత; వృతః=పరివేష్టించబడిన

వాడై; ఏవ్యతికచ్చిత్ = వచ్చునాయేమి? బులు గాఁగలవారలునగు వానరులతోఁ
వానరాధీశ్వరుండును శ్రీమంతుం గూడి, నాకై యిచ్చటికి, వచ్చునాయే
డునగు సుగ్రీవుండు పరాక్రమశాలులు మిఁ
ను దంతములునునఖింబులు నాయుధం లని, తాత్పర్యము.

కచ్చి చ్చ లక్ష్యణ శూర స్సుమిత్రానందవధానః
అస్త్రవి చ్చరణాలేన రాక్షసా స్విధమివ్యతి. ౧౬

టీక॥ శూరః = యుద్ధమునందుభయ సులను; విధమివ్యతికచ్చిత్ = చంపఁగ
ములేనివాఁడును; సుమిత్రానందవధానః లఁడాయేమి?
నః = సుమిత్రయొక్క యానందమునువృ శూరుండు నస్త్ర గింబులం దెలిసిన
ద్ధిబొందించువాఁడును; అస్త్రవిత్ = అ వాఁడునగుసుమిత్రాపుత్రుండయిన ల
స్త్రముల నెఱింగినవాఁడునగు; లక్ష్యణ త్త్యుండిచ్చటికివచ్చి, పెక్కుదాణంబు
శ్చ = లక్ష్యణుండును; శరణాలేన = దాణ లంబరగించి, రాక్షసులనందఱను, వధిం
సమూహముచేత; రాక్షసాక్ = రాక్ష చునాయేమి? అని, తాత్పర్యము.

రాక్షణ కచ్చి దస్త్రేణ జ్వలతా నిహతం రణే
ద్రక్ష్యో మ్యలేన కాలేన రావణం ససుహృజ్జనమ్. ౧౭

టీక॥ రణే = యుద్ధమునందు; రాక్షణ = ద్రక్ష్యోమికచ్చిత్ = చూడఁగలనాయేమి?
భయంకరమైన; జ్వలతా = మండుచున్న; యుద్ధంబున, భయంకరంబుగజ్వలిం
అస్త్రేణ = అస్త్రముచేత; నిహతం = చం చుచున్న యస్త్ర గింబుచేత రావణుండు
పఁబడిన; ససుహృజ్జనం = స్నేహితజనము ను, అతనిబంధువగణంబును, చంపఁబడు
తోఁగూడిన; రావణం = రావణుని; అల్పే టను, నేనొకస్వల్పకాలంబునం బూడఁగ
న = స్వల్పమైన; కాలేన = కాలముచేత; లనాయేమి? అని, తాత్పర్యము.

కచ్చి న్న తద్ధేమసమానవణం
తస్యా ననం పక్షసమానగంధి

శ్రీమద్రామాయణము * సుందర కాండము. ౭౧౫

స ౩౬

మయా వినా శుభ్యతి శోకదీనం
జలక్షయే పద్మ మినాశపేన. ౨౮

టీక || హేమసమానవణం=బం
గారముతో సమాన రంగు గలదియు
ను, బంగారమువలెమనోహరమయినది
యుననుట; పద్మసమానగంధి=తామ
రపూవుయొక్క వాసనతో సమానమ
యినవాసనగలదియునగు; తస్య=ఆ
రామనియొక్క; తత్=ఆ; ఆననం=
ముఖము; మయావినా=నన్నువిడిచి;
శోకదీనం=దుఃఖముచేదైన్యమునొందిన
దై; జలక్షయే = నీటియొక్క-నాశము

కాఁగా; ఆతపేన=ఎండచేత; పద్మమి
వ = తామరపూవువలె; సశుభ్యతిక
చ్చిత్=శోషిల్లకున్నదాయేమి?
జలమంతయు నెండిపోయినపిమ్మట
నెండతాకుడునకుఁ గమలంబుశోషిల్లు
నట్లు, బంగారమువలెనిమిలంబునుదా
మరపూవువలెనుగంధంబు గలదియున
గునారామనిముఖంబు, నన్నువిడిచిదుః
ఖంబున, శోషిల్లకున్నదిగదా?
అని, తాత్పర్యము.

ధర్మాపదేశా త్యజతశ్చ రాజ్యం
మాం చా ప్యరణ్యం నయతః పదాతిమ్
నాసీ ద్వ్యధా యస్య న భీ నఁ శోకః
కచ్చిత్స ధైర్యం హృదయే కరోతి. ౨౯

టీక||ధర్మాపదేశాత్=ధర్మము
యొక్క-యుద్దేశమువలన; రాజ్యంచ=
దొరతనమును; త్యజతః= విడుచుచున్న
వాఁడును; మాంచ=నన్నును ; పదా
తిం=పాదచారిణినిగాని; అరణ్యం=అడ
విని; నయతః=పొందించుచున్నవాఁడున
గు; యస్య=ఏరామునకు; వ్యధా= చిం
త; నాసీత్=కలుగలేదో ; భీః=భయ

ము; న=కాలేదో; శోకః=దుఃఖము; న=
కాలేదో; సః=అట్టిరాముఁడు ; హృద
యే=మనసునందు; ధైర్యం=ధైర్యము
ను; కరోతికచ్చిత్=చేయుచున్నాడా
యేమి?
ఎవ్వనికి, మున్ను, ధర్మాసిద్ధికై, రా
జ్యంబువిడిచినన్నునుబాదచారిణిగా న
రణ్యంబునకుందోడ్చి-నివచ్చినప్పుడు,

కొంచెమయినను, చింతగాని భయము నంబున ధైర్యంబు దప్పకున్నాడాయే
గానిదుఃఖముగాని కలుగకుండెనో, అ మిఁ అని, తాత్పర్యము.
ట్టిరాముండిప్పుడు నేను లేకుండుటచే, మ

న చాన్య మాతా న పితా చ నాన్య
స్నేహో ద్విశిష్టో స్తి మయా సమోవా

టీక॥ అన్య = ఈరామునియొక్క; మాతాచ=తల్లియు; స్నేహోత్ (అ
ధ్యాహృతము)=స్నేహమువలన; మ
త్తః(అధ్యాహృతము)=నాకన్న; విశి
ష్టా(అధ్యాహృతము) = అధికురాలు
గాని; మయా(అధ్యాహృతము)= నా
తో; సమోవా(అధ్యాహృతము)= స
మానురాలు గాని; న=కాదు. పితాచ=
తండ్రియు; స్నేహోత్=స్నేహమువల
న; విశిష్టః=అధికుడుగాని; మయా=
నాతో; సమోవా=సమానుండుగాని;
న=కాదు; అన్యః=ఇతరుండును; న=
కాదు.

ఈరామునితల్లికిఁగానితండ్రికిఁగా
ని, యితరబంధువులకుఁగాని, యెవ్వరి
కిని, అతనిపై, నాకన్నసరిక స్నేహము
గాని, నాకతనిపైఁగలిగియుండు స్నేహ
మంతటిస్నేహముగాని, లేదు.
అని, తాత్పర్యము.
లేక; ఈరామునకు , నాపైఁగలిగి
యుండు స్నేహముకన్న సరిక స్నేహ
ముగాని, అంతటిస్నేహముగాని, య
తనితల్లి యుండునుదండ్రీయుండును మఱి
యెవ్వరియందును, లేదు.
అని, తాత్పర్యము.

తావత్త్వహం నూత జీవీవిషేయం

యావత్ప్రపృత్తిం శృణుయాం ప్రియన్య 30

టీక॥ యావత్ = ఎంతలోపల, ప్రియ
న్య=ప్రియుండగు రామునియొక్క; ప్ర
పృత్తిం=వాతకును; శృణుయాం= వి
నుదునో; తావత్తు= అంతవఱకే ; అ

హం=నేను; జీవీవిషేయం= బ్రతుకని
చ్చింతును.
అట్లుకావున, రాముండు, నన్నుఁడో
డొకనిపోవఁదలంచి యున్నాడో లే

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౩౧

స ౩౬

దో, యనుసంగతి నాకుఁ జెలియునంతవఱకు, నేనుబ్రతుకఁగోరియున్నాను; రాముండునన్నుమఱలందోడ్కొని పోవఁ

గోరునేనిసరే; లేనిచోఁ, బ్రాణంబుల విడిచెను. అని, సీతాదేవి, హనుమంతుని తోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇతీవ దేవీ వచనం మహాథకం

తం వానరేంద్రం మధురాథక ముక్త్యా

శ్రోతుం పున స్తస్య వచో భిరామం

రామాథకయుక్తం విరరామ రామా. ౩౧

టీక॥ దేవీ = రాణియగు; సీతా = సీతాదేవి, యిట్లు, హనుమంతుని త; ఇతీవ = ఇట్లు; తం = ఆ; వానరేంద్రం = వానరశ్రేష్ఠుండగు హనుమంతుని గూఁచి; మహాథకం = అధికమయిన యథకముగలదియు; మధురాథకం = మనోహరమయిన యథకముగలదియునగు; వచనం = మాటను; ఉక్త్యా = చెప్పి; తస్య = ఆ హనుమంతునియొక్క; రామాథకయుక్తం = రామునికార్యముతోఁ గూడినదియును, కావుననే; అభిరామం = మనోహరమయినదియునగు; మాటంబుల; పునః = మఱల; శ్రోతుం = వినుటకు; విరరామ = ముగించెను. సీతాదేవి, అని, నధికమయిన యథకముగలదియును మనోహరమయినదియునగుమాటంబుల చెప్పి, యంత, నతని వలన, రామునిగుఱించినదగుటంజేసి మనోహరమయినమాటను, వినుటకై, యూరకుండెను. అని, తాత్పర్యము.

సీతాయా వచనం శ్రుత్వా మారుతి భీమవిక్రమః

శిరస్యం జలి మాధాయ వాక్య ముత్తర మబ్రవీత్. ౩౨

టీక॥ భీమవిక్రమః = భయంకరమయిన పరాక్రమముగల; మారుతి = వాయుదేవునికుమారుండైన హనుమంతుండు; సీతాయాః = సీతాదేవియొక్క; వచనం = మాటను; శ్రుత్వా = విని; శిరసి = తలయందు; అంజలిం = చేమొడ్చును; ఆధాయ = ఉంచుకొని; ఉత్తరం = బదులు; వాక్యం = మాటను; అబ్రవీత్ = పలికెను. భయంకరంబయిన పరాక్రమంబుగల వాయువుత్రుండగు హనుమంతుండు,

సీతాదేవిచెప్పిన మాటనువిని, శిరంబు దులుచెప్పెను.
నఁ, జేమొద్దుంగీలించుకొని, యిట్లని, బ అని, తాత్పర్యము.

స త్వా మిహస్థాం జానీతే రామః కమలలోచనే

టీక॥ కమలలోచనే = తామరపూల తామరపూలంబోలు కండ్లుగల సీ
వంటికండ్లుగలచానా! రామః = రాముడు తాదేవీ! నీవిచ్చటనున్నావని, రామండే
దు; త్వాం = నిన్ను; ఇహస్థాం = ఇచ్చట యుండడు. అని, తాత్పర్యము.
నున్నదానిఁగా; నజానీతే = ఎఱుంగఁడు.

తేన త్వాం నానయ త్యాశు శచీ మివ పురందరః. 33

టీక॥ తేన = అందుచేత; ఆశు = శీఘ్రము ఘ్రీముగాఁదీసికొని పోవకున్నాఁడుగా
గ; పురందరః = ఇంద్రుఁడు; శచీమివ = నివేటుగాదు; ఇంద్రునకుశచీదేవియను
శచీదేవింబోలె; త్వాం = నిన్ను; నాన ఘోదునొద్దనున్నదని తెలిసినపిమ్మట, నా
యతి = బోధించి పోవకున్నాఁడు. విడంగొనిపోయినట్లు, నేనుబోయిచెప్పి
అందుచేతనే, అనుష్ఠాదునొద్దను నంతనె, నిన్నుఁగొనిపోవంగలఁడు.
దుశచీదేవి నెఱుంగకుండుటంజేసి, యిం అని, తాత్పర్యము.
ద్రుండుతీసికొనిపోవకుండునట్లు, నిన్నుశీ

శ్రుతైవ తు వహో మహ్యం ఓప్ర మేవ్యతి రాఘవః

చమూం ప్రకషే న్నహతీం హర్యక్షగణసంకులామ్. 34

టీక॥ రాఘవః = రాముడు; మ గుగొడ్డులయొక్కయు సమూహముల
హ్యం = (వ్యర్థమందుఁజతుర్థి) నా చేసిండినిదియునగు; చమూం = సేనను;
యొక్క; చహః = మాటను; శ్రుతైవ ప్రకషే = ఈడ్చుకొనుచు; ఏవ్యతి =
తు = విన్నంతనె; ఓప్ర = శీఘ్రముగా; రాఁగలఁడు.
మహతీం = పెద్దదియను; హర్యక్షగణ రాముండు, నేనుబోయి, సీసంగతింజే
సంకులాం = వానరులయొక్కయు నెఱు ప్పినంతనె, వానరులనుభల్లూకంబులను

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౭౧

స౩౬

విలుచుకొని, శీఘ్రంబుగా, నిచ్చటికి, వచ్చును. అని, తాత్పర్యము.

విష్టం భయిత్వా బాణౌ ఘ్నే రక్షోభ్యం వరుణాలయమ్
కరిష్యతి పురీం లంకాం కాకుత్స్థస్త్వ శృంత రాక్షసామ్. ౩౫

టిక్క కాత్స్థస్త్వ=రాముండు; అక్షో	లుగలదానిగా; కరిష్యతి = చేయ
భ్యం=కొలత పెట్టరాని ; వరుణాల	గలడు.
యం=సముద్రమును; బాణౌ ఘ్నే=బా	రాముండు, అక్షోభ్యంబగు సము
ణసమాహంబులచేత ; విష్టంభ యి	ద్రంబును బాణంబుల స్తంభించి, దాటి
త్వా(విష్టభ్య)=స్తంభించి; లంకాం=	వచ్చి, యీలంకాపట్టణంబునందలిరా
లంకయను; పురీం=పట్టణమును; శాం	క్షసులనందఱుంజంపును.
త రాక్షసాం=శాంతినిొందిన రాక్షసు	అని, తాత్పర్యము.

తత్ర య ద్యం తరా మృత్యు ర్యదిదేవా స్సహసురాః
స్థాస్యంతి పథి రామస్య స తానపి వధిష్యతి. ౩౬

టిక్క తత్ర=అప్పుడు ; రామస్య=	వ్యతి=చంపకలండు.
రామునియొక్క; పథి= మార్గమునం	అప్పుడు రాముని మార్గంబునకు,
దు; అంతరా=అడ్డముగా ; మృత్యుః=	మృత్యువుగాని దేవతలుగానియనురులు
మృత్యువు; స్థాస్యంతి (అధ్యాహృత	గాని యడ్డమువచ్చినను, రాముండు,
ము)యది=ఉండు నేని; సహసురాః= అ	వారలనుంగూడఁజంపును; ఇంక, నీరా
సురులతోఁగూడిన; దేవాః= దేవతలు;	క్షసులంజంపుననిచెప్ప నేల?
స్థాస్యంతియది=ఉండు రేని; సః=ఆ రా	అని, తాత్పర్యము.
ముండు; తానపి=వారలనుంగూడ; వధి	

త వాదశ్శానజే నార్యే శోకేన స పరిప్లుతః
నశమః లభతే రామ స్సింహాదిత ఇవ ద్విపః. ౩౭

టిక్క|| ఆర్యే=పూజ్యురాలవగునీతాదేవీ! తవ=నీయొక్క; అదశ్శానజేన=

చూడకుండుటవలనంగలిగిన; శోకేన—
దుఃఖముచేత; పరిష్కృతః=ముంపఁబడి
న;సః=ఆ;రామః=రాముండు;సింహా
డికతః=సింహముచేఁబడింపఁబడిన;ద్వి
పథవ=ఏనుంగుంబోలె;శమః=సౌఖ్య
మును; నలభః=పొందకున్నాడు.

పూజ్యురాలవగుసీతాదేవీ ! రా
ముండు,నిన్నుజూడకుండుటచేత, దుః
ఖసముద్రంబునమునింగి, సింహంబుచే
బడింపఁబడుచుండు నేనుంగుంబోలె,
నంతమాత్రముసుఖంబునొందకున్నా
డు.అని, తాత్పర్యము.

మలయేనచ వింధ్యేన మేరుణా మందరేణచ
దుర్దురేణ చ తే దేవి శపే మూల ఫలేనచ. ౩౨
యథా సునయనం వల్ల బింబోష్ఠం చారుకుండలమ్
ముఖం ద్రక్ష్యసి రామస్య పూర్ణచంద్ర మివోదితమ్. ౩౩-

టీక||దేవి—సీతాదేవీ! యథా=ఎ
ట్లు;సునయనం= సుందరములయినకం
డ్లుగలదియును;వల్ల=మనోహరమయి
నదియును;బింబోష్ఠం=వొండపండువం
టిపెదవిగలదియును; చారుకుండలం=
సుందరములయిన కుండలములు గలది
యును;ఉదితం=ఉదయించిన; పూర్ణ
చంద్రమివ(స్థితం)=నిండుచంద్రుండువ
లెనున్నదియునగు;రామస్య= రాముని
యొక్క;ముఖం=మొగమును;ద్రక్ష్యసి=
చూడఁగలవో; తథా=(అధ్యాపృత
ము)అట్లు;తే=నీకొఱకు;మలయేనచ=
మలయపర్వతముచేతను;వింధ్యేన=విం
ధ్యపర్వతముచేతను;మేరుణా=మేరుప
ర్వతముచేతను;మందరేణచ=మందరప

ర్వతముచేతను;దుర్దురేణచ=దుర్దుర
రపర్వతముచేతను; మూలఫలేనచ=గ
డ్డలచేతనుబండ్లచేతను; శపే=శపథము
సేయుచున్నాను.

సీతాదేవీ! సుందరములయినకండ్లు
గలిగి,మనోహరంబై, వొండపండువం
టిపెదవితోఁగూడి, సుందరములయిన
కుండలంబులతోనొప్పుచు, నిండువంద
రునింబోలుచుండు,రామునిముఖంబును,
నీవునిశ్చయముగాఁ, బూడఁగలవు; అ
ట్లు,నేను, నావాసస్థానములగుమలయ
వింధ్యమేరుమందరదుర్దురంబులు మొ
దలగుపర్వతంబులచేతను, నాయాహ
రంబగుకందమూలంబులచేతనుఫలంబు
లచేతను నీకు నమృతంబుగలుగుటకై.

శపథమునేయుచున్నాను. అని, తాత్పర్యము.

క్షిప్రం ద్రత్యసి వై దేహి రామం ప్రసవణే గిరౌ
శతక్రతుమివా సీనం నాగ రాజస్య మూఢాని. ౪౦
“నాకపృథ్వ్య” ఇతిపాఠాంతరం.

టీక॥ వైదేహి=సీతాదేవి! ప్రసవణే=	(స్థితం)=దేవేంద్రుండువలె నున్నవాఁ
ప్రసవణంబను; గిరౌ= పర్వతమునం	డునగు; రామం=రాముని; క్షిప్రం=శీ
దు; ఆసీనం= కూర్చున్నవాఁడును; నాగ	ఘ్రిముగా; ద్రత్యసి=చూడఁగలవు.
రాజస్య= ఏనుంగులలో శ్రేష్ఠమయిన	సీతాదేవి! సీవింక శిఘ్రింబుగనే,
యైరావతముయొక్క; నాకపృథ్వ్య=	ప్రసవణం బను పర్వతంబుపైఁ గూ
(అని, పాఠాంతరము)= స్వర్గమునం	చుండి, యైరావతంబుపైనున్న (పా
దలియున్నతప్రదేశముయొక్క; మూ	ఠాంతర పక్షమునందు, నాకపృథ్వంబు
ఢాని=శిరసునందు; ఆసీనం (అధ్యా	పైనున్న)దేవేంద్రునింబోలుచున్న, రా
హృతము)=కూర్చుండిన; శతక్రతుమివ	ముం, చూడఁగలవు. అని, తాత్పర్యము.

న మాంసం రాఘనో భుక్తే నచాపి మధు సేవతే

టీక॥ రాఘవః = రాముఁడు; మాం	రాముండు, నీదుఃఖంబున, మాంస
సం=మాంసమును; నభుక్తే=తినఁడు.	మునుభుజింపఁడు; మద్యమునుఁ ద్రావఁ
మధుచాపి = మద్యమువైనను; సేవ	డు. అని, తాత్పర్యము.
తే=సేవింపఁడు.	

వన్యం సువిహితం నిత్యం భక్త మశ్వాతి పంచమం. ౪౧

టీక॥ రామః(అధ్యాహృతము)-	ను; పంచమం= (అత్యంతయోగమునం
రాముఁడు; సువిహితం= వానప్రస్థుల	దుద్వితీయ)ప్రాతస్సంగవమధ్యాహ్న
కుంజక్క-గావిధింపఁబడిన; వన్యం=అ	ప రాహ్నసాయంకాలములనునైదుకా
డవియందుఁబుట్టిన; భక్తం=ఆహారము	లంబులందు, విదవజైనసాయంకాలము

౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౬

నందు; అశ్నాతి-తినుచున్నాడు.

రాముండు, ప్రతిదినంబును సాయం
కాలంబునందొక్కమాటు, వానప్రస్థు

లకుయోగ్యములయిన, వన్యంబులగు,

మూలఫలంబులను, దినుచున్నాడు.

అని, తాత్పర్యము.

నైవ దంశా న్న మశకా న్నకీటా న్న సరీసృపాన్

రాఘవో పనయే ద్దాతా త్వ ద్దతేనాం తరాత్తనా. ౪౨

టీక॥ రాఘవః=రాముడు; త్వద్దతే
న=నిన్నుఁబొందిన; అంతరాత్తనా=
మనంబుతో; సహితః (అధ్యాహృత
ము)=కూడినవాడై; గాత్రాత్=దేహ
ముననుండి; దంశాన్= అడవియొగల
ను; నైవాపనయేత్=తోలనేతోలడు.
మశకాన్=దోమలను; న(అపనయేత్)
తోలడు. కీటాన్= పురుగులను; న

(అపనయేత్) - తోలడు. సరీసృ
పాన్=పాములను; న(అపనయేత్)=
తోలడు.

రాముండు, మనంబుననిన్నెధ్యానిం
చుచు, దేహంబుననుండి, అడవియొ
గలను గానిదోమలను గాని పురుగులను
గానిపాములను గాని, యవ్వలికిఁదోలి
కొనడు. అని, తాత్పర్యము.

నిత్యం ధ్యానపరో రామో నిత్యం శోక పరాయణః

నా న్య చ్ఛింతయతే కించి త్సతు కామవశం గతః. ౪౩

టీక॥ సః=ఆ; రామస్తు=రాముండు
మాత్రము; కామవశం=మన్తభునియధీ
నతను; గతః=పొందినవాడై; నిత్యం=
ఎల్లప్పుడు; ధ్యానపరః= ధ్యానించు
టయందాసక్తుడై; నిత్యం=ఎల్లప్పుడు
ను; శోకపరాయణః=దుఃఖమేముఖ్యమ
యినగతి గాఁగలవాడై; అన్యత్=ఇత
రమును; కించిత్= కొంచెమయినను;

నచింతయతే=చింతింపడు.

రాముండు, నీవులేకుండుటం శేసి,
మన్తభవరవశుండై, యెల్లప్పుడును, ని
న్నేధ్యానించుచు నెల్లప్పుడును నిన్నేపే
రొకని దుఃఖించుచు, నితరముచేసినిం
గొంచెమయినందలంపడు.

అని, తాత్పర్యము.

అనిద్ర స్మృతతం రామ స్మృతాపిచ నరోత్తమః

సీతతి మధురాం వాణీం వ్యాహరణ ప్రతి బుధ్యతే. ౪౪

టీక॥ సరోత్తమః=పురుషశ్రేష్ఠం	మేలుకొనుచున్నాడు
డగు; రామః=రాముండు; సతతం=	పురుషశ్రేష్ఠుండగు రాముండు, నీ
ఎల్లప్పుడును; అనిద్రః=నిద్రలేనవాడై;	దుఃఖంబున, నెప్పుడును నిదురింపడు; అ
సుప్తాపి=నిద్రించినను; సీతే=(సంధియా	ట్లుగొంచెము నిదురవోయినను, సీతా
వణము)సీతా! ఇతి=అని; మధురాం=	యనిమధురంబుగానిన్నజేర్కొనుచు,
మనోహరమయిన; వాణీం=మాటను;	మేలుకొనును.
వ్యాహరణ=చెప్పచు; ప్రతిబుధ్యతే=	అని, తాత్పర్యము.

ధృష్ట్యా ఫలంవా పుష్పంవా యద్వాన్య త్సుమనోహరం
బహుశో హా ప్రియే శ్లేషం శ్వసం స్త్రావ భిభాషతే. ౪౫

టీక॥ రామః (అధ్యాహృతము)=	వణము)=అని; ఏవం=ఇట్లు; శ్వసణ=
రాముండు; ఫలంవా=పండువైనను; పు	నిట్టూపుట విడుచుచు; త్వాం=నిన్ను; అ
ష్పంవా=పూవునైనను; అన్యత్= ఇత	భిభాషతే=మేలుకొనుచున్నాడు.
రమయిన; సుమనోహరం=మిక్కిలియు	రాముండు, ఫలమునుగాని పుష్పము
రమణీయమయినది; యత్ (అస్తీ)=	నుగాని యట్టిచునోహరపదార్థమును
ఏదిగలదో; తత్ (అధ్యాహృతము)=	మఱిదేనిగానిచూచునని, అప్పుడే, ని
వా=దానినైనను; దృష్ట్యా=చూచి; బ	న్నుండలంచుకొని “ప్రియురాలా!” అని
హుశః=అనేకవిధంబులను; హా ప్రియే=	న్నుజేర్కొనుచు, నిట్టూపుట విడుచు
అయ్యోప్రియురాలా! ఇతి (సంధియా	ను. అని, తాత్పర్యము.

స దేవి నిత్యం పరితప్యమాణ
స్త్రావేవ సీతే శ్శృభిభాషమాణః
ధృతవ్రతో రాజసుతో మహాత్మా
తవైవ లాభాయ కృత ప్రయత్నః. ౪౬

టీక॥ దేవి=సీతాదేవి! ధృతవ్రతః=ధరింపఁబడిన వానప్రస్థవ్రతంబుగల

వాఁడును; మహాత్మా = అధికమయినప
రాక్రమముగలవాఁడును; రాజసుతః =
రాచకొమరుండునగు; సః = ఆరాముం
డు; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును; పరితప్యమా
ణః = పరితాపమునొందుచు; సీతే (సంధి
యాషఃము) = సీతా! ఇతి = అని; త్వామే
వ = నిన్నే; అభిభాషమాణః = పే
ర్కొనుచు; తవ = నీయొక్క; లాభాధై
వ = పొందుటకొఱకెక్కుతప్రయత్నః =
చేయఁబడినప్రయత్నముగలవాఁడు; భ
వతి (అధ్యాహృతము) = అగుచు

న్నాడు.
సీతాదేవీ! తండ్రియాజ్ఞ చే వానప్ర
స్థవ్రతమునవలంబించియున్నవాఁడును
మహాపరాక్రమశాలియును రాచకొమ
రుండునగురాముండు, ఎల్లప్పుడును, ని
న్నెడలంచుకొని పరితపించుచు, నిన్నే
“సీతా!” యని పేర్కొనుచు, నిన్ను
బొందుటకైయె, ప్రయత్నమునేయు
చున్నాడు. అని, హనుమంతుండు, సీత
శోకజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

సా రామ సంకీర్తన వీరశోకా
రామస్య శోకేన సమాన శోకా
శరన్తుభే సాంబుదశేష చంద్రా
నిశేవ వైదేహసుతా బభూవ. ౪౭

టీక॥ వైదేహసుతా = జనకమహా
రాజుకొమార్తెయగు; సా = ఆసీతా
దేవి; రామసంకీర్తనవీరశోకా = రా
మునికీర్తించుటచేతవిడువఁబడిన దుఃఖ
ముగలదై; రామస్య = రామునియొక్క;
శోకేన = దుఃఖముచేత; సమానశోకా =
రామునిదుఃఖముతో, సమానమయి
న దుఃఖముగలదై; శరన్తుభే = శ
రదృతువుయొక్క యారంభమునందు;
సాంబుదశేషచంద్రా = మేఘముయొ

క్కమిగతతోఁగూడిన చంద్రుండుగల;
నిశేవ = రాత్రివలె; బభూవ = ఉండెను.
జనకునికొమార్తెయగు నాసీతా
దేవి, “రాముండు, తన్నుఁబోడ్కొనిపో
వుటకైవచ్చును” అనివినుటచేదుఃఖములే
నిదయ్యు; “రాముండుతనవిరహంబునఁ
బరమదుఃఖితుండైయున్నాఁ” డనివిను
టచే, రామునకుం గల్గినంతటిదుఃఖము
నొంది, శరదారంభంబునఁ, గొంచెము
మేఘముచేఁగఁబ్బఁబడినచంద్రునితోఁగూ

దీనరాత్రివలె, బ్రకాశముగల్గియు, లేకయు, నుండెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆంకావ్యే,
సుందరకాండే, షట్త్రింశస్సర్గాః.

ఇది, స్పష్టార్థము

ఇది, పరమార్థచంద్రికాభ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండషట్త్రింశస్సర్గాఃః
ముగిసినది.

సప్తత్రింశస్సర్గాప్రారంభః.

సీతా త ద్వచనం శ్రుత్వా పూర్ణా చంద్ర నిభాననా
హనూమంత మువాచే దం ధర్మాథక సహితం వచః. ౧

టీక॥ పూర్ణచంద్రనిభాననా=నిం	నం=మాటను; ఉవాచ=చెప్పెను.
దుచంద్రునితో సమానమయినముఖము	నిండుచంద్రునింబోలు ముఖంబుగల
గల; సీతా=సీతాదేవి; తత్ = ఆ; వచ	సీతాదేవి, యాహనుమంతుండుచెప్పిన
నం=మాటను; శ్రుత్వా=విని; హనూ	మాటనువిని, హనుమంతుంజూచి, ధ
మంతం = హనుమంతునిగూచి; ధ	మకసహితంబగునీమాటంజెప్పెను.
మార్థకసహితం= ధర్మమనెడుప్ర	అని, తాత్పర్యము.
యోజనముతోఁగూడిన; ఇదం=ఈ; వచ	

అమృతం విష సంస్పృష్టం త్వయా వానర భాషితం

యచ్చ నాన్య మనా రామో యచ్చ శోక పరాయణః. ౨

టీ॥ వానర=హనుమంతుడా! రామః=	పరాయణః=దుఃఖమెముఖ్యమయినగతి
రాముండు; అన్యమనా=ఇతరమనందు	గాఁగలవాండు; (ఇతి)యచ్చ(అస్తి)=
మనసుగలవాండు; న(ఇతి)యచ్చ (అ	లనునదేదియుగలవో; తత్=(అధ్యా
స్తి)=కాఁడనునదేదియుగలవో; శోక	తప్యము)అట్టివిషసంస్పృష్టం=విషము

తోఁగలంపఁబడిన; అమృతం = అమృతం "ఎప్పుడునుదుఃఖించుచున్నాఁడు" అని, ముఃత్వయా = నీచేత; భాషితం = చెప్పఁ నాకుదుఃఖకరంబగువారఁను, ఇట్లు, అ బడినది. మృతంబును విషంబునుంగలఁపినట్లు, ఈ హనుమంతుఁడా! నీవు, "నాముందు, ఎ రెండుమాటలందేర్చి, చెప్పినావు, కావు ప్పడునునన్నేతలందుకొనుచున్నాఁడు" వ, నాకునుగోపంబునుదుఃఖించునం, అని, నాకునుగోపకరంబగువారఁను, గలుగుచున్నది. అని, తాత్పర్యము.

విశ్వర్యేవాసువిస్తీర్ణే = వ్యసనేవాతి దారుణే
రజ్జ్వేవ పురుషంబధ్వా కృతాంతః పరికషణః. ౩

టిక|| సువిస్తీర్ణే = మిక్కిలియనధి మిక్కిలియనధికమయినయైశ్వర్యమువ కమయిన; విశ్వర్యేవా = విశ్వర్యమునం చ్చినప్పడుగానియతి భయంకరమయి దుఁగాని; అతిదారుణే = మిక్కిలియభ వవ్యసనంబుసంభవించినప్పడుగాని, పు యంకరమయిన; వ్యసనేవా = దుఃఖము రుఘండెంతమాత్రము స్వతంత్రుండు నందుఁగాని; కృతాంతః = దైవము; పురు గాఁడు; దైవంబతనఁ, ద్రాటిదే బంధిం పం = పురుషుఁ; రజ్జ్వా = త్రాటిచేత; బ చినట్లుపట్టుకొని, యీడ్చుకొనిపోవు ధ్వేవ = కట్టివలె; పరికషణః = ఈడ్చు ను. అని, తాత్పర్యము. చున్నది.

విధి రూపన మసంహార్యః ప్రాణినాం ప్లవగోత్తమ
సౌమిత్రి మాంచ రామంచ వ్యసనైః పశ్య మోహితాః. ౪

టిక|| ప్లవగోత్తమ = వానరశ్రేష్ఠం ను; రామంచ = రాముని; పశ్య = చూ డవగుహనుమంతుఁడా! విధిః = దైవ డుము. ము; ప్రాణినాం = జంతువులకు; అసం వానరశ్రేష్ఠండువగు హనుమంతుఁ డా! ప్రాణులకుదైవమునతిక్రమింపనల హార్యః = నివారించఁదగినది. నూనం = విగాదు; ఇదినిశ్చయము; లక్ష్మణుండు నిశ్చయము, వ్యసనైః = కష్టములచేత; నునేనునురాముండును, ముశ్వర్యము మోహితాః = మోహమునొందిన; ను, మహావ్యసనంబులం బొందియు సౌమిత్రి = లక్ష్మణుని; మాంచ = నన్ను

స్నాము; చూడుము. అని, తాత్పర్యము.

శోకస్యాస్య కదా పారం రాఘవో ధిగమిష్యతి
ప్లవమానః పరిశ్రాంతో హతనౌస్సాగరే యథా. ౫

టీక॥ రాఘవః—రాముఁడు ; సాగ	మును; కదా—ఎప్పుడు; అధిగమిష్యతి=
రే=సముద్రంబునందు; హతనౌ=భ	పొందఁగలడు.
గ్నమయినయోడగలవాఁడును ; ప్లవ	సముద్రంబుననోడమునుంగఁగా, నీ
మానః=ఈఁడుచున్నవాఁడును ; పరి	దుకొనుచునలసటనొందినవాఁడువలె,
శ్రాంతోయథా—అలసటనొందినవాఁ	బరమదుఃఖితుండగురామునకు, ఈదుః
డునగువాఁడువలె; అస్య=ఈ; శోక	ఖమెప్పుడునశించును? అని, తాత్పర్యము.
స్య=దుఃఖముయొక్క; పారం=అంత	

రాక్షసానాం వధం కృత్వా సూదయిత్వా వ రావణం
లంకా మున్తూలితాం కృత్వా కదా ద్రక్ష్యతి మాం పతిః. ౬

టీక॥ పతిః=పెనిమిటియగురాముం	ద్యతి=చూడఁగలఁడు.
డు; రాక్షసానాం=రాక్షసులయొక్క;	నా పెనిమిటియగురాముండు, రా
వధం=చంపుటను; కృత్వా=చేసి; రా	క్షసులనందఱుంజంపి, రావణునివధించి,
వణంచ=రావణుని ; సూదయిత్వా=	యీలంకయంతయునాశంబు నొందిం
చంపి; లంకాం=లంకను; ఉన్తూలితాం=	చి, నన్నెప్పుడుచూడఁగలఁడు.
పెల్లగింపఁబడినదానిఁగా ; కృత్వా=	అని, తాత్పర్యము.
చేసి; కదా=ఎప్పుడు; మాం=నన్ను; ద్ర	

స వాచ్య స్సంతర్సరస్వేతి యావ దేవ న పూర్యతే
అయం సంవత్సరః కాల స్తావద్ధి మమ జీవితం. ౭

టీక॥ “యావత్= ఎంతలోపల; అ	ను; కాలః=కాలము; నపూర్యతే=కడవ
యం=ఈ; సంవత్సరః= సంవత్సరమ	దో; తావత్(అధ్యాహృతము)వఱ-

అంతలోపలనే "సంస్కారస్వ=వేగిరపడు
ము." ఇతి=అని; సః=ఆ రాముడు; వా
చ్యో=చెప్పదగినవాడు. మమ = నా
యొక్క; జీవితం=ప్రాణము; తావద్ధి=
అంతవఱకేగాదా!

నాకు రావణుడు పెట్టిన యా సంవ

త్సరకాలము గడువుగడచుటకుమున్నే,
యిచ్చటికిశీఘ్రముగా రావలసినట్లు, నీ
పురామునకుంజెప్పుము; నేనుబ్రతుకున
దంతవఱకే, అపిమ్మట, నన్ను రావణుం
డుచంపివేయును.

అని, తాత్పర్యము.

వతః తే దశమో మాసో ద్వౌతు శేషో స్థవంగమ
రావణేన నృశంసేన సమయో యః కృతో మమ. ౮

టీక॥ స్థవంగమ= హనుమంతుడా!
నృశంసేన= కూరుండగు; రావణేన=
రావణునిచేత; మమ=నాకు; యః=ఏ;
సమయః=అవధి; కృతః= చేయబడిన
దో; తస్మిన్ (అధ్యాహృతము)= సంవ
త్సరమునందు; దశమః=పదవదైన; మా
సః=మాసము; వతః తే=ఉన్నది. ద్వౌ
తు=రెండు మాసములుమాత్రము; శే
షో=మిగిలినవి.

హనుమంతుడా! కూరుండగురా
వణుండు నాకొక్కసంవత్సరం బవధి
యించియున్నాడు; అందిప్పుడు, పద
వమాసమును ముగియవచ్చినది; ఇంక
రెండుమాసములెమిగిలియున్నవి; ఈ
రెండుమాసములే నేనింక బ్రతికియుండు
గలను; ఈలోపలనే, రాముండిచ్చటికివ
చ్చునట్లు, సేయవలయును.
అని, తాత్పర్యము.

విభీషణేనచ ధాత్రా మమ నిర్భాతనం పతి
అనుసీతః ప్రయత్నేన నచ త త్కురుతే మతిం. ౯

టీక॥ రావణః (అధ్యాహృతము) =
రావణుడు; ధాత్రా=తమ్ముడైన; విభీ
షణేనచ=విభీషణునిచేతను; మమ= నా
యొక్క; నిర్భాతనం ప్రతి = పంపుటను
గూర్చి; ప్రయత్నేన=ప్రయత్నముచేత;

అనుసీతః=అనునయింపబడినాడు; త
త్=దానియందు; మతిం= బుద్ధిని, నచకు
రుతే=చేయనేచేయుడు.
రావణునితమ్ముడు విభీషణుండను
వాడు "నన్నురామున కొసంగుము"

అని, రావణునకుఁ బ్రయత్నంబుగా, అతండుఆమాటనంగీకరింపఁడయ్యె.
మంచిమాటలంజెప్పెను; అట్లయినను; అని, తాత్పర్యము.

మమ ప్రతిప్రదానంహి రావణస్య స రోచతే

టీక॥ రావణస్య = రావణునకు; మ నన్ను, వఱలరామునకొసంగుటకు,
మ = నాయొక్క; ప్రతిప్రదానం = మ రావణుండెంతమాత్ర మొప్పుకొనఁడ
అలనిచ్చుట; సరోచతేహి = రుచింపదు య్యె. అని, తాత్పర్యము.
గదా!

రావణం మాగతే సంఖ్యే మృత్యుః కాలవశం గతమ్. ౧౦

టీక॥ సంఖ్యే = యుద్ధమునందు; మృ వెదకుచున్నాఁడు.
త్యుః = మృత్యువు; కాలవశం = కాల కాలవశంగతుండగు రావణుని యు
మయొక్క యధీనతను; గతం = పొంది ధంబునంగొనిపోవ, మృత్యువువెదకుచు
న; రావణం = రావణుని; మాగతే = న్నాఁడుకాఁబోలు. అని, తాత్పర్యము.

శ్రేష్ఠా కన్యా సలా నామ విభీషణసుతా కపే

తయా మమేద మాఖ్యాతం మాత్రా ప్రహితయా స్వయమ్. ౧౧

టీక॥ కపే = హనుమంతుఁడా! విభీష ఈసమాచారము; ఆఖ్యాతం = నెప్పఁ
ణసుతా = విభీషణునికూతురు; సలా బడినది.
నామ = నలయని ప్రసిద్ధిపొందినది; శ్రేష్ఠ హనుమంతుఁడా! విభీషణుని పెద్ద
ష్ఠా = పెద్దదైన; కన్యా = కూతురు; అ కూతురు, నలయనునదియొక్క తెయు
స్త్రీ (అధ్యాత్మతము) = ఉన్నది. మా న్నది; అవిడ, తనతల్లి పంపఁగా, నాయొ
త్రా = తల్లి చేత; స్వయం = తనకుఁదా ద్దకువచ్చి, యీసమాచారమంతయుం
నె; ప్రహితయా = పంపఁబడిన; త జెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.
యా = అవిడచేత; మమ = నాకు; ఇదం =

అనంతయం హరిశ్రేష్ఠ ఓప్రం మాం ప్రిప్యతే పఠిః
అంత రాత్తా హిమే శుద్ధ స్తస్మింశ్చ బహవో గుణాః. ౧౨

టీక||హరిశ్రేష్ఠ=వానరో త్తముండ తము)=ఉన్నవి.
వగుహనుమంతుడా! పఠిః = పెనిమి వానరో త్తముండవగుహనుమంతుఁ
టిః ఓప్రం=శీఘ్రముగా; మాం=నన్ను; డా! నా పెనిమిటి రాముండు నన్ను శీఘ్ర
అనంతయం=సందేహములేదు; ప్రి ముగాఁబొందఁగలఁడు; ఇందెంతమా
ప్ర్యతే=పొందఁగలఁడు; మే=నాయె త్రము సంకేహములేదు: ఏలననఁగా,
కా; అంత రాత్తా=మనసుః శ్చ-పా= నామనసునివలంబుగనున్నది; మఱి
నివలంబుగా అస్తంశ్చ=ఆ రాము యురామునందుఁ, దెక్కు-గుణంబులు గ
నందుఁ బహవః=అనేకములయిన; లవు. అని, తాత్పర్యము.
గుణాః=గుణంబులు; సంతి(అభ్యాహ్వా

ఉత్సాహః పౌరుషం సత్త్వ మాన్యశంస్యం కృతజ్ఞతా
విక్రమశ్చ ప్రభావశ్చ సంతి వానర రాఘవే. ౧౩

టీక||వానర=హనుమంతుడా! రా వి.
ఘవే=రామునందు; ఉత్సాహః=గో హనుమంతుడా! గొప్పకార్యము
ప్పకార్యములయందు స్థిరమయినప్రయ లుసేయఁబ్రయత్నించుటయు, నట్టికా
త్వమును; పౌరుషం=అట్టికార్యములు ర్యములుసేయుటయు, బలంబును, ద
సేయుటయును; సత్త్వం=బలమును; ఆ యయు, నుపకారంబు మఱవకుండుట
న్యశంస్యం = కూర్చుండు గాకుండుట యు, శౌర్యంబును, శక్తియు, నీగుణంబు
యు; కృతజ్ఞతా=ఉపకారముమఱవ లన్నియు, రామునందున్నవి.
కుండుటయు; విక్రమశ్చ=శౌర్యమును; అని, తాత్పర్యము.
ప్రభావశ్చ=శక్తియును; సంతి=ఉన్న

చతుర్దశశసహస్రాణి రాక్షసానాం జహూన యః
జనస్థానే వినాభ్రాత్రా శత్రుః క స్తస్య నోద్విశేత్. ౧౪

టిక్కయిం=ఎవ్వడు; జనస్థానే=జనస్థానమునందు; భాత్రావినా=తమ్ముండగు లక్ష్మణునివడిటి; రాక్షసానాం=రాక్షసులయొక్క; చతురశః=పదునాలుగు; సహస్రాణి=వేలను; జఘాన=చంపెనో; తస్య=ఆట్టిరామునియొక్క; శత్రుః=శత్రువు; కః=ఎవ్వడు;

దు; నోద్విజేత=దుఃఖింపడు; జనస్థానంబున, లక్ష్మణుండును లేకుండునప్పుడు, అసహాయుండై, తానొక్కడై, పదునాలుగువేలరక్కసులంజంపినట్టిరామునకు, శత్రువైనవాడెవ్వడు, బ్రతుకంజాలును? అని, తాత్పర్యము.

న స శక్య స్తులయితుం వ్యసవైః పురుషషభః
అహం తస్య ప్రభావజ్ఞా శక్రస్యేవ పులోమజా. ౧౫

టిక్కపురుషషభః = పురుషశ్రేష్ఠుండగు; నః = ఆరాముండు; వ్యసవైః=కష్టములచేత; తులయితుం = చలింపజేయుటకు; శక్యః=అలవియైనవాడు; న=కాదు. అహం=నేను; తస్య=ఆరామునియొక్క; పులోమజా=శచీదేవి; శక్రస్యేవ = దేవేంద్రునియొ

క్కవలె; ప్రభావజ్ఞా = ప్రభావమునెఱుంగువానను. పురుషశ్రేష్ఠుండగునారాముండు, ఎన్నికష్టములువచ్చినను ఎంతమాత్రముచలింపడు; దేవేంద్రుని ప్రభావముశచీదేవికిందెలిసినట్లు, రాముని ప్రభావమునాకుండెలియును. అని, తాత్పర్యము.

శరజాలాంశుమా శూరః కపీ రామదివాకరః
శత్రు రక్షోమయం తోయ ముపశోషం నయివ్యతి. ౧౬

టిక్కకపి=హనుమంతుడా! శూరః=యుద్ధమునందుభయములేనివాడును; శరజాలాంశుమా = బాణసముహమనెడుకిరణంబులు గలవాడునగు; రామదివాకరః = రాముండనుసూర్యుడు; శత్రురక్షోమయం = శత్రువులయిన

రాక్షసులవికారమయిన; తోయం=జలమును; ఉపశోషం=ఎండుటను; నయివ్యతి(నేవ్యతి)=పొందింపఁగలదు. హనుమంతుడా! సూర్యుడుకిరణంబులజలమునుశోషింపజేయునట్లు, రాముండు, బాణంబులచే, శత్రువులయిన

౧౩౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౭

రాక్షసులం, జంపగలడు. అనిసీత, హా | అని, తాత్పర్యము.
సుమంతునితోఁజెప్పెను.

ఇతి సంజల్పమానాం తాం రామాథే శోకకర్షితామ్
అశ్రుసంపూర్ణనయనా మువాచ వచనం కపిః. ౧౭

టీక|| కపిః=హనుమంతుడు; ఇతి= | పైను.
ఇట్లు; సంజల్పమానాం= చెప్పుచున్నది హనుమంతుండీప్రకారము చెప్పుచు
యును; రామాథే= రామునిమిత్ర న్నదియును రామునిమిత్రమయి దుః
మయి; శోకకర్షితాం= దుఃఖముచేఁ ఖంబునంగృశించియున్నదియుఁ గండ్లు
గృశింపఁజేయఁబడినదియును; అశ్రుసం నిండఁగన్నీళ్లు గార్చుచున్నదియునగు,
పూర్ణనయనాం = కన్నీళ్ల చేనిండిన నాసీతంజూచి, యిట్లు, చెప్పెను.
కండ్లుగలదియునగు; తాం = ఆసీతను అని, తాత్పర్యము.
గూర్చి; వచనం=మాటను; ఉవాచ=చె

శ్రుతై వ్వివతు వచో మహ్యం ధీప్ర మేవ్యతి రాఘవః
చమూం ప్రకషణ స్మహతీం హర్యక్షగణసంకులామ్. ౧౮

టీక|| రాఘవః= రాముడు ; మ | గు; చమూం=నేనను; ప్రకషణ=ఈ
హ్యం=(ప్రవృత్తిమందుఁజతుధి) నా డ్చుకొనుచు; ధీప్రం=శీఘ్రము గా; ఏవ్య
యొక్క; వచః=మాటను; శ్రుతై వ్వివ తి=రాఁగలఁడు.
తు=విన్నంత నె; మహతీం=పెద్దదియు; రాముండు, నేనుబోయిసిసంగతింజె
హర్యక్షగణసంకులాం = వానరుల ప్పినంత నె, పెక్కు-వానరులనుభల్లూ
యొక్కయు నెలుఁగు గొడ్డులయొక్క కంబులనుంగూడి, యిచ్చటికి, శీఘ్రము
యనుమాహులచేత నిండినదియున గా, రాఁగలఁడు. అని, తాత్పర్యము.

అథవా మోవయిష్యామి త్వా మద్యైవ వరానసే
అస్తా ద్ధుఃఖా దుపారోహ మమ పృథ మనిదితే. ౧౯

టీక॥వరాననే=సుందరమయినము పారోహ-ఎక్కుము.

ఖముగలసీతాదేవీ! అథవా=అటుగాదే
ని; త్వం=నిన్ను; అద్యైవ=ఇప్పు
డె; అస్తాత్=ఈ; దుఃఖాత్=దుఃఖము
ననుండి; మోచయిష్యామి=విడిపించెద
ను. అనిందితే=నిందింపబడనిదానా! మ
మ=నాయొక్క; పృష్ఠం=వీపును; ఉ

సుందరమయినముఖముగలదానవు
నిందింపబడనిదానవునగుసీతాదేవీ! అ
టుకాదేని, నీదుఃఖంబునిప్పుడెఘోరగా
తైదను; నీవునావీపుపై నెక్కము; నిన్ని
ప్పుడెరామునొద్దకుఁదీసికొని పోయెద
ను. అని, తాత్పర్యము.

త్వం హి పృష్ఠతాం కృత్వా సంతరిష్యామి సాగరమ్

టీక॥అహం (అధ్యాప్యతము)-
నేను; త్వం=నిన్ను; పృష్ఠతాం=వీపు
నొందినదానిగా; కృత్వా=చేసికొని;
సాగరం=సముద్రమును; సంతరిష్యామి

మహి=దాఁటెదనుగాదా!
నేనునిన్నిప్పుడు వీపుపైనుంచుకొని,
సముద్రమునుదాఁటెదను.
అని తాత్పర్యము.

శక్తిరస్తిహి మే వోధుం లంకామపి సరావణామ్. ౨౦

<p>టిక॥ మే=నామ; స రావణౌ= రా వణునితోఁగూడిన; లంకామపి= లంకవై నను; వోధుం= మోయుటకు ; శక్తిః= సామర్థ్యము; అ స్తిహి= ఉన్నదిగదా! నాకునిన్ను మోసికొనిపోవుటకు శ</p>	<p>క్తియున్నదో లేదోయని శంకింపవల దు; రావణునితోఁగూడ నీలంకవై నను, మోసికొనిపోవంజూబుదును. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

అహం ప్రసవగస్థాయ రాఘవాయా ద్య మైథీలి
ప్రాసయిష్యామి శక్రాయ హవ్యం హుత మివానఘ. ౨౧

<p>టిక॥ మైథీలి=నీతా! అహం= నేను; అద్య=ఇప్పుడు; ప్రసవగస్థాయ= ప్ర సవగవర్తతమునందున్న ; రాఘవా య=రామునికొఱకు; త్వం (అధ్యా హృతము)=నిన్ను; శక్రాయ= ఇంద్రుని కొఱకు; అనలః=అగ్నిహోమాశ్రుడు; హుతం= హోమముచేయబడిన; హ</p>	<p>వ్యమివం హవిస్సునువలె; ప్రాసయి ష్యామి=పొందించెదను. నీతాదేవీ! వ్రేల్చింబడిన హవిస్సున గ్నిహోమాశ్రుండు దేవేంద్రునకొసంగిన ట్లు, నే, నిప్పును నిన్నుదీసికొనిపోయి, ప్రసవగవర్తతంబునందున్న, రామున కొసంగెదను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ద్రత్య స్యదైవ వై దేహీ రాఘవం సహ లక్ష్మణమ్
వ్యవసాయ సమాయుక్తం విష్ణుం దైత్య వధేయథా ౨౨

<p>టిక॥ వై దేహీ=నీతాదేవీ; సహల క్ష్మణం=లక్ష్మణునితోఁగూడినవాఁడును; దైత్యవధే = అసురులచంపుటయందు; వ్యవసాయ సమాయుక్తం= ప్రయత్న ముతోఁగూడినవాఁడును; విష్ణుంయథా (స్థితం) = విష్ణు దేవుఁడువలెనున్నవాఁ డునగు; రాఘవం=రాముని; అదైవ-</p>	<p>ఇప్పుడె; ద్రత్యసి=చూడఁగలవు. నీతాదేవీ! లక్ష్మణునిఁగూడి, రాఘ సవధంబునంబ్రయత్నంబుచేయుదు; న ట్లుదైత్యవధంబునం బ్రయత్నించువిష్ణు దేవుండుంబోలెనున్న, రాముని, నిష్ప డె, చూడఁగలవు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

త్వ ద్దశనకృతోత్సాహ మాశ్రమస్థం మహాబలమ్

పురందర మివా సీసం నాగరాజస్య మూర్ధని. ౨౩

టిక॥త్వం(అధ్యాహృతము)=నీవు; త్వద్దశేనకృతోత్సాహం= నీయొక్క చూచుటయందు శ్రేయఃబడిన యుత్సాహముగలవాఁడును; మహాబలం=అధిక మైనబలముగలవాఁడును; ఆశ్రమస్థం= ఆశ్రమంబుననున్నవాఁడును; నాగరాజస్య=ఏనుగులలో శ్రేష్ఠమయిన యై రావతముయొక్క; మూర్ధని= శిరము నందు; ఆసీసం=కూడున్న ; పురందరమివ(సీతం)-దేవేంద్రుండువలెనున్న

వాఁడునగు; రాఘవం (అధ్యాహృత తము=రాముని; ద్రక్ష్యసి(అధ్యాహృతము)=చూడఁగలవు.

నిన్నుఁబాడఁగోరుచున్నవాఁడును, మహాబలుండును, ఆశ్రమంబుననున్నఁ వాఁడును, ఐరావతంబుపైఁగూడుకొం డియున్నయింద్రుండుంబోలె దేజరిల్లు చున్నవాఁడునగు, రామునిప్పుడె, చూ డఁగలవు. అని, తాత్పర్యము.

సృష్ట మారోహ మే దేవి మావికాంక్షస్వ శోభనే
యోగ మన్విచ్ఛ రామేణ శశాంకేనైవ రోహిణీ. ౨౪

టిక॥శోభనే=మంగళకరివగు ; దే వి=సీతాదేవి! మే=నాయొక్క ; పృ థం=వీవును; అరోహ=ఎక్కుము, మా వికాంక్షస్వ= ఉపేక్షింపకుము. రామే ణ=రామునితో; శశాంకేన= చంద్రుని తో; రోహిణీవ = రోహిణి దేవియుం

బోలె; యోగం=కూడికను; అన్విచ్ఛ= కోరుము.

మంగళకరివగు సీతాదేవి ! నావీవు పైఁగూడుకొందుము; ఉపేక్ష సేయవల దు; రోహిణి దేవిచంద్రునింగూడునట్లు, రామునింగూడుము. అని, తాత్పర్యము.

కథయంతీవ చంద్రేణ సూర్యేణచ మహాచిషా
మత్ప్రవృత్త మధిరుహ్య త్వం తరాకాశమహాణవౌ. ౨౫

టిక॥త్వం=నీవు; మత్ప్రవృత్తం= నా యొక్కవీవును; అధిరుహ్య=ఎక్కి; చం

ద్రేణ=చంద్రునితోను; మహాచిషా= అధికమయినకాంతిగల; సూర్యేణచ=

సూర్యునితోను; కథయఁజీవ(స్థితా)-
మాటలాడుచున్నట్లున్నదానవై; ఆకా
శమహోఽకా = ఆకాశమునుసముద్ర
మును; తర = దాఁటుము.

నీవు, నావీవుపై నేటికీ, చంద్రునితో

నుసూర్యునితోనుమాటలాడుచున్నట్లు,
ఆకాశమాగఁబునవలించి, సము
ద్రంబు దాఁటుము.

అని, తాత్పర్యము.

నహి మే సంప్రయాతస్య త్వ మితో నయతోఽంగనే

అనుగతుం గతం శక్తా స్సర్వే లంకానివాసినః, ౨౬

టీక॥ అంగనే = స్త్రీవగునీతాడేవీ!
సంప్రయాతస్య = పయనమయినవాఁ
డును; త్వం = నీన్ను; ఇతః = ఇచ్చటనుం
డి; నయతః = తీసికొనిపోవుచున్నవాఁడు
నగు; మే = నాయొక్క; గతం = గమనము
ను; అనుగతుం = వెంటబడించుటకు; లం
కానివాసినః = లంకయందున్నవారలు;
సర్వే = అందఱు; శక్తాహి = సమర్థుఁ

లుకారుగదా!

నీతాడేవీ! నీవు స్త్రీవికావుననేనునిన్ను
దీసికొనిబయలుదేఱఁగానే, యొకవేళ
రాక్షసులునన్ను బట్టుకొందురనితలం
తువుకాఁబోలు; ఈలంకలోనున్నవాఁ
డెవ్వఁడును, నాతోసరిగానాకాశంబు
నందిరుగఁజాలఁడు.

అని, తాత్పర్యము.

యథైవా హ మిహ పాప్త స్తథైవాహ మసంశయః

యాస్యామి పశ్య వై దేహీ త్వా ముద్యమ్య విహాయసమ్. ౨౭

టీక॥ వై దేహీ = నీతాడేవీ! అహం =
నేను; యథైవ = ఏవిధంబుననే; ఇహ = ఇ
చ్చటికి; ప్రాప్తః = వచ్చినానో; తథైవ =
ఏవిధంబుననే; త్వం = నీన్ను; ఉద్యమ్య
ఎత్తికొని; విహాయసం = ఆకాశమును;
యాస్యామి = పొందెదను. అసంశయః =
సందేహములేదు. పశ్య = చూడుము.

నీతాడేవీ! నేనిచ్చటికెట్లునులభంబు
గానముద్రమునుదాటివచ్చినానో, అ
ట్లే, ఏమియుఁగట్టములేనట్లు, నిన్నెత్తు
కొని, యాకాశమాగఁబునసముద్రం
బుదాఁటెదను; సందేహములేదు; చూ
డుము. అనిహనుమంతుండు, నీతతోఁజె
ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

మైథిలీతు హరిశ్రేష్ఠా చ్ఛృత్వా వచన మద్భుతమ్
హాషవిస్మితసర్వాంగీ హనుమత మథా బ్రవీత్. ౨౮

టీక॥ మైథిలీ = సీతాదేవి; హరిశ్రేష్ఠా తునిగూచి; అబ్రవీత్ = పలికెను.
స్తాత్ = వానరౌ త్రముండగు హనుమం సీతాదేవి, వానరశ్రేష్ఠుండగు హను
తునివలన; అద్భుతం = ఆశ్చర్యకరమయి మంతుండుచెప్పిన యాశ్చర్య కరంబగు
న; వచనం = మాటను; శ్రుత్వా తు = వి మాటను విని, మహాసంతోషంబునొంది,
న్నంత నె; హాషవిస్మితసర్వాంగీ = సం దేహంబంతయు గగుపాటునొండ,
తోషముచేగగుపాటునొందిన సమస్త హనుమంతుంజూచి, యిట్లని, చెప్పెను
ములయిన యవయవములుగలదై; అథ = అని, తాత్పర్యము.
అటుపిమ్మట; హనుమంతం = హనుమం

హనుమక్ దూర మధ్వానం కథం మాం వోధు మిచ్ఛసి
త దేవ ఖిలు తే మన్యే కపిత్వం హరియాధప. ౨౯

టీక॥ హనుమక్ = హనుమంతుడా! హృతము) = అని; మన్యే = తలంచుచు
కథం = ఎట్లు; మాం = నన్ను; దూరం = న్నాను.
దూరమయిన; అధ్వానం = మాగఁము వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుడా!
ను; వోధుం = మోయుటకు; ఇచ్ఛసి = కోరా! నీవునన్ను బహుదూరము మోయు
రుచున్నావు? హరియాధప = వానరస టకుఁగోరుచున్నావే! ఇదియేమి! కావున
మూహముంబాలించునట్టివాడా! తదే నే, నీవుకోఁతివై తివనితలంచెదను.
వఖిలు = అందువలన నేక దా; తే = నీకు; అని, తాత్పర్యము.
కపిత్వం = వానరత్వము. ఇతి (అధ్యా

కథంవా లృశరీర స్త్వం మా మితో నేతు మిచ్ఛసి
సకాశం మానవేంద్రస్య భతుఁ మే స్లవగషభ. ౩౦

టీక॥ స్లవగషభ = వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుడా! అలృశరీరః =

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౭

జ

జ

చిన్నదేహముగల; త్వం=నీవు; మాం=నన్ను; ఇతః=ఇచ్చటనుండి; మే=నాయొక్క; భతుః=పెనిమిటియైన; మానవేంద్రస్య=మనుష్యులకుఁ బ్రభువయిన రామునియొక్క; సకాశం=సమీపమును; నేతుం=పొందించుటకు; కథం=ఎట్లు; ఇచ్చసి=కోరుచున్నావు?

వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁడా! నీవు చిన్నదేహముగలవాఁడవు; ఇచ్చటనుండి, నా పెనిమిటి రాముండున్న స్థలమునకు బహుమూరమున్నది; నీవచ్చి టకినన్నుఁ డీనికొనిపోఁగోరుచున్నావే! చింతగానున్నది. అని, నీలాదేవి, హనుమంతునితోఁ జెప్పెను. అని తాత్పర్యము.

సీతాయా వచనం శ్రుత్వా హనూమా న్తారుతాశ్చ జః
చింతయామాస లక్ష్మీవాక్ నవం పరిభవం కృతమ్. ౩౧

టీక॥ మారుతాశ్చ జః=వాయుదేవునికుమారుండును; లక్ష్మీవాక్=అధికమయిన కాంతిగలవాఁడునగు; హనూమా=హనుమంతుఁడు; సీతాయాః=సీతయొక్క; వచనం=మాటను; శ్రుత్వా=విని; కృతం = చేయఁబడిన; నవం=నూతనమయిన; పరిభవం=అ

వమానమును గూచి; చింతయామాస=చింతించెను. కాంతిమంతుండును వాయువుత్రుండునగు హనుమంతుండు, సీతాదేవి తన్నుఁ బరిహసించినది విని, తనకిప్పుడు గలిగిన కొంతయు వమానమును గుఱించి, యిట్లు ని, చింతించెను. అని, తాత్పర్యము.

స మే జానాతి సత్త్వం వా ప్రభావం వా లసి తేక్షణా

టీక॥ అసి తేక్షణా=నల్లనికండ్లుగల సీతాదేవి; మే=నాయొక్క; సత్త్వం=బలమును గాని; ప్రభావం=ప్రభావమును గాని; న జానాతి = ఎఱుంగదు.

నల్లనికండ్లుగల సీతాదేవి; నా బలమును గాని నా ప్రభావమును గాని, యెంత మాత్రమెఱుంగదు; కావుననే, యిట్లు చెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.

తస్మా త్ప్రశ్నతు వైదేహీ యద్యుగ్ధం మమ కామతః. ౩౨

టిక॥తస్మాత్ = అందువలన;వైదే
హీ=సీతాదేవి; మమ= నాయొక్క;
రూపం=ఆకారము;యత్ = ఏదో;త
త్(అధ్యాహృతము) = దానిని;కామ
తః=ఇచ్చవలన;పశ్యతు=చూచుగాక.

అందువలన,సీతాదేవి,నానిజమయి
నరూపమును యథేచ్ఛముగాఁ జూచుఁ
గాక.అని,హనుమంతుండుచింతించెను.
అని,తాత్పర్యము.

ఇతి సంచింత్య హనుమాంస్తదాప్లవగసత్తమః

దశాయామాస వైచేహ్యస్వరూపమరిమదఃసః. ౩౩

టిక॥అరిమదఃసః = శత్రువులమ
దింఁచునట్టి;ప్లవగసత్తమః=వానరశ్రే
ష్ఠుండగు ; హనుమాన్ = హనుమం
తుండు;తదా=అప్పుడు;ఇతి=ఇట్లు;సం
చింత్య=ఆలోచించి;వైచేహ్యః=సీతా
దేవికి;స్వరూపం=తనయాకారమును;

దర్శయామాస=చూపెను.
అప్పుడు, శత్రువులమదింపంజాలి
నవాండునువానరశ్రేష్ఠుండునగు హను
మంతుండిట్లు,చింతించి, తననిజమయిన
యాకారమును,సీతాదేవికిం,జూపెను.
అని, తాత్పర్యము.

స తస్మాత్పారపాధీమానాప్లుశ్యప్లవగషభః

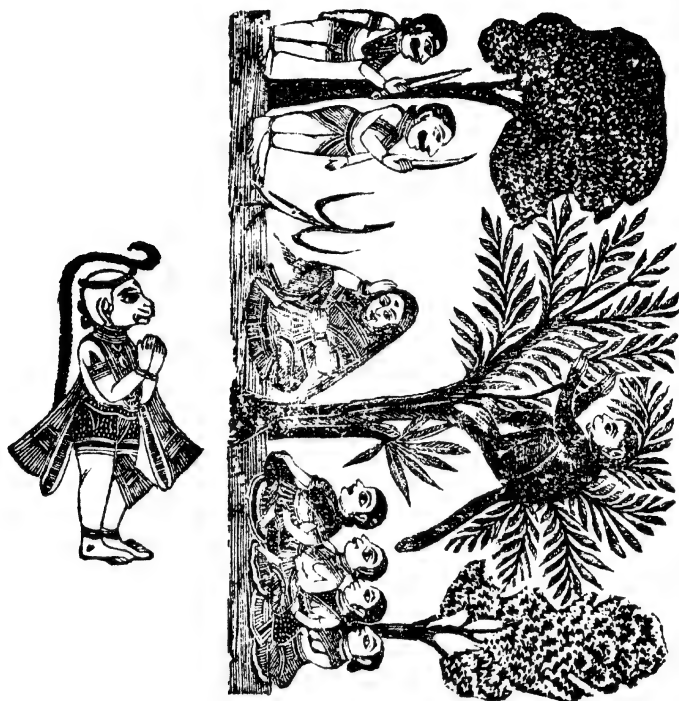
తతోవధీతుమారేభ సీతాప్రత్యయకారణాత్. ౩౪

టిక॥ధీమాన్=బుద్ధిమంతుండగు;ప్లవ
గషభః=వానరశ్రేష్ఠుండయిన;సః=
అహనుమంతుండు;తస్మాత్=ఆ; పాద
పాత్=చెట్టుననుండి; అప్లుశ్య=ఎగిరి;
తతో=అటుపెమ్మట; సీతాప్రత్యయకా
రణాత్=సీతయొక్క-నమ్మకమును కార
ణమువలన; వధీతుం=పెరుంగుటకు;

ఆరేభే=ఆరంభించెను.
బుద్ధిమంతుండును వానరశ్రేష్ఠుండు
నగుహనుమంతుండు,అంతవాచెట్టుమీఁ
నుండికొంతయవ్వలికరిగి,సీతకునమ్మకం
బుగల్గుటకై,తనదేహంబునుబెంచుకొన
వారంభించెను.అని, తాత్పర్యము.

మేరుమందరసంకాశోబభౌదీప్రానలప్రభః

అగ్రతః వ్యవతస్థేచ సీతాయా వానరోత్తమః. ౩౫

టీక॥వానరోత్తమః = వానరశ్రేష్ఠః; అగ్రతః = ముందట; వ్యవతస్థేచ =
 ముండగుహనుమంతుండు; మేరుమందర నిలిచెను.
 సంకాశః = మేరుపర్వతముతోనుమంద వానరశ్రేష్ఠుండగు హనుమంతుం
 రపర్వతముతోనుసమానుడై; దీప్తాన ము, మేరుమందరపర్వతంబులుం బోలె
 లప్రభః = మండుచున్నదిప్పుయొక్క నొప్పును, మండుచున్నయిగ్ని హేమాత్ర
 కాంతిపంటికాంతిగలవాడై; బధౌ = ముంబోలెఁబ్రకాశించుచు, సీతాదేవి,
 ప్రకాశించెను. సీతాయాః = సీతయొ మొదట, నిలిచెను. అని, తాత్పర్యము.

హరిః పర్వతసంకాశ స్తామ్రవక్త్రో మహాబలః
వజ్రదంష్ట్రో నఖో భీమా వై డేహీ మిద వప్రవీత్. ౩౬

టీక॥ పర్వతసంకాశః=కొండతో స
మానుండును; తామ్రవక్త్రో=ఎఱ్ఱని
ముఖముగలవాఁడును; మహాబలః=అ
ధికమయినబలముగలవాఁడును; వజ్ర
దంష్ట్రోనఖః=వజ్రములవంటి కోటలు
నుగోళ్లుగలవాఁడును; భీమః=భయం
కరుండునగు; హరిః=హనుమంతుం
డు; వై డేహీం=సీతాదేవినిగూచి; ఇదం=ఈమాటను; అప్రవీత్=చెప్పెను
అంతఃపర్వతాకారుండు నెఱ్ఱనిము
ఖముగలవాఁడునుమహాబలుండునువజ్ర
ములువలెఁగఠినములయినకోటలును న
ఖములునుగలవాఁడును, జూపరులకు
భయంబుఁబుట్టించువాఁడునగు, హను
మంతుండు, సీతఁబూచి, యిట్లని, చెప్పె
ను. అని, తాత్పర్యము.

సపర్వతవనోద్దేశాం సాట్టప్రాకారతోరణామ్
లంకా మిమాం సనాథాంవా నయితుం శక్తి రస్తి మే. ౩౭

టీక॥ సపర్వతవనోద్దేశాం=కొండ
లతోను వనప్రదేశములతోను గూడినది
యును; సాట్టప్రాకారతోరణాం=కో
టబురుజులతోను బ్రాకార ములతోను
బురద్రావరములతోనుగూడినదియును;
సనాథాం=ప్రభువైన రావణునితోఁ
గూడినదియునగు; ఇమాం=ఈ; లం
కాంవా=లంకనైనను; నయితుం (నే
తుం)=తీసికొనిపోవుటకు; మే=నాకు;
శక్తిః=సామర్థ్యము; అస్తి=కలదు.
కొండలతోనువనంబులతోను గోట
బురుజులతోను బ్రాకారములతోను బు
రద్రావరములతోనుగూడినయీలంకా ప
ట్టణమునైనను రావణునితోఁగూడఁ బె
ల్లగించితినికొనిపోఁగలను.
అని, తాత్పర్యము.

త దవస్థాప్య తాం బుద్ధి రలం డేవి వికాంక్షయా
విశోకం కురు వై డేహీ రాఘవం సహలక్ష్మణమ్. ౩౮

టీక॥ డేవి=సీతాదేవీ; తత్=అందువలన; బుద్ధిః=బుద్ధి; అవస్థాప్యతాం=

౭౪౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౩

స్థిరము చేయబడుంగాక . వికాంక్ష | నీతాదేవి! అట్లుండుటవలన, భయ
యా=ఉపేక్షచేత; అలం= చాలును. మంచుకొనవలదు; బుద్ధినిస్థిరముగాఁ జే
వై దేహి=నీతాదేవి! సహలక్ష్యణం= నీకొనుము; అశ్రద్ధసేయకుము; రాము
లక్ష్యణునితోఁ గూడిన ; రాఘవం= నిలక్ష్యణునిదుఃఖములేని వారలుగాఁ జే
రాముని; విశోకం= దుఃఖములేనివానిం యుము. అని, హనుమంతుఁడు, నీతాదేవి
గా; కురు=చేయుము. తోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తం దృష్ట్యా భీమసంకాశ మవాచ జనకాత్మజా
పద్మపత్రవిశాలాక్షీ మారుత స్వారసం సుతమ్. ౩౯

టీక|| పద్మపత్రవిశాలాక్షీ=తామర | చి; ఉవాచ=చెప్పెను.
పూలువలెవిశాలములయిన కండ్లుగల; తామరపూఁజేకులుంబోలెవిశాలం
జనకాత్మజా=జనకమహారాజుకొఱా బలయినకండ్లుగలనీతాదేవి, చూపరు
తేయగునీతాదేవి; భీమసంకాశం= లకువెఱపుఁబుట్టించుచున్న , వాయు
భయంకరముగానున్నవాఁడును; మా చేవునియు త్రమపుత్రునిహనుమంతుం,
రుతస్య=వాయుపుయొక్క; ద్వారసం= జూచి, యిట్లు; చెప్పెను.
ఉత్తముఁడైన; సుతం = కొడుకునగు; అని, తాత్పర్యము.
తం=అహనుమంతుని; దృష్ట్యా=చూ

తవ సత్త్వం బలంచైవ విజానామి మహాకపే
వాయోరివ గతించైవ తేజ శ్చగ్నే రివాద్భుతమ్. ౪౦

టీక|| మహాకపే = పెద్దకోతివగు | తం=ఆశ్చర్యకరమయిన; తేజశ్చ=ప
హనుమంతుఁడా! తవ=నీయొక్క ; స రాక్రమమును; విజానామి=చక్కఁగా
త్వం=ధైర్యమును; బలంచైవ = బలము నెఱుంగుదును.
ను; వాయోరివ = వాయుపుయొక్క-వ హనుమంతుఁడా, నీధైర్యమును నిబ
లె; గతించైవ=గమనమును; అగ్నేరివ= లమును నేనుజక్కఁగా నెఱుంగుదును;
అగ్నిహోత్రునియొక్క-వలె ; అద్భు | నీపువాయుచేవుండుం బోలె శీఘ్రగమ

నముగలవాడవనియు , నగ్నిచూచునాకుఁ, జక్కఁగాఁ దెలియును.
తుండుంబోలెఁదేజుంబు గలవాడవని అని, తాత్పర్యము.

ప్రాకృతోన్యః కథం చేమాం ధూమి మాగంతు మహాతి
ఉదధే రప్రమేయస్య పారం వానరపుంగవ. ౪౧

టీక॥ వానరపుంగవ = వానరశ్రే ధూమినిగూర్చి, ఆగఁతుం=వచ్చుటకు;
మండవగుహనుమంతుఁడా; అన్యః=ఇత కథం=ఎట్లు; అహాతి=తగును?
రుఁడైన; ప్రాకృతశ్చ=సాధారణుండు వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁడా!
ను; అప్రమేయస్య = కొలఁతలేని; ఉద అట్లుగాక నీవు సాధారణుండవగుదు
ధేః=సముద్రముయొక్క; పారం=ఈవ వేని, కొలందిలేనిసముద్రంబు దాఁటియి
లిగట్టయిన=ఇమాం=ఈ; ధూమిం= చ్చటికెట్లు రాఁగలవు? అని తాత్పర్యము.

జానామి గమనే శక్తిం సయనేచా పితే మమ
అవశ్యం సంప్రధార్యాశు కార్యసిద్ధి మహాత్మనః. ౪౨

టీక॥ గమనే= పోవుటయందును; మ శు=శీఘ్రముగా; అవశ్యం=అవశ్యము
మ=నాయొక్క; సయనేచాపి=తీసికొని గా; సంప్రధార్యా=విచారింపఁదగినది.
పోవుటయందును; తే=నీయొక్క; శ నీవు రాక్షసులకుంజిక్క-క పోఁగలవ
క్తిం=సామర్థ్యమును; జానామి=ఎఱుం నియు, నన్నుఁదీసికొనిపోఁగలవనియు,
గుదును. మహాత్మనః=పూజ్యమయినస్వ నాకుఁ దెలియును; అయితే, మహాత్ముండ
భావముగలరామునియొక్క; కార్యసి గురామునికార్యముచేడకుండునట్లాలో
ద్ధిః = కార్యముయొక్క నెఱవేటుట; ఆ చింపవలయును. అని, తాత్పర్యము.

అయ క్తంతు కపిశ్రేష్ఠ మమ గంతుం త్వయానఘ
వాయువేగసవేగస్య వేగోమాం మోహయే త్తవ. ౪౩

టీక॥ అనఘం=పాపరహితుండవు; క తుండా! మమ=నాకు; త్వయా= నీతో;
పిశ్రేష్ఠం=వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమం గంతుంతుం= పోవుట కుమాత్రము; అ

జ్ఞ

జ్ఞ

యుక్తం=సరికాదు, వాయువేగసవేగ
స్య=వాయువేగముతో సమానమయిన
వేగముగల; తవ=నీయొక్క; వేగః=వేగ
ము; మాం=నన్ను; మోహయేత్=భ్ర
మింపఁజేయును.

పాపరహితుండవువానరశ్రేష్ఠుండ

వునగుమానుమంతుఁడా! నేనునీతోఁగూ
డవచ్చుటయెంతమాత్రముసరికాదు; ఏ
లయనఁగా, నీవువాయువేగంబంతటివే
గముగలవాఁడవు, నీవేగంబుననేను భ
యంబునొందుదును.

అని, తాత్పర్యము.

అహ మాకాశ మాపన్నా హ్యుపర్యపరి సాగరిమ్

ప్రపతేయం హి తే పృష్ఠా ద్భయాద్వగేన గచ్ఛతః. ౪౪

టీక|| అహం=నేను; సాగరముపర్య
పరి= సముద్రమునకుమిక్కిలి-లినమీపము
గా; ఆకాశం=ఆకాశమును; ఆపన్నా
హి=పొందినదాననైనంతనె; వగేన=
వేగముచేత; గచ్ఛతః - పోవుచున్న;
తే=నీయొక్క; పృష్ఠాత్=వీపుననుండి;
భయాత్=భయమువలన; ప్రపతేయం

హి=పడుదునుగాదా!

నీవునన్నువీపుననుంచుకొని యతివే
గంబునంబోవుచుండఁగా, సముద్రంబున
కుఁగొంచెముమీదుగాఁబోవునప్పుడు,
నేను, సముద్రంబునుజూచి, భయంబున,
నీవీపునుండి, సముద్రంబులోఁబడుదు
ను. అని, తాత్పర్యము.

పతితా సాగరే చాహం తిమినక్రర్షుషాకులే

భవేయ మాశు వివశా యాదసా మన్న ముత్తమమ్. ౪౫

టీక|| అహం=నేను; తిమినక్రర్షుషాకు
లే= నూలుయొజనములపొడవుగలచేఁ
పలచేతను మొసళ్లచేతను మత్స్యముల
చేతనుసిండిన; సాగరే= సముద్రమునం
దు; పతితాచ=పడినంతనే; వివశా=ప
రవశురాలనై; ఆశు=శీఘ్రముగా; యా
దసాం=జలజంతువులకు; ఉత్తమం=శ్రే

ష్ఠమయిన; అన్నం=ఆహారము ; భవే
యం=అగుదును.

అట్లునేను, నూలుయొజనంబులపొ
డవుగలచేఁపలతోను మొసళ్లతోను సా
ధారణంబులగుచేఁపలతోనుసిండియుం
డునట్టి సముద్రంబునంబడినంతనే, పరవ
శురాలనగునన్నుడత్తుణమేసముద్రంబు

నందలిజలజంతువులు, భక్షించును. అని, తాత్పర్యము.

నచ శత్ర్యే త్వయాసాధం గంతుం శత్రువినాశన
కళత్రవతి సందేహ స్వయ్యపి స్యా దసంశయః. ౪౬

టీక|| శత్రువినాశన=శత్రువులను నశింపఁజేయునట్టిహనుమంతుఁడా! త్వయాసాధం=నీతోఁగూడ; గంతుం=పోవుటకు; నచ శత్ర్యే=చాలనేచాలను. కళత్రవతి=రక్షింపఁదగినదిగల; త్వయ్యపి=నీవిషయమయ్యును; సందేహః=సందేహము; స్యాత్=కలుగును. అసంశయః=సందేహములేదు.

శమునొందించువాఁడవే; అయినను, నేనునీతోఁగూడ రాజులను; ఏలయనఁగా, నెంతసమర్థుఁనకును, మఱియొకరు రక్షింపవలసినవారుండునప్పుడు, ఆపదసంభవించును; గావున, నీకు, నన్ను రక్షింపవలసియున్నది కావున, నప్పుడు, నీప్రాణమునకును సంకటము సంభవించును; ఇందుసందేహములేదు.

హనుమంతుఁడా! నీవుశత్రువుల నా అని, తాత్పర్యము.

హీయమాణాం తు మాం దృష్ట్వా రాక్షసా భీమవిక్రమాః
అనుగచ్ఛేయ రాదిష్టా రావణేన దురాత్మనా. ౪౭

టీక|| హీయమాణాం=కొనిపోఁబడుచున్న; మాం=నన్ను; దృష్ట్వా=చూచినంత నె; భీమవిక్రమాః=భయంకరపరాక్రమముగల; రాక్షసాః=రాక్షసులు; దురాత్మనా=దుష్టుఁడగు; రావణునిచేత; ఆదిష్టాః=ఆజ్ఞాపింపఁబడినవారలై; అనుగచ్ఛేయః=

వెంటింతురు, నీవునన్నుఁదీసికొని పోవుటంజూచినంత నె, దుష్టాత్ముఁడగు రావణునిజ్ఞచే, భయంకరంబగు పరాక్రమముగల రాక్షసులనేకులు, నిన్ను వెంటింతురు. అని, తాత్పర్యము.

తై స్త్వం పరివృత శ్శూరై శ్శూలముద్గరపాణిభిః
భవే స్త్వం సంశయం ప్రాప్తా మయా వీర కళత్రవాః. ౪౮

టిక॥ వీర=పరాక్రమశాలివగుహను మంతుఁడా! మయా=నాచేత ; కళత్ర గుదువు.
వాఁ=రక్షింపఁదగినదిగల; త్వం=నీవు; పరాక్రమశాలివగు హనుమంతుఁ
శూరైః=యుద్ధమునందు భయములేని డా! అంత , శూరులగునారాక్షసులు
వారును; శూలముద్గరపాణిభిః= శూ శూలంబులు నినుపగుదియలును దాల్చి
లంబులును నినుపగుదియలును జేతులం నిన్నుఁబరివేష్టించుదురు; అంత, నీకు, రక్షిం
గలవారలునగు; త్రైః= ఆరాక్షసులచే పవలసినదానను నేనున్నాను గావునఁ,
త; పరివృతః - చుట్టఁబడినవాఁడవై; బ్రాణసంఘోషంబుగలుగును.
త్వం=నీవు; సంశయం=సంఘోషమును; అని, తాత్పర్యము.

సాయుధా బహవో వ్యోమ్ని రాక్షసా స్త్వం నిరాయుధః
కథం శత్యసి సంయాతుం మాం చైవ పరిరక్షితుమ్. ౪-

టిక॥ వ్యోమ్ని=ఆకాశమునందు; రాక్షసాః=రాక్షసులు; సాయుధాః=ఆ ట్టుముట్టుదురు; వారలాయుధంబులుగ
యుధములుగలవారలు. బహవః=అనే కులు. త్వం=నీవు; నిరాయుధః= ఆ లవారలు, అనేకులు; నీవొక్కఁడవు; ఆ
యుధంబు లేనివాఁడవు; యుద్ధమునే యుటకుఁ గాని, నన్ను రక్షించుటకుఁ గా
ని, నీవెట్లు శక్తుఁడవగుదువు?
తుం చైవ=కాపాడుటకును; కథం=ఎ అని, తాత్పర్యము.
ట్లు; శత్యసి=చాలుదువు.

యుధ్యమానస్య రక్షోభి స్తవ త్రైః క్రూరకర్మభిః
ప్రపతేయం హి తే పృష్ఠా ద్భయాత్ కా కపిసత్తమ. ౫౦

టిక॥ కపిసత్తమ=వానరశ్రేష్ఠుండ లుగల; త్రైః=ఆ; రక్షోభిః=రాక్షసులచే
వగుహనుమంతుఁడా! తవ=నీవు; కూర త; యుధ్యమానస్య=పోరుచుండఁగా;
రకర్మభిః= కూరములయిన కార్యము అహం (అధ్యాహృతము)=నేను; భ

యాతాఁభయముచే బీడింపఁబడిన
దాననైః తే=నీయొక్కఁ; పృష్ఠాత్=వీ
పునసుండి; ఆపతేయంహి=పడుదును
గదా!

వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ

డా! నీవుకూర్చులగు నారాక్షసులతో
యుద్ధముసేయుచుండఁగా, నేనుభయం
బునొంది, నీవీపుననుండి, క్రిందంబడుచు
ను. అని, తాత్పర్యము.

అథ రత్నాంసి భీమాని మహంతి బలవంతిచ

కథంచి త్సాంపరామే త్వాం జయేయః కపిసత్తమ. ౫౦

టీక॥ కపిసత్తమ=వానరశ్రేష్ఠుండ

వగుహనుమంతుఁడా ! అథ=ఇంక; భీ
మాని=భయంకరులును; మహంతి=పె
ద్దదేహము గలవారలును ; బలవంతి
చ = అధికమయినబలముగలవారలున
గు; రత్నాంసి=రాక్షసులు; సాంపరా
మే=యుద్ధమునందు; కథంచిత్=ఎట్లు
యినను; త్వాం=నిన్ను; జయేయః=గె

ల్లరు.

వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ
డా! మఱియు, భయంకరులును మహా
కాయులును బలవంతులునగురాక్షసు
లు, యుద్ధంబుననొకవేళ, నిన్నెట్లయిన
జయించినను జయింతురు.

అని, తాత్పర్యము.

అథవా యుద్ధమానన్య పతేయం విముఖస్య తే

పతితాంచ గృహీత్వా మాం నయేయః పాపరాక్షసాః. ౫౧

టీక॥ అథవా=అటుకాదేని; తే=

నీవు; యుద్ధమానన్య=యుద్ధముసేయు
చు; విముఖస్య= పరవశుండవుకాఁగా;
పతేయం=పడుదును. పతితాంచ=ప
డినంతనై; మాం=నన్ను; పాపరాక్ష
సాః = దుష్టులగురాక్షసులు; గృహీ
త్వా=తీసికొని; నయేయః=తోడ్కొ

నిపోదురు.

అటుకాదేని, యొక్కవేళ, నీవుయు
ద్ధంబుసేయుచుఁబరవశుండవైయుండఁ
గా, నేను నేలంబడిననుబడుదును; అంత,
నేను నేలంబడినంతనై, పాపిష్టులగురా
క్షసులునన్నుఁదీసికొనిపోదురు.

అని, తాత్పర్యము.

మాం వా హరేయ స్వధస్తా ద్విశనేయ రథా పివా
అవ్యవస్థా హిదృశ్యేతే యథే జయపరాజయా. ౫౩

టిక॥మాం=నన్ను; త్వధస్తాత్=నీ
చేతనుండి; హరేయర్వా=అపహరిం
చిననుఅపహరింతురు. అథ=అంత; వి
శనేయరథాపివా= ఖండించిననుఖం
డింతురు. యథే=యధమునందు; జ
యపరాజయో= జయమునపజయము
ను; అవ్యవస్థా=నిశ్చయములేనివిగా; దృ
శ్యేతేహి= చూడబడుచున్నవిగా!

యధమునందు, జయపజయముల
కు, నిశ్చయములేదు; కావున, నీకుజయ
క్షేగలుగుననియేమినిశ్చయము? నీకుఁబ
రాజయముగల్గిననుగల్గును; అప్పుడు, ఆ
రాక్షసులు, నీహస్తంబుననుండినన్నులా
గుకొని, నటికివేసిననునటికివేయుదురు.
అని, తాత్పర్యము.

అహం వాపి విపద్యేయం రక్షోభి రభితజితా

టిక॥అహం= నేనును; రక్షోభిః=
రాక్షసులచేత; అభితజితా= బాధిం
పబడినదానై; విపద్యేయం వాపి=ఆ
పదనొందిననునొందుదును.

నేను, రాక్షసులచేతఁజిక్కి-బాధిం
పఁబడి, ప్రాణభయంబునొందుదును.
అని, తాత్పర్యము.

త్వత్ప్రియతోహరిశ్రేష్ఠ భవేన్నిష్ఫలవతు. ౫౪

టిక॥హరిశ్రేష్ఠ= వానరోత్తముండ
వగు హనుమంతుఁడా! త్వత్ప్రియత్న
స్తు=నీప్రయత్నమును; నిష్ఫలవ = ని
ష్ఫలియోజనముగానే; భవేత్ = అ
గును.

వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ
డా! అట్లుగానేని, నీవితదూరముక్రమప
డివచ్చిచేసినప్రయత్నమంతయు, నిష్ఫ
లమగును. అని, తాత్పర్యము.

కామం త్వమసి పర్యాప్తానిహంతుం సర్వరాక్షసాన్

రాఘవస్యయశో హీయే త్వయా శస్త్రైస్తు రాక్షసైః. ౫౫

టిక్క త్వం=నీవు;సర్వరాక్షసాఁ-స	జంచును.
మస్తరాక్షసులను;నిహంతుం=చంపుట	నీవొక్కండవె సమస్తరాక్షసులం
కు;పర్యాప్తఃకామం=చాలినవాడవే;	జంపగలవు;ఇదివాస్తవమే;అయితే,నీ
అసి=అగుచున్నావు. త్వయా=నీచేత;	పురాక్షసులనందజంజంపుదువేని, రా
శస్త్రైః=చంపబడిన;రాక్షసైస్తు=రా	మునీకీర్తికనగించును.
క్షసులచేతనె;రాఘవస్య = రాముని	అని,తాత్పర్యము.
యొక్క;యశః=కీర్తి;హీయేత్=క్షీ	

అథవా దాయరక్షాంసి స్యసేయు స్సంవృతే హి మామ్
యత్ర తేనా భిజాసియు హారయో నాపి రాఘవా. ౫౬

టిక్క అథవా = అటుకాచేని;య	య=తీసికొని; స్యసేయుహి=ఉంచు
త్ర==ఎచ్చట;తే=ఆ;హరయః=వాన	దురుగదా!
రులు;నాభిజాసియుః=ఎఱుంగరో; రా	అటుకాచేని, రాక్షసులునన్నుండినీ
ఘవావపి=రామలక్ష్మణులయినను; న	కొనిపోయి,యావానరులుగానిరామల
(అభిజాసియుః)= ఎఱుంగరో;తస్మిన్	క్ష్మణులుగానియెంతమాత్రము నెఱుం
(అధ్యాహృతము)=అట్టి;సంవృతే=ర	గంజాలనట్టిరహస్య ప్రదేశమునందు,
హస్యమయినప్రదేశమునందు; రక్షాం	దాచిననుదాచుదురు.
సి=రాక్షసులు;మాం = నన్ను;ఆదా	అని,తాత్పర్యము.

ఆరంభస్తు మదధో యం తత స్తవ సరథకః

టిక్క తతః=అటుపిమ్మట;తవ= నీ	(అధ్యాహృతము)=అగును.
యొక్క;అయం=ఈ;మదధకః= నా	అంత, నీవునాకొఱకై చేసినప్రయ
కొఱకైన;ఆరంభస్తు=ప్రయత్నమును;	త్నమంతయు,వ్యథకమగును.
సరథకః=ప్రయోజనములేనిది;భవేత్	అని, తాత్పర్యము.

త్వయాహి సహ రామస్య మహా నాగమశ్చ గుణః. ౫౭

౧౫౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౭

టిక॥ త్వయాసహ - సీతోఁగూడ; రామస్య = రామునియొక్క; ఆగమనే = వచ్చుటయందు; మహా = అధికమయిన; గుణః = మేలు; అస్తీ (అధ్యాహృతము) హి = ఉన్నదిగాదా!

సీవుహయి, రామునకునాసంగతిం జెప్పి, రామునిచ్చటికించిలుచుకొనివచ్చి తెచ్చేని, మిక్కిలియుగుణముగలదు. అని, తాత్పర్యము.

మయి జీవిత మాయత్తం రాఘవస్య మహాత్మనః
భ్రాతృశాంత మహాబాహు తవ రాజకులస్యచ. ౫౮

టిక॥ మహాబాహు = పెద్దచేతులుగలహనుమంతుఁడా! మహాత్మనః = అధికమయినపరాక్రమముగల; రాఘవస్య = రామునియొక్కయు; భ్రాతృశాంత = అతని, తమ్ములయొక్కయు; తవ = నీయొక్కయు; రాజకులస్యచ = రాజయినసుగ్రీవునివంశముయొక్కయు; జీవితం = ప్రాణము; మయి = నాయందు; ఆయత్తం = ఆధీనము.

మహాబాహుండవగు హనుమంతుఁడా! మహాత్ముండగు రాముండునతనితమ్ములునుసీవును సుగ్రీవునిబంధువులును మీరందఱును, ఇప్పుడునన్నాక్రయించి, ప్రాణంబులుంచుకొనియున్నారు; నాకిప్పుడపాయంబుసంభవించు నేని, మీరందఱుఁబ్రాణంబులవిడుతురు. అని, తాత్పర్యము.

తా నిరాశౌ మదధఁతు శోకసంతాపకర్షితౌ
సహ సర్వక్షణహరిధి స్త్యక్త్యతః పాత్రసంగ్రహమ్. ౫౯

టిక॥ మదధఁతు = నాకొఱకే; శోకసంతాపకర్షితౌ = దుఃఖముచేతనుసంతాపముచేతనుకృశించఁజేయఁబడిన; తా = ఆరామలక్ష్మణులు; నిరాశౌ = ఆశలేనివారలయి; సర్వక్షణహరిధిస్సహ = సమస్తమయినభల్లూకంబులతోనువానరంబులతోనుంకూడి; పాత్రసంగ్రహం = పాత్ర

ణంబునుంచుకొనుటను; త్యక్త్యతః = విడువఁగలరు. అట్లు, నాకేదైనపాపంబుగల్గునేని, నన్నుఁగూర్చియేయిప్పుడు మహాదుఃఖంబును సంతాపంబునుంబొంది కృశించియుండు నారామలక్ష్మణులు, “ఇంకనన్నుఁబొందఁగల” మనునాశనువిడిచి,

వానరభల్లూకంబుల యందఱితోఁ గూ | అని, తాత్పర్యము.
డఁ, బ్రాణంబులు విడువంగలరు.

భర్తు భక్తిం పురస్కృత్య రామా దన్యస్య వానరః
నస్పృశామి శరీరంతు పుంసో వానరపుంగవ. ౬౦

టీక || వానరపుంగవ=వానరశ్రేణి మి=తాఁకను.

ఘండవయిన; హనుమంతుడా ! భ వానరశ్రేణిఘండవగు హనుమంతుఁ
తుఁ:-పెనిమిటియొక్క ; భక్తిం= డా! నేను జెనిమిటియందుభక్తి నవలం
భక్తిని; పురస్కృత్య= ముందిమకొని; బించి, రాముండుదక్క, నితరపురుషు
రామాత్-రామునకన్న; అన్యస్య- నిజేహము నేదాఁకుటలేదు.
ఇతరుడైన; పుంసః = పురుషునియొ అని, తాత్పర్యము.
క్క; శరీరంతు=జేహమునే; నస్పృశా

య దహం గాత్రసంస్పర్శం రావణస్య బలాద్గతా
అనీశా కిం కరిష్యామి వినాధా వివశా సతీ. ౬౧

టీక||అహం=నేను; బలాత్= బలా రాలనై; కిం-ఏమి; కరిష్యామి=చేయఁ
తాగ్రమువలన; రావణస్య=రావణుని గలను?
యొక్క; గాత్రసంస్పర్శం= జేహము అయితే, "నిన్ను రావణుండు బలా
యొక్క-తాఁకుటను; గతా = పొందిన తాగ్రంబునందాఁక లేదా? " యని
దానను; (ఇతి)యత్(అస్తీ)= అనున యందువేము ; అవును; నాకప్పుడే
దియేదిగలదో; తత్ర (అధ్యాహృత మిసేయుటకును శక్తిలేదుగదా! నాపెని
ము)=అవిషయమునందు; అహం (అ మిటియుదగ్గి అలేకుండెను; నేనును దుః
ధ్యాహృతము)=నేను; అనీశా=సమ ఖంబునంబరవశు రాలనైయుంటిని; ఏమి
భక్తగానిదానను; వినాధా= పెనిమి నేయవచ్చున? అని, తాత్పర్యము.
టిలేనిదానను; వివశాసతీ= పరవశు

యది రామో దశగ్రీవ మిహ హత్వా సకాంధవమ్

౧౫౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౩౨

మా మితో గృహ్య గచ్ఛేత్ త స్తస్య సదృశం భవేత్. ౬౨

టీక॥ రామః=రాముడు ; ఇహ=	దృశం=సమానము; భవేత్ = అగును.
ఇచ్చట ; సబాంధవం = బంధువుల	రాముం, డిచ్చటికివచ్చి, రావణుని
తోఁగూడిన; దశగ్రీవం=రావణుని; హ	బంధువులతోఁగూడవధించి , నన్నిచ్చ
త్వా=వంపి; ఇతః = ఇచ్చటనుండి;	టనుండితీసికొనిపోవునేని, యట్లునేయు
మాం=నన్ను; గృహ్య(గృహీత్వా)=	ట, యతనికి, సరిగానుండును.
తీసికొని; గచ్ఛేత్(గచ్ఛేత్) యది=పో	అని, తాత్పర్యము.
వునేని; తత్=అది; తస్య=అతనికి; స	

శ్రుతాహి దృష్టా శ్చ మయా పరాక్రమా

మహాత్మన స్తస్య రణౌవమర్దినః

న దేవగంధర్వఘజంగరాక్షసా

భవంతి రామేణ సమాహి సంయుగే. ౬౩

టీక॥ మహాత్మనః= అధికపరాక్రమ	రామునితో; సమాః = సమానులు; న
ముగలవాఁడును ; రణౌవమర్దినః=	భవంతిహి=కారుగదా!
యుద్ధంబున మర్దించువాఁడునగు; త	మహాపరాక్రమశాలియు యుద్ధంబు
స్య = ఆరామునియొక్క; పరాక్ర	న నెదురులేక శత్రువులను మర్దించువాఁ
మాః=పరాక్రమములు; మయా= నా	డునగు రాముని పరాక్రమంబుల నేకంబు
చేత; శ్రుతాహి=వినఁబడినవిగాదా! దృ	లనేనువినియున్నాను, చూచియు ను
ష్టాశ్చ=చూడఁబడినవియు. దేవగంధ	న్నాను; దేవతలుగాని గంధర్వులుగాని
ర్వఘజంగరాక్షసాః=దేవతలును గంధ	నాగంబులుగాని రాక్షసులుగాని యెవ్వ
ర్వులును నాగంబులును రాక్షసులును;	రును, యుద్ధంబున, రామునకు సరికారు.
సంయుగే=యుద్ధమునందు; రామేణ=	అని, తాత్పర్యము.

సమీక్య తం సంయతి చిత్రకాముకం

మహాబలం వా సవతుల్యవిక్రమమ్

సలక్ష్మణం కో విషహేత రాఘవం

హుతాశనం దీప్త మి వానిలేరితమ్. ౬౪

<p>టీక॥ సంయతి=యుద్ధమునందు; చిత్రకాముకం=నానావిధములయినగతులుగలధనుస్సుగలవాఁడును; మహాబలం=అధికమయినబలముగలవాఁడును; వాసవతుల్యవిక్రమం=ఇంద్రునిపరాక్రమముతోసమానమయిన పరాక్రమముగలవాఁడును; సలత్క్షణం=లక్షణునితోఁగూడినవాఁడును, కావుననే; అనిలేరితం=నిప్పుచేఁబురికొల్పఁబడినదియు; దీప్తం=మండినదియనగు; హుతాశనమివ(స్థితం)= అగ్నిహోత్రమువలె</p>	<p>సున్నవాఁడునగు; తం=ఆ; రాఘవం=రాముని; కః=ఎవ్వఁడు; విషహేతం=ఓర్వఁగలఁడు? మహాబలుండు, దేవేంద్రునిపరాక్రమమువంటిపరాక్రమము గలవాఁడునగురామండు, యుద్ధంబునఁ, జిత్రగతులమెఱయుధనువుధరించి, లక్షణునింగూడి, వాయువుతోఁగూడినదీప్తాగ్నిచందంబునఁజేరిల్లుచుండ, నతని, ఎవ్వరుదేతీచూడఁగలరు? అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

సలత్క్షణం రాఘవ మాజీమదఃనం
దిశాగజం మత్తమివ వ్యవస్థితమ్
సహేత కోవా నరముఖ్యసంయుగే
యుగాంతసూర్యప్రతిమం శరార్చిషమ్. ౬౫

<p>టీక॥ వానరముఖ్య=వానరశ్రేష్ఠుండవగుహనుమంతుఁడా! సలత్క్షణం=లక్షణునితోఁగూడినవాఁడును; ఆజీమదఃనం=యుద్ధంబునందు మడించువాఁడును; మత్తం=మదించిన; దిశాగజమివ వ్యవస్థితం=దిగ్గజమువలె సున్నవాఁడును; శరార్చిషం=కిరణంబులవంటిబాణంబులుగలవాఁడును; యుగాంతసూర్యప్రతిమం = ప్రళయకాలమునందలి సూర్యునితోఁ బోలి-గలవాఁడునగు;</p>	<p>రాఘవం=రాముని; సంయుగే=యుద్ధమునందు; కః=ఎవ్వఁడు; సహేతం=ఓర్పున? వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁడా! యుద్ధంబుననెదురులేక శత్రువులంజంభువాఁడునుమదించిన దిగ్గజముంబోలెనున్నవాఁడును, బ్రళయకాలమునందే సూర్యునకుసరివచ్చుచు, నాసూర్యకిరణంబులవంటిబాణంబులంబ్రయోగించువాఁడును లక్షణునితోఁగూడినవాఁ</p>
---	---

ధనుగు, రాముని, యుద్ధంబున, నెవ్వరెదిరింపగలరు? అని, తాత్పర్యము.

స మే హరిశ్రేష్ఠ సలక్ష్యం పతిం
సయూధపం షీప్ర మిహేవాపపాదయ
చిరాయ రామం ప్రతి శోకకన్ధితాం
కురుష్వ మాం వానరముఖ్య హర్షితామ్. ౬౬

<p>టీక॥ హరిశ్రేష్ఠ = వానరోత్తముం డవగుహనుమంతుడా! సః = అట్టి; త్వం (అధ్యాత్మతము) = నీవు; సలక్ష్యం = లక్ష్యమనితోగూడినవాడును; సయూ ధపం = వానరసమూహములందాలిం చువారలతోగూడినవాడునగు; మే = నాయొక్క; పతిం = పెనిమిటి; షీప్రం = శీఘ్రముగా; ఇహ = ఇచ్చటికి; ఉపపా దయ = పొందింపుము. వానరముఖ్య = వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుడా! రామం ప్రతి = రామునిగూచి; చిరా య = బహుకాలముగా; శోకకన్ధి తాం = దుఃఖముచే గృశింపజేయబడి</p>	<p>నదాననగు; మాం = నన్ను; హర్షి తాం = సంతోషమునొందినదానిగా; కురుష్వ = చేయుము. వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతు డా! నీవు, నా పెనిమిటియగు రాముని ల క్ష్యమనివాసరిసేనానాయకులను, అం దలను, ఇచ్చటికి, శీఘ్రముగా, దోడ్కొ నిరమ్ము; రామవీరహంబునబహుకాల ముగా, దుఃఖింపుచు గృశించియున్న నాకు, సంకోపంబుగల్గినట్లు సేయుము. అని, సీతాదేవి, హనుమంతునితోజె ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
సుందరకాండే, సప్తత్రింశస్సర్గః.

ఇది, స్వప్నార్థము

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండసప్తత్రింశస్సర్గఃటీక
ముగిసినది.

అ

అష్టత్రిశసగపాప్రంభః.

తత స్స కపిశూదూల సేన వాక్యేన హషితః
సీతా మువాచ తచ్ఛ్రుత్వా వాక్యం వాక్యవిశారదః. ౧

టీక||తతః=అటుపిమ్మట; వాక్యవి

శారదః= మాటలయందుబండితుండు

ను. అంత, మాటలుచెప్పటయందుబం

ను; కపిశూదూలః=వానరశ్రేష్ఠుండున

డితుండును వానరశ్రేష్ఠుండునగునాహ

గు; సః=ఆహనుమంతుండు; తత్=ఆ;

నుమంతుండు, సీతచెప్పినమాటనువిని, సీ

వాక్యం=మాటను; శ్రుత్వా = విని; తే

తయట్టిధామికంబైన మాటనుజెప్పు

న=ఆ; వాక్యేన = మాటచేత; హషి

టవలన, బరమసంతోషంబునొంది, సీ

తః = సంతోషమునొందినవాడై, సీ

తంజూచి, యిట్లని, చెప్పెను.

తాం=సీతనుగూచి; ఉవాచ=పలికె

అని, తాత్పర్యము.

యుక్తరూపం త్వయా దేవి భాషితం శుభదశనే
సదృశం శ్రీస్వభావస్య సాధ్వీనాం వినయస్యచ. ౨

టీక||శుభదశనే= మంగళకరంబు

గుమాచుటగల; దేవి = సీతాదేవీ! త్వ

ముగా; భాషితం=చెప్పబడినది.

యా=నీచేత; శ్రీస్వభావస్య= శ్రీల

సీతాదేవీ! నిన్నుజూచు వారలకు

స్వభావమునకును; సాధ్వీనాం=పత్రి

మంగళంబులూదవు; సీత, చెప్పినది, సీస్వ

తలయొక్క; వినయస్యచ=అణకువకు

భావమునకును, సీపాత్రివ్రత్యమునకును

ను, సదాచారమునకుననుట; సదృశం=

సరి గామిక్కిలియు క్తముగానున్నది.

సరిగా; యుక్తరూపం=మిక్కిలియు క్త

అని, తాత్పర్యము.

శ్రీత్వం నతు సమభంహి సాగరం వ్యతివర్తితుమ్
మా మధిషాయ విస్తీర్ణం శతయోజన మాయతమ్. ౩

<p>టీక॥ మాం=నన్ను; అధిష్ఠాయ= అధిష్ఠించి; విస్తీర్ణం = వెడల్పు నదియు; శతయోజనం= నూలుయో జనములు; ఆయతం= దీర్ఘమయినది యునగు; సాగరం=సముద్రమును; వ్యతి వర్తితుం=దాటుటకు; స్త్రీత్వంతు= స్త్రీయగుటయె; ససమర్థంహి= స</p>	<p>మర్థముకాదుగదా! నావీవుపై నెకిరి, యతివి స్తీర్ణంబు యిననూలుయోజనంబుల సముద్రము సుదాటుటకు, స్త్రీకృతమాత్రమలవి గాదు; ఇదివాస్తవమే. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

ద్వితీయం కారణం యచ్చ బ్రవీషి వినయాన్వితే
రామా దన్యస్య నాహామి సంస్పృశే మితి జానకి. ౪
ఏత త్రే డేవి సదృశం పత్న్యా స్తస్య మహాత్మనః

<p>టీక॥ వినయాన్వితే= వినయముతోఁ గూడిన; డేవి=రాణివగు; జానకి=సీతా డేవి! "రామాత్=రామునికన్న; అన్యస్య = ఇతరపురుషునియొక్క; సంస్పృశే=తాఁడుటను; నాహామి=పొందఁదగను." ఇతి=అని; ద్వితీయం=రెండవదైన; యత్=ఏ; కారణంచ= కారణమును; బ్రవీషి = చెప్పుచున్నావో; ఏతత్=ఈమాట; మహాత్మనః=పూజ్యమగుస్వభావముగల; తస్య = ఆరాముని</p>	<p>యొక్క; పత్న్యా = భార్యవయిన; తే=నీకు; సదృశం=సరియైనది. వినయాదినదాచారంబు గలదానవ గుసీతా డేవి! "రాముండుదక్కనితరపు రుఘండునన్నుఁదాఁకఁగూడదు" అని, నీ పురెండవకారణముచెప్పితివే; ఆమాట, మహాత్ముండగు రాముని పత్నివయిననీ కుసదృశంబుగానున్నది. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

కా హ్యన్యా త్వా మృతే డేవి బ్రూయా ద్వచన మీదృశమ్. ౫

<p>టీక॥ డేవి=సీతాడేవి; త్వామృతే= నిన్నువిడిచి; అన్యా=ఇతరస్త్రీ; కా=ఎవ్వతె; ఈదృశం=ఇట్టి; వచనంహి=మా</p>	<p>టనుంగూడ; బ్రూయాత్=చెప్పను? సీతాడేవి, నీవుదక్క మఱియేస్త్రీ, యిట్టిపరమధార్మికంబగు మాటంటె</p>
---	---

శ్రునుఃఅని,తాత్పర్యము.

శ్రోష్యతే దైవ కాకుత్స్థస్స సర్వం నిరవశేషతః
చేష్టితం యత్త్వయా దేవి భాషితం మమ చాగ్రతః. ౬

టీక॥ దేవి=సీతాదేవి;మమ = నా వినుపింపబడుచున్నాఁడు.
యొక్క;అగ్రతః=ముందు;త్వయా=నీ సీతాదేవి! నాముందటనీవు, రామవి
చేత;యత్=ఏది; చేష్టితం=చేయఁబడి రహంబునహింపఁజాల కురివోసికొనం
నదో;భాషితం=చెప్పబడినదో;తత్ (అ జూచుటయు, రావణుని దృఢీకరించి
ధ్యాప్యతము)-అది;సర్వం = అంత చేప్పినమాటలను, నీసమాచారమంత
యు;నిరవశేషతః= నిశ్శేషముగ;కాకు యు,రామునకుఁజెప్పెదను.
త్స్సచైవ=రామండును; శ్రోష్యతే= అని,తాత్పర్యము.

కారణై బహుభి దేవి రామప్రియచికిషయా
స్నేహప్రసహన్నమనసా మయేత త్సముదీరితమ్. ౭

టీక॥ దేవి= సీతాదేవి;బహుభిః= తం=చెప్పఁబడినది.
పెక్కువిధములయిన;కారణైః= కార సీతాదేవి! పెక్కుకారణంబులచే
ణములచేత ; స్నేహప్రసహన్నమన నామనసుగఁగి, రామునకెట్లనైనఁబ్రి
సా=స్నేహముచేఁగఁగినమనసుగల; యంబుసేయవలయునని, యిట్లుచెప్పి
మయా= నాచేత; రామప్రియచికిషయా= నానుగాని,వేఱుగాదు.
యా = రామునకుఁసంతోషముచేయుని అని,తాత్పర్యము.
చ్చచేత; ఏతత్ = ఈమాట;సముదీరి

లంకాయా దుష్ప్రవేశత్వా ద్దుస్తరత్వా న్న హిదధేః
సామథ్యా దాత్తనత్తైవ మయేత త్సముదీరితమ్. ౮

టీక॥లంకాయాః = లంకయొక్క; దగుటవలనను;మహిదధేః= సముద్ర
దుష్ప్రవేశత్వాత్=ప్రవేశింపఁగూడని ముయొక్క,దుస్తరత్వాత్ = దాట

గూడనిదగుటవలనను; అత్తనం = నాయు
కూ; సామర్థ్యాచైవ = సామర్థ్యము
వలనను; మయా = నాచేత; ఏతత్ = ఇ
ది; సముదీరితం = చెప్పబడినది.

లంకం బ్రవేశించుటయు సముద్రంబు

వాటుటయు, మిక్కిలి కష్టముగావున,
నేను సమధుంకండగుటవలన, నాసామ
ర్థ్యంబుజూపుటకై, యిట్లు చెప్పినాను
గాని, వేఱు గాదు.

అని, తాత్పర్యము.

ఇచ్చామి త్వాం సమానేతు మద్యైవ రఘుబంధునా
గరున్నేహేన భక్త్యాచ నాన్యధైత దుదాహృతమ్. ౯

టిక॥ అహం (అధ్యాహృతము) = నే
ను; అద్యైవ = ఇప్పుడే; త్వాం = నీను;
రఘుబంధునా = రఘువంశములోఁబుట్టి
నరామునితో; సమానేతుం = చేరుచు
టకు; ఇచ్చామి = కోరుచున్నాను. గురు
న్నేహేన = అధికమయిన స్నేహముచే
తను; భక్త్యాచ = భక్తిచేతను; ఏతత్ =

ఇది; ఉదాహృతం = చెప్పబడినది. అ
న్యధా = వేఱువిధము; న = కాదు.

నేను, నిన్నిప్పుడే రామునితోఁ జేర్పఁ
గోరి, యధికస్నేహంబునను, భక్తిచేత
ను, ఇట్లు చెప్పినాను గాని, వేఱు గాదు.
అని, తాత్పర్యము.

యది నోత్సహసే యాతుం మయాసాధక మనిందితే

అభిజ్ఞానం ప్రయత్న త్వం జానీయా ద్రాఘహోహితత్. ౧౦

టిక॥ అనిందితే = నిందింపబడని నీ
తాడేవీ! త్వం = నీవు; మయాసాధకం =
నాతోఁగూడ; యాతుం = పోవుటకు;
నోత్సహసేయది = ఉత్సహింప కుండు
వేని; అభిజ్ఞానం = గుఱుతును; ప్రయ
త్న = ఇమ్ము. రాఘవః = రాముండు; త
త్ = దానిని; జానీయాధి = ఎఱుంగును

దా!

నిందింపబడని నీ తాడేవీ! నీవునాతోఁ
గూడవచ్చుటకునవ్వుతింపవేని, నేనిచ్చ
చకివచ్చినిన్నుఁజూచుటరామునకుఁ దె
లియునట్లు, ఏదైననొకగుఱుతునిమ్ము. అ
ని, హనుమంతుండు, నీతతోఁజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్తా హనుమతా సీతా సురసుతోపమా

ఉవాచ వచనం మందం బాష్పప్రగ్రథితాక్షరమ్. ౧౧

టీక॥ సురసుతోపనూ = దేవకన్యక	మాటను; మందం = ఉన్నదా; ఉవాచ =
తోఁబోల్కిగల; సీతా = సీతాదేవి; ఏ	చెప్పెను.
వం - ఇట్లు; హనుమతా = హనుమంతు	దేవకన్యకంబోలియున్న సీతాదేవి,
నిచేత; ఉక్తా = చెప్పబడినదై; బాష్ప	హనుమంతుని మాటను విని, దుఃఖంబు
ప్రగ్రథితాక్షరం = కన్నీటిచేఁ దడఁబ	నందడఁబడుచు, దిన్నఁగానెట్లని, చెప్పె
డుచున్నయక్షరములుగల; వచనం =	ను. అని, తాత్పర్యము.

ఇదం శ్రేష్ఠ మభిజ్ఞానం బూరియా స్తవ్యంతు మమ ప్రియమ్

టీక॥ త్వం = నీవు; శ్రేష్ఠం = ఉత్తమమ	నేను, నీకు శ్రమమయిన యొకగుఱు
యిన; ఇదం = ఈ; అభిజ్ఞానంతు = గు	తుంజెప్పెదను; దాని, నీవు, నాప్రియం
ఱుతునుమాత్రము; మమ = నాయొ	డగురామునకుంజెప్పము.
కర; ప్రియం = పెనిమిటిని గూచి;	అని, తాత్పర్యము.
బూరియా = చెప్పము.	

శైలస్య చిత్రకూటస్య పాదే పూర్వోత్తరే పురా. ౧౨

తాపసాశ్రమవాసిన్యాః ప్రాజ్యమూలఫలాదకే

తస్మిన్ సిద్ధాశ్రమే దేశే మందాకిన్యా హ్య నూగతః. ౧౩

టీక॥ పురా = మున్ను; చిత్రకూట	ధము) అదూరతః = సమీపంబు
స్య - చిత్రకూటమను; శైలస్య = పర్వ	నందు; తస్మిన్ = ఆ; సిద్ధాశ్రమే = సి
తముయొక్క; పూర్వోత్తరే = ఈశా	ద్ధాశ్రమమను; దేశే = ప్రదేశమునం
న్యదిక్కుననుండు; ప్రాజ్యమూల ఫ	దు; మమ (అధ్యాహృతము) = నేను;
లాదకే = అధికములయిన గడ్డలును ఫల	తాపసాశ్రమవాసిన్యాః = ఋషులయా
ములును జలమునుంగల; పాదే = కొం	శ్రమమునందుండఁగా; ఏవం (అధ్యా
డతఱితిప్పయందు; మందాకిన్యాః =	హృతము) = ఈ ప్రకారముగా; ఆసీత్
గంగానదికి; ("హి" అనునది పూరణ)	(అధ్యాహృతము) = జరిగినది.

మున్నుచిత్రకూట పర్వతంబునం	నుప్రదేశకంబున, నేను, నీతోఁగూడ, నా
దలిమూల ఫలోదకంబులు సమృద్ధము	కఋష్యాశ్రమంబుననుండఁగా, నీప్రకా
గాఁగలయీశాన్యపాదమునందు, గం	రముజరగినది.
గానదికి సమీపంబున, సిద్ధాశ్రమంబు	అని, తాత్పర్యము.

తస్యోపవనషండేషు నానాపుష్పసుగంధిషు
విహృత్య సలిలక్లిన్నా తవాంకే సముపావిశమ్. ౧౮

టీక అహం(అధ్యాహృతము)=నేను;	తవ=నీయొక్క;-అంకే= తొడయందు;
తస్య=ఆప్రదేశముయొక్క ; నా	సముపావిశం=కూచుంటిని.
నాపుష్ప సుగంధిషు = నానాధిగు	నేను, అచ్చటనానావిధ పుష్పంబుల
లయినపూలచేమంచివాసనగల ; ఉప	సుగంధంబులు గుబాళించుచుండు వనం
వనషండేషు = తోపుల సమూహం	బులందువిహరించి, చెమటచేఁ దడిసి,
బులందు; విహృత్య=విహరించి; సలిల	నీయంకంబునంగూచుంటిని.
క్లిన్నా=క్లిష్ణ చేఁదడుపఁబడినదాననై;	అని, తాత్పర్యము.

తతో మాంససమాయుక్తో వాయసః పర్యతుండయత్

టీక తతో=అటుపిమ్మట ; వాయ	నందు; పర్యతుండయత్=భండించెను.
సః=కాకి; మాంస సమాయుక్తః =	అంత, నొక్క-కాకి, మాంసమునా
మాంసమునందాసగలనై ; స్తనాంత	గించి, నాస్తనంబుననడుము , ముక్కు
రే(అధ్యాహృతము)= స్తనంబునడుము	తోఁబొడిచినది. అని, తాత్పర్యము.

త మహం లోష్ట ముద్యమ్య వారయామి స్త వాయసమ్. ౧౫

టీక అహం=నేను; లోష్టం=మంటి	నాను.
గడ్డను; ఉద్యమ్య=ఎత్తి; తం=ఆ; వాయ	అప్పుడు, నేను, మంటిగడ్డనెత్తి, యా
సం=కాకిని; వారయామి=అడ్డగించి	కాకిందోలినాను. అని, తాత్పర్యము.

దారయక్ సచ మాం కాక స్తత్రైవ పరిరీయతే

<p>టీక॥సః=ఆ;కాకశ్య=కాకియును; మాం=నన్ను;దారయ్=గీటుచు; తత్రైవ=అచ్చటనై; పరిలీయతే=అగపడకున్నది.</p>	<p>ఆకాకి,యెంతదోలిననుబోక, యచ్చటనెదాగియుండెను. అని,తాత్పర్యము.</p>
--	--

నచా ప్యుపారమ స్థాంసా ద్భృతౌథీ బలిభోజనః. ౧౬

<p>టీక॥భృతౌథీ= ఆహారముగోరుచున్న; బలిభోజనః = కాకి; మాంసాత్ = మాంసమువలన;నాప్యపారమచ్చ=విడువనులేదు. ఆహారమునుగోరియున్నయా కాకి,</p>	<p>యెంతమాత్రము, నవ్వలికిబోక, విడవక, నాస్తనాంతరంబున గీటుచు,నామాంసమునుదినుచునేయుండెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఉత్కృష్ణంత్యాం చ రశనాం క్రుద్ధాయాం మయి పక్షిణా
స్రస్యమానే చ వసనే తతో దృష్టౌ త్వయా హృహమ్. ౧౭

<p>టీక॥పక్షిణా=కాకిచేత; వసనే=వస్త్రము; స్రస్యమానే=బాటునట్లు సేయబడుచుండగా; మయి=నేను; క్రుద్ధాయాం=కోపించినదాననై; రశనాం = మొలనూలును; ఉత్కృష్ణంత్యాం=ఈడ్చుకొనుచుండగా;తతో=అప్పుడు;అహం=నేను; త్వయా=నీచే</p>	<p>త;దృష్టౌహి=చూడబడినానుగదా! అట్లాకాకిచే నావస్త్రంబువీడగా నేనుగోపించి వస్త్రంబును దృఢముసేసికొనుటకై, మొలనూలుసవరించుకొనుచుండగా,నీవునన్నుఁజూచినావు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

త్వయాఽపహసితా చా హం క్రుద్ధా సంలజ్జితా తదా

<p>టీక॥తదా=అప్పుడు; క్రుద్ధా=కోపించియున్న;అహం=నేను; త్వయా=నీచేత;అపహసితా= పరిహసించబడి</p>	<p>నదాననై; సంలజ్జితా=సిగ్గునొందినాను. అప్పు, డట్లునేనాకాకంబుపైఁ గో</p>
--	--

పంబునొంది దానిందఱుముచుండఁగా, నులజ్జించియుంటిని.
నీవునన్నుబరిహసించినావు; దానికినే అని, తాత్పర్యము.

భక్ష్యుక్తేన కాకేన దారితా త్వా ముపాగతా. ౧౮

టిక॥ అహం (అధ్యాహృతము) = నే ఉపాగతా = పొందినాను.
ను; భక్ష్యుక్తేన = మాంసాహారమునం అట్లా కాకిచేవిదాఁపంబడి, నేను
దాశగల; కాకేన = కాకిచేత; దారి మఱలనియొద్దనుంటిని.
తా = గీఱుబడినదాననై; త్వాం = నిన్ను; అని, తాత్పర్యము.

ఆసీనస్య చ తే శ్రాంతా వున రుత్సంగ మావిశమ్

టిక॥ అహం (అధ్యాహృతము) = నే తొడనే; ఆవిశమ్ = పొందితిని.
ను; శ్రాంతా = అలసటనొందినదాన నేనట్లులసటనొంది, యచ్చటఁగూ
నై; వున = మఱల; ఆసీనస్య = కూర్చుండి చుండియున్నకీతొడపై, మఱలఁగూ
యున్న; తే = నీయొక్క; ఉత్సంగంచ = ర్చుంటిని. అని, తాత్పర్యము.

క్రుధ్యంతీ చ ప్రహృష్టేన త్వయా హం పరిసాంత్వితా. ౧౯

టిక॥ క్రుధ్యంతీ = కోపించియున్న; అ నేనట్లుకోపంబు నొందియుండుటం
హం = నేను; ప్రహృష్టేన = సంతసించిన జూచి, నీవు, సంతోషంబున, నన్ను, మం
ట్రి; త్వయా = నీచేత; పరిసాంత్వితాచ = చిమాటలంచేర్చినావు.
ఊఱడింపఁబడినాను. అని, తాత్పర్యము.

బాష్పపూర్ణముఖే మందం చక్షుషీ పరిమాజఙ్ఠీ

లక్ష్మీతా హం త్వయా నాథ వాయసేన ప్రకోపితా. ౨౦

టిక॥ నాథ = పెనిమిటివగురాము; ను; బాష్పపూర్ణముఖే = కన్నీటిచేనిండి
దా! వాయసేన = కాకిచేత; ప్రకోపితా నముఖముగలదానను; మందం = తిన్న
తా = కోపమునొందఁజేయఁబడినదాన గా; చక్షుషీ = కండ్లను; పరిమాజఙ్ఠీ =

తుడుచు కొనుచున్న దాననగు ; అది, ముఖంబునిండఁగన్మీళ్లుండుకొనుచు,
హం=నేను; త్వయా = నీచేత; లక్ష్మీ దిన్నఁగాఁ గండ్లందుడుచుకొనుచుండఁ
తా=చూడఁబడినాను. గా, నీవు, నన్నుజూచినావు.

నాథుండవగు రాముఁడా! నేనట్లు అని, తాత్పర్యము.
వాయుసముజేసిన దానికిఁగోపంబునాం

పరిశ్రమా త్వగ్రసుప్తాచ రాఘవాంకే ప్యహంచరమ్
పర్యాయేణ ప్రసుప్తశ్చ మమాంకే భరతాగ్రజః. ౨౧

టీక॥ అహమపి=నేనును; పరిశ్రమా అంతనేను, బరిశ్రమంబున, రాము
త్=అలసటవలన; చిరం=బహుకాల నితొడవైఁబరుండిబహుకాలమునిదురిం
ము; రాఘవాంకే= రామునితొడయం చినాను; నేనులేచినంతనై, రాముం
దు; ప్రసుప్తాచ=నిదురించినదానను; అ దును, నాతొడవైఁబరుండి, నిద్రించినాఁ
భవం(అధ్యాహృతము)-అయితిని; భ డు. అని, తాత్పర్యము. ఇంతవఱకు, నీ
రతాగ్రజశ్చ=భరతుని యన్నయైన తాదేవి, హనుమంతునితో, రాముని
రాముండును; పర్యాయేణ=క్రమము గూచి= చెప్పనట్లుచెప్పి, యిప్పుడువృ
చేత; మమ=నాయొక్క; అంకే= తొ త్తాంతమువిశదమగుటకై, మఱిలహను
డయందు; ప్రసుప్తః= నిదురించినాఁడు. మంతునిఁగూర్చి, చెప్పచున్నది.

స తత్ర వునరేవాథ వాయుస స్సముపాగమత్

టీక॥ సః=ఆ; వాయుసః=కాకి; త అంత, నాకాకి, యచ్చటికి, మఱిల,
త్రి=అచ్చటికి; వునరేవ=మఱిలనే; స వచ్చినది. అని, తాత్పర్యము.
ముపాగమత్=వచ్చెను.

తత స్సుప్త ప్రబుధ్ధాం మాం రామస్యాంకా త్వముక్తితామ్. ౨౨
వాయుస స్సహసాగమ్య విదదార స్తనాంతరే

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట ; వాయుసః=కాకి; సుప్తప్రబుధ్ధాం=నిదురించి

౧౬౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౩౪

<p>లేచినదానను; రామస్య=రామునియొక్క; అంకాత్=తొడనుండి ; సముత్థితాం=లేచినదాననగు; మాం=నన్ను; సహసా=శీఘ్రముగా ; ఆగమ్య=పొంది; స్తనాంతరే=స్తనంబునదుమునందు; విదదార=గీతొను.</p>	<p>అంత, నెనునిదురలేచి, రామునితోడపైనుండిలేచినంతనె, యాకాకి, తటాటననాయొద్దకువచ్చి, నాస్తనంబునదుమ, ముకుటతోబొడిచినది. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

పునఃపున రథోత్పత్య విదదార స మాం భృశమ్. ౨౩

<p>టిక॥ అథ=అంత; సః=ఆకాకి; పునఃపునః=మాటిమాటికి; ఉత్పత్య=ఎగిరి; మాం=నన్ను ; భృశం=మిక్కిలి; విదదార=గీతొను.</p>	<p>అట్లు, ఆకాకి, మాటిమాటికి నెగిరి, నాస్తనంబులుగీటి , మిక్కిలిగాయము చేసినది. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తత స్సముక్షితో రామో ముక్తైశ్శోణితబిందుభిః

<p>టి॥ తతః=అందువలన; ముక్తైః=విడువఁబడిన; శోణితబిందుభిః=నెత్తురుబిందువులచేత; రామః=రాముడు; సముక్షితః=తడుపఁబడినాడు.</p>	<p>అట్లు, కాకిచేగీఁబడుచుండునాస్తనంబుననుండి కాటునెత్తురు బిందువులచే, రాముండుతడిసినాడు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

వాయసేన తత స్తేన బలవ త్లిశ్య మానయా. ౨౪

స మయా బోధిత శ్రీమాన్ సుఖసుప్తః పరంతపః

<p>టిక॥ తతః=అటుపిమ్మట; తేన=ఆ; వాయసేన=కాకిచేత; బలవత్=అధికముగా; శ్లిశ్యమానయా=దుఃఖంపఁజేయుఁబడుచున్న; మయా=నాచేత; శ్రీమాన్=అందఁటికన్ననధికుండు</p>	<p>ను; సుఖసుప్తః=సుఖముగా నిద్రించినవాడును; పరంతపః=శత్రువులందఱింపఁజేయువాడునగు ; సః=ఆరాముడు; బోధితః=నిద్రలేపఁబడినాడు. అంత, నట్లు, ఆకాకిచే, నధికముగా</p>
---	---

బాధింపఁబడుచున్న నేను, జేయునదిలే క, శ్రీమంతుండును సుఖింద్రలో నున్న వాఁడును శత్రువులందఱింపఁ జేయువాఁ డునగు, రామునిం, బ్రహ్మధించినాను. అని, తాత్పర్యము.

స మాం దృష్ట్వా మహాబాహు ద్వితున్నాం స్తనయో స్తదా. ౨౫
ఆశీవిష మివ క్రుద్ధ శ్వస్క వాక్య మభావత

టీక॥ మహాబాహుః = పెద్దచేతులు కల; సః = ఆ రాముండు; తదా = అప్పు డు; స్తనయోః = స్తనంబులయందు; వితు న్నాం = బాధింపఁబడిన; మాం = నన్ను; దృష్ట్వా = చూచి; ఆశీవిష ఇవ = సర్ప ముంబోలె; క్రుద్ధః = కోపించినవాడై; శ్వస్క = నిట్టూర్పులుపుచ్చుచు; వా క్యం = మాటను; అభావత = పలికెను. మహాబాహుండగునారాముం, డ పుడు, నెత్తురు గాఱు స్తనంబులతోనున్న నన్నుఁబూచి, సర్పంబుంబోలె, గోపం బునొంది, నిట్టూర్పులుపుచ్చుచు, నిట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

కేన తే నాగనాసోరు విక్షతం వై స్తనాంతరమ్. ౨౬

కః క్రీడతి సరోషేణ పంచ వక్త్రేణ భోగినా

టీక॥ నాగనాసోరు = వీనుంగుతొండ మువంటితొడలుగలదానా! కేన = ఎవ్వ నిచేత; తే = నీయొక్క; స్తనాంతరం = స్తనమధ్యప్రదేశము; విక్షతం = గీఁబడి నది ("వై" అనునది పాదపూరణార్థము) కః = ఎవ్వఁడు; సరోషేణ = కోప ముతోఁగూడినదియు; పంచవక్త్రేణ = అయిదుముఖములుగలదియనగు; భోగి నా = సర్పముతో; క్రీడతి = ఆటలాడుచు న్నాఁడు? వీనుంగుతొండములవంటితొడలుగల సీతాదేవి! నీ స్తనంబుల నెవ్వఁడిట్లుగా యముచేసినాఁడు? ఎవ్వఁడిట్లు, కోపంబు నొందియున్న యయిదుతలల పాము తోఁగ్రీడించుచున్నాఁడు? కోపంబునొల దినయిదుతలల పాముతోఁ గ్రీడించు వానికేమిఫలముగలుగునో, నీ స్తనంబుల గాయములుగావించినవాఁడా ఫలంబు నొందును. అని, రాముండునన్నడిగెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిపదాంగ్రహీకాతాత్పర్యసహితము.

స 3౮

వీక్షమాణ స్తత స్తం వై వాయసం సముదైక్షత. ౨౭
స ఛై స్సరుధీరై స్తీక్షే మాఁ మేవాభి ముఖం స్థితమ్

టీక॥సః(అధ్యాపృతము)= ఆరాముఁడు; తతః=అటుపిమ్మట ; వీక్షమాణః=చూచుచు; సరుధీరైః=నెత్తురుతోఁగూడినివియును; తీక్షే=కఱుకైనవియును; సఖైః=గోళ్లతోఁగూఁపేవ=నన్నునగు; సఖైః=గోళ్లతోఁగూర్చియే; అభిముఖం=యెదురుగా; స్థితం=ఉన్నట్టి; తం=ఆ; (“వై” అనునది	పాదపూరకాథము) వాయసం=కాకిని; సముదైక్షత=చూచెను. ఆరాముండంతనాల్గుప్రక్కలంజూచుచు, నెత్తురుతోఁగూడిన కఱకునఖంబులతో, నాయెదుట నేనిచ్చియున్న, యాకాకింబూచెను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

పుత్రః కిల స శక్రస్య వాయసః పతతాం వరః. ౨౮
ధరాంతరగత శీఘ్రం పవనస్య గతౌ సమః

టీక॥సః=ఆ; వాయసః=కాకి; శక్రస్య=ఇంద్రునియొక్క; పుత్రః=కిల=కొడుకుగదా! పతతాం=పక్షులలోపల; వరః=శ్రేష్ఠుండు; ధరాంతరగతః=పర్వతమధ్యప్రదేశమునుబొందినవాఁడు; శీఘ్రం=శీఘ్రముగా ; గతౌ=పోవుటయందు; పవనస్య=వాయువునకు; సమః=సరివచ్చువాఁడు.	మః=సరివచ్చువాఁడు. ఆకాకి, ఇంద్రునికొడుకు, పక్షులలోమేటియయినవాఁడు; పర్వతంబునందునివసించును; శీఘ్రగమనంబున, వాయుదేవునకు, సరివచ్చును; అని, యటువెనుకరాముండుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
--	---

తత స్తస్మి న్మహాబాహుః కోప సంవర్తితేక్షణః. ౨౯
వాయసే కృతవాక్ కూరాం మతిం మతిమతాం వరః

టీక॥తతః = అటుపిమ్మట; మతిమతాం=బుద్ధిమంతులలోపల; వరః=శ్రేష్ఠుండగు; మహాబాహుః= పెద్దచేతులుగలరాముండు; కోపసంవర్తితేక్షణః=కోపముచేఁచిప్పించిన కండ్లుగలవాఁడై; తస్మిన్=ఆ; వాయసే= కాకియందు; కూరాం=భయంకరమయిన; మతిం=బుద్ధిని; కృతవాక్=చేసినాఁడు.
--

అంత, బుద్ధిమంతులలో శ్రేష్ఠుండును | అంగోపరసంబుగదుర, దానింజంపంగో
మహాబాహుండునగు, నారాముండు, | రెను.
అకాశిమైంగోపంబుంబూని, నేత్రంబు | అని, తాత్పర్యము.

స దభాం సంస్తరా దృహ్య బ్రాహ్మణా స్త్రీణ యోజయత్. ౩౦

టీక||సః=ఆరాముండు; సంస్తరా | జయత్)=కూడెను.
తే=దభాంససముననుండి; దభాం= | ఆరాముండు, తనదభాంససంబున
దభాను;గృహ్య(గృహీత్వా)-తీసికొ | నుండి, యొకదభాందీసి, దాని, బ్రహ్మ
ని; బ్రాహ్మణ=బ్రహ్మసంబంధియైన; | స్త్రీముచే, నభిషేచించెను.
అస్త్రీణ=అస్త్రముచేత; అస్త్రమం | అని, తాత్పర్యము.
త్రముచేతననుట; యోజయత్ (అయో

స దీప్త ఇవ కాలాగ్ని జ్వాలాభి ముఖోద్విజమ్

టీక||సః=ఆదభాం; దీప్తః= మం | ఆదభామండుచున్న ప్రళయాగ్ని
దీన; కాలాగ్నిరివ= ప్రళయకాలమునం | చందంబున, నాకాశికెదురై, ప్రజ్వరిల్లు
దలియగ్నియంబోలె; ద్విజమభిముఖః= | చుంకినది.
పక్షికెదురై; జ్వాల= జ్వలించినది. | అని, తాత్పర్యము.

స తం ప్రదీప్తం చిక్షేప దభాం తం వాయసం వ్రతి. ౩౧

టీక||సః=ఆరాముండు; తం= ఆ; | రాముం, డట్లుమండుచున్నయాద
వాయసంవ్రతి= కాశినిగూచి; తం= | భాను, కాశిపైవైచెను.
ఆ; ప్రదీప్తం=మండుచున్న; దభాం= | అని, తాత్పర్యము.
దభాను; చిక్షేప=వైచెను.

తత స్తం వాయసం దభాం సోంబరే ను జగాషహ

టీక||తతః=అటుపిమ్మట; సః=ఆ; దభాం=దభాం; అంబరే=అకాశము

౬౮ ప్రతిపదాండ్రటికాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౮

నందు; తం=ఆ; వాయుసం=కాకిని; అను	అంత, నాదభా, జ్వలిండును, నా
జ గామ=వెంటింటిచేను. "హ" అను	కాశంబుననాకాకిందఱుముకొనిపోయి
నదిపాదపూరణార్థము.	నది. అని, తాత్పర్యము.

అనుస్వప్త స్తదా కాకో జ గామ వివిధాం గతిమ్. ౩౨

టీక తదా=అప్పుడు; కాకః=కాకి;	అప్పుడాకాకి, యాదభాచేదఱు
అనుస్వప్తః= వెంటింటిపంటినదై; వివి	మంటినదై, పెక్కుస్థానంబులకుంబో
ధాం=నానావిధమగు; గతిం= స్థాన	యెను.
మును; జ గామ=పొందెను.	అని, తాత్పర్యము.

లోక కామ ఇమం లోకం సర్వం వై విచచార హ

టీక సః(అధ్యాహృతము)- ఆకా	"హ" అనునదిపాదపూరణార్థము.
కి; లోక కామః= రక్షించుజనమునుగోరి	ఆకాకి, తన్నెవరైనం గాపాడుదు
నదై; ఇమం=ఈ; లోకం=లోకమును;	రోయని, వెదకుచు, సీప్రపంచమునంత
సర్వం వై=అంతను; విచచార=చిరిగెను.	యుం, దిరిగెను. అని, తాత్పర్యము.

స పిత్రాచ పరిత్యక్త స్సరైశ్చ సమహషిభిః. ౩౩

త్రీక్ లోకాక్ సంపరిక్రవ్య తమేవ శరణం గతః

టీక సః=ఆకాకి; పిత్రాచ=తండ్రి	పొందెను.
యయినయింద్రునిచేతను; సమహషి	ఆకాకిని, తండ్రియయినయింద్రుం
భిః=పూజ్యులయినఋషులతోఁగూడిన;	డును "సన్నురక్షింపనాచేతం గాదు" అ
సరైశ్చ=చేవతలచేతను; పరిత్యక్తః=	ని, విడిచినాడు; చేవతలును విడిచిరి; అ
విడువఁబడినవాడై; త్రీక్=మూడైన;	ట్లు, మహర్షులును బరిత్యజించిరి; అట్లు, ఆ
లోకాక్ = లోకంబులను; సంపరిక్ర	కాకి, ముల్లోకంబులకును బ్రదక్షిణంబు
మ్య=ప్రదక్షిణించి; తమేవ= ఆరాము	లు చేసి, తుదకు, ఆరామునే, శరణువొం
నే; శరణం = రక్షకునిగా; గతః=	దెను. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౩౪

సకల

స తం నిపతితం భూమా శరణ్య శ్వరణాగతమ్. ౩౪
వధాహామపి కాకుత్స్థః కృపయా పర్యపాలయత్

టీక॥ శరణ్యః=శరణుపొందదగినట్టి;	పాలించెను.
సః=ఆ; కాకుత్స్థః= రాముడు; భూ	శరణుపొందినవారలఁగాపాడుట
మా=నేలయందు; నిపతితం= పడినది	యనుదృఢవ్రతముగలరాముండు, తన
యును; శరణాగతం=రక్షకునిగాఁబొం	ముందట శరణాగతమై నేలం బడియు
దినదియును; తం= ఆకాశిని; వధాహా	న్నయాకాశింజూచి, యదిచంపదగినదై
మపి= చంపదగినదానినైనను; కృప	నను, దయచేఁగాపాడెను.
యా=దయచేత; పర్యపాలయత్=పరి	అని, తాత్పర్యము.

న శమః లభ్యా లోకేషు తమేవ శరణం గతః. ౩౫

టీక॥ సః(అధ్యాహృతము)=ఆకా	ఆకాశి, యెన్నిలోకంబులు దిరిగిన
శి; లోకేషు = లోకములయందు; శ	ను, ఆదర్శవ్రతన్నవిధవకుండుటంజేసి,
మః=సౌఖ్యమును; నలభ్యా=పొందక;	యారామునేశరణువొందెను.
తమేవ=ఆరామునే; శరణం = రక్ష	అని, తాత్పర్యము.
కునిఁగా; గతః=పొందినాఁడు.	

పరిద్యూనం వివర్ణంచ స త మాయాంత మబ్రవీత్

టీక॥ సః = ఆరాముండు; పరిద్యూ	ఆరాముండు, తనయొద్దకుఁ, బరితా
నం= పరితాపమునుబొందినవాఁడును;	పంబునొంది దుఃఖితుండైవచ్చినకాకిం
వివర్ణంచ = దుఃఖితుండును; అయాం	జూచి, యిట్లని, చెప్పెను.
తం=వచ్చుచున్నవాఁడునగు; తం= ఆ	అని, తాత్పర్యము.
కాకినిగూచి; అబ్రవీత్=పలికెను.	

మోఘం కతుం సశక్యంతు భాగ్ని మస్త్రం తదుచ్యతామ్. ౩౬

టీక॥ బ్రాహ్మం = బ్రహ్మసంబంధియై	బడుఁగాక.
యిన; అస్త్రీంతు = అస్త్రీముమాత్రము;	ఈ బ్రహ్మ స్త్రీమును వ్యర్థముగాఁ
మొఘం = వ్యర్థముగా; కతుం =	జేసి మఱింపనలవిగాదు; కావున, దాని
జేయుటకు; నశక్యం = అలవిగాదు.	కేమి నేయవచ్చును? చెప్పము. అని రా
తత్ = అందువలన; ఉద్యతాం = చెప్పఁ	ముండుకాకినడిగెను, అని, తాత్పర్యము.

హినస్తు దక్షిణాక్షి త్వచ్చర ఇత్యథ సోబ్రవీత్

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; సః = ఆ కా	అంత, నాకాకి, రాముంజూచి, "స
కి; "త్వచ్చరః = నీయస్త్రము; దక్షిణా	బ్రహ్మ స్త్రీంబునాకుడికంటిని హింసించు
క్షి = కుడికంటిని; హినస్తు = హింసించు	గాక" అని, చెప్పెను.
గాక." ఇతి = అని; అబ్రవీత్ = పలికెను.	అని, తాత్పర్యము.

తతస్త్రాప్యాక్షి కాకస్య హినస్తి స దక్షిణమ్. ౩౨

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; సః = ఆద	న స్తి = హింసించెను.
భః; తస్య = ఆ; కాకస్య = కాకియొక్క;	అంత, నాదభయ, యాకాకి కుడికం
దక్షిణం = కుడిదైన; అక్షి = కంటి; హి	తిని హింసించినది. అని, తాత్పర్యము.

దత్వా స దక్షిణం నేత్రం ప్రాణేభ్యః పరిరక్షితః

టీక॥ సః = ఆకాకి; దక్షిణం = కుడిదై	ఆకాకి, తనకుడికంటిని సంగి, తన
స; నేత్రం = కంటి; దత్వా = ఇచ్చి; ప్రా	ప్రాణంబులంగా పాడుకొనెను.
ణేభ్యః = ప్రాణంబులవలన. ; పరిరక్షి	అని, తాత్పర్యము.
తః = రక్షింపబడినాఁడు.	

స రామాయ నమస్కృత్వా రాజ్ఞే దశరథాయచ. ౩౩

విస్మయస్తేన వీరేణ ప్రతిపేదే స్వమాలయమ్

టీక॥ సః = ఆకాకి; రామాయ = రామునికొఱకును; రాజ్ఞే = రాజునిన; ద

శరథాయవ=దశరథునికొఱకును; స
మస్కృత్వా=మ్రోకిరి; వీరేణ=పరా
క్రమశాలియైన; తేన=ఆరామునిచే;
విస్మయః=విభవబడినవాడై; స్వం=
తనదైన; ఆలయం=ఇంటిని; ప్రతిపేదే=
పొందెను.

అంత, నాకాకి, రామునకును, దశ
రథమహారాజునకును, నమస్కరించి, ప
రాక్రమశాలియగు నారాము ననుజ్ఞ
నొంది, తనవాసస్థానంబునకుం, బోయె
ను.

అని, తాత్పర్యము.

మత్స్యతే కాకమాత్రేతు బ్రహ్మస్త్రం సముదీరితమ్. ౩౯

కస్తా ద్యోమాం హరే త్వత్తః త్షమసే తం మహీపతే

టీక॥(సీతాదేవి, యిదివఱకు, హను
మంతునితో, నతనింగూచియే చెప్పి, మ
ఱలదుఃఖావేశంబున, రామునుద్దేశించి
చెప్పుచున్నది.) మహీపతే=రాముం
డా! త్వయా(అధ్యాహృతము)=నీచే
త; మత్స్యతే=నాకుఁగా; కాకమాత్రే
తు=కాకియంతటిదానియందే; బ్రహ్మ
స్త్రం=బ్రహ్మస్త్రము; సముదీరితం=ప్ర
యోగింపబడినది. యః=ఎవ్వఁడు; త్వ
త్తః=నీయొద్దనుండి; మాం=నన్ను; హ

రేత్ (అహరత్)=అపహరించెనో;
తం=అతని; కస్తాత్=ఎందువలన; త్షమ
సే=క్షమించుచున్నావు?

రాముడా! నీవు, మున్నునాకొఱ
కు, ఒకకాకియంతటి స్వల్పపక్షిమీద,
బ్రహ్మస్త్రంబుఁ బ్రయోగించినావు; ఇ
ప్పుడు, నీయొద్దనుండి నన్నపహరించిన
పరమాపరాధియైనవాని, క్షమించు
చున్నావేమి?

అని, తాత్పర్యము.

స కురుష్వ మహోత్సాహః కృపాం మయి సరవభ. ౪౦

టీక॥సరవభ=పురుషశ్రేష్ఠుండవ
గురాముడా! సః=అట్టి; త్వం(అధ్యా
హృతము)=నీవు; మహోత్సాహః=అ
ధికమయిన యుత్సాహము గలవాడ
నై; మయి=నాయందు; కృపాం=దయ
ను; కురుష్వ=చేయుము.

పురుషోత్తముండవగు రాముడా!
అట్లుదయాసముద్రుండవని ఖ్యాతిగాం
చినట్టి నీవు, అధికోత్సాహంబవలంబిం
చి, నాయందుదయఁజూపుము.

అని, తాత్పర్యము.

త్వయా నాథవతీ నాథ హ్యనాథా ఇవ దృశ్యతే

టీక॥ నాథ=పెనిమిటివగురాముఁ
డా! త్వయా=నీచేత; నాథవతీ=నా
థుండుగలది; అనాథాఇవ (అనాథే
వ)=నాథుండులేనిదివలె; దృశ్యతే=
చూడఁబడుచున్నది.

నాథుడా! నీవునాకునాథుండవై
యుండినను, నేననాథయుంటోలె, ని
ట్లుండుటసరియగునా?
అని, తాత్పర్యము.

అన్యశంస్యం పరో ధమః స్వత్త వీవ మయా శ్రుతం. ౪౧

టీక॥ అన్యశంస్యం=కౌగిల్యములే
కుండుటయనెడు; పరో=అధికమయి
న; ధమః=ధమము; స్వత్తవీవ=నీవ
లననే; మయా=నాచేత; శ్రుతం=విని
బడినది.

దయఁగలిగియుండుట, పరమధ
మఁబని, నీవేనాకుఁజెప్పియున్నావు;
ఇప్పుడు, నీవేయిట్లువయదప్రవచ్చునా?
అని, తాత్పర్యము.

జానామి త్వాం మహావీర్యం మహేశ్వరాం మహాబలమ్
అపారపార మత్కోభ్యం గాంధీర్యా త్సాగరోపమమ్. ౪౨
భూతారం ససముద్రాయా ధరణ్యా వాసవోపమమ్

టీక॥ అహం(అధ్యాత్మము)=
నేను; త్వాం=నిన్ను; మహావీర్యం=అధి
కమయిన పరాక్రమముగలవానిఁగాను;
మహేశ్వరాం=అధికమయినయొ
త్సాహముగలవానిఁగాను ; మహాబ
లం=అధికమయినబలము గలవానిఁగా
ను; అపారపారం=పొందఁగూడనియం
తముగలవానిఁగాను; అత్కోభ్యం=కలఁ
తపెట్టఁ గూడనివానిఁగాను; గాంధీర్యా

త్ = గాంధీర్యమువలన; సాగరోప
మం= సముద్రముతోఁబోల్చి-గలవానిఁ
గాను; ససముద్రాయాః = సముద్రము
తోఁగూడిన; ధరణ్యాః = భూమికి; భ
తారం=ప్రభువునుగాను; వాసవోప
మం=ఇంద్రునితోఁబోల్చి-గలవానిఁగా
ను; జానామి=ఎఱుంగుదును.

నీవు, మహాపరాక్రమశాలివనియు,
సధికమయినయొత్సాహముగలవాడవ

నియు, మహాబలుండవనియు, ననంతముల
గుగుణంబులుగలవాడవనియు, నెంతక
ష్టంబునందును తొభంబునొందనివాడ
వనియు, గాంభీర్యంబున సముద్రంబువం
టివాడవనియు, జతుస్సముద్రముల

తోఁగూడిన ఘామికంతయుఁ బ్రభుండవ
నియు, దేవేంద్రునకు సాటియైనవాఁ
డవనియు, నాకుఁ దెలియును.
అని, తాత్పర్యము.

ఏవ మస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠ సృత్యవా న్బలవా నపి. ౪౩
కి మథే మస్త్రం రక్షస్సు నయోజయతి రాఘవః

టీక॥ రాఘవః=రాముఁడు; ఏవం=
ఇట్లు; అస్త్రవిదాం= అస్త్రంబుల నె
ఱింగిన వారలలోపల; శ్రేష్ఠః=మేటియ
య్యును; సృత్యవాఁ=సత్యముగలవాడ
య్యును; బలవానపి=అధికమయిన బల
ముగలవాడయ్యును; రక్షస్సు=రాక్ష
సులయందు; అస్త్రం=అస్త్రమును; కి
మథేం=ఎందుకొఱకు; నయోజయతి=
కూర్చుండు?

రాముండు, ఇట్లు, అస్త్రవేత్తలలో
నుత్తముండయ్యును, సత్యవంతుం డ
య్యును, బలవంతుండయ్యును, రాక్షసు
లునన్నిట్లు బాధించుచుండఁగా, వారల
పైన స్త్రములంబ్రయోగింపఁజేలే?
అని, తాత్పర్యము.
సీత, యిదివఱకు, రామును ద్వేశించి,
చెప్పి, మఱలహనుమంతును ద్వేశించి, చె
ప్పచున్నది.

న నాగా నాపి గంధర్వా నాసురా న మరుద్గణాః. ౪౪
రామస్య సమరే వేగం శక్తాః ప్రతిసమాధితుమ్

టీక॥ సమరే=యుద్ధమునందు; రా
మస్య=రామునియొక్క; వేగం=పరా
క్రమమును; ప్రతిసమాధితుం=ఓర్పుట
కు; నాగాః=సర్పములు; నశక్తాః=సమ
ర్థములుకావు. గంధర్వా అపి=గంధర్వు
లును; న(శక్తాః)=సమర్థులుకారు. అ

సురాః=రాక్షసులు; న(శక్తాః)= సమ
ర్థులుకారు. మరుద్గణాః=దేవతలస
మాహములు; న(శక్తాః)=సమర్థులు
కారు.
సర్పంబులుగాని, గంధర్వులుగాని,
యసురులుగాని, దేవతలుగాని, యుద్ధం

బున, రాముని పరాక్రమంబును సహింపలేదు. అని, తాత్పర్యము.

తస్య వీర్యవతః కశ్చ ద్య ద్యస్తీ మయి సంభ్రమః. ౪౫
కిమథం నశరై స్తీక్ష్ణైః క్షయం నయతి రాక్షసాన్

టీక॥ వీర్యవతః = అధికమయిన పండు?

రాక్రమముగల; తస్య = ఆ రామునికి; మయి = నా విషయమై; కశ్చిత్ = కొంచమై నను; సంభ్రమః = వెగిరిపాటు; అస్తియది = ఉండెనేని; తీక్ష్ణైః = కఠకులయిన; శరైః = బాణములచేత; కిమథం = ఎందుకొకట; రాక్షసాన్ = రాక్షసులను; క్షయం = నాశమును; నయతి = పొందిం

మహాపరాక్రమశాలియగు, నారామునకు, నన్నుఁ దీసికొని పోవలయునని, యెంతమాత్రమయినఁ దొందరయుండునని, యీ రాక్షసులనందఱు, దీక్షించులగు బాణంబులచేఁజంపకున్నాఁడే. అని, తాత్పర్యము.

భ్రాతృ రాదేశ మాదాయ లక్ష్మణోవా పరంతపః. ౬
కస్య హేతో నన్ మాం వీరః పరిత్యాతి మహాబలః

టీక॥ వీరః = పరాక్రమశాలియును; మహాబలః = అధికమయిన బలముగలవాఁడును; పరంతపః = శత్రువులందఱి పశేయువాఁడునగు; లక్ష్మణోవా = లక్ష్మణుండైనను; భ్రాతృః = అన్నయొక్క; ఆదేశం = ఆజ్ఞను; ఆదాయ = గ్రహించి; కస్యః = ఏ; హేతోః = (పంచవ్యథామందు

వస్తి) కారణంబువలన; మాం = నన్ను; నపరిత్యాతి = రక్షింపఁడు? వీరుండును మహాబలుండును శత్రువులందఱింపజేయువాఁడునగు లక్ష్మణుండైనను, అన్నయొద్ద నన్నుఁ దీసికొని, యిచ్చటికివచ్చి, నన్ను రక్షింపకున్నాఁడేమి? అని, తాత్పర్యము.

యది తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ వాయ్వస్మి సమలేజసా. ౪౬
సురాణామపి దుర్ధవాన్ కిమథం మా ముపేక్షతః

టీక॥ పురుషవ్యాఘ్రౌ = పురుషశ్రేణులును; వాయ్వస్మి సమలేజసా = వా

యవుయొక్కయు నగ్నియొక్కయుఁ
గాంతితో సమానమయిన కాంతిగలవార
లును; సురాణామపి = దేవతలకును; దు
ర్ధవాపి = ఎదిరింపఁగూడని వారలు న
గుఁతొ = ఆరామలక్ష్మణులు; సంగతొ =
(అధ్యాహృతము)యది = చేరియున్న
వారలగుదురేని; కిమర్థం = ఎందుకొ
ఱకు; మాం = నన్ను; ఉపేక్షతః (ఉపే

క్షేతే) = ఉపేక్షించుచున్నారు?
పురుషోత్తములును వాయువునకు
నగ్నిశూన్యాశ్రునకునుంబోలెఁగాంతిగ
లవారలును దేవతలకైన నెదిరింప నల
విగానివారలునగు నారామలక్ష్మణులి
ద్దఱును, ఒకరినొకరువిడువక, యొకటి
గాఁజేరియుండు లేనినాపైనిట్లేలయుపే
క్షసేయుచున్నారు? అని, తాత్పర్యము.

మమైవ దుష్కృతం కించి న్నహదస్తి స సంశయః. ౮౮
సమర్థా వపి తో యన్తాం నావేక్షేతే పరంతపా

టిక॥మమ=నాయొక్క; కించిత్ =
ఒకావొక; మాహత్ = గొప్ప ; దు
ష్కృతమేవ = పాపమే; అస్తి = కలదు.
సంశయః = సందేహము; న = లేదు. య
త్ = ఎందువలన; పరంతపా = శత్రువు
లందఱింపఁజేయునట్టి; తొ = ఆరామల
క్ష్మణులు; సమర్థావపి = శక్తులయి
నను; మాం = నన్ను; నావేక్షేతే = చూడ

కున్నారో.
శత్రువులందఱింపఁజేయునట్టి యా
రామలక్ష్మణులు, నాదుఃఖింబు చొలఁ
గింపఁగనుఁగులయినను, నామీదదృ
ష్టియుంచకుండుటకు, నేను జేసియు
న్నమహాపాపమేకారణము; ఇందుసం
దేహములేదు. అని, సీతాదేవి, హను
మంతునితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

వై దేహ్యో వచనం శ్రుత్వా కరుణం సాశ్రుభాషితమ్. ౮౯
అథాబ్రవీ న్నహతేజా హనుమా న్నారుతాత్తజః

టిక॥మహాతేజాః = అధికమయినప
రాక్రమముగలవాఁడును; మారుతాత్త
జః = వాయుదేవుని కుమారుండునగు;
హనుమాన్ = హనుమంతుండు ; వైదే
హ్యః = సీతాదేవియొక్క; సాశ్రు = క

స్పృశ్నతోఁగూడునట్లు; భాషితం = చెప్పఁ
బడిన; కరుణం = దుఃఖముగల్గించు నట్టి;
వచనం = మాటను; శ్రుత్వా = విని; అ
ర్థం = అటుపిమ్మట; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
మహాపరాక్రమశాలియు, వాయు

జేవుని కుమారుండు నగు హనుమం నదుఃఖంపుమాటనినువిని, యిట్లని, బదు
తుండు, సీతాదేవికన్నీళ్లు లకం జెప్పి లుకెప్పెను అని, తాత్పర్యము.

త్వచ్చోకవిముఖో రామో దేవి సత్యేన మే శపే. ౫౦

టిక॥ దేవి=సీతాదేవి; రామః= రా	సీతాదేవీ! నీదుఃఖంబునరాముం డ
ముండు; త్వచ్చోకవిముఖః=నీదుఃఖముచే	న్నిటియందును విముఖుండై యున్నాఁ
తవైముఖ్యమనొందిన వాఁడు, మే=నా	డు; నేనుసత్యముచేశపథము సేయుచు
యొక్క; సత్యేన=సత్యముచేత; శపే=	న్నాను. అని, తాత్పర్యము-
శపథము సేయుచున్నాను.	

రామ దుఃఖాభిపన్నేచ లక్ష్మణః పరితప్యతే

టిక॥ రామే=రాముండు; దుఃఖాభి	రాముండుదుఃఖంపఁగానే, లక్ష్మ
పన్నేచ= దుఃఖమునొందినవాఁడుకాఁ	ణుండునుదుఃఖంబునొందును-
గానే; లక్ష్మణః=లక్ష్మణుండు; పరితప్య	అని, తాత్పర్యము-
తే=పరితపించుచున్నాఁడు.	

కథంచి దృవతీ దృష్టా నకాలః పరిశోచితుమ్. ౫౧

టిక॥ కథంచిత్=అతిప్రయాసముచే	మహాప్రయాసంబున, నిన్నుఁజూడఁ
త; దృవతీ=నీవు; దృష్టా= చూడఁబడినా	గంటిని; ఇప్పుడునీవుసంతోషింపవలెను
వు. పరిశోచితుం = దుఃఖించుటకు; కా	గాని, దుఃఖించుటసరిగాదు.
లః=కాలము; న=కాదు.	అని, తాత్పర్యము.

ఇమం ముహూర్తం దుఃఖానాం ద్రక్ష్య స్యంత మనిందితే

టిక॥ అనిందితే= నిందింపఁబడనిదా	నీ=చూడఁగలవు.
నా! ఇమం=ఈ; ముహూర్తం = (అ	నిందింపఁబడనిసీతాదేవీ! ఇంక, స్వ
త్యంత సంయోగమందుద్వితీయ) ము	ల్పకాలంబుననే, నీదుఃఖంబులన్నియున
హూర్తమునందు; దుఃఖానాం=దుఃఖ	శింపంగలవు. అని, తాత్పర్యము-
ములయొక్క; అంతం= తుదను; ద్రక్ష్య	

తావుధౌ పురుషవ్యాఘ్రా రాజపుత్రౌ మహాబలౌ. ౫౨
త్వద్దశశక్తౌ సకృతోత్సాహశా లంకాం భస్మీకరిష్యతః

టీక॥ పురుషవ్యాఘ్రా = పురుషశ్రేణులు.

స్థులును; రాజపుత్రౌ = రాజకొమరులు	పురుషశ్రేణులును రాజకొమరులు
ను; మహాబలౌ = అధికమయినబలముగల	నుమహాబలులును నిన్ను జూడఁగోరు
వారలును; త్వద్దశశక్తౌ = సకృతోత్సాహశా =	దుండువారలునగు, నారామలక్ష్మణు, లి
నీయొక్క చూచుటయందు తాను హంబుగ	గ్గఱును, ఇంక స్వల్పకాలమున నే, యీ
లవారలునగు; తౌ = ఆ రామలక్ష్మణులు;	లంకను భస్మంబుగా వింతురు-
ఉధౌ = ఇద్దఱును; లంకాం = లంకను; భ	అని, తాత్పర్యము.
స్మీకరిష్యతః = భస్మముగాఁ జేయఁగ	

హత్యావ సమరే క్రూరం రావణం సహబాంధవమ్. ౫౩
రాఘవ స్త్వాం విశాలాక్షి నేష్యతి స్వాం పురీంప్రతి

టీక॥ విశాలాక్షి = పెద్దకండ్లుగల	చి; నేష్యతి = తోడ్కొనిపోఁగలఁడు.
సీతాదేవీ! రాఘవః = రాముఁడు; సమ	విశాలంబులగుకండ్లుగల సీతాదేవీ!
రే = యుద్ధమునందు; సహబాంధవం =	రాముండు, క్రూరుండగు రావణుని బం
బంధువులతోఁగూడిన; క్రూరం = దయ	ధువులతోడంజుంపి, నిన్ను దోడ్కొని, త
లేని; రావణం = రావణుని; హత్యా	వయయోధ్యా పట్టణంబునకుఁ బోఁగ
చ = చంపియు; స్త్వాం = నిన్ను; స్వాం =	లఁడు. అని, తాత్పర్యము.
తనదైన; పురీంప్రతి = పట్టణమునుగూ	

బూహి య దాగ్రువో వాచ్యో లక్ష్మణశ్చ మహాబలిః. ౫౪
సుగ్రీవోవాపి తేజస్వీ హరయోపి సమాగతాః

టీక॥ రాఘవః = రాముఁడును; మ	త్మణశ్చ = లక్ష్మణుఁడును; తేజస్వీ = అ
హాబలిః = అధికమయినబలముగల; ల	ధికమయినకాంతిగల; సుగ్రీవోవాపి =

సుగ్రీవుండును; యత్ = దేనిని; వాచ్యః = లక్ష్యమగుటగాని, కాంతిమంతుండగు
 చెప్పదగినవాడో; సమాగతాః = సుగ్రీవునకుగాని, యచ్చట గుంపుగుం
 చేరియున్న; హరయోవాపి = వానరు
 లును; వాచ్యాః (అధ్యాహృతము) = యేమిచెప్పవలయును; దానింశైషము
 చెప్పదగినవారలో; తత్ (అధ్యాహృ
 తము = దానిని; బ్రూహి = చెప్పము.
 రామునకుగాని, మహాబలిండగు

ఇత్యుక్తవతి తస్మిన్ స్తు సీతా సురసుతోపమా. ౫౫
 ఉవాచ శోకసంతప్తా హనుమంతం స్థవంగమమ్

టీక|| సురసుతోపమా = దేవకన్యక హనుమంతం = హనుమంతునిగూచిఁ
 తోఁబోల్కిగల; సీతా - సీత; తస్మిన్ = ఉవాచ = చెప్పెను.
 ఆహనుమంతుండు; ఇతి = ఇట్లు; ఉక్త హనుమంతుండై చెప్పగా, దేవక
 వతితు = చెప్పగానే; శోకసంతప్తా = న్యకంబోలియున్న సీతాదేవి, పరమదుః
 దుఃఖముచేమిక్కిలియుండపింపజేయఁ
 బడినదై; స్థవంగమం = వానరుండైన; నిచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

కౌసల్యా లోకభి తాఽరం సుఖవే యం మనస్సీవ్రీ. ౫౬
 తం మమాథే సుఖం పృచ్ఛ శిరసా చాభివాదయ

టీక|| మనస్సీవ్రీ = మంచిమనసుగల; భివాదయచ = సమసాగరంబునుండే
 కౌసల్యా - కౌసల్య; లోకభి తాఽరం = యము.
 లోకంబునకుఁబ్రభువయిన; యం = ఎవ మనస్సీవియగు, కౌసల్య, లోకనా
 నిని; సుఖవే = కనెనో; తం = ఆరాముని; యకుండగునేపుత్రుంగనో, అట్టిరా
 మమ = నాయొక్క; అర్థే = ప్రయోజన ముని, నీవు, నాకై, సుఖంబడిగి, సాష్టాం
 మునిమి త్రవయి; సుఖం = సుఖమును; పృ గముగనమస్కరింపుము.
 ఛ - అడుగుము. శిరసా = తలచేత; అ అని, తాత్పర్యము.

సృజశ్చ సర్వరత్నాని ప్రియాయాశ్చ వరాంగనాః. ౫౭
విశ్వర్యంచ విశాలాయాం పృథివ్యా మపి దుర్లభమ్
పితరం మాతరం చైవ సమ్మాన్యాభి ప్రసాద్యచ. ౫౮
ఆనుప్రవ్రజితో రామం సుమిత్రా యేన సుప్రజాః

టీక || యేన=ఎవ్వనిచేత; సుమిత్రా=సుమిత్ర; సుప్రజాః=మంచిసంతానముగలదో; సః= (అధ్యాహృతము) ఆలక్ష్మణుండు; స్రజశ్చ=పుష్పమాలికలను; సర్వరత్నాని=సమస్తములయినమణులను; వరాంగనాః=శ్రేష్ఠస్త్రీలయిన; ప్రియాః= భార్యలు; యాః(సంతి)=ఎవ్వరుగలదో; తాః(అధ్యాహృతము) చ=వారలను; విశాలాయాం=విశాలమయిన; పృథివ్యాం=భూమియందు; దుర్లభం=పొందఁగూడని; విశ్వర్యంచ=సంపదను; త్యక్త్వా(అధ్యాహృతము)=విడిచి; పితరం= తండ్రిని; మాతరం=తల్లిని; సమ్మాన్య=పూజించి; అభిప్రసాద్యచ=సంతోషింపఁజేసియు; రామం=రాముని; అనుప్రవ్రజితో=వెంటబడిచివసంబునొందెను. సుమిత్రాసత్పుత్రుండైన అక్ష్మణుండు, పుష్పంబులు మొదలగు నానావిధ భోగ్యద్రవ్యంబులను, సమస్తరత్నంబులను, ఉత్తమస్త్రీలయిన ప్రియలను, విశాలంబగు భూమియందంతయు దుర్లభంబైనయైశ్వర్యంబునువిడిచి, తల్లిదండ్రులఁబూజించి, వారలసంతోషపడనట్లు చేసి, రామునితోఁగూడనరన్యంబునకువచ్చినాఁడు. అని, తాత్పర్యము.

ఆనుకూల్యేన ధర్మాత్మా త్యక్త్వా సుఖ మనుత్తమమ్. ౫౯
అనుగచ్ఛతి కాకుత్స్థం భ్రాతరం పాలయన్వనే

టీక || ధర్మాత్మా=ధర్మమునందుబుద్ధిగలఅక్ష్మణుండు; ఆనుకూల్యేన=అనుకూలతచేత; అనుత్తమం=తనకన్నశ్రేష్ఠములేని; సుఖం = సౌఖ్యమును; త్యక్త్వా=విడిచి; వనే=అడవియందు; భ్రాతరం=అన్నయయిన; కాకుత్స్థం=రాముని; పాలయన్=పాలింపుచు; అనుగచ్ఛతి(భూతాథ=మందులతో)= వెంటబడించెను. ఆలక్ష్మణుండు, ధర్మాత్ముండుగావున, అన్నయగు రామునందలిసేవహముచేత, నడవియందు రామునింబా

లింపుకొనుచు, వెంటడించినచ్చినాఁడు. అని, తాత్పర్యము.

సింహసగంధో మహాబాహు మనస్సీవ ప్రియదశకః. ౬౦
పితృవ ద్వశకతే రామే మాతృవ స్తాం సమాచరక

టీ॥సః(అధ్యాహృతము)=ఆలక్ష్యః	యందు; పితృవత్=తండ్రియందువలె;
దు; సింహస్తంధః=సింహముయొక్క	వశకతే=ఉండును.
మూపులవంటి మూపులుగలవాఁడు.	మజీయు, నాలక్ష్యః యందు, సింహ
మహాబాహుః= పెద్దచేతులుగలవాఁ	ముమూపులవంటి మూపులుగలవాఁ
డు. మనస్సీవ=మంచిమనస్సుగలవాఁ	డు; మహాబాహుండు; మంచిమనస్సుగ
డు. ప్రియదశకః=సంతోషముగల్గిం	లవాఁడు; చూపరులకఁ బ్రియంబులు
చునట్టి చూచుటగలవాఁడు. మాతృవ	ట్టించువాఁడు; నన్నుఁదల్లింట్లు చూచుకొ
త్=తల్లినివలె; మాం=నన్ను; సమాచ	నును; రామునందుఁ, బితృభావంబుంచి
రక=సేవించుచు; రామే = రాముని	యుండును. అని, తాత్పర్యము.

హ్రీయమాణాం తదా వీరో నతు మాం వేద లక్ష్యః. ౬౧

టీ॥వీరో= పరాక్రమశాలియగు; ల	చుకొనిపోవుట, వీరుండగు లక్ష్యః నకు
క్ష్యః=లక్ష్యః యందును; తదా=అప్పు	ను, దెలియదు; తెలిసినచో, నప్పుడే
డు; హ్రీయమాణాం=అపహరింపఁ బ	రావణునివధించి, నాకింతవఱకుసంభ
డుచున్న; మాం=నన్ను; నవేద=ఎఱుం	వింపకుండునట్లెఱేసియుండును.
గఁడు,	అని, తాత్పర్యము.

అప్పుడునన్ను రావణుం డపహరిం

వృద్ధోపసేవీ లక్ష్మీవాక్ శక్తో న బహుభాషితా

రాజపుత్రః ప్రియ శ్శ్రేష్ఠ స్పద్యశ శ్శ్రవకురస్య మే. ౬౨

టీ॥సః(అధ్యాహృతము)= ఆల	వించువాఁడు; లక్ష్మీవాక్= అధికమయి
క్ష్యః యందు; వృద్ధోపసేవీ= పెద్దల సే	నకాంతిగలవాఁడు. శక్తో= సమర్థుం

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౬౩

స ౩౮

దు. బహుభాషితాఁ అధికముగా మా సేవసేయుచుండును; అధికమయినకాం
టలాడువాఁడు; స=కాఁడు. రాజపు తిగలవాఁడు; సమధుఁ ఁడు; అధికము
త్రోఁ=రాచకొమరుండు. ప్రియః= సం గామాటలాడఁడు; రాచకొమరుండు;
తోషముగలిగించువాఁడు. శ్రేష్ఠః= ఉత్త చూపరులకుసంతోషంబు గలిగించును ;
ముండు; మే=నాయొక్క; శ్వశురస్య= ఉత్తముండు ; గుణంబులనామామయ
మామయైనదశరథునకు; సదృశః= గుదశరథమహారాజునకఁ సరివచ్చువా
సమానుండు. మ. అని, తాత్పర్యము.

అలక్ష్మణుండు, ఎప్పుడును బెద్దలకు

మమప్రియతరో నిత్యం భ్రాతా రామస్య లక్ష్మణః

టీక॥ లక్ష్మణః=లక్ష్మణుండు ; మ భ్రాతా=తమ్ముండు.
మ=నాకు; నిత్యం=ఎల్లప్పుడును; ప్రియ అతండు, రామునకుండమ్ముండు; నా
తరః=మికిఁ-లియుసంతోషంబు సేయు కెప్పుడును సంతోషంబు సేయుచుండు
వాఁడు. రామస్య = రామునియొక్క; ను. అని, తాత్పర్యము.

నియుక్తో ధురియస్యాంతు తా ముద్వహతి పీర్వవా. ౬౩

టీక॥ పీర్వవా= అధికమయిన ప యును.
రాక్రమముగలలక్ష్మణుండు; యస్యాం పరాక్రమ వంతుండగు లక్ష్మణుం
ఏ; ధురి=భారమునందు ; నియుక్తః= డు, తన్నురాముడేకార్యంబునం దా
నియోగింపబడునో; తాం = ఆభార జ్ఞాపించునో, ఆకార్యమునుదప్పక నేఱ
మును ; ఉద్వహతితు=అవశ్యముమో వేటుచును. అని, తాత్పర్యము.

యం దృష్ట్వా రాఘవోవై వ వృత్త మార్య మనుస్తరేతే
స మమాథాయ కుశలం వక్తవ్యో వచనా న్నమ. ౬౪

టీక॥ రాఘవః=రాముఁడు; యం=ఎవ్వని; దృష్ట్వా=చూచి; వృత్తం=చని

౧౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౩౮

పోయిన; అర్థం = పూజ్యుండగు దశరథుని; నైవానుస్త రేతే = తలంపడఁగోసఁగి; అట్టిలక్ష్మణుండు; మమ = నాయొక్క; వచనాత్ = మాటవలన; మమ = నాయొక్క; అథామ = స్రయోజనముకొఱకు; కుశలం = తేమమును; వక్త్ర్యం = చెప్పబడవలసినవాడు.

ఎవ్వఁడు, తనకుఁ దండ్రీవలెఁబోవఁగము సేయుచుండుటవలన, రాముండు, దనిపోయినతండ్రీని దశరథుం దలంపకుండునో, అట్టిలక్ష్మణుని, నాకైనీవు, నామాటవలన, తేమంబడుగుము. అని, తాత్పర్యము.

మృదు నిత్యం శుచి దక్షః ప్రియో రామస్య లక్ష్మణః

టీక॥ లక్ష్మణః = లక్ష్మణుండు; నిత్యం = ఎల్లప్పుడును; మృదుః = మెత్తనివాఁడు. శుచిః = కపటములేనివాఁడు. దక్షః = సమఘంఁడు; రామస్య = రామునకు; ప్రియః = ఇష్టుండు.

అతండు, ఎప్పుడును మృదుప్రకృతిగలిగియుండువాఁడు; కపటములేనివాఁడు; సమఘంఁడు; రామునకుఁ బ్రియుండు. అని, తాత్పర్యము.

యథాహి వానరశ్రేష్ఠ దుఃఖక్షయకరో భవేత్. ౬౫

త్వ మస్మిన్ కార్యనిర్వోగే స్రమాణం హరిసత్తమ

టీక॥ హరిసత్తమ = వానరులలో శ్రేష్ఠుండవగు; వానరశ్రేష్ఠ = హనుమంతుఁడా! యథా = ఎట్లు; రామః (అధ్యాత్మము) = రాముండు; దుఃఖక్షయకరః = దుఃఖముయొక్క నాశమును జేయువాఁడు; భవేత్ (అధ్యాత్మము) = అగునో; తథా (అధ్యాత్మము) = అట్లు; అస్మిన్ = ఈ; కార్యని

ర్వోగే = కార్యముయొక్క దూర్పుటయందు; త్వం = నీవు; స్రమాణంహి = కతఁచుగదా!

వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁడా! రాముండు నాదుఃఖంబును బోగొట్టునట్లు, ఈ కార్యమును నెఱవేర్చుటకు, నీవెకతఁవు.

అని, తాత్పర్యము.

రాఘవ స్తవత్సమారంభా న్తయి యత్న పరో భవేత్. ౬౬

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౭౮౩

స ౩౮

టీక॥ రాఘవః=రాముడు; త్వత్స
మారంభాత్ = నీయొక్క-ప్రయత్నము
వలన; మయి-నాయందు ; యత్నప
రః=యత్నమునందాసక్తిగలవాడు ;
భవేత్=అగును.

నీప్రయత్నంబువలననే, రాముడు
నన్ను దీసికొనిపోవుట యందుఁ బ్రయ
త్నపడును; కావున, నీవుచక్క-గాఁబ్ర
యత్నముసేయవలయును.
అని, తాత్పర్యము.

ఇదం బ్రూయాశ్చ మేనాథం శూరం రామం పునఃపునః

టీక॥ త్వం (అధ్యాహృతము) =
నీవు; మే=నాయొక్క; నాథం = పెని
మిటియును; శూరం= యుద్ధమునందు
భయములేనివాఁడునగు; రామం= రా
మునిగూచి; ఇదంచ-ఈమాటను; పు
నఃపునః=మాటిమాటికి; బ్రూయాం=

చెప్పుము.
నీవు, శూరుండగునా పెనిమిటిని రా
మునిఁబూచి, తప్పక, యీమాటనుమా
త్రము, మాటిమాటికిఁజెప్పము.
అని, తాత్పర్యము.

జీవితం ధారయిష్యామి మాసం దశరథాత్మజ. ౬౭

టీక॥ దశరథాత్మజ= దశరథునికు
మారుండవైన రాముఁడా! అహం (అ
ధ్యాహృతము)=నేను; మాసం= ఒక
నెల ; జీవితం = ప్రాణమును; ధార

యిష్యామి=ధరించియుండెదను.
దశరథ పుత్రుండవగురాముఁడా !
నేనింక నొక్క-మాసము ప్రాణంబులు
దాల్చియుండెదను. అని, తాత్పర్యము.

ఉద్వృత్తం మాసా స్మ జీవేయం సత్యేనాహం బ్రవీమితే

టీక॥ అహం (అధ్యాహృతము)=
నేను; మాసాత్=మాసముకన్న; ఉ
ద్వృత్తం=అవ్వల; సజీవేయం= బ్రతుక
ను. అహం=నేను; తే=నీకొఱకు; సత్యే
న=సత్యముచేత; బ్రవీమి = చెప్పుచు

న్నాను.
నేను, ఒకనెలకుఁబెక్కుట నెంతమా
త్రముజీవేంపను; నీకునమ్మకము గలుగు
టకై , సత్యముపై శపథముసేయుచు
న్నాను. అని, తాత్పర్యము.

రావణేనోపరుద్ధాం మాం నికృత్యా పాపకర్మణా. ౬౮
త్రాసు మహాసి వీర త్వం పాతాళా దివ కాశీమ్

టీక॥ వీర=పరాక్రమశాలివగు రా
ముండా! త్వం=నీవు; పాపకర్మణా=
పాపముగల్గించుకార్యంబులుగల; రా
వణేన=రావణునిచేత; నికృత్యా=అ
వమానముచేత; ఉపరుద్ధాం=సిరోధిం
పఁబడిన; మాం = నన్ను; పాతాళా
త్=పాతాళలోకముననుండి; కాశీమ్
వ=ఇంద్రసంబంధినియగు లక్ష్మీంబో
లె; త్రాసుం=రక్షించుటకు; అహా
సి=తగుచున్న.

వీరుండవగు రాముడా! పూర్వము
దేవేంద్రుని లక్ష్మీపాతాళంబుఁ బ్రవే
శింపగా, దేవతలచేత్రాధిపతుండై,
విష్ణుదేవుండు, దానిందీసికొని వచ్చిన
ట్లునీవు, పాపాత్ముండగు రావణునిచే
సిరోధింపఁ బడి యవమానంబు నొం
డుచున్ననన్ను, రక్షింపవలయును; అని
నేనుచెప్పినట్లు రామునకుం జెప్పము. అ
నినీతాదేవి, హనుమంతునితోజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

తతో వస్త్రగతం ముక్త్యా దివ్యం చూడామణిం శుభమ్. ౬౯
ప్రచేయో రాఘవాయేతి సీతా హనుమతే చదౌ

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; సీతా=సీ
తాదేవి; వస్త్రగతం = వస్త్రమును
బొందియున్న; దివ్యం= శ్రేష్ఠమయి
న; శుభం=మంగళశకరమయిన; చూడా
మణిం= తలయందుంచుకొనెడు రత్న
మును; ముక్త్యా=విప్పి; “అయం (అధ్యా
హృతము)=ఇది; రాఘవాయ = రా
మునికొఱకు; ప్రచేయః = ఇవ్వఁదగి

నది” ఇతి=అని; ఉక్త్యా (అధ్యాహృత
ము)=చెప్పి; హనుమతే=హనుమంతుని
కొఱకు; చదౌ=ఇచ్చెను.
అంత, సీతాదేవి, కొంగునంగట్టుకొ
నియున్నదివ్యమును సుందరమునగుచూ
డామణిందీసి, “దీనిరామునికిమ్ము” అ
ని, చెప్పి, హనుమంతునిచేతికిచ్చెను.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిగృహ్య తతో వీరో మణిరత్న మనుత్తమమ్. ౭౦
అంగుళ్యా యోజయామాస నహ్యస్య ప్రాభవ ద్భుజః

టిక॥తతః=అటుపిమ్మట;వీరః=పరాక్రమశాలియగు హనుమంతుండు; అనుత్తమం=తనకన్నశ్రేష్ఠములేని; మణిరత్నం=మణిశ్రేష్ఠమును; ప్రతిగృహ్య=తీసికొని; అంగుళ్యా=వ్రేలితో; యోజయామాస=కూచెను. భుజి=చేయి; అస్య=దీనికి; సప్రాభవధి=చాలదయ్యెడిది!

అంతఁ, బరాక్రమశాలియగు హనుమంతుండు, ఉత్తమమయినయాచూడా

మణిందీసికొని, తనవ్రేలికిందొడుగుకొనెను; ఏలయనఁగా, నతండు, మున్నుసీతాదేవికిఁజూపినభయంకరరూపంబు విడిచిసూక్ష్మరూపంబు దాల్చినవాఁడయ్యెను, అచూడామణి, వెండుకలతోఁదూచుకొనుటకై చేయఁబడినమిక్కిలియుసూక్ష్మమయినరంధ్రముగలది, కావునఁ, జేతిలోఁదొడుగుకొనుటకు, వీలుకాదయ్యె. అని, తాత్పర్యము.

మణిరత్నం కపివరః ప్రతిగృహ్యభి వాద్యచ. ౧౮

సీతాం ప్రదక్షిణం కృత్వా ప్రణతః పాశ్వత స్థితః

టిక॥కపివరః = వానరశ్రేష్ఠుండగు హనుమంతుండు, మణిరత్నం= మణిశ్రేష్ఠమును; ప్రతిగృహ్య= పుచ్చుకొని; సీతాం=సీతాదేవిని; అభివాద్యచ=నమస్కరించియు; ప్రదక్షిణం=ప్రదక్షిణమును; కృత్వా=చేసి; ప్రణతః=వంగినవాఁడై; పాశ్వతః=ప్రక్కగను; స్థితః=

ఉండెను. వానరశ్రేష్ఠుండగు హనుమంతుండు, మణులలో శ్రేష్ఠంబయినయాచూడామణిందీసికొని, సీతాదేవికి, ప్రదక్షిణనమస్కరింపబలుచేసి, వినయంబునఁ, వార్షవంబునందునిలుచుండెను. అని, తాత్పర్యము.

పాక్షిణ మహతా యుక్త స్సీతాదశనజేన సః. ౧౯

హృదయేన గతో రామం శరీరేణతు విస్థితః

టిక॥సః=ఆహనుమంతుండు; సీతాదశన=దశనజేన=సీతయొక్క చూచుటవలనఁగలిగిన; మహతా=అధికమైన; హ

క్షేణం= సంతోషముతో; యుక్తః=కూడినవాఁడై; హృదయేన=మనస్సుచేత; రామం=రాముని; గతో=పొందినాఁ

<p>దు; శరీరేణతు = దేహముచేతమాత్రము; విష్టితః = నిలిచియుండెను.</p> <p>ఆహనుమంతుండు సీతం జూచుటవలన, మహానంతోషమునొంది, దేహము</p>	<p>దేమాత్రమిచ్చట నిలిచియుండినట్లుండెనుగాని, మనంబునరామునొద్దకుం బోయియుండెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

మణివర ముపగృహ్య తం మహాహాళం
 జనకన్యపాత్న జయా ధృతం ప్రభావాత్. ౭౩
 గిరివిపవ నావధూతముక్త
 స్సుఖితమనాః ప్రసంగక్రమం ప్రవేదే

<p>టిక॥ సః (అధ్యాహృతము) = ఆహనుమంతుండు; ప్రభావాత్ = శక్తివలన; జనకన్యపాత్న జయా = జనకమహారాజు కూతురయిన సీతా దేవిచేత; ధృతం = ధరింపఁబడినదియును; మహార్హం = శ్రేష్ఠమునగు; తం = ఆ; మణివరం = మణిప్రేష్ఠమును; ఉపగృహ్య = పుచ్చుకొని; పవనావధూతముక్తః = గాలిచేగవలుటచేవిడువఁబడిన; గిరివిప = స్వతమువలె; సుఖితమనాః = సుఖమునొందినమ</p>	<p>నసుగలవాడై; ప్రసంగక్రమం = మఱలంబయినట్లును; ప్రవేదే = పొందెను, పొందఁగోరెననుట.</p> <p>ఆహనుమంతుండు, తనసామర్థ్యం మనఃసీతంజూచి, సీతాదేవిధరించునట్టి శ్రేష్ఠమునమాడావఁబడినకొని, పెనుగాలికింగవలుచుండఁబోయిచేవిడువంబడి సుఖంబుగానుండు పరిస్థితింబువలె మనంబునసుఖించునొంది, మఱల, రామునొద్దకునంతోగోరెను. అని తాత్పర్యము.</p>
--	--

ఇత్యాషేః, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికాండే,
 సుందరకాండే, అష్టదశస్కంధః.

ఇతి, స్వప్నాశ్వాసము

ఇతి, పరమార్థాచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
 వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండాష్టదశస్కంధాంతిక
 ముగిసినది.

అని

ఏకోనచత్వారింశసగపాప్రంభః.

మణిం దత్వా తత స్సీతా హనుమంత మథాబ్రవీత్

టీక॥ సీతా = సీతాదేవి; హనుం = చూ	సీతాదేవియట్లు చూచామణిని హ
డామణిని; దత్వా = ఇచ్చి; తతః = అంత;	నుమంతునకొనంగి, యంత, హనుమం
అథ = అటుపిమ్మట ; హనుమంతం =	తుంజూచియిట్లుని, చెప్పెను.
హనుమంతుని గూచి =	అని, తాత్పర్యము-
పలికెను.	

అభిజ్ఞాన మభిజ్ఞాత శేతద్రామస్య తత్త్వతః. ౧

టీక॥ ఏతత్ = ఈ; అభిజ్ఞానం = గుఱు	ఈగుఱుతు రామ నకు, యథార్థః
తు; రామస్య = రామునకు; తత్త్వతః =	మ గాఁ, జక్క-గాఁడెలియును,
యథార్థః = ముచేత; అభిజ్ఞాతం = చ	అని, తాత్పర్యము.
క్క-గాఁడెలిసినది.	

మణింతు దృష్ట్వా రాశావై త్రయాదాం సంస్తరివ్యతి

ఏరో జనన్యా మమచ రాజ్ఞో దశరథస్యచ. ౨

టీక॥ ఏరః = పరాక్రమ శాలియగు;	దాం = ముగ్ధుని; సంస్తరివ్యతి = తలం
రామః = రాముడు ; మణిం = చూచా	పఁగలఁడు.
మణిని; దృష్ట్వా = చూచినంత నె; జన	స పరాక్రమవంతుండగు, రాముండు,
న్యాః = (ద్విత్వియాధః మం మవస్తి, ఇట్లు	ఈచూచామణిజూడఁగానే, ఈచూచా
ముందునుండెలిసికొనసది.) నాతల్లి	మణినివివాహకాలమున, నాకునాతల్లి
ని, మమచ = నన్నును; రాజ్ఞః = రాజ	యిచ్చినదికావున, నాతల్లిని, అప్పుడు
యిన; దశరథస్యచ = దశరథుని; త్రయా	దశరథమహారాజునుండినందున దశరథ

మహారాజును, నన్నును, మామగ్గురిండులండుకొనును. అని, తాత్పర్యము.

స ధూయ స్త్వం సముత్సాహే చోడితో హరిసత్తమ

<p>టీక॥ హరిసత్తమ=వానరశ్రేష్ఠం డవగుహనుమంతుడా! సః = అట్టి; త్వం=నీవు; సముత్సాహే=పురికొల్పు టయందు; ధూయః=మఱలను; చోడి తః=ప్రేరింపబడినావు.</p>	<p>వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ డా! నీవెల్లయిన రామునకుఁ బోతా హంబు సేయవలయునని, మఱలంజెప్ప చున్నాను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

అస్మిక్ కార్యసమారంభే ప్రచింతయ యమత్తమ్. 3

<p>టీక॥ అస్మిక్=ఈ; కార్యసమారం భే = పనియొక్కయారంభించుటయం దు; యత్=ఏది; ఉత్తరం= పైకార్య మోతత్(అధ్యాపృతము)=దానిని; ప్రచింతయ= చక్కగానాలోచింపు</p>	<p>ము. ఈకార్యమునందుఁబ్రయత్నించుట కిప్పుడేమిసేయవలయునో దాని నాలో చింపుము. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

త్వమస్మిక్ కార్య నిర్వోగే ప్రమాణం హరిసత్తమ

<p>టీక॥ హరిసత్తమ=వానరశ్రేష్ఠం డవగుహనుమంతుడా! త్వం=నీవు; అ స్మిక్=ఈ; కార్యనిర్వోగే= పనియొ క్కసంఘటనము సేయుటయందు ;</p>	<p>ప్రమాణం=కతావృత. వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ డా! ఈకార్యము సంఘటించుటయం దునీవే, కతావృత. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

హనుమక్ యత్న మాస్థాయ దుఃఖక్షయకరో భవ. ౪

<p>టీక॥ హనుమక్ = హనుమంతుఁ డా! త్వం (అధ్యాపృతము)= నీవు; యత్నం=ప్రయత్నమును; ఆస్థాయ=</p>	<p>అవలంబించి ; దుఃఖక్షయకరః = దు ఖముయొక్క నాశమును జేయువాఁడ వు; భవ=అగుము.</p>
---	---

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౭౮

స ౩౯

హనుమంతుడా! నీవెట్లయినఁ బ్రట్టు సేయుము.
యత్నంబుచేసి, నాదుఃఖంబునశించున అని, తాత్పర్యము.

తస్య చింతయతో యతో దుఃఖతయ కరో భవేత్

టీక॥ చింతయతః = ఆలోచించుచు న్న; తస్య = అట్టి; తవ (అధ్యాపృత ము) = నీయొక్క; యత్నః = ప్రయత్న ము; దుఃఖతయకరః = దుఃఖముయొ క్కనాశము సేయునది; భవేత్ = అ గును.	అట్టి మహాబుద్ధిశాలివైన నీవారో చించి ప్రయత్నంబుచేసితివేని, తప్పక, నాదుఃఖంబు నశింపంగలదు. అని నీతా దేవి, హనుమంతునితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
--	--

స తథేతి ప్రతిజ్ఞాయ మారుతి ర్భీమవిక్రమః.

శిరసా వంద్య వై దేహీం గమనా యోపచక్రమే

టీక॥ భీమవిక్రమః = భయంకరమయి నపరాక్రమంబుగల; సః = ఆ ; మారు తః = వాయుదేవునికుమారుడైన హ నుమంతుడు; “తథా = అట్లే” ఇతి = అని; ప్రతిజ్ఞాయ = ప్రతిజ్ఞ చేసి; శిర సా = తలచేత; వై దేహీం = సీతాదేవి ని; ఆవంద్య = నమస్కరించి ; గమనా య = పోవుటకొఱకు ; ఉపచక్రమే =	పార్శ్వంబునఁజేను. భయంకరంబగు పరాక్రమంబుగల వాఁడును వాయుదేవుని కుమారుండు నగు హనుమంతుండు, సీతాదేవిచెప్పి నందుకు “అలాగే” యని ప్రతిజ్ఞ చేసి, సీతాదేవికి సాష్టాంగ నమస్కారంబు గావించి, పయనంబుకాఁగోరెను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

జ్ఞాత్వా సంప్రస్థితం దేవీ వానరం మారుతాత్త జమ్. ౬

బాష్పగద్గదయా వానా మైథిలీ వాక్య ముబ్రవీత్

టీక॥ దేవీ = రాణియయిన; మైథి లీ = సీతాదేవి; మారుతాత్త జం = వా హనుమంతుని; సంప్రస్థితం = బయలు	యుదేవునికుమారుండగు; వానరం =
---	-----------------------------

దేజినవానిఁగా; జ్ఞాత్వా=ఎఱింగి; బా
 ప్పగద్దదయా = కన్నీటిచేతఁగ్గుత్తికగ
 ల; వాచా=మాటచేత ; వాక్యం =
 మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను. | సీతాదేవి, వాయుదేవుని కుమారుడైన హనుమంతుండు పయనంబగుటంబుచి, ఁగ్గుత్తికమర, నిట్లని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

కుశలం హనుమక్ బ్రూయా స్సహితౌ రామలక్ష్మణౌ. ౭

హనుమక్= హనుమంతుఁడా! స
 హితౌ=చేరియున్న; రామలక్ష్మణౌ = హనుమంతుఁడా! రామలక్ష్మణుల
 రామలక్ష్మణులను; కుశలం=క్షేమము నిద్రలను, క్షేమంబును.
 ను; బ్రూయాః= చెప్పుము, అడుగుము | అని, తాత్పర్యము.

సుగ్రీవంచ సహమాత్యం వృద్ధాన్ సర్వాంశ్చ వానరాన్
 బ్రూయా త్త్వం వానశ్రేష్ఠ కుశలం ధర్మసంహితమ్. ౮

టీక||వానరశ్రేష్ఠ=వానరులలోనుత్త
 ముండవగు హనుమంతుఁడా; సహమా
 త్యం=మంత్రిులతోఁగూడిన ; సుగ్రీవం
 చ=సుగ్రీవుని; వృద్ధాన్=మనలివారల
 ను; వానరాన్ = వానరులను; సర్వాం
 శ్చ=అందఱను; సమాసహితం=ధర్మ
 మతోఁగూడునట్లుగా; కుశలం=క్షేమ
 మును; బ్రూయాః=చెప్పుము, అడుగుము | వానరోత్తముండవగు హనుమంతుఁ
 డానిని, సుగ్రీవుని, అతనిమంత్రిులను, వృ
 థులగు వానరులను, ఇంక నితరులయిన
 వానరులను, ధర్మముబుదప్పక, క్రమం
 బుగా, క్షేమంబును.
 అని, తాత్పర్యము.

యథా సచ మహాబాహు మాణం తారయతి రాఘవః
 అన్తా ద్ధుఃఖాంబుసంరోధా త్త్వం సమాధాతు మహాని. ౯

టీక||యథా= ఎట్లు ; మహాబాహుః= పెద్దచేతులుగల; సః=ఆ; రాఘ

వశ్య=రాముండును ; అస్తాత్=ఈ; సి=తగుదువు.

దుఃఖంబునంబోధాత్=దుఃఖసముద్రముననుండి; మాం=నన్ను; తారయతి=కడలేచునో; తథా (అధ్యాహృతము)=అట్లు; త్వం=నీవు; సమాధాతుం=సమాధానపఱచుటకు; అహా

మహాబాహుండుగునారాముండు, నాదుఃఖంబుంబోగొట్టునట్లు, నీవతనిసమాధానపఱచవలసినది.

అని, తాత్పర్యము.

జీవంతి మాం యథా రామ స్సంభావయతి కీర్తిమాన్

తత్తథా హనుమ న్వాచ్యం వాచా ధర్మ మవాత్మహి. ౧౦

టీక||హనుమన్=హనుమంతుడా! యథా=ఎట్లు; కీర్తిమాన్ = అధికమయినకీర్తిగల; రామః= రాముడు; సంభావయతి= ఊహించునో ; తత్తథా=అట్లు; వాచ్యం=చెప్పదగినది. వాచానోటి=మాటచేత; ధర్మం= ధర్మమును; అవాత్మహి=పొందుము.

హనుమంతుడా! నేనుబ్రతికేయించడగానే, రాముండునన్ను దీసికొనిపోయి కీర్తినిొందునట్లు , నీవు రామసింహజెప్పవలయును ; నీవిట్లుమాటచెప్పట మాత్రమున నే , నీకుధర్మంబుగలుగును.

అని, తాత్పర్యము.

నిత్య ముత్సాహాయక్తాశ్చ వాచ శ్శ్రుత్వా త్వమేరితాః

పథిష్యతే చాశరథేః పౌరుషం మదవాప్తయే. ౧౧

టీక||నిత్యంచ=ఎల్లప్పుడును ; త్వయా= నీచేత; ఈరితాః= చెప్పఁబడిన; ఉత్సాహాయక్తాః = ఉత్సాహముతోఁగూడిన; వాచః= మాటలను; శ్రుత్వా=విని; మదవాప్తయే=నాయొక్కపొందుటకొఱకు; చాశరథేః=దశరథునికొద్దుకైనరామునియొక్క; పౌరు

షం=పౌరుషము; పథిష్యతే=వృద్ధిబొందఁగలదు.

ఎల్లప్పుడును, నీవుప్రోత్సాహంబుఁబట్టించుమాటలంజెప్పఁగా, వానివినుటచే, రామునకుఁజౌరుషంబుపెరింగి, నన్నుబొందయిచ్చించును.

అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిపదాండ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౩౯

మ త్సంజేశయతా వాచ స్వత్త శ్శ్రుత్వాచ రాఘవః
పరాక్రమవిధిం వీరో విధివ త్సంవిధాన్యః. ౧౨

టీక॥వీరః=పరాక్రమశాలియగు;రా
ఘవః = రాముడు;త్వత్తః=నీవలన;
మత్సంజేశయతాః=నాయొక్కచెప్పి
పంపినమాటలతో గూడిన ; వాచః=
మాటలను; శ్రుత్వాచ=వినియె; విధి
వత్=యథాశాస్త్రముగా; పరాక్ర
మవిధిం=పరాక్రమకార్యమును; సంవి
ధాన్యః=చేయఁగలడు.

పరాక్రమశాలియగు రాముడు,
నీవు, నేనుజెప్పిపంపిన మాటలం బలు
మాటుచెప్పుచుండఁగా, నీస, నన్నుబొం
దుటకై, పరాక్రమం బవలంబించి, చ
క్కఁగాఁ బ్రయత్నమునేయును. అనినీ
తాడేవి, హనుమంతునితోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము-

సీతాయా వచనం శ్రుత్వా హనుమా న్నారయతాన్తజః
శిర స్సంజలి మాధాయ వాక్య ముత్తర మబ్రవీత్.

టీక॥హనుతాన్తజః=వాయుదేవు
నికుమారుడయిన;హనుమాన్=హను
మంతుఁడు; సీతాయాః=సీతయొక్క;
వచనం=మాటను; శ్రుత్వా=విని;శిర
సి=తలయందు;అంజలిం= చేమోడ్పు
ను;ఆధాయ=ఉంచి;ఉత్తరం= బదుల

యిన;వాక్యం=మాటను;అబ్రవీత్=చె
ప్పెను.
వాయుదేవునికుమారుండయిన హ
నుమంతుండు, సీతాదేవిచెప్పిన మాటను
విని, శిరంబునఁజేమోడ్పుంగీలించి, యి
ట్లని, బదులుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

క్షీప్ర మేవ్యతి కాకున్థో హర్యక్ష ప్రవరై ర్వృతః
య స్తై యుధి విజిత్యాక శోకం వ్యపనయిష్యతి. ౧౩

టీక॥యః=ఎవ్వఁడు; యుధి=యు
ద్ధమునందు;అర్కః=శత్రువులను; విజి
త్య=జయించి; తే=నీయొక్క; శోకం=
దుఃఖమును; వ్యపనయిష్యతి(వ్యపనేష్య
తి) = పోఁగొట్టంగలఁడో;సః(అధ్యా

హృతము)=అట్టి;కాకున్థసి=రాముం
డు;హర్యక్షప్రవరైః=వానరశ్రేష్ఠుల
తోనుభట్లొక శ్రేష్ఠంబులతోను;వృతః=
చుట్టఁ బడినవాఁడై;క్షీప్రం= శీఘ్రము
గా; ఏవ్యతి=రాగలఁడు.

రాముండు, వానరులనుభల్లూకంబు | మఃఖంబుఁబోఁగొట్టఁగలఁడు.
 లనుంచిలుచుకొని, శీఘ్రంబుగానిచ్చటి | అని, తాత్పర్యము.
 కివచ్చి, యుద్ధంబునశత్రువులంజంపి, నీ

సహి పశ్యామి మత్త్రేఁషు నాసురేషు సురేషువా
 యస్తస్య షీపతో బాధాకా స్థాతు ముత్సహతేఽగ్రతః. ౧౫

టీక|| యః=ఎవ్వఁడు; బాధాకా= గాని; సురేషువా= దేవతలయందుఁగా
 బాణములను; షీపతో= ప్రయోగించు ని; న (పశ్యామిహి)- చూడనుగదా!
 చున్న; తస్య=ఆ రామునియొక్క; అగ్ర మనుష్యులయందుఁగాని యసురుల
 తః=ముందట; స్థాతుం=నిలుచుటకు; యందుఁగాని దేవతలయందుఁగాని, యు
 ఉత్సహతే= స్రయత్నించునో; తం(అ ధ్ధంబున రాముండుబాణంబులు పయో
 ధ్యాహృతము)=అతని; మత్త్రేఁషు=మ గించుచుండఁగా, నతనియెదుటనిలువం
 నుష్కలయందు; సవశ్యామిహి=చూడ గలవాఁడు, ఎవ్వఁడునునాకగపడఁడు.
 నుగదా! అసురేషు=రాక్షసులయందుఁ అని, తాత్పర్యము.

అప్యర్క మపిపజఃస్య మపి వైవస్వతం యమమ్
 సహి సోఘం రణే శక్త స్తవ హేతోర్విశేషతః. ౧౬

టీక|| సః=ఆ రాముండు; అర్కమ- శేషతః=అధికముగా; శక్తోహి= సమ
 పి=సూర్యునైనను; పజఃస్యమపి= ఇం ధుంఁడుగదా!
 దుగైనను; వైవస్వతం= సూర్యునికొ ఆ రాముండుయుద్ధంబున సూర్యునై
 డుకైన; యమమపి=యమునైనను; ర ననుచేవేంద్రునైనను యమునైనను సా
 ణే=యుద్ధమునందు; సోఘం=ఓచుట ధారణముగా నేజయింపంగలండు; ఇం
 కు; తవ=నీవనెడు; హేతోః= (పంచ కనీకొఱకై జయించుననిచెప్పనేల;
 వ్యర్థమందుపట్టి) కారణమువలన; వి అని, తాత్పర్యము.

సహి సాగరపర్యంతాం మహీం శాసిత మిహతే

టీక॥సం=ఆ రాముడు ; సాగరప
ర్యంతాం = సముద్రములెయెల్ల గాఁ
గల;మహీం=భూమిని;శాసితం=పా
లించుటకు;ఈహతేహి=కోరుచున్నాఁ
డుగదా!

రాముండు,నాలుగుసముద్రంబులన
డుమనున్న సమస్త భూమండలంబునుం
బాలింప నుత్సాహంబుగల్గి యున్నాఁ
డు. అని, తాత్పర్యము.

త్వన్నిమిత్రో హి రామస్య జయో జనకనందిని. ౧౭

టీక॥జనకనందిని=జనకమహారాజు
కూతురవయినసీతాదేవి! రామస్య=
రామునకు;త్వన్నిమిత్రో = నీవుకారణ
ముగాఁగల,జయః= గెల్పు;భవిష్యతి=
(అభ్యాప్యతము)హి = కాఁగలదు
గదా!

జనకమహారాజుకూతురవయిన సీ
తాదేవి! రాముండుయుద్ధంబునందప్పక
జయంబునొంది,నిన్నుఁబొందఁగలఁడు.
అని,హనుమంతుండుసీతాదేవితోఁ జె
ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తస్య త ద్వచనం శ్రుత్వా సమ్యక్స్వయం సుధాషితమ్
జానకీ బహుమేనేథ వచనంచేద మబ్రవీత్. ౧౮

టీక॥జానకీ=సీతాదేవి; సమ్యక్=
చక్క-నిదియును;సత్యం= అబద్ధముకా
నిదియును;సుధాషితం=చక్క-గాఁ జె
ప్పఁబడినదియునగు;తస్య=ఆహనుమం
తునియొక్క;తతో=ఆ;వచనం= మాట
ను;శ్రుత్వా=విని;అథ= అటుపిమ్మట;
బహుమేనే=గౌరవించెను. ఇదం=ఈ;
వచనంచ=మాటను; అబ్రవీత్ = చె

ప్పెను.
సీతాదేవి, యిట్లుహనుమంతుండు
చెప్పిన,యుపపన్నంబునుసత్యంబును శై
వులకింజైనదియునగుమాటనువిని,యం
త,హనుమంతునియెడ గౌరవబుద్ధి గల
దై,యతనింజూచి,యిట్లని , చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

తత స్తం ప్రస్థితం సీతా వీక్షమాణా పునఃపునః

భర్తృస్నేహాన్వితం వాక్యం సౌహృదా దనుమానయత్. ౧౯

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౩౧

స ౩౯

టిక్క తతః=అటుపిమ్మట; సీతా=	వించెను,
సీతాదేవి; ప్రస్థితం = పయనమయిన;	అంత, సీతాదేవి, పయనంబయిన
తం=అహనుమంతుని; పునఃపునః=మా	హనుమంతునిమాటిమాటికింబూచుచు,
టిమాటికి; పీక్షమాణా=చూచుచు; సా	నతండుచెప్పినమాటవలన, బెనిమిటికి
హాదాత్=స్నేహమువలన; భర్తృ	దనయందుంగల స్నేహాతిశయముచక్క
స్నేహాన్వితం=పెనిమిటియొక్క స్నేహ	గాఁజెలియవచ్చుటంజేసి, మిక్కిలియు
మతోఁగూడిన; వాక్యం=మాటను; అను	సంతోషించి, బహుమానించెను.
మానయత్ (అన్వమానయత్)= గౌర	అని, తాత్పర్యము.

యదివా మన్యసే వీర వనైకాహ మరిందమ
కస్తింశ్చ తస్యవృతే చేశే విశ్రాంత శోష్య గమిష్యసి. ౨౦

టిక్క అరిందమ= శత్రువులనడఁగఁ	మిష్యసి=పోఁగలవు.
ద్రొక్కునట్టి; వీర = పరాక్రమశాలివ	శత్రువులనడఁగఁ ద్రొక్కుంచాలిన
గుహనుమంతుఁడా! మన్యసేయదివా=	పరాక్రమశాలివగుహనుమంతుఁడాని
తలంతువేని; కస్తింశ్చితే = ఒకానొక;	కచ్చయిండునేని, ఇచ్చటనొకరహస్య
సంవృతే=రహస్యమయిన; చేశే= ప్ర	ప్రదేశమునందునొక్క-దినమండి, యల
దేశమునందు; వీకాహం = ఒక్క-దిన	సటదీర్చుకొనిరేవుపొమ్మ.
ము; వస=ఉండుము. విశ్రాంతః=అలస	అని, తాత్పర్యము.
టదీర్చుకొన్నవాడవై; శోష్య=రేవు; గ	

మమ చే దల్పభాగ్యాయా స్సాన్నిధ్యా తవ వానర
అస్య శోకస్య మహతో మహాతాపం మోక్షణం భవేత్. ౨౧

టిక్క వానర = హనుమంతుఁడా!	మమ=నాయొక్క; మహతః= పెద్దదై
చేత్=అట్లుగునేని; తవ=నీయొక్క; సా	న; అస్య=ఈ; శోకస్య=దుఃఖమునకు;
న్నిధ్యాత్=సన్నిధివలన; అల్పభాగ్యా	ముహూతాపం=స్వల్పకాలము; మోక్ష
యాః = కొంచెమయినభాగ్యముగల;	ణం=విడుచుట; భవేత్=కలుగును.

హనుమంతుడా! అట్లునీవునిశ్రమా మునకుఁగొంచెముపశాంతిగల్గును.
ధావయిచ్చటఁగొంచెమునేవుండు అని, తాత్పర్యము.
వేసి, నాకిప్పుడుగల్గియుండుమహాదుఃఖి

గతేహి హరిశామూల పున రాగమనాయ తు
ప్రాణానామపి సందేహా మమ స్యా న్నాశ్రయః ౨౨

టీక॥ హరిశామూల = వాసరశ్రేణి = కలుగును. అశ్ర = ఈ విషయమునం
వృండువైన హనుమంతుడా! త్వయి (ఆ దు; సంశయః = సందేహము; న-లేదు.
ధ్యాప్యతము) = నీవు; పునరాగమనా వాసరశ్రేణ్యుండవగు హనుమంతుఁ
య = మఱిలవచ్చుటకొఱకు; గతేతు = డా! నీవుమఱివచ్చుటకై యిప్పుడుపోఁ
పోయినవాఁడవుకాఁగానే; మమ = నా గానే, నాప్రాణములను సందేహము
యొక్క; ప్రాణానామపి = ప్రాణముల గలుగును; ఇందుసంశయములేదు.
కును; సందేహః = సందియము; స్యా అని, తాత్పర్యము.

తవా దశానజ శృంగో ధూమో మాం పరితాపయేత్
దుఃఖా ద్దుఃఖప రామృష్టాం దీపయన్తివ వాసర. ౨౩

టీక॥ వాసర = హనుమంతుడా! తయేత్ = తపింపఁ జేయును.
వ = నీయొక్క; అదర్శనజః = చూడకుం హనుమంతుడా! నీవుపొయినవిమ్మ
డుటవలనఁగల్గిన; శృంగః = దుఃఖము; ట, సిన్నుఁబొడకుండుటవలన, నాకిప్పు
దుఃఖాత్ = మునుపటిదుఃఖముకన్నను; యగల్గియున్నదుఃఖము మఱియునతిశ
దుఃఖప రామృష్టాం = దుఃఖముచేతవ్యా యించి, నాకింకనధికముగాఁ బరితాప
పింపఁబడిన; మాం = నన్ను; దీప ముగల్గించును.
యన్తివ = జ్వలింపఁ జేయుచుంబో అని, తాత్పర్యము.
త; ధూయః = అధికముగా; పరితాప

అయంచ వీర సందేహ స్త్యజ్యేవ మమా గ్రతః

సుమహం స్తవ్యహాయేషు హర్యతేషు హరీశ్వర. ౨౪

టీక వీర=పరాక్రమశాలివగు;హ	మమ=నాయొక్క;- అగ్రతః = ముంద
రీశ్వర = వానరశ్రేష్ఠుండవయినహను	ట; తిష్ఠతీన=నిలుచున్నట్లున్నది.
మంతుడా ! త్వత్సహాయేషు=నీసహ	పరాక్రమ శాలిని వానరశ్రేష్ఠుండ
యులయిన; హర్యతేషు=వానరుల	వునగుహనుమంతుడా! నీకుసహాయు
యెల్లఁగు గొడ్డులవిషయమయి ; అ	లయిన వానర భల్లూకముల విషయ
యం=ఈ; సుమహం=మిక్కిలియున	మయి,నాకొకగొప్పసంశయంబున్నది.
ధికమయిన; సంజేహః=సంజయము ;	అని,తాత్పర్యము.

కథన్నుఖలు దుస్సారం తపోవ్యం మహేందధివ

తాని హర్యతేషునైర్వాని తో వానరవరాత్మజౌ. ౨౫

టీక తాని=ఆ ; హర్యతేషునైర్వా	వ్యంతి=దాటఁగలరు.
ని=వానరులయొక్కయు భల్లూకంబుల	ఆభల్లూకంబులు గాని వానరులు
యొక్కయునైస్యంబులుగాని;తౌ=ఆ;	గాని,రాజపుత్రులయినయారామలక్ష్మ
నరవరాత్మజౌవా= రాజపుత్రులయిన	బులుగాని, యపారమయిన యీస
రామలక్ష్మణులుగాని;దుస్సారం= త	ముద్రమునెట్లుదాటఁగలరు?
రింపఁగూడని;మహేందధిం= గొప్పస	అని, తాత్పర్యము.
ముద్రమును;కథన్నుఖలు = ఎట్లు;తరి	

త్రయాణామేవ ఘాతానాం సాగరస్యా స్యలంఘనే

శక్తి సాస్య ద్వైవతేయస్య తవ వా మారుతస్యవా. ౨౬

టీక అస్య=ఈ; సాగరస్య=సము	స్యవా=వాయుదేవునకుఁగాని;త్రీయా
ద్రముయొక్క;లంఘనే = దాటటుట	ణాం=ముగ్గురయిన;ఘాతానామేవ=
యందు;ద్వైవతేయస్య= గరుత్మంతున	ప్రాణులకేశక్తిః = సామర్థ్యము;
కుఁగాని;తవవా=నీకుఁగాని; మారుత	స్యాత్=కలుగును.

ఈసముద్రంబు చాటుటకు, గరు మ్ముగ్గురికే శక్తిగలను, కాని, మఱియే
త్తుంతునకును వాయు దేవునకును నీకును వ్యతిరేకి లేదు. అని, తాత్పర్యము.

తదస్త్విక్ కార్యనిర్వోగే వీరైవ దురతిక్రమే

కిం పశ్యసి సమాధానం త్వంహి కార్యవిదాం వరః. ౨౭

టీక॥ వీర=పరాక్రమశాలివగుహనుమంతుడా!

హి=శ్రేష్ఠుండవుగావా!

తుండా! తవ=అందువలన; దురతిక్రమే

పరాక్రమశాలివగురాముండా! అ

మే=అతిక్రమించనలవిగాని; అస్త్విక్=

ట్లుండుటవలన నతికష్టంబగునీ పనిని నెఱ

ఈ; కార్యనిర్వోగే=పనియొక్క-నెఱ

వేర్వసేమియుపాయంబున్నది? నీవుకా

వేర్చుటయందు; కిం=ఏమి; సమాధా

ర్యంబులనెఱవేర్చంగలవారలలో నుత్త

మం=ఉపాయమును; పశ్యసి=చూచు

ముండవుగావున, నాకాయుపాయం

చున్నావు? త్వం=నీవు; కార్యవిదాం=

ముజెప్పము. అని, తాత్పర్యము.

పనులనెఱిగినవారలలోఁపల; వరః

కామ మస్య త్వ మేనైకః కార్యస్య పరిసాధనే

పర్యాప్తః పరవీరఘ్న యశస్యస్తే ఫలోదయః. ౨౮

టీక॥ పరవీరఘ్న=శత్రువులయిన

గల్గించునది.

వీరులం జంపునట్టి హనుమంతుండా!

శత్రువీరులంజంపునట్టిహనుమంతుం

త్వం=నీవు; ఏకఏవ=ఒక్కండవె; అ

డా! ఏవొక్కండవె, రావణుంజంపి, న

స్య=ఈ; కార్యస్య=పనియొక్క; పరి

స్మరామునకొసంగియీ కార్యమునంత

సాధనే=సాధించుటయందు; పర్యాప్తః

యసాధింపంజాలినవాడచేయునునను,

కామం=చాలినవాడచే. ఫలోదయః=

అట్లుసేయుదువేని, యదిని కేకీర్తికరము

శక్తిసమృద్ధి; తే=నీకు; యశస్యః=కీర్తి

గాని, నాకుఁగాదు. అని, తాత్పర్యము.

బలై స్సమగ్రై ర్యదిమాం రావణం జిశ్య సంయుగే

విజయీ స్వపురం యాయా త్తత్తు మే స్యాద్య శసకరమ్. ౨౯

టీక॥ రామః(అధ్యాత్మతము)=రాముండు; సమగ్రైః=సంపూర్ణముల

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౩౯

స ౩౯

యిన; బలైఁబలములచేత ; సంయుక్తాకు; యశస్కరం= కీర్తిసేయనది;
 గే-యద్ధమునందు; రావణం- రావణ్యాత్=అగును.
 ణుని; జిత్య(జిత్యా)=జయించి; మాం= రాముండు, బలంబున, యద్ధమునం
 నన్ను; గృహీత్వా(అధ్యాహృతము)= దురావణునింజంపినన్నుఁగీసికొని, జయ
 తీసికొని; విజయి=జయముగలవాఁడై; శాలియయి, యయోధ్యకుం బోవునేని,
 స్వపురం=తనపట్టణమును; యాయాద్య యదియెనాకుఁగీతికరముగా నుండు
 ది-పొందునేని; తత్తు=అదియే; మే- ను. అని, తాత్పర్యము.

శరైస్తు సంకులాం కృత్వా లంకాం పరబలాదనః
 మాం నయే ద్యది కాకుత్స్థస్తత్తస్య సదృశం భవేత్. ౩౦

టిక|| పరబలాదనః=శత్రుబలంబుముగా; భవేత్=అగును.
 లంబిడించునట్టి; కాకుత్స్థస్త్= రాముం శత్రుబలంబులంజంపునట్టి రాముం
 డు; లంకాం=లంకను; శరైః= బాణము డులంకాపురియంతయు, బాణంబులనిం
 లచేత; సంకులాం=నిండినదానిఁగా; కృత్వా=చేసి; నన్నుఁగొనిపోవునేని, య
 త్యాతు=చేసియే; మాం=నన్ను; నయే దియతనికిసరి గానుండును.
 ద్యది=తీసికొనిపోవునేని; తత్=అది; త్త అని, తాత్పర్యము.
 స్య=ఆ రామునకు; సదృశం = సమానము.

త ద్యథా తస్య విక్రాంత మనురూపం మహావీర్యః
 భవే దాహవశూరస్య తథా త్వ ముపపాదయ. ౩౧

టిక|| తత్=అందువలన; ఆహవశూ సీవు; ఉపపాదయ=చేయుము.
 రస్య= యద్ధమునందుభయములేనివాఁడు అందువలన, యద్ధమునందు శూ
 డును; మహావీర్యః= అధికమయినపరా రుండును మహాపరా క్రమశాలియునగు
 క్రమముగలవాఁడునగు; తస్య=ఆ రాము నారాముండెట్లు పరాక్రమంబుఁబూచి కీ
 నకు; అనురూపం=సరియయిన; విక్రాం తిఁనొందునో, నీవట్లు సన్నాహముసే
 తం=పరాక్రమిండుట; యథా=ఎట్లు; యుము. అని, తాత్పర్యము.
 భవేత్=అగునో; తథా=అట్లు; త్వం=

తదథోపహితం వాక్యం సహితం హేతుసంహితమ్
నిశఘ్య హనుమాః శేషం వాక్య ముత్తర మబ్రవీత్. ౩౨

టీక॥ హనుమాః = హనుమంతుఁ	క్యం = మాటను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
దు; అథోపహితం = గొప్పయథఃము	హనుమంతుండు, గొప్పయథఃము
తోఁగూడినదియును; సహితం = సంగత	తోఁగూడినదియును సంగతంబునుయు
మును; హేతుసంహితం = కారణముల	క్తియు క్తంబునగు నీతాదేవిమాటనువి
తోఁగూడినదియునగు; తత్ = ఆ; వా	ని, యంత, నిదివఱకుఁ దాను జెప్పకున్న
క్యం = మాటను; నిశఘ్య = విని; శేషం =	మాటలంజెప్పెను.
విగిలిన; ఉత్తరం = బదులయిన; వా	అని, తాత్పర్యము.

దేవి హర్యక్ష నైర్యానా మీశ్వరః స్లవతాం వరః
సుగ్రీవ స్సత్త్వ సంపన్న స్తవాథా కృతనిశ్చయః. ౩౩

టీక॥ దేవి = నీతాదేవి! హర్యక్ష	బడిననిశ్చయముగలవాఁడుగా; భవతి
నైర్యానాం = వానరులయొక్క యుభ	(అధ్యావృత్తము) - అగుచున్నాఁడు.
ల్లూకంబులయొక్కయు నైన్యంబులకు;	నీతాదేవి! వానరనైన్యంబులకునుభ
ఈశ్వరః = ప్రభుండును; స్లవతాం =	ల్లూక నైన్యంబులకును నాయకుండును
వానరులలో; వరః = శ్రేష్ఠుండును;	వానర శ్రేష్ఠుండును బలవంతుండునగు
సత్త్వసంపన్నః = బలముతోఁగూడిన	సుగ్రీవుండు, నీకార్యమునెట్లయిన సా
వాఁడునగు; సుగ్రీవః = సుగ్రీవుఁడు; త	ధింపవలెనని నిశ్చయించియున్నాఁడు.
వ = నీయొక్క; అథే = ప్రయోజనము	అని, తాత్పర్యము.
నిమిత్తమయి; కృతనిశ్చయః = చేయఁ	

స వానరసహస్రాణాం కోటిభి రభిసంవృతః
షీప్ర మేష్యతి వై దేహి రాక్షసానాం నిబహాణః. ౩౪

టీక॥ వై దేహి = నీతాదేవి! రాక్ష	ణః = చంపునట్టి; సః = ఆసుగ్రీవుఁడు; వా
సానాం = రాక్షసులయొక్క; నిబహా	నరసహస్రాణాం = వానరులవలయొ

కగ్రఃకోటిభిఃకోటులచేతఃఅభిసంవృతఃచుట్టఁబడినవాఁడైఃక్షిప్తం= శీఘ్రముగాః ఏష్యతి=రాఁగలఁడు. నందఱంజంపఁగలండు; అతండు పెక్కు
వేలకోట్లవానరులంగూడి శీఘ్రముగా నిచ్చటికివచ్చును. అని, తాత్పర్యము.
సీతాదేవి! ఆసుగ్రీవుం డీ రాక్షసుల

తస్య విక్రమసంపన్నా స్సత్త్వవంతో మహాబలాః
మనస్సంకల్పసంపాతా నిదేశే హరయస్త్రితాః. ౩౫
యేషాం నోపరి నాథస్తా న్మత్స్య క్నజ్జతే గఃః

టిక||విక్రమసంపన్నాః=పరాక్రమముతోఁగూడినవారలును ; సత్త్వవంతులః=అధికమయిన శక్తిగలవారలును; మహాబలాః=అధికమయిన బలముగలవారలును; మనస్సంకల్పసంపాతాః=మనస్సుయొక్క సంకల్పము వంటి వేగముగలవారలును; యేషాం=ఎవరికి; గఃః=గమనము; ఉపరి=మీఁదుగా; ననజ్జతే=అడ్డపడదో; అథస్తాత్=క్రింద; న(నజ్జతే)= అడ్డపడదో; తిక్యక్= అడ్డముగా; న(నజ్జతే) = అడ్డపడదో; తే(అధ్యాహృతము)=అట్టివారలునగు; హరయః=వానరులు; తస్య=ఆసుగ్రీవునియొక్క; నిదేశే=ఆజ్ఞయందు; స్త్రితాః= ఉన్నారు.
పరాక్రమశాలులును శక్తిమంతులును బలవంతులును మనోవేగంబువంటివేగముగలవారలునగువానరులనేకులాసుగ్రీవునియొద్దంగనిపెట్టియున్నారు; వారలు, ఊర్ధ్వముగాఁగానిక్రిందుగాఁగానియడ్డముగాఁగాని, యడ్డులేకనంచరింతురు.
అని, తాత్పర్యము.

నచ కర్మసు సీదంతి మహాత్స్యమితతేజసః. ౩౬

టిక||అమితతేజసః= కొలఁదిలేని శక్తిగల; తే(అధ్యాహృతము)= ఆవానరులు; మహాత్సు=గొప్పవైన; కర్మసుచ=కార్యములందును; నసీదంతి = దుఃఖింపరు.
వారలుకొలఁదిలేని శక్తిగలవారలుగావున, నెట్టికార్యములనైనను, సరకునేయరు, అని, తాత్పర్యము.

అసక్య తై మహాత్మాహై స్ససాగరధరా ధరా
ప్రదక్షిణీకృతా భూమి ర్వాయుమాగా నుసారిభిః. ౩౭

టీక॥ వాయుమాగా నుసారిభిః = ప్రదక్షిణింపఁబడినవి.

<p>వాయుదేవుని మాగాముననుసరించునట్టివారలును; మహాత్మాహైః = అధికమయిన యుత్సాహంబుగల యావానరులు, వాయుమాగాంబున నంచరింపుచు, సముద్రపర్వతంబులతోఁ గూడిన భూమండలమునంతయుఁ బలు మాటులు త్రివచ్చియున్నారు.</p>	<p>అని, తాత్పర్యము.</p>
<p>అసక్యతై = పలుమాటు; ప్రదక్షిణీకృతా =</p>	

మద్విశిష్టాశ్చ తుల్యాశ్చ సంతి తత్ర వనాకసః
మత్తః ప్రత్యవరిః శబ్ధి న్నాస్తి సుగ్రీవ సన్నిధౌ. ౩౮

<p>టీక॥ తత్ర = ఆ; సుగ్రీవసన్నిధౌ = సుగ్రీవునిసమీపమునందు; మద్విశిష్టాశ్చ = నాకన్నచిహ్నములును; తుల్యాశ్చ = సమానులునగు; వనాకసః = వానరులు; సంతి = ఉన్నారు. మత్తః = నాకన్నః ప్రత్యవరిః = తక్కువయినవాఁడు; శబ్ధి = బ</p>	<p>కామొక్కఁడును; నాస్తి = లేఁడు. సుగ్రీవునిసమీపంబున, నాకన్నచిహ్నములునగువానరులు పెక్కింఁడుగలరు; అందు, నాకన్నఁడక్కరవయినవాఁడెవ్వఁడునులేఁడు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

అహం తావ దిహ ప్రాప్తః కింభువ స్తే మహాబలాః
నహి ప్రకృష్టాః ప్రేష్యంతే ప్రేష్యంతే హీతరే జనాః. ౩౯

<p>టీక॥ అహంతావత్ = నేనే; ఇహ = ఇచ్చటికి; ప్రాప్తః = వచ్చినాఁడను. మహాబలాః = అధికమయినబలముగల; తే = ఆవానరులు; కింభువః (వ</p>	<p>క్తవ్యం = "రాగలరు" అనిచెప్పవలె ! ప్రకృష్టాః = శ్రేష్ఠులగువారలు; నహి వ్యంతేహి = పంపఁబడరుగదా! ఇతరే = ఇతరులయిన; జనాః = జనులు; ప్రే</p>
---	--

వ్యం తేహి=పంపబడుదురుగదా!

లోకములో నెచ్చటికే ననుత్తములం
బంపుదురా? సాధారణులగువారలనే
పంపుదురుగదా! నేనేసముద్రంబుదా

టి యిచ్చటికివచ్చినానే; ఇంకమహాబ
లశాలలగునావానరులు వచ్చుటకేమి
సంవియము? అని, తాత్పర్యము.

తదలం పరితాపేన దేవి శోకో వ్యపేతు తే

ఏకోత్పాతేన తే లంకా వేష్యంతి హరియాధపాః. ౪౦

టిక॥ దేవి=సీతాదేవి! తతో=అందు
వలన; పరితాపేన= సంతాపముచేత;
అలం=చాలును. తే=సీయొక్క; శో
కం=దుఃఖము; వ్యపేతు= వోపుఁగాక-
తే=ఆ; హరియాధపాః= వానరులన
మూహములంబాటించునట్టివానరులు;
ఏకోత్పాతేన= ఒకగంతుచేత; లం

కాం=లంకను; వేష్యంతి=పొందఁగలరు.
సీతాదేవి! అట్లుకావున, నీవుపరితా
పపడకుము, ఈదుఃఖంబువిడువుము. ఆ
వానరొత్తములాక్క-గంతునకే యీ
లంకాపురింజేరఁగలరు.
అని, తాత్పర్యము.

మమ పృథ్వీతా తౌచ చంద్రసూర్యా వివోదితౌ

త్వత్సకాశం మహానత్వై సృసింహా వాగమిష్యతః. ౪౧

టిక॥ మహానత్వై=అధికమయినబ
లముగలంతో=ఆ; సృసింహాచ= పు
రుషశ్రేష్ఠులయిన రామలక్ష్మణులును;
మమ=నామొక్క; పృథ్వీతౌ= వీవు
నుబొందినవారలై; ఉదితౌ= ఉదయం
చిన; చంద్రసూర్యావివోదితౌ=చంద్ర
సూర్యులుంబోలెనున్నవారలై; త్వత్స

కాశం=నీసమీపమును; ఆగమిష్యతః=
పొందఁగలరు.
బలవంతులునుబురుష శ్రేష్ఠులునగు
నారామలక్ష్మణులును, నావీవుపైనే
కిరీ, యుదయించిన చంద్రసూర్యులుం
బోలెవెలుగుచు, సీయొద్దకు, రాఁగల
రు. అని, తాత్పర్యము.

తతో వీరా నరవరా సహితౌ రామలక్ష్మణౌ

ఆగమ్య నగరీం లంకాం సాయకై ర్విధమిష్యతః. ౪౨

౧౦౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స 3౯

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; వీరౌ = ప పంకలరు.

రాక్రమశాలులును; నరవరౌ = పురుష	అంతః, బ రాక్రమశాలులును బురుష
శ్రేష్ఠులునగు; రామలక్ష్మణౌ = రామల	శ్రేష్ఠులునగు రామలక్ష్మణులు , ఇద్దఱు
క్ష్మణులు; సహితౌ = చేరినవారలై; ఆగ	నుంగూడివచ్చి, నానావిధ కాణంబులం
మ్యః = వచ్చి; లంకాం = లంకయును; సగ	బ్రయోగించి, యీలంకాపురినంతయు,
రీం = పట్టణమును; సాయక్తైః = బాణము	నశంపఁజేయఁగలరు. అని, తాత్పర్యము.
లచేత; విధమిష్యతః = నాశము నొందిం	

సగణం రావణం హత్యా రాఘవో రఘునందనః

త్వా మాదాయ వరారోహే స్వపురీం ప్రతియాన్యతి. ౪౩

టీక॥ వరారోహే = సుందరముల	పట్టణమును గూచికః; యాన్యతి = పోఁగ
యినపిఱుండదులుగల సీతాదేవీ! రాఘ	లండు.
వః = రఘువంశమునందుఁబుట్టెను; రఘు	సుందరములయినపిఱుండదులుగల సీ
నందనః = రాముఁడు; సగణం = బంధుస	తాదేవీ! రాముండు, రావణునితఱిబం
మూహముతోఁగూడిన; రావణం = రా	ధువులనుం, జంపి, సిన్నుండినీకొని , య
వణుని; హత్యా = చంపి; త్వాం = నీన్ను;	యోధ్యాపట్టణంబునకుం బోఁగలండు.
ఆదాయ = తీసికొని; స్వపురీం ప్రతి = తన	అని, తాత్పర్యము.

త దాశ్వసిహి భద్రం తే భవ త్వం కాలకాంక్షినీ

న చిరాద్ద్రక్ష్యసే రామం ప్రజ్వలంత మివాసలమ్. ౪౪

టీక॥ తత్ = అందువలన; త్వం = నీ	న్న; అనలమివ (స్థితం) = అగ్నిపాహా
వు; అశ్వసిహి = ఊరిట్లుము. కాలకాం	క్షుండుంబోలెనున్న; రామం = రాము
క్షణీ = కాలము నెదురుచూచుచున్న రా	ని; నచిరాత్ = శీఘ్రముగానే ; ద్రక్ష్య
నపు; భవ = అగుము. తే = నీకు; భద్రం =	సే = చూడఁగలవు.
మంగళము; అస్తు (అధ్యాహృతము) =	అందువలన, నీవుదుఃఖింబువిడిచి ది
అగుఁగాక. ప్రజ్వలంతం = మండుచు	నంబులెంచుకొనుచుండుము; నీకుమంగళ

మగుఁగాక; నీవు, శీఘ్రముగ నే, మందు ట్టుచు, నీలంకాపురి నేడు చున్న రాముం
చున్నయగ్ని హేమాత్రుంబోలె జూప జూడఁగలవు. అని, తాత్పర్యము.

నిహతే రాక్షసేంద్రేఽస్త్రితా సఖత్రామాత్యబాంధవే
త్వం సమేవ్యతి రామేణ శశాంకేనైవ రోహిణీ. ౮౫

టీక॥ సఖత్రామాత్యబాంధవే = కొ వివలె; సమేవ్యతి = చేరఁగలవు.
దుకులతోను మంత్రులతోను బంధువుల రావణుండును, అతని, కొడుకులును
తోఁచుగూడిన; అస్త్రితా = ఈ; రాక్షసేం మంత్రులును బంధువులును జంపఁబ
ద్రే = రాక్షసులకుఁ బ్రభుండైన రావణుం డైన వెనుక, నీవు, రోహిణీ దేవి చంద్రుంజే
దు; నిహతే = చంపఁబడఁగా; త్వం = నీ రుసల్లు, రాముం జేరఁగలవు.
పు; రామేణ = రామునితో; శశాంకేన = అని, తాత్పర్యము.
చంద్రునితో; రోహిణీవ = రోహిణీదే

క్షిప్రం త్వం దేవి శోకస్య పారం యాస్యసి మైథిలి

టీక॥ మైథిలి = మిథిలయందుఁ బుట్టిన; గలవు.
దేవి = నీ తా దేవీ! త్వం = నీవు; క్షిప్రం = నీ సీతాదేవీ! ఇంక , శీఘ్రముగ నే, నీ
ఘ్రముగా; శోకస్య = దుఃఖముయొక్క; దుఃఖంబంతయు నశించును.
పారం = తుదను; యాస్యసి = పొందఁ అని, తాత్పర్యము.

రావణంచైవ రామేణ నిహతం ద్రక్ష్యసేఽచిరాత్. ౮౬

టీక॥ రామేణ = రామునిచేత; నిహ తం = చంపఁబడిన; రావణంచైవ = రావ
ణునిగూడ; అచిరాత్ = శీఘ్రముగా పఁబడిన రావణునింజూడఁగలవు. అని,
నే; ద్రక్ష్యసే = చూడఁగలవు. హనుమంతుండు, నీతతోఁజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఏవ మాశ్వాస్య వై దేవీం హనుమా న్నారౌతాత్మజః
గమనాయ మతిం కృత్వా వై దేవీం పున రప్రవీత్. ౮౭

స

స

టీక॥ మారుతాత్మజః=వాయుదేవు	కెను.
నికొడుకైన; హనుమాన్=హనుమం	వాయుదేవునికుమారుండగు హను
తుండు; వైదేహీం=నీతాదేవి; ఏవం=	మంతుండు, ఈప్రకారముగ నీతాదేవి
ఇట్లు; ఆశ్వాస్య=ఊఱడించి; గమనా	నూఱడించి, యంతఃబోదలంచి, మఱ
యం=పోవుటకొఱకు; మతిం=తలంపు	ల, నీతాదేవింబూచి, యిట్లని, చెప్పెను.
ను; కృత్వా=చేసి; వైదేహీం=నీతాదే	అని, తాత్పర్యము.
వినిగూర్చి; పునః=మఱల; అబ్రహీత్=పరి	

త మరిఘ్నం కృతాత్మానం షీప్రం ద్రక్ష్యసి రాఘవమ్
లక్ష్మణంచ ధనుష్పాణిం లంకాద్వార మశస్థితమ్. ౪౮

టీక॥ లంకాద్వారం=లంకవాకిలి	చూడఁగలవు.
ని; ఉపస్థితం=పొందిన; అరిఘ్నం=శ	నీవు, శీఘ్రుంబున, శత్రువులంజుంపు
త్రువులంజుంపునట్టి; కృతాత్మానం=చే	నట్టి వాఁడును సిద్ధతాత్ముండగురా
యంబడిన (సిద్ధితమయినయట్టి) బుద్ధిగ	ముండు, ధనుర్ధారుండగు లక్ష్మణుం
ల; రాఘవం=రాముని; ధనుష్పాణిం=	డును, లంకాద్వారంబుఁజేరియుండఁ
విల్లిచేతంగల; లక్ష్మణంచ=లక్ష్మణు	గాఁ, చూడఁగలవు.
ని; షీప్రం=శీఘ్రముగా; ద్రక్ష్యసి=	అని, తాత్పర్యము

సఖరంష్ట్రాయ ధాన్వీరాన్ సింహశాదుః అవిక్రమాన్
వానరాన్ స్వరణేంద్రాభాన్ షీప్రం ద్రక్ష్యసి సంగతాన్. ౪౯

టీక॥ సంగతాన్=గుంపుగాఁగూ	బెద్దపులులయొక్కయుం బరాక్రమము
డుకొన్నవారలును; సఖరంష్ట్రాయ	వంటిపరాక్రమముగలవారలును; వార
ధాన్=గోల్లనుకోఱునెయాయు	ణేంద్రాభాన్=ఏనుంగులలో శ్రేష్ఠముల
ధములుగాఁగలవారలును; వీరాన్=	యినయేనుంగులయొక్క కాంతివంటికాం
పరాక్రమకాలులును; సింహశాదుః	తిగలవారలునగు, అంతటిశరీరముగల
అవిక్రమాన్=సింహంబుయొక్కయుం	వారలునగుననుట; వానరాన్=వానరు

స

స

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౯౦

స ౩౯

లను;క్షిప్రం= శీఘ్రముగా;ద్రక్ష్యసి = చూడఁగలవు.

నీవింక,శీఘ్రంబుననే, గోళ్లును గో
జలునాయుధంబులు గాఁగల్గినవారలు
నుబరాక్రమవంతులును సింహశార్దూ

లంబులకుంబోలె శౌర్యంబుగలవారలు
ను, గజేంద్రంబులంతటిమేను గలవార
లునునగు వానరులు, లంకాద్వారంబు
నంశేరియుండటంజూడఁగలవు.
అని,తాత్పర్యము.

శైలాంబుదనికాశానాం లంకామలయసానుషు
నదకలాం కపిముఖ్యావా మాధ్యే యూధా న్యనేకశః ౫౦

టిక॥ఆర్యే=పూజ్యురాలవయిన నీ
తాడే!శైలాంబుదనికాశానాం= ప
ర్వతములతోనుమేఘములతోనుసమాను
లయినవారలును; లంకామలయసాను
షు=లంకాపట్టణమునందలి మలయ ప
ర్వతముయొక్కనే త్రములయందు;నర్త
తాం=అజయచున్నవారలునునగు; కపి
ముఖ్యానాం= వానరశ్రేష్ఠులయొక్క;
అనేకశః=అనేకములయిన; యూధా

ని=సమూహములను;ద్రక్ష్యసి (అధ్యా
హృతము)=చూడఁగలవు.
పూజ్యురాలవగునీతాడే!నీవింకశీ
ఘ్రముగానే పర్వతాకారులును మేఘం
బంతటిమేనుగలవారలును వానరశ్రే
ష్ఠులు,గుంపులుగుంపులుగా, లంకామ
లయసానువులంజేరి,సింహనాదంబులు
గావించుటంజూడఁగలవు.
అని,తాత్పర్యము.

సతు మమణి ఘోరేణ తాడితో మన్త ధేఘణా
న శమణ లభ తే రామ స్సింహాదిత ఇవద్విషః ౫౧

టిక॥సః=ఆ;రామస్తు=రాముండ
ను;ఘోరేణ=భయంకరమయిన; మన్త
ధేఘణా=మన్తఘనిబాణముచేత; మ
ర్తణ= జీవస్థానమునందు;తాడితః=
కొట్టబడినవాఁడై;సింహాదితః= సిం
హముజేలబడింపఁబడిన;ద్విషఇవ = ఏ
నుంగువ లె;శమణ= సౌఖ్యమును;నలభ

తే=పొందకున్నాడు.
ఆరాముండును, భయంకరంబులగు
మన్తభాణంబులచేమిక్కిలియుబాధిం
పంబడి,సింహంబుచేతంజిక్కినయేనుగి
గుంబోలె,సుఖంబునొందకున్నాడు.
అని,తాత్పర్యము.

మారుదో దేవి శోకేన మాభూ త్తే మనసోఽప్రియమ్
శచీవ పత్యా శక్రేణ భత్యా నాథవతీ హ్యసి. ౫౨

టీక॥ దేవి=నీ తాదేవీ! శోకేన=దుఃఖముచేత; మారుదః=విద్వకుము. తే=నీ యొక్క; మనసః = మనసునకు; అప్రియం=దుఃఖము; మాభూత్ = కలుగకుండుగాక. పత్యా= పెనిమిటియైన; శక్రేణ=ఇంద్రునిచేత; శచీమివ=శచీదేవియుంబోలె; భత్యా=పెనిమిటియైన రామునిచేత; నాథవతీ = నా	ఘండుగలదానవు; అసిహి = అగుదున్నావుగాదా! నీ తాదేవీ! నీవిట్లునాథయుంబోలె రోదనంబునెయకుము; మనంబునదుఃఖంబుంచకుము; శచీదేవికి దేవేంద్రుండుంబోలె నీకు నాఘండు రాముండున్నాడుగాదా! అని, తాత్పర్యము.
---	---

రామా ద్విశిష్టః కోన్యోస్తీ కశ్చ త్సమిత్రతా సమః
అగ్నిమారుతకల్పౌ తౌ భ్రాతరౌ తవ సంశ్రయా. ౫౩

టీక॥ రామాత్ = రామునికన్న ; విశిష్టః = అధికుండు; అన్యః = ఇతరుండు; కః=ఎవ్వండు; అస్తీ=ఉన్నాడు; సౌమిత్రతా=లక్ష్మణుతో; సమః = సమానుండు; కశ్చిత్ = ఎవ్వండు; తవ=నీయొక్క; సంశ్రయా = ఆశ్రయభూతులయిన; తౌ=ఆ; భ్రాతరౌ = అన్నదమ్ములయిన రామలక్ష్మణులు ;	అగ్నిమారుతకల్పౌ = నిష్పతోనువాయువుతోనుసమానులు. లోకంబునరామునికన్న నధికుండెవ్వండున్నాడు? లక్ష్మణునకుసరియైనవాడెవ్వండు? నీకాశ్రయలయినయీన్నదమ్ములిద్దఱును, అగ్నివాయువులకుసరివత్తురు. అని, తాత్పర్యము.
---	--

నాస్తిం శ్చిరం వత్స్యసి దేవి దేశే
రక్షోగణై రధ్యషితే తిరాద్రే
న తే చిరా దాగమనం ప్రియస్య
క్షమస్య మత్సంగమకాలమాత్రమ్. ౫౪

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౮౦

స ౪౦

టిక॥ జేవి=సీతాదేవి! రక్షోగజైఁ= లముమాత్రము; త్నమస్వ= ఓర్పియుం
రాక్షససమూహములచేత ; అధ్యుషి ధుము.
తే=అధిష్ఠింపఁబడినదియును ; అతిరా సీతాదేవి! రాక్షసులకునికిపట్టుయి
జై= మిక్కిలియుభయంకరమయినది నభయంకరమగుసీదేశమునందు, నీవిం
యునగు; అస్తిక=ఈ; దేశే=ప్రదేశ కటహుకాలంబుండవలసినదిలేదు ; నీ
శమునందు ; చిరం=బహుకాలము; న పెనిటి రాముండింక శీఘ్రంబుగానే
వత్స్యసి=ఉండవు. తే= నీయొక్క; పి యిచ్చటికివచ్చును; నేనుబోయిరాముం
యస్య= పెనిమిటియైనరామునియొ జేరునంతవఱకుమాత్ర మోచియుం
క్క; అగమనం=వచ్చుట; చిరాత్= బ ధుము; నేనుబిలుచుకొనివచ్చెదను. అ
హుకాలముగలది, న=కాదుంమత్సంగ ని, హనుమంతుండు, సీతాదేవితోఁజె
మకాలమాత్రం=నాయొక్కచేరుటకా ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే,

సుందరకాండే, ఏకోనచత్వారింశస్సర్గః.

ఇది, స్వప్టాథకము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండైకోనచత్వారింశస్సర్గటిక,

ముగిసినది.

(ఇది

చత్వారింశస్సర్గప్రారంభః.

శ్రుత్వాతు వచనం తస్య వాయుసూనో మహాత్మనః

ఉవాచా త్తహితం వాక్యం సీతా సురసుతోపమా. ౧

టిక॥ సురసుతోపమా= దేవకన్యక హాత్మనః=అధికమయినబుద్ధిగల ; వా
తోఁబోల్కొల; సీతా=సీతాదేవి ; మ యుసూనో= వాయుదేవునికొడుకై

నఃతస్య=అహనుమంతునియొక్క; వచ
నం=మాటను; త్రుత్వాతు = విన్నంత
నః; అత్త హితం=తనకు మేలుగల్గించున
ట్టివాక్యం=మాటను; ఉవాచ = చె
ప్పెను.

దేవకన్యకతోఽహోర్నిగల పీతాచే
వి, మహాత్ముండు వాయువుత్రుండునగు
నాహనుమంతుండుచెప్పినమాటనిని, త
నకుహితముగానిట్లని, చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

త్వాం దృష్ట్వా ప్రియవక్తారం సంప్రహృష్యామి వానర
అధఃసంజాతసస్యే వ వృష్టిం ప్రాప్య వసుంధరా. ౨

టీక॥ వానర=హనుమంతుఁడా! అ
హం(అధ్యాహృతము)=నేను; ప్రియవ
క్తారం=సంతోషకరంబగు మాటచెప్పు
నట్టి; త్వాం=నిన్ను; దృష్ట్వా=చూచి; వృ
ష్టిం=వానను; ప్రాప్య=పొంది ; అధః
సంజాతసస్యా= సగముమొలిచినపైరు
గల; వసుంధరేవ=భూమివలె ; సంప్ర
హృష్యామి=సంతోషించుచున్నాను.

హనుమంతుఁడా! నేను, నాకుఁబ్రి
యవారణంజెప్పునట్టి, నిన్నుఁజూచుట
వలన, వానగురిసినపిమ్మట భూమియం
దునగముపైరు మొలుచునట్లు , నాకు
సగముకార్యసిద్ధియైనదని, మిక్కిలి
యుసంతోషించుచున్నాను.
అని, తాత్పర్యము.

యథా తం పురుషవ్యాఘ్రిం గాత్రై శ్శీకాభికర్షితైః
సంస్పృశేయం సకామా హం తథా కురు దయాం మయి. ౩

టీక॥ సకామా= మన్తభద్రాధగల;
అహం=నేను; యథా=ఎట్లు; శ్శీకాభిక
ర్షితైః=దుఃఖముచేతఁగృశించునట్లుచే
యఁబడిన; గాత్రైః= అవయవముల
చేత; తం=ఆ; పురుషవ్యాఘ్రిం=పురుష
శ్రేష్ఠుండగురాముని; సంస్పృశేయం=
తాకుడునో; తథా=అట్లు; మయి =

నాయందు; దయాం=దయను; కురు=
జేయుము.
మన్తభపీడితనైననేను , ఇట్లుదుః
ఖంబునఁగృశించియుండునవయవముల
చేతఁబురుషశ్రేష్ఠుండగురామునిం దాఁ
కునట్లు, నాయందుదయయించి, సంఘ
టించును. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము.

స ౪౦

అభిజ్ఞానం చ రామస్య దద్వాం హరిగణోత్తమ
క్షీప్తా మిషీకాం కాకస్య కోపా దేకాక్షి శాతనీమ్.౪

టిక హరిగణోత్తమ = వానరస	ఋతును;దద్వాం=ఇచ్చెదను.
మూహములో శ్రేష్ఠుండవైన;హనుమం	వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ
తుఁడా!కోపాతే=కోపమువలన; కా	డా!రాముండుకోపంబునఁగాకముపైఁ
కస్య=కాకముయొక్క; ఏకాక్షిశాత	దృఢంబుఁబ్రయోగించి, వానికంటె నొ
నీం=ఒకకంటెని భేదించునట్టి;క్షీప్తాం=	కటిభేదించినసమాచారము నొక్క-గు
ప్రయోగింపఁబడిన;రామస్య=రాముని	ఋతుఁజెప్పితినిగదా! ఇంకనుమఱియొ
యొక్క;ఇషీకాం=ఒకవిధమయినతృణ	క్క-గుఋతుంజెప్పెదను.
మును;అవదం(అధ్యాహృతము)= చె	అని,తాత్పర్యము.
ప్పినాను. చ=మఱల;అభిజ్ఞానం = గు	

మనశ్శిలాయాస్త్రీలకో గండపాశ్వే నివేశితః

త్వయా ప్రణష్టే తిలకే తం కిల స్మతుః మహాసి. ౫

టిక తిలకే=బొట్టు;ప్రణష్టే=నశించు	నుబొట్టు గాఁజేసి, నానుదుటంబ్రతిఫలించి,
గా;త్వయా = నీచేత; మనశ్శిలా	చి,బొట్టుగాఁగనుపట్టుచుండునట్లు, నా
యాః=మణిసిలయొక్క;తిలకః = బొ	యెదుటనుండినగుండ్రాయిపై, నుంచి
ట్టు;గండపాశ్వే=గుండ్రాయిప్రక్క	నావు;దానిండలంచుకొనుము.
ను, లేక, యెక్కిలిప్రక్కను; నివేశితః=	అని, తాత్పర్యము.
ఉంచఁబడినది.తం = అసమాచారము	లేక; ఒకనాఁడు, నానుదుటిమీఁది
ను;స్మతుః = తలంచుకొనుటకు;అ	బొట్టుకలఁగియగపడకుండఁగా, నీవు,
మాసికిల=తగుదువుగదా! (నీతాదే	మణిసిలనుబొట్టుగాఁజేసి, పరిహాసార్థ
వి,యీమాటను, రామును దైత్యించిచెప్పి	ము, నాచెక్కిలిపైఁబెట్టి నావు; దానిం
నట్లు, హనుమంతునితోఁజెప్పినది.)	లంచుకొనుము. అని, నీతాదేవి, రామున

ఒకనాఁడు, నానుదుటిమీఁదిబొట్టు	కుంజెప్పుమని, హనుమంతునకుగుఋతుఁ
కలఁగి నుపడకుండఁగా, నీవు, మణిసిల	జెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪

స వీర్యవా సు-ధం సీతాం హృతాం సమను మన్యసే
వసంతీం రక్షసాం మధ్యే మహేంద్రవరుణోపమః. ౬

<p>టీక॥ వీర్యవాక్=అధికమయినపరా క్రమముగలవాడవును; మహేంద్రవరు ణోపమః = దేవేంద్రునితోనువరుణుని తోనుబోలి-గలవాడవునగు; సః = అ ట్టిత్వం(అధ్యాహృతము)=నీవు; హృ తాం=అపహరింపబడినదియును; రక్ష సాం=రాక్షసులయొక్క; మధ్యే=నడు మునందు; వసంతీం=ఉన్నదియునగు; సీ తాం=సీతను; కథం=ఎట్లు; సమనుమన్య</p>	<p>సే=ఉపేక్షించుచున్నావు. రాముడా! నీవుమహాపరాక్రమశా లివి, దేవేంద్రునకునువరుణునకునుసరివ చ్చువాడవు; పూర్వము, నన్నుహింసిం చినకాకాదులపై మహాకోపంబుజూపి నవాడవు; అట్టివీవు. నేనురావణునిచేన పహరింపబడియిట్లు రాక్షసులనడుమ నుండగా, నెట్లుపేక్షించియున్నావు? అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఏవ చూడామణి ర్దివ్యో మయా సుపరిరక్షితః

<p>టీక॥ దివ్యః=శ్రేష్ఠమయిన; ఏవః= ఈ; చూడామణిః=తలవెండ్రుకలయం దుంచుకొనురత్నము; మయా=నాచే త; సుపరిరక్షితః=చక్కగాగాపా డబడినది.</p>	<p>శ్రేష్ఠమయినయీచూడామణిని, నే నెట్టి దుఃఖకాలంబు నందును జాగ్రత తోగాపాడినాను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

ఏతం దృష్ట్వా ప్రహృష్ట్యామి వ్యసనే త్వా మివానఘ. ౭

<p>టీక॥ అనఘః=పాపములేనిరాము(తము) ఇవ=చూచివలె; ప్రహృష్ట్యా తా! అహం(అధ్యాహృతము)=నేను; వ్యసనే=దుఃఖమునందు; ఏతం = ఈ చూడామణిని; దృష్ట్వా = చూచి; త్వాం=నిన్ను; దృష్ట్వా (అధ్యాహృ</p>	<p>మి=సంతోషించుచున్నాను. పాపరహితుండవగురాముడా! నాకుమిక్కిలియు దుఃఖముగలిగి నప్పు డు, నేనిచూడామణింజూచి, నిన్నుజూ</p>
--	---

చినట్లు, సంతోషంబునొందుదును.

అని, తాత్పర్యము.

ఏష నిర్యాతత శ్రీమాన్తయ తే వారిసంభవః

టీక॥ శ్రీమాన్=అధికమయినకాం
తిగల; ఏషః=ఈ; వారిసంభవః = జ
లమునందుండుట్టుకగలవణి; మయా =
నాచేత; తే=నీకొఱకు; నిర్యాతతః=
పంపబడినది.

శ్రీమంతంబునరత్నాకరంబగునము
ద్రంబునంబుట్టినదియునగు నీచూడామ
ణింగూడ, నీకొఱకిప్పుడుపంపినాను.
అని, తాత్పర్యము.

అతఃపరం న శత్యోమి జీవితం శోకలాలసా.౫

టీక॥ శోకలాలసా = దుఃఖముచేమి
కి-లియుంజపలనైన; అహం(అధ్యా
హృతము)=నేను; అతఃపరం= ఇంక
మీద; జీవితం=బ్రతుకుటకు; శత్యో
మి=సమధు=రాలనుగాను.

కొంచెమూటల గలిగించునట్టియీ
చూడామణియులేదుకావున, నింక, నే
నిట్టిదుఃఖమునహించి, బ్రతుకంజాల
ను. అని, తాత్పర్యము.

అసహ్యనిచ దుఃఖాని వాచశ్చ హృదయచ్ఛిదః

రాక్షసీనాం సుఖేరాణాం త్వత్కృతే మషయామ్యహమ్. ౬

టీక॥ అహం=నేను; అసహ్యని =
ఓర్వకగూడని; దుఃఖానిచ= దుఃఖముల
ను; సుఖేరాణాం = మిక్కిలియుభ
యంకరలయిన; రాక్షసీనాం = రాక్ష
సప్రీతిలయొక్క; హృదయచ్ఛిదః=మ
నసునుఛేదించునట్టివాచః=మాటలను;
త్వత్కృతే = నీకొఱకు; మషయా

మి=సహించుచున్నాను.

నేను, జీవించియున్న నెట్లయిననీతో
సంగమంబుగల్గిననునానచేత, నోర్వ
రానిదుఃఖంబులను, భయంకరాకార
లయినయీ రాక్షసప్రీతి లాడుదుర్వా
క్యంబులను, సహించి బ్రతికియున్నాను.

అని, తాత్పర్యము.

ధారయిష్యామి మాసంతు జీవితం శత్రుసూదన

ఉద్ధృతం మాసా నృజీవిష్యే త్వయా హీనా సృపాత్పజ ౧౦

టిక॥శత్రుసూదన= శత్రువులంజు	ఉద్ధృతం=పైఁగా; నజీవిష్యే = బ్ర
పునట్టి రాముఁడా! మాసంతు = ఒక మా	తుకను.
సముమాత్రము; జీవితం = ప్రాణము	శత్రువులంజుంపునట్టి రాముఁడా! నే
ను; ధారయిష్యామి=ధరించెదను. సృ	నింకనొకకొనెలమాత్రము ప్రాణములు
పాత్పజ=రాచకొమరుండవయిన రా	ధరించియుండెదను; నెలకుఁబైఁగ వొ
ముఁడా! త్వయా=నీచేత; హీనా= విడు	కొ-క్షణమయినను, నిన్ను విడిచి, బ్రతు
వఁబడిన వాననై; మాసాత్=నెలకన్న;	కంజాలను. అని, తాత్పర్యము.

ఘోరోరాక్షస రాజోయం దృష్టిశ్చ నసుఖా మయి

త్వాంఽశ్రుత్వా విపద్యంతం నజీవేయ మహం తుణమ్. ౧౧

“త్వాంఽశ్రుత్వా విపద్యంతం” ఇతిపాఠాంతరం.

టిక॥అయం=ఈ; రాక్షసరాజః=	రాక్షసేశ్వరుండగు నీరావణుండతి
రాక్షసులకుఁబ్రభుండైన రావణుండు;	భయంకరుండు; నన్నుఁదిన్నఁగానైనం
ఘోరః=భయంకరుండు . దృష్టిశ్చ=	బూడఁడు; మఱియు, నీవును దుఃఖితుండ
చూపును; మయి=నాయందు; సుఖా=	వగుటను విన్నాను ; (పాఠాంతరపక్ష
నిసుఖముగల్గించునది; న=లేదు. త్వాం=	మందు; “నీవును పేక్షించియాలస్యము
న్ను; విపద్యంతం = దుఃఖమునొందిన	సేయుటయు నెఱింగినపిమ్మట”)
వానిఁగా; (పాఠాంతరపక్షమునందు) వి	మాసమునకుఁ బిమ్మటక్షణమయినను,
పద్యంతం=జాగుసేయువానిఁగా; శ్రు	బ్రతుకంజాలను. అని, నీతాచేవి, రా
త్వాంఽశ్రుత్వా=వినియు , తెలిసికొనియునను	మునింబేరొకని, విలపించినది.
ట; అహం=నేను; తుణం= తుణకాలమ	అని, తాత్పర్యము-
యినను ; నజీవేయం=బ్రతుకను.	

వైదేహ్య వచనం శ్రుత్వా కరుణం సాశ్రు భాషితం

అథా బ్రవీ స్తహలేజా హనునూ వ్హరుతాత్పజః. ౧౨

టీక॥ మారుతాత్మజః = వాయుదే	గు; వచనం = మాటను; శ్రుత్వా = విని; అ
వునికుమారుండయిన; హనుమాన్ =	ధ = అటుపిమ్మట; అబ్రహీత్ = పలికెను.
హనుమంతుడు; వై దేవశ్శ్రిః = సీతాదేవి	సీతాదేవి, కన్నీళ్లు లికించుచు, జెప్పి
యొక్క; కరుణం = దుఃఖము గలిగించున	నదుఃఖకరంబగుమాటను విని, వాయుదే
దియును; సాశ్రు = కన్నీళ్లు తోఁగూడున	వునికుమారుండగు హనుమంతుం, డిట్లు
ట్లుగా; భాషితం = చెప్పఁబడినదియన	సి, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

త్వచ్ఛృకవిముఖో రామో దేవి సత్యేన తే శపే
రామే దుఃఖాభిఘాతేతు లత్క్షణః పరితప్యతే. ౧౩

టీక॥ దేవి = సీతాదేవి! రామః = రా	మ్నాడు.
ముడు; త్వచ్ఛృకవిముఖః = నీదుఃఖము	సీతాదేవి! నీదుఃఖంబున నె, రాముం
చేతవిముఖుండై; అస్తి (అధ్యాత్మత	డేమియుండోచక, కార్యంబులయెడవి
ము) = ఉన్నాడు. తే = సీతాదేవి; సత్యే	ముఖుండైయున్నాడు; నీకునమ్మకము
న = సత్యముచేత; శపే = శపథముసే	గలుగుటకై, సత్యంబుచే శపథముచేసె
యుచున్నాను. రామే = రాముడు; దుః	దను; అట్లు రాముండు దుఃఖంబునొందఁ
ఖాభిఘాతేతు = దుఃఖము చేతఁ దిరస్కరిం	గానే, లత్క్షణంబును దుఃఖమునొందు
పఁపఁబడినవాడుకాఁగానే; లత్క్షణః =	చున్నాడు. అని, తాత్పర్యము.
లత్క్షణుడు; పరితప్యతే = దుఃఖించుచు	

కథంచి ద్భవతీ దృష్టా న కాలః పరిశోచితుమ్
ఇమం మహూతం దుఃఖానా మంతం ద్రిశ్యసి భామిని. ౧౪

టీక॥ కథంచిత్ = అతిప్రయాసముచే	మహూతం = ముహూతమునందె; దుఃఖానాం =
త; భవతీ = నీవు; దృష్టా = చూడఁబడినా	దుఃఖములయొక్క; అంతం = నాశము
వు. పరిశోచితుం = దుఃఖించుటకు; కా	ను; ద్రశ్యసే = చూడఁగలవు.
లః = నమయము; న = కాదు. భామిని = సీ	అతిప్రయాసముచేత నీవునాకగపడి
తాదేవి! ఇమం = ఈ; మహూతం =	నావు; ఇప్పుడు సంతోషింపవలయును
(అత్యంతసంయోగమునందుద్వితీయ)	గాని దుఃఖంపరాదు; ఇంక, నతిశీఘ్రింబు

ననె, నీమఃఖంబులన్నియు నశించును. అని, తాత్పర్యము.

తా పుభౌ పురుషవ్యాఘ్రా రాజపుత్రా వరిందమా
త్వద్దశనకృతోత్సాహశా లంకాం భస్మీకరిష్యతః. ౧౫

టీక॥ పురుషవ్యాఘ్రా=పురుషశ్రేష్ఠులును; అరిందమా= శత్రువులనడం
గఁద్రొక్కునట్టివారును; రాజపుత్రా= గఁద్రొక్కుచాలినవారలును రాచకొ
రాచకొమరులును; త్వద్దశన కృతో మరులునునుజూడ నుత్సాహంబుగ
త్సాహశా=నీదశనమనునందుఁ జేయఁ లవారలునగు నారామలక్ష్మణు లిద్దఱు
బడినయుత్సాహము గలవారలునగు ; ను, ఈలంకాపట్టణమును భస్మంబుగా
తా=ఆరామలక్ష్మణులు; ఉభౌ=ఇద్దఱు మితురు. అని, తాత్పర్యము.
లును; లంకాం=లంకను ; భస్మీకరిష్య

హత్వాతు సమరే క్రూరం రావణం సహబాంధవమ్
రాఘవా త్వాం విశాలాక్షీ స్వాం పురీం ప్రాపయిష్యతః. ౧౬

టీక॥ విశాలాక్షీ=పెద్దకండ్లుగల నీ ను; పాపయిష్యతః=పొందింపఁగలరు.
తాడేవీ! రాఘవా= రామలక్ష్మణులు; విశాలంబుగ కండ్లుగలనీ తాడేవీ!
క్రూరం=దుష్టుండగు; రావణం=రావ రామలక్ష్మణులు, యుద్ధంబున , క్రూ
ణుని; సహబాంధవం= బంధువులతోఁ రుండగు రావణునిసమస్త బంధువులతో
గూఢునట్లుగా; సమరే=యుద్ధమునం దంజంపి , నిన్నుఁదమయయోధ్యాపురి
దు; హత్వాతు=చంపియె; త్వాం= నీ కిం, దోడ్కొనిపోవుదురు.
న్ను; స్వాం=తమదైన; పురీం=పట్టణము అని, తాత్పర్యము.

యత్తు రామో విజానీయా దభిజ్ఞాన మనిందితే
ప్రీతినంజననం తస్య భూయ స్త్వం చాతు మహాసి. ౧౭

టీక॥ అనిందితే=నిందింపఁబడనట్టి నీ తాడేవీ! యన్=నీ; అభిజ్ఞానం = గుఱు

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౪౧

స ౪౦

<p>తును; రామః = రాముడు; విజానీ యాత్ = ఎటుంగునో; తత్ (అధ్యాపృ తము) = అట్టి; తస్య = అతనికి; ప్రీతిసంజ ననంతు = సంతోషముగల్గించునట్టిగుఱు తునుమాత్రము; త్వం = నీవు; భూయః = ఇంకను; దాతుం = ఇచ్చుటకు; అహా- సి = తగుదువు-</p>	<p>ఎవ్వరిచేతనునిందింపబడనిసీతాదే వీ! ఇంకను, దేనిరాముండెటుంగునో, అట్టిగుఱుతునొకటి, రామునకు సంతో షంబుగల్గించుదానిని, నీవునాకీయ వల యును-అని. హనుమంతుండు, సీతాదేవి తోఁజెప్పెను-అని, తాత్పర్యము-</p>
---	--

సా బ్రవీ ద్దత్తమేవేతి మయా భిక్షాన ముత్తమమ్
ఏతదేవహీ రామస్య దృష్ట్వా మత్తే-శభూషణమ్. ౧౪
శ్రద్ధేయం హనుమ న్వాక్యం తవ వీర భవిష్యతి

<p>టీక “వీర = పరాక్రమశాలివగు ; హనుమత్ = హనుమంతుఁడా ! మ యా = నాచేత; ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమయి న; అభిక్షానం = గుఱుతు; దత్తమేవ = ఇవ్వఁబడినదే. ఏతత్ = ఈ ; మత్తే-శ భూషణమేవ = నావెండ్రుకలకలంకార మయినమాడామణినే; దృష్ట్వా = చూ చి; రామస్య = రామునకు; తవ = నీ యొక్క ; వాక్యం = మాట ; శ్రద్ధే యం = నమ్మఁదగినది గా; భవిష్యతిహి =</p>	<p>కాఁగలదుగదా ! ఇతి = అని; సా = ఆ సీత; ఆబ్రవీత్ = పలికెను. “పరాక్రమశాలివగు హనుమంతుఁ డా! నేనునీకు తమంబయిన గుఱుతుని చ్చియున్నాను; నాతల వెండ్రుకలకు భూషణమయినయీమాడామణిం బూ డఁగానే, రామునకు, నీమటయందు నమ్మకంబుగల్గును” అని, సీతాదేవి, హ నుమంతునితోఁజెప్పెను- అని, తాత్పర్యము-</p>
---	--

స తం మణివరం గృహ్య శ్రీమాత్ ప్లవగసత్తమః. ౧౫
ప్రణమ్య శిరసా దేవీం గమనా యోపచక్రమే

<p>టీక శ్రీమాత్ = అధికమయినకాం తిగలవాఁడును; ప్లవగసత్తమః = వానరు లలో శ్రేష్ఠుండునగు; సః = ఆహనుమం తుఁడు; మణివరం = మణిశ్రేష్ఠమును; గృ</p>	<p>అని, తాత్పర్యము-</p>
---	-------------------------

ప్రతిపదాండ్రటీకాతాత్పర్యసహితము

స ౪౦

జ్ఞ

జ్ఞ

గృహ్య (గృహీత్వా) = తీసికొని ; గుహనుమంతుడు, మణిశ్రేష్ఠులగునా
శిరసా=తలచేత; జేపం=సీతాజేవిని; చూడవలసిందీసికొని, సీతాజేవికి సా
ప్రదమ్య=నమస్కరించి; గమనాయ= హ్లాంగముగనమస్కారంబుగావించి, ప
పోవుటకొఱకు; ఉపచక్రమే= ప్రారం
భించెను-
అని, తాత్పర్యము-

శ్రీమంతుండును వానరశ్రేష్ఠుండును

త ముత్పాతకృతోత్సాహ మవేక్ష్య హరిపుంగవమ్. ౨౦
వధామానం మహావేగ మువాచ జనకాత్మజా
అశ్రుపూర్ణముఖీ దీనా బాష్పగద్గదయా గిరా. ౨౧

టీక జనకాత్మజా = జనకమహారా	నముఖముగలదై; బాష్పగద్గదయా = క
జహాతురయినసీతాజేవి; ఉత్పాతకృ	స్త్రిళ్ళ జేడగ్గుత్తికగల; గిరా = మాటచే
తోత్సాహం = ఎగురుటయందుఁజేయఁ	తి; ఉవాచ = చెప్పెను.
బడిన యుత్సాహముగలవాఁడును; వ	మఱల సమద్రంబు నవ్వలిగట్టునకు
ధామానం = పెరుంగుచున్నవాఁడును;	బోవుటకై యుకాశంబున కెగురంబూ
మహావేగం = అధికమయినవేగముగల	చుచు జేహంబులైచుచున్న మహావే
వాఁడునగు; తం = ఆ; హరిపుంగవం =	గుండగహనుమంతుంజూచి, సీతాజేవి,
వానరశ్రేష్ఠుండునగుహనుమంతుని; ఆ	గుఁభంబునొంది, మఁభంబునొండగన్నిళ్లు
వేక్ష్య = చూచి; దీనా = దుఃఖమునొందిన	గాఱ, డగ్గుత్తికగమర, నిట్లని, చెప్పెను-
దై; అశ్రుపూర్ణముఖీ = కన్నీళ్లచేసింది	అని, తాత్పర్యము-

హనుమత్ సింహసంకాశౌ భ్రాతరౌ రామలక్ష్మణౌ
సుగ్రీవంచ సహమాత్యౌ సర్వాస్త్వాయా హ్యనామయమ్. ౨౨

టీక హనుమత్ = హనుమంతుఁ	బనగు; రామలక్ష్మణౌ = రామలక్ష్మణు
డా! సింహసంకాశౌ = సింహములతో	లనుగూచియు; సహమాత్యౌ = మం
నమానులును; భ్రాతరౌ = అన్నదమ్ము	త్రులతోఁగూడిన; సుగ్రీవంచ = సుగ్రీవు

జ్ఞ

జ్ఞ

శ్రీమ ద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౮౫

స ౪౦

నిగూచియ్య; సవాణ్ = అందఱును | లునట్టియన్నదమ్ములు రామ లక్ష్మణుల
గూచియ్య; అనామయం = ఆరోగ్య కను, సుగ్రీవునకును , అతనిమంత్రుల
మును; బ్రాహ్మి = చెప్పదువు కను, అందఱికిని, నేను సేమంబుగను
గదా! న్నానని, చెప్పము-అని, తాత్పర్యము.

హనుమంతుడా! సింహంబులంబో

యథాచ స మహాబాహు మాణం తారయతి రాఘవః

అన్తా ధ్వుఖాంబుసంరోధా త్వం సమాధాతు మహాసి. ౨౩

టీక॥ మహాబాహుః = పెద్దచేతులు | మృతింపఁజేయుటకు; అహాసి = తగు
గల; సః = ఆ; రాఘవః = రాముడు; య దువు.
ధా = ఎట్లు; మాం = నన్ను; అన్తాల్ = మహాబాహుండగునా రాముండిచ్చ
ఈ; దుఃఖాంబుసంరోధాల్ = దుఃఖస టికివచ్చినాదుఃఖంబుం బోగొట్టునట్లు,
ముద్రముననుండి; తారయతి = తరింపఁ నీవు, రామునకుండగుమాటలంజెప్పవల
జేయునో; తథా (అధ్యాహృతము) = యును. అని, తాత్పర్యము.
అట్లును; త్వం = నీవు; సమాధాతుం = స

ఇమం చ త్రివం మమ శోకవేగమ్

రక్షోభి రేభిః పరిభర్తృనంచ

బ్రూయా స్తు రామస్య గత స్సమీపమ్

శివశ్చ తే ధ్వాస్తు హరిప్రవీర. ౨౪

టీక॥ హరిప్రవీర = వానరులలోమి ఈ; శోక వేగంచ = దుఃఖముయొక్కయ
క్కిలియుంబ రాక్రమశాలివగుహనుమం తిశయమును; ఏభిః = ఈ; రక్షోభిః = రా
తుండా! త్వం (అధ్యాహృతము) = నీవు; క్షుణ్ణులచేత; పరిభర్తృనంచ = బెదరిం
రామస్య = రామునియొక్క; సమీపం = చుటను; బ్రూయాం = చెప్పము. తే = నీ
సమీపమును; గతస్త్తు = పొందినవాండవై యొక్క; అధ్వాచ = మాగఁమును; శి
నంతనె; మమ = నాయొక్క; ఇమం = వః = మంగళకరము; అస్తు = అగుఁగాక.

వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ నంతయు, వివరముగా రామునకుంజె
దా! నీవు రామునియొద్దకుఁబోయినంత స్వము; నీకుమాగమున సుఖంబుగలు
నె, నేననుభవించుచుండునీదుఃఖమును, గుఁగాక. అని, సీతాదేవి, హనుమంతున
ఇట్లు రాక్షసులునన్ను బెడరించుటను, వీని కుంజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

స రాజపుత్ర్యా ప్రతివేదితార్థః
కపిః కృతార్థః పరిహృష్టచేతాః
అల్పవశేషం ప్రసమీక్ష్య కార్యం
దిశం హ్యుదీచీ మనసా జగామ. ౨౪

టిక సం=అ;కపి= హనుమంతుఁ	శం=దిక్కు-ను;మనసా=మనుసుచేత;జ
దు;రాజపుత్ర్యా = రాచకొమార్తె	గామహి=పోయెనుగదా!
యగుసీతాదేవిచేత; ప్రతివేదితార్థః=	ఆ హనుమంతుఁడు, రాచకొమా
తెలుపఁబడినయథఃముగలవాఁడై; కృ	తె=యగుసీతాదేవిచెప్పిన యభిజ్ఞానం
తార్థః=నెఱవేఱినపనిగలవాఁడై; ప	బులనుగ్రహించి, కృతార్థుఁడై, పర
రిహృష్టచేతాః= సంతసించినమనసుగ	మసంతోషంబునొంది, “యింకఁజేయవ
లవాఁడై; కార్యం=పనిని; అల్పవశే	లసినదికొంచెమయిన్న”దనియెఱింగి,
షం=కొంచెముమిగతగలదానిగా; ప్ర	మనంబునను తరపుదిక్కుననుం బోఁగో
సమీక్ష్య=చూచి;ఉదీచీ=ఉత్తరపు;ది	రెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాహే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
సుందరకాండే, చత్వారింశస్సర్గః.
ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండచత్వారింశస్సర్గటిక ,
ముగిసినది.

అ

ఏకచత్వారింశసఖా ప్రారంభః.

సచ వాచ్ఛిః ప్రశస్తాభి గణమిష్ట్య పూజిత స్తయా
తస్తా దేశా దపక్రమ్య చింతయామాస వానరీః ౧

టీక సః=ఆ;వానరశ్చ=హనుమంతుః	యామాస=ఆలోచించెను.
దును; గమిష్ట్య=పోబోవువాఁడై;త	అహనుమంతుండు, రామునైదృఢుఁ
యా=ఆసీతచేత; ప్రశస్తాభిః= ఉత్త	బయనంబయి,యాసీతాడేవితేత,నుత్త
మములయిన;వాచ్ఛిః= మాటలచేత;	మవాక్యంబులంగొనియాడంబడి, యా
పూజితః=పూజింపఁబడినవాఁడై; త	ప్రదేశంబునువిడిచి, కొంతయవ్వలికిరి
స్తాత్=ఆ;దేశాత్ = ప్రదేశముననుం	గి,యిట్లని,యాలోచించెను.
డి; అపక్రమ్య=అవ్వలికిఁబోయి;చింత	అని,తాత్పర్యము.

అల్పశేష మిదం కార్యం దృష్టియ మసితేక్షణా
త్రీ సుపాయా నతిక్రమ్య చతుర్థా ఇహవిద్యతే. ౨

టీక ఇదం=ఈ; కార్యం=పని; అ	బడుచున్నది.
ల్పశేషం= కొంచెముమిగతగలది . ఇ	సీతాదేవింజూచినాను; ఇంకరావ
యం=ఈ; అసితేక్షణా= నల్లనికండ్లు	బునిహృదయముండెలిసికొనుటయె కా
గలసీతాదేవి;దృష్టా = చూడఁబడినది.	వలసినది;ఈవిషయమునందు, సామదా
ఇహ= ఈవిషయమునందు ; త్రి-	నభేదములుమూఁడుపాయంబులునుబని
మూఁడైన;ఉపాయాః= సామదాన	కిరావు; నాలవదగుదండ్లోపాయమునే
భేదంబులనునుపాయంబులను ; అతిక్ర	ప్రయోగింపవలసియున్నది.
మ్య=అతిక్రమించి;చతుర్థః= నాలవ	అని,తాత్పర్యము.
దైనదండ్లోపాయము;దృశ్యతే=చూడఁ	

నసామరక్షస్య గుణాయ కల్పతే

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము

స ౪౦

నచాన వఖోపచితేషు యుజ్యతే
న భేదసాధ్యా బలదర్శితా జనాః
పరాక్రమ స్త్యేవ మమేహ రోచతే. ౩

టిక: రక్షస్సు = రాక్షసులయందు; లే = రుచించుచున్నది.
సామ = సామోపాయము; గుణా = రాజగుండురాక్షసుండుగావున, న
య = మేలుకొలుపు; నకల్పతే = కాదు. తనియందుసామోపాయముఁ బ్రయో
లఖోపచితేషు = ధనముచేసిందినవా గించుటవలననేమియుఁబ్రయోజనముగ
రలయందు; దానం = దానోపాయ లుగదు; మిక్కిలియు ధనవంతుండుగా
ము; నయుజ్యతే = యుక్తముకాదు. బ వునదానోపాయంబునుబనికిరాదు; బ
లదర్శితాః = బలముచేతగర్వించిన ; జ లంబుచేఁగ్రోవ్వియున్నాఁడు కావున,
నాః = జనులు; భేదసాధ్యాః = భేదోపా భేదమునకునులాంగఁడు ; ఇంకఁబరా
యముచేతసాధింపఁగనివారలు; న = క్రమంబునె యాశ్రయింప వలయునని
కారు. ఇహ = ఇచ్చట; పరాక్రమస్త్యే నాకుఁదోఁచుచున్నది.
వ = పరాక్రమమే; మమ = నాకు; రోచ తని, తాత్పర్యము.

నచాన్య కార్యన్య పరాక్రమా ద్యతే
విశ్వయః కశ్చ డిహోపపద్యతే
హతప్రవీరా హిరణిహి రాక్షసాః
కథంచి దీయు ర్యదిహో ద్య మాదావమ్. ౪

టిక: అన్య = ఈ; కార్యన్య = పనికి; ప వందు; ("హి" అనునదిపాదపూరణా
రాక్రమాద్యతే = పరాక్రమమునువిడి థము); హతప్రవీరాః = చంపఁబడి
చి; విశ్వయః = ఉపాయము ; కశ్చ నవీరులుగలవారలై ("హి" అనునది
చ్చ = ఏదియును ; ఇహ = ఇచ్చట పాదపూరణాథము); కథంచిత్ = ఎ
నోపపద్యతే = సరిపడదు. యత్ = ఏ ట్లయినను; మాదావం = తిన్నదనము
కారణమువలన ; రాక్షసాః = రాక్షసు ను; ఈయః = పొందుదురు.
లు; అద్య = ఇప్పుడు; రణే = యుద్ధము ఈకార్యంబుసాధించుటకుఁబరా

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౪౨౩

స ౪౦

క్రమంబుకన్న చేతయె పాయపడియు
లేదు; ఇప్పుడునేనుయధముచేసికొంద
అరాక్షిసవీరులంజంబుదునేని, యారా

క్షునులెట్లయినఁగొంచెము వ్యగుశ్వము
నొందుదురు. అని, తాత్పర్యము.

కార్యే కషణాదిసిద్ధిశ్చైవో బహూ న్యపి సాధయేత్
పూర్వకార్యవిరోధేన స కార్యం కర్తుం మహతః. ౫

టిక॥ సిద్ధిశ్చైవో బహూపింపబడిన; క
మహాణి=కార్యము; కార్యే=చేయఁద
గినదికాఁగాఁయి=ఎవ్వఁడు; పూర్వ
కార్యవిరోధేన= మొదటికార్యముయొ
క్క-విరోధము లేకుండటచేత; బహూ
న్యపి=అనేకమలయిన కార్యములను;
సాధయేత్=సాధించునో; సః= అతఁ
డు; కార్యం=పనిని; కర్తుం=చేయుట

కు; అహతః=తగ్గును.
ఎవ్వఁడు, తనకాజ్ఞాపింపబడినకా
ర్యమును నెఱవేచి, యందుకు విరోధ
ములేకుండునట్లు, ఇతరంబులఁజెక్క
కార్యంబులను సాధించునో, అతఁడె,
కార్యంబునేయఁదగినవాఁడు.
అని, తాత్పర్యము,

సహ్యేక స్సాధకో హేతు స్స్వల్పస్యా పీహ కషణాః
యోహ్యథేకం బహుధావేద స సమథో ఖసాధనే. ౬

టిక॥ ఏకః=ఒక్కఁడైన; హేతుః=
కారణము; ఇహ=ఇచ్చట; స్వల్పస్య=
కొంచెమయిన; కషణోపి=కార్య
ముయొక్కయు; సాధకః=సాధించున
ది; సహి=కాదుగదా! యః=ఎవ్వఁ
డు; అథేకం=కార్యమును; బహుధా=
నానావిధములుగా; వేద=ఎఱుంగునో;
సః=అతఁడు; అథ సాధనే=కార్య
ముసాధించుటయందు; సమథోహి=
సమర్థుఁడుగదా!

ఒక్క-కారణమును మాత్రముగొని,
స్వల్పకార్యమునైనను సాధింపనలవిగా
దు; ఇంకమహాకార్యమునెట్లు సాధింపవ
చ్చును? కావున, నేనుసీతంబుచుటమా
త్రమున నేయే విఫలము? ఎవ్వఁడుకార్య
మునకు సాధకములయిన నానావిధోపా
యంబుల నెఱుంగునో, యతఁడెకార్యం
బుసాధింపంగలండుగాని, యితరునకల
విగాదు. అని, తాత్పర్యము.

ఇహైవతావ త్కృతనిశ్చయో హ్యహమ్
యది వ్రజేయం స్థవగేశ్వరాలయమ్
పరాత్మసమృద్ధవిశేషత త్వవి
తతః కృతం స్యాత్తమ భర్తృకాననమ్. ౩

టీక॥ అహం = నేను; ఇహైవతావత్ = ఇచ్చటనే; కృతనిశ్చయః = చేయబడిన శ్చయముగలవాడనై; పరాత్మసమృద్ధవిశేషత త్వవిత్ = శత్రువులయొక్కయుమనవారలయొక్కయు యుద్ధమునందలి తారతమ్యముయొక్కనిశ్చయమునెఱింగిన వాడనై; స్థవగేశ్వరాలయం = వానరులకుఁబ్రభుండైనసుగ్రీవునిపట్టణమగు కిష్కింధను; వ్రజేయంయది = పొందుదునేని; తతః = అందువలన;

మమ = నాయొక్క; భర్తృకాననం = ప్రభువుయొక్కయాజ్ఞ; కృతం = చేయబడినది; స్యాద్ధి = అగునగాదా! నేనిచ్చటనే రావణునిబలాబలంబులనిశ్చయించుకొని, రాక్షసులయందునుమనవానరులయందునుంగల యుద్ధమునంవలె తారతమ్యముంఁజెలిసికొని, కిష్కింధకుఁబోవుదునేని, యప్పుడు, నేనుసుగ్రీవునియాజ్ఞనుజుక్కఁగా నెఱవేర్చినవాడనగుదును. అని, తాత్పర్యము.

కథన్ముఖిల్యద్య భవేత్సుఖాగతం
ప్రసహ్య యుద్ధం మమ రాక్షసైస్సహ
తదైవ ఖిల్వాత్మబలంచ సారవ
త్స మానయే న్నాంచ రణే దశాననః. ౪

టీక॥ అద్య = ఇప్పుడు; మమ = నాకు; రాక్షసైస్సహ = రాక్షసులతోఁగూడ; ప్రసహ్య = బలాత్కారముచేత; యుద్ధం = పోరు; కథన్ముఖిలు = ఎట్లు; సుఖాగతం = అనాయాసముగాఁబ్రాప్తించినది; భవేత్ = అగును. సః = ఆ; దశాననః = రావణుడు; తదైవం = అట్లే; ఆత్మబలం

ద = తన సైన్యమును; మాంచ = నన్నును; రణే = యుద్ధమునందు; సారవత్ = సారముగల్గినట్లుగా; మానయేత్థలు = విమర్శించుకొనునగాదా! ఇప్పుడు, నాకు రాక్షసులతోడ, యుద్ధంబనాయాసంబుగా నేయుపాయంబునంగలుగును? అట్లు యుద్ధంబు చేసిననే

గదా! రావణుండు, తనపారిబలంబును, ను. అని, తాత్పర్యము.
నాబలంబును, జక్క-గాఁ దెలిసికొను

తత స్సమాసాద్య రణే దశాననమ్
సమంత్రవగ్గం సబల ప్రయాయినమ్
హృది స్థితం తస్య మతం బలంచ వై
సుఖేన మత్వా హ మితః భ్రన ర్వశే. ౯

టీక॥ అహం=నేను; తతః= అటు రణార్థము); సుఖేన= సుఖముచేత;
పిమ్మట; సమంత్రవగ్గం = మంత్రుల మత్వా=తెలిసికొని; ఇతః=ఇచ్చటనుం
సమాహమతోఁ గూడినవాఁడును; స డి; పునః=మఱి; వ్రశే= పోయెదను.
బలప్రయాయినం= సేనాధిపతులతోఁ నేనంతయుద్ధంబున మంత్రసమా
గూడినవాఁడునగు; దశాననం= రావ హంబుతోను సేనాధిపతులతోనుం గూ
ణుని; రణే=యుద్ధమునందు; సమాసా డియున్న రావణునెదురొగ్గని , నతని
ద్య= పొంది; తస్య= ఆ రావణునియొ మనంబుననుండు భావంబును , అతనిబ
క్క; హృది= మనసునందు; స్థితం= లంబును, సుఖంబుగాఁ దెలిసికొని, యి
ఉన్న; మతం=అభిప్రాయమును; బలం చ్చటనుండిపోయెదను.
చ=బలమును “వై” అనునదిపాదపూ అని, తాత్పర్యము.

ఇద మస్య నృశంసస్య నందనోపమ ముత్తమమ్
వనం సేత్రమనఃకాంతం నానాద్రుమలతాయుతమ్. ౧౦

టీక॥ నృశంసస్య= క్రూరుండగు; నది. నానాద్రుమలతాయుతం = నా
అస్య=ఈ రావణునియొక్క; ఇదం = నావిధములయినవృక్షములతోనుదీఁగెల
ఈ; వనం=అశోకవనము ; నందనోప తోనుగూడినది.
మం=నందనవనముతోఁబోల్కి-గలది. ఉ దూరుండగునీ రావణునిదైనయాయ
త్తమం = శ్రేష్ఠమయినది. సేత్రమనః శోకవనంబు త్తమంబయి, కండ్లకును మ
కాంతం= కండ్లకునుమనసునకునింపయి నంబునకును సంతోషంబునెఱువుచు, నా

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము

స ౪౧

నావిధంబులగు వృక్షంబులును దీంకలు చున్నది. అని, తాత్పర్యము.
నుగలిగి, నందనవనంబుపగిడిం, బూపట్టు

ఇదం విధ్వంసయిష్యామి శుష్కం వన మివా నలః
అస్మిన్ భగ్నై తతః కోపం కరిష్యతి దశాననః. ౧౧

టీక అహం(అధ్యాహృతము)=నేను; ఇదం=ఈయనోకవనమును ; అనలః=అగ్నిహోత్రుండు; శుష్కం=ఎండిన; వనమివ=అడవివలె; విధ్వంసయిష్యామి=నశింపజేసెదను. అస్మిన్=ఈయనోకవనము; భగ్నై=విఠువలదెఁగా; తతః=అటుపిమ్మట ; దశాననః=	రావణుండు; కోపం=కోపమును ; కరిష్యతి=చేయఁగలఁడు. అగ్నిహోత్రుం డెండిన యడవి నేను చందంబున, నేనియనోకవనంబును విఠిచెదను; నేను దీనిని విఠువఁగా నే, రావణునకు, నాపైఁగోపంబువచ్చును. అని, తాత్పర్యము.
---	--

శతో మహ త్యాశ్వమహాభర్షిపం
బలం సమాచేత్యై రాక్షసాధిప
త్రిశూలకాశాయసపట్టిసాయధం
శతో మహ ద్యుధ మిదం భవిష్యతి. ౧౨

టీక శతో=అటుపిమ్మట; గాక్షసాధిపః=రాక్షసులకుఁ బ్రభుండైన రావణుండు; మహత్=గొప్పదియును; సాశ్వమహారభర్షిపం=గుఱ్ఱములతోను గొప్పరథములతోను ఏనుగులతోనుం గూడినదియును ; త్రిశూలకాశాయసపట్టిసాయధం = త్రిశూలంబులును ఇనుముతోఁజేయఁబడిన పట్టినములను నాయుధములునె యాయుధములు గాఁగలది	యనఁగు; బలం=సేనను; సమాచేత్యై=అట్లా పించును. తతః = అటుపిమ్మట; ఇదం=ఈ, నాచేఁగోరఁబడినట్టినుట; మహత్=గొప్పదైన; యుధం=వీరు; భవిష్యతి=కాఁగలదు. అంత, రాక్షసేశ్వరుండగు రావణుండు, గుఱ్ఱములతోను రథములతోనుగ జంబులతోనుం గూడిత్రిశూలంబులు నినుపపట్టినంబులును చాచ్చియుండునట్టి,
---	---

గొప్ప సేనంబంపును; అంత, నాకునువా | గును. అని, తాత్పర్యము.

రికిని నేనుగొరినట్లు గొప్పయుద్ధంబుగల

అహం తు లై స్సంయతి చండవిక్రమై
స్సమేత్య రక్షోభి రసహ్యవిక్రమః
నిహత్య త ద్రావణచోదితం బలం
సుఖం గమిష్యామి కపీశ్వరాలయమ్. ౧౩

టీక॥ అసహ్యవిక్రమః = ఓర్వరాని లకధిపుఁడైన సుగ్రీవుని పట్టణమగు కి
పరాక్రమంబుగల; అహంతు = నేను పింగధను; గమిష్యామి = పొందెదను.
ను; చండవిక్రమై = భయంకరమగుపరా ఓర్వంగూడని పరాక్రమంబుగలనే
క్రమముగల; తైః = ఆ; రక్షోభిః = రా నును, భయంకరపరాక్రమశాలులగునా
క్షుసులతో; సమేత్య = చేరి; సంయతి = రాక్షసుల నెదిరించి, యుద్ధంబున, నారా
యుద్ధమునందు ; రావణచోదితం = వణుండు పంపిన సేననంతయుంజంపి, సు
రావణుని చేజంపఁబడిన; తత్ = ఆ; బ ఖంబుగాఁగి పింగధకుఁ, బోయెదను. అ
లం = సేనను; నిహత్య = చంపి; సుఖం = ని, హనుమంతుం, డాలోచించెను.
సుఖముగా; కపీశ్వరాలయం = వానరు అని, తాత్పర్యము.

తతో మారుతవ త్కృద్ధో మారుతి భీమవిక్రమః
ఊరువేగేన మహతా ద్రుమాన్ తేస్తు మథా రభత్. ౧౪

టీక॥ తతః = అందువలన; అథ = అ గముచేత; ద్రుమాన్ = చెట్లను ; తే
టుపిమ్మట; భీమవిక్రమః = భయంకరం ప్తం = పడఁద్రోయుటకు ; ఆరభ
బగుపరాక్రమముగల; మారుతిః = వా త్ = ప్రారంభించెను.
యుదేవునికుమారుండగు హనుమంతుఁ ఆప్రకారముగ నాలోచించి , భ
దు; కృద్ధః = కోపమునొందినవాఁడై; యంకరంబగు పరాక్రమముగలవాయు
మారుతవత్ = వాయువువలె ; మహ పుత్రుండగు హనుమంతుండు, కోపంబు
తా = పెద్దదైన; ఊరువేగేన = తొడలవే వసించి, వాయుదేవునిభంగిన పారంబ

ప్రతిష్ఠాచంద్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪౧

గునూరువేగంబున, వృక్షంబులంబడఁ | అని, తాత్పర్యము.
దోయినారంభించెను.

తతస్తు హనుమా స్వీరో బభంజ ప్రమదావనమ్
మత్తద్విజనమాఘష్టం నానాద్రుమలతాయుతమ్. ౧౫

టీక|| తతస్తు = అంతను; వీరః = పరా టిచెను.

కృమశాలియగు; హనుమాన్ = హను	అంతఁ, బరాక్రమవంతుండగు హను
మంతుఁడు; మత్తద్విజనమాఘష్టం = మ	మంతుండు, మదించి మనోహరంబుగాఁ
దించినపక్షులచేత ధ్వంసంజేయఁబడిన	గూయుచున్న పక్షులతో నొప్పుచు నా
దియు; నానాద్రుమలతాయుతం = నా	నావిధంబులగు వృక్షములును దీఁగెలు
నావిధంబులగు వృక్షంబులతోను దీఁగెల	నుంగిరియున్న, యంతఃపురవనమును,
తోనుంగూడినదియునగు ; ప్రమదావ	విటిచెను. అని, తాత్పర్యము.
నం = అంతఃపురవనమును; బభంజ = వి	

త ద్వనం మధితై ర్వృక్షై ర్భిన్నైశ్చ సలిలాశయైః
చూడతైః పర్వతాగ్రైశ్చ బహువా ప్రియదశనమ్. ౧౬

టీక|| తత్ = ఆ; వనం = అశోకవన చూడుటగలది; బహువా = ఆయెను.

ము; మధితైః = విఱువఁబడిన; వృక్షైః =	అట్లువృక్షంబులు విఱువఁబడియుఁగొలం
చెట్లచేతను; భిన్నైశ్చ = పగిలిన; సలిలాశ	కులుపగులఁగొట్టఁబడియుఁక్రీడాపర్వత
యైశ్చ = కొలంకులచేతను; చూడత	శిఖరంబులు చూడతంబులయ్యునుండు
తైః = చూడఁముగాఁజేయఁబడిన; పర్వ	టంజేసి, యాయశోకవనంబు, వికృతం
తాగ్రైశ్చ = పర్వతశిఖరంబులచేతను;	బుగాఁగానంబడియెను.
అప్రియదర్శనం = సంతోషకరంబుగాని	అని, తాత్పర్యము.

నానాశకుంతవిరుజైః ప్రభిన్నైశ్చ సలిలాశయైః

తామైః కిసలయైః క్లాంతైః క్లాంతద్రుమలతాయుతమ్. ౧౭

సబధౌ త ద్వనం తత్ర దావానలహతం యథా

టీక|| తత్ర = అలంకయందు ; క్లాంతద్రుమలతాయుతం = వాడినవృక్షములు

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము.

స ౪౦

తోనుతఁగలతోనుగూడిన; తత్ = ఆ; వ
నం = అశోకవనము; నానాశకుంతలరు
తై = నానావిధములయిన పక్షులధ్వను
లచేతను; ప్రభిన్నై = పగలిన; సకలశ
యై = కొలఁకులచేతను; క్లాంతై = వా
డిన; తామ్రై = ఎఱ్ఱని; కిసలయై = చిగు
రులచేత; దావానలహతంయథా =
దావాగ్నిచేతఁగొట్టుబడినదివలె; సబ
భౌ = ప్రకాశింపదయ్యె.

అచ్చట, వృక్షములునుదీఁగెలునుజీ
గురులనువాడియుండుటచేతను, బక్షు
లుభయంబున నానావిధధ్వనులు సేయు
టచేతనుగొలంకులన్నియునాశమనాం
దియుండుటవలనను, ఆయశోకవనంబు,
దావానలంబున దగ్ధమయినట్లు, ఎంత
మాత్రముప్రకాశములేకుండెను.
అని, తాత్పర్యము.

వ్యాకులావరణా శేబు ద్విహ్వలాభవ తా లతాః. ౧౪

టిక॥తాః = ఆ; లతాః = తీఁగెలు;
వ్యాకులావరణాః = కలఁగినపొగుమా
నులుగలవై; విహ్వలాభవ = మిక్కిలియు
దుఃఖంబునొందిన స్త్రీలుంబోలె ; శే
బుః = ప్రకాశించినవి.

అచ్చటితీఁగెలు, ప్రాకుమానులువి
టిగిపడియుండుటంజేసి, మిక్కిలియు
దుఃఖంబునొందిన స్త్రీలపోలిం, జూప
ట్టుచుండినవి. అని, తాత్పర్యము.

లతాగృహై శ్చిత్రగృహేశ్చ నాశితై
మహారై ర్వాళమృతైశ్చ నిర్భుతైః
శిలాగృహై రున్నధితై స్తథా గృహైః
ప్రణష్టరూపం త దభూ న్నహ ద్వనమ్. ౧౫

టిక॥మహత్ = గొప్పదైన; తత్ =
ఆ; వనం = అశోకవనము; నాశితై = న
శింపఁజేయఁబడిన; లతాగృహైశ్చ = తీఁ
గలతోఁజేయఁబడినయిండ్లచేతను; చి
త్రగృహైశ్చ = నానావర్ణములయిన

గృహములచేతను; నిర్భుతైః = ఎగుర
గొట్టుబడిన; మహారైః = పెద్దనర్ప
ములచేతను; వ్యాళమృతైశ్చ = ద్రూరమృ
గములచేతను; ఉన్నధితైః = పగులగొ
ట్టుబడిన; శిలాగృహైః = తాతియిండ్ల

చేతను; తథా = అట్లు; గృహైః = ఇండ్లచే
తను; ప్రణిష్టమాపం = నశించిన సౌందర్య
ముగలది; అథాత్ = అయ్యెను.

అతాగృహంబులును జిత్రగృహంబు
లునాశంబునొందియు, మహాసర్పంబు
లును దుష్టమృగంబులును ఎల్లెడలంబడవే

యంబడియు, శిలాగృహంబులును సా
ధారణంబులగు గృహంబులును బగులం
గొట్టబడియునుండవలన, నాయశో
కవనంబు, ఎంతమాత్రము సౌందర్యంబు
లేకుండెను. అని, తాత్పర్యము.

సా విహ్వలా శోకలతాప్రతానా
వనస్థలీ శోకలతాప్రతానా
జాతా దశాస్యప్రమదావనస్య
కపే ర్బలాధి ప్రమదావనస్య. ౨౦

టీక॥ దశాస్యప్రమదావనస్య = రా
వణుని స్త్రీలకురక్షకమయిన; ప్రమదా
వనస్య = అంతఃపురవనముయొక్క; అ
శోకలతాప్రతానా = దుఃఖములేర్పి
గెలయొక్క సమాహముగల; సా = ఆ,
వనస్థలీ = వనహూమి; కపే = హనుమం
తునియొక్క; బలాత్ = బలమువలన; వి
హ్వలా = కలంగినదై; శోకలతాప్రతా
నా = దుఃఖముతోఁగూడిన తీగెలన
మాహముగలది; జాతాహి = అయిన

దిగదా!
రావణుని భార్యలకు నమస్తభోగం
బులొసంగుచు సంతమాత్రముదాధలే
కుండుటవలన దుఃఖంబు నొందకుండినది
తీగెలనొప్పించున్న యంతఃపుర వన
ము హనుమంతుని చేపిటువంటి యుం
డుటవలన అందలి తీగెలన్నియు, దుఃఖం
బునొందినట్లు చూపట్టుచుండినవి.
అని, తాత్పర్యము

స తస్య కృత్వా ధాపతే మహాపాపి
మహా ద్వ్యభీకం వనసో మహాత్మనః
యుయుత్సు రేకో బహుభి మహాపాపై
శ్చ్రీయా జ్వలన్తోరణ మాస్థితః కపి. ౨౧

టీక॥ స = ఆ; మహాపాపి = పెద్దకోరియయిన; కపి = హనుమంతుడు; మ

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౪౩౧

స ౪౨

హత్సనః = అధికమయినపరాక్రమము	చుచు; తోరణం = వెలుపలి ద్వారమును;
గల; అథఃపతే = ధనమునకుఁబ్రభు	అస్థితః = అధిష్ఠించెను.
వయినఃతస్య = ఆరావణనియొక్క;	అహనమంతం, డట్లు, మహాపరా
మనసః = మనసునకు; పహత్ = అధిక	క్రమశాలియు ధనవంతుండునగురావ
మయిన; వ్యభీకం = అప్రియమును ; కృ	ణునిమనయిననుగోప్పయి క్రియంబుగా
త్వా = చేసి; ఏకః = ఒక్కఁడై; మహాబ	వించి, తానొక్కఁడై, మహాబలశాలుల
లైః = అధికమయినబలముగల ; బహు	గుడెక్కరాక్షసులతో యుద్ధంబునేయ
భిః = పెక్కురాక్షసులతో; యయు	నమకట్టి, కాంతింజేజరిల్లుచు, నాయశో
త్సః = యుద్ధమునేయఁగోరినవాఁడై;	కవనంబువెలుపలి ద్వారంబున, నుండె
శ్రియా = కాంతిచేత; జ్వలన్ = ప్రకాశం	ను. అని, తాత్పర్యము.

కృత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, అఽకావ్యే,

సుందరకాండే ఏకచత్వారింశస్సర్గః.

ఇది, స్వప్రార్థనము.

ఇది, పరమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండైకచత్వారింశస్సర్గటీక,

ముగిసినది.

(ఇది

ద్విచత్వారింశస్సర్గః ప్రారంభః.

తతః పక్షినినాదేన వృక్షభంగస్వనేనచ

బహుభు స్త్రాససంభ్రాంతా స్సర్వే లంకానివాసిన్. ౧

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; లంకా	చ = వృక్షములవెనుకటయొక్క భవనచే
నివాసిన్ = లంకయందుండువారలు; స	తను; త్రాససంభ్రాంతాః = భయంబు
వే = అందఱును; పక్షినినాదేన = ప	క్షేదోట్టుపాటుగలవారలు ; బహు
క్షులభవనిచేతను ; వృక్షభంగస్వనేన	వుం = అయిరి.

అంత, లంకలోనుండుమారందఱు ట్టుపాటునుం, బొందిరి.
ను, బత్తులధ్వనులను, వృక్షంబులవిటు అని, తాత్పర్యము.
చుశబ్దంబులను, విని, భయంబునుదొ

విద్రుతాశ్చ భయత్రస్తా వినేదు మృగపక్షిణః

టీక॥ మృగపక్షిణః=మృగంబులును మృగంబులునుబత్తులును, మహాభ
బత్తులును; భయత్రస్తాః = భయముచే యంబునొంది, నలుడెసలకుంబలుచు
భయపడినవై; విద్రుతాశ్చ= సాతిన చుచు, నటచినవి. అని, తాత్పర్యము.
వై యును; వినేదుః=అటచినవి.

రక్షసాంచ నిమిత్తాని క్రూరాణి ప్రతిపేదిరే. ౨

టీక॥ రక్షసాం=రాక్షసులకు; క్రూరాణి=అంత, రాక్షసులకునాశంబుగల్గు
రాణి=భయంకరములయిన; నిమిత్తాని సేసూచించునట్టిభయంకరంబు లయిన
నిచ=శకునములును, ప్రతిపేదిరే=పాం యశుభసమి తంబులును, దోచినవి.
దినవి. అని, తాత్పర్యము.

తతో గతాయాం సిద్ధాయాం రాక్షస్యో వికృతాననాః

త ద్వనం దద్యశు ర్భగ్నం తంచ వీరం మహాకపి. మ ౩

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; సిద్ధా తుని; దద్యశుః=చూచిరి.
యాం=నిదుర; గతాయాం=పోగా; అంత, వికృతంబులగుముఖంబులుగల
వికృతాననాః = వికారముతోఁగూడిన రాక్షసస్త్రీలు, ఆధ్వనినిద్రమేల్కొ
ముఖముగల; రాక్షస్యః=రాక్షసస్త్రీ ని, నాశంబునొందియున్నయాయశోక
లు; భగ్నం= నాశమొందిన; తతః= వనంబును, మహాకాయుండై యున్న
ఆవనం=ఆయశోకవనమును; వీరం=ప పరాక్రమవంతుండగుహనుమంతునిం,
రాక్రమశాలియుని; తం=ఆ; మహా జూచిరి. అని, తాత్పర్యము.
కపించ= పెద్దకోతియైనహనుమం

స తా దృష్ట్వా మహాబాహు మహాసత్త్వో మహాబలః
చకార సుమహా ద్రూపం రాక్షసీనాం భయావహమ్. ౪

టీక॥ మహాబాహుః = పెద్దచేతులవాడను; మహాసత్త్వో = అధికమయినపరాక్రమముగలవాడను; మహాబలః = అధికమయినబలముగలవాడనుగు; సః = ఆహనుమంతుడు; తాః = ఆరాక్షసస్త్రీలను ; దృష్ట్వా = చూచి ; రాక్షసీనాం = రాక్షసస్త్రీలకు; భయావహం = వెఱపుగల్గించునట్టి ; సుమహత్ = మిక్కిలియుండెదనైన; యా

పం = దేహమును; చకార = చేసెను. మహాబాహుండును మహాపరాక్రమశాలియుమహాభుజుండునగు నాహనుమంతుడు, ఆ రాక్షసస్త్రీలు తన్నుంజూచుటంజూచి, వారలకుభయంబుగల్గినట్లు, భయంకరమయినగొప్పదేహముదాల్చెను. అని, తాత్పర్యము.

తతస్తం గిరిసంకాశ మతికాయం మహాబలమ్
రాక్షస్యో వాసరం దృష్ట్వా ద్రవచ్ఛ జనకాత్మజామ్. ౫

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; రాక్షస్యః = రాక్షసస్త్రీలు; అతికాయం = పెద్దమేనుగలవాడను; గిరిసంకాశం = పర్వతముతో సమానుండైనవాడను; మహాబలం = అధికమయినబలముగలవాడనుగు; తం = ఆ; వాసరం = హనుమంతుని; దృష్ట్వా = చూచి; జనకాత్మజాం = జన

కమహారాజహంతురయినసీతాదేవిని; పప్రచ్ఛః = అడిగిరి. అంత, నారాక్షసస్త్రీలు, పర్వతంబంతటిమహాదేహంబు దాల్చియున్నమహాబలుండగునాహనుమంతుంజూచి, సీతాదేవినిట్లువిప్పచ్చించిరి. అని, తాత్పర్యము.

కోయం కస్య కుతోవాయం కిన్నిమిత్ర మిహగతః
కథం త్వయా సహానేన సంవాదః కృత ఇత్యుత. ౬

టీక॥ అయం = ఇతడు; కః = ఎవ్వడు? కస్య = ఎవ్వనివాడు? అయం = ఇతఁ

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪౨

దుఃకుతోనా = ఎచ్చటనుండీ; కిన్నిమి	పప్రచ్ఛః(అధ్యాహృతము)=అడిగిరి.
త్రం=వీప్రయోజనమునుగూర్చి; ఇహ=	ఇతం డెవ్వఁడు? ఎవ్వఁడుపంపఁగా
ఇచ్చటికి; ఆగతః=వచ్చినాఁడు? కథము	వచ్చినాఁడు? ఎచ్చటనుండివచ్చినాఁడు?
త=ఎట్లు; ఆనేన=ఇతనిచేత; త్వయాస	ఇచ్చటికెందుకువచ్చినాఁడు? నీతోనెం
హ=నీతోఁగూడ; సంవాదః=సంభాష	దుకుసంభాషణముచేసినాఁడు?
ణము; కృతః=చేయఁబడినది; ఇతి=అని;	అని, తాత్పర్యము.

అచక్షు నో విశాలాక్షి మాధూ త్రై సుభగే భయమ్
సంవాద మసితాపాంగే త్వయా కిం కృతవా నయమ్. ౨

టిక విశాలాక్షి= పెద్దకండ్లుగల;	తవా=చేసినాఁడు?
సుభగే= మనోహరురాలవగుసీతాదే	నల్లనికడకండ్లుగలదానవు పెద్దకండ్లు
వీ!నః=మాకు; అచక్షు = చెప్పము.	గలదానవు మనోహరురాలవగు సీతా
తే=నీకు; భయం=వెఱపు; మాధూల్=	దేవీ! ఈవానరుండునీతోనేమిమాటలా
కలుగకుండుఁగాక. అసితాపాంగే= న	డినాఁడు? నీవుభయపడవలదు; మాకుస
ల్లనికడకండ్లుగలసీతాదేవీ! అయం= ఇ	విస్తరముగాఁజెప్పము. అని, రాక్షసు
తండు; త్వయా=నీతోడ; కిం=చేసిఁగూ	లుసీతాదేవి, నడిగిరి.
ర్చి; సంవాదం=సంభాషణమును ; కృ	అని, తాత్పర్యము.

అథా బ్రవీ స్త హాసాధ్వీ సీతా సర్వాంగసుందరీ

టిక అథ=అటుపిమ్మట; మహాసా	లికెను.
ధ్వీ=పూజ్యయైనపతివ్రతయును; స	అంతఁ, బతివ్రతలలో నుత్తమురా
ర్వాంగసుందరీ=సమ స్తములయిన య	లును సమస్తావయవంబులందునుసౌంద
వయవములందు సౌందర్యముగలదియు	ర్యంబుగలదియునగు, సీతాదేవి, యిట్లు
నగు; సీతా=సీతాదేవి; అబ్రవీత్ = ప	ని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

రక్షసాం భీమరూపాణాం విజ్ఞానే మమ కాగతిః. ౪

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౫౫

స ౪౨

<p>టీక॥ భీమరూపాదౌ=భయంకరములయినరూపములుగల; రాక్షసాం=రాక్షసులయొక్క; విజ్ఞానే=ఎఱుంగుటయందు; మమ=నాకు; కా=ఏమి; గతిః=ఉపాయము?</p>	<p>భయంకరంబులగు నానావిధరూపంబులుధరించునట్టి రాక్షసులనెఱుంగుటకు శక్తి నాకులేదు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

యాయ మేనాభిజానీత యోయం యద్వా కరిష్యతి
అహిరేవ హ్యహేః పాదాన్విజానాతి న సంశయః.

<p>టీక॥ అయం=ఇతండు; యః=ఎవ్వఁడో; యద్వా=చేసి; కరిష్యతి=చేయునో; తత్ (అధ్యాహృతము) అసమాచారమును; యాయ మేవ=మీరలె; అభిజానీత=ఎఱుంగుదురు; అహేః=సర్పముయొక్క; పాదాన్=పాదములను; అహిరేవ=సర్పమే; విజానాతి=ఎఱుంగును. సంశయః=సందేహము; న=లేదు.</p>	<p>పాముపాదంబులు పామునకేదెలియునుగాని మఱియెవ్వరికినిదెలియదు; అట్లుమీరురాక్షసులుగావున, రాక్షసులసంగతిమీకేదెలియును; కావున, నీవానరుండెవ్వఁడో యేమిసేయునో యాసమాచారమంతయుమీకేదెలియును; ఇందుసందియములేదు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

అహ మప్యస్య భీతాస్త్వి నై నం జానామి కో న్వయమ్

<p>టీక॥ అహమపి=నేనును; అస్య=ఈహనుమంతునకు; భీతా=భయపడినదాను; అస్త్వి=అగుదున్నాను. వీనం=ఇతని; నజానామి=ఎఱుంగను. అయం=ఇతండు; కోను=ఎవ్వఁడు?</p>	<p>నేనును, ఇతనింజూచి, భయపడియున్నాను; ఇతఁడెవ్వఁడో నాకుందెలియలేదు; ఇతం డెవ్వఁడు? మీరలేచెప్పుడు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

వేర్తి రాక్షస మేవై నం కామరూపిణ మాగతమ్. ౧౦

టీక॥ అహం (అధ్యాహృతము) = నేను; వీనం = ఈవానరుని; అగతం = వచ్చి

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪౨

న; కామరూపిణం = ఇచ్ఛాధీనంబగురూ
పముగల; రాక్షసమేవ = రాక్షసునిగా
నే; వేద్మి = తెలిసికొనుచున్నాను.
నాకీవానరునింజూడఁగా, నిచ్చకువ
చ్చినరూపంబు దాల్చుంజాలిన రాక్షసుం

డెయిట్లు వానరరూపంబుదాల్చి వచ్చి
యుండుననితోచుచున్నది. అనిసీతాదే
వి, రాక్షసస్త్రీలతోఁజెప్పినది.
అని, తాత్పర్యము.

వై దేహ్య వచనం శ్రుత్వా రాక్షసో విద్రుతా దిశః
స్తీతాః కాశ్చి గతాః కాశ్చి ద్రావణాయ నివేదితమ్. ౧౧

టీక॥ రాక్షస్య = రాక్షసస్త్రీలు; వై
దేహ్యః = సీతాదేవియొక్క; వచనం =
మాటను; శ్రుత్వా = విని; దిశః = దిక్కు
లనుగూచి; నిద్రుతాః = పాటిరి.
కాశ్చిత్ = కొందఱు; స్తీరాః = ఉండిరి.
కాశ్చిత్ = కొందఱు; ద్రావణాయ = రా
వణునిఁబోఁటకు; నివేదితం = తెల్పుటకు;

గతాః = పోయిరి.
సీతాదేవిచెప్పినమాటనువిని, యా
రాక్షసస్త్రీలుభయంబున దిక్కులకుం
బజచిరి. కొందఱు సీతారక్షణార్థమయి
యచ్చటనుండిరి; కొందఱు ఈవృత్తాం
తముగావణునకుం డెలుపఁ బోయిరి.
అని, తాత్పర్యము.

రావణస్య సమీపే తు రాక్షసో వికృతాననా
విరూపం వానరం భీష మాఖ్యాతు ముపచరము. ౧౨

టీక॥ వికృతాననా = వికారముతోఁ
గూడినముఖముగల; రాక్షస్య = రాక్ష
సస్త్రీలు; రావణస్య = రావణునియొ
క్క; సమీపేతు = సమీపమునందే; విరూ
పం = పెద్దదేహముగలవాఁడును ; భీ
షం = భయంకరుండునగు ; వానరం =
హనుమంతుని; ఆఖ్యాతుం = చెప్పుటకు;

ఉపచరము = అరంగించిరి.
వికృతంబులగుముఖంబులుగలరాక్ష
సస్త్రీలు, రావణునిసమీపంబునకుఁబో
యి, మహాకాయుండునుభయంకరుం
డునగు హనుమంతునిం గూచిఁ జెప్పు
సాగిరి. అని, తాత్పర్యము.

అశోకపసికామధ్య రాజక భీషవపుః కపిః

సీతయా కృతసంవాద స్తిష్ఠ తృమితవిక్రమః. ౧౩

టీక॥ రాజు = రావణుడా! భీమ కవనమునడుమను; తిష్ఠతి = ఉన్నాడు.
 వక్త్రః = భయంకరమయిన దేహముగల రావణుడా! భయంకరంబయిన దే
 వాడును; అమితవిక్రమః = కొలఁతలే హముగలవాడునుగొలదిలేసరాక్క
 నిపరాక్రమంబుగలవాడునగు; కపిః = మంబుగలవాడునగు వానరుండొక్కఁ
 వానరుడు; సీతయా = సీతతో; కృత డు, సీతతో సంభాషించి, యశోకవనంబు
 సంవాదః = చేయఁబడినసంభాషణము నడుమనున్నాడు. అని, తాత్పర్యము.
 గలవాడై; అశోకవనికామధ్యే = అశో

నచ తం జానకీ సీతా హరిం హరిణలోచనా

అస్తాభి బహుధా పృష్టా నివేదయితు మిచ్ఛతి. ౧౪

టీక॥ హరిణలోచనా = జింకయొక్క తం = తెలుపుటకు; సేచ్ఛతి = కోరదు.
 క్కకండ్లవంటి కండ్లుగలదియును; జాన జింకకండ్లవంటి కండ్లుగలదియుజన
 కీ = జనకునికొమార్తెయైనగు; సీరాచ = కమహారాజ పుత్రయైనగుసీత, మేము
 సీతాదేవియు; అస్తాభి, మాచేత; బహు నానావిధంబులనడిగినను, ఆవానరుని
 ధా = నానావిధంబులను; పృష్టా = అడఁ సంగతింజెప్పుకున్నది.
 గఁబడినదై; తం = ఆవానరుని; నివేదయి అని, తాత్పర్యము.

వాసవస్య భవేద్దూతో దూతో వై శ్రవణస్యవా

ప్రేషితోవాపి రామేణ సీతాన్వేషణకాంక్షయా. ౧౫

టీక॥ సః (అధ్యాహృతము) = ఆ కాంక్షయా = సీతయొక్క వెదకుటయం
 వానరుడు; వాసవస్య = దేవేంద్రుని దిచ్ఛచేత; ప్రేషితోవాపి = పంపఁబడి
 యొక్క; దూతః = దూత; భవేద్దా = నవాడో!
 అగునోయేమో! వై శ్రవణస్య = కుబే ఆవానరుండు, దేవేంద్రుండుపంపఁ
 రునియొక్క; దూతోవా = దూతయో! గావచ్చినదూతయో! కుబేరుని దూత
 రామేణ = రామునిచేత; సీతాన్వేషణ యో! అట్లుగాక, రాముండు, సీతనువే

ప్రతిపదాంధ్రటికాతాత్పర్యము

౪౪౨

దకుటకై పంపినదూతయో! యేమియుఁ దెలియకున్నది. అని, తాత్పర్యము.

తేన త్వద్భృతరూపేణ య త్త తవ మనోహరమ్
నానామృగగణాకీణం ప్రమృష్టం ప్రమదావసమమ్. ౧౫

టీక॥ తవ = నీయొక్క ; మనోహరం = సుందరమయినదియును; నానామృగగణాకీణం = నానావిధములయిన మృగములచేతవ్యాపింపఁ బడినదియును; గు; ప్రమదావసం = అంతఃపురవసము; యత్ (అస్తి) = ఏదిగలదో; తత్ = అది; అద్భుతరూపేణ = ఆశ్చర్యకరంబగుదేహముగల; తేనతు = అతనిచేతనే;	ప్రమృష్టం = నశింపఁజేయఁబడినది. నానావిధంబులగు మృగంబులతో నొప్పుచుమనోహరంబై యున్న నీయంతఃపురవసంబంతయు మహాకాయుండగు నావానరుండుతనదేహంబునకుఁజూపరులచేరువాండ, నాశంబునొందించెను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

న తత్ర కశ్చి దుద్దేశో య స్తేన నవినాశితః

టీక॥ యః = ఏది; తేన = ఆవానరునిచేత; నవినాశితః = నశింపఁజేయఁబడలేదో; సః (అధ్యాహృతము) = అట్టి; ఉద్దేశః = ప్రదేశము; కశ్చిత్ = ఒకావక	టియును; తత్ర = అచ్చట; న = లేదు. అయంతంపురంబున, నతండు, నాశంబునొందింపని ప్రదేశ మొక్కటియు నులేదు. అని, తాత్పర్యము.
--	--

యత్ర సా జానకీ సీతా స తేన నవినాశితః. ౧౬

టీక॥ యత్ర = అచ్చట; జానకీ = జనకునికొఱమాతెయగు; సా = ఆ; సీతా = సీతాదేవి; అస్తి = (అధ్యాహృతము) = ఉన్నదో; సః = ఆవృక్షము; తేన = ఆవానరునిచేత; నవినాశితః = న	శింపఁజేయఁబడదయ్యె. జనకమహారాజుకొఱమాతెయగు సీతాదేవియున్న వృక్షము మాత్రము ఆవానరుండు, విలువఁడయ్యె. అని, తాత్పర్యము.
--	---

జానకీరక్షణార్థంవా శ్రమాద్వా నోపలభ్యతే

శ్రీమద్రామాయణము • సుందరకాండము.

స ౪౨

<p>టీక తత్(అధ్యాత్మము)= అది; జానకీరక్షణార్థంవా=సీతయొక్క ర క్షించుటకొఱకో; శ్రమాద్వా= అలస టవలననో; నోపలభ్యతే = అగప డలేదు.</p>	<p>అట్లతండు, సీతయున్నవృక్షంబును, సీతసురక్షించుటకై, విలువలేదో, లేక, యలసటవలన నెఱువఁడయ్యెనో, తెలి యలేదు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

అథవా కశ్యమస్తస్య నైవ తేనాభిరక్షితా. ౧౮

<p>టీక అథవా=అటుగాచేసి; తస్య= అతనికి; శ్రమః=అలసట; కః = ఏడికైనై వ=ఆసీతయే; తేన=ఆవానరునిచేత; అ భిరక్షితా=కాపాడఁబడినది.</p>	<p>అటుగాచేసి, అతనికి శ్రమంబెక్కడి ది? సీతసురక్షించుటకై యెయతండు, ఆ చెట్టును విలువఁడయ్యె. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

చారుపల్లవప్రస్పాద్యం యం సీతా స్వయ మాస్థితా
ప్రవృద్ధ శ్శింశుపావృక్ష స్సవ తేనాభిరక్షితః. ౧౯

<p>టీక చారుపల్లవప్రస్పాద్యం= సుం దరములయినచిగురులతోను బూలతో నుంగూడిన; యం = ఏవృక్షమును; సీ తా=సీతాదేవి; స్వయం=తానె; ఆస్థి తా=అధిష్ఠించినదో; సః=అట్టి; ప్రవృ ద్ధః=పెరిగిన; శింశుపావృక్షశ్చ=శింశు పావృక్షమును; తేన=ఆవానరునిచేత;</p>	<p>అభిరక్షితః=కాపాడఁబడినది. సీతాదేవి, తానేసుందరంబులయిన చిగురులతోనుబువ్వుములతోను జెలఁగు చున్నయొక్క శింశుపావృక్షమునొద్దఁ బోయియుండినది; అతండాశింశుపా వృక్షమునుంగూడ, విలువఁడయ్యె. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

తస్యో గ్రరూపస్యో గ్ర త్వం దండ మాజ్ఞాతు మహానీ
సీతా సంభాషితా యేన తద్వనంచ వినాశితమ్. ౨౦

<p>టీక ఉగ్ర=అధికమయినకోపంబుగల రావణుడా! యేన=ఎవ్వనిచేత; సీతా-</p>	<p>సీత; సంభాషితా = సంభాషించబడిన దో; తత్=ఆ; వనంచ = అశోకవనము</p>
---	--

౪౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪౨

జ్జ

జ్జ

ను;వివాశితం;నశింపఁజేయబడినదో;తన్య=అట్టి;ఉగ్రయాపన్య=భయంకరమయినమేనుగలవానరునకు;త్వం= నీవు; ఉగ్రం=తీవ్రమయిన; దండం=శిక్షను; ఆజ్ఞాతుం=ఆజ్ఞాపించుటకు; అహా=సి=తగుదువు.

మహాకోపముగల రావణుడా! నీత

తోసంభాషించి ఆయనోకవనంబునంతయునశింపఁజేసియిట్లు రెండువిధములను మహాపరాధంబుగావించినభయంకరాకాయండగునావానరునకు, నీవిప్పుడు, తీవ్రమయిన శిక్షయాజ్ఞాపింపవలయును. అని, తాత్పర్యము.

మనః పరిగృహీతాం తాం తవ రక్షోగణేశ్వర
క స్సీతా మభిభాషేత యో నస్యాత్మక్తజీవితః. ౨౧

టీక॥ రక్షోగణేశ్వర=రాక్షసులను మూహమున కధిపుండవగు రావణుడా! యి=ఎవ్వఁడు; త్వక్తజీవితం= విడువఁబడినప్రాణముగలవాఁడు; నస్యాత్=కాడో; నః (అధ్యాత్మతము)=అట్టి; కః=ఎవ్వఁడు, తవ=నీ యొక్క; మనఃపరిగృహీతాం=మనస్సుచేతగ్రహింపఁబడిన; తాం=ఆ; సీతాం=నీతనుగూచి; అభిభాషే

త=మాటలాడును. రాక్షసేశ్వరుండవగు రావణుడా! బ్రతుక నిచ్చగలవాఁడెవ్వఁడును, నీవు మనంబునం బరిగ్రహించి యున్ననీతతో మాటలాడఁడ? ఈవానరుండమాటలాడినాఁడు, కావున, నతండుకలబ్రతుకంబాలఁడు. అనిరాక్షసస్త్రీలు, రావణునితోఁజెప్పిరి; అని, తాత్పర్యము.

రాక్షసీనాం వచ శ్శ్రుత్వా రావణో రాక్షసేశ్వరః
హుతాగ్ని రివ జజ్వల కోపసంవతి తేక్షణః. ౨౨

టీక॥ రాక్షసేశ్వరం=రాక్షసులకుఁ బ్రభుండగు; రావణం= రావణుఁడు; రాక్షసీనాం=రాక్షసస్త్రీలయొక్క; వచః= మాటను; శ్రుత్వా=వి

ని; కోపసంవతి తేక్షణః = కోపముచేఁద్రిప్పుబడిన కండ్లుగలవాఁడై; హుతాగ్ని రివ= హోమముసేయఁబడినయగ్ని హూత్రమువలె; జజ్వల=

జ్జ

జ్జ

మండెను.

రాక్షసేశ్వరుండగు రావణుండు,
రాక్షసస్త్రీలుచెప్పినమాటనువిని, మ
హాకోపంబునొంది, కండ్ల గ్రుడ్లుతి

ప్పుచు, నేతిచేవ్రేల్పబడిన యగ్ని హోదా
త్రంబుమండునట్లు, మండెను.
అని, తాత్పర్యము.

తస్య క్రుద్ధస్య నేత్రాభ్యాం ప్రాపత స్పృగబిందవః
దీప్తాభ్యామివ దీపాభ్యాం సాఙ్గేష స్నేహబిందవః. ౨౩

టీక॥ కుర్చిద్ధస్య=కోపంబునొందిన; పడినవి.

తస్య = ఆరావణునియొక్క; నేత్రా
భ్యాం=కండ్లనుండి; అగ్రబిందవః=కన్నీ
టిబిందువులు; దీప్తాభ్యాం = మండుచు
న్న; దీపాభ్యాం=దీపంబులనుండి; సార్పి
షః=మంటతోఁగూడిన; స్నేహబిందవః
వ=నూనెబిందువులవలె; ప్రాపత=

మండుచున్నదీపంబులనుండి మంట
లతోఁగూడనూ నెబిందువులు నేలంబడు
నట్లు, క్రుద్ధుండగునారావణుని నేత్రం
బులనుండి, మిక్కిలియువేడియైన క
న్నీటిబిందువులు పడినవి.
అని, తాత్పర్యము.

ఆత్మన స్సదృశా శూరా కింకరాన్నామ రాక్షసాన్
వ్యాదిదేశ మహాలేజా నిగ్రహథం హనుమతః. ౨౪

టీక॥ మహాలేజాః= అధికమయినప
రాక్రమముగలరావణుండు; హనుమ
తః= హనుమంతునియొక్క; నిగ్రహ
థం=నిగ్రహించుటకొఱకు; ఆత్మనః=
తనకు; సదృశా = సమానులయిన;
శూరా = యుద్ధశూరులైనట్టి; కింక
రాన్నామ= కింకరులనిప్రసిద్ధులయిన;

రాక్షసాన్=రాక్షసులను; వ్యాదిదేశ=
అజ్ఞాపించెను.
అంత, మహాపరాక్రమ శాలియగు
రావణుండు, బలంబునందనకుసమాను
లునుశూరులునగు కింకరులను రాక్షసు
లను, హనుమంతునినిగ్రహింప, నాజ్ఞా
పించెను. అని, తాత్పర్యము.

తేషా మశీతిసాహస్రం కింకరాణాం తరస్సివ్వామ్

టీక॥ తరస్సివ్వాం=బలవంతులయిన; తేషాం=ఆ; కింకరాణాం=కింకరుల

యొక్క; అశీతిసాహస్రం = ఎనుబదివేలు; ఆసీత్ (అధ్యాహృతము) = ఉండెను.

బలవంతులగు కింకరులను రాక్షసుల పృథ్విమిదివేలమందియుండిరి. అని, తాత్పర్యము.

సర్వయు ర్భవనాత్తస్మా త్కూటముద్గరపాణయః. ౧౫
మహాదరా మహాదంష్ట్రాః ఘోరరూపా మహాబలాః
యుద్ధాభిమనస స్సర్వే హనుమద్గ్రహణోద్యతాః. ౧౬

టీక॥ కూటముద్గరపాణయః = కూటము నాయుధములును ఇనుపగుడియలును శేతులంగలవారలును; మహాదరాః = పెద్దకడుపులుగలవారలును; మహాదంష్ట్రాః = పెద్దకోఱులుగలవారలును; ఘోరరూపాః = భయంకరమయినరూపము గలవారలును; మహాబలాః = అధికమయినబలముగలవారలనగు; తే (అధ్యాహృతము) = ఆకింకరులు; సర్వే = అందఱును; యుద్ధాభిమనసః = యుద్ధమున కభిముఖమయిన మనసుగలవారలై; హనుమద్గ్రహణోద్యతాః = హను

మంతునిపట్టుకొనుటయందుఁ బ్రయత్నముగలవారలై; తస్మాత్ = ఆ; భవనాత్ = ఇంటనుండి; సర్వయుః = వెడలిరి. పెద్దకడుపుగలవారలును పెద్దకోఱులుగలవారలును భయంకరాకారులును మహాబలశాలులునగునాకింకరులను రాక్షసులందఱును, గూటంబునినుపగుడియలను శేతులంవాల్చి యుద్ధంబునకుసన్నద్ధులై హనుమంతునింబట్టుకొనఁదలంచి, యింటనుండి వెడలిరి. అని, తాత్పర్యము.

తే కపింద్రం సమాసాద్య తోరణస్త మవస్థితమ్
అభిచేతు మహావేగాః పతంగ ఇవ పావకమ్. ౧౭

టీక॥ మహావేగాః = అధికమయినవేగముగల; తే = ఆకింకరులు; తోరణస్తం = బహిర్వాకంబుననున్నవాడును; అవస్థితం = సన్నద్ధుడైనవాడునగు; కపిం

ద్రం = వానరశ్రేష్ఠుడైన హనుమంతుని; సమాసాద్య = సమీపించి; పతంగాః = విడువల; పావకమివ = అగ్నిహోత్రమునుగూచివలె; తం (అధ్యాహృత

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౪౪౩

స ౪౨

ము)=ఆహనుమంతునిగూచిక; అభిషే
తుం=ఎదురుగాఁబోయిరి.

మహావేగులగునాకింకరులు, ఆయ
శోకవనికబహిద్వాఁరంబునయుద్ధంబు

నకుసన్నద్ధుండైయున్న హనుమంతునిం

జూచి,మిడుతలగ్నిహవాతముపైకిఁబో

వునట్లు,అతనిపైకిఁబోయిరి,

అని,తాత్పర్యము.

తే గదాభిర్విచిత్రాభిః పరిఘైః కాంచనాంగదైః

ఆజఘ్నుర్వానరశ్రేష్ఠం శరైశ్చ దిత్యసన్నిభైః. ౨౮

టీక॥ తే=ఆకింకరులు;విచిత్రాభిః=

నానావర్ణములయిన;గదాభిః= గద

లచేతను;కాంచనాంగదైః=బంగారపు

ధూపగములుగల;పరిఘైః=ఇనుపగుది

యలచేతను;ఆదిత్యసన్నిభైః= సూర్యు

నితోసమానములయిన;శరైశ్చ=బాణ

ములచేతను;వానరశ్రేష్ఠం= వానరుల

లోనుత్తముండైనహనుమంతుని ; ఆజ

ఘ్నుః=కొట్టిరి.

ఆకింకరులు , వానరోత్తముండగు

హనుమంతుని,నానావర్ణములయినగ

దలచేతనుబంగారముతో నలంకరింపఁ

బడినయినపగుదియలచేతను,సూర్యుని

భంగి వెలుంగుచున్న బాణంబులచేత

నుం,బ్రహరించిరి.అని,తాత్పర్యము.

ముద్గరైః పట్టినై శూలైః ప్రాసతోమరశక్తిభిః

పరివార్య హనుమంతం సహసా తస్థురగ్రతః. ౨౯

టీక॥ తే(అధ్యాహృతము)= ఆకిం

కరులు; ముద్గరైః= ఇనుపగుదియలతో

ను; పట్టినైః = అడ్డకత్తులతోను; శూ

లైః=శూలములతోను ; ప్రాసతోమర

శక్తిభిః = ఈఁటెలతోనుతోమరముల

నునాయుధంబులతోను చిల్లకోలలతో

ను; సహితాః(అధ్యాహృతము)=కూ

డినవారలై; సహసా=శీఘ్రముగా ;

హనుమంతం = హనుమంతుని; పరి

వార్య=చుట్టి; అగ్రతః=ముందట ; త

స్థుః=ఉండిరి.

ఆకింకరులంత, నినుపగుదియలనడ్డ

కత్తులనుశూలంబుల నీఁటెలను దోమ

రంబులనుజిల్లకోలలను, ధరించి , శీ

ఘ్రింబున హనుమంతుం జుట్టుముట్టి ,

యుండిరి. అని,తాత్పర్యము.

వ్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౪౨

హనుమా నపి తేజస్వీ శ్రీమా న్వర్వతసన్నిభః
క్షీతా వావిధ్య లాంగూలం ననాదచ మహాస్వనమ్. ౩౦

టీక॥ తేజస్వీ = అధికమయినపరా	ట్టి = మహాస్వనం = అధికమయినధ్వ
క్రమముగలవాఁడును; శ్రీమాన్ = అం	నిగల్గినట్లుగా; ననాదచ = అటచెను.
దఱికన్న నధికుండును ; పర్వతసన్ని	మహా పరాక్రమశాలియు శ్రీమం
భః = పర్వతముతో సమానుఁడు న	తుండునుబర్వతాకారుండునిగు హను
గు ; హనుమానపి = హనుమంతుం	మంతుండు! త్రోచునునేలపైఁగొట్టి ,
డును ; క్షీతా = ఛూమియందు ;	మహాధ్వనిగల్గినట్లు, అటచెను!
లాంగూలం = తోచును ; ఆవిధ్య = కొ	అని, తాత్పర్యము.

స ఛూత్వా సుమహాకాయో హనుమా న్మారుతాత్మజః
కృష్ణ మా స్ఫోటయామాన లంకాం శఙ్ఖేచ పూరియత్. ౩౧

టీక॥ మారుతాత్మజః = వాయుదే	స్ఫోటయామాన = ఘటించుచున్నెను.
వునికుమారుండయిన; హనుమాన్ =	వాయుదేవునికుమారుండగు హను
హనుమంతుండు ; సుమహాకాయః =	మంతుండు, విజ్ఞయుల బెద్దరూపంబున
మిక్కిలియుండెదదైనదేహముగలవాఁ	రించి, లంకాయంతయు శబ్దంబు నిండున
డు; ఛూత్వా = అయి; శఙ్ఖేచ = ధ్వనిచే	ట్లు, గట్టిగాఘోషించుచుండెను.
త; లంకాం = లంకాపట్టణమును ; పూరి	అని, తాత్పర్యము.
యత్ = నిండుచు; కృష్ణం = గట్టిగా ; ఆ	

తస్య స్ఫోటితశఙ్ఖేన మహతా సానునాదినా
పేతు ర్విహంగా గగనా దుచ్చై శ్చేద మఖోషయత్. ౩౨

టీక॥ తస్య = ఆహనుమంతునియొ	తశఙ్ఖేన = ఘటమునట్టుటయొక్కధ్వని
క్క; మహతా = పెద్దదైన; సానునా	చేత, విహంగాః = పక్షులు ; గగ
దినా = ప్రతిధ్వనితోఁజూడిన; ఆస్ఫోటి	నాత్ = ఆకాశంబుననుండి; పేతుః =

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౪౪౫

స ౪౨

పడినవి. సః (అధ్యాహృతము) = అహను
మంతుడు; ఇదంచ = ఈమాటను ; ఉ
చ్చైః = ఉన్నతముగా; అఘోషయత్ =
అఱచెను.

భయంకరంబును బ్రతిధ్వనులు గలది

యునగునాహనుమంతుని యాస్ఫోటిత
ధ్వనిచేతనాకాశంబుననుండిపక్షులు నే
లంబడినవి; అంతనాహనుమంతుండు,
గట్లని, గట్టిగా నఱచెను.

అని, తాత్పర్యము.

జయ త్యతి బలో రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలిః

రాజా జయతి సుగ్రీవో రాఘవే తాభిపాలితః. ౩౩

టీక॥ అతిబలిః = అధికమయినబలము
గల; రామః = రాముడు; జయతి = అంద
టికన్ననధికుండుగానున్నాడు . మహా
బలిః = అధికమయినబలముగల; లక్ష్మణ
శ్చ = లక్ష్మణుండును; జయతి (అధ్యా
హృతము) = అందటికన్న నధికుండుగా
నున్నాడు. రాఘవేణ = రామునిచేత,
అభిపాలితః = రక్షింపబడిన; రాజా =
రాజైన; సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు ; జయతు

తి = అందటికన్ననధికుండుగానున్నా
డు.

మహాబలుండగురామండు జయం
బుగల్గియున్నవాడు; మహాబలుండగు
లక్ష్మణుండును జయంబు గల్గియున్న
వాడు; వానర రాజుండగుసుగ్రీవుండు
ను, రామునిచేఁబరిపాలితుండై జయం
బుగల్గియున్నవాడు.

అని, తాత్పర్యము.

దాసోహం కోసలేంద్రస్య రామస్యా క్లిష్టకర్మణః

హనుమాన్ శత్రునైన్యానాం నిహంతా మారుతాత్తజః. ౩౪

టీక॥ అహం = నేను ; కోసలేంద్ర
స్య = కోసలదేశమునకధిపతియగు ; అ
క్లిష్టకర్మణః = దుఃఖములేనికార్యము
లుగల; రామస్య = రామునకు; దాసః =
దాసుండను. హనుమాన్ = హనుమం
తుండను పేరుగలవాడను. శత్రునైన్యా

నాం = శత్రువులనైన్యములయొక్క; ని
హంతా = చంపువాడను . మారుతా
త్తజః = వాయుదేవుని కుమారుండను.
నేను, ఎట్టికార్యంబునందును క్లेशం
బునొందనివాడను గోసల దేశాధిపతి
యునగురామునకుదాసుండను; హను

మంతుండను పేరుగలవాడను; శత్రునై కుమారుండను. అని, తాత్పర్యము. వ్యంబులంజంపువాడను; వాయు దేవుని

న రావణసహస్రం మే యుద్ధే ప్రతిబలంభవేత్
శిలాభిస్తు ప్రహరతః పాదపైశ్చ సహస్రశః. ౩౫

టీక॥ శిలాభిస్తు=తాల్ల చేతను; పాద బలముగలది; సహవేత్=కాదు. పైశ్చ=వృక్షముల చేతను; సహస్రశః= తాల్ల చేతను వృక్షంబుల చేతనువే వేయివిధంబులుగా; ప్రహరతః=కొట్టు యివిధంబులంబ్రహరింపుదు విహారము చున్న; మే=నాకు; యుద్ధే = యుద్ధము సేయుచుండునాకు, యుద్ధంబునవేయి నందు; రావణసహస్రం = రావణుల మందిరావణులుసరికాఁజాలరు. యొక్కవేయి; ప్రతిబలం= సరియైన అని, తాత్పర్యము.

అదకయిత్యా పురీం లంకా మభివాద్యచ మైథీలిమ్
సమృద్ధాథోక గమిష్యామి మిషతాం సర్వరక్షసామ్. ౩౬

టీక॥ అహం(అధ్యాహృతము)-నే యెదను. ను; సర్వరక్షసాం= సమస్తరాక్షసులు నేను, ఈరాక్షసులందఱునుజూచు ను; మిషతాం = చూచుచుండఁగా; లం చుండఁగానే యీలంకాపట్టణమునంత కాం=లంకయును; పురీం=పట్టణమును; యునశింపఁజేసి, సీతాదేవికినమస్కారముచేసి, కృతాధుఁడనై, రాముమెద్ద అదకయిత్యా=పీడించి; మైథీలిం = సీ ముచేసి, కృతాధుఁడనై, రాముమెద్ద తాదేవిని; అభివాద్యచ= నమస్కరించి కుఁబోయెదను. అని, హనుమంతుండుగ యు; సమృద్ధాథోక= సంపూర్ణముయి ట్టిగానఱచెను. అని, తాత్పర్యము. నపనిగలవాడనై ; గమిష్యామి=పో

తస్య సన్నాదశబ్దేన తే భవ స్త్యయశంకితాః
దదృశుశ్చ హనుమాంతం సంధ్యా మేఘ మివోన్నతమ్. ౩౭

టీక॥ తే=అకింకరులు; తస్య= అహనుమంతునియొక్క; సన్నాదశబ్దేన =

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౪౪౩

స౪౨

అటుమొక్క ధ్వనిచేత ; భయ
శంక తాః=భయముచేతభయపడిన
వారలు; అభవః=అయిరి. ఉన్నతం=
పొడవైన; సంధ్యామేఘమివ(స్థితం)=
సంధ్యాకాలమునందలి మేఘమువలెను
న్న; హనుమంతం = హనుమంతుని; ద
దృశుశ్చ=చూచిరియు.

ఆకింకరులు, ఆహనుమంతుడుచేసి
నమహాధ్వనికి, భయంబునొంది, అప్పు
డు, సంధ్యాకాలంబునందలి మేఘంబుం
బోలెనత్తున్నతుండై రక్తవణుకండై
క్రాలుచున్నహనుమంతుంజూచిరి.
అని, తాత్పర్యము.

స్వామిసందేశనిశ్చంకా స్తత స్తే రాక్షసాః కపిమ్
చిత్రైః ప్రహరణై ర్భీమై రభిషేతు స్తత స్తతః. ౩౮

టిక||తతః=అటుపిమ్మట; తే=ఆ;
రాక్షసాః=రాక్షసులు; స్వామిసందేశ
నిశ్చంకాః=ప్రభువుయొక్క యజ్ఞచే
భయములేనివారలై; తత స్తతః= అచ్చ
టచ్చటనుండి; చిత్రైః=నానావిధముల
యిన; భీమైః=భయంకరములయిన; ప్ర
హరణైః=ఆయుధములచేత ; కపిం=

హనుమంతుని; అభిషేతుః=ఎదిరించిరి,
ప్రహరించిరనుట.
అంత, నాకింకరులు, రాజాజ్ఞకుబ
ద్ధులుకావున, భయంబువిడిచి, యచ్చట
చ్చటదూరంబుననుండి, భయంకరంబుల
యిననానావిధాయుధంబుల, హనుమం
తుంబ్రహరించిరి. అని, తాత్పర్యము.

స తైః పరివృత శూరై స్సర్వత స్సమహాబలిః
అససాదా యసం భీమం పరిఘం తోరణాశ్రితమ్. ౩౯

టిక||సమహాబలిః= అధికమయినబ
లముతోఁగూడిన; సః= ఆహనుమంతుం
డు; సర్వతః=అంతటను; శూరైః=య
ద్ధంబునందుభయములేనట్టి; తైః= ఆరా
క్షసులచేత; పరివృతః= చుట్టఁబడినవా
డై; తోరణాశ్రితం=ద్వారమునుబొంది

యున్న; ఆయసం=ఇనుముతోఁజేయఁబ
డిన; భీమం= భయంకరమయిన ; పరి
ఘం=గుదియను; అససాద= పొందెను.
అంత, మహాబలుండగు హనుమం
తుండు, నాలుగుప్రక్కలను శూరులగు
నాకింకరులచేతఁబరివేష్టించఁబడినవాఁ

౪౪౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము

స ౪౨

దై, ఆద్యారంబుననున్న భయంకరంబు | అని, తాత్పర్యము.
గునినుపగుదియ యొద్దకుఁబోయెను.

స తం పరిఘ మా దాయ జఘాన రజనీచ రాఁ

టీక సః=ఆహనుమంతుండు; తం=	ఆహనుమంతుండు, ఆయినుపగుది
ఆ; పరిఘం= ఇనుపగుదియను ; ఆదా	యందీసికొని, రాక్షసులంజంపెను.
య=తీసికొని; రజనీచ రాఁ=రాక్షసుల	అని, తాత్పర్యము.
ను; జఘాన=చంపెను.	

స పన్నగమి వాదాయ స్ఫురంతం వినతాసుతః. ౪౦
విచచారాం బరే వీరః పరిగృహ్యచ మారుతిః

టీక వీరః= పరాక్రమశాలియును;	ని; పరిగృహ్యచ=పట్టుకొనియు; అంబ
మారుతిః=వాయుఁడేవుని కుమారుండు	రే, ఆకాశమునందు; విచచార=తిరిగెను
నగు; సః=ఆహనుమంతుండు ; స్ఫురం	పరాక్రమశాలియగు నాహనుమం
తం=ప్రకాశించుచున్న; తం (అధ్యా	తుండు, గరుత్మంతుండుసహృదుఁ డిసి
హృతము)= ఆయినుపగుదియను ; ప	కొనునట్లు ఆయినుపగుదియుం జేకొని,
న్నగం= సర్పమును; వినతాసుతః=ఇవ	జేతంబట్టుకొని, యాకాశంబునవిహరిం
గరుత్మంతుండువలె; ఆదాయ= తీసికొ	చెను. అని, తాత్పర్యము.

స హత్వా రాక్షసా స్వీరాఁ కింకరా వ్తారు తాత్తజః. ౪౧
యద్ధకాంక్షీ పున ర్వీర స్తోరణం సముపాశ్రితః

టీక మారుతాత్తజః=వాయుఁడే	సాఁ=రాక్షసులను; హత్వా=చం
పునికుమారుండును; వీరః= పరాక్రమ	పి; పునః=మఱల; యద్ధకాంక్షీ=యు
శాలియునగు ; సః= ఆహనుమంతుం	ద్ధమునుగోరినవాఁడై; తోరణం=ద్వా
డు; వీరాఁ=పరాక్రమశాలులయిన;	రమును; సముపాశ్రితః=పొందినాఁడు.
కింకరాఁ = కింకరులను ; రాక్ష	వాయుప్రతుండును బరాక్రమవం

శ్రీమద్రామాయణము * సుందర కాండము. ౪౪

స ౪౨

తుండునగు హనుమంతుండు, వీరులగు బుసనె, యుండెను.
నాకింకరులను రాక్షసులంజంపి, మఱల అని, తాత్పర్యము.
యుద్ధంబుఁగోరి, యాబహిద్వారం

తత స్తస్మా ద్భయా స్తుక్తాః కఠిచి త్తత్ర రాక్షసాః. ౪౨
నిహతాః కింకరా సర్వా నావణాయ స్యవేదయన్

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; తత్ర=అచ్చట; తస్మాత్=ఆ; భయాత్=భయమువలన; ముక్తాః=విడువఁబడిన, పాఠినయనుట; రాక్షసాః=రాక్షసులు; కఠిచిత్=కొందఱు; హతాః=చంపఁబడిన; కింకరా=కింకరులను; సర్వా=అందఱను; నావణాయ=రావణునికొ	అకున్యవేదయన్=తెలిపిరి. అంత, నచ్చటనుండి, భయంబునంబాతినకొందఱు రాక్షసులు, “కింకరులందఱు హనుమంతుని చేజంపఁబడిరి.” అని, రావణునకుంజెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.
--	---

స రాక్షసానాం నిహతం మహా ద్భయం
నిశమ్య రాజా పరివృత్తలోచనః. ౪౩
సమాదిదేశా ప్రతిమం పరాక్రమే
ప్రహస్తపుత్రం సమరే సుమజాయమ్

టీక॥ సః=ఆ; రాజా=రావణుడు; రాక్షసానాం=రాక్షసులయొక్క; మహత్=గొప్పదైన; బలం=నైస్యమును; నిహతం=చంపఁబడినదానిగా; నిశమ్య=విని; పరివృత్తలోచనః=ప్రవృఢినికండ్లుగలవాడై; పరాక్రమే=పరాక్రమమునందు; అప్రతిమం=సరిలేనివాడును; సమరే=యుద్ధమునందు; సుదుజాయం=ఎంతమాత్రముజయింపఁగూడనివాడునగు; ప్రహస్తపుత్రం=ప్రహస్తునికొడుకును; సమాదిదేశ=ఆజ్ఞాపించెను. రావణుండు, కింకరులందఱునుజంపఁబడుటను విని, కోపంబునఁగఁడ్లుద్రిష్టచుఁబరాక్రమంబున నెదురులేనివాఁడును యుద్ధంబునజయింపనలవిగానివాఁ
--

దునగు, ప్రహస్తప్రతుని, హనుమం | అని, తాత్పర్యము.
తునిపైకిఁబోవనాజ్ఞాపించెను.

ఇత్యాపే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
సుందరకాండే, ద్విచత్వారింశస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండద్విచత్వారింశస్సర్గటిక,
ముగిసినది.

(అ)

త్రిచత్వారింశస్సర్గః ప్రారంభః.

తత స్స కింకరాన్వత్యా హనుమాన్ధ్యాన మాస్థితః

టీక|| సః=ఆ; హనుమాన్=హను | నాడు.

మంతుడు; కింకరాన్=కింకరులను; ఆహనుమంతుడెట్లు కింకరులంజం
హత్వా=చంపి; తతః= అటుపిమ్మట; పి, యంత, నిట్లనియాలోచించెను.
ధ్యానంచితను; ఆస్థితః = పొంది | అని, తాత్పర్యము.

వనం భగ్నం మయా కైత్యప్రాసాదో న వినాశితః. ౧

టీక|| మయా=నాచేత; వనం= అశో | లేదు.

కవనము; భగ్నం=విఘ్నవలదినది. కై | నేనశోకవనంబును విఠినానుగాని,
త్యప్రాసాదః= దేవాలయమువంటిమే | దేవాలయమువంటియూహేదను విఘ్న
డ; నవినాశితః = నశింపఁజేయఁబడ | నైతిని. అని, తాత్పర్యము.

తస్మాత్ప్రాసాద మశ్యేవ భీమం విధ్వంసయాన్యహమ్

టీక|| తస్మాత్ = అందువలన; అహం= నేను; భీమం=భయంకరమగు ;

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౪౫౦

స ౪౩

ప్రాసాదమప్యేవ=మేడనుగూడనే; వి | బునుంగూడఁబగులఁగొట్టెదను, అని, హ
ధ్వంసయామి=నశింపఁజేసెదను. | నుమంతుండాలోచించెను.
అందువలన, నేనీచైత్యప్రాసాదం | అని, తాత్పర్యము.

ఇతి సంచిత్త్య మనసా హనుమాన్ దర్శయన్ బలమ్. ౨
చైత్యప్రాసాద మాప్లుత్య మేరుశృంగ మివో న్నతమ్
ఆరురోహ కపిశ్రేష్ఠో హనుమా న్నారుతాత్మజః. ౩

టీక|| హనుమాన్ = హనుమంతుం | ముయొక్క-శిఖరమువలెనున్న ; చైత్య
డు; మనసా=మనసుచేత; ఇతి=ఇట్లు; | ప్రాసాదం= దేవాలయమువంటి మేడ
సంచిత్త్య= ఆలోచించి; బలం=బలము | ను; ఆరురోహ=ఎక్కి-ను.
ను; దర్శయన్ = చూపువాఁడై; ఆప్లు | వానరశ్రేష్ఠుండును వాయుకుమా
త్య=ఎగిరి; కపిశ్రేష్ఠః= వానరశ్రేష్ఠుం | రుండునగు హనుమంతుం డిట్లాలోచిం
డును; మారుతాత్మజః= వాయుదేవు | చి, తనబలంబుఁబూవుటకై, యెగిరి ,
నికుమారుండునగు; హనుమాన్ = హ | మేరుశిఖరంబుం బోలె నత్యున్నతంబై
నుమంతుండు; ఉన్నతం=పొడవైన; మే | యున్నచైత్యప్రాసాదంబుమీదికిదుమి
రుశృంగమివ (స్థితం) = మేరుపర్వత | కెను, అని, తాత్పర్యము.

ఆరుహ్య గిరిసంకాశం ప్రాసాదం హరియాధవః
బభౌ స సుమహాతేజః ప్రతిసూర్యఇవోదితః. ౪

టీక|| సుమహాతేజః= మిక్కిలియు | ఇవ=రెండవసూర్యుండువలె; బభౌ=
నధికమయినకాంతిగల ; హరియాధ | ప్రకాశించెను.
వః=వానరసమూహమును బాలించున | వానరోత్తముండును గాంతిమం
ట్టి; సః = ఆహనుమంతుండు; గిరిసంకా | తుండునగునాహనుమంతుండు , పర్వ
శం= పర్వతముతో సమానంబయిన; | తాకారంబయినచైత్యప్రాసాదం బధి
ప్రాసాదం=మేడను; ఆరుహ్య = ఎ | రోహించి , రెండవసూర్యుండనందగి
క్కి; ఉదితః=ఉదయించిన; ప్రతిసూర్య | యొప్పుచుండెను, అని, తాత్పర్యము.

సంప్రద్యవ్యవ దుధకషణం చైత్యప్రాసాద ముత్తమమ్
హనుమాన్ ప్రజ్వల స్తత్యై పారియాత్రోపమోఽ భవత్. ౫

టీక॥ హనుమాన్ = హనుమంతుండు; ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమయినదియు; దుధకషణం = ఎదిరిపడగూడనిదియునగు; చైత్యప్రాసాదం = దేవాలయమువంటి మేడను; సంప్రద్యవ్యవ = నశింపజేసియు; లత్యై = జయలక్ష్మిచేత; ప్రజ్వలన్ = వెలుంగుచు ; పారియాత్రోపమో = పారియాత్రపర్వతమతోఁబోల్చి గలవాఁడు; అభవత్ = ఆయెను. హనుమంతుండు, ఎవ్వరికినిజొరరానియుత్తమంబగునాచైత్యప్రాసాదమునునశింపజేసి, జయలక్ష్మీసమేతంబై, పారియాత్రపర్వతంబుకరసి, వెలుంగుచుండెను. అని, తాత్పర్యము.

స భూత్యా సుమహాకాయః ప్రభావా న్మారుతాత్మజః
ధృష్ట మాస్థిటయామాస లంకాం శర్జేన పూరయత్. ౬

టీక॥ మారుతాత్మజః = వాయుజేవునికొడుకైన; సః = ఆహనుమంతుండు; ప్రభావాత్ = ప్రభావమువలన; సుమహాకాయః = మిక్కిలియుండెడదేహముగలవాఁడు; భూత్యా = అయి; శర్జేన = శబ్దముచేత; లంకాం = లంకను ; పూరయత్ = నింపుచు; ధృష్టం = గట్టిగా ; ఆస్థిటయామాస = భుజంబుదట్టెను. అంత, వాయుకుమారుండగు హనుమంతుండు, ప్రభావంబువలన, మిక్కిలియుగొప్పదేహముదాల్చి, శబ్దములంకయంతయునిండునట్లు, గట్టిగా, భుజంబుదట్టెను. అని, తాత్పర్యము.

తస్య స్థితిశర్జేన మహతా శ్రోత్రఘాతినా
పేతు ర్విహంగమా స్తత్ర చైత్యపాలాశ్చ మోహితాః. ౭

టీక॥ తస్య = ఆహనుమంతునియొక్క; మహతా = పెద్దదియును; శ్రోత్రఘాతినా = చెవులనుపొందినట్టి; ఆస్థిటయామాస = భుజంబుదట్టెటయొక్క; మహతా = పెద్దదియును; శ్రోత్రఘాతినా = చెవులనుపొందినట్టి; అమోహితాః = పక్షులు; పేతుః = పడినవి; చైత్య

పాలాశ్చ = చైత్యప్రాసాదమునురక్షిం
చువారలును; మోహితాః = మూర్ఛ
నొందినారు.
చెవులకుబాధసేయునట్టియాహనుమం
తునియాసోభితిభద్రచేతఁ , బక్షులా

కాశంబుననుండి, నేలఁబడినవి; ఆచైత్య
ప్రాసాదంబునఁగావలియున్నరాక్షసు
లందఱునుమూర్ఛబొందిరి,
అని, తాత్పర్యము.

అస్త్రవిజయతాం రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలః
రాజా జయతి సుగ్రీవో రాఘవేనా భిపాలితః. ౮

టిక॥అస్త్రవిత్ = అస్త్రబులనెఱింగి
గిన; రామః = రాముఁడు; జయతాం =
అందఱి కన్న నధికుండుగా నుండుఁ
గాక. మహాబలః = అధికమైనబలముగల;
లక్ష్మణశ్చ = లక్ష్మణుండును; జయతు (అ
ధ్యాహృతము) = అందఱి కన్న నధికుండు
గానుండుఁగాక. రాఘవేనా = రాముని
చేత; అభిపాలితః = రక్షింపఁబడిన; రా
జా = సుగ్రీవుండు; జయతి = అందఱి కన్న

నధికుండుగానుండుఁగాక.
సమస్తములయినయస్త్రబులనెఱింగి
నరాముండుజయంబునొందుఁగాక; మ
హాబలుండగు లక్ష్మణుండును జయంబు
నొందుఁగాక. వానరరాజుండగు సుగ్రీ
వుండును, రామునిచేరక్షింపఁబడినవాఁ
డై, జయంబునొందుఁగాక.
అని, తాత్పర్యము.

దాసో హం గోసలేంద్రస్య రామస్యా క్లిష్టకమణః
హనుమాన్ శత్రునైన్యానాం సిహంతా మారుతాత్తజః. ౯

టిక॥అహం = నేను; గోసలేంద్రస్య = గో
సలదేశమునకధిపతియైన ; అక్లిష్టక
ర్మణః = దుఃఖములేనికార్యములుగల; రా
మస్య = రామునియొక్క; దాసః = దాసుఁ
డను. హనుమాన్ = హనుమంతుండను
వాఁడను. శత్రునైన్యానాం = శత్రువు

లనైన్యములయొక్క; సిహంతా = చం
పువాఁడను. మారుతాత్తజః = వాయు
దేవునికుమారుండను.
నేను, గోసలదేశాధిపతియను ఎట్టి
కార్యంబునందును క్లేశంబు నొందనివాఁ
డునగు, రామునకుదాసుండ; హనుమం

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము

స ౪౩

తుండనువాడ; శత్రుసేన్యంబులం జం | అని, తాత్పర్యము-
పువాడ; వాయుదేవునికిమారుండ-

స రావణసహస్రం మే యుద్ధే ప్రతిబలం భవేత్
శిలాభిస్తు ప్రహరితః పాదపైశ్చ సహస్రశః. ౧౦

టీక|| శిలాభిస్తు=తాళ్ల చేతను; పా | అది; సభవేత్=కాదు-
దపైశ్చ=వృక్షములచేతను ; సహస్ర తాళ్ల చేతనువృక్షంబులచేతను నా
శః=వేయివిధములను; ప్రహరితః=కొ నావిధంబులంబ్రహరించుచు విహరింబు
ట్టుచున్న; మే=నాకు; యుద్ధే = యుద్ధ సేయచున్ననాకు, యుద్ధంబున, వేయి
మునందు; రావణసహస్రం=రావణుల మందిరావణులను, సరికాంచాలరు-
వేయి; ప్రతిబలం=సరియైనబలముగ | అని, తాత్పర్యము-

అడఁయిల్వొ పురీం లంకా మభివాద్యచ మైధీలీవ
సమృద్ధాథో గమిష్యామి మిషతాం సర్వరక్షసామ్. ౧౧

టీక|| అహం(అధ్యాత్మతము)=నే నాడనై; గమిష్యామి=పోయెదను.
ను; సర్వరక్షసాం = సమస్తరాక్షసులు నేను, ఈ రాక్షసులందఱుఁ జూచు
ను; మిషతాం= చూచుచుండఁగా; లం దుండఁగానే, లంకాపట్టణమునునశించు
కాం=లంకయును; పురీం=పట్టణమును; జేసి, సీతాదేవి; సమసారముచేసి, కృ
అర్థయిల్వొ=పీడించి; మైధీలీం= సీతా తాధుండనై, రామునొద్దకుఁబోయె
దేవిని; అభివాద్యచ = సమసరించి దను. అని, హనుమంతుండు గట్టిగాఁజె
యు; సమృద్ధార్థః = ఈదేవినపనిగల ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త్యా విమానస్థ శైచిత్ర్యస్తా హరియాధపః
సనాద భీమనిహోదో రక్షసాం జనయన్ భయమ్. ౧౨

టీక|| విమానస్థః=చైత్ర్యప్రాసాదం | దః = భయంకరమయినకంఠధ్వనిగల
బునందునున్నవాఁడును ; భీమనిహోదో వాఁడును; హరియాధపః = వానరస

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౪౫౫

స ౪౩

మూహముఁ బాలించునట్టి వాఁడనగు
హనుమంతుండు; చైత్యస్థాన = చైత్య
ప్రాసాదమునందున్న రాక్షసులనుగూ
ర్చి; ఏవం = ఇట్లు; ఉక్త్వా = చెప్పి; రక్ష
సాం = రాక్షసులకు; భయం = వెఱపు
ను; జనయన్ = పుట్టింపుచు; ననాదం = అ
జచెను.

ఇట్లు, ఆవానరోత్తమండగుహను
మంతుండు చైత్య ప్రాసాదంబుననుండు
వారలకుం డెలియఁజెప్పియారాక్షసుల
కుభయంబుగల్గనట్లు, భయంకరంబయి
నధ్వనిం, గావించెను.
అని, తాత్పర్యము.

తేన శబ్దేన మహతా చైత్యపాలా శ్శతం యయుః

గృహీత్వా వివిధా నస్తాన్ నాన్ నాన్ శ్శతాన్ సురశ్వధాన్. ౧౩

టీక॥ మహతా - గొప్పదైన; తేన - పోయిరి.

ఆ; శబ్దేన = ధ్వనిచేత; చైత్యపాలాః = చై
త్యప్రాసాదమునురక్షించునట్టివారు; శ
తం = నూర్గురు; ప్రాసాన్ = ఈఁటెల
ను; శ్శతాన్ = కత్తులను; పరశ్వధాన్ =
గండగొడ్డళ్లను; వివిధాన్ = నానావిధ
ములయిన; అస్తాన్ = ఆయుధముల
ను; గృహీత్వా = తీసికొని; యయుః =

ఆమహాధ్వనివిని, యాచైత్యప్రాసా
దంబునురక్షించు వారలు నూగుకారురా
క్షసులు, ఈఁటెలుఖడ్గంబులుగండగొడ్డ
ళ్లు మొదలగునానావిధంబులగునాయు
ధంబులందీసికొని, హనుమంతునిపైకిఁ
బోయిరి. అని, తాత్పర్యము.

విస్ఫజంతో మహాకాయా మారుతిం పర్యవారయన్

టీక॥ మహాకాయాః = గొప్పదేహ

ములుగల రాక్షసులు; అస్తాన్ (అధ్యా
హృతము) = ఆయుధములను ; విస్ఫజం
తః = విడుచుచు ; మారుతిం = వాయుకు
మారుండయిన హనుమంతుని; పర్యవా

రయన్ = చుట్టుకొనిరి.
గొప్పదేహంబుగలయారాక్షసులు,
నానావిధాయుధంబులం బ్రయోగింపు
చు, వాయుపుత్రుండగు హనుమంతుం
జుట్టుముట్టిరి. అని, తాత్పర్యము.

తే గదాభి ర్విచిత్రాభిః పరిఘైః కాంచనాంగజైః. ౧౪

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪౩

ఆజఘ్ను ర్వానరశ్రేష్ఠం బాదై శ్చాదిత్యసన్నిభైః

టీక॥ తే=ఆరాక్షసులు ; విచిత్రా	జఘ్నుః=కొట్టిరి.
భిః = నానావర్ణములైన; గదాభిః=	ఆరాక్షసులు , నానావర్ణముల
గదలచేతను ; కాంచనాంగదైః =	యినగదలచేతనుబంగారముచే నలంక
బంగారపుపూనులుగల ; పరిష్టైః=	రింపఁబడియుండునినుపగుడియల చేత
నుపగుడియలచేతను; ఆదిత్యసన్నిభైః=	నుసూర్యునిభంగివెలుంగుచున్న బాణం
సూర్యునితోసమానములయిన; బాదై	బులచేతను, వానరోత్తముఁ డగు నా
శ్చ=బాణములచేతను; వానరశ్రేష్ఠం=	హనుమంతుం బ్రహరించిరి.
వానరోత్తముండగుహనుమంతుని ; ఆ	అని, తాత్పర్యము.

ఆవతేభవ గంగాయా స్తోయస్య విప్రులో మహాక. ౧౫

పరిక్షిప్య హరిశ్రేష్ఠం స బభౌ రక్షసాం గణః

టీక॥ మహాక=పెద్దదైన; రక్షసాం=	సుడివలె; బభౌ=ప్రకాశించెను.
రాక్షసులయొక్క ; సః=ఆ; గణః=స	అష్టమవానరశ్రేష్ఠుండగు హను
మూహము; హరిశ్రేష్ఠం= వానరోత్త	మంతుంబుట్టుకొన్న యారాక్షసులగొ
ముండగుహనుమంతుని ; పరిక్షిప్య=చు	ప్పసమూహము, గంగాజలంబులందరి
ట్టుకొని; గంగాయాః=గంగానదియొ	గొప్పసుడివలెనొప్పుచుండెను.
క్క; తోయస్య=జలముయొక్క ; వి	అని, తాత్పర్యము.
ప్రులిః=విశాలమయిన; ఆవతేభవ =	

తతో వాతాత్తజః క్రుద్ధో భీమం రూపం సమాస్థితః. ౧౬

టీక॥ తతో=అటుపిమ్మట ; వాతా	పొందినాడు.
త్తజః = వాయుకుమారుండగుహను	అంత, వాయుదేవునికుమారుండగు
మంతుండు; క్రుద్ధః= కోపమునొందిన	హనుమంతుండు, కోపించి, భయంకరం
వాడై; భీమం= భయంకరమయిన ;	బగురూపంబుధరించెను.
రూపం=దేహమును ; సమాస్థితః =	అని, తాత్పర్యము.

ప్రాసాదస్య మహాస్తస్య స్తంభం హేమపరిష్కృతమ్
ఉత్పాటయిత్వా వేగేన హనుమా స్తవనాత్మజః. ౧౩
తత స్తం భ్రామయామాస శతధార మ్మహాబలిః

టీక॥ మహాబలిః = అధికమయినబలముగల; పవనాత్మజః = వాయుదేవునికుమారుడగు; హనుమాః = హనుమంతుడు; మహాస్తస్య = ఉన్నతమయినశిఖరముగల; ప్రాసాదస్య = చైత్యప్రాసాదముయొక్క; హేమపరిష్కృతం = బంగారముచేసలంకరింపబడిన; స్తంభం = స్తంభమును; వేగేన = వేగముచేత; ఉత్పాటయిత్వా (ఉత్పాట్య) = పెరికి; తతః = అటుపిమ్మట; తం = ఆ స్తంభ

మును; శతధార = నూలువిధములుగా; అరం = శీఘ్రముగా; భ్రామయాస = త్రిప్పెను.
మహాబలండును వాయుపుత్రుండు నగు హనుమంతుండును, బంగారముచేసలంకరింపబడినయా చైత్యప్రాసాదమందలి స్తంభమును వేగంబునం బెరికి, దానిం బలువిధంబుల శీఘ్రంబుగాఁదిప్పెను-అని తాత్పర్యము.

తత్ర చాగ్ని స్సమభవ త్ప్రాసాద శ్చాప్యదహ్యత. ౧౪

టీక॥ తత్ర = అచ్చట; అగ్నిశ్చ = అగ్నిహోత్రమును; సమభవత్ = పుట్టెను; ప్రాసాదశ్చాపి = చైత్యప్రాసాదమును; అదహ్యత = దహింపబడినది.

అట్టిలా స్తంభమును దిప్పటచేత నిప్పుపుట్టినది; దానిచేతనాచైత్యప్రాసాదంబంతయు మండిపోయినది.
అని, తాత్పర్యము.

దహ్యమానం తతో దృష్ట్వా ప్రాసాదం హరియాధపః
స రాక్షసశతం హత్వా వజ్రేణేంద్ర ఇవాసురాః. ౧౫
అంతరిక్షే స్థిత శ్శ్రీమా నదం వచన మబ్రవీత్

టీక॥ శ్రీమాః = అందఱి కన్ననది కుండును; హరియాధపః = వానరస

మూహముఁబాలించునట్టి వాఁడునగు సః = ఆ హనుమంతుండు; తతః = అటు

పిమ్మట;దహ్యమానం=దహింపఁబడుచున్న;ప్రాసాదం=చైత్యప్రాసాదమును;దృష్టా=చూచి;తేన (అధ్యాహృతము)=ఆ స్తంభముచేత;రాక్షసశతం=రాక్షసులయొక్క-నూటిని;వజ్రేణ=వజ్రాయుధముచేత; ఇంద్రః = దేవేంద్రిండు;అసురానావ = అసురులంబోలె;హత్వా=దంపి; అంతరిక్షే=ఆకాశమునందు;స్థితః=ఉన్నవాడై;ఇదం=

ఈ;వచనం=మాటను; అబ్రవీత్ = పలికెను.

శ్రీమంతుండును వానరశ్రేష్ఠుండునగునాహనుమంతుండు , ఆచైత్యప్రాసాదంబుదగ్గమగుటంజూచి , ఆ స్తంభముచేత,ఇంద్రుండువజ్రముచేత నసురులంజంపునట్లు, ఆ రాక్షసులనూర్వరంజంపి,యంతరిక్షంబుననుండి,యిట్లని,చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

మాదృశానాం సహస్రాణి విస్ఫుష్టాని మహాశ్చ నామ్. ౨౦
బలినాం వానరేంద్రాణాం సుగ్రీవవశవత్కనామ్

టీక॥మహాత్మనాం=అధికమయినపరాక్రమముగలవారలును;బలినాం=అధికమయినబలముగలవారలును;సుగ్రీవవశవత్కనాం=సుగ్రీవునియధీనతయందున్నవారలునగు;మాదృశానాం=నావంటివారలయిన; వానరేంద్రాణాం=వానర శ్రేష్ఠులయొక్క ; సహస్రా

ణి=వేలు;విస్ఫుష్టాని=పంపఁబడినవి. మహాపరాక్రమశాలులును మహాబలులును సుగ్రీవునివశంబుననున్నవారలు నగునావంటివానరశ్రేష్ఠులు, వేనవేలుగా,సుగ్రీవునిచే , సీతాదేవినివెదకుటకై,పంపఁబడిరి. అని, తాత్పర్యము.

అటంతి వసుధాం కృత్వాం వయ మస్యేవ వానరాః. ౨౧

టీక॥వయం=మేమును;అస్యే=ఇతరులయిన;వానరాశ్చ=వానరులును;కృత్వాం=సమస్తమయిన; వసుధాం=భూమియంతయు; అటంతి=తిరుగుచున్నారు.

మేముమాత్రమేకాదు; ఇంకననేకులువానరలిట్లుభూమియంతయు,సీతను వెదకుచుదిరుగుచున్నారు. అని, తాత్పర్యము.

దశనాగబలాః కేచి త్కేచి ద్దశగుణోత్తరాః

కేచి న్నాగసహస్రస్య బభూవు స్తుల్యవిక్రమాః. ౨౨

టీక॥ కేచిత్ = కొందఱు; దశనాగబ	మముగలవారలు; బభూవుః = అయిరి.
లాః = పదియేనుంగులబలముగలవార	అందుఁ, గొందఱుపదియేనుంగులబ
లు. కేచిత్ = కొందఱు; దశగుణోత్త	లంబుగలవారలు; కొందఱునూతేనుం
రాః = పదంతలచేనధికులు, నూతేనుం	గులబలముగలవారలు; కొందఱువేయి
గులబలముగలవారలనుట. కేచిత్ = కొం	మేనుంగులబలముగలవారలు.
దఱు; నాగసహస్రస్య = ఏనుంగులవేయి	అని, తాత్పర్యము.
కి; తుల్యవిక్రమాః = సరియైనపరాక్ర	

సంతి చౌఘబలాః కేచి త్కేచి ద్వాయుబలోపమాః

అప్రమేయబలా శ్చాన్యే తత్రా స స్థాయీయాధపాః. ౨౩

టీక॥ తత్ర = అచ్చట; కేచిత్ = కొం	హములంబాలించువారలు; అప్రమేయ
దఱు; ఓఘబలాశ్చ = ఓఘమనెడుసంఖ్యగ	బలాః = కొలఁత పెట్టరానిబలముగలవా
లయేనుంగులబలముగలవారలును; సం	రలు; అసన్ = అయిరి.
తి = ఉన్నారు. కేచిత్ = కొందఱు; వా	అచ్చటఁ, గొందఱు, ఓఘమనుసంఖ్య
యుబలోపమాః = వాయువుయొక్క-బ	గలయేనుంగులబలముగలవారలు; కొం
లంబుతోఁబోల్కి-గలవారలు, అంతటిబ	దఱువాయుబలముగలవారలు; ఇతరుల
లముగలవారలనుట. అన్యే = ఇతరులయి	గువానరశ్రేష్ఠుల బలమునకుఁ గొలంది
న; హరియాధపాశ్చ = వానరసమూ	యెలేదు. అని, తాత్పర్యము.

ఈదృగ్విధై స్తు హరిభి ర్వ్యతో దంతసఖాయుధైః

శతై శ్శతసహస్రైశ్చ కోటిభి రయుతైరపి. ౨౪

ఆగమిష్యతి సుగ్రీవ సర్వేషాం వో నిషూదనః

టీక॥ వః = మీయొక్క; సర్వేషాం =	తనఖాయుధైః = దంతములునుగోళ్లునె
అందఱియొక్క-యు; నిషూదనః = చంపు	యాయుధంబులు గాఁగల ; ఈదృగ్వి
వాఁడగు; సుగ్రీవస్తు = సుగ్రీవుఁడును. దం	ధైః = ఇట్టి; హరిభిః = వానరులచేత; శ

తైః=నూలులచేతను ; శతసహస్రైశ్చ=లక్షలచేతను; అయుతైరపి=దశసహస్రములచేతను; కోటిభిః=కోటులచేతను; వృతస్తు=చుట్టబడినవాండ్రయే; ఆ గమిష్యతి=రాగలడు.

మిమ్ములనందఱుంజంపునట్టి వాడగు అని, తాత్పర్యము.

నేయ మ స్తీ పురీ లంకా న యూయం నవరావణిః. ౨౫
యస్తా దిత్వాకునాశేన బద్ధం వైరం మహాత్మనా

టిక॥ యస్తాత్=ఎందువలన; మహాత్మనా=అధికమయిన పరాక్రమముగల, లేక, పూజ్యమయిన స్వభావముగల; ఇత్వాకునాశేన= ఇత్వాకువంశమునంబుట్టినవారలకుఁ బ్రభుండైన రామునితో; వైరం=పగ; బద్ధం=కట్టబడినదో; తస్తాత్(అధ్యాహృతము)=అందువలన; ఇయం=ఈ; లంకా= లంకయును; పురీ=పట్టణము; న=లేదు, యూయం=మీరు; న=లేరు. రావణశ్చ= రావణుండును; న=లేడు. మీరు మహాత్ముండగు రామునితో వైరంబువహించినారు, కావున, నింకనీలంకాపట్టణమెంతమాత్రమునుండదు, నాశంబునొందును; మీరునుండరుచంపలుదుదురు; అట్లు రావణుండునికనుండదు. అని, హనుమంతుండు, చెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
సుందరకాండే, త్రిచత్వారింశస్సర్గః.
ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థఃచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండత్రిచత్వారింశస్సర్గటిక,
ముగిసెనది.

అ

చతుశ్చత్వారింశసగ్ ప్రారంభః.

సందిప్తో రాక్షసేంద్రేణ ప్రహస్తస్య సుతో బలీ
జంబుమాలీ మహాదంష్ట్రో నిర్జగమ ధనుర్ధరః. ౧
రక్తమాల్యాంబరధర స్సగ్ధీ రుచిరకుండలః
మహాస్త్వివృత్తనయన శృండ స్సమరదుర్జయః. ౨
ధను శ్శక్రధనుః ప్రఖ్యం మహా ద్రుచిరసాయకమ్
విష్పారయానో వేగేన వజ్రాశనిసమన్వనమ్. ౩

టీక॥ మహాదంష్ట్రః = పెద్దకోటలు
గలవాడును; రక్తమాల్యాంబరధరః =
ఎఱ్ఱనిపుష్పమాలికలనువస్త్రములను ధరించినవాడును; స్సగ్ధీ = మంచిపుష్ప
మాలికలు గలవాడును ; రుచిరకుండలః = సుందరములయినకుండలములుగలవాడును; మహా = పెద్దదేహము
గలవాడును; వివృత్తనయనః = గుండ్రములయినకండ్లుగలవాడును; చండః = భయంకరుండును; సమరదుర్జయః = యుద్ధంబునందు జయింప నలవిగానివాడును; బలీ = అధికమయినబలముగలవాడును; రాక్షసేంద్రేణ = రాక్షసులకుఁ బ్రభుఁడైనరావణునిచేత; సందిప్తః = అట్లా
పింపఁబడినవాడును; ప్రహస్తస్య = విహస్తునియొక్క; సుతో = కొడుకునగు; జంబుమాలీ = జంబుమాలియనువాడు;

ధనుర్ధరః = వింటినిధరించినవాడై; శక్రధనుః ప్రఖ్యం = ఇంద్రధనుస్సుతోనమానమయినదియు; మహాత్ = గొప్పదియు; రుచిరసాయకం = సుందరములయినబాణంబులుగలదియునగు; ధనుః = వింటిని; వేగేన = వేగముచేత; వజ్రాశని సమన్వనం = పిడుగుమోతతోనమానమయినధ్వనిగల్గినట్లు ; విష్పారయానః = సారింతుచు; నిజగామ = వెడలెను.

మహాదంష్ట్రుండును, ఎఱ్ఱనిపుష్పమాలికలును వస్త్రంబులునుధరించిన వాడునుశిరంబునంబూలు ముడుచుకొన్నవాడునుసుందరంబులయిన కుండలములుగలవాడునుమహాకాయుండునుగుండ్రములయిననేత్రములుగలవాడునుభయంక రాకారుండునుయుద్ధంబుననెవ్వ

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౪

రికినిజయింపనలవిగానివాడును బ్రహ్మ
స్తునిపుత్రుండునగు జంబుమాలి యను
వాడు, రావణునిచేనాజ్ఞాపితుండై, ఇం
ద్రధనుస్సుంబోలినగొప్పధనువునునుండ

రములయినబాణంబులుండాల్పి, విడుగు
పడినట్లు మహాధ్వనిగలుగునట్లునారిసా
రించుచు, హనుమంతునిమీఁదికి, వెడతెను
అని, తాత్పర్యము.

తస్య విష్ణౌరఘోషేణ ధనుషో మహతా దిశః
ప్రదిశశ్చ నభత్యైవ సహసా సమపూర్వతః. ౪

టీక॥ తస్య = ఆజంబుమాలియొక్క;
ధనుషః = వింటియొక్క; మహతా = పె
ద్దదైన; విష్ణౌరఘోషేణ = నారిసారిం
చుటయొక్కధ్వనిచేత; దిశః = దిక్కులు
ను; ప్రదిశశ్చ = విదిక్కులును; నభత్యై
వ = ఆకాశమును; సహసా = శేఘ్రము

గా; సమపూర్వతః (సమపూర్వంతః) =
నింపఁబడినవి.
అప్పుడా జంబుమాలినారిసారింపఁ
గాంగొనమహాధ్వనదిక్కులునువిదిక్కు
లునుసూర్యార్ధాంభాగంబులును, నిం
పిచెలంగినది. అని, తాత్పర్యము.

రథేన ఖరయుక్తేన త మాగత ముదీత్య సః
హనుమా న్వేగసంపన్నో జహషచ సనాదచ. ౫

టీక॥ వేగసంపన్నః = వేగముతోఁ
గూడిన; హనుమా = హనుమంతుం
డు; ఖరయుక్తేన = గాడిదలతోఁగూడి
న; రథేన = రథముచే; ఆగతం = వచ్చిన;
తం = ఆజంబుమాలిని; ఉదీత్య = చూచి;
జహషచ = సంతోషించెను, సనాద
చ = ధ్వనిగావించెను.

వేగవంతుండగు నా హనుమంతుం
డు, గాడిదలుగట్టినరథంబుమీఁదవచ్చిన
యాజంబుమాలింబాచి, మఱలయుద్ధం
బుసేయఁగలెననుసంతోషంబున, సింహ
నాదంబుగావించెను.
అని, తాత్పర్యము.

తం తోరణవిటంకస్థం హనుమంతం మహాకపిమ్
జంబుమాలీ మహాబాహు ర్వివ్యాధ సశిలై శ్శరైః. ౬

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౮౬౩

స ౪౪

టిక॥మహాబాహుః= పెద్దచేతులు
గల;జంబుమాలీ=జంబుమాలి;తోరణవి
టంకస్థం=ద్వారమునందలిగువ్వగూడు
లయందున్న,గువ్వగూడులువేసియుండు
దూలముపైనున్నయనుట;మహాకపిం=
పెద్దకోతి;యనిన,హనుమంతుని; నిశి
త్రై=తీర్థములయిన;శరైః=బాణముల

చేత;వివ్యాధ=కొట్టెను.

మహా బాహుండగు జంబుమాలి
ద్వారంబుపైఁగావేసియుండు దూలం
బుననున్న హనుమంతుని, దీక్షంబులగు
బాణంబులంబ్రహరించెను.

అని,తాత్పర్యము.

అర్థఃచంద్రేణ వదనే శిరస్యే కేన కణిణా

బాహ్వా ర్వివ్యాధ నారాచై దశభి స్తం కపీశ్వరమ్. ౭

టిక॥సం(అధ్యాహృతము)= ఆజం
బుమాలి;తం=ఆ;కపీశ్వరం=వానరశ్రే
ష్ఠుండగుహనుమంతుని;వదనే= ముఖ
మునందు;అర్థఃచంద్రేణ=అర్థఃచంద్ర
మువంటిబాణముచేతను;శిరసి = తల
యందు;ఏకేన = ఒక్కటయిన;కణిణ
నా = చెవివంటిబాణముచేతను; బా
హ్వాః=చేతులందు; దశభిః=పదియ

యిన;నారాచైః= అచ్చముగ్గనుపబాణ
ముల చేతను;వివ్యాధ=కొట్టెను.

ఆజంబుమాలి, హనుమంతుని, ము
ఖంబున, మొక్క యర్థఃచంద్రాకార
బాణంబును, శిరంబుననొక్కచెవివంటి
బాణంబును, బాహువులయందుం బది
యినుపబాణంబులను, బ్రయోగించెను.

అని,తాత్పర్యము.

తస్య తచ్చుశుభేతామ్రం శరేణాభిహతం ముఖమ్

శరదీవాంబుజం పుల్లం విధం భాస్కరరత్నినా. ౮

టిక॥తామ్రం=ఎఱ్ఱనిదియును; శరే
ణ=బాణముచేత;అభిహతం = కొట్ట
బడినదియునగు;తస్య= ఆహనుమంతు
నియొక్క;తత్=ఆ;ముఖం= ముఖము;
శరది=శరద్భుతువునందు;పుల్లం= విక

సించినదియును ; భాస్కరరత్నినా=
సూర్యకిరణముచేత;విధం= వ్యాపింపఁ
బడినదియునగు;అంబుజమివ = ఎఱ్ఱదా
మరపూవువలె ; శుశుభే = ప్రకా
శించినది.

౪౬౪ ప్రతిపచాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪౪

౪౬౪

౪౬౪

<p>స్వభావంబున నె యెట్లనైనదియు బాణములచేఁగొట్టఁబడినది కావునర క్తముచేవ్యాపింపఁబడినదియునగు నాహనుమంతునిముఖము, శరదృతువునందుఁ</p>	<p>జక్కఁగా వికసించినదియు సూర్యకిరణంబుచేవ్యాప్తమయినదియునగు నెట్లనికమలంబుంబోలెఁ, బ్రకాశించినది. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

తత్తస్య రక్తం రక్తేన రంజితం శుశుభే ముఖమ్
యథాకాశే మహాపద్మం సిక్తం చందనబిందుభిః ౯

<p>టిక॥ రక్తం=ఎట్లనిదియు; రక్తేన=నెత్తురుచేత; రంజితం=ఎట్లఁగాఁజేయుఁబడినదియునగు; తస్య=ఆహనుమంతుని యొక్క; తత్=ఆ; ముఖం=ముఖము; ఆకాశే=ఆకాశమునందు; చందనభిందుభిః=రక్తచందనముయొక్క-బిందువులచేత; సిక్తం=తమపఁబడిన; మహాపద్మం=యథా=ఎట్లుగలువవలె ; శుశు</p>	<p>భే=ప్రకాశించినది. స్వభావంబున నెయెట్లనిదియు రక్తముగాఁబడుచుండుటవలనమఱియు నెట్లుగా నున్నదియునగు నాహనుమంతుని ముఖంబు, ఆకాశంబున, రక్తచందనద్రవంబుచేఁడడుపఁబడియుండు నెట్లుగలువయుంబోలెఁబ్రకాశించినది. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

చుకోప బాణాభి హతే రాక్షసస్య మహాకపిః

<p>టిక॥ మహాకపిః=పెద్దకోతియును నహనుమంతుఁడు; రాక్షస్య=రాక్షసుడయినజంబుమాలియొక్క ; బాణాభి హతః = బాణముచేఁగొట్టఁబడినవాఁ</p>	<p>డై; చుకోప=కోపించెను. హనుమంతుం డిట్లు జంబుమాలిచే బాణంబులంబ్రహరింపఁబడి, కోపంబు నొందెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తతః పార్శ్వే తివిభ్రలాం దదర్శ మహతీం శిలామ్. ౧౦

<p>టిక॥ సః(అధ్యాహృతము)=ఆహనుమంతుఁడు; తతః=అటుపిమ్మట ; పార్శ్వే=ప్రక్కయందు ; తివిభ్ర</p>	<p>లాం = మిక్కిలియువికాలమయినది యు; మహతీం = పెద్దదియునగు; శిలాం=తాళిని; దదర్శ=చూచెను.</p>
---	--

౪౬౪

౪౬౪

అంత, నాహనుమంతుండు, తనప్రయండుటంజూచెను.
కొనుచుక్క-వికాలమయిన పెద్దతాయి అని, తాత్పర్యము.

తరసా తాం సముత్పాట్వ చిక్షేప బలవ ద్భలీ

టీక॥ బలీ=అధికమయిన బలముగ బలవంతుండగు నా హనుమంతుం
లహనుమంతుండు; తరసా=వేగముచే డు, వేగంబుననాతొలింబెకలించి, తనబ
త; తాం=ఆతొలిని; సముత్పాట్వ = లంబు కొలందిజంబుమాలిపై నైచెను.
పెటికి; బలవత్=బలముగల్గినట్లుగా; అని, తాత్పర్యము.
చిక్షేప=నైచెను.

తాం శరై ర్దశభిః క్రుద్ధ స్తాడయామాస రాక్షసః. ౧౧

టీక॥ రాక్షసః=రాక్షసుండగు జం మాస=కొట్టెను.
బుమాలి; క్రుద్ధః=కోపము నొందినవాఁ అంతజంబుమాలి, కోపించి, పదిదా
డై; తాం=ఆతొలిని; దశభిః = పదియై గంబులనాతొలింబడంగొట్టెను.
న; శరైః=దాణములచేత; తాడయా అని, తాత్పర్యము.

విపన్నం కమః త ద్దృష్ట్వా హనుమాం శృండ విక్రమః
సాలం విపుల ముత్పాట్వ భ్రామయామాస వీర్యవాన్. ౧౨

టీక॥ చండవిక్రమః= భయంకరమ సాలవృక్షమును; ఉత్పాట్వ = పెటికి;
యినపరాక్రమముగలవాఁడును; వీర్య భ్రామయామాస=త్రొప్పెను.
వాన్= అధికమయినపరాక్రమముగల అంత, భయంకరంబగుపరాక్రమం
వాఁడునగు; హనుమాన్ = హనుమం బుగలహనుమంతుండు, తానువైచినతా
తుండు; విపన్నం=కొట్టువడిన; తత్= యివ్యర్థమగుటంబొచ్చి, వికాలంబగు
ఆ; కమః=కార్యమును; దృష్ట్వా=చూ నొక్కసాలంబుంబెటికి, గిటుగిటుద్రొపె
చి; విపులం = వికాలమయిన; సాలం= ను. అని, తాత్పర్యము.

భ్రామయంతం కపిం దృష్ట్వా సాలవృక్షం మహాబలమ్

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪౪

చిత్తే ప సుబహూక్ బాణాక్ జంబుమాలీ మహాబలి: ౧౩

టిక మహాబలి= ఆధికమయినబలి	లను; చిత్తే ప=చేసెను.
ముగల; జంబుమాలీ=జంబుమాలి; సాల	మహాబలిండగుజంబుమాలి, యట్లు
వృక్షం=సాలవృక్షమును; భామయం	సాలవృక్షంబుఁద్రిప్పుచున్నవాని మహా
తం=త్రిప్పుచున్న; మహాబలిం=ఆధికమ	బలిండగుమానుమంతునిఁజూచి, పెక్కు
యినబలిముగల; కపిం=హనుమంతుని;	బాణంబులు ప్రయోగించెను.
దృష్ట్యా=చూచి; సుబహూక్=మిక్కిలి	అని, తాత్పర్యము.
యనేకములయిన; బాణాక్=బాణము	

సాలం చతుర్థి శ్రీశ్చేద వానరం పంచభి ర్భుతే
ఉరస్యేకేన బాణేన దశభిస్తు స్తవాంతరే. ౧౪

టిక స: 'అధ్యాహృతము)= ఆజం	పదిబాణములచేతను; వివ్యాధ (అధ్యా
బుమాలి; సాలం=సాలవృక్షమును; చ	హృతము)=కొట్టెను.
తుర్థి=నాలుగుబాణములచేతను; చి	ఆజంబుమాలి, నాలుగుబాణంబుల
శ్చేద=నత్తికెను. వానరం=హనుమంతు	నాసాలవృక్షమునుఁబిండించి, హనుమం
నిఃఘశే=ఘజమునందు; పంచభి= ఆ	తునిఁఘజంబున నయిదు బాణంబులును
యిదుబాణములచేతను; ఉరసి = అ	టొమ్మునకొక్క-బాణమును స్తన ప్రదే
మ్మునందు; ఏకేన=ఒక్కటయిన; బాణే	శములందుఁబదిబాణంబులును, బ్రయో
న=బాణముచేతను; స్తవాంతరేతు =	గించెను. అని, తాత్పర్యము.
స్తనంబులనడుమనుమాత్రము; దశభి=	

స శరైః పూరితతనుః కోక్రిధేన మహతా వృతః
త మేవ పరిఘం గృహ్య భామయామాస వేగితః. ౧౫

టిక సః=ఆహనుమంతుడు ; శ	తా=ఆధికమయిన; కోక్రిధేన= కోప
రైః=బాణంబులచేత; పూరితతనుః=	ముచే; వృతః=వ్యాపింప బడినవారై;
నిండుబడినదేహముగలవారై; మహ	రం=ప్రచండమేవ= అనుపగుదియనే;

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౪౬

స ౪౪

గృహ్య(గృహీత్వా)-తీసికొని, వేగ
తః=వేగమునొందినవాడై; భ్రామ
యామాస=ప్రిష్టను.

అట్లాహనుమంతుండు, తనదేహం

బంతయుచాణంబులం గప్పబడగామ
హాకోపంబునొంది యాయినుపగుడియ
నేదీసికొని, వేగంబునంద్రిష్టను.

అని, తాత్పర్యము.

అతివేగో తివేగేన భ్రామయిత్వా బలోత్కటః

పరిఘం పాతయామాస జంబుమాలే మకామూరసి. ౧౬

టీక||అతివేగః= అధికమయినవేగ

ముగలవాడును;బలోత్కటః=బలము
చేమిక్కిలియు సధికుడైన వాడునగు
హనుమంతుండు;అతివేగేన= అధికమ
యినవేగముచేత;భ్రామయిత్వా= ప్రి
ష్ట;పరిఘం= ఇనుపగుడియను; జంబు
మాలే=జంబుమాలియొక్క;మకా
రసి = పెద్దతోమ్మనందు;పాతయా

మాస=పడవేసెను.

కొలందిలేనిబలముగలవాడును మ
హావేగముగలవాడునగు నాహనుమం
తుండు, ఇట్లు మహావేగంబునంద్రిష్ట,
యాయినుపగుడియను వికొలంబగునా
జంబుమాలియొమ్మపై,పై నెను.

అని, తాత్పర్యము.

తస్య చైవ శిరోనాస్తి న బాహూ న చజానునీ

న ధను నక రథో నా శ్వాస్తత్రాదృశ్యంత నేషవః. ౧౭

టీక||తత్ర=అచ్చట;తస్య=ఆజంబు
మాలియొక్క;శిరశ్చైవ=తలయును;
నాస్తి=లేదు.బాహూ = చేతులును;
న=లేవు.జానునీ=మోకాళ్లును. న=
లేవు.ధనుః=విల్లును;న=లేదు. రథః=ర
థమును;న=లేదు.అశ్వాః= గుఱ్ఱములు
ను, గాడిదలును;న=లేవు. ఇషవః=చా

ణములును;నాదృశ్యంత = చూడబడ
లేదు.

అంత, నచ్చట, నాజంబుమాలితల
గానిచేతులుగాని మోకాళ్లుగాని వి
ల్లుగాని రథముగాని గాడిదలుగాని చా
ణంబులుగాని,యేదియునగపడలేదు.

అని, తాత్పర్యము.

సహత స్సహసాలేన జంబుమాలీ మహాబలః

పపాత నిహతో ధూమా చూణి తాంగవిధూషణః. ౧౮

టీక॥ మహాబలిః=అధికమయినబలముగల; సః=ఆ; జంబుమాలి=జంబుమాలి; తేన=ఆహుమంతునిచేత; సహసా=వేగముచేత; హతః=కొట్టబడినవాడై; నిహతః=చంపబడినవాడై; చూణి తాంగవిధూషణః=చూణముగాఁజేయఁబడినదేహమును సోములునుగలవాడై; ధూమా=నేలయందు; పపాత=పడెను. అట్లు హనుమంతుండు వేగంబునం గొట్టఁగానే, మహాబలిండుగా నాజంబుమాలి, చచ్చుటయె గాక, అతనిదేహంబునాభరణంబులునుబాణములై రూపఙ్గనలంబడినవి. అని, తాత్పర్యము.

జంబుమాలించ నిహతం కింకరాంశ్చ మహాబలాత్
చుక్రోధ రావణ శ్చృత్వా కోపసంరక్తలోచనః. ౧౯

టీక॥ రావణః=రావణుండు; జంబుమాలించ=జంబుమాలిని; నిహతం=చంపబడినవానిం గాను; మహాబలాత్=అత, రావణుండు, బలవంతులగు అధికమయినబలముగల; కింకరాంశ్చ=కింకరులుచంపఁబడుటయె గాక జంబుకింకరులును; నిహతాత్ (అధ్యాహృతము)=చంపఁబడిన వారలం గాను; శ్రుత్వా=విని; కోపసంరక్తలోచనః=కోపముచే నెఱ్ఱనైవకండ్లుగలవాడై; చుక్రోధ=కోపించెను. అంత, రావణుండు, బలవంతులగు కింకరులుచంపఁబడుటయె గాక జంబుమాలియుఁజంపఁబడుటనువిని, గనుఁగొనల నెఱుపుగదుర, మహాకోపంబు నొందెను. అని, తాత్పర్యము

స రోషసంవతీత తామ్రలోచనః

ప్రహస్తప్రతే నిహతే మహాబలే

అమాత్య పుత్రా నతివీర్య విక్రమాః

సమాచి దేశా శు నిశాచరేశ్వరః. ౨౦

టీక॥ మహాబలే= అధికమయిన బలముగల; ప్రహస్తప్రతే=ప్రహస్తునికొదుకై నజంబుమాలి; నిహతే=చంపబడిగా; నిశాచరేశ్వరః=రాక్షసులకుఁబ్రభు

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౮౬

స ౪౫

<p>వైసఃసః-అరావణుడు;రోషసంపత్తి తతామ్రలోచనః- కోపముచేర్చిదిప్పబ దినయెఱ్ఱసికండ్లుగలవాడై; అశు = శీ ఘ్రిముగా ; అతివీర్యవిక్రమా-అధి కమయినబలమును బరాక్రమమునుగల వారలగు;అమాత్యపుత్రా-మంత్రిపు త్రులను;సమాదిదేశ-అజ్ఞాపించెను.</p>	<p>మహాబలుండగుప్రహస్తపుత్రుండు బంబుమాలిచావఁగానే, రావణుండు, కోపంబునం గనులనెఱ్ఱదనంబుగదుర, శీఘ్రింబున, మహాబలపరాక్రమశాలుల గుమంత్రిపుత్రుల, హనుమంతునిపైకి, బోవనాజ్ఞాపించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
సుందరకాండే, చతుశ్చత్వారింశస్సర్గః.
ఇది, స్వప్రార్థనము.

ఇది, పరమార్థవఁద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండ చతుశ్చత్వారింశస్సర్గటిక,
ముగిసినది.

(౨)

పంచచత్వారింశస్సర్గః ప్రారంభః.

తతస్తే రాక్షసేంద్రేణ చోదితా మంత్రిణ స్సృతాః .
నిర్యయు భవనాత్తస్మాత్సప్తసప్తాచివచనః. ౧
మహాబల పరీవారా ధనుష్షంతోమహాబలాః
కృతా స్త్రాస్త్రవిదాం శ్రేష్ఠాః పరస్పర జయైషిణః. ౨
హేమజాల పరిషీఁస్తై ధ్వజవద్భిః పతాకిభిః
తోయదస్వననిఘోషే ర్వాజియక్తై మహారథైః. ౩
తప్తకాంచనచిత్రాణి చాపా న్యమితవిక్రమాః
విష్కారయంత స్సంహృష్టా స్తటిత్వంత ఇవాంబుదాః. ౪

టీక||తతః=అటుపిమ్మట;సప్తాచివచనః, సప్తాచిర్వచనః)= అగ్నిహో

త్రముయొక్క కాంతివంటికాంతిగలవారలును; మహాబలాః = అధికమయినబలముగలవారలును ; కృతాస్త్రాస్త్రవిదాం = సేర్వబడిన యస్త్రములుగలవారలలోను అస్త్రంబుల నెఱింగినవారలలోను; శ్రేష్ఠాః = ఉత్తములును; అమితవిక్రమాః = కొలదిలేనిరాక్రమముగలవారలును; రాక్షసేంద్రేణ = రాక్షసులకు బ్రభువైన రావణునిచేత; బాధితాః = ఆజ్ఞాపింపబడినవారలునగు; తే = ఆ; మంత్రితాః = మంత్రయొక్క; సుతాః = కొడుకులు; సప్త = ఏడుగురు; మహాబలపరీవారాః = గొప్పసైన్యముపరివారముగాఁగలవారలై; ధనుష్కంఠః = గొప్పధనువులుగలవారలై; పరస్పరజయేషిణః = ఒండొరులయొక్క జయమునుగోరువారలై; హేమజాలపరిక్షిప్తైః = బంగారములసమూహముచేఁగప్పఁబడినవియు; ధ్వజవర్ధిః = రాజచిహ్నములువ్రాసిన టెక్కెములుగలవియు; పతాకిభిః = సాధారణములైన టెక్కెములుగలవియును; తోయదస్వనిశ్రేణాః = మేఘముయొక్క ధ్వనివంటి ధ్వనిగలవియును ; వాజియై కైః = గుణములతోఁగూడినవియునగు; మహారథైః = గొప్పరథములతో; సహితాః (ఆధ్యాత్మతము) =

కూడినవారలై; సంహృష్టాః = సంతోషమునొందినవారలై; తప్తకాంచనచిత్రాశేః = కాంచనబడినబంగారముచేనానావర్ణములుగల; చాపాని = విండ్లును; విష్ణ్వాయంతః = సారింపుచు; తటిత్వంతః = మెఱపులుగల ; అంబుదాభివస్థితాః) = మేఘములువలెనున్నవారలై; తస్మాత్ = ఆ; భవనాత్ = ఇంటనుండి; నిర్యయః = వెడలిరి.

అంత, మహాబలశాలులును అస్త్రవేత్తలలోను త్రములునుగొలదిలేని పరాక్రమంబుగలవారలునగు నామంత్రిపుత్రులేద్యురు, రాక్షసేశ్వరుండయిన రావణునిచే నాజ్ఞాపితులయి, అగ్నిహూత్రంబుకై వడిఁగ్రాలుచు, గొప్పసైన్యంబుదీసికొని, గొప్పధనువులం దాల్చి, బంగారముతోఁగప్పఁబడినవియు రాజచిహ్నంబులతోఁగూడిన ధ్వజంబులుగలవియు సాధారణంబులగు టెక్కెంబులతోనలంకరింపఁబడినవియు మేఘంబునకుంబోలె మహాధ్వని గలవియుగుఱ్ఱంబులతోఁగూడినవియునగు రథంబుల నెక్కి, “నేనుజయించెదను నేను జయించెదను” అని, యహమహమికోక్తులాడుచు, బరమసంతోషంబునొంది, బంగారముతోనలంకరింపఁబడినధనువులను

సారింపుచు, మేఘపులతోఁగూడిన మే నుండి వెడలిరి. అని, తాత్పర్యము-
ఘంబులకరణింఁగాలుచు, గృహంబున

జనన్యస్తు తత స్తేషాం విదిత్వా కింకరాన్వతాన్
బభ్రావు శృకసంభ్రాంతా స్సచాంధవసుహృజ్జనాః. ౫

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; తేషాం= వ్రుః=అయిరి.
వారలయొక్క; సచాంధవ సుహృజ్జనాః= బంధువులతోనున్న హేతులతో నుగూడిన; జనన్యస్తు = తల్లులు మాత్రము; కింకరాన్=కింకరులను; హతాన్=చంపఁబడినవారలనుగా; విదిత్వా=తెలిసికొని; శృకసంభ్రాంతాః=దుఃఖముచే తఁదొఁట్రుపాటునొందినవారలు; బభ్రా

అంత, వారలతల్లులు సుబంధువులు నున్న హేతులును, “హనుమంతుండుకింకరులనుం గూడఁజంపినాఁ”డని, విని. “అట్టి హనుమంతుని మీఁదికి వీరలుపోయెదరే” యని మిగిలె యుడుఁఖంబునొందిరి. అని, తాత్పర్యము.

తే పరస్పరసంఘషాన్ తప్తకాంచనధూషణాః
అభిషేతు మాన్మామంతం తోరణస్థ మవస్థితమ్. ౬

టీక॥ తప్తకాంచన ధూషణాః= ఉత్తమంబగు బంగారముతోఁ జేసిన కాంచఁబడిన బంగారపు సొమ్ములుగల; తే=ఆమంత్రికొడుకులు; తోరణస్థం=నధూషణంబులు దాల్చియున్న యామంత్రిపుత్రులు, “నేనుముందు పోవలయు నేనుముందుపోవలయు” నని ఒకరి నొకరొరసికొనుచు, నాయశోకవన ద్వారంబున యుద్ధసన్నద్ధుండైయున్న హనుమంతుని మీఁదికిఁబోయిరి. అని, తాత్పర్యము.

అభిషేతుఁ=అభిముఖముగాఁబోయిరి.

సృజంతో బాణవృష్టిం తే రథగజైః తనిస్సన్వనాః
వృష్టిమంత ఇవాఁభోదా విచేరు వై రృతాంబుదాః. ౭

టీక॥ తే=ఆ; నైర్వృతాంబుదాః=మః=విహరించిరి.

రాక్షసులను మేఘములు; రథగజిత
నిస్స్వనాః=రథముయొక్క-మేఘగజః
నమమంతిధ్వనిగలవారలై; బాణవృ
ష్టిః=బాణవర్షమును; సృజంతః=పు
ట్టించుచు; వృష్టిమంతః=వర్షముగల;
అంభోదాఇవ=మేఘములువలె; నిచే

ఆమంత్రిపుత్రులు, ఏష్వరును, రథ
ధ్వనియెగజితంబుగా, బాణవర్షం
బుగురించుచు, వర్షముగురియు
మేఘంబులుంబోలె, విహరించిరి.
అని, తాత్పర్యము.

అవకీణః స్రుతస్తాభి హానుమాన్ శరవృష్టిభిః

అభవ త్సంవృతాకార శైలరాడివ వృష్టిభిః. ౮

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; హను
మాన్=హనుమంతుడు; తాభిః=ఆ;
శరవృష్టిభిః=బాణవర్షములచేత; అవ
కీణః=వ్యాపింపబడినవాడై; వృష్టి
భిః=వర్షములచేత; శైలరాడివ=హి
మవత్పర్వతమువలె; సంవృతాకారః=

కప్పబడినయాకారముగలవాఁడు; ఆ
భవత్=ఆయెను.
అంత, హనుమంతుండు, ఆబాణవ
ర్షంబులమునింగి, వర్షంబులం గప్ప
బడినహిమవత్పర్వతంబుకరణి, నొప్పు
చుండెను. అని, తాత్పర్యము.

స శరా వ్రోఘయామాస తేషా మాశుచరః కపిః

రథవేగంచ వీరాణాం విచర స్వమలేం బరే. ౯

టీక॥ ఆశుచరః=శీఘ్రముగాఁ దిరు

గునట్టి; సః=ఆ; కపిః=వానరుఁడు; విమ
లే=స్వచ్ఛమయిన; అంబరే= ఆకాశ
మందు; విచర= తిరుగుచు; వీరా
ణాం=పరాక్రమశాలులగు; తేషాం= ఆ
ఆమంత్రిపుత్రులయొక్క; శరాః= బా
ణంబులను; రథవేగంచ=రథములయొ
క్క-వేగమును; మోఘయామాస=వృ

థకముగాఁజేసెను.

ఆహనుమంతుండు, పరాక్రమవం
తులగునారాక్షసుల బాణంబులు దన
పైఁబడకుండునట్లునువారలు రథవేగం
బునఁదన్నుగుటిపట్టకుండునట్లును, అతి
శీఘ్రముగా స్వచ్ఛమయిన యాకాశంబు
న, సంచరించుచుండెను.
అని, తాత్పర్యము.

స తైః క్రీడ స్థనుష్యద్ధి ర్వ్యోమ్ని వీరః ప్రకాశతే
ధనుష్యద్ధి ర్యథా మేఘై మారుతః ప్రభు రంబరే. ౧౦

టిక వీరః= పరాక్రమశాలియగు;	కాశతే=ప్రకాశించుచుండెను.
సః=ఆహనుమంతుండగు;	వ్యోమ్ని=ఆ పరాక్రమవంతుండగు నాహనుమం
కాశమునందు;ధనుష్యద్ధిః=విండ్లుగల;	తుండు, ధనుర్ధరులగు నారాక్షసుల
తైః=ఆరాక్షసులతో;క్రీడ= విహరిం	తోనాకాశంబునవిహరించుచు, నాకా
వుచు; అంబరే=ఆకాశమునందు; ధను	శంబున నింద్రధనుస్సుతోఁగూడినమేఘం
ష్యద్ధిః=ఇంద్రధనుస్సుగల;మేఘైః=మే	బుల నొప్పుచుండు వాయుదేవునికైవ
ఘములతో; క్రీడ (అధ్యావృత్తము)=	డిచి, పట్టుచుండెను.
విహరించుచున్న; ప్రభుః=నాయకుండ	అని, తాత్పర్యము.
యిన; మారుతః=వాయువువలె;ప్ర	

స కృత్వా నినదం ఘోరం త్రాసయం స్తాం మహాచమూమ్
చకార హనుమా వేగం తేషు రక్షస్సు వీర్యవా. ౧౧

టిక వీర్యవా=అధికమయినపరా	గం=వేగమును;చకార=చేసెను.
క్రమముగల;సః=ఆహనుమా=హ	మహాపరాక్రమశాలియగునాహను
నుమంతుండగు;ఘోరం= భయంకరమ	మంతుండు,భయంకరంబుగానటచి, ఆ
యిన;నినదం=ధ్వనిని;కృత్వా= చేసి;	సేననంతయువెఱపించుచు, నారాక్షసు
తాం=ఆమహాచమూం= గొప్పసేన	లయందు, వేగంబువహించెను.
ను;త్రాసయ= భయపఱచుచు;తే	అని, తాత్పర్యము.
షు=ఆరక్షస్సు=రాక్షసులయందు; వే	

తలేనా భ్యహన త్కాంశ్చి త్పైదైః కాంశ్చి త్వరంతపః
మష్టినాభ్య హన త్కాంశ్చి స్మశ్లేః కాంశ్చిద్వ్యధారయత్. ౧౨

టిక|| పరంతపః=శత్రువులందఱింపఁజేయునట్టిహనుమంతుండు;తలేన=అ

బులచేత; కాంశ్చిత్ = కొందఱను; అను; వ్యదారయత్ = చీల్చెను,
భ్యహనత్ = కొట్టెను. పాదైః = పాదం శత్రువులందఱింపఁ జేయునట్టిహనుమం
బులచేత; కాంశ్చిత్ = కొందఱను; అతుండు, ఆరాక్షసులంగొందఱ, నఱచే
భ్యహనత్ (అధ్యాహృతము) - కొట్టె తం గొట్టెను; కొందఱు, బాదంబులం
ను. ముష్టి నా = పిడికిలిచేత; కాంశ్చిత్ = దన్నెను; కొందఱు విడికిటిపాటులంబొడి
కొందఱను; అభ్యహనత్ = కొట్టెను. న చేను; మఱి కొందఱ, నఖంబులంబీల్చెను.
ఖైః = గోళ్ల చేత; కాంశ్చిత్ = కొందఱ అని, తాత్పర్యము.

ప్రమమాథో రసా కాంశ్చి నూరుభ్యా మపరాః కపిః

టిక|| కపిః = హనుమంతుండు; కాం చంపెను.
శ్చిత్ = కొందఱను; ఉరసా = అొమ్ము హనుమంతుండు, కొందఱరాక్షసు
చేత; ప్రమమాథ = చంపెను. అప లనుఅొమ్ముతోఁజంపెను; మఱి కొందఱ
రాః = ఇతరులను; ఉరుభ్యాం = తొడల నుదొడలతోఁజంపెను.
చేత; ప్రమమాథ (అధ్యాహృతము) = అని, తాత్పర్యము.

కచి త్తస్య ని నాదేన తత్రైవ పతితా ఘవి. ౧౩

టిక|| కచిత్ = కొందఱు; తస్య = ఆ యందు; పతితాః = పడినారు.
హనుమంతునియొక్క; ని నాదేన = ధ్వని కొండతాహనుమంతునిధ్వనికి, య
చేత; తత్రైవ = అచ్చటనే; ఘవి = నేల చ్చటనే నేలంబడిరి. అని, తాత్పర్యము.

తత స్తేష్య వసన్నేషు ధూమా నిపతి తేషు చ

తత్రై స్తస్య మగమ త్వర్వం దిశో దశ భయాదిః తమ. ౧౪

టిక|| తతః = అటుపిమ్మట; తేషు = ఆ స్థలం = సేన; సర్వం = అంతయు; భయా
రాక్షసులు; అవసన్నేషు = మృతులై; దిశః = భయముచేఁ బడింపఁబడినదై;
ధూమా = నేలయందు; నిపతి తేషు చ = దశ = పది యైన; దిశః = దిక్కులనుఁగూ
పడినవారలనుకాఁగా; తత్ = ఆ; సై చిః; అగమత్ = పోయినది.

అంత, నారాక్షసులు, వృతులై, నేయు, భయంబునొంది, దిక్కులకుంబుజ
లంబడినదిచూ, మిగిలిననైన్యం బంత చినది. అని, తాత్పర్యము.

వినేదు ర్విస్వరం నాగా నిశేతు ర్భువి వాజినః
భగ్నసీడధ్వజచ్చత్రై ర్భూశ్చ కీడా భవ ద్రథైః. ౧౫

టీక నాగాః=ఏనుగులు ; విస్వ	ను; కీడా=వ్యాపింపబడినది; అభవ
రం=వికృతంబగుధ్వజగల్గనట్లుగా; వి	త్=అయినది.
నేదుః=అటచినవి, వాజినః = గుఱ్ఱము	ఏనుగులువికృతంబుగానటచినవి;
లు; భువి=నేలయందు; నిశేతుః=పడి	గుఱ్ఱంబులు నేలంబడినవి; రథంబులపైక
నవి. భగ్నసీడధ్వజచ్చత్రైః=విరిగిన	ప్పులునుధ్వజంబులుగొడుగులునువిరిగి,
పైకప్పునుధ్వజంబును గొడుగునుగల; ర	థామియంతయునావరించినవి.
థైః=రథములచేత; భూశ్చ=నేలయు	అని, తాత్పర్యము.

స్రవతా రుధిరేణాథ స్రవంత్యో దర్శితాః పథి
వివిధైశ్చ స్వరై ల్లంకా ననాద వికృతం తదా. ౧౬

టీక అథ=అటుపిమ్మట; పథి=మా	స్వరైః=ధ్వనులచేత; వికృతం= వికార
గణమునందు; స్రవతా= కాటుచున్న;	ముగల్గనట్లుగా; ననాద=అటచినది.
రుధిరేణ=నెత్తురుచేత; స్రవంత్యః= ఏ	అంత, మాగణమునందునెత్తురు, ఏఱు
ఱులు ; దర్శితాః=చూపబడినవి. త	లుగట్టిపాటినది; అప్పుడులంకయందం
దా=అప్పుడు; లంకాచ = లంకాపురి	తయు, నానావిధంబులుగా, వికృతధ్వ
యును; వివిధైః= నానావిధములయిన;	ని, వినబడినది. అని, తాత్పర్యము.

స తా స్ప్రవృద్ధా స్వనిహత్య రాక్షసాః
మహాబల శ్చండపరాక్రమః కపిః
యయుత్సురన్యైః పునరేవ రాక్షసైః
స్త్రమేవ వీరోభిజగామ తోరణమ్. ౧౭

టిక॥వీరః = పరాక్రమశాలియును;	అ; తోరణమేన = ద్వారప్రదేశమునే; అ
మహాబలి = అధికమయినబలముగలవాఁ	భిజగామ = పొందెను.
డును; చండపరాక్రమః = భయంకరమ	మహాబలుండును, భయంకరంబగు
యినపరాక్రమముగలవాఁడునగు; సః =	పరాక్రమంబుగలవాఁడునగు నాహను
అ; కపి = హనుమంతుండు; ప్రవృ	మంతుండు, బలంబునవృద్ధులగునారా
ద్ధాన్ = పెరిగిన; తాన్ = అ; రాక్ష	క్షసులంజంపి, యింకను, ఇతరులగురా
సాన్ = రాక్షసులను; వినిహత్య = చంపి;	క్షసులతో యుద్ధము సేయఁగోరి, యా
వునరేవ = మఱిలనే; అన్యై = ఇతరు	తోరణప్రదేశమున కేపియ్యుండెను.
లయిన; రాక్షసై = రాక్షసులతో; య	అని, తాత్పర్యము.
యుత్సః = పోరఁగోరినవాఁడై; తం =	

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
సుందరకాండే, పంచచత్వారింశస్సర్గః.

ఇది, స్వప్రాథకము.

ఇది, పరమాథకచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండపంచచత్వారింశస్సర్గ టీక,
ముగిసినది.

(ఇ)

వట్ట త్వారింశస్సర్గః ప్రారంభః.

హతాన్ మంత్రిసుతాన్ బుద్ధ్వా వానరేణ మహాత్మనా
రావణ స్సంవృతాకార శ్చకార మతి ముత్తమామ్. ౧

టిక॥రావణః = రావణుండు; మంత్రి	వానరేణ = హనుమంతునిచేత ; హ
సుతాన్ = మంత్రికొడుకులను ; మహా	తాన్ = చంపఁబడినవారలనుగా; బు
త్మనా = అధికమయినపరాక్రముగల ;	ద్ధ్వా = తెలిసికొని; సంవృతాకారః = క

స్వబడిన బొమముడిపాటులో నగువి
కారముగలవాడై; ఉత్తమాంశ్రేష్ఠ
మయిన; మతిం=ఆలోచనను; చకార=
చేసెను.

రావణుండు, మంత్రపుత్రులు, మహా
పరాక్రమశాలియగు హనుమంతునిచే

జంపబడిరని, తెలిసికొని, మనంబునభ
యంబునొందినవాడయ్యు; దానినొరు
లకుండులెనియక, భయంబునంగల్గు
దేహవికారంబులంగప్పికొని, మంచి
యాలోచనచేసెను. అని, తాత్పర్యము.

స విరూపాక్ష యూపాక్షౌ దుధకరంచైవ రాక్షసమ్
ప్రఘసం భాసకణిం చ పంచ సేనాగ్రనాయకాః ౨
సందిదేశ దశగ్రీవో వీరా న్నయవిశారదాః
హనుమద్గ్రహణవ్యగ్రా న్వాయువేగసమాన్యుధిః ౩

టిక||సం=ఆ; దశగ్రీవః=రావణు
డు; విరూపాక్షయూపాక్షౌ = విరూ
పాక్షునియూపాక్షుని; దుధకరం=
దుధకరుడను; రాక్షసంచైవ = రా
క్షసుని; ప్రఘసం=ప్రఘసుండనువాని;
భాసకణిం చ=భాసకర్ణుని; హనుమ
ద్గ్రహణవ్యగ్రా = హనుమంతునిప
ట్టుకొనుటయందధికేచ్ఛగలవారలును;
యుద్ధే=యుద్ధమునందు; వాయువేగస
మాః=వాయువుయొక్క వేగముతోస
మానమయిన వేగముగలవారలును; స
యవిశారదాః=నీతిశాస్త్రంబునఁ బం
డితులును; వీరాః = శూరులునగు; ప

తా(అధ్యాహృతము)=ఈ; సేనాగ్ర
నాయకాః=సేనాధిపతులును; పంచ=
అయిదుగిరిని; సందిదేశ=ఆజ్ఞాపించెను.
ఆరావణుండు, విరూపాక్షునియూ
పాక్షునిదుధకరుండనురాక్షసుని బ్రఘ
సునిభాసుకణిండనువాని, హనుమం
తుంబట్టుకొన నధికేచ్ఛ గలవారలును
యుద్ధంబునవాయుదేవునకుంబోలె వే
గంబు గలవారలు సయవిశారదులును
శూరులునగు, ఈ సేనానాయకుల నై
దుగురింజూచి, యిట్లని, యాజ్ఞాపించె
ను. అని, తాత్పర్యము.

యాత సేనాగ్రగా స్సర్వే మహాబలపరిగ్రహః
సవాజీరథమాతంగా స్స కపి శ్శాస్త్రతామితి. ౪

టీక॥ మహాబలపరిగ్రహః - అధిక
మయిన బలముయొక్క-స్థానములయిన;
సేనాగ్రగాః - సేనాధి పతులారా!
యూయం (అధ్యాహృతము) = మీరలు;
సర్వే = అందఱును; సవాచీరథమాతం
గాః = గుఱ్ఱములతోను రథములతోను వీ
నంకులతోనుండుచివారివై; యాతం =
పోయి. సః = ఆ; కపిః = వానరుడు;

శాస్త్యతాం = శిక్షింపబడుంగాక. ఇతి =
అని; సందిచేత (అధ్యాహృతము) = ఆ
జ్ఞాపించెను.
మహాబలశాలులగు సేనాధిపతుల
రా! మీరందఱు, గుఱ్ఱంబులను రథం
బులను గజంబులనుంగూడిపోయి, యా
వానరుశిక్షింపుండు. అని, యాజ్ఞాపించె
ను. అని, తాత్పర్యము.

యత్తైశ్చ ఖలు భావ్యం స్యాత్త మాసాద్య వనాలయమ్
కర్మచాపి సమాధేయం చేశకాలవిరోధినమ్. ౫

టీక॥ తం = ఆ; వనాలయం = కోట
ని; ఆసాద్య - చేరి; యత్తైశ్చ - మీచే
త; యత్తైశ్చ = యత్నించువారలుగా;
భావ్యం = కాండగినది; స్యాత్ = ఖలు;
అగునుగదా ; చేశకాలవిరోధినం =
(చేశకాలవిరోధి) చేశమునకును గాల
మునకును విరోధించునట్టికర్మచాపి =

కార్యమును; సమాధేయం = సరిపఱచు
కొనఁదగినది.
మీరావానరునొద్దకుఁబోయి, యెం
తమాత్రము సేవఱక ప్రయత్నంబున
నుండవలయును; మఱియు చేశకాలవి
రోధియైన కార్యమునుజేయరాదు.
అని, తాత్పర్యము.

సహ్య హం తం కపిం మన్యే కర్మణా ప్రతి తర్కయన్

టీక॥ అహం = నేను; కర్మణా =
కార్యముచేత; ప్రతితర్కయన్ = విచా
రింపుచు; తం = అతని; కపిం = వానరుని
గా; సమన్యేహి = తలంపనుగదా.

అతండు నేయుకార్యంబులవిచారిం
పఁగా, సతండువానరుండునినాకుఁదో
చలేడు. అని, తాత్పర్యము.

సర్వధా త స్తహ ద్భూతం మహాబలపరిగ్రహమ్. ౬

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౮౭

స ౪౬

<p>టీక॥ తల్ = అది; సర్వధా = అన్ని విధంబులను; మహాబలపరిగ్రహం = గొ ప్పబలమునకుస్థానమయిన; మహాత్ = గొప్పదగు; భూతం = భూతము.</p>	<p>అన్ని విధంబులం బూడఁగా, నది, మహాబలంబుగలగొప్పభూతంబుగాను న్నదిగాని, కేఱుగాదు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

భవే దింద్రేణవా సృష్ట మస్తద్ధణం తపోబలాత్

<p>టీక॥ అస్తద్ధణం = మనకొఱకు; త పోబలాత్ = తపంబుయొక్కబలిమివల న; ఇంద్రేణ = ఇంద్రునిచేత; సృష్టంవా = సృజింపఁబడినదేము!</p>	<p>ఒకవేళినింద్రుండుతపస్సుచేసి, మన లంజంపుటకై, యీభూతంబునుసృజిం చినాడేము! అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

సనాగయత్తుగంధర్వా దేవాసురమహాషయః. ౭

యష్టాభి స్సహితై స్సర్వై మయాసహ వినిజితాః

<p>టీక॥ మయా = నాచేత; సహితై = కూడిన; యష్టాభిః = మీతో; సర్వైస్స హ = అందఱితోఁగూడ; సనాగయత్తు గంధర్వాః = సర్పములతోనుయత్తులతో నుగంధర్వులతోనుంగూడిన; దేవాసుర మహాషయః = దేవతలునుసురులును</p>	<p>హఘాలును; వినిజితాః = జయింపఁబ డినారు. నేనుమున్ను, మిమ్ములనందఱుం గూ డి, సర్పంబులనుయత్తులనుగంధర్వులను దేవతల ససురులను మహాఘాలను జ యించియున్నాను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తై రవశ్యం విధాతవ్యం వ్యభీకం కించిదేవ సః. ౮

తదేవ నాత్ర సందేహః ప్రసహ్య పరిగృహ్యతామ్

<p>టీక॥ తై = వారలచేత; సః = మనకు; కించిత్ = కొంచెము; వ్యభీకం = అప్రియ ము; అవశ్యం = అవశ్యముగా; విధాతవ్య మేవ = చేయఁబడవలసినదే. తదేవ = అ దియే. అత్ర = ఈవిషయమునందు; సందే</p>	<p>హః = సంశయము; స = లేదు. ప్రసహ్య = బలాత్కారముగా; పరిగృహ్యతాం = పట్టుకొనఁబడుఁగాక. కాబట్టి, వారలు, మనకేదైననుబదు లుగాగీడుసేయవలసినదే; అట్టిదేయ</p>
--	---

అం ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౬

ది; ఇందుకు సంజేహములేదు ; బలా | అని, తాత్పర్యము.
తాత్పర్యము గాదానింబట్టుకొనుడు.

నావమాన్యో భవద్భిశ్చ హరి ధీర పరాక్రమః. ౯

టీక॥ ధీరపరాక్రమః = భయంకర పరీక్షకునలవిగాదు. అని, తాత్పర్యము.
మయినపరాక్రమముగల; హరిః = వా ఈయభక్తాశ్లోకమునందు “ధీరపరా
నరుడు; భవద్భిశ్చ = మీచేతనుండు; క్రిమః” అనుశబ్దమునందలి (ధీ) అను
అవమాన్యః = అవమానింపఁదగినవాఁ నక్షరముచేత గాయత్రి పదునాలవయ
డు; స = కాడు. క్షరముగ్రహింపబడినది. పదుమూడువే
ఈవానరుడు, భయంకరమగుపరాక్ర లక్షాంకంబులై నవి. పదునాలవశ్లోకసహ
మముగలవాఁడు, కావునవీనివమానిం స్రీమునకిదియారంభము.

దృష్టాహి హరయః పూర్వం మయా విఫులవిక్రమాః
వాలీచ సహసుగ్రీవో జాంబవాంశ్చ మహాబలిః. ౧౦
నీల సేనాపతిశ్చైవ యేచాన్యే ద్వివిదాదయః

టీక॥ సహసుగ్రీవః = సుగ్రీవునితోఁగూడి మయినపరాక్రమముగల; హరయః =
న; వాలీచ = వాలియును; మహాబలిః = కోఁతులు; మయా = నాచేత; పూర్వం =
అధికమయిన బలముగల; జాంబవాం మున్ను, దృష్టాహి = చూడఁబడినా
శ్చ = జాంబవంతుండును; సేనాపతిః = రుగదా!
సేనానాయకుండగు; నీలశ్చైవ = నీలుం శేను, మున్ను, వాలినిసుగ్రీవుని, మ
డును; ద్వివిదాదయః = ద్వివిదుండము హాబలుండగు జాంబవంతుని, వానర
దలుగాఁగల; అన్యే = ఇతరులు; యే (సం సేనానాయకుండగునీలుని, మఱియు
తి) = ఎవ్వరుగలరో; తే = (అధ్యాప్య ద్వివిదుండుమున్నుగనితరులను, మహా
తము) చ = వారలును; ఏతే (అధ్యాప్య పరాక్రమకాలులగువానరులం, జా
తము) = ఈ; విఫులవిక్రమాః = అధిక చియున్నాను. అని, తాత్పర్యము.

నై వం లేషాం గతిర్భీమా నతేజో నపరాక్రమః. ౧౧

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౮౦

స ౪౬

స మతి న౯ బలోత్సాహశా స రూపపరికల్పనమ్

టీక॥ తేహం=వారలకు, ఏవం= మును;న=లేవు.రూపపరికల్పనం=రూ
ఇట్లు; భీమా=భయంకరమయిన; గ పముయొక్కనిర్మాణము; న=లేదు.
తిః=గమనము; న=లేదు. తేజః=కాం వారలకీట్టి, భయంకరమయిన గతి
తి; న=లేదు. పరాక్రమః = పరాక్ర యును దేజంబును బరాక్రమంబునుబు
మము; న=లేదు. మతిః=బుద్ధి; న=లే ద్దియును బలంబు నుత్సాహంబునురూ
దు. బలోత్సాహశా=బలమునుత్సాహ పంబునులేదు. అని,తాత్పర్యము.

మహాత్సత్త్వ మిదం క్షేయం కపిరూపం వ్యవస్థితమ్. ౧౨

టీక॥ ఇదం=ఇది; కపిరూపం=వా ఇది, చూడంగా, వానరరూపంబు
నరునియొక్కరూపమువంటి రూపము వహించివచ్చిన, మహాభూతంబుగా,
గలదిగా;వ్యవస్థితం=ఉన్న; మహాత్= నున్నదిగాని. వేఱుకాదు.
గొప్పదైన; సత్త్వం = భూతముగా; అని, తాత్పర్యము.
క్షేయం=ఎఱుంగఁడగినది.

ప్రయత్నం మహా దాస్థాయ క్రియతా మస్య నిగ్రహః

టీక॥ మహాత్=గొప్పదైన; ప్రయ చేయబడుగాఁక.
త్నం=యత్నమును; ఆస్థాయ=అవలం గొప్పప్రయత్నంబుఁజేసి,యావాన
వించి; అస్య=ఈవానరునియొక్క; ని రునెట్లయిన,నిగ్రహింపుడు.
గ్రహః=నిగ్రహించుట; క్రియతాం = అని, తాత్పర్యము.

కామం లోకా శ్రుయ స్సేంద్రా సుసురాసుర మానవాః. ౧౩
భవతా మగ్రత స్థాతుం న పర్యాప్తా రణా జితే

టీక॥ సేంద్రాః=ఇంద్రునితోఁగూడినవియును; సుసురాసురమానవాః=దే

౮౮౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౬

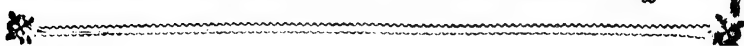
వతలతోను అనురులతోను మనుష్యులతోను	మం=చాలవనుటవాస్తవమే.
నుంగూడినవియునగు; లోకాః= లోకములు; త్రయః= మూడును; రణౌజి	ముల్లోకంబులనుండు, దేవతలునను
రే=యుద్ధభూమియందు; భవతాం= ద్రునింగూడివచ్చినను, యుద్ధభూమి	రులుమానవులు నొక్కటియయియుం
మీయొక్క; అగ్రతః= ముందట; స్థాయందు, మీయెదుట, నిలువంజాలరు; ఇ	
తుం= నిలుచుటకు; నపర్యాప్తాః= దివాస్తవమే. అని, తాత్పర్యము.	

తథాపితు నయజ్ఞేన జయ మాకాంక్షతా రణే. ౧౪
ఆత్మారత్యః ప్రయత్నేన యుద్ధసిద్ధి హి చంచలా

టికాగతతథాపితు = అట్లయినను; రణే=యుద్ధమునందు; జయం= గెల్పును; ఆకాంక్షతా = కోరుచున్నట్టి	అట్లయినను, యుద్ధంబునజయంబెగుగుననునశ్చయములేదు; కావున, జయంబుగోరునట్టిరాజనీతిజ్ఞుండు, ముఖ్యముగాఁ బ్రయత్నంబునఁదన్నుఁదానురక్షించుకొనవలసినది; అందువలనమీరు జాగ్రత్తనవలంబించియుండవలయును. అని, రావణుండు ఆయిదుగురిసేనానాయకులకుంజెప్పెను.
నయజ్ఞేన= నీతినిఁబఱిగినవానిచేత; ప్రయత్నేన=యత్నముచేత; ఆత్మా=తాను; రత్యః= కాపాడుకొనఁదగినవాఁడు. యుద్ధసిద్ధిః= యుద్ధమునందుజయము; చంచలాహి = స్థిరముకాదుగదా!	అని, తాత్పర్యము.

తే స్వామివచనం సర్వే ప్రతిగృహ్య మహాజనః. ౧౫
సముఘ్నేతు మహావేగా హుతాశసమ తేజసః
రథై మహత్తైశ్చ మాతంగైర్వాజభిశ్చ మహాజనైః. ౧౬
శస్త్రైశ్చ వివిధైస్తీక్ష్ణైశ్చ సైన్యైశ్చోపచితా బలైః

టిక॥ మహాజనః= అధికమయిన బలముగలవారలును; మహావేగాః= అధికమయిన వేగముగలవారలును; హుతా	శసమతేజసః= అగ్నిహోత్రునితోసరియైనపరాక్రమముగలవారలునునగు; తే=ఆసేనానాయకులు; సర్వే=అంద
--	--

ఋను; స్వామివచనం=రాజమాటను; యిరి.

ప్రతిగృహ్య=స్వీకరించి; రథైః= రథ
ములచేతను; మత్తైః= మడించిన; మా
తంగైశ్చ=ఏనుగులచేతను; మహాజ
వైః=అధికమయినవేగముగల; వాజిభి
శ్చ=గుఱ్ఱములచేతను; వివిధైః=నానా
విధములగు; తీక్ష్ణైః=కఱకులయిన; శ
స్త్రైశ్చ=ఆయుధములచేతను; స
ర్వైః=సమస్తములయిన; బలైశ్చ=స్తే
న్యములచేతను; ఉపచితాః=వృద్ధిబొం
దించబడినవారలై; సముత్పేతుః= పో

అంతమహాబలశాలులును మహావే
గులును అగ్నిశూత్రమువంటిపరా
క్రమంబుగలవారలునుగునాసేనానాయ
కులైదుగురును, రాజాజ్ఞనుశిరసావ
హించి, రథంబులనుమడించినయేనుం
గులను మహావేగంబులగు గుఱ్ఱంబులను
నానావిధంబులగుకఱకు శస్త్రంబులను
సమస్తవిధనైస్యంబులనుంగూడి, హను
మంతునొద్దకుఁబోయిరి.
అని, తాత్పర్యము.

తతః ప్రం దదృశు ర్వీరా దీప్యమానం మహాకపిమ్. ౧౭
రశ్మిమంత మివో ద్యంతం స్వతేజోరశ్మిమాలినమ్
తోరణస్తం మహోత్సాహం మహాసత్త్వం మహాబలమ్. ౧౮

టీక || తతః = అటుపిమ్మట; వీ
రాః=పరాక్రమశాలులగునాసేనానా
యకుల; దీప్యమానం= ప్రకాశించుచు
న్నవాఁడును; ఉద్యంతం=ఉదయించిన;
రశ్మిమంతమివ(స్థితం) = సూర్యుండు
వలెనున్నవాఁడును; స్వతేజోరశ్మిమా
లినం = తనకాంతిచేసూర్యుండయిన
వాఁడును; మహోత్సాహం= అధికమ
యినయౌత్సాహము గలవాఁడును; మ
హాసత్త్వం= అధికమయిన ప్రయత్నము
గలవాఁడును; మహాబలం= అధికమయి

నబలముగలవాఁడును; తోరణస్తం= బ
హిర్ద్యౌరంబున నున్నవాఁడునగు ;
తం=ఆ; మహాకపిం= పెద్దకోతియయి
నహనుమంతుని; దదృశుః=చూచిరి.
అంత, మహాపరాక్రమ శాలులగు,
నాసేనానాయకులు, ఆయశోకవనబ
హిర్ద్యౌరంబున వెలుంగుచున్నవాఁడు
నప్పుడుదయించిన సూర్యునిభంగి నొ
ప్పుచున్నవాఁడును దనకాంతిచే సూ
ర్యుంబోలయున్నవాఁడును, అధికమయి
నయౌత్సాహముగలవాఁడును, మహా

౧౪౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪౬

కార్యంబులు సేయంగలవాఁడును, మహా అని, తాత్పర్యము.
బలుండునగునాహనుమతుం, జూచిరి.

మహామతిం మహావేగం మహాకాయం మహాబలమ్
తం సమీత్యైవ తే సర్వే దిక్షు సర్వాస్వ వస్థితాః.౧౯
తైస్త్వైః ప్రహరణై ర్భీమై రభిషేతు స్తతస్తతః

టిక॥ తే = ఆసేనానాయకులు; స	మైః = భయంకరములయిన; ప్రహర
ర్వే = అందఱును; మహామతిం = అధికమ	ణైః = ఆయుధములచేత; అభిషేతుః = ఎ
యినబుద్ధిగలవాఁడును; మహావేగం = అ	దిరించిరి.
ధికమయినవేగముగలవాఁడును; మహా	అంత, నాసేనానాయకులు, మహా
కాయం = అధికమయినదేహముగల	బుద్ధిశాలియునుమహావేగుండును మహా
వాఁడును; మహాబలం = అధికమయినబ	దేహుండునుమహాబలుండునగు నాహ
లముగలవాఁడునగు; తం = ఆహనుమం	నుమంతుంజూచినంతనె, యంతనిచుట్టును
తుని; సమీత్యైవ = చూచినంతనె; సర్వా	నిలిచి, భయంకరంబులగునయ్యైయా
సు = సమస్తములయిన; దిక్షు = దిక్కు	యుధంబులతో, నెదిరించిరి.
లందు; అవస్థితాః = ఉన్నవారలై; తత	అని, తాత్పర్యము.
స్తతః = అంతనంత; తైస్త్వైః = ఆయా; భీ	

తస్య పంచాయసా స్త్రైశ్చ శ్చితాః పీతముఖా శ్వరాః.౨౦
శిరస్య త్వలపత్రాభా దుధక్రేణ నిపాతితాః

టిక॥ దుధక్రేణ = దుధక్రుంచేత;	లవియును; ఉత్పలపత్రాభాః = కలువతో
తస్య = ఆహనుమంతునియొక్క; శిరసి =	కులకాంతివంతికాంతిగలవియునగు; శ
తలయందు; ఆయసాః = ఇనుముతోఁజే	రాః = బాణములు; పంచ = అయిదు; ని
యఁబడినవియును; స్త్రైః = క్రూరములు	పాతితాః = వేయఁబడినవి.
ను; శితాః = కఱకులయినవియును; పీత	దుధక్రుండు , ఆయనంబులును
ముఖాః = పసుపువ న్నెగలముఖములుగ	గూర్చుంబులును గఱకుగలవియును ము

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందర కాండము. ౮౫

స ౪౬

ఖంబులబంగారునీరుబూసియుండుటం
జేసిపసుపువన్నెగలవియుఁగలువతోకు
లకుంబోలెఁగాంతిగలవియునగు నైదు

బాణంబుల, నాహనుమంతునితలపైఁ,
బ్రయోగించెను. అని, తాత్పర్యము.

స తైః పంచభి రావిధ శ్శరై శ్శిరసి వానరః. ౨౦
ఉత్పపాత నదన్ వ్యోమ్ని దిశో దశ వినాదయన్

టీక॥ సః=ఆ; వానరః=హనుమం
తుండు; తైః=ఆ; పంచభిః=అయ్యదైన;
శ్శరైః=బాణంబులచేత; శ్శిరసి=తలయం
దు; ఆవిధః = కొట్టబడినవాఁడై; న
దన్=అఱచుచు; దశ=పదియైన;
దిశః=దిక్కులను; వినాదయన్ = ధ్వ
నింపఁజేయుచు; వ్యోమ్ని= ఆకాశము

నందు; ఉత్పపాత=ఎగి రెను.
ఆహనుమంతుండు, శిరంబున, నా
యయిదుబాణంబులందాడితుండై, ద
శదిశలనిండ, సింహనాదంబుసేయు
చు, నాకాశంబున కెగి రెను.
అని, తాత్పర్యము.

తతస్తు దుర్ధరో వీర స్సరథ స్సజ్యకాముఃకః. ౨౧
కిరన్ శరశతై స్తీక్ష్ణై రభిషేజే మహాబలః

టీక॥ తతస్తు=అంతనే; వీరః=పరా
క్రమశాలియును; మహాబలః=అధికమ
యినబలముగలవాఁడునగు; దుర్ధరః=
దుర్ధరుండు; సరథః=రథముతోఁగూ
డినవాఁడై; సజ్యకాముఃకః=అల్లెత్రా
టితోఁగూడినపిల్లుగలవాఁడై; తీక్ష్ణైః
కఱకులయిన; శరశతైః= బాణంబుల
నూలుచేత; కిరన్=వెదజల్లుచు; అభి

షేజే=ఎదిరించెను.
అంతఁ, బరాక్రమశాలియునుమహా
బలుండునగుదుర్ధరుండు, ధను వెక్కు
వెట్టి, రథంబుతోనాకాశంబున కుద్గమిం
చి, తీక్ష్ణంబులగు పెక్కు-బాణంబులం బ్ర
యోగించుచు, హనుమంతు నెదిరించెను.
అని, తాత్పర్యము.

స కపి ర్వారయామాస తం వ్యోమ్ని శరవర్షిణమ్. ౨౩

వృష్టిమంతం పయోదాంతే పయోద మివ మారుతః

టీక॥ సః=ఆ; కపిః=హనుమంతుః	అర్జునించెను.
దుఃఖోమ్న = ఆకాశమునందు; శరవ	శరదృతువునందు వషణంబు గురి
పిణం = బాణంబులంగురియుచున్న;	యుమేఘంబును వాయువు సులభంబు
తం=ఆదుర్ఘరుని; మారుతః=వాయు	గా నర్జునించునట్లు; హనుమంతుండొకా
వు; పయోదాంతే= శరదృతువునందు;	శంబున, బాణవషణంబుగురియుచున్న
వృష్టిమంతం=వషణముగల; పయోదమి	యాదుర్ఘరునర్జునించెను.
వ=మేఘమునువలె; వారయామాస=	అని, తాత్పర్యము.

అద్యమానస్తత స్తేన దుర్ఘరేణా నిలాత్తజః. ౨౪
చకార కదనం భూయో వ్యవధతచ వేగవా

టీక॥ తతః=అంత; వేగవా=అ	వృద్ధిబొందెను.
ధికమయినవేగముగల; అనిలాత్తజః =	అంత; నట్లు, వేగవంతుండగువా
వాయువుత్రుండగుహనుమంతుఁడు; తే	యుకుమారుండైనహనుమంతుండు, దు
న=ఆదుర్ఘరేణ=దుర్ఘరునిచేత; అ	ర్ఘరునిచేపీడింపబడి, మఱియునధిక
ద్యమానిః=పీడింపబడినవాడై; కద	ముగామేనుఁజెంచి, యుద్ధంబుచేసెను.
నం=యుద్ధమును; చకార=చేసెను.	అని, తాత్పర్యము.
భూయః=అధికముగా; వ్యవధతచ=	

స దూరం సహసోత్పత్య దుర్ఘరస్య రథే హరిః. ౨౫
నిపపాత మహావేగో విద్యుదాశి గిరావివ

టీక॥ సః=ఆ; హరిః=హనుమంతుఁ	దుర్ఘరస్య= దుర్ఘరునియొక్క; ర
దు; సహసా=శీఘ్రముగా; దూరం=	థే=రథమునందు; విద్యుదాశిః=పిడు
గూరముగా; ఉత్పత్య=ఎగిరి; మహావే	గు; గిరావివ=పర్వతమునందువలె; ని
గః = అధికమయినవేగముగలవాడై;	పపాత=పడెను.

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందరకాండము.

కాండ

స ౪౬

అహనుమంతుం, డంతనధికవేగంబు | ఘనట్లు, దుర్ధరునింథంబుపైదుమికెను.
నవలంబించి, శీఘ్రంబున దూరంబు | అని, తాత్పర్యము.
గాఁబైకెగిరి, పర్వతంబుపైఁ బిడుగుప

తత స్స మథితాష్టాశ్వం రథం భగ్నాక్షకూబరమ్. ౪౬
విహాయ న్యపత ద్భూషా దుర్ధరస్త్యక్త జీవితః

టీక||తతః=అటుపిమ్మట; సః=ఆ; వాఁడై; భూషా= నేలయందు; న్యప
దుర్ధరః=దుర్ధరుడు; మథితాష్టా తత్=పడెను.
శ్వం=చంపంబడిన యెనిమిదిగుట్టములు | అంత, నెనిమిదిగుట్టంబులునుజచ్చి,
గలదియును; భగ్నాక్షకూబరం=విఠి కండ్లును నొగయునుపిఱిగి, నేలఁగూలి
గినకండ్లునునొగయునుగలదియు నగు; నరథంబుననుండి. దుర్ధరుండు, మృతం
రథం=రథమును; విహాయ=విడిచి; త్యక్తై, నేలంబడెను. అని, తాత్పర్యము.
క్తజీవితః= విడువఁబడినప్రాణముగల

తం విరూపాక్ష యూపాక్షౌ దృష్ట్వా నిపతితం భువి. ౪౭
సంజాతరోషే దుర్ధరషో వుత్పేతతు రరిండమా

టీక||భువి=నేలయందు; నిపతితం= పముగలవారలై; ఉత్పేతతుః=ఎగిరిరి.
పడిన; తం=ఆదుర్ధరుని; దృష్ట్వా=చూ | ఆదుర్ధరుండు, చచ్చి నేలంబడుట
చి; దుర్ధరషో=ఎదిరింపనలవిగానివా నుజూచి, దుర్ధరములునుశత్రువులనడం
రలును; అరిండమా=శత్రువులనడంగఁ గఁ ద్రొక్కవారలునగు విరూపాక్ష
ద్రొక్కవారలునగు; విరూపాక్షయూ | యూపాక్షులు, మహాకోపంబునొంది,
పాక్షౌ=విరూపాక్షుండును యూపా | యాకాశంబునకెగిరిరి.
క్షుండును; సంజాతరోషే= కలిగినకో | అని, తాత్పర్యము.

సతాభ్యాం సహసోత్పత్య విష్టితో విమలేంబరే. ౪౮
ముద్గరాభ్యాం మహాబాహు ర్వక్ష స్త్యభిహతః కపిః

<p>టీక॥ తాభ్యాం=ఆవీరూపాక్షయూ పాక్షులచేత; సహసా=శీఘ్రముగా; ఉత్పన్న=ఎగిరి; విమలే=స్వచ్ఛమయిన; అంబరే=ఆకాశమునందు; విష్టితః=ఉ న్నట్టి; మహాబాహుః = పెద్దచేతులు గల; సః=ఆ; కషిః = హనుమంతుం డు; ముద్గరాభ్యాం= ఇసుపగుడియల</p>	<p>చేత; వక్షసః=తోమ్మునందు; అభిహ తః=కొట్టబడినాడు. ఆవిరూపాక్షయూపాక్షులు , శీ ఘ్రంబుననెగిరి, స్వచ్ఛంబగునాకాశం బుననున్నమహాబాహుండగు హనుమం తునితోమ్మున , నిసుపగుడియలచే గొట్టిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తయో ద్వేగ వతో వేగం వినిహత్య మహాబలిః ౨౯
నిపపాత పున ర్భూమా సుపణాసమవిక్రమః

<p>టీక॥ సుపణాసమవిక్రమః = గరు త్తంతునిపరాక్రమముతోసమానమయి నపరాక్రమముగలవాడగు ; మహాబ లిః=అధికమయినబలముగలవాడగు హనుమంతుండు; వేగవతో= అధికమ యినవేగముగల; తయోః= ఆవిరూపా క్షయూపాక్షులయొక్క; వేగం=వేగ మును; వినిహత్య=కొట్టి; పునః=మఱి;</p>	<p>భూమా=నేలయందు; నిపపాత=పడె ను, వ్రాలెననుట. గరుత్తంతునకుంబోలెఁబరాక్రమం బుగలవాడగుమహాబలిండునగుహను మంతుండు, వేగవంతులగునావిరూపా క్షయూపాక్షుల వేగంబునడంచి, మఱి ల, నేలకువ్రాలెను. అని, తాత్పర్యము-</p>
---	--

స సాలవృక్ష మాసాద్య త ముత్పాట్కచ వానరః ౩౦
తావుభౌ రాక్షసౌ ఓరౌ జఘాన పవనాత్తజః

<p>టీక॥ పవనాత్తజః = వాయుదేవు నికుమారుండగు; సః=ఆ; వానరః = హనుమంతుండు; సాలవృక్షం=మద్దిచె ట్టును; ఆసాద్య=పొంది; తం=ఆమద్ది చెట్టును; ఉత్పాట్కచ=పెరికియు ; వీ</p>	<p>రౌ=పరాక్రమశాలులయిన; తౌ= ఆ విరూపాక్షయూపాక్షులను ; ఉభౌ= ఇద్దఱిను; జఘాన=చంపెను. వాయుదేవునికుమారుండగు నాహ నుమంతుండు, త, నొకమద్దిచెట్టుఁజేరి,</p>
--	---

దానింబెఱికి, దానిచే, వీరులగు నావి | అని, తాత్పర్యము-
యాపాక్ష యూపాక్షులం, జంపెను-

తతస్తాం శ్రీ౯ హతా౯ జ్ఞాత్వా వానరేణ తరస్వినా. ౩౦
అభిపేదే మహావేగః ప్రసహ్య ప్రఘసో హరిమ్
భాసకణశ్చ సంక్రుద్ధ శ్శూల మాదాయ వీర్యవా౯- ౩౧

టిక|| తతః=అటుపిమ్మట; తరస్వినా= తరస్వినా=బలవంతుండగు; వానరేణ=హను; ఆదాయ = తీసికొని; అభిపేదే(అ
మంతునిచేత; తా౯ = ఆ ; శ్రీ౯= ధ్యాహృతము)=ఎదిరించెను.
మువ్వరును; హతా౯= చచ్చినవారల అంత, నాదుధర వీరూపాక్ష
నుగా; జ్ఞాత్వా=ఎఱింగి; మహావేగః=అ యూపాక్షులుమువ్వరును, బలవంతుం
ధికమయినవేగముగల; ప్రఘసః=ప్రఘ డగుహనుమంతునిచే జచ్చుటంజూచి,
నుడు; హరిం = హనుమంతుని; ప్రస మహావేగుండగుప్రఘసుండు, వేగంబు
హ్య=బలాత్కారముగా; అభిపేదే= న, హనుమంతునిపైకిఁజొయెను; పరా
ఎదిరించెను. వీర్యవా౯= అధికమయిన క్రమవంతుండగుభాసకణుండును, గో
పరాక్రమముగల; భాసకణశ్చ=భాస పించి, శూలంబుగొని , హనుమంతుని
కణుండును; సంక్రుద్ధః= మిక్కిలియుం మీదికడరెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏకతః కపిశాదూలం యశస్విన మవస్థితౌ

టిక|| తా(అధ్యాహృతము)=అయిద్ర | ఆప్రఘసభాసకణులిర్వరును, ఒక
టును; యశస్వినం = అధికమయినకీ ప్రక్కననెయుండి, వానరశ్రేష్ఠుండగు
తి౯గల; కపిశాదూలం = వానరశ్రే హనుమంతునితోయుద్ధముచేసిరి.
ష్ఠుండగుహనుమంతునిగూచి; ఏకతః= అని, తాత్పర్యము.
ఒక్కచోటను ; అవస్థితౌ=ఉండినారు.

పట్టిన శితాగ్రేణ ప్రఘసః ప్రత్యయోధయత్. ౩౩

భాసకణిశ్య శూలేన రాక్షసః కపి సత్తమమ్

<p>టీక॥ ప్రఘనః = ప్రఘనుడు; శి తాగ్రేణ = కఱకై నకొనగల; పట్టసే న=అడ్డక త్రిచేత; కపిసత్తమం= వాన రశ్రేష్ఠుండగు హనుమంతుని ; ప్రత్య యోధయత్ = ఎదిరించియుద్ధముచేసె ను. భాసకణిశ్యః = భాసకణిశ్యుండ ను; రాక్షసశ్చ=రాక్షసుండును; శూ లేన = శూలముచేత ; ప్రత్యయోధ</p>	<p>యత్ (అధ్యాహృతము) = ఎదిరించి యుద్ధముచేసెను. ప్రఘనుండు , కఱకుగలయడ్డక త్రి గాని, వానరశ్రేష్ఠుండగు హనుమంతు నితోయుద్ధముచేసెను ; భాసకణిశ్యం డు, శూలముతో , యుద్ధముచేసెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

స తాభ్యాం విక్షతై గాత్రై రస్పృగ్ధ తనూరుహః. ౩౪

అభవ ద్వానరః క్రుద్ధో బాలసూర్యసమప్రభః

<p>టీక॥ సః=ఆ; వానరః = హను మంతుండు; తాభ్యాం= ఆప్రఘసభాస కణిశ్యులచేత; విక్షతైః = గాయము చేయబడిన ; గాత్రైః=అవయవముల తో; సహితః(అధ్యాహృతము)=కూ డినవాడై; కావుననే; అస్పృగ్ధతనూ రుహః= నెత్తురుచేబూయబడినవెం డుకలుగలవాడై ; బాలసూర్యసమ</p>	<p>ప్రభః=లేతసూర్యునికాంతివంటికాం తిగలవాడై; క్రుద్ధః = కోపంబునాం దినవాడు; అభవత్=అయెను. ఆహనుమంతుండు , అట్లుప్రఘస భాసకణిశ్యులచేత దాడితుండై , దే హంబంతయు నెత్తురుగ్రమ్ముచేర, బాల సూర్యునిభంగివెలుంగుచు , గోపంబు నొందెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

సముత్పాత్య గిరే శృంగం సమృగవ్యాళపాదపమ్. ౩౫

జఘాన హనుమా స్వీరో రాక్షసా కపికుంజరః

<p>టీక॥ కపికుంజరః= వానరశ్రేష్ఠుం డును; వీరః= పరాక్రమశాలియునయి న; హనుమా = హనుమంతుండు ;</p>	<p>సమృగవ్యాళపాదపం=మృగంబులతో నుసపంబులతోను వృక్షంబులతోనుం గూడిన; గిరేః = పర్వతముయొక్క;</p>
---	--

శ్రీమద్రామాయణమునుందరకాండము. ౮౯౦

స ౪౬

శృంగం=శిఖరమును; సముత్పాట్ట = బులతోను సపకంబులతోను వృక్షంబుల పెకలించి; రాక్షసా = ప్రఘనభాసక తోనుంగూడినయొకపర్వతశిఖరంబున బెంబులనురాక్షసులను; జఘాన = చంకలించి, దానిచే, నాప్రఘనభాసక పెను. బుంబులం, జంపెను.

వానరశ్రేష్ఠుండును బరాక్రమశాలి అని, తాత్పర్యము
యనగుహనుమంతుం, డంత, మృగం

తత స్తేష్వ వసన్నేషు సేనాపతిషు పంచను. ౩౬
బలం త దవశేషం చ నాశయామాస వానరః

టీక|| తతః=అటుపిమ్మట; తేషు= స=నశింపజేసెను.
ఆ; సేనాపతిషు= సేనానాయకులు; అట్లు, హనుమంతుండు, ఆసేనా పంచను= అయిదుగురును; అవసన్నే నాయకులుమృతులయిన పిమ్మట, మిగి షు=చంపబడఁగా; వానరః= హను లియున్న, సైన్యంబునుం, జంపెను, మంతుండు; తత్=ఆ; అవశేషం=మిగిలి అని, తాత్పర్యము.
న; బలంచ= సైన్యమును; నాశయామా

అశ్వై రశ్వౌ గజై నా గా యోధై ర్యోధా న్రథై రథా. ౩౭
స కపి రాక్షయామాస సహస్రాక్ష ఇవాసురా

టీక|| సః=ఆ; కపిః=హనుమంతుం మాస=నశింపజేసెను.
డు; అశ్వైః = గుఱ్ఱములచేత; అ ఆహనుమంతుండు, గుఱ్ఱములచే గు శ్వౌ=గుఱ్ఱములను; గజైః=ఏనుంగు ఱ్ఱంబులనేసియు, సేనుంగులపై సేనుంగు లచేత; నాగాః= ఏనుంగులను; యో లనెత్తివైచియు, భటులనెత్తి భటుల ధైః=భటులచేత; యోధాః=భటుల పైఁబడవైచియు, రథంబులరథంబులపై ను; రథైః=రథములచేత; రథాః=రథ నేసియు, నీప్రకారంబున, చేవేంద్రుండు ములను; సహస్రాక్షః=ఇంద్రుండు; అ అసురులంజంపినట్లు, ఆ సైన్యంబునంత నురానివ=అసురులనువలె; నాశయా యు, నశింపజేసెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిపదాంశ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౬

హై న్నానైశ్చ తురై భగ్నాత్తైశ్చ మహారథైః ౩౦
హైశ్చ రావినై ర్భూమి రుద్ధమాగా సమంతతః

టీకాహైః=చంపబడిన ; నానై	వత్(అధ్యాహృతము)=అయినది.
శ్చ=ఏనుంగులచేతను; తురైః=గుట్ట	చచ్చిపడియున్నయేనుంగులచేతను
ములచేతను; భగ్నాత్తైః=విడిగినకం	గుట్టయులచేతను విడిగికూలిన గొప్పర
ద్లుగల; మహారథైశ్చ= గొప్పరథముల	థంబులచేతను హతులయిన రాక్షసుల
చేతను; హైః=చంపబడిన; రాక్షసై	క శ్రేబరంబులచేతను భూమియంతయు
శ్చ=రాక్షసులచేతను; భూమిః= నే	గప్పబడియుండుటంజేసి , మాగ్=
ల; సమంతతః= అంతటను ; రుద్ధమా	బుననడచుటకవకాశములేకుండినది.
గా=అడ్డగింపబడినచారిగలది; అభ	అని, తాత్పర్యము.

తతః కపి స్తాన్ ధ్వజసింహితౌ న్రీణే
 సిహత్య వీరాన్ సబలాన్ సవాహనాన్. ౩౧
 సమీత్య వీరః పరిగృహ్య తోరణం
 కృతక్షణః కాలఞ్చ ప్రజాక్షయే

టీకావీరః= పరాక్రమశాలియగు;	నాశకాలయనందు; కాలఞ్చ= యముఁ
కపిః=హనుమంతుఁడు; తాన్=ఆ; వీ	డువలె; ఆసీత్(అధ్యాహృతము)= ఉం
రాన్= పరాక్రమశాలులును ; సబ	డెను.
లాన్=నైపుణ్యముతోఁ గూడినవారలును;	పరాక్రమపంతుండగునాహనుమం
సవాహనాన్= వాహనములతోఁగూ	తుండు, పీరులగునాసేనా నాయకుల
డినవారలునగు; ధ్వజసింహితౌ= నేనాధి	నైదుగురను, వారి నైపువహనంబుల
పతులును; సిహత్య=చంపితతః= అం	తోడంజంపి, యంత, మేలల , నాబహి
త; సమీత్య=చూచి; తోరణం= బహి	ద్వారంబునొంది, ప్రజలవి నాశ కా
ద్వాకరమును; పరిగృహ్య= పొంది;	లమునం దుగ్మింపడె యుండు యముని
కృతక్షణః=చేయఁబడిన యూరకుండు	భంగింజూపట్టుచు, నూరకుం డెను.
టగలవాఁడై; ప్రజాక్షయే= ప్రజలవి	అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము#సుందర కాండము. ౮౯౩

స ౪౭

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

సుందరకాండే, పట్టత్యాగింశస్సగః.

ఇది, స్వపాఠము.

ఇది, పరమాథఃచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ

వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండపట్టత్యాగింశస్సగ టిక,

మగిసినది.

(అం)

సప్తచత్వారింశస్సగః పారంభః.

సేనాపతీ పంభ సతు ప్రమాపితా

హనూమతా సానుచరా సవాహనా

సమీత్య రాజా సమరోధతోస్తుఖం

కుమార మతం ప్రసమైష్యతా గ్రతః. ౧

టీకః=అ; రాజాతు=రావణుడు	రుమొగముగలవాఁడునగు; కుమారం=
ను; హనూమతా=హనుమంతునిచేత;	కొడుకైన; అతుం=అతుని; ప్రసమైష్య
ప్రమాపితా=చంపఁబడిన; సానుచ	త=చూచెను.
రా= వెంబడిచోపువారిలతోఁగూడి	అంత, రావణుండు, సేనానాయకు
నవారలును; సవాహనా= వాహన	లయిదుగురును నైన్యవాహనంబులతోఁ
ములతోఁగూడినవారలను; సేనాప	గూడ, హనుమంతునిచేఁజంపఁబడుట
తీ=సేనానాయకులను; పంచ=అయి	నువిని, తనముందటనున్న, ఎల్ల పురుషు
దుగురను; సమీత్య=చూచి; అగ్రతః=	గయ్యంబునకుఁ గాలుద్రవ్యమండువాఁ
ముందట; స్థితం(అధ్యాపృతము)= ఉ	డునుయధోన్నత్రుండునగు, తనకుఁమా
న్నవాఁడును; సమరోధతోస్తుఖం=	రుండతునిపైఁగటాక్షంబుఁబఱపెను.
యుద్ధంబునకు గర్వించినవాఁడునుఎదు	అని, తాత్పర్యము.

స తస్య దృష్ట్యర్పణ సంప్రచోదితః
ప్రతాపవాక్ కాంచనచిత్రకామూకః
సముత్పపాతా థ సదస్యదీరితో
ద్విజాతిముఖే హావిషే వ పావకః. ౨

టీ|| అథ = అటుపిమ్మట; సదసి = సభయం
దు; ప్రతాపవాక్ = అధికమయిన పరా
క్రమముగల; సం = ఆయత్తుకుమారుడు;
తస్య = ఆ రావణునియొక్క; దృష్ట్యర్ప
ణసంప్రచోదితః = చూపుయొక్క హం
దింబుటచేతఁ బ్రేరేపింపబడినవాడై;
కాంచనచిత్రకామూకః = బంగారము
చేనానావర్ణముగలవిల్లుగలవాడై; ద్వి
జాతిముఖే = బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠులచేత;
హవిషా = హవిస్సుచేత; ఉదీరితః = వృద్ధి
నొందింపబడిన; పావకభవ, అగ్నిహో
త్రమువలె; సముత్పపాత = లేచెను.
అంత, మహాపరాక్రమశాలియగు
నాయత్తుకుమారుడు; రావణునిచే
దృష్టిమాత్రంబుననాజ్ఞాపింపబడినవా
డై, బంగారముతోనలంకరింపఁ బడిన
ధనుస్సుధరించి, బ్రాహ్మణోత్తములచే
హవిస్సువ్రేల్చివృద్ధిబొందింపబడినయ
గ్నిహోత్రముకైవడి, సంరంభంబునలే
చెను. అని, తాత్పర్యము.

తతో మహద్బాలదివాకరప్రభం

ప్రతప్తజాంబూనదజాలసంతతమ్

రథం సమాస్థాయ యయా స వీర్యవాక్

మహాహరిం తం ప్రతి నైర్మలషభః. ౩

టీ|| తతో = అటుపిమ్మట; వీర్య
వాక్ = అధికమయిన పరాక్రమముగల
వాడును; నైర్మలషభః = రాక్షస
శ్రేష్ఠుండును; సం = ఆయత్తుడు; మ
హత్ = గొప్పదియును; బాలదివాకర
ప్రభం = లేతసూర్యునికాంతివంటికాం
తిగలదియును; ప్రతప్తజాంబూనదజా
లసంతతం = కాంచబడినబంగారముల
సమూహముచే వ్యాపింపబడినదియ
నగు; రథం = రథమును; సమాస్థాయ =
అధిష్ఠించి; తం = ఆ; మహాహరిం ప్రతి =
పెద్దకోరియైన హనుమంతునిగూ

చిఃఃయహా=హోయెను.

అంత, మహాపరాక్రమశాలియును
రాక్షస శ్రేష్ఠుండునగు నక్షకుమారుం
డు, బాలసూర్యుండుంబోలె వెలుంగున

దియును త్రమంబగుబంగారముచే నలం
కరింపఁబడినదియునగుగొప్పరథంబునె
క్కి, హనుమంతునిొద్దకుఁబోయెను.
అని, తాత్పర్యము.

తత స్తపస్సంగ్రహసంచయాజితం
ప్రతప్తజాంబూనదజాల శోభితమ్
పతాకినం రత్నవిభూషితధ్వజం
మనోజవాష్టాశ్వపరై స్సుయోజితమ్. ౪
సురాసురాధ్వవ్య మసంగచారిణం
రవిప్రభం వ్యోమచరం సమాహితమ్
సతూణ మష్టాసినిబద్ధబంధురం
యథా క్రమావేశితశక్తితోమరమ్. ౫
విరాజమానం ప్రతిపూర్ణం వస్తునా
సహేమదామ్నా శశిసూర్యవచనా
దివాకరాభం రథ మాస్థిత స్తత
స్సృజిజ్ఞాగామా మరతుల్య విక్రమః. ౬

టీక||తతః=అటుపిమ్మట; అమరతు
ల్యవిక్రమః=దేవతలపరాక్రమమువంటి
పరాక్రమముగల; సః=అయిక్కుండు;
తపస్సంగ్రహసంచయాజితం=తప
స్సుల యనుష్ఠానములయొక్క సమూ
హముచే సంపాదించఁబడినదియును;
ప్రతప్త జాంబూనదజాలశోభితం =
కాంచఁబడినబంగారములసమూహము

చేనలంకరింపఁ బడినదియును; పతాకి
నం=సాధారణంబులగు తెక్కె-ములు
గలదియును; రత్నవిభూషితధ్వజం =
మణులచే నలంకరింపఁబడిన రాజవి
హ్నంబులతోఁగూడినతెక్కె-ములుగల
దియును; మనోజవాష్టాశ్వపరైః=మ
నంబునకుంబోలెవేగముంగల యెనిమిది
యశ్వశ్రేష్ఠములతో; సుయోజితం=కూ

ర్వం బడినదియును; సురా సురా ధృ
వ్యం=చేవలచేతను అసురుల చేతను ఏ
దిరింపఁ గూడనిదియును; అసంగ చారి
ణం=ఘామిసంబంధము లేనట్లు గా సం
చరించునదియును; రవిప్రభం=సూర్యు
నికాంతివంటికాంతిగలదియును; వ్యో
మచరం=ఆకాశమునందరుగునదియు
ను; సమాహితం=యుద్ధమునకు సన్నద్ధ
మయినదియును; సతూణం=అమ్మల
పొదులతోఁగూడినదియును; అష్టాస్రీబ
ద్ధబంధురం=ఎనిమిదికత్తులుగలదియు
నుగట్టఁబడిఁ ఘంటలుగలదియును; య
థాక్రమావేశితశక్తితోమరం=వరుస
దప్పకయుంచబడినశక్తియనునాయుధ
మునుజిల్లకోలయునుగలదియును; శశి
సూర్యవర్చసా=చంద్రోసూర్యులకాంతు
లవంటి కాంతులు గలదియు; సహేమ
దామ్నా=బంగారుపుష్పమాలికలతోఁ
గూడినదియునగు; ప్రతిపూర్ణవస్తునా=
నిండినసామగ్రిచేత; వీరాజమానం=
ప్రకాశించు చున్నది యును; దివాకరా
భం=సూర్యునికాంతివంటి కాంతిగలది
యునగు; రథం=రథము ను; అస్థితః=అధి
స్థించినవాఁడై; తతః=అంతః; జకా
మ=వెడలెను.

అంత, చేవలకుంబోలెను హాపరా
క్రమంబుగల యాయుధముమాయందు,
పెక్కు-తపంబులచే సంపాదించఁబడిన
దియును, శ్రేష్ఠమయిన బంగారములచే
సలంకరింపఁబడినదియును, సాధారణం
బులగు పెక్కు-ములును మణులచేసలం
కృతమయిన రాజచిహ్నయుక్తంబులగు
పెక్కు-ంబులునుగలదియును, మనోవే
గంబుగల యెనిమిది యుత్తమాశ్వంబు
లుగట్టినదియును, చేవలకునసురులకు
నుండేఱిచూడఁ గూడనిదియును, ఘా
మినంటకయె సంబంధించు నదియును,
సూర్యుండుంబోలె వెలుంగునదియును,
ఆకాశంబునసంచరించునదియును, యు
ద్ధ సన్నద్ధం బయినదియును, అమ్మల
పొదులతోను, ఎనిమిదికత్తులతోను గూ
డినదియును, గంటలుగట్టయుండు నది
యును, అన్యైస్థలంబుల నుంచఁబడినశ
క్తితోమరంబులనునాయుధంబులుగలది
యును, జంద్రసూర్యులుంబోలె వెలుంగు
చున్నబంగారుపుష్పమాలికలతోనొప్పు
చున్నదియును, ధనుఃకవచాదినమస్తోప
కరణంబులతోనుగూడినదియునగు, ర
థంబునెక్కి, వెడలెను. అని తాత్పర్యము.

స పూరయే ఖంభ మహీంచ సాచటాం

తురంగమాతంగ మహారథస్వనైః

బలై స్సమేతై స్సహ తోరణస్థితమ్
సమథం మాసీన ముపాగమ త్క-పిమ్. ౭

టీక॥ సః=ఆయత్తుడు ; తురంగ ధను; సమథం = సమధుండును; ఆ మాతంగమహారథస్వనైః = గుఱ్ఱముల సీనం = కూర్చున్నవాఁడును; కపిం = యొక్కయునేనుంగులయొక్కయు గొ హనుమంతుని; ఉపాగమత్ = పొందెను. పురథములయొక్కయుధ్వనులచేత; ఖం అట్లు, అక్షుమారుండు, అశ్వగ చ=ఆకాశమును ; సాచలాం=పర్వత జరథంబుల ధ్వనుల నాకాశంబునుబర్వ ములతోఁగూడిన; మహీంచ = భూమి తంబులతోఁగూడిన భూమియునిండ, ని; పూర్వం=నిండునట్లు సేయుచు ; సమ స్తనైన్యంబులంగూడి, సమధుం సమేతైః=చేరిన ; బలైః=స్త్రైన్యముల డును అశోకవన బహిద్వారంబునం తో; సహితః(అధ్యాహృతము)-కూ గూఁడుండియున్నవాఁడును, హను డినవాడై; సః=ఆయత్తుడు; తోరణ మంతుం, జేరెను. స్థితం = బహిద్వారంబుననున్నవాఁ అని, తాత్పర్యము.

స తం సమాసాద్య హరిం హరీక్షణో
యుగాంతకాలాగ్ని మివ ప్రజాక్షయే
అవస్థితం విస్తృతజాతసంభ్రమ
స్సమైక్షతా త్తో బహుమానచక్షుషా. ౮

టీక॥ హరీక్షణః=సింహముయొక్క-రిం=హనుమంతుని; సమాసాద్య=చేరి; కండ్లవంటికండ్లుగల; సః=ఆ; అక్షః=అ విస్తృతజాతసంభ్రమః=అశ్వర్యమునొం త్తకుమారుండు; ప్రజాక్షయే = జనుల దినవాఁడును కలిగిన తొట్టుపాటుగల నాశమునందు; అవస్థితం = ప్రవృత్తి వాఁడునై; బహుమానచక్షుషా=గౌర వముతోఁగూడినకంటిచేత; సమైక్షత= చూచెను. హోత్రుండువలెనున్న; తం = ఆ; హ సింహమునకుంబోలె నేత్రంబులుగ

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪౭

అ యాయత్తుకుమారుండు, ప్రజలనశిం రూపంబునకాశ్చర్యంబును చొట్టుపా
పఁజేయఁబూనియున్న ప్రళయకాలా టునుంబొంది, యితండు; పరాక్రమవం
గ్ని హోత్రునిచందంబునం జూపట్టుచు తుండెయనియతనిస గౌరవంబుగాఁజూ
న్పహనుమంతుంజేరి, యతనిగంభీర చేను. అని, తాత్పర్యము.

స తస్య వేగంచ కపే మహాత్మనః
పరాక్రమం చారిషు పాథిక్ వాత్తజః
విధారయక్ స్వంచ బలం మహాబలః
హిమత్వయే సూర్య ఇవాభివర్ధతే.

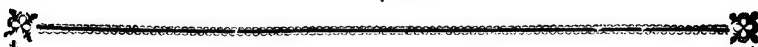
టీక॥ మహాబలః = అధికమయినబలముగల; సః = ఆ; పాథిక్ = వాత్తజః = రాజయినరావణునికొడుకగునక్షుండు; మహాత్మనః = అధికమయినపరాక్రమముగల; తస్య = అ; కపే = హనుమంతునియొక్క; వేగంచ = వేగమును; అరిషు = శత్రువులయందు; పరాక్రమంచ = పరాక్రమమును; స్వంచ = తనదైన; బలంచ = బలమును; విధారయక్ = నిర్ణయించుచు; హిమత్వయే = వసంతతుఁవునందు; సూర్య ఇవ = సూర్యుండువలె; అభివర్ధతే = తే (భూతార్థమందులట్) = వృద్ధిబొందెను.
మహాబలుండగునాయత్తుకుమారుండు, మహాపరాక్రమశాలియగునాహనుమంతునివేగంబును శత్రువుల జయించుపరాక్రమంబును, తనబలంబును, సరిచూచుకొని, వసంతతుఁవునందు, సూర్యుండువృద్ధిబొందునట్లు, వృద్ధిబొందెను అని, తాత్పర్యము.

స జాతమన్యుః ప్రసమీక్య విక్రమం
స్థిరం స్థిర స్సంయతి దునివారణమ్
సమాహితాత్తా హనుమంత మాహవే
ప్రచోదయామాస శరైః శ్రీభి శ్శితైః. ౧౦

టీక॥ సః = ఆయత్తుకుమారుండు; సంయతి = యుద్ధమునందు ; దుర్నివార

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౮౯

స ౪౭

ణం=అడ్డగింపఁగూడని; స్థిరం= నిలుకడ	మూఁడగు; శరైః= బాణములచేత;
గల; విక్రమం=పరాక్రమమును; ప్రస	ప్రవోదయామాస=కొట్టెను.
మీత్యు=చూచి; జాతమన్యుః= కలిగిన	అంత, నక్షకుమారుండు “యుద్ధంబున
కోపంబుగలవాఁడై; స్థిరః= నిలుకడ	హనుమంతునిజయించుటకష్ట” మనియె
గలవాఁడై; సమాహితాత్మా= ఎచ్చ	ఱింగి, కోపంబునొంది, స్థిరుండై, యె
రికనొందినమనసుగలవాఁడై; ఆహవే=	చ్చరికగలవాఁడై, హనుమంతుని, దీ
యుద్ధమునందు; హనుమంతం = హను	త్తంబులగుమూఁడుబాణంబులం, గొ
మంతుని; శితైః=తీక్షణములయిన; త్రిభిః=	ట్టెను. అని, తాత్పర్యము.

తతః కపిం తం ప్రసమీత్య గవిః తం
జితశ్రమం శత్రుపరాయోజితమ్
అవైక్షత్ తాక్ష స్సముదీణః మానస
స్సబాణపాణిః ప్రగృహీతకాముః కః. ౧౧.

టీక తతః=అటుపిమ్మట; అక్షః=	చుటయందు సమర్థునిఁ గాను; ప్రసమీ
అక్షుఁడు; సముదీణః మానసః = గ	త్యు=చూచి, యెఱింగియనుట; అవైక్ష
ర్వించినమనసుగలవాఁడై; సబాణపా	త=చూచెను, ఆలోచించెననుట.
ణిః=బాణముతోఁగూడిన హస్తముగల	అంత, నక్షుండు, మనంబునగర్వము
వాఁడై; ప్రగృహీతకాముః కః=పట్టు	నొంది, ధనుర్బాణంబులధరించి, “హ
కొనఁబడినవిల్లుగలవాఁడై; తం=ఆ; క	నుమంతుండు, గర్వితుండు, ఎట్టిశ్రమం
పిం=హనుమంతుని; గర్వితం=గర్వము	బునుసరకు సేయక శత్రువులజయించు
నొందినవానిఁ గాను; జితశ్రమం=జయిం	టయందు సమర్థుండు” అని, యెఱింగి,
పఁబడినయలసటగలవానిఁ గాను; శత్రు	కొంతయాలోచించెను.
పరాజయోజితం= శత్రువులజయిం	అని, తాత్పర్యము.

సహేమనిష్కాంగదచారుకుండల
స్సమాససాదాశు పరాక్రమః కపిమ్

తయో ర్చభూవాఽప్రతిమ స్సమాగమ
స్మరాసురాణా మపి సంభ్రామప్రదః. ౧౨

టీక॥ హేమనిష్కాంకదచారుకుం భూవ=అయినది.

<p>డలః=బంగారుపతకముగల బాహువు రులునుబోంగులుగలవాఁడును; ఆశుప రాక్రమః=శీఘ్రమయినపరాక్రమంబు గలవాఁడునగు; సః=ఆయుత్తుండు; క పిం=హనుమంతుని; సమాససాద= పాండెను. తయోః=ఆయుత్తుహనుమం తులయొక్క; సమాగమః=చేరిక; అప్ర తిమః=సరిలేనిదియు; స్మరాసురాణామ పి = దేవతలకుననురులకును; సంభ్రా మప్రదః=భయంబునిచ్చునదియును; బ</p>	<p>అంత, బంగారుపతకంబువేసిన బా హువురులును బోంగులును ధరించియు న్నవాఁడును శత్రువుచేయ్యెత్తుటకు న వకాశములేకుండునట్లు పరాక్రమించు చువాఁడునగు నాయత్తు కుమారుండు, హనుమంతుండాంకెను ; అప్పుడాయి రువురసమాగమంబునదృశమయి, దేవ తలకుననురులకును భయంబుఁగలిగించి నది. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

రరాస భూమి సతతాప భానుమాన్
వవౌ స వాయుః ప్రచచాల చాచలః
కపేః కుమారస్యచ వీర్య సంయుగం
సనాదచ ద్యౌ రుదధిశ్చ చక్షుభే. ౧౩

<p>టీక॥ కపేః=హనుమంతునియొక్క య్య; కుమారస్యచ=అత్తుకుమారుని యొక్కయు; సంయుగం=యుద్ధము ను; వీర్య=చూచి; భూమిః=భూమి; ర రాస=ధ్వనించినది. భానుమాన్=సూ ర్యుండు; సతతాప=తపింపఁజేయఁడ య్యె. వాయుః=వాయువు; నవవౌ=</p>	<p>వీవఁడయ్యె. అచలశ్చ=పర్వతమును; చ చాల=కదలినది. ద్యౌశ్చ=ఆకాశమును; సనాద=అఱచినది. ఉదధిశ్చ=సముద్ర మును; చక్షుభే=కలంగినది. అప్పుడత్తుహనుమంతుల యుద్ధంబు నుజూచి, భయంబునొంది, భూమిధ్వ నించినది; సూర్యుండుతపింపఁ జేయఁడ</p>
--	---

య్యోవాయువువీవడయ్యో; పర్వతంబు | ద్రంబునంగూడఁగలంగినది.
చలించినది; ఆకాశంబునఱచినది; సము | అని, తాత్పర్యము.

తత స్స వీర స్సుముఖాః పత్రేణ
స్సువణఃపుంఖాః సవిషా నివోరగాః
సమాధిసంయోగవిమోక్షతత్త్వవి
భృరా నథ త్రీః కపిమూర్ధ్విక పాతయత్. ౧౪

టీక|| తతః=అంత; అథ=పిమ్మట; స | ధ్విక=హనుమంతునితలయందు; అపా
మాధిసంయోగవిమోక్షతత్త్వవిత్ = తయత్ =వేసెను.
గుఱిపెట్టుట యొక్కయు సంధించుట | అంత, లత్యంబునందు దృష్టియంచు
యొక్కయు విడుచుటయొక్కయు త | టయందును బాణంబును సంధించుట
త్త్వము నెఱింగిన; వీరః=పరాక్రమశా | యందును బ్రయోగించుటయందును నే
లియగు; సః= ఆయత్తుండు; సుము | ర్పరియగు నాయత్తుండు, సుందరంబు
ఖాః=సుందరములయిన ముఖములుగ | లగుముఖంబులుగలవియును తొక్కలు
లవియును; పత్రేణః= తొక్కలగల | గట్టినవియును, బంగారముతోఁ జేసిన
వియును; సువణఃపుంఖాః=బంగార | క్రింది చివరలు గలవియును విషంబు
ముతోఁచేయఁబడిన క్రిందిచివరలుగల | బూసిన వగుటచే సపఁబులుంబోలే
వియును; సవిషాః= విషముతోఁగూడి | నున్నవియు నగు మూఁడుబాణంబుల,
నవియును; ఉరగానివ(స్థితాః)=నర్ప | హనుమంతునిశరంబుపైఁ బ్రయోగించె
ములువలెనున్నవియునగు; త్రీః=మూ | ను.
డైన; శరాః=బాణములను; కపిమూ | అని, తాత్పర్యము.

స తైశ్చరై మూర్ధ్విక సమం నిపాత్యైః
క్షరన్నస్యగ్ధ వివృత్త లోచనః
సహాదితాదిత్యనిభ శృగాంశుమా
న్వ్యరాజతాదిత్య ఇవాంశుమాలికః. ౧౫

షకః=బాణమయమయినవషకముగల
దియునగు; రాక్షసాంబుదః=రాక్షసుం
డగునక్షుండను మేఘము; హరీశ్వరాచ
లే=వానరశ్రేష్ఠుండగు హనుమంతుండ
నుపర్వతమనందు; వలాహకః=మేఘ
ము; అచలోత్తమే=పర్వతశ్రేష్ఠమునం
దు; వృష్టిమివ=వషకమునువలె, ఆశు=
శీఘ్రముగా; శరాః=బాణములను; ము

మోచ=విడిచెను.

అంత, యుద్ధంబున, దనధను వె
యింద్రధనువుగా, బాణమయంబగువ
షకంబుగరియుచు, మేఘంబువలెనుం
డు, నాయక్షుండు, మేఘముపర్వతముపై
వషకముగరియునట్లు, పర్వతాకారుం
డగునాహనుమంతునిపై, బాణంబులం
బ్రయోగించెను. అని, తాత్పర్యము.

తతః కపి స్తం రణచండవిక్రమం

వివృద్ధతేజోబలవీర్యసంయుతమ్

కుమార మక్షం ప్రసమీక్ష్య సంయుగే

సనాద హషాః ధ్వనతుల్గవిక్రమమ్. ౧౯

టీక || తతః=అటుపిమ్మట; కపిః=హనుమంతుండు; స్తంయుగే=యుద్ధమునందు; రణచండవిక్రమం=యుద్ధంబునందు భయంకరమయినపరాక్రమముగలవాఁడును; వివృద్ధతేజోబలవీర్యసంయుతం=మిక్కిలియువృద్ధిఁబొందినకాంతియునుబలమునుబరాక్రమమంబునుగలవాఁడును; ఘనతుల్గవిక్రమం=మేఘంబుయొక్క నడకతో సమానమయిననడకగలవాఁడునగు; అక్షం=అక్షుండను; కుమారం=కుమారుని; ప్రసమీ

క్ష్య=చూచి; హషాః=సంతోషమువలన; సనాద=అటచెను.

అంత, యుద్ధంబున, భయంకరంబగు పరాక్రమంబునం గ్రాలుచుమిక్కిలియునధికంబగు తేజంబునుబలంబును బరాక్రమంబునుగలిగి, మేఘంబుంబోలె, నాకాశంబునందిరుగుచున్న, యక్షకుమారుంజూచి, సంతోషంబున, సింహనాదంబుచేసెను.

అని, తాత్పర్యము.

స బాలభావా ద్యుధి వీర్య దపితః

ప్రవృద్ధమన్యః త్తతఃజోపమేక్షణః
సమాససాదా ప్రతిమం కపిం రణే
గజోమహాకూప మివావృతం తృణైః. ౨౦

<p>టీక॥ సః = ఆయత్తుండు; బాలభా వాత్ = బాల్యమువలన; యుధి = యు ద్ధమునందు; వీర్యదర్శితః = పరాక్రమ ముచేగర్వమునొందినవాడై; ప్రవృద్ధ మన్యః = మిక్కిలియువృద్ధిబొందినకో పముగలవాడై; త్తతఃజోపమేక్షణః = నెత్తురుతో బోలిగల కండ్లుగలవా డై; రణే = యుద్ధమునందు; అప్రతి మం = సరిలేనట్టి; కపిం = హనుమంతుని; గజః = ఏనుగు; తృణైః = పచ్చికలచే</p>	<p>సః; ఆవృతం = కప్పబడిన; మహాకూప మివ = పెద్దబావివలె, సమాససాదా = పొందెను. ఆయత్తుండు, బాల్యండుగటంచేసి, యుద్ధంబున బరాక్రమగవితుండై, మహాకోపంబునొంది, నేత్రంబునెట్టెద నంబుగదుర, నేనుంగుదృఢంబులంగప్ప బడిన పెద్దపాడుబావిపైకేబోవునట్లు, యుద్ధంబున నెదురులేనట్టి హనుమంతుని పైకేబోయెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

స తేన చాణైః ప్రసభం నిపాతితై
శ్వకార నాదం ఘననాదనిస్స్వనః

<p>టీక॥ ఘననాదనిస్స్వనః = మేఘగ జ్వలనమువంటిధ్వనిగల; సః = ఆహను మంతుండు; తేన = ఆయత్తునచేత; ప్రస భం = బలాత్కారముగా; నిపాతితైః = వేయబడిన; చాణైః = బాణములచేత;</p>	<p>నాదం = ధ్వని; శ్వకార = చేసెను. మేఘగజ్వలనము వంటిధ్వనిగల అ హనుమంతుండు, అశ్వకుమారులను నె సినబాణంబుల ప్రేటునకు, గట్టిగానెట్టె ను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

స ముత్పపాతాశు నభ స్స మారుతి
ఘోజోరువిత్తైః పణశ్శూరదళైః. ౨౧

టీక॥ సః = ఆ; మారుతిః = వాయుచేపునకుమారుండగుహనుమంతుండు; భు

జోరువియోపణఁగూరదర్శనః = బాహు
 పులయొక్కయొడలయొక్కయొవి
 సరుటచేతభయంకరమగు చూచుటగల
 వాఁడైఁ అశు-శీఘ్రముగాఁనభః = ఆ
 కాశమునుగూచిఁగ; సముత్పపాతః = ఎగి
 రెను.

వాయుచేవునికుమారుండగునాహ
 నుమంతుండు, బాహుపులందొడలనువి
 సరుచుఁ, జూపరుబుభయంబునొంద, శీ
 ఘ్రముగా, నాకాశంబునకెగిరెను.
 అని, తాత్పర్యము.

సముత్పతం తం సమభిద్రవ దృశీ
 స రాక్షసానాం ప్రవరః స్రతాపవాక్
 రథీ రథిశ్రేష్ఠతమః క్రికాశరైః
 పయోధర శైల మివాశ్చవృష్టిభిః. ౨౨

టిక||బలి = అధికమయినబలముగల
 వాఁడును; రాక్షసానాం = రాక్షసుల
 లోఁపల; ప్రవరః = శ్రేష్ఠుండును; స్రతా
 పవాక్ = అధికమయినపరాక్రమముగ
 లవాఁడును; రథిశ్రేష్ఠతమః = రథికులలో
 మిక్కిలియుశ్రేష్ఠుండునగు; సః = ఆయ
 ఁకుండు; సముత్పతంతం = ఎగురుచున్న
 హనుమంతుని; శరైః = బాణములచేఁగి;
 పయోధరః = మేఘము; అశ్చవృష్టిభిః =
 తాల్లవానలచేత; శైలమివ = సర్వతము
 నువలె; క్రికాశరైః = వెడచల్లుచు; రథీ = రథ

ముగలవాఁడైఁసమభిద్రవతే (సమభ్యదృ
 వతే) - తటిమెను.
 బలవంతుండును రాక్షసశ్రేష్ఠుండు
 నుమహాపరాక్రమశాలియును, రథికో
 త్తముండునగునాయత్తుండు, మేఘంబు
 పర్వతంబుపై తాల్లవానగురియునట్లు,
 ఆకాశంబున కెగురుచున్నహనుమంతు
 నిఁపైబాణంబులు పేయుచు, రథంబుతోఁ
 గూడఁ, దోడనెదానును, ఆకాశంబునకె
 గిరెను. అని, తాత్పర్యము.

స తాక్ శరాంస్తస్య హరి విమోక్షయక్
 చచార వీరః పథి వాయుసేవితే
 శరాంతరే మారుతవ ద్వినిష్పత

న్మనోజవ స్సంయతి చండవిక్రమః. ౨౩

టీక॥మనోజవః = మనస్సునకుంబో	సేవితే = వాయువుచే సేవింపబడిన;
లెవేగముగలవాఁడును; సంయతి = యు	పథి = మార్గమునందు; చభార = తి
ద్ధమునందు; చండవిక్రమః = భయంకర	రిగెను.
మయినపరాక్రమముగలవాఁడును; వీ	మనంబునకుంబోలెవేగంబుగలవాఁడు
రః = పరాక్రమశాలియునగు; సః = ఆ;	ను, యుద్ధంబునభయంకరంబైనపరాక్ర
హరిః = హనుమంతుండు; మారుతవ	మంబుగలవాఁడునగు నాహనుమంతుం
త్ = వాయువువలె; శరాంతరే = భా	డు, వాయువుంబోలె, బాణంబులకున
ణంబులనడుమునందు; వినిష్ప్వతే = తిరు	డుమం దిరుగుచు, నాయుత్తుకుమారుని
గుచు; తస్య = ఆయత్తునియొక్క;	బాణంబులుదనఁజేబడనీయకు, వాయు
తా = ఆ; శరా = బాణములను; వి	సేవితంబగునాకాశంబున, విహరించు
మోక్షయే = విడుపించుచు; వాయు	చుండెను. అని, తాత్పర్యము.

త మా త్రబాణానన మాహోన్ముఖం

ఖ మా స్త్రుణంతం విశిఖే శ్వరోత్తమైః

లవైక్షతా తం బహుమానచక్షుషా

జగామ చింతించ సమారుతాత్మజః. ౨౪

టీక॥మారుతాత్మజః = వాయుచే	తం = కష్టచున్నవాఁడునగు; తం = ఆ;
పునికుమారుండగు; సః = ఆహనుమం	అక్షం = అక్షకుమారుని; బహుమాన
తుండు; ఆత్రబాణాననం = పొండబ	చక్షుషా = గౌరవముతోఁగూడినకంటె
డినధనుస్సుగలవాఁడును; ఆహవోన్ము	చేత; లవైక్షత = చూచెను. చింతాం
ఖం = యుద్ధంబునకెదురుమొగము గల	చ = ఆలోచనను; జగామ = పొందెను.
వాఁడును; విశిఖే = నానావిధంబులగు	వాయుచేపునికుమారుండగునాహ
శిఖలుగల; శరోత్తమైః = బాణశ్రేష్ఠము	నుమంతుండు, ధనువుధరించియుద్ధంబున
లచేత; ఖం = ఆకాశమును; ఆ స్త్రుణం	కభిముఖుండైయాకాశంబునంతయుఁ

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౭

జంబులంగ స్పృశున్న యక్షకుమారుని | పంగలను" అని, చింతనొందెను.
జూచి, మెచ్చుకొని, " యితని నెట్లు వధిం | అని, తాత్పర్యము.

తత శ్చైర్భిన్నభుజాంతరః కపిః
కుమారవీరేణ మహాత్మనా నదక్
మహాభుజః కమఃవిశేషతత్త్వవి
ద్విచింతయామాస రణే పరాక్రమమ్. ౨౫

టీక తతః=అటుపిమ్మట; మహాభు	క్రమం=శత్రువుయొక్క లోఁగొనుటను
జః=పెద్ద చేతులుగలవాఁడును; కమః	గుఱించి; విచింతయామాస=ఆలోచిం
విశేషతత్త్వవిత్ = కార్యంబుల విశేష	చెను.
ముయొక్క యథార్థతను నెఱింగిన	అంత, మహాబాహుండగు మానుమం
వాఁడు నగు; కపిః = మానుమంతుఁ	తుండు, మహాబల పరాక్రమశాలియగు
డు; మహాత్మనా= అధికమయిన బలము	నక్షకుమారుని చేభాణంబుల భుజాంత
గల; కుమారవీరేణ=వీరుండగు నక్షకు	రంబునందుఁగొట్టఁబడినవాఁడై, యట
మారునిచేత; శరైః=బాణములచేత;	చి, కార్య విశేషంబుల నెఱింగినవాఁ
భిన్నభుజాంతరః=కొట్టఁబడిన భుజంబు	డు, కావున, నక్షకుమారుని జయించుట
లనుద్యవప్రదేశముగలవాఁడై; నదక్=	నుగుఱించి, యిట్లు, యాలోచించెను.
అడుచు; రణే=యుద్ధమునందు; పరా	అని, తాత్పర్యము,

అబాలవద్బాలదివాకరప్రభః
కరోత్యయం కమః మహాత్మహాబలః
నచాస్య సర్వాహవకమశోభిః
ప్రమాపణే మే మతి రత్ర జాయతే. ౨౬

టీక|| మహాబలః=అధికమయిన బల | బాలసూర్యుని కాంతివంటికాంతి గల
ముగలవాఁడును; బాలదివాకరప్రభః= వాఁడునగు; అయం=వీడు ; అబాల

శ్రీ మద్రామాయణముఃసంధర్శకాండము. ౯౦౯

స ౪౭

వత్ = పెద్దవాఁడువలె; మహత్ = గొ
ప్పదైన; కమఁ = కార్యమును ; కరో
తి = చేయుచున్నాడు. సర్వాహవక
మఁశోభిసః = సమస్తములయినయుద్ధ
మునకుఁదగినకార్యములందుఁ బ్రకాశిం
చుచున్న; అస్య = ఈయత్నునియొక్క ;
ప్రమాపడే = చంచలమయందు; అత్ర =
ఇప్పుడు; మే = నాకు; మతిశ్చ = బుద్ధియు

ను; నజాయతే = పుట్టలేదు.
ఇతంధు, మహాబలుండు; బాలుండ
య్యు, బాలసూర్యునిభంగివెలుంగు
చు, గొప్పకార్యంబు సేయుచున్నాఁడు
మఱియు, సమస్తయుద్ధోపాయంబుల
నుండెలిసియున్నాఁడు; నాకితఁడెంపం
దోచలేదు. అని, తాత్పర్యము.

అయం మహాత్మాచ మహాంశ్చ వీర్యతః
స్సమాహిత శ్చాతిసహశ్చ సంయుగే
అసంశయం కమఁగునోదయాదయం
సనాగయత్నే మఁశోభిశ్చ పూజితః. ౨౭

టిక॥ అయం = ఇతఁడు ; మహాత్మా
చ = అధికమయినబలముగలవాఁడు ; వీ
ర్యతః = పరాక్రమమువలన ; మహాం
శ్చ = అధికుండును; సంయుగే = యుద్ధ
మునందు; సమాహితశ్చ = ఎచ్చరికగల
వాఁడు; అతిసహశ్చ = అధికముగస
హించువాఁడునగు. అయం = ఇతఁడు; క
మఁగునోదయాత్ = యుద్ధకార్యము
యొక్కయాధిక్యముయొక్క అభివృద్ధివ
లన; సనాగయత్నే = సర్పములతోను
యత్నులతోనుగూడిన; జేతైః (అధ్యా

హృతము) = దేవతలచేతను ; మునిభి
శ్చ = మునులచేతను; పూజితః = పూ
జింపఁబడినవాఁడు. అసంశయం = సం
దేహములేదు.
ఇతంధు, మహాబలుండు; మహాపరా
క్రమశాలి; యుద్ధంబున నెచ్చరికగలవాఁ
డు; కష్టంబునోర్పువాఁడు; యుద్ధంబునం
దలియుత్కంఠంబుగలుగుటవలన, నిత
ని, నాగయత్నులును దేవతలును, మునులు
నుఋజింపుచుందురు; ఇందు, సందేహ
ములేదు. అని, తాత్పర్యము.

పరాక్రమోత్సాహవివృద్ధమానస
స్సమీక్షితే మాం ప్రముఖాగ్రత స్థితః

౯౧౦ ప్రతిపచాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪౭

టీక॥ అయం (అధ్యాహృతము) - ఇన్దు; సమీక్ష లే = చూచుచున్నాఁడు.
 తండు; పరాక్రమోత్సాహవివృద్ధమాన ఇతండు, మనంబునఁ, బరాక్రమంబు
 నః = పరాక్రమము చేతనునుత్సాహము నుత్సాహంబునుగదుర, నాముఖంబునె
 చేతనునువృద్ధిబొందినమనసు కలవాఁడై: దుటనిలుచుండి, నన్నజూచుచున్నాఁ
 ప్రముఖాశ్రయః = ఎగురుముగమగునట్లు డు. అని, తాత్పర్యము.
 ముదటః స్థిరః = ఉన్నవాఁడై; చూచున

పరాక్రమో హ్యస్య మనాంసి కంపయే
 త్సురాసురాణామపి శీఘ్రగామినః. ౨౮

టీక॥ శీఘ్రగామినః = శీఘ్రముగాఁ జైనను; కంపయేత్ = కదలించును.
 బోవునట్టి; అస్య = ఇతనయొక్క; పరా మిక్కిలియువడిగాఁబరాక్రమించు
 క్రమః = పరాక్రమము; సురాసురా నట్టియితని పరాక్రమముజూచినచో,
 ణాం = దేవతలయొక్కయు నసురుల దవాసురులకైనను, మనంబున, భయం
 యొక్కయు; మనాంస్యపి = మనంబుల బుగల్గును. అని, తాత్పర్యము.

న ఖల్వయం నాభిభవే దుపేక్షితః
 పరాక్రమో హ్యస్య రణే వివర్ధతే
 ప్రమాపణం త్వేవ మహాన్య రోచతే
 నవర్ధమానో గ్ని రుపేక్షితం త్తమః. ౨౯

టీక॥ అయం = ఇతండు; ఉపేక్షితః వ = చంపుటయే; మమ = నాకు; రోచ
 (చేత్) = ఉపేక్షించబడునే; నఖలు తే = రుచింపుచున్నది. వర్ధమానః =
 నాభిభవేత్ = తిరగరింపకుండదు. అ వృద్ధిబొందుచున్న; అగ్నిః = నిప్పు; ఉపే
 స్య = ఇతనియొక్క; పరాక్రమః = పరా క్షితుం = ఉపేక్షించుటకు; నత్తమః = తగి
 క్రమము; రణే = యుద్ధమునందు; అభివ నదికాదు.
 ర్ధతేహ = వృద్ధిబొందుచున్నదిగ ఇతనిప్పుడుదంపకుండనుపేక్షించి
 దా! అద్య = ఇప్పుడు; ప్రమాపణం త్వే విడుతునేని, యటుపిమ్మట, నితండుతప్ప

కమమ్మబాధించును; పలయనఁగానెత్తి
పరాక్రమం బిప్పుడే మిక్కిలియనధిక
ముగానున్నది; ఇంకఁగొన్నాళ్లకుమఱి
యునెంతయధికమగునో! కావున, నప్పు
డు, వీనిజంతుటయేయు క్తంబనినాకుం

దోచుచున్నది; వృద్ధిబొందుచున్నయ
గ్నిమేఘావ్రమునెప్పుడైన నుపేక్షింప
వచ్చునా? అని, హనుమంతుడాలోచిం
చెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇతి ప్రవేగంతు పరస్య తర్కయన్
స్వకమకయోగంచ విధాయ పీర్వవాన్
చకార వేగంతు మహాబలస్తదా
మతించ చక్రేస్య పథే మహాకపిః. ౩౦

టీక॥ పీర్వవాన్—అధికమయినప
రాక్రమంబుగలవాఁడును; మహాబలః—
అధికమయినబలముగలవాఁడనగు; మ
హాకపిః—పెద్దకోతియగుహనుమంతుఁ
డు; ఇతి=ఇట్లు; పరస్య=కత్తువుయొ
క్క; ప్రవేగం—అధికవేగమునుఁగూ
చి; తర్కయన్=అలోచింపుచు; స్వ
కమకయోగంచ=తనకార్యరంభమ
ను; విధాయ=నిణయించి; తదా—అ
ప్పుడు; వేగంతు—వేగమును; చకా

ర=చేసెను; అస్య=ఇతనియొక్క; ప
థే=చంపుటయందు; మతించ=మిథిసి
గూడ; చక్రే=చేసెను.
మహాపరాక్రమశాలియునుమహాబ
లుండునగుహనుమంతుండు, ఈప్రకా
రమశత్రువుపరాక్రమంబును గుఱించి
యాలోచించి, తానుజేయవలసినవిధం
బునునిణయించుకొని, యతనిజంతు
శ్చయించి, యధికమయినవేగంబు నవ
లంబించెను. అని, తాత్పర్యము.

స తస్య తా నష్టహయా న్నహజవాన్
సమాహితాన్ భారసహ స్వవతానే
జఘాన వీరః పథివాయుసేవితే
తలప్రహరైః పవనాత్తజః కపిః. ౩౧

టీక॥ వీరః=పరాక్రమశాలియును; పవనాత్తజః=వాయుదేవునికుమారుం

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౭

డునగు; సః=ఆ; కః=హనుమంతుం
డు; వాయు సేవి లే= పాయువు చేసేవిం
పంబడిన; సథి=మూగమునందు; మహా
జవా = అధికమయినవేగముగలవి
యును; సమాహితా = ఎచ్చరికగల
వియును; వివర్తనే=తిరుగుటయందు;
భారసహా = రథముయొక్క బరువు
నోడునవియునగు; తస్య= ఆయత్తు
కుమారునియొక్క; హయా = గుఱ్ఱ
ములను; అప్స=ఎనిమిదింటిని; తలపహా

రై=అటచేతిదెబ్బలచేత; జఘాన=చం
కెను.
పరాక్రమవంతుడును వాయు చే
వుని కుమారుండునగు నాహనుమంతుం
డు, మహావేగంబుగలవియునేమఱుపా
టులేనివియు, నానావిధగతులందు రథ
భారంబునసంచలించునవియునగు నాయ
త్తుకుమారునిగుఱ్ఱముల నెనిమిదింటి నా
కాశంబున, నటచేతం గొట్టి, చంపెను.
అని, తాత్పర్యము.

తత స్తలేనాభిహితో మహారథ
స్య తస్య పింగాధిపమంత్రినిజితః
ప్రభగ్న సీడః పరిముక్త కూబరః
పపాత ధూమా హతవాజీ రంబరాత్. ౩౨

టీక|| తతః=అటుపిమ్మట; తలేన=
అటచేతిచేత; అభిహతః= కొట్టబడి
న; తస్య=ఆయత్తునియొక్క; సః=ఆ; మ
హారథః=గొప్పరథము; పింగాధిపమం
త్రినిజితః=వానరరాజుండు సుగ్రీవుని
మంత్రియయినహనుమంతునిచే జయిం
పబడినదై; ప్రభగ్న సీడః=విరిగిన చ
క్రమునుగలదై; పరిముక్త కూబరః=వి
డువబడిన నొకగలదై ; హతవాజీః
(హతవాజీ)=చంపబడిన గుఱ్ఱములుగ

లదై; అంబరాత్ = ఆకాశంబుననుండి;
ధూమా=నేలయందు ; పపాత=ప
డెను.
అంత, వానర రాజుండగు సుగ్రీవుని
మంత్రియయినహనుమంతుని యటచేతి
వ్రేటునకు, ఆయత్తునిమహారథము , చ
క్రంబులు విరిగియునొకదొలంగియును
గుఱ్ఱంబులు చచ్చియు, నాకాశంబుననుండి,
నేలంగూలినది. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * సుందర కాండము.

స ౪౭

స తం పరిత్యజ్య మహారథో రథం
సకాముకః ఖడ్గధరః ఖ మత్పల్క
తపోభియోగా దృషి రుగ్రవీర్యవాక్
విహాయ దేహం మరుతా మివాలయమ్. ౩౩

టిక||ఉగ్రవీర్యవాక్= భయంకరమ
యినపరాక్రమంబుగల;మహారథః= త
న్నునుసారథిని గుఱ్ఱములను గాపాడు
కొనుచుం బదునొకండువేలమంది విలు
కాండ్రతోబోరువట్టి;సః= ఆయిష్టుం
డు;తం=ఆ;రథం = రథమును;పరిత్య
జ్య=విడిచి;సకాముకః=చిల్లుతోగూ
డినవాండ్రై;ఖడ్గధరః = కత్తినిదాల్చిన
వాండ్రై;ఖం=ఆకాశమునుగూర్చి; ఉత్ప
ల్క=ఎగురుచు;తపోభియోగాత్=తప
స్సుయొక్కయితశయమువలన; దేహం=
దేహమును; విహాయ = విడిచి; మరు
తాం=దేవతలయొక్క; ఆలయం=స్థా

నమయిన స్వగమముగూర్చి ; ఉత్ప
ల్క(అధ్యాహృతము)-ఎగురుచున్న;
ఋషిరివ-ఋషివలె;అభవత్(అధ్యా
హృతము)=ఉండెను.

భయంకరంబగు పరాక్రమంబుగల
వాడునుదన్నునుసారథిఃగుఱ్ఱములనుం
గాపాడుకొనుచుం బదునొకండు వేల
మంది విలుకాండ్రతో బోరంజాలినమ
హేశ్వరుండునగునాయకుండు , ఆర
థంబువిడిచి; ధనుస్సునుఖడ్గంబునుధరిం
చి, ఋషి,తపంబుపెంపున , దేహం
బువిడిచిస్వగమంబునకుఁబోవునట్లు, ఆ
కాశంబునకెగిరెను. అని, తాత్పర్యము.

తతః కపి స్తం విచరంత మంబరే
పతత్త్రిరాజానిలసిద్ధసేవితే
సమేత్య తం మారుతతుల్యవిక్రమః
క్రమేణ జగ్రాహ సపాదయో ర్ద్వభమ్. ౩౪

టిక||తతః=అటుపిమ్మట; మారుత
తుల్యవిక్రమః= వాయువుయొక్క-పరా
క్రమముతో సమానమయినపరాక్రమం

బుగల;సః=ఆ;కపిః=హనుమంతుండు;
పతత్త్రిరాజానిలసిద్ధసేవితే = గరుత్మం
తునిచేతనువాయువుచేతను సిద్ధులచేత

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౭

నుసేవింపఁబడిన; అంబరే = ఆకాశము
నందు; విచరంతం = విహరించుచున్న;
తం = ఆయత్సుని, సమేత్య = పొంది; తం =
అతని; క్రమేణ = వరుసచేత; పాద
యోః = పాదములయందు; దృఢం = గట్టి
గా; జగ్రాహ = పట్టుకొనెను.

అంత, వాయువునకుంబోలె మహాప

రాక్రమంబుగలహనుమంతుండు, గరు
త్వంతునకును వాయుదేవునకును సిద్ధుల
కును విహరిస్తానమయినయాకాశమునం
దు, విహరించుచున్న యాయత్సుకుమా
రుంబాచి, యుపాయంబున, నతనిపా
దంబులుగట్టిగాఁబట్టుకొనెను.

అని, తాత్పర్యము.

స తం సమావిధ్య సహస్రశః కపి
మహాహరగం గృహ్య ఇవాండశేశ్వరః
ముమోచ వేగా త్ప్రత్యుత్థుల్లవిక్రమో
మహీతలే సంయతి వానరోత్తమః. ౩౫

టీక॥ పితృతుల్లవిక్రమః = తండ్రియ
గునాయువుయొక్క పరాక్రమముతోన
మానమయిన పరాక్రమముగలవాఁడు
ను; వానరోత్తమః = వానరశ్రేష్ఠుండున
గు; సః = ఆ; కపిః = హనుమంతుండు; సం
యతి = యుద్ధమునందు; అండశేశ్వరః =
గరుత్మంతుండు; మహారగమివ = పె
ద్దసర్పమునువలె; తం = ఆయత్సుని; గృ
హ్య (గృహీత్వా) = పట్టుకొని; సహస్ర
శః = వేయిమార్లు; సమావిధ్య = కొట్టి;

వేగాత్ = వేగమువలన; మహీతలే =
భూతలమునందు; ముమోచ = విడిచెను.
తన తండ్రియగు వాయుదేవునకుం
బోలెఁబరాక్రమంబుగలవాఁడును వాన
రోత్తముండునగునాహనుమంతుండు,
గరుత్మంతుండు మహాసర్పంబును బట్టు
కొనినట్లు, ఆయత్సునింబట్టుకొని, వేయి
మార్లుత్రిప్పి, వేగంబున, నేలంబడవైచె
ను. అని, తాత్పర్యము.

స భగ్నదాహూరుకటిశిరోధరః
తురన్న సృష్టిమణితాస్థిలోచనః
సభగ్నసంధిః ప్రవిక్రీణబంధనో

హతః క్షీతో వాయుసు లేన రాక్షసః. ౩౭

టీక॥సః=ఆ; రాక్షసః=రాక్షసుండ
గుండు; భగ్నబాహూరుకటిశిరో
ధరః= విడిగినచేతులునుదొడలనుమొ
లయును మెడయునుగలవాడై;క్షరన్న
స్యక్(క్షరదస్యక్)- కాలుచున్ననెత్తు
రుగలవాడై,నిమగ్నితాస్థిలోచనః=న
లిగిపోయినదేవునికలునుకండ్లును
గలవాడై; సభగ్నసంధిః=విడిగినసం
ధులతోఁగూడినవాడై; ప్రవికీర్ణబంధ
సః=వీడినదట్టిగలవాడై; వాయుసుతే

న=హనుమంతునిచేత; హతః=చంప
దీనవాడై;క్షీతో = నేలయందు;అప
తత్(అధ్యాహృతము)=పడెను.
అయిక్షకుమారుండు, చేతులును
దొడలును మొలయును మెడయునువిడి
గి,దేహంబుననెత్తురుగాఱు, యెముకలు
నుగండ్లునుసలంగి, కండ్లకుఁగానరాకుం
డ,సంధిబంధంబులువిఱుగ,దట్టివీడ, హ
నుమంతునిచేహతుండై,నేలంబడెను.
అని,తాత్పర్యము.

మహాకపి ర్భూమితలే నిపీడ్య తం
చకార రక్షోధిపతే మహాద్యయమ్

టీక॥మహాకపిః= పెద్దకోతియయి
నహనుమంతుండు;తం=ఆయిక్షకుమా
రుని;భూమితలే=నేలయందు;నిపీడ్య=
పీడించి;రక్షోధిపతే=రాక్షసులకుఁబ
భువైన రావణునకు;మహత్=అధికమ
యన;భయం=వెఱుపును;చకార=చే

సెను.
హనుమంతుం, డట్లు, అక్షకుమా
రు నేలంగొట్టిమద్దగాఁజేసి,రాక్షసేశ్వ
రుండగురావణునకు,మహాభయంబు,గ
లిగించెను.అని,తాత్పర్యము.

మహాషిఖి శృక్రవరై మహావ్రతై
స్సమేత్య భూతైశ్చ సయత్నపన్నైః. ౩౮
సురైశ్చ సేంద్రైర్భృశజాతవిష్టనైః
హతే కుమారే స కపి సోరీషితః

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తత్పర్యసహితము.

స ౪౭

జ్జ

జ్జ

టిక॥ సుమారే = అక్షకుమారుండు;	చేతను; సమేత్య = చేరి; సరి = ఆ; కపి =
హతే = చంపబడుటగా ; చక్రచక్రై =	హనుమంతుండు; సీతీతః = చూడబ
శ్లోకశ్చక్రమునందు దిరుగునట్టివారు	డినాడు.
ను; మహావ్రతై = అధికమయినవ్రతము	హనుమంతుండక్షకుమారుం జంప
గలవారలును; భృశజాతస్త్వయై = మి	గానే, త్యోశ్చక్రంబునందిరుగువారలు
క్రి-లియుగలిగినయీశ్వర్యము గలవారి	ను మహా వ్రతులునగు మహాపుణులును
లునగు; మహాపింఛం = మహాపుణాలచే	సూతులునునున్నును బన్నగంబు
తను; సయత్నపన్నయై = యశులతో	లును చేవలనుచేపేండుండునొక్కటి
నుసర్పంబులతోనుండుడిన ; ధూతై	గాఁ, మిక్కిలియునాశ్వర్యంబునొంది,
శ్వ = ధూతములచేతను ; సేంద్రై =	యాహనునంతంజూచిరి.
ఇంద్రునితోండుడిన; సురైశ్వ = చేవల	అని, తాత్పర్యము.

సహత్వతం వజ్రిసుతోపమప్రభం
 కుమార మక్షం తుతజోపమేక్షణమ్. ౩౪
 తమేవ వీరో భిజగామ తోరణం
 కృతక్షణః కాల ఇవ ప్రజాక్షయే

టిక॥ వీరః = పరాక్రమశాలియగు	ఇవ(స్థితః) = యముండువలె సన్నవాఁ
హనుమంతుండు ; వజ్రిసుతోపమప్ర	దై; తం = ఆ; తోరణమేవ = బహిర్వాహ
భం = ఇంద్రునికొడుకుకాంతితో బో	రమునే; అభిజగామ = పొందెను.
ల్ని గలకాంతిగలవాండును; తుతజోప	పరాక్రమవంతుండగునాహనుమం
మేక్షణం = సేత్తురుతోబోల్చి గలకండ్లు	తుండు , చేపేంద్రునికొడుకుంబోలిన
గలవాండునగు; తం = ఆ; అక్షం = అ	వాండును సేత్తురువలె నెట్టినకండ్లుగల
క్షుండును; కుమారం = కుమారుని; సహ	వాండునగు నక్షకుమారుంజంపి, ఆయ
త్వ = చంపి; కృతక్షణః = చేయబడిన	శోకవన బహిర్వాహరంబునకపోయి,
యూరకుండుటగలవాండై ; ప్రజాక్ష	ప్రళయకాలమునందు యముండుంబో
యే = జనులవినాశకాలమునందు; కాల	లెజూపటులకుభయంబుబుట్టింపుచు,

జ్జ

జ్జ

నూరకుండెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే.

సుందరకాండే, సప్తవత్సారింశస్సగళః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాభ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండసప్తవత్సారింశస్సగళిక,

మగినినది.

(ఇతి

అప్తవత్సారింశస్సగళపార్వతీంభః.)

తతస్సరక్షోధిపతి మహాత్మా

హనూమతాఽత్యేనహతే కుమారే

మనస్సమాధాయ తదేంద్రకల్పం

సమాదితే శేంద్రజితం సరోషమ్. ౧

టీక || కుమారే = కొడుకైన; అత్యే = అ

త్యండు; హనూమతా = హనుమంతునిచే

త; నిహతే = చంపబడఁగా; తతః = అట్లు

పిమ్మట; మహాత్మా = అధికమైన పరాక్రమ

ముగల; రక్షోధిపతి = రాక్షసులకుఁ బ్ర

భుండగు; సః = ఆ రావణుండు; మనః = మ

నసును; సమాధాయ = నెమ్మదిచేసుకొ

ని; తదా = అప్పుడు; సరోషం = కోపము

తోఁగూడునట్లు; ఇంద్రకల్పం = ఇంద్రుని

తోసమానుడగు; ఇంద్రజితం = ఇంద్రజి

త్తును; సమాదితే = అజ్ఞాపించెను.

అట్లు, హనుమంతునిచే నక్షకుమా

రుండుదిచ్చుటనువిని, మహాపరాక్రమ

శాలియయిన రాక్షసేశ్వరుండగు రావ

ణుండు, చుఁఖింబడంచుకొని, కోపంబు

నొంది, ఇంద్రతుల్యుండగు నింద్రజిత్తుం

బాచి, యిట్లుని, యజ్ఞాపించెను.

అని, తాత్పర్యము.

త్వ మస్త్రీవి చ్చస్త్రీవిదాం వరిష్ఠ
స్సురాసురాణామపి శోకదాతా
సురేషుసేంద్రేషుచ దృష్టకర్మా
పితామహారాధనసంచితాస్త్రీః. ౨

టీక॥ త్వం - నీవు; అస్త్రీవిత్ = అస్త్రీ
ప్రబుల నెఱింగినవాడవు. శస్త్రీవి
దాం = శస్త్రీప్రబుల నెఱింగినవారలలో;
వరిష్ఠః = శ్రేష్ఠుండవు. సురాసురాణామ
పి = దేవతలకుననురులకును; శోకదా
తా = దుఃఖమునొసంగువాడవు. సేం
ద్రేషు = ఇంద్రునితోఁగూడిన; సురేషు
చ = దేవతలనుందును; దృష్టకర్మా =
చూడబడినకార్యముగలవాఁడు; పితా
మహారాధనసంచితాస్త్రీః = బ్రహ్మదే

వురాధిండుటచేతఁ గూర్చబడినయ
స్త్రీములుగలవాడవు.
నీ, శస్త్రీవేత్తవు; శస్త్రీద్యనేచ్చి
నవారలలోను త్తముండవు; నిన్నుజూచి
దేవతలనునుదుఃఖమునొందుదు
రు; మఱియుఁడెక్కుమాటులు, దేవేం
ద్రునితోఁగూడ దేవతలనందఱియుద్ధంబు
నజయించినవాడవు; బ్రహ్మదేవునారా
ధించి, పెక్కుదివ్యాస్త్రీబులుసంపా
దించియున్నావు. అని, తాత్పర్యము.

తవాస్త్రీబల మాహిద్య నాసురాన మరుగ్గతాః
నశేకు స్సమరే స్థాతుం సురేశ్వరసమాశ్రితాః. ౩

టీక॥ తవ = నీయొక్క; అస్త్రీబ
లం = అస్త్రీశక్తిని; ఆసాద్య = పొంది; స
మరే = యుద్ధమునందు; స్థాతుం = ఉండు
టకు; అసురాః = అసురులు; న(శేకుః) =
చాలరు. మరుగ్గతాః = వాయుసమూహ
ములు; న(శేకుః) చాలరు, సురేశ్వరస

మాశ్రితాః - దేవేంద్రునాశ్రయించిన
వారలు; నశేకుః = చాలరు.
నీయస్త్రీబలమహిమచే, నసురులు
గానివాయువులుగాని దేవేంద్రునితట్టు
వారలుగాని, యుద్ధంబున, నీయెదుటని
లువంజాలరు. అని, తాత్పర్యము.

నకశ్చ త్రిషులోకేషు సంయుగే నగతశ్రమః

టీక॥ త్రిషు - మూడైన; లోకేషు - లోకములయందు; తవ = నీయొక్క; సం

శ్రీ మద్రామాయణము*సుందర కాండము. ౯౯

స ౪౭

యగే = యుద్ధమునందు ; నగశత్రు
మః = అలసటనొందనివాఁడు; కశ్చిత్ =
ఒకానొకండును; న = లేడు.

ముల్లోకంబులందును, నీతోయుద్ధ
ముచేసి, పరాజయంబు నొందనివాఁడె
వ్వఁడును, లేడు. అని, తాత్పర్యము.

ఘజవీర్యాభిగుప్తశ్చ తపసాచా భిరక్షితః. ౪

దేశకాలవిభాగజ్ఞ స్తవమేవ మతిసత్తమః

టీక॥ త్వమేవ = నీవే; ఘజవీర్యాభిగు
ప్తః = బాహుపరాక్రమముచేరక్షింపఁ
బడినవాఁడవును. తపసాచ = తపస్సుచే
తను; అభిరక్షితః = రక్షింపఁబడినవాఁడ
వు. దేశకాలవిభాగజ్ఞః = దేశములయు
క్కయుఁ గాలములయుక్కయువిభాగ
మునెఱింగినవాఁడవు. మతిసత్తమః =

బుద్ధిచే శ్రేష్ఠుఁడవు.
నీవు, బాహుపరాక్రమంబునను ద
పంబుననురక్షితుఁడవు ; ఏదేశంబున
నేకాలంబున నేదీ సేయవలయునో, అవి
భాగంబునెఱింగినవాఁడవు; ఉత్తమయి
నబుద్ధిగలవాఁడవు; నీయట్టివాఁడెవ్వఁ
డునులేడు. అని, తాత్పర్యము.

న తేస్యశక్యం సమరేషు కర్మణా

న తేస్యకార్యం పతిపూర్వమంత్రణే. ౫

ససోస్తి కశ్చిత్త్రిషు సంగ్రహేషువై

నవేదయ సేస్త్రీబలం బలంచ తే

టీక॥ సమరేషు = యుద్ధములందు; క
ర్మణా = పురుషకారముచేత; తే = నీ
కు; అశక్యం = అలవిగానిది; న = లేదు. మ
తిపూర్వమంత్రణే = బుద్ధిపూర్వముగా
నాలోచించుటయందు; తే = నీకు; అకా
ర్యం = చేయఁగూడనిది; న = లేదు. త్రి
షు = మూడైన; లోకేషు = లోకముల

యందు; ("వై" అనునది పాదపూరణా
భవము) యి = ఎవ్వఁడు; తే = నీయె
క్క; అస్త్రీబలం = అస్త్రంబుల బలమి
ని; తే = నీయెక్క; బలంచ = దేహబల
మును; నవేదయ = ఎఱుంగఁజూ; సః = అతం
డు; కశ్చిత్ = ఒకానొకండును; న = లే
డు.

౧౫౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము:

స ౪౭

యుద్ధంబున , బురుషకారంబున | యులేదు; ముల్లోకంబులందును, నీయ
నీకశక్యమయినదేదియులేదు; బుద్ధితో | స్త్రీబలంబు నీదేహబలంబు నేఱుంగని
నాలోచించుటయందు, సీకసాధ్యమేది | వాడెవ్వఁడునులేడు. అని తాత్పర్యము

మహానునూపం తపసో బలంచ
పరాక్రమశ్చాస్త్ర బలంచ సంయుగే. ౬
న త్వం సమాసాద్య రణావమదే
వనశ్చమం గచ్ఛతి సిశ్చితార్థమ్

టీక|| తే=నియుక్క; తపసః = తప | దు; త్వం=నిన్ను; సమాసాద్య=పొం
ముయొక్క; బలంచ=బలమును; మమ= | ది; మనః=మనసు; నిశ్చితార్థం = నిశ్చ
నాకు; అనునూపం = తగినది. సంయు | యింపఁబడినప్రయోజనముగలదై; శ్ర
గే=యుద్ధమునందు; పరాక్రమశ్చ= ప | మం=అలసటను; నగచ్ఛతి=పొందదు.
రాక్రమమును; మమ, అనునూపం(అ | నీవు, తపోబలంబుననుయుద్ధంబునను
ధ్యాహృతము)=నాకుఁదగినది. అస్త్రబ | అస్త్రబలంబునను, నన్నుబోలినవాఁడ
లంచ= అస్త్రంబులబలిమియును; మమ, | వ్రు; యుద్ధంబునసంకటంబుగల్గునప్పుడు,
అనునూపం(అధ్యాహృతము)=నాకుఁద | నామనసు, నిన్నుఁదలచి, దుఃఖమునొం
గినది. రణావమదే=యుద్ధసంకటమునం | దకుండును. అని, తాత్పర్యము,

నిహతాః కింకరా స్సర్వే జంబుమాలీచ రాక్షసః. ౭
అమాత్యపుత్రా వీరాశ్చ పంచసేనాగ్రయాయినః
బలాని సుసమృద్ధాని సాశ్వనాగ రథానిచ. ౮

టీక|| కింకరాః=కింకరులు; సర్వే= | తాశ్చ= మంత్రపుత్రులును; సేనాగ్ర
అందఱును; జంబుమాలీ = జంబుమాలి | యాయినః= సేనానాయకులు; పంచ=
యను; రాక్షసశ్చ = రాక్షసుండును; వీ | అయిదుగురును; నిహతాః=చంపఁబడి
రాః=పరాక్రమశాలిలుగు; అమాత్యపు | నారు. సుసమృద్ధాని= సంపూర్ణము

లయినవియును; సాశ్వతాగర ధాని = గుమాలియును వీరులగుమంత్రితృతులును,
 ట్టములతోను ఏనుగులతోను రథములతో సేనానాయకులయిదుగురును, నిహతు
 నుంగుడినవియునగు; బలానిచ = సైన్య తైరి; పటియు, గుఱ్ఱంబుల సేనుంగులర
 ములును; నిహతాని (అధ్యాత్మతము) = థంబుల సంపూర్ణాణంబులయిన సైన్యంబు
 చంపఁబడినవి. అని, తాత్పర్యము.

కింకరులందఱును జంపఁబడిరి; జంబు

సహూదర స్తే దయితః కుమారోఽక్షశ్చ సూదితః

టీక॥ తే = నీయొక్క; సహూదర బడినాఁడు.
 రః = తమ్ముఁడును; దయితః = దయితుం నీకుఁడమ్ముఁడును బ్రియుండును
 డును; కుమారః = బాలుండునగు; అ బాలుండునగునక్షుండును జచ్చినాఁడు.
 ష్చ = అక్షుండును; సూదితః = చంప అని, తాత్పర్యము.

నహి లేష్యేవ మే సారో య స్వయ్యర్థిసింహాదన. ౯

టీక॥ అసింహాదన = శత్రువులచం వహి = లేనేలేదుగదా!
 పునఃప్రియంద్రీజిత్రా! మే = నాకు; త్వ శత్రువులంజంపునట్టియింద్రజిత్రా!
 యి = నీయందు; యః = ఏ; సారః = నాకునీయందుండు గౌరవము వారల
 గౌరవమో; లేషు = వారలయందు; నై యందులేదు. అని, తాత్పర్యము.

ఇదంహి దృష్ట్వా వతియన్తహ దృలం
 కపిః ప్రభావంచ పరాక్రమంచ
 త్వ మాత్మనశ్చిపి సమీక్ష్య సారం
 కురుష్య వేగం స్వబలానురూపమ్. ౧౦

టీక॥ మతిమక్ = అధికమయినబుద్ధిగ నుమంతునియొక్క; ఇదం = ఈ; మ
 లయింద్రజిత్రా! త్వం = నీవు; కపిః = హ హాత్ = గొప్పదైన; బలం = బలమును;

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౮

ప్రభావంచ = ప్రభావమును; పరాక్రమంచ = పరాక్రమమును; దృష్ట్యా = చూచి; ఆత్మనః = నీయొక్క; సారంచాపి = బలమును; సమీక్ష్య = చూచుకొని; స్వబలానురూపం = నీబలంబునకుఁదగిన; చేగం = చేగమును; కరువ్య = చేయుము.

కింకరులాదిగా నక్షతుమారునివఱకుంగలశూరులంజంపిన యావానరునిబలంబునుబ్రభావంబును బరాక్రమంబునువిమర్శించి, నీబలంబునుగణింపఁకొని, నీబలంబునకుఁ దగునట్లు వేగమువహించుము. అని, తాత్పర్యము.

ఇంద్రజిత్తా! నీవుబుద్ధిమంతుండవు;

బలావమదః స్త్ర్యయి సన్నికృష్టే
యథా గతే శామ్యతి శాంతశత్రో
తథా సమీక్ష్య త్తబలం పరంచ
సమారభస్వా స్త్రవిహంవరిష్ఠ. ౧౧

టీక॥ అస్త్రవిహం = అస్త్రంబుల నెఱిగినవారలలో; వరిష్ఠ = ఉత్తముఁడవగునింద్రజిత్తా! శాంతశత్రో = శమింపఁజేయఁబడినశత్రువులుగల; త్వయి = నీవు; గతే = పోయినవాఁడవై; సన్నికృష్టే = సమీపింపఁగా; యథా = ఎట్లు; బలావమదః = సేనానాశము; శామ్యతి = నిలుచునో; తథా = అట్లు; ఆత్మబలం = నీబలమును; పరంచ = శత్రువును; సమీక్ష్య = చూచి; సమారభస్వ = ఆరంభించుము.

అస్త్రవేత్తలలో నుత్తముఁడవగు నింద్రజిత్తా! శత్రువులను శమింపఁజేయంగలనీవు, ఇచ్చటనుండిపోయి, యావానరుంజేరఁగానే, యటుపిమ్మట నై నను, మనసేనకునాశముగలుగకుండునట్లు, నీబలంబునుశత్రుబలంబునంబూచుకొని, యుద్ధంబుసేయుము. అని, తాత్పర్యము.

న వీర సేనా గణశోభ్యవంతి
న వజ్ర మాదాయ విశాలసారమ్
న మారుతస్యాస్య గతేః ప్రమాణం

న చాగ్నికల్పః కరణేన హంతుమ్.౧౨

టీక॥వీర=పరాక్రమశాలివగు నిం | లవికాంచు.
 ద్రజిత్రా ! గణశోచి=సమూహమును పరాక్రమశాలివగునింద్రజిత్రా ! ౩
 దుఃఖంపంచశేయువానియందు; సేనాః= కొలకసారికిగుంపులుగుంపులుగాభటు
 సేనలు;నావంతి=రక్షింపవు. అలసా లంజంపునట్టి, యావానరుని విషయమ
 రం= మొక్కవోయినధారలుగల; వ యి, సేనలుపనికిరావు;వజ్రాయుధంబు
 జం=వజ్రాయుధమును; ఆదాయ= నుఅతనిపైనేమియుసేయంజాలదు;కా
 తిసికొని;నవిశ=చొరకుము.అన్య- ఈ వున, దానింఁదీసికొనిపోవలదు; ఇతనికి
 హనుమంతునియొక్క-; గ లేః= గమన న్నంతశీఘ్రగమనము , వాయువునకుం
 ముయొక్క ప్రమాణం=కొలఁది; మా గూడలేదు; మఱియు, నగ్నిహోత్రం
 రుతస్య=వాయువునకు;న=లేదు.అగ్ని బువంటివాఁడు, కావున,నతనివిడికల్లం
 కల్పః=నిప్పుతోసమానుఁడైనవాఁడు;క నొడిచియుంజంపనలవిగాదు.
 రణేనచ=పిడికిలిలోనగువానిచేత;హం అని, తాత్పర్యము.
 తుం=చంపుటకు ; న(శక్యః)= అ

తమేవ మథాం ప్రసమీక్ష్య సవ్యక్
 స్వకమకామ్యార్థి సమాహితాత్తా
 స్తరంశ్చ దివ్యం ధనుషో స్త్రీవీర్యం
 వ్రజాక్షతం కమకా సమారభస్వ. ౧౩

టీక॥త్వం(అధ్యాహృతము)=నీవు; కుండుటకైయనుట;సమాహితాత్తా=
 తం=ఆ;ఏవం=ఈప్రకారమయిన; అ ఎచ్చరికతోఁగూడినమనసుగలవాఁడవై;
 థాం=ఃషయమును; సవ్యక్=చక్కఁ దివ్యం=ఉత్తమమయిన; ధనుషః=విం
 గా;ప్రసమీక్ష్య=చక్కఁగాఁజూచి;స్వ టియొక్క-; అ స్త్రీవీర్యం=అస్త్రీబల
 కమకామ్యార్థి = నీకార్యముయొ మును;స్తరంశ్చ=తలంచుచును; వ్రజ=
 క్క సమతవలన, నీకార్యములు చెడ పొమ్ము. అక్షతం=అపాయములేనట్లు

౧౬౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౨

గాఃకమః = కార్యమును; సమారభః కుండునట్లు, ఏమటుపాటులేక, దివ్యంబు
స్వ=ఆరంభించుము. గునీయస్త్రీబలంబునున్నరించుమఁ, బా
నీవు, నేనిప్పుడుచెప్పినవిషయమును మ్ము; అపాయము రాకుండునట్లు నేయు
జగో-గావిచారించి, నీకాంక్షించెడి ము. అని, తాత్పర్యము.

నఖల్వియం మత్తేస్తాయ త్వాం సంప్రేషయా వ్యూహమ్
ఇయంచ రాజధర్మాశాం త్మత్రియస్య మతి వత్తా. ౧౪

టీక||అహం=నేను; త్వాం=నిన్ను; యినది.
సంప్రేషయామి(ఇతి)యత్=పంపుచు నేను నిన్నయొద్దమునకుఁ బంపుట
న్నాననునదియేదిగలదో; ఇయంచ=ఈ; యంతయు వ్రమమయినదికాదు; అయి
మతిః=ఉపాయము; నశ్చేస్తాయ=ఉ తే, ఈయుపాయము, రాజధర్మముల
వ్రమముకాదుగదా? ఇయంచ= ఈ; మ కను, వానిననుష్ఠించు త్మత్రియునకును
తిః=ఉపాయము; రాజధర్మాశాం- యుక్తమయినది; కావున, నిన్నుఁబంపు
రాజధర్మములకును; త్మత్రియస్యచ= చున్నాను. అని, తాత్పర్యము.
త్మత్రియునకును; మతా = యుక్తమ

నానాశస్త్రైశ్చ సంగ్రామే వైశారద్య మరిందమ
అవశ్యమేవ యోధవ్యం కావ్యశ్చ విజయో రణే. ౧౫

టీక||అరిందమ=శత్రువుల నడంగఁ సింది. రణే=యుద్ధమునందు ; విజయ
ద్రోకు-నట్టియింద్రజితా ! నానాశ శ్చ-గెల్పును; కావ్యః=కోరఁదగినది.
స్త్రైః=నానావిధాయుధములచేత; శత్రువులనడంగదొక్కఁజాలిన
సంగ్రామే=యుద్ధమునందు ; వైశార యింద్రజితా! నీవు, నానావిధాయుధం
ద్యం=పాండిత్యము; తవ(అధ్యాహ్న బలయుద్ధంబుసేయుటయందుఁ బండి
తము)=నీకుఁగల(అధ్యాహ్నతము)- తుండవు; కావున; నవశ్యము యుద్ధము
కలదు. అవశ్యమేవ- అవశ్యముగానే; సేయవలసినదే; ఎట్లయినను యుద్ధం
యోధవ్యం=యుద్ధము సేయుట కావల బునజయంబు నొందునట్లు సేయవల

యును, అని, తాత్పర్యము.

తతః పితు స్తద్వచనం నిశమ్య
ప్రదక్షిణం దక్షిణుతప్రభావః
చకార భతాఃర మదీనసన్తో
రణాయ వీరః ప్రతిపన్నబుద్ధిః. ౧౬

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; దక్షిణుత
ప్రభావః=దేవతలయొక్క ప్రభావము
వంటి ప్రభావముగలవాఁడును; అదీనస
త్వః=తక్కువకాని బలముగలవాఁడు
ను; వీరః=పరాక్రమశాలియునగునింద్ర
జిత్తు; పితః=తండ్రియొక్క; తల్=
ఆ; వచనం=మాటను; నిశమ్య=పిని; ర
ణాయ=యుద్ధముకొఱకు; ప్రతిపన్న
బుద్ధిః=పొందఁబడినబుద్ధిగలవాఁడై; భ

తాఃరం=ప్రభువైనరావణుని గూర్చి;
ప్రదక్షిణం=ప్రదక్షిణమును; చకార=
చేసెను.
అంత, దేవతలకుంబోలె బభావంబు
గలవాఁడును మహాబలుండును రాక్ర
మవంతుండునగునింద్రజిత్తు, తండ్రిచే
ప్రేమమాటనువిని, యుద్ధంబునకుఁ బోద
లచి, తండ్రికిఁ, బ్రదక్షిణంబుచేసెను.
అని, తాత్పర్యము.

తత స్తై స్స్వగతై రిష్టై రింద్రజిత్ప్రతిపూజితః
యుద్ధోద్ధతః కృతోత్సాహ స్సంగ్రామం ప్రత్యుద్యత. ౧౭

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; ఇంద్ర
జిత్=ఇంద్రజిత్తు; ఇష్టైః=ప్రియులయి
న; స్వగతైః=తనవారలచేత; ప్రతి
పూజితః=పూజింపఁబడినవాఁడై; యు
ద్ధోద్ధతః=యుద్ధగర్వముగలవాఁడై; కృ
తోత్సాహః=చేయఁబడినయత్సాహ
ముగలవాఁడై; సంగ్రామం=యుద్ధము

ను; ప్రత్యుద్యత=పొందెను.
అంత, నింద్రజిత్తు, తనవారలునానా
విధంబులంబొగడ, యుద్ధగర్వంబునఁ,
బరమోత్సాహంబునొంది, యుద్ధంబు
సేయుటకై, పోయెను.
అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమా న్పర్వపలాశాక్షో రాక్షసాధిపతే స్సుతః

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స రూ

౧౧

౧౨

నిజగామ మహాతేజా స్సముద్ర ఇవ పర్వసు. ౧౮

టీక || శ్రీమాన్ = అధికమయిన శాన్ వ = సముద్రుండువలె; నిజగామ = వె
తిగలవాఁడును; పద్మపలాశాక్షి = తా డలెను.
మరపూతేకులవంటి కండ్లుగలవాఁడు కాంతిమంతుండునుగమలంబులతో
ను; మహాతేజాః = అధికమైనపరాక్రమ కులంబోలిన కండ్లుగలవాఁడును మహా
ముగలవాఁడునగు; రాక్షసాధిపతేః = పరాక్రమశాలియునగు నింద్రజిత్తు. ప
రాక్షసులకుఁ బ్రభుండగు రావణునియొ ర్వకాలంబులందుసముద్రుండువలె ను
కరఁగుతః = కొడుకైనయింద్రజిత్తు; స ప్పొంగి, యుద్ధంబునకు, వెడలెను.
ర్వసు = పర్వకాలములందు; సముద్ర ఇ లని, తాత్పర్యము.

స పక్షి రాజోపమతుల్యవేగై

వ్యాఘ్రై శృశుభిః స్థితీష్టదంష్ట్రైః

రథం సమాయుక్త మసంగవేగం

సమారురో హేం ద్రజి దింద్రకల్పి. ౧౯

టీక || ఇంద్రకల్పిః = ఇంద్రునితోస గం = భూమిసంబంధములేని వేగముగ
మానుండయిన; సః = ఆ; ఇంద్రజిత్ = అదియునగు; రథం = రథమును; సమా
ఇంద్రజిత్తు; పక్షి రాజోపమతుల్యవే రురోహ = ఎక్కెను.
గైః = గరుత్మంతుని వేగముతోఁబోలి ఇంద్రతుల్యుండగునాయుండ్రజిత్తు,
గలవియు సమాసమయినదియు నగు వేగంబునగరుత్మంతునకుసాటియైన
వేగము గలవియును; స్థితీష్టదంష్ట్రైః = తెల్లనివియుఁగఱకు గలవియు వియువేగంబునఁ బరస్పరసమాసములు
నగుకోటలుగలవియును; చతుర్భిః = నా నుఁ దెల్లని కఱకు కోటలు గలవియు
లుగైనవ్యాఘ్రైః = వీనుంగులతో; సమా నగునాలుగుగఱంబులతోఁగూడిన రథం
యుక్తం = కూడినదియును; అసంగవే బు, నెక్కెను. అని, తాత్పర్యము.

సరథీ ధర్మినాం శ్రేష్ఠ శృస్త్రజ్ఞో స్త్రవితాంవరః

రథే నాభియయా ధీప్రం హనుమా న్యత్ర సోభవత్. ౨౦

౧౩

౧౪

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౯౨

స ౪౨

టక॥రథీ=రథముగలవాడును; ధ	కి; రథేన=రథముచేత; క్షిప్రం=శీఘ్ర
న్వినాం=విలుకాండ్రలోపల; శ్రేష్ఠః=ఉ	ముగా; అభియయా=పోయెను.
త్రముండును; శస్త్రజ్ఞః=ఆయుధంబుల	రథికుండును, విలుకాండ్రలలోనే
నెఱింగినవాడును; అస్త్రవిదాం=అ	ష్టండును, శస్త్రవిద్యనేచినవాడును,
స్త్రంబుల నెఱింగిన వారిలోపల; వ	అస్త్రవేత్తలలో నుత్తముండునగు నా
రః=శ్రేష్ఠుండునగు; సః= ఆయుద్రజి	యింద్రజిత్తు. రథంబునెక్కి, శీఘ్రముగా
త్తు; సః=ఆ; హనుమాన్=హనుమంతు	హనుమంతుండున్నచోటికిఁ బోయెను.
డు; యత్ర=ఎచ్చట; అభవత్=ఉండె	అని, తాత్పర్యము.
నో; తత్ర (అధ్యాహృతము)= అచ్చటి	

స తస్య రథనిఘ్నేషం జ్యోస్వనం కామకస్యచ
నిశమ్య హరివీరో సౌ సప్రహృష్టతరోభవత్. ౨౦

టిక॥సః=ఆ; అసౌ = ఈ; హరివీ	రః=మిక్కిలియుసంతోషించినవాడు;
రః=వానరవీరుండుగు హనుమంతుండు;	అభవత్=అయెను.
తస్య = ఆయుద్రజిత్తుయొక్క; రథః	హనుమంతుండు, ఆయుద్రజిత్తురథ
ఘ్నేషం=రథధ్వని; కామకస్య=	ధ్వనిని అల్లెత్రాటిధ్వనిని, వజలయు
వింటియొక్క; జ్యోస్వనంచ= అల్లెత్రా	ద్ధంబు నేయఁగలిగినదని, పరమసంతో
టిధ్వనిని; నిశమ్య = విని; సప్రహృష్టత	షంబునొందెను. అని, తాత్పర్యము.

సుమహచ్చాప మాదాయ శితశల్యాంశ్చ సాయకాన్
హనుమంత మభిప్రేత్య జగామ రణపండితః. ౨౧

టిక॥రణపండితః = యుద్ధంబునం	గల; సాయకాంశ్చ=బాణంబులను; స
దుఁ బండితుండగు నింద్రజిత్తు; సుమ	మాదాయ=తీసికొని; హనుమంతం=
హత్=మిక్కిలియుఁ బెద్దదైన; చాపం=	హనుమంతుని; అభిప్రేత్య=ఉద్దేశించి; జ
వింటిని; శితశల్యాన్=కఱుకుగలమేకులు	గామ=పోయెను.

౯౫౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౪౮

యద్ధంబున సమర్థుండగు హను | గంబులను దీసికొని, హనుమంతులగుట
మంతుండు, గొప్పధనుస్సును, కలుకదా | చిహ్నియెను. అని, తాత్పర్యము.

తస్మిం స్తత స్సంయతి జాతహషేణ
రణాయ రగఃచ్ఛతి బాణపాణే
దిశశ్చ సర్వాః కలుషా బహుభు
మృగాశ్చ రాద్రా బహుధా వినేయః. ౨౩

టీక || తతః = అటుపిమ్మట; తస్మిన్ = అయింద్రజిత్తు; సంయతి = యుద్ధమునందు; జాతహషేణ = కలిగినసంతోషముగలవాఁడును; బాణపాణే = బాణముచేతియందుగలవాఁడునగుచు; రణాయ = యుద్ధముకొఱకు; రగఃచ్ఛతి = వెడలుచుండగా; దిశశ్చ = దిక్కులు; సర్వాశ్చ = అన్నియును; కలుషాః = మలినములు; బహుభుః = అయిన

ని. రాద్రాః = భయంకరములయిన; మృగాశ్చ = మృగంబులును; బహుధా = పెక్కువిధంబులుగా; వినేయః = అణచినవి. అంత, నప్పుడు, ఇంద్రజిత్తు, ఉత్సాహంబున బాణంబుచేతం దాల్చి, యుద్ధంబునకు వెడలుచుండగా, దిక్కులన్నియుమలినములుగాఁ జూపట్టినవి; కూరమృగంబులునానావిధంబుగ నణచినవి. అని, తాత్పర్యము.

సమాగతా స్తత తు నాగయతా
మహామయ శ్చక్రచరాశ్చ సిద్ధాః
నభ స్సమావృత్య చ పక్షిసంఘా
వినేయరుచ్చైః పరమప్రహృష్టాః ౨౪

టీక || తతః = అచ్చటికిని; చక్రచరాః = జ్యోతిశ్చక్రమునందుండియున్నట్టి; నాగయతాః = స్వంబులును యత్నంబులును; మహామయః = మహామయలును; సిద్ధాః = సిద్ధులును; సమాగతాః = వచ్చిరి. పక్షిసంఘాశ్చ = పక్షిసమూహములును; పరమప్రహృష్టాః = మిక్కిలియు సంతసించినవై; నభః = ఆకాశమును;

అపృత్య=అవరించి; ఉచ్చైః = గట్టి బులుసుయత్తులునుమహామృకలునుసేద్దు
గా;వినేదుః=అటచినవి. లును,వచ్చిరి;పక్షులు, పరమసంతోషం
అప్పు, డాయుద్ధంబుఁజూడ, నచ్చ బుననాకాశంబున,గుంపులుగట్టి, గట్టి
టికి , జ్యోతిశ్చక్రసంచారులగు సర్పం గానటచినవి. అని,తాత్పర్యము.

ఆయాంతం స రథం దృష్ట్వా రూణా మింద్రజితం కపిః
విననాద మహానాదం వ్యవధకతచ వేగవాక్. ౨౫

టిక||వేగవాక్=అధికమయిన వేగ వ్యవధకతచ=వృద్ధిబొందెను.
ముగల;కపిః=హనుమంతుఁడు ; రూ వేగవంతుండగు నాహనుమంతుం
ణం=శీఘ్రముగా; ఆయాంతం= వ దు,రథంబునెక్కి-శీఘ్రముగా నచ్చుడు
చ్చుచున్న;సరథం=రథముతోఁగూడిన; స్వయంద్రజిత్తుంజూచి,సంతోషంబున,
ఇంద్రజితం=ఇంద్రజిత్తును; దృష్ట్వా= మహాధ్వనిగల్గినట్లు సింహనాదంబుచే
చూచి; మహానాదం= అధికమయిన సి,మేనుబెంచెను. అని,తాత్పర్యము.
ధ్వనిగల్గినట్లు గా;విననాద= అటనెను.

ఇంద్రజిత్తు రథం దివ్య మాస్థిత శ్చిత్రకాముకః
ధను ర్విష్ణురయామాన తటిదూజితనిస్సవనమ్. ౨౬

టిక|| చిత్రకాముకః = నానావ వింటిని; విష్ణురయామాన = సారిం
ణంబగుధనున్నగల; ఇంద్రజిత్తు=ఇం చెను.
ద్రజిత్తును; దివ్యం = శ్రేష్ఠమయిన; ర ఇంద్రజిత్తును , జిత్రంబగుధనువుఁడే
థం=రథమును; ఆస్థితః = అధిష్ఠించిన కొని,దివ్యరథంబుపైనుండి,పిడుగునకుం
వాఁడై; తటిదూజితనిస్సవనం=పిడు బోలెమహాధ్వనిగల్గినట్లు , సారించె
గువంటిమహాధ్వనిగల్గినట్లు గా;ధనుః= ను. అని,తాత్పర్యము.

తత స్సమేతా వరితీక్షణేగ

మహాబలౌ తౌ రణనిర్విశంకౌ

కపిశ్చ రక్షోధిపతే శ్చ పుత్ర

స్మరసురేంద్రా వివ బద్ధవైరో. ౨౭

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; అతితీక్ష్ణ
వేగ=మిక్కిలియునధికమయినవేగము
గలవారలును; మహాబలౌ=అధికమయి
నబలముగలవారలును; రణనిర్విశంకౌ=
యుద్ధంబునందుభయములేనివారలును;
బద్ధవైరో=కట్టబడిన పగగలవారలున
గు; తౌ=ఆ; కపిశ్చ=హనుమంతుండు
ను; రక్షోధిపతే=రాక్షసులకుఁబ్రధా
వయిన రావణునియొక్క; పుత్రశ్చ=కొ

కగు నిండ్రజిత్తును; సురాసురేంద్రావి
వ = దేవేంద్రుండును అసురేంద్రుండు
నుంబలె; సమేతౌ=కలిసినారు.

అంత, మహావేగులును మహాబలశా
లులును, యుద్ధంబునం దెంతమాత్రము
భయము లేనివారలునగు పరస్పరవై
రంబుగలవారలు నాహనుమదిండ్రజిత్తు
లు, ఒండురులంగలిసిరి.

అని, తాత్పర్యము.

స తస్య వీరస్య మహారథస్య

ధనుష్కత స్సంయత సమృతస్య

శరప్రవేగం వ్యహస త్ప్రవృద్ధ

శ్చచార మాగేక పితు రప్రమేయే. ౨౮

టీక॥ సః=ఆహనుమంతుండు; ప్ర
వృద్ధః=మిక్కిలియు వృద్ధిబొందినవాఁ
డై; మహారథస్య=తన్నును గుఱ్ఱముల
నుసారధినిం గాపాడుకొనుచుం బడు
నొకండువేలమంది విలుకాండ్రతోఁబో
రువాఁడును; ధనుష్కతః=విల్లుగలవాఁ
డును; సంయతే=యుద్ధమునందు; సమృ
తస్య=గౌరవింపఁబడినవాఁడునగు; త

స్య=ఆయిండ్రజిత్తుయొక్క; శరప్రవే
గం=బాణవేగమును; వ్యహసతే=వి
ఘాతించెను. అప్రమేయే = కొలంది
లేని; పితుః=తండ్రియగువాయుదేవుని
యొక్క; మాగేక=మాగకమునందు;
చచార=తిరిగెను.

ఆహనుమంతుండు, మేనుఁడెంచి,
యప్రమేయంబగునాకాశంబున విహ

రించుచు, బరాక్రమశాలియునుండన్న
సుసారథిని గుఱ్ఱములనుం గాపాడుకొ
నుచుఁ బదునొకండువేలమందివిలుకాం
డతోఁబోరంజాలినవాఁడును ధనుష్పం
తుండునుయుద్ధంబుసేయుటయందు న

మధుకాండును గౌరవంబునొందినవాఁడు
నగు నాయుండ్రజిత్తువేయు బాణంబులఁ
దనమైఁబడనీయక, వ్యథకముగాఁజేసె
ను. అని, తాత్పర్యము.

తత శ్చరా నాయతత్త్వశల్యాక్
సుప్రణిః కాంచనచిత్రపుంఖాక్
ముమోచ వీరః పరవీరహంతా
ఘనన్నతాక్ వజ్రనిపాతవేగాక్. ౨౯

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; పరవీర
హంతా= శత్రువీరులచంపువాఁడయి
న; వీరః= పరాక్రమశాలియునుండ్ర
జిత్తు; ఆయతత్త్వశల్యాక్= నిడుపుల
యినవియుఁగఱకుగలవియునగునుక్కు
మేకులుగలవియును; సుప్రణిః=సుం
దరములగుతొక్కలుగలవియును; కాం
చనచిత్రపుంఖాక్ = బంగారముతోఁ
జేయఁబడిన నానావర్ణములయినక్రిం
దిచివరలుగలవియును; ఘనన్నతాక్=
మిక్కిలియువంగినకొనలుగలవియును;
వజ్రనిపాతవేగాక్ = వజ్రాయుధము
యొక్క ప్రేటువంటివేగము గలవియు

నగు; శరాక్=బాణంబులను; ముమో
చ=విడిచెను.

అంత, శత్రువీరులంజంపునట్టి, వీరుం
డగునిండ్రజిత్తు, నిడుపులయినవియుఁగ
ఱకుగలవియు నగు నుక్కు-మేకులుగ
లవియును సుందరములగు తొక్కలు
గట్టినవియును, బంగారముతోఁజేయఁబ
డిన చిత్రములగు క్రింది చివరలుగలవి
యును, గొంచెమువంగినయగ్రములుగ
లవియు, వజ్రాయుధంబునకుం బోలే
వేగంబుగలవియునగు, బాణంబులను,
హనుమంతునిపై, వేసెను.

అని, తాత్పర్యము.

తతస్తు తస్యైందననిస్సవ్వసంచ

మృదంగ భేరిపటహస్వనంచ
వికృప్యమాణస్యచ కామకస్య
సశమ్మళేషాపం పున రుత్పపాత. ౩౦

టిక తతస్తు = అటుపిమ్మటనునఁ;	ఘోషంచ = ధ్వనినిశమ్మ=నినిఁపు
(అధ్యాహృతము) = ఆహనుమంతుం	నఁ=మఱి; ఉత్పాత=ఎగిరెను.
దు; తత్స్వనిదనస్వనంచ=అయింద	లంత, నాహనుమంతుండు, అయిం
దీత్తుయొక్కరథధ్వని; మృదంగభేరిప	ద్రజిత్తురథధ్వని, మదైలలు భేరులు తప్పె
టహస్వనంచ=మదైలయొక్కయుభే	టలు మొదలగువానిధ్వని, ఆకషిణంప
రులయొక్కయు తప్పెటలయొక్కయు	బడుచున్నచింతిబలమును, నిని, మఱి,
ధ్వనిని; వికృప్యమాణస్య= ఈదృష్టబడు	నాకాశంబునకెగిరెను.
చున్న; కామకస్య=ధనుస్సుయొక్క;	అని, తాత్పర్యము.

శరాణా మంతరే మ్వాశు వ్యవతత మహకపిః
హరి ప్రసాద్య భిలత్య స్య మోఘయక్ లక్ష్మ్యసంగ్రహమ్. ౩౧

టిక మహకపిః = పెద్దకోతియయి	దు; వ్యవతత=తరిగెను.
న; హరిః=హనుమంతుండు; అభిలక్ష్మ	ఆహనుమంతుండు, గుటిపట్టికొట్టి
స్య=గుటిపెట్టుటయందుబ్రసిద్ధుడైన;	టయందుబ్రసిద్ధుడైన యాయిత్రజీ
తస్య=అయిత్రజీత్తుయొక్క; లక్ష్మ్యసం	త్తుపట్టిన గుటివ్యథకమగునట్లు, శీఘ్రగ
గ్రహం = గుటిపెట్టుటను ; మోఘ	మనంబున, బాంబులమధ్యప్రదేశము
యక్=వ్యథకముసేయుదు; ఆశు= శీ	లందు, నంచరించెను.
ఘ్రిముగా; శరాణాం= బాణములయొ	అని, తాత్పర్యము.
క్క; అంతరేఘ = మధ్యప్రదేశములం	

శరాణా మగ్రత ప్రస్య పున స్సమభివతత
ప్రసార్య హస్తా హనుమా నుత్పపాతా నిలాత్తజః. ౩౨

టిక॥ అనిలాత్మజః = వాయుదేవుని	ర్య = చాచి; ఉత్పపాత = ఎగిరెను.
కుమారుండగు; హనుమాన్ = హనుమం	వాయుదేవుని కుమారుండగుహను
తుండు; వ్రునః = మఱల; తస్య = ఆయింద్ర	మంతుండు; ఆయింద్రజిత్తుచాణంబులకు
జిత్తుయొక్క; శరాణాం = భాణముల	మండటనెదురుగానుండి, మఱల, శేతు
యొక్క; అగ్రతః = ముందట; సమభివ	లుచాచి, యాకాశంబునకెగిరెను; ఇ
తత(సమభివతత) = ఎదురుగా	ట్లు నానావిధప్రకారంబులవిహరించె
నుండెను. హస్తా = చేతులను; ప్రసా	ను. అని, తాత్పర్యము.

తాళుభౌ వేగసంపన్నా రణకమవిశారదౌ
సర్వభూతమనోగ్రాహి చక్రతు ర్యుద్ధ ముత్తమమ్. ౩౩

టిక॥ వేగసంపన్నా = వేగముతో	చేసిరి.
గూడినవారలును ; రణకమ = విశార	వేగవంతులును యుద్ధముసేయుట
దౌ = యుద్ధకార్యమునందుం బండితులు	యందుసమర్థులునునగు నాహనుమదిం
నగు; తా = ఆహనుమదింద్రజిత్తులు; ఉ	ద్రజిత్తులిరువురును; సమస్తభూతంబుల
భౌ = ఇద్దఱును ; సర్వభూతమనోగ్రా	మనంబులకును సంతోషంబుగల్గునట్లు,
హి = సమస్తభూతంబుల మనంబులను	ఉత్తమంబగుయుద్ధంబుచేసిరి.
గ్రహించునట్టి; ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమున	అని, తాత్పర్యము.
గు; యుద్ధం = జగడమును ; చక్రతుః =	

హనుమతో వేద స రాక్షసోంతరిం
సమారుతి స్తస్య మహాత్మనోంతరమ్
పరస్పరం నిర్విపశ్చా బధూవసు
స్సమేత్య తా జేవసమానవిక్రమా. ౩౪

టిక॥ రాక్షసః = ఇంద్రజిత్తు; హను	రం = చిద్రమును; నవేద = ఎఱుంగఁడ
మతః = హనుమంతునియొక్క ; అంత	య్యె. మారుతిః = వాయుదేవునికొడు

కైనహనుమంతుండు; మహాత్మనః = అ	భూవతుః = అయిరి.
ధికమయిన పరాక్రమముగల; తస్య = ఆ	హనుమంతుని చిత్రం బింద్రజిత్తుకుం
బింద్రజిత్తుయొక్క; అంతరం = చిత్ర	దెలియదయ్యె; హనుమంతునకును మ
మును; నవేద = ఎఱుంగఁడయ్యె. దేవస	హం పరాక్రమశాలియగు నాయుంద్రజి
మానవిక్రమా = దేవతల పరాక్రమము	త్తునియంతరంబు దెలియలేదు; అట్లు దే
తో సమానమయిన పరాక్రమముగల ;	వతలకుంబోలే మహాపరాక్రమంబుగల
తా - ఆహనుమదింద్రజిత్తులు; సమేత్య =	యాయుర్వరకును, ఒకరినొక్కరు, జ
కలిసి; పరస్పరం = ఒండొరులను గూర్చి;	యించుటయ సాధ్యముగా నుండనది.
నిర్విషపశా = ఓర్వఁగూడనివారలు ; బ	అని, తాత్పర్యము.

తతస్తు లక్ష్మ్యే సవిహస్యమానే
శరేష్ఠ మోక్షేషు చ సంపతత్సు
జగామ చింతాం మహతీం మహాత్మా
సమాధి సంయోగసమాహితాత్మా. 3౫

టీక॥ తతస్తు = అటుపిమ్మటను ; అ	గు; సః = ఆయింద్రజిత్తు; మహతీం =
మోక్షేషు = వ్యర్థములుకాని ; శరే	గొప్పదైన; చింతాం = ఆలోచనను;
షు = బాణంబులు; సంపతత్సుచ = పడు	జగామ = పొందెను.
చున్నను ; లక్ష్మ్యే = గుఱియయినహను	అంత, నట్లమోఘంబులగుబాణంబులే
మంతుడు; విహస్యమానే = విఘాతము	సిననుహనుమంతుడై ఒడకగుఱిదప్పివ్య
నొందుచుండఁగా , గుఱితప్పుచుండఁ	ర్థమగుటంజూచి, గురిపట్టుటయందు
గాననుట ; సమాహిధిసంయోగసమా	నుబాణంబులుసంధించుటయందును నే
హితాత్మా = గుఱిపట్టుటయందునుబా	మఱుపాటులేనట్టిమహాపరాక్రమశాలి
ణముసంధించుటయందును ఏచ్చరికగల	యగునాయుంద్రజిత్తు, గొప్పచింతనొం
మనసుగలవాఁడును ; మహాత్మా = అ	దెను. అని, తాత్పర్యము.
ధికమయిన పరాక్రమముగలవాఁడున	

తతో మతిం రాక్షసరాజసూను

శృకార తస్మిక్ హరివీరముఖ్యే
అవధ్యతాం తస్య కపే స్సమీక్ష్య
కథం నిగచ్ఛే దితి నిగ్రహాథమ్. ౩౬

టీక||తతః=అటుపిమ్మట ; రాక్షస ఉపాయమును;చకార=చేసెను.
రాజసూనుః=రాక్షసేశ్వరుండగు రా అంత,రాక్షసేశ్వరుండగు రావణు
వణునికొడుకైనయంద్రజిత్తు; తస్య= నీకొడుకయినయొంద్రజిత్తు,“హను
ఆ;కపే=హనుమంతునియొక్క; అవ నుమంతునివధింపనలవిగాదు” అని,యె
ధ్యతాం=చంపనలవిగాకుండుటను; స టింగి,పట్టుకొనుటకైనను, “ఇతండేవి
మీక్ష్య=చూచి;నిగ్రహాథం=పట్టుకొ ధంబునబట్టుపడు”నని యాలోచించి,
నుటకొలుకు;“కథం=ఎట్లు; నిగచ్ఛేత్= వానరోత్తముండగు నాహనుమంతుం
పట్టుపడును” ఇతి=అని; తస్మిక్=ఆ; దుపట్టుపడునట్లు, ఒకయుపాయంబుప
హరివీరముఖ్యే = వానరవీరులలోశ్రే స్తెను.
ష్ఠండగుహనుమంతునియందు;మతి= అని, తాత్పర్యము.

తతః పైతామహం వీర స్సో స్త్ర మస్త్రవిదాంవరః
సందధే సుమహాశేజా స్తు హరివ్రవరం ప్రతి. ౩౭

టీక||తతః=అటుపిమ్మట;వీరః=పరా సంబంధియగును;అస్త్రం - అస్త్ర
క్రమశాలియును;అస్త్రవిదాం - అ మును;సందధే=సంధించెను.
స్త్రంబుల నెరింగినవారలలోపల; వీ అంత,వీరుండునుఅస్త్రవేత్తలలో
రః=శ్రేష్ఠుండును;సుమహాశేజాః= మి నుత్తముండును మహాకాంతిశాలియున
కి-లియునధికమయినకాంతిగలవాండు గునాయంద్రజిత్తు, వానరశ్రేష్ఠుండగు
నగు;సః - ఆయంద్రజిత్తు;హరిప్రవ నా హనుమంతునిపైకి, బ్రహ్మాస్త్రంబు
రం=వానరశ్రేష్ఠుండగు;తం= అహను సంధించెను. అని, తాత్పర్యము.
మంతునిగూచి;పైతామహం=బ్రహ్మ

అవధ్యాయ మితి జ్ఞాత్వా త మస్త్రేణాస్త్ర త త్వవిత్

ప్రతిపదాంత్రటికాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౮

నిజగ్రాహ మహాబాహు మూర్తుతాత్పర్యమింద్రజిత్. ౩౨

<p>టిక॥ అస్త్రిత త్వవిత్ = అస్త్రించు లత త్వంచు నెఱింగినవాఁడును; మహా బాహుః = పెద్ద చేతులుగలవాఁడునగు; ఇంద్రజిత్ = ఇంద్రజిత్తు; "అయం = ఈ హనుమంతుఁడు; అవధ్యః = చంపఁగూ డనివాఁడు." ఇతి = అని; జ్ఞాత్వా = విఱిం గి; అస్త్రేణ = బ్రహ్మస్త్రముచేతః తం = ఆ; మూర్తుతాత్పర్యం = వాయుదేవుని</p>	<p>మూర్తునహనుమంతుని; నిజగ్రాహ = ప ట్టుకొనెను. సమస్తాస్త్రిత త్వంచుల నెఱింగిన వాఁడును మహాబాహుఁడునగు, నింద్రజి త్తు, "హనుమంతునింబంప నలవిగా" దని యెఱింగి, బ్రహ్మస్త్రించుబ్రయోగిం చి, వాయుపుత్రుండగు హనుమంతుం, బట్టుకొనెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తేన బద్ధ స్త్రోస్త్రేణ రాక్షసేన స వానరః

అభవ స్మిర్విచేష్టశ్చ పపాత స మహితలే. ౩౯

<p>టిక॥ తతః = అటుపిమ్మట; సః = ఆ; వానరః = హనుమంతుండు; రాక్షసేన = రాక్షసునిచేత; తేన = ఆ; అస్త్రేణ = బ్రహ్మస్త్రముచేత; బద్ధః = కట్టబడిన వాఁడై; స్మిర్విచేష్టశ్చ = చేష్టలులేనవాఁడు ను; అభవత్ = అయిన . మహితలే =</p>	<p>ధూమియందు; పపాత = పడెను. అంత, నాహనుమంతుండు, ఇంద్ర జిత్తుప్రయోగించిన బ్రహ్మస్త్రించునకు. గట్టువడి, చేష్టలుదక్కి, నెలంబడెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

తతో థ బుధ్వా స తదాస్త్ర బంధం

ప్రభోః ప్రభావా ద్విగతాత్పర్యే

పితామహానుగ్రహ మాత్మనశ్చ

విచిత్రయామాస హరిప్రవీరః. ౪౦

టిక॥ తతః = అంత; అథ = పిమ్మట; తదా = అప్పుడు; సః = ఆ; హరిప్రవీరః =

వానరవీరుండగుహనుమంతుండు ; అ స=తలంచెను.
 స్త్రీబంధం=అ స్త్రీముచేఁగట్టుటను; అంత,నప్పుడు, హనుమంతుండు,
 బుద్ధా=విజింగి; ప్రభా=బ్రహ్మదేవు తానబ్రహ్మస్త్రీంబుచేఁబట్టువడుట నె
 నియొక్క; ప్రభావాత్=మాహాత్మ్య తింగి,బ్రహ్మదేవుని ప్రభావంబువలనఁ,
 మువలన; విగతాత్మచేగఁ=పోయినదే జేష్టులు దక్కి, తనకుఁ బూర్వము బ్ర
 హ్మచేగుముగలవాఁడై; ఆత్మనఁ=తనయొ ప్పదేవుండాసంగిన వరముం దలంతు
 క్కొ; పితామహానుగ్రహంచ= బ్రహ్మదే కొనెను.
 త్తునియనుగ్రహమును; విచింతయామా అని,తాత్పర్యము.

తత స్వామ్యంఘై మేత్తై ర్భ్రహ్మస్త్రీ మభిమంత్రితమ్
 హనుమాం శ్చింతయామాస వరదానం పితామహాత్. ౪౮

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; హను మా= హనుమంతుండు; బ్రహ్మ స్త్రీం=బ్రహ్మస్త్రీమును; స్వామ్యంఘై= బ్రహ్మయేదేవతగాఁగల; మంత్రైః = మంత్రములచేత; అభిమంత్రితం=అభిమంత్రించబడిన దానిగా; విజ్ఞాయ(అధ్యాపృతము)=తెలిసికొని; పితామహాత్=బ్రహ్మదేవునివలన; వరదానం=వరంబునిచ్చుటయును; చింతయామాస=తలంచెను.
 అంత,హనుమంతుండు, తనపై,నిం ద్రజిత్తు,స్వామ్యంఘైవమంత్రంబుల నభి మంత్రించిబ్రహ్మస్త్రీంబుఁ బ్రయోగించి నాఁడని, తెలిసికొని, తనకుఁబూర్వము బ్రహ్మదేవుఁడువరంబొసంగియుండుట ను,తలంచుకొనెను. అని,తాత్పర్యము.

న మే స్త్రీబంధస్య చ శక్తిరస్తి
 విమోక్షణే లోకగురోః ప్రభావాత్
 ఇత్యేవ మత్వా విహితో స్త్రీబంధో
 మయా త్తయోనే రనువర్తితవ్యః. ౪౯

టీక॥లోకగురోః= లోకంబులకుఁ దండ్రీయయినబ్రహ్మదేవునియొక్క; ప్ర

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౮

భావాత్=మాహాత్మ్యమువలన; మే=నాకు; అస్త్రబంధస్య=అస్త్రముచే గట్టుటయొక్క; విమోక్షణే=విడిపించు కొనుటయందు; శక్తిశ్చ=సామర్థ్యము ను; నాస్తి=లేదు; ఇతి=అని; మత్స్యైవ=తలంచియే; అస్త్రబంధః=అస్త్రము చేగట్టుట; విహితః=చేయబడినది ఆ త్తయోనే=బ్రహ్మదేవునియొక్క; అస్త్రబంధః(అధ్యాహృతము)=అస్త్రముచేగట్టుట; యా=నాచేత; అను

వతితత్వః=అనుసరింపబడవలసినది. లోకగురుండగు బ్రహ్మదేవునిప్రభావమువలన, బ్రహ్మస్త్రబంధమునేనేవిడిపించుకొనంజాలనని, తలంచియిట్లు, నన్ను బ్రహ్మస్త్రముచే బంధించినాడు; అయినను, నేనుబ్రహ్మదేవునియస్త్రబంధమును, గొంఁనెను సరించియుండవలసినదే. అని, హనుమంతుండు, తలంచెను. అని, తాత్పర్యము.

స వీర్య మస్త్రస్య కపిర్విచార్య
పితామహానుగ్రహ మాత్మనశ్చ
విమోక్షశక్తిం పరిచింతయిత్వా
పితామహాక్షా వనువత్కలేన్న్య. ౪౩

టికాసః=ఆకాపిః హనుమంతుడు; అస్త్రస్య=బ్రహ్మస్త్రముయొక్క; వీర్యం=మాహాత్మ్యమును; విచార్య=ఆలోచించి; ఆత్మనః=తనయొక్క; పితామహానుగ్రహం=బ్రహ్మదేవునియనుగ్రహరూపమైన; విమోక్షశక్తిం=విడిపించు కొనుశక్తిని ; పరిచింతయిత్వా(పరిచింత్య)=తలంచి; పితామహాక్షాం = బ్రహ్మదేవునియొక్కను; అనువ

త్కలేన్న్య=అనుసరించెను. హనుమంతుండట్లు, బ్రహ్మస్త్రప్రభావమును విచారించి, తనకుఁబూర్వమే యస్త్రమునైనను సరకునేయకుండుశక్తినిబ్రహ్మదేవుండనుగ్రహించియుండుటనువలంచుకొని, బ్రహ్మదేవునియొక్క చాప్పునఁగొంతనేవు, బద్ధుండయ్యెను. అని, తాత్పర్యము.

అస్త్రేణాపిహి బద్ధస్య భయం మమ న జాయతే
పితామహమహేంద్రాభ్యాం రక్షితస్యా నిలేనచ. ౪౪

శ్రీ మద్రామాయణము#సుందర కాండము. F3F

స ౪౨

టీక||అస్త్రేణ- బ్రహ్మస్త్రముచే దుగదా!

తఃబద్ధస్యాపి=కట్టబడినవాడనైనను;
పితామహమహేంద్రాభ్యాం= బ్రహ్మ
దేవునిచేతను దేవేంద్రునిచేతను;అనిలే
నవ=వాయువుచేతను;రక్షితస్య= కా
పాడబడినవాడనగు; మమ=నాకు;
భయం=వెఱపు; నజాయతే= కలుగ

బ్రహ్మస్త్రంబునబంధింపబడినవాడ
నగునన్ను, బ్రహ్మ దేవుండును దేవేంద్రుం
డును వాయు దేవుండును , రక్షించుచు
న్నారు, కావున, నాకేమియుభయంబు
గలుగదు. అని, తాత్పర్యము.

గ్రహణేచాపి రక్షోభి మహా నై గుణదశానః

రాక్షసేంద్రేణ సంచాద సస్తా గృహ్లాంతు మాం పరే. ౪౫

టీక||రక్షోభి=రాక్షసులచేత; గ్ర
హణేచాపి= పట్టుకొనుటయందును ;
మే=నాకు;మహా=గొప్పదగు; గుణ
దర్శనం=గుణముచూపునట్టి; రాక్షసేం
ద్రేణ=రాక్షసనాయకుండగు రాక్షసు
నితో;సంచాదం=మాటలాడుట ; భవి
ష్యతి(అధ్యాహృతము)= కాగలదు
తస్తాత్=అందువలన;పరే = శత్రువు

లు;మాం=నన్ను;గృహ్లాంతు = పట్టు
కొందురుగాక.
ఒకవేళ రాక్షసులు నన్నుబట్టుకొ
న్నను, నాకు, మహాఫలంబగు రాక్షసుని
తోటిసంచాదంబుగల్గును;కావున , న
న్నశత్రువులుపట్టుకొన్నను బట్టుకొం
దురుగాక.అని, హనుమంతుండు, తలం
చెను. అని, తాత్పర్యము.

స నిశ్చితార్థః పరవీరహంతా

సమీప్యకారీ వినివృత్తచేష్టః

పరైః ప్రసహ్యైగతై నిశ్చహ్య

సనాద తైస్తైః పరిభ్రష్టమానః. ౪౬

టీక||పరవీరహంతా=శత్రువీరుల
చంపువాడును;సమీప్యకారీ = విచా
రించికేయువాడునగు;సః- ఆహను

మంతుండు;నిశ్చితార్థః=నిశ్చయింపఁ
బడినకార్యముగలవాడై; వినివృత్తచే
ష్టః=నిలిచినచేష్టలుగలవాడై ; నిశ్చ

హ్య=పట్టుకొని; ప్రసహ్య = బలా
తాగరముగా; అభిగతైః = ఎదురుగా
వచ్చిన; తైస్త్వైః = ఆయా; పరైః = శ
త్రువులచేత; పరిభత్యైః మానః = బెద
రింపఁబడినవాఁడై; సనాద = అటచేను.
శత్రువీరులంజంపువాఁడునుచక్క
గావిచారించికార్యంబులం జేయువాఁ

ధునగునాహనుమంతుండు, ఈప్రకా
రముశ్చయించి, కేష్టలుదక్కి, రాక్ష
సులుతన్నుఁబట్టుకొని, భయంబునమె
ల్ల మెల్లఁగా నెదుటవచ్చినానావిధంబు
లబెడరింపఁగా, సింహనాదంబు చేసె
ను. అని, తాత్పర్యము.

తత స్తం రాక్షసా దృష్ట్వా నిర్విచేష్ట మరిందమమ్
బబంధు శ్శవలైశ్చ శ్చ ద్రుమచీరైశ్చ సంహతైః. ౪౯

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట ; రాక్ష
సాః = రాక్షసులు; నిర్విచేష్టం = చేష్ట
లుదక్కియున్న; అరిందమం = శత్రువు
లనడంగఁద్రొకుటనట్టి; తం = ఆహను
మంతుని; దృష్ట్వా = చూచి; సంహతైః =
పేడఁబడిన; శవలైశ్చ = జనపనా
రలచేతను; ద్రుమచీరైశ్చ = నారచీరల

చేతను; బబంధుః = కట్టిరి.
అంత, రాక్షసులు, శత్రువుల నడం
గఁద్రొక్కఁజాలినహనుమంతుండు, చే
ష్టలుదక్కియుండుటంచూచి, జనపనా
రనునారచీరలునుజేడి, యాత్రాశ్చ
తోబంధించిరి. అని, తాత్పర్యము.

స కోచయామాస పతైశ్చ బంధనం
ప్రసహ్య వీరై రభినిగ్రహంచ
కౌతూహలా న్నాం యది రాక్షసేంద్రో
ద్రష్టుం వ్యవస్యే దితి నిశ్చితార్థః. ౫౦

టీక॥ సః = ఆహనుమంతుండు; “రా
క్షసేంద్రః = రాక్షసేశ్వరుండగు రావ
ణుండు; కౌతూహలాత్ = కౌతుకమువ

లన; మాం = నన్ను; ద్రష్టుం = చూడుటకు;
వ్యవస్యేద్యం = యిత్తుంచునేమో” ఇ
తి = అని; నిశ్చితార్థః = నిశ్చయింపఁబడిన

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౯౪౦

స ౪౨

ప్రయోజనముగలవాడై; వీరైః = ప
రాక్రమకాలులగు; పరైః = శత్రువుల
చేత; బంధనంచ = గట్టుటను ; ప్రస
హ్య = బలాత్కారముగా ; అశ్విన్
హంచ = పట్టుకొనుటను; రోచయామా
స = బప్పియుండెను.

అహనుమంతుడు, “ఒకవేళ రావ
ణుండుకొరూహలంబున, దన్నుజూచు
నేమో” అని తలంచుచును రాక్ష
సులదన్ను గట్టిననుబలాత్కారంబున
బట్టుకొన్నను, దానికంతయు నొప్పి
యిందెను. అని, తాత్పర్యము.

స బద్ధస్తేన వలేకన విముక్తోఽస్త్రైః వీర్యవాన్

అస్త్రబంధ స్సచాన్యంహి నబంధ మనువత్తే. ౪౯

టీక|| వీర్యవాన్ = అధికమునపరా
క్రమముగల; సః = అహనుమంతుడు; తే
స = ఆ; వలేకన = నారతో; బద్ధః = కట్టు
బడినవాడై; అస్త్రైః = బ్రహ్మస్త్రము
చేత; విముక్తః = విడువబడినాడు.
సః = ఆ; అస్త్రబంధశ్చ = బ్రహ్మస్త్రబం
ధమును; అన్యం = ఇతరమయిన; బం

ధం = కట్టును; నానువత్తే హి = అనున
రింపదుగాదా!

రాక్షసు, లట్లు, పరాక్రమవంతుండ
గుహనుమంతుని, ఆనారతోఁగట్టుగా,
నాబ్రహ్మస్త్రబంధంబుతనివిడిచినది; మఱి
యొకదానితోఁగట్టినట్టుట, బ్రహ్మస్త్ర
బంధమునిలువదు. అని, తాత్పర్యము.

అథేంద్రజిత్తు ద్రుమచీరబద్ధం

విచార్య వీరః కపిస త్రమంతమ్

విముక్త మస్త్రైః జగామ చింతాం

నాన్యేన బద్ధో హ్యనువత్తేస్త్రమ్. ౫౦

టీక|| అథ = అటుపిమ్మట; వీరః = ప
రాక్రమకాలిగు; ఇంద్రజిత్తు = ఇంద్ర
జిత్తును; ద్రుమచీరబద్ధం = నారచీరల
తోఁగట్టుబడిన; తం = ఆ; కపిస త్రమం =

వానరశ్రేష్ఠుండగుహనుమంతుని; అస్త్రై
ః = బ్రహ్మస్త్రముచేత; విముక్తం = విడు
వబడినవానిగా; విచార్య = విచారించి,
తెలిసికొనియనుట; “అన్యేన = ఇతరము

చేత; బద్ధః=కట్టబడినవాడు; అస్త్రం= శ్రేణుండయిన హనుమంతుండునారచీ
అస్త్రమును; నానువతః తేహి=అనుసరింతోఁగట్టబడఁగానే, బ్రహ్మస్త్రమువ
రింపఁడుగాదా!" ఇతి (అధ్యాత్మత
ము)=అని; చింతాం = చింతను; జగా
మఃపాంఁదెను.

అ.త, వీరుండగునింద్రబిత్తు, వానర

అని, తాత్పర్యము.

అహో మాహ త్య-మా త్యసం నిరర్థకం

స రాక్షసైః పుంసోఽత గతి ర్విశ్వప్రా

పుఃశ్చ నాస్తే విహతేస్త్రమున్య

త్వం తతః సుశయితాన్తస్య సర్వే. ౫౦

టీక|| అహో=అయ్యో! మాహతే= గుచున్నాము.

గొప్పదగు; కార్యం=పని; నిరర్థకం= అయ్యో! గొప్పపనిచేసినను అది
ప్రయోజనములేనిది గా; కృతం=చేయఁ
బడినది. రాక్షసైః=రాక్షసులచేత; పుం
త్రగతిః= బ్రహ్మస్త్రముంత్రముయొక్క
స్వధావము; నవిశ్వప్రా=అలోచింపఁబ
డదయ్యె. అస్త్రే=బ్రహ్మస్త్రము; విహ
తే=కొట్టువడఁగా; పునశ్చ=ఇంకను; అ
న్యతే=ఇతరమయిన; అస్త్రం=అస్త్ర
ము; సప్రవతః తే = ప్రవతించుదు. స
ర్వే=అందఱమును; సుశయితాః= సం
దేహింపఁబడినవారలము; స్త్ర(స్థ)=అ

వ్యర్థమయినది , మాఖులగురొ
క్షసులు , బ్రహ్మస్త్రస్వధావంబునువి
చారింపక, యీవారతోహనుమంతుం
గట్టినారు; మఱియు , బ్రహ్మస్త్రము
ప్రతిహతమయినపిమ్మట , మఱియొ
కయిస్త్రముపాటుదు; ఇంక, మాయం
దఱియందును, రావణునకు, సుశయ
ముగల్గును. అని, యింద్రబిత్తు , చిం
తించెను. అని, తాత్పర్యము.

అస్త్రేణ హనుమాన్ ముక్తా నాత్మాన మవబుధ్యత

కృప్యమాణస్త రక్షోభి స్తై శ్చ బంధై ర్విపీడితః. ౫౧

టీక॥ హనుమాన్ = హనుమంతుడు; అస్త్రేణ = బ్రహ్మస్త్రముచేత; మత్తః = విడువబడినవాడై; తైః = ఆ; రక్షాభిః = రాక్షసులచేత; కృష్యమాణస్తే = ఈర్ష్యబడుచున్నవాడను; బంధైశ్చ = కట్టలచేతన; సవీడితః = వీడింపబడినవాడనై యును; అత్తానం = తన్ను; నావబుధ్యత (నావాబుధ్యత) = తెలిసికొనడయ్యె. హనుమంతుండు, బ్రహ్మస్త్రంబువలన విడివడియును, తన్ను రాక్షసులు గట్టిగా బంధించి యీడ్చుకొని పోవుచున్నను, 'దన్ను బ్రహ్మస్త్రంబు విడిచినదని, తెలిసికొనడయ్యె. అని, తాత్పర్యము.

హన్యమానస్తతః కూర్మైరై రాక్షసైః కాష్ఠమష్టిభిః
సమీపం రాక్షసేంద్రస్య ప్రాకృష్యత స వానరః. ౫౩

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; సః = ఆ; వానరః = హనుమంతుండు; కూర్మైః = దయలేనట్టి; రాక్షసైః = రాక్షసులచేత; కాష్ఠమష్టిభిః = కట్టలచేతను విడికిల్లచేతను; హన్యమానస్తే = కొట్టబడుచున్నవాడై; రాక్షసేంద్రస్య = రాక్షసులకుం బ్రభుండయిన రావణునియొక్క; సమీపం = సమీపమునుగూచి; ప్రాకృష్యత = ఈర్ష్యబడెను. అంత, నిదయులగు నారాక్షసులు హనుమంతుని గట్టియలం గొట్టుచును, విడికిల్లంబొడుచుచును, రాక్షసేంద్రుని డగు రావణుని, సమీపంబున కీడ్చుకొని పోయిరి. అని, తాత్పర్యము.

అథేంద్రజిత్తం ప్రసమీత్య ముక్తమస్త్రేణ బద్ధం ద్రుమచీర సూత్రైః
వ్యదశాయ త్రత్ర మహాబలం తం హరి ప్రవీరం సగణాయ రాజ్ఞే. ౫౪

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; తత్ర = అచ్చట; ఇంద్రజిత్ = ఇంద్రజిత్తును; అస్త్రేణ = బ్రహ్మస్త్రముచేత; ముక్తం = విడువబడినవాడను; ద్రుమచీర సూత్రైః = నారచీరత్రాళ్లచేత; బద్ధం = కట్టబడినవాడనగు; తం = ఆ హనుమంతుని; ప్ర

సమీక్ష్య-చూచి; మహాబలం=అధికమయిన బలముగల; తం=ఆ; హరిష్ఠవీరం=హనుమంతుని సగణాయం= సమూహముతోఁగూడిన; రాజ్ఞే= రావణునికొఱకు; వ్యధిర్భయత్=చూపెను.

అంత, నారాజసభయందు, యిం

ద్రజిత్తు, బ్రహ్మస్త్రంబువలన విడివడినా రచీరలత్రాళ్ల జేబంధింపఁబడిన, మహాబలండు గునాహనుమంతుంజూచి, “యితండె, యావానరుం”డని, సభికులతోఁగూడిన రావణునకుం, బూపెను.

అని, తాత్పర్యము.

తం మన్త మివ మాతంగం బద్ధం కపి వరోత్తమమ్

రాక్షసా రాక్షసేంద్రాయ రావణాయ న్యవేదయత్. ౫౫

టీక॥ రాక్షసాః = రాక్షసులు; మన్తం = మదిలిన; మాతంగమివ(స్థితం)=వీనుంగుంబోలెనున్నట్టి; బద్ధం=కట్టఁబడిన; తం=ఆ; కపివరోత్తమం=వారనరశ్రేష్ఠులలో నుత్తమండుగుహనుమంతుని; రాక్షసేంద్రాయ=రాక్షసులకుం

బ్రతుండగు రావణునికొఱకు; న్యవేదయత్=తెల్పిరి-

రాక్షసులు, మదిలిన యేనుంగుంబోలియున్న బద్ధుండగు నాహనుమంతుని దీసికొనిపోయి, రాక్షసేశ్వరుండగు రావణునకుంజూపిరి- అని, తాత్పర్యము-

కోయం కస్య కుశోపాత్ర కిం కార్యం కోవ్యపాత్రయః

ఇతి రాక్షసవీరాణాం తత్ర సంజ్ఞితే కథాః. ౫౬

టీక॥ అయం=ఇతండ; కః=ఎవ్వఁడు; కస్య(పురుషః)=ఎవ్వఁడుని? అత్ర=ఇచ్చటికి; కుశోపా=ఎందువలన; ఆగతిః (అధ్యాహృతము)=వచ్చినాఁడు; కిం=ఏమి; కార్యం=పని; కిం=ఎవ్వఁడు; వ్యపాత్రయః=ఆశ్రయము; ఇతి=అని; తత్ర=అచ్చట; రాక్షసవీరాణాం=

రాక్షసవీరులకు; కథాః=మాటలు; సంజ్ఞితే=కలిగినది.

ఈవానరుండెవ్వఁడు? ఎవ్వనిమనిషి? ఇచ్చటికేలవచ్చినాఁడు? ఇచ్చటనితనికేమిపని? ఎవ్వనియొద్దకువచ్చినాఁడు? అని, యిట్లు సభయందు; రాక్షసులు పరస్పరము చెప్పకొనిరి. అని; తాత్పర్యము.

హన్యతాం దహ్యతాం వాపి భక్ష్యతా మితి చాపరే
రాక్షసా స్తత్ర సంక్రుద్ధాః పరస్పర మథాబ్రువన్. ౫౭

టీక అథ— అటుపిమ్మట ; హన్య	హరులనుగూచిణ్;అబ్రువన్=చెప్పిరి.
తాం=చంపంబడుఁగాక.దహ్యతాంవా	అంత,నచ్చట, మఱికొందఱు రా
పి=దహింపఁబడునుగాక.భక్ష్యతాం=	క్షుసులు, “ఈవానరుంజంపుఁడు,దహిం
తినఁబడుఁగాక. ఇతిచ=అనియు; అప	చివేయుఁడు, భక్షింపుదము” అని, ప
రే=ఇతరులగు ; రాక్షసాః—రాక్షసు	రస్పరము,చెప్పుకొనిరి.
లు;తత్ర=అచ్చట;సంక్రుద్ధాః= కోప	అని,తాత్పర్యము.
మునొందినవారలై; పరస్పరం= ఒం	

అతీత్య మాగ్నం సహసా మహత్తా
స తత్ర రక్షోధిపపాదమూలే
దదశన్ రాజ్ఞః పరిచారవృద్ధాన్
గృహం మహారత్నవిధూషితం చ. ౫౮

టీక మహత్తా=అధికమయినప	ప్రమణులచేనలంకరింపఁబడిన;గృహం
రాక్రమముగల; సః= ఆహనుమంతుఁ	చ=ఇంటిని;దదశన్=చూచెను.
డు;సహసా=శీఘ్రముగా;మాగ్నం=	అంత, మహాపరాక్రమశాలియగు
దారిని; అతీత్య=కడచి; తత్ర=అచ్చ	హనుమంతుండు, శీఘ్రంబుగమాగ్నం
ట; రక్షోధిపపాదమూలే=రాక్షసుల	బునతిక్రమించి,రావణునిపాదమూల.
కుఁబ్రసండుగురావణునియొక్కపాదం	బుననున్న, మంత్రివృద్ధులను,దివ్యః ణు
బులసమీపమునందు; రాజ్ఞః=రావణు	లనలంకృతంబై యున్నసభాగృహంబు
నియొక్క; పరిచారవృద్ధాన్=మంత్రి	నుం,చూచెను. అని, తాత్పర్యము.
వృద్ధులను;మహారత్నవిధూషితం=గొ	

స దదశన్ మహాతేజా రావణః కపిసత్తమమ్

రక్షోభి ర్వికృతాకారైః కృష్యమాణ మిత స్తతః. ౫౯

టీక॥ మహాతేజాః = అధికమయిన	హనుమంతుని; దదర్శ = చూచెను.
పరాక్రమముగల; సః = ఆ; రావ	మహాపరాక్రమశాలియగునారావ
ణః = రావణుడు; వికృతాకారైః = వి	ణుడు, వికృతరూపులగురాక్షసులచేత
కారముతోఁగూడినరూపములుగల; ర	నీతట్లుకాతెట్లుకు నీడ్వబడుచున్నవాన
క్షోభిః = రాక్షసులచేత; ఇత స్తతః = ఇ	రోత్తమున, హనుమంతుం, జూచెను.
టునటు; కృష్యమాణం = ఈడ్వబడుచు	అని, తాత్పర్యము.
న్న; కపిసత్తమం = వానరశ్రేష్ఠుండగు	

రాక్షసాధిపతిం చాపి దదర్శ కపిసత్తమః

తేజోబలసమాయుక్తం తపంత మివ భాస్కరమ్. ౬౦

టీక॥ కపిసత్తమశ్చపి = వానరోత్త	రావణుని; దదర్శ = చూచెను.
ముండగుహనుమంతుండును; తేజోబల	వానరోత్తముండగుహనుమంతుండును
సమాయుక్తం = కాంతితోనుబలముతో	కాంతిమంతుండును బలవంతుండును,
నుంగూడినవాండ్రు; తపంతం = ఎండ	మధ్యాహ్నమునందలి సూర్యభంగివె
గాయుచున్న; భాస్కరమివ (స్థితం) =	లుంగుచున్నవాండ్రునగురావణుం, జూ
సూర్యుడవలెనున్నవాండ్రగు; రాక్ష	చెను. అని, తాత్పర్యము.
సాధిపతిం = రాక్షసులకుఁబ్రభుండగు	

స రోషసంవర్జితతామృద్యప్తి

దశానన స్తం కపి మన్వవేత్త్య

అధోపశ్ఛ్ఛాన్ కులశీలవృద్ధాన్

సమాదిత త్తంప్రతి మంత్రముఖ్యాన్. ౬౦

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; సః = ఆ; దశాననః = రావణుండు; రోషసంవర్జిత

శ్రీ మద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౯౪

స ౪౫

తతామ్రదృష్టిః=కోపముచేతఁద్రిష్టంబు
డినవియు నెఱునివియునగు కండ్లుగలవాఁ
డై;తం=ఆ;కపిం=హనుమంతుని; అన్వ
వేక్ష్య=చూచి;తంప్రతి=ఆహనుమంతు
నిఁగూచి;ఉపవిష్టాఁ = కూర్చున్న
వారలును;కులశీలవృద్ధాఁ=కులముచే
తనుసదాచారముచేతను వృద్ధులనగు;
మంత్రిముఖ్యాఁ = మంత్రిశ్రేష్ఠులను;న

మాదిశత=ఆజ్ఞాపించెను.
అంత, నారావణుండు, కోపంబుచే
నేత్రంబుల నెఱుఁదనంబుగదుర, గ్రుడ్లుతి
ప్పదు, నాహనుమంతుంబాచి, యతనిస
మాచారం బడుగుటకై, యచ్చటఁగూ
ర్చుండియున్నకులశీల వృద్ధులగుమంత్రి
శ్రేష్ఠులకాజ్ఞాపించెను.
అని, తాత్పర్యము.

యథాక్రమం తై స్స కపి ర్విపుష్టః

కార్యాథః మథఃస్యచ మూల మాదౌ

నివేదయామాస హరిశ్శ్వరస్య

దూత స్సకాశా దహ మ.గతోస్తి. ౬౨

టిక||సః=ఆ;కపిః = హనుమంతుఁ
డు;తైః = ఆమంత్రిలచేత;యథాక్ర
మం=వరుసదప్పక;ఆదౌ = మొదట;
కార్యాథః=చేయఁదగినప్రయోజన
మును;అథఃస్య = ప్రయోజనముయొ
క్క;మూలంచ = నిమిత్తమగువాని;వి
పుష్టః=అడుగఁబడినవాఁడై;“అహం=
నేను;” హరిశ్శ్వరస్య = వానరనాయ
కుండగుసుగ్రీవునియొక్క;సకాశాత్ =
సమీపముననుండి ; దూతః=రాయబా
రినై;ఆగతః=వచ్చినవాఁడను; అస్తి=

అగుచున్నాను.” ఇతి (అధ్యాహృత
ము) = అని; నివేదయామాస= తెలి
పెను.
అంత, నామంత్రిలు, “సేవేయి
చ్చటికివచ్చినావు? ఎవ్వరు నిన్నుఁబం
పినారు” అనిక్రమంబున నడుగఁగా,
హనుమంతుండు, “నేనువానరేశ్వరుం
డగుసుగ్రీవునిదూతను; అతడుపంపఁ
గావచ్చినాను” అని, వారలకుఁజెప్పె
ను- అని, తాత్పర్యము-

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

సుందరకాండే, అష్టచత్వారింశస్సగః.

ఇది, స్వప్నార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్భాగవతాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండాష్టచత్వారింశస్సర్గటిక,

ముగిసినది.

(ఇ)

వీకో స పంచాశ స గ ణ పాఠం భా.

తత స్స కమణా తస్య విస్త్రితో భీమవిక్రమః

హనుమా న్రోషతామ్రక్షో రక్షోధిప మవైక్షత. ౧

టిక||తతః=అటుపిమ్మట; భీమవిక్రమః=

భయంకరమయిన పరాక్రమముగల;

సః=ఆ; హనుమాన్=హనుమంతుఁ

డు; తస్య=ఆ రావణునియొక్క; కమణా

ణా=కార్యముచేత; విస్త్రితః=ఆశ్చర్య

మునొందినవాడై; రోషతామ్రక్షో=

కోపముచే నెట్టవైన కండ్లుగలవాడై;

రక్షోధిపం=రాక్షసులకుఁ బ్రభుండగు

రావణుని; అవైక్షత=చూచెను.

అంత, భయంకరపరాక్రమండగు

హనుమంతుడు, “రావణుండు, తాను,

సింహాసనంబున నేయుండి, నన్ను గట్టిం

చియిచ్చటికిఁ దెప్పించినాఁడు గదా”

యనియతని కార్యమున కాశ్చర్యమునొం

ది, కోపంబున నేత్రంబులందెఱుదనంబు

గదుర, రావణుండాచెను-

అని, తాత్పర్యము.

భ్రాజమానం మహాహేతూ కాంచనేన విరాజతా

ముక్తాబాలావృతేనాథ మకుటేన మహద్వృతమ్. ౨

వబ్రసంయోగసంయోక్తై మహాహేమణివిగ్రహైః

హేమై రాభరణై భీలై మహాసేవ ప్రకర్షితైః. ౩
 మహాహృత్మనుసంవీతం రక్తచందనరూపితమ్
 స్వనులిప్తం విచిత్రాభి ర్వివిధాభిశ్చ భక్తిభిః. ౪
 విప్రులై డేశశసీయైశ్చ రక్తాక్షై ర్భీమదర్శనైః
 దీప్తతీక్షణమహందంష్ట్రైః ప్రలంబదశనచ్ఛరైః. ౫
 శిరోభి డేశభి ర్వీరం భ్రాజమానం వహశాజసమ్
 నానావ్యాశసమాకీర్ణైః శ్శిఖరై రివ మందరమ్. ౬
 సీలాంజనచయప్రఖ్యం హారణోరసి రాజతా
 పూర్ణచంద్రాభవక్రేణ సబలాక మివాంబుదమ్. ౭
 బాహుభి ర్బద్ధకేయూరై శ్చందనోత్తమరూపితైః
 భ్రాజమానాంగదైః పీనైః పంచశీషైః రిహారగైః. ౮
 మహతి స్ఫుటికే చిత్రే రత్నసంయోగసంస్కృతే
 ఉత్తమాస్తరణాస్తీణే సూపవిష్టం వరాసనే. ౯
 అలంకృతాభి రత్యర్థం ప్రమదాభి స్సమంతతః
 వాలవ్యజనహస్తాభి రాతాత్మముపసేవితమ్. ౧౦
 దుర్ధారేణ ప్రహస్తేన మహాపార్శ్వేన రక్షసా
 మంత్రిభి మ్కంఠ తత్త్వజ్ఞై ర్హిమంభవచ మంత్రిణా. ౧౧
 సుఖోప విష్టం రక్షోభి శ్చతుర్భి ర్బలదపికలైః
 కృత్స్నైః పరివృతో లోక శ్చతుర్భి రివ సాగరైః. ౧౨
 మంత్రిభి మ్కంఠ తత్త్వజ్ఞై రగ్రైశ్చ శుభబుద్ధిభిః
 అన్వాన్యమానం రక్షోభి స్సరై రివ సురేశ్వరమ్. ౧౩
 అపశ్య ద్రాక్షసపతిం హనుమా నతితేజసమ్
 విష్ణితం మేరుశిఖరే సతోయమివ తోయదమ్. ౧౪

టిక||అథ= అటుపిమ్మట ; హను|ణ=ఉత్తమంబును; విరాజతా= ప్ర
 మాణ=హనుమంతుడు; మహాహే|కాశించుచున్నదియు; కాంచనేన= బం

౧౫౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౯

గారముతోఁజేయబడినదియును; ముక్తజాలావృతేన = ముక్తములయొక్క సమూహముచేఁ గప్పబడినదియును; మకుటేన = కిరీటముచేత; భ్రాజమానం = ప్రకాశించుచున్నవాఁడును; మహాద్యుతిం = అధికమయిన కాంతిగలవాఁడును; బ్రసంయోగసంయుక్తైః = బహుముతాఁగూడుటతోఁగూడినవియును; మహాగర్భమణివిగ్రహైః = శ్రేష్ఠములయిన మణులగులూపములగులవియును; హైమైః = బంగారముతోఁజేయబడినవియును; చిత్తైః = నానావర్ణములయినవియును; వనసా = మనసుచేత ప్రకల్పితైః (స్థితైః) = నిర్మింపబడినట్లున్నవియును; అధరః = సొమ్ములతో; సహితం (అధ్యాహృతము) = కూడినవాఁడును; మహాహేమసమీచం = శ్రేష్ఠమయిన పట్టువస్త్రముచేఁగప్పబడినవాఁడును; రక్తచందనరూపితం = ఎఱ్ఱనిగంధముచేఁబూయబడినవాఁడును; విచిత్రాభిః = నానావర్ణములును; వివిధాభిశ్చ = నానావిధములును; భక్తిభిః = కస్తూర్యగులును జేర్చుట మొదలగు విశేషములతో; స్వసులిప్తు = చక్కఁగాఁబూయబడినవాఁడును; వివృతైః = తెఱవఁబడినవియును; దశశీయైశ్చ = సుందరములును; రక్తాక్షైః = ఎఱ్ఱనికండ్లుగలవి

యును; భీమవశకః = భయంకరమగు చూడుటగలవియును; దీప్తిత్యమహాదంష్ట్రైః = ప్రకాశించునవియును; గలవియును; పెద్దకోటలుగలవియును; ప్రిలంబశశనచ్చత్రైః = వెలుకాడు పెద్ద ప్రలుగలవియును; దశభిః = పదియైన; శిరోభిః = తలలచేత; భ్రాజమానం = ప్రకాశించుచున్నవాఁడును; కాపురనే = నానావ్యాకృతముఁడైకొని నావిధములయిన దుష్టజంతువులచేత వ్యాపింపబడిన; శిఖరైః = శృంగములచేత; భ్రాజమానం (అధ్యాహృతము) = ప్రకాశించుచున్న; మందరమివ (స్థితం) = మందరవర్షమువలె నున్నవాఁడును; పీఠం = పరార్థమశాలియును; మహాజనం = అధికమయిన కాంతిగలవాఁడును; నీలాంజనచయప్రఖ్యం = నల్లనికాటుకలసమూహముతో సమానుఁడును; ఊరసి = టొమ్మునందు; రాజతా = ప్రకాశించుచున్న; పూర్ణవందాభివక్త్రేణ = నిండుచంద్రునికాంతివంటికాంతిగలపతకముగల; హారేణ = హారముచేత; సబలాకం = కొక్కరలతోఁగూడిన; అంబుదమివ (స్థితం) = మేఘమువలె నున్నవాఁడును; బద్ధకేయూరైః = కట్టబడిన బాహువులుగలవియును; చందమోత్తమ రూపితైః =

చందనంబులలోను త్రమమగువానిచేతఁ
బూయఁబడినవియును; భావిజమానాం
గదైః=ప్రకాశించుచున్న మఱియొక్క
విధమయిన బాహువురుగులనియును;
వీనైః=బలిసినవియును; పంచశీఘ్రికః=
అయిదుతలలుగల; ఉరగైరివ(స్థితైః)=
సపకములుంబోలెనున్నయునగు; బా
హుభిః=చేతులతో; సహితం (అధ్యా
హృతము)=కూడినవాఁడును; మహ
తి=పెద్దదియును; స్ఫటికే=స్ఫటికమ
ణితోఁగేయఁబడినదియును; చిత్రై=
నానావణములునదియును; రత్నసం
యోగసంస్కృతే=మణులతోఁగూర్చు
టచేసంస్కరింపఁబడినదియును; ఉత్త
మాస్తరణాస్త్రీర్ణైః=శ్రేష్ఠంబగుకంబళము
తోఁబఱపఁబడినదియునగు; వరాసనే=
ఉత్తమమగునాసనమునందు; సూపవి
ష్టం=చక్కఁగాఁగూర్చున్నవాఁడును;
అత్యథకం=మిక్కిలియు; అలంకృతా
భిః=అలంకరింపఁబడినవారలును; వ్యా
లవ్యజనహస్తాభిః=చామరములుచేతు
లందుఁగలవారలునగు; ప్రమదాభిః=
స్త్రీలచేత; సమంతతః=అంతటను; ఆ
రాత్=సమీపమునందు; సముపసేవి
తం=సేవింపఁబడినవాఁడును; దుర్ధారే
ణ=దుర్ధారుండనువానితోను; పృహస్తే
న=ప్రహస్తునితోను; రక్షసా=రాక్ష

సుండగు; మహాపార్శ్వేన=మహాపా
ర్శ్వఁడనువానితోను; మంత్రితా=మం
త్రియ్యుని; నికుంభేనచ=నికుంభునతో
ను; మంత్రతత్త్వజ్ఞైః=అలోచనలతత్త్వ
మలనెఱింగినవారలును; మంత్రిభిః=
మంత్రులును; బలదర్శితైః=బలముచేగ
ర్వించినవారలునగు; చతుర్భిః=నలుగు
రైన; రక్షభిః(గహ)=రాక్షసులతోఁ
గూడ; సుభోపవిష్టం=సుఖముగాఁగూ
ర్చున్నవాఁడును; కావుననే; చతుర్భిః=
నాలుగులున; సాగరైః=సముద్రముల
చేత; పరిపృతః=చుట్టఁబడిన; కృ
త్సృతి=సమస్తమయిన; లోకభవ(స్థి
తః)=లోకమువలెనున్నవాఁడును; అ
నైగ్రి=భిక్షులయిన; మంత్రతత్త్వ
జ్ఞైః=అలోచనలతత్త్వమునెఱింగిన;
శుభదర్శనైః=మంగళకరంబగుదృష్టిగ
ల, మంగళకరంబగునాలోచనగలయును
ట; మంత్రిభిః=మంత్రులగు; రక్షభిః=
రాక్షసులచేత; అన్వాన్యమానం=సే
వింపఁబడుచున్నవాఁడును; సునైః=చే
వతలచే; అన్వాన్యమానం (అధ్యాహృ
తము)=సేవింపఁబడుచున్న; సురేశ్వర
మివ(స్థితం)=దేవేంద్రుండువలెనున్న
వాఁడును; అతితేజసం=అధికమయిన
కాంతిగలవాఁడును; మేరుశిఖరే=మేరు
పర్వతముయొక్క శిఖరమునందు; పక్తి

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౯

తం=ఉన్న; సతోయం= జలముతోఁగూ
డిన; తోయదనువ(స్థితం) = మేఘమువ
లెనున్నవాఁడనగు ; రాక్షసపతిం=
రాక్షసులకుఁబ్రధుండగురావణున; అ
పశ్యత్ = చూచెను.

అంత, మానుమంతుండు, దివ్యంబు
ను గాంచనమయంబును ముత్రైముల
తోనలంకరింపఁ బడినదియునగు కిరీట
ముతో నొప్పుచున్నవాఁడును , మహా
కాంతిగలవాఁడును , వజ్రంబులు మొద
లగు నానావిధవజ్రులుపొదిగి బంగా
గారముతోఁజేసిన నానావజ్రంబులగు
నాధరణంబులతోఁగూడిన వాఁడును ,
ఉత్తమంబగుపట్టువస్త్రముగట్టుకొన్న
వాఁడును, కస్తూరి మొదలగునవిగలిపినరీ
క్షవందనముధరించియున్నవాఁడును ,
గొంచెము దెజవఁబడిన నోళ్లుగలఁ
యునుందరంబులునుజూపరులకుభయం
బుగలిగించునవియును బెద్దకఱకు కోట
లుగలవియువ్రేలుకాడు పెదవులుగలవి
యునగుపదితలలుగలవాఁడగుటచే, నా
నాదుష్టవృక్షసంపన్నంబులగుశిఖరంబు
లతోఁగూడిన మందరపర్వతంబుకైవడి
భాసీల్లుచున్నవాఁడును, నల్లకాటుకవలె
నల్లనివాఁడునుఱొమ్మన నిండుచందు
నింబోలుపతకముతోఁగూడిన ముక్తాహా

రముగలవాఁడు కావున, గొక్కెరల
తోఁగూడినయాకాశంబుపగిది ఊప
ట్టుచున్నవాఁడును, బాహువులులుధరిం
చినవియుం జందనాలంకృతంబులునువీ
నంబులునుఅయిదుతలల సహంబులుం
బోలెనున్నవియునగుబాహువులు గల
వాఁడును రత్నంబులుచెక్కి మంచిక
బళము పఱచి, సుందరముగా నుం
డుస్సాటికపీఠంబున, జక్కఁగానలంక
రించుకొనిచామరంబులు చేతులందాల్చి
యున్నయుత్తమస్త్రీలచేవీవంబుడుచు,
నాలుగుప్రక్కలను , దుర్ధరుండును
బ్రహ్మస్తుండునుమహాపాశ్వఁడునుని
కుంభండుననునాదుగుమంత్రివర్యులు,
చతుస్సముద్రంబులు లోకముంబోలెఁ
బరివేష్టించియుండ , వారలతోనుఖన
ల్లాపంబులుసేయుచు , సితరులగుపె
క్కండ్రగుమంత్రులచేదేవతలచేదేవేం
ద్రుండుంబోలెసేవింపఁ బడుచు , మే
రుపర్వతశిఖరంబుననున్ననూతనమేఘం
బుకై పడి నీలదేహంబునఁగాంచన సిం
హాసనగతుండైయుప్పుచున్న వాఁడున
గురాక్షసేశ్వరుని , రావణుని ఊ
చెను.

అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౯౫౩

స ౪౯

స తై స్సంపీడ్యమానోపి రక్షోభి స్తీమవిక్రమైః
విస్తయం పరమం గత్వా రక్షోధిప మవైత్తుత. ౧౫

టీక సః=ఆహనుమంతుండు;భీమవి	చెను.
క్రమైః=భయంకరమగుపరాక్రమముగ	ఆహనుమంతుండు, భయంకరంబగు
ల;తైః=ఆరక్షోభిః= రాక్షసులచేత;	పరాక్రమంబుగలయా రాక్షసులుతన్ను
సంపీడ్యమానోపి = చక్క-గాబాధిం	బాధించుచున్నను, దానిసరకుసేయక,
పంబుచున్నవాడైనను;పరమం=అధి	రావణునియద్భుతాకారంబునకుఁబర
కమయిన;పిస్తయం=ఆశ్చర్యమును; గ	మాశ్చర్యంబునొంది, మఱల, రాక్షస
త్వా=ప్రాంది;రక్షోధిపం= రాక్షసేశ్వ	నాయకుండగు రావణుంబుఁజెను.
రుండగురావణుని; అవైత్తుత = చూ	అని, తాత్పర్యము.

భ్రాజమానం తతో దృష్ట్వా హనుమా న్నాక్షసేశ్వరమ్
మనసా చింతయామాస తేజసా తస్య మోహితః. ౧౬

టీక హనుమాన్ = హనుమంతుం	మునొందినవాడై; మనసా=మనసుచే
డు;భ్రాజమానం= ప్రకాశించుచున్న;	త;చింతయామాస=ఆలోచించెను.
రాక్షసేశ్వరం=రాక్షసులకుఁబ్రధుండై	హనుమంతుండట్లుదేదీప్యమానుండై
నరావణుఁ;దృష్ట్వా = చూచి;తః=	యున్నరావణుఁబూచి, యతఃకాంతివ
అంతఃతస్య = ఆరావణునిచేత;తేజ	లనమోహంబునొంది తేజిచూడంబుల
సా=కాంతిచేత; మోహితః=మోహ	క,యిట్లని,చెప్పెను.అని, తాత్పర్యము.

అహో రూప మహో ధైర్య మహో సత్త్వ మహో ద్యుతిః
అహో రాక్షసరాజస్య సర్వలక్షణయై క్తతా. ౧౭

టీ రాక్షసరాజస్య=రాక్షసులకుఁ	ధైర్యం=దీమనము; అహో=ఆశ్చర్యగ
బ్రధుండగురావణునియొక్క;రూపం=	కరము!సత్త్వం=బలము;అహో=ఆ
ఆకారము!అహో = ఆశ్చర్యకరము!	శ్చర్యకరము!ద్యుతిః= కాంతి;అహో=

౧౪౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౪౯

<p>అశ్వర్యకరము! సర్వలక్షణయు క్తతా= సమస్తలక్షణంబులతోఁ గూడియుండు ట; అహి= అశ్వర్యకరము! రాక్షసరాజుండగు రావణుని, యా</p>	<p>కారము! ధైర్యము! బలము! కాంతి! సమస్తశుభలక్షణంబులును! అగ్నియు, నా శ్వర్యకరములు గానున్నవి! అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

యద్య ధర్మో న బలవాక్ స్యా దయం రాక్షసేశ్వరః
స్యా దయం సురలోకస్య సశక్రస్యా పి రక్షితా. ౧౮

<p>టీక॥ అయం= ఈ; అధర్మం= అధర్మము; బలవాక్= అధికమయినదీ; సస్యాత్ యది= కాదేని ; అయం= ఈ; రాక్షసేశ్వరః= రాక్షసులకుఁ బ్రభుండగు రావణుండు; సశక్రస్య= ఇంద్రుని తోఁగూడిన; సురలోకస్యాపి= దేవలోకంబునకైనను; రక్షితా= రక్షించువాఁడు; స్యాత్= అగును.</p>	<p>ఇతండు, ఇంతయధికమయిన అధర్మమును జేయకుండు నేని, రాక్షసరాజుండగు రావణుండు, ఇంద్రునకును దేవలోకంబునకునుం గూడఁ, బ్రభువగును. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

అస్య క్రూరై నృకశంపై శ్చ కర్మభి లోకకర్మిభైః
తేన విభృతిఖల్వ స్తా ల్లోకా స్సామరదావహః. ౧౯

<p>టీక॥ అస్య= ఈ రావణునియొక్క; క్రూరైః= భయంకరంబులును ; నృకశంపైః= ఇతరులకుద్రోహము జేయునవియను; లోకకర్మిభైః= జనుల చేసిందింపఁగలవియనగు; కర్మభిః= కార్యములచేత; తేన= ఆకారణముచేత ; అస్థాత్= ఈ రావణునివలన; సామరదానవాః= దేవతలతోను దానవులతోనుం గూడిన; లోకాః= లోకములు; విభృతిఖ</p>	<p>లు= భయపడుచున్నవేగదా! ఈ రావణుండు, భయంకరంబులును, క్రూరంబులును, జనకంఠకంబులునగు, కర్మంబులననేకంబులంజేసియున్నాఁడు; అందుచేతనే, యితనిచొచ్చి, దేవతలనుదానవులనుమున్నగు సమస్తలోకంబులవారును, భయంబునందెడరు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

అయం హ్యుత్సహతే క్రుద్ధః కతుః మేకాణవం జగత్

టీక అయం=ఇతండు; క్రుద్ధః = కోపించునొందునేని, ప్ర	ఇతండు, కోపించునొందునేని, ప్ర
కోపించినవాడై; జగత్=ప్రపంచము	ప్రపంచమునంతయు , నేకసముద్రంబు
ను; ఏకాణవం = ఒక్క-టెసముద్ర	గాఁజేయఁజూచును. అని, హనుమం
మునుగాఁకతుం=జేయుటకు; ఉత్స	తుండు, చింతించెను.
హతేహి ఉత్సాహంబుగలవాడగు	అని, తాత్పర్యము.
నుగదా!	

ఇతి చింతాం బహువిధా మకరో న్మతిమాన్ హరిః. ౨౦

దృష్ట్వా రాక్షసరాజస్య ప్రభావ మమితౌజసః

టీక మతిమాన్ = బుద్ధిమంతుండ	తాం=చింతను; అకరోత్=చేసెను.
గు; హరిః=హనుమంతుండు; అమితౌ	బుద్ధిమంతుండగు హనుమంతుండు
జసః=కొలదిలేనికాంతిగల ; రాక్షస	మహాకాంతిశాలియగు రావణునిప్రభా
రాజస్య=రాక్షసులకుఁబ్రభువైనరావ	వంబుఁజూచి, యిట్లు, నానావిధంబులు
ణునియొక్క; ప్రభావం=మాహాత్మ్య	గాఁ, దలపోసెను.
మును; దృష్ట్వా=చూచి; ఇతి = ఇట్లు;	అని, తాత్పర్యము.
బహువిధం=పెక్కు-విధంబులుగల; చిం	

ఇత్యాపే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికాండే,
సుందరకాండే, ఏకోనపంచాశస్సగణః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థఁచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండైకోనపంచాశస్సగణః టీక,
ముగిసినది.

(౨౨)

పంచాశసగౌపారంభః.

తముద్వీత్య మహాబాహుః పింగాక్షం పురత స్త్రితమ్
 కోపేన మహతాఽష్ట్రో రావణో లోక రావణః. ౧
 శంకాహృతాత్తా దభ్యా స కపీంద్రం తేజసా వృతమ్

టీక|| మహాబాహుః = పెద్దచేతులు
 గలవాఁడును; లోక రావణః = లోకం
 బులనేడ్చించువాఁడునగు; సః = ఆ; రా
 వణః = రావణుఁడు; మహతా = అధిక
 మయిన; కోపేన = కోపముచేత; ఆవి
 ష్టః = వ్యాపింపఁబడినవాఁడై; పురతః =
 ముందట; స్త్రితం = ఉన్నవాఁడును; పింగా
 ళ్లం = గోరోచనపువన్నెగలకండ్లుగల
 వాఁడును, తేజసా = కాంతిచే; ఆవృ
 తం = కప్పబడినవాడును, కపీంద్రం = వా
 నరశ్రేష్ఠుండునగు; తం = ఆహనుమంతు
 ని; ఉద్వీత్య = చూచి; శంకాహృతా

త్తా = భయముచే నపహరింపఁబడిన
 మనసుగలవాఁడై; దభ్యా = తలంచెను.
 మహాబాహుండును, సమస్తలోకం
 బులనేడ్చించువాఁడునగు నా రావణుం
 డు, మహాకోపంబున, దనముందటను
 న్నవాఁడును, గోరోచనపువన్నెగలకం
 డ్లతో నొప్పుచున్నవాఁడును దేజోవం
 తుండునగువాని వానరోత్తము హను
 మంతుంబాచి, యంత, మనంబున, భ
 యంబునొంది, యుట్లని, చింతించెను.
 అని, తాత్పర్యము.

కి మేష భగవాన్నందీ భవేత్సాక్షా దిహాగతః. ౨

యేన శస్త్రాన్తి కైలాసే మయా సంచాలితే పురా

టీ|| పురా = మున్ను; కైలాసే = కైలాస
 పర్వతము; మయా = నాచేత; సంచాలి
 తే = కదలింపఁబడగా; యేన = ఎచ్చనిచే
 త; శస్త్రం = శపింపఁబడినవాఁడును; అన్తి =
 అగుచున్నానో; ఏషః = ఇట్టి; భగవాన్ =

మాహాత్మ్యముగల; నందీ = నందికేశ్వ
 రుండు; సాక్షాత్ = తానే; ఇహ = ఇచ్చ
 టిక; ఆగతః కిం = వచ్చినాడా యేమి?
 మున్నునేను కైలాసపర్వతమును గ
 దలించినప్పుడు నాకు శాపంబునొసంగిన

శ్రీమద్రామాయణమును సందరకాండము. ౯౫౭

స ౫౦

యట్టి భగవంతుండగు సాక్షాత్తుండి | పంబున, వచ్చినాడా యేమి?
కేశ్వరుండే, యిచ్చటికి, ఈవానర యా | అని, తాత్పర్యము.

సో యం వానరమూర్తిః సాస్యో ట్టంస్వి ద్భాణో మహాసురః ౩

టీక సః=అట్టి; అయం = ఈవానర	లేక, మహాసురుండగు బాణుండె,
రుండు; వానరమూర్తిః=వానరు యొ	యిట్లు వానరాకారంబు దాల్చి వచ్చి
క్క- యాకారమువంటి యాకారముగ	నాడా యేమి? అని, రావణుండు, చి
ల; బాణః=బాణుండను; మహాసురఃకిం	తించెను. అని, తాత్పర్యము.
స్విత్=గొప్పయగుచుండాయేమి?	

స రాజా రోషతామృతః ప్రహస్తం మంత్రిస త్తమమ్
కాలయ క్త మువాచే దం వచో విప్రుల వర్థవత్. ౪

టీక సః=అ; రాజా = రాక్షసరా	గు; ఇయం=ఈ; వచః=మాటను; ఉవా
జుండగు రావణుండు ; రోషతామ్రా	చ=చెప్పెను.
తః=కోపముచే నెట్లునైన కండ్లుగలవా	రాక్షస రాజుండగు రావణుండం
డై; మంత్రిస త్తమం= మంత్రిశ్రేష్ఠుండ	తఁ, గోపంబునొంది, నేతంబుల నెట్లుండ
గు; ప్రహస్తం=ప్రహస్తునిగూర్చి; కా	నంబుగదుర, మంత్రిశ్రేష్ఠుండగు, ప్రహ
లయ క్తం=కాలంబునకుం దగినదియు	స్తుంజూచి, యాకాలంబునకుం దగినట్లు
ను; విప్రులం=విశాలమును ; అర్థవ	అధికమయిన యర్థముగల గంభీరంబగు
త్=అధికమయిన యర్థముగలదియున	మాటంబెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

దురాత్మా పృచ్ఛ్యతా మేష కుతః కింవా స్య కారణమ్
వనభంగే చ కోస్యాథో రాక్షసీనాం చ తజ్జనః. ౫

టీక|| “కుతః=ఎచ్చటనుండి; అగతః| స్య=ఈవచ్చటకు; కింవా=ఏమి; కార
(అధ్యాహృతము)=వచ్చినాడు? అ| ణం=కారణము? వనభంగే=అకోకవన

ప్రతిపదాన్ద్రటికాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౦

మువిలుచుటయందును; రాక్షసీనాం=	వృత్తాం=అడుగఁబడుఁగాక.
రాక్షసస్త్రీయొక్క; తజఃసేవఁజె	నీవెచ్చటనుండివచ్చినావు? ఇచ్చటి
దరించుటయందును, అస్య=ఇతనికి;	కేలవచ్చినావు? అశోకవనంబునేల విజి
కః=ఏమి; అథః=ప్రయోజనము?" ఇ	చినావు; రాక్షసస్త్రీలనెందుకు జెదరిం
తి(అధ్యాహృతము)=అని; ఏషః=ఈ;	చినావు?" అని, నీదురాత్మునినడుగు
దురాత్మా=దుష్టబుద్ధిగలవాఁడు; పృ	ము. అని, తాత్పర్యము.

మత్పూరీ మద్రధప్యాం వా గమనే కిం ప్రయోజనమ్
అయోధనే వా కిం కార్యం పృచ్ఛ్యతా మేష గుమఁతిః. ౬

టీక "అద్రధప్యాం=ఎదిరింపఁగా	ఈవానరుఁడు; పృచ్ఛ్యతాం= అడుగఁ
డని; మత్పూరీం=నాపట్టణమును గూచిఁ;	బడుఁగాక.
అగమనేవా = వచ్చుటయందుఁగాని;	"నీవెట్టివారికినిఁజొరరాని, నాపట్ట
కిం=ఏమి; ప్రయోజనం = ప్రయోజన	ణంబునకేలవచ్చితివి; యుద్ధంబేలచేసితి
ము? అయోధనే = యుద్ధమునీయుట	వి?" అని, నీవు, దురాత్ముండుగు, ఏ
యందుఁగాని; కిం=ఏమి; కార్యం= ప్ర	నినడుగుము. అని, రావణుండు, ప్రహ
యోజనము?" ఇతి(అధ్యాహృతము)=	స్తునితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
అని; గుమఁతిః = దుష్టబుద్ధిగల; ఏషః=	

రావణస్య వచ శ్చుత్వా ప్రహస్తో వాక్య మబ్రవీత్

టీక ప్రహస్తః= ప్రహస్తుండు; రా	ప్రహస్తుండు, రావణుండుచెప్పిన
వణస్య=రావణునియొక్క; వచః=	మాటను విని, హనుమంతుంజూచి, యిట్లు
మాటను; శ్చుత్వా=విని; వాక్యం=మా	ని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
టను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.	

సమాశ్వాసిహి భద్రంతే న భీః కార్యా త్వయా కపే. ౭

టీక|| కపే= హనుమంతుడా! సమాశ్వాసిహి= ఊఁబడిల్లుము. తే = నీ

కు; భద్రం=మంగళము; భవతు (అ హనుమతుడా! ఊటనొందుము;
ధ్యాప్యతము) = అగుచుగాక, త్వ సీకుమంగళంబగుగాక; భయపడవల
యా= నీచేత; భీః = భయము; నకా దు. అని, తాత్పర్యము.
ర్యా=చేయఁదగినదికాదు.

యది తావత్త్వ మింద్రేణ ప్రేషితో రావణాలయమ్
తత్త్వ మాఖ్యాహి మాధూతై భయం వానర మోక్ష్యసే.౮
యదివై శ్రవణస్య త్వం యమస్య వరుణస్యచ
చారరూప మిదం కృత్వా ప్రవిష్టో నః పురీ మిమామ్. ౯
విష్ణునా ప్రేషితోవాపి దూతో విజయకాంక్షితౌ

టీక॥ వానర=వానరుడా! త్వం = శ్రీవణస్య=కుజేరునకుఁగాని; యమ
నీవు; ఇంద్రేణ=ఇంద్రునిచేత; రావణౌ స్య=యమునకుఁగాని; వరుణస్యవా-
లయం = రావణునిస్థానమునుగూర్చి; వరుణునకుఁగాని; ఇదం=ఈ; చారరూ
ప్రేషితోయదితావత్ = సంపఁబడిన పం=చారత్వమును; కృత్వా=చేసి;
వాడవవుదువేనియు; త్వం=నీవు; వై నః=మాయొక్క; ఇమాం=ఈ; పు

౯౬౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౦

రిం=లంకాపట్టణమును ; ప్రవిష్టోయ
ది=ప్రవేశించినవాడవగుదువేసియు ,
విజయకాంక్షితా = జయమునుగోరు
నట్టి;విష్ణునా= విష్ణుదేవునిచేత; ప్రేషి
తః=పంపబడిన; దూతోపి = దూత
వ్రేవన; తే=నీకు; భయం=పెరుపు;మా
భూతే=కలుగకుండుగాక. తత్త్వం=
యథార్థశాస్త్రము; ఆఖ్యాహి = చెప్పు
ము. మోక్ష్యసే = విడువబడఁగలను.

ఇచ్చటికి, నిన్ను దేవేంద్రుండు, పం

సినాఁడా? కుట్రకుండుగాని యముండు
గానివరుణుండుగాని, పంపఁగా, జారు
డవై, యిచ్చటికివచ్చినావా? లేక, విష్ణు
దేవుండేమైనా రావణుని జయింపఁగో
రి, నిన్నిచ్చటికిదూతగాఁ బంపినాఁడా?
ఎవ్వరు పంపినను, నిన్నేమియుఁ జేయు
టలేదు; భయంబునొందకుము; యథా
ర్థశాస్త్రము ; నిన్ను విడిచివుచ్చె
దము. అని, తాత్పర్యము.

సహి తే వానరం తేజో రూపమాత్రంతు వానరమ్. ౧౦

టీక॥ తే=నీకు; వానరం = వానర
సంబంధియైన; తేజః = ప్రభావము;
సహి = లేదుగదా! రూపమాత్రం
తు=దేహముమాత్రమే; వానరం=వా

నరసంబంధియైనది.
నీదేహముమాత్రమే, వానరదేహము,
గాని, ప్రభావంబు దలంచినచోనద్భు
తంబుగానున్నది. అని, తాత్పర్యము.

తత్త్వతః కథయస్వాద్య తతో వానర మోక్ష్యసే

టీక॥ వానర=వానరుఁడా! అద్య=
ఇప్పుడు; తత్త్వతః = యథార్థము
గా; కథయస్వ=చెప్పుము. తతః= అటు
పిన్నుట; మోక్ష్యసే=విడువబడెదవు.

నీవు, నీవృత్తాంతమును యథార్థ-
ముగాఁజెప్పుము; అపిన్నుట, నిన్ను, విడి
చివుచ్చెదము.
అని, తాత్పర్యము.

అన్యతం వదతశ్చాపి దుర్లభం తవ జీవితమ్. ౧౧

టీక॥ అన్యతం = అబద్ధమును; వద
తః = చెప్పఁజేయఁగలము; జీవితంచా
పి=ప్రాణమును; దుర్లభం = పొంద

గూడఁగి.
నీవబద్ధముజెప్పదువేని, నీవుప్రాణం
బుతోనుండఁజాలవు. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౧౦

స ౫౦

అథవా యన్నిమి త్తంతే ప్రవేశో రావణాలయే

టీక|| అథవా = అటుగాదేని; రావణాలయే = రావణునిపురియందు; యన్వ(అధ్యాహృతము) = చెప్పము. అట్లు, ఎవ్వరిచేతనుబంపబడక, తే = నీయొక్క; ప్రవేశః = ప్రవేశించు నీవైయె, వచ్చినవాడ వగుదువేని, ట; యన్నిమి త్తం = ఎందుకొఱి; నీవిచ్చటికేలవచ్చితివో, దానినైనంజె తత(అధ్యాహృతము) = దానిని; కథ ప్పము. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్తో హరిశ్శ్రేష్ఠ స్తదా రత్నో గణేశ్వరమ్. ౧౨

అబ్రవీ న్నాస్తి శక్రస్య యమస్య వరుణస్య వా

టీక|| హరిశ్శ్రేష్ఠః = వానరోత్తముండుగుహనుమంతుడు; ఏవం = ఇట్లు; ఉత్తః = చెప్పబడినవాడై; తదా = అప్పుడు; రత్నో గణేశ్వరం = రాక్షససమూహంబులకుఁబ్రభువైన రావణునింగూర్చి; అబ్రవీత్ = చెప్పెను. శక్రస్య = ఇంద్రునియొక్క-గాని; యమస్య = యమునియొక్క-గాని; వరుణస్య = వరుణునియొక్క-గాని; చారః (అధ్యాహృతము) = వేగువాడను; నాస్తి = కాను. వానరోత్తమండగు హనుమంతుడు, ప్రహస్తుండుచెప్పినమాటను విని, రాక్షసేశ్వరుండగు రావణుంజూచి, యిట్లని, చెప్పెను. నేను, దేవేంద్రునకుఁ గానియమునకుఁగాని వరుణునకుఁగాని, చారుండవైవచ్చినవాడనుగాను. అని, తాత్పర్యము.

ధనదేన స మే సఖ్యం విష్ణునా నాస్తి చోదితః. ౧౩

టీక|| మే = నాకు; ధనదేన = కుబేరునితో; సఖ్యం = చెలిమి; స = లేదు. నాకుఁగుబేరునితో సంతమాత్రము అహం(అధ్యాహృతము) = నేను; విష్ణు స్నేహములేదు; నన్నువిష్ణుడేవుండిచ్చ నా-విష్ణుడేవునిచేత; చోదితః = పంటకేటంపలేదు. అని, తాత్పర్యము.

జాతిరేవ మమ త్వేషా వానరోహ మిహగతః

౯౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౦

టీక॥ ఏషాతు = ఈవానరత్వముమా వానరుండను.
త్రము; మమ = నాయొక్క; జాతిచే నేనుజాతిచేతనేవానరుండనుగాని,
వ = జాతియే. ఇహ = ఇచ్చటికి; ఆగ వానరుపలబు నొందివచ్చినవాడను
తః = వచ్చిన; అహం = నేను; వానరః = గాను. అని, తాత్పర్యము.

దర్శనే రాక్షసేంద్రస్య దుర్లభే తదిదం మయా. ౧౮
వనం రాక్షసరాజస్య దర్శనార్థే వివాశితమ్

టీక॥ రాక్షసేంద్రస్య = రాక్షసులకుం యా = నాచేత; తత్ = ఆ; ఇదం = ఈ;
బ్రహ్మండవగు; తే (అధ్యాత్మతము) = వనం = ఆశోకవనము; వివాశితం = న
నీయొక్క; దశానే = చూచుట; దు శింపజేయఁబడినది.
ర్లభే = పొందఁగూడనిదికాఁగా; రా రాక్షసనాయకుండవగునీదశానం
క్షసరాజస్య = రాక్షసులకుం బ్రభువైన బునాకుదుర్లభంబగుటంజూచి, నీద
నీయొక్క; దర్శనార్థే = చూచుటయొ శానంబుఁగోరి, నీయశోకవనంబువిడి
నప్రయోజనము నిమిత్తమయి; మ చితిని. అని, తాత్పర్యము.

తత స్తే రాక్షసాః ప్రాప్తా బలినో యుద్ధకాంక్షిణః. ౧౯

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; బలినః = బలంత, బలవంతులగునారాక్షసులు,
లవంతులగు; తే = ఆ; రాక్షసాః = రాక్ష నాతోయుద్ధంబుసేయఁగోరి, నాపైకివ
సులు; యుద్ధకాంక్షిణః = యుద్ధమునుగో చ్చిరి. అని, తాత్పర్యము.
రువాంజైః ప్రాప్తాః = వచ్చినారు.

రాక్షసాథకంతు దేహస్య ప్రతియుద్ధా మయా రణే

టీక॥ దేహస్య = దేహముయొక్క; ప్రతియుద్ధా = బదులుకొట్టఁబడిరి.
రాక్షసాథకంతు = కాపాడుకొనుటకొ నాదేహసంరక్షణార్థమయ్యే, యు
ఱకే; తే (అధ్యాత్మతము) = వారలు; ర ధంబున, నేనువారలనుమఱలంకొట్టితిని.
ణే = యుద్ధమునందు; మయా = నాచేత; అని, తాత్పర్యము.

అస్త్రపాశై నశశక్యో హం బద్ధం దేవాసురైరపి. ౧౬

టీక|| అహం = నేను; దేవాసురైర శక్యః-అలవిగాను.
పి-దేవతలచేతను అసురులచేతనుంగూ నేను దేవాసురులకును వీయస్త్రంబునకు
డ; అస్త్రపాశైః - అస్త్రములచేతను నువీపాశంబునకును, నన్ను బంధింప, నల
ద్రాశ్చ చేతను; బద్ధం=కట్టువడుటకు; న విగాదు. అని, తాత్పర్యము.

పితామహఃదేవ వరో మమాప్యేషో భ్యుపాగతః

టీక|| మమ=నాయొక్క; ఏషః = నాకును, ఈవరంబును, బ్రహ్మదే
ఈ; వరోపి=వరమును; పితామహఃదే వుండె, యిచ్చినాడు.
వ= బ్రహ్మదేవునివలననే; అభ్యుపాగ తని, తాత్పర్యము.
తః=పొందబడినది.

రాజానం ద్రష్టుకామేన మయాస్త్ర మనువర్తితమ్. ౧౭

టీక|| రాజానం= రాక్షసరాజుండ వరాక్షసరాజుండవగు నిన్నుజూడవ
వగునిన్ను; ద్రష్టుకామేన= చూడంగో లయిననునానచే, నేనీబ్రహ్మస్త్రంబు
రునట్టి; మయా=నాచేత; అస్త్రం = నకుబద్ధుండనై తనిగాని, వేటు గాదు.
బ్రహ్మస్త్రము; అనువర్తితం= అనుస అని, తాత్పర్యము.
రింపబడినది.

విముక్తో హ్యహ మస్త్రేణ రాక్షసై స్త్వభిషీడితః

టీక|| అహం=నేను; రాక్షసైః= రా గడా!
క్షులచేత; అభిషీడిస్త్రం=పీడింపబడిన నన్ను, ఈ రాక్షసులు బంధించినంత
వాడనైన. తనె; అస్త్రేణ=బ్రహ్మస్త్ర నె, బ్రహ్మస్త్రంబువిడిచినది.
ముచేత; విముక్తోహి=విడువబడినాను అని, తాత్పర్యము.

కనచి ద్రాజకార్యేణ సంప్రాప్తా స్తీ తవాం తికమ్. ౧౮

టీక అహం(అధ్యాహృతము)=నేను; కేసచితే=ఒకావొక ; రాజకార్యముచేత; తవ = నీయొక్క; అంతికం=సమీపమును ; సంప్రాప్తః=పొందినవాడను; అస్మి = అగుచున్నాను.	నాకొక రాజకార్యమున్నది; అందుకై, నేను నీయొద్దకు వచ్చినాను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

దూతోహమితి విశ్లేయో రాఘవస్యామి తౌజసః

టీక అహం=నేను; అమితౌజసః = వాడను. కొలంది లేని పరాక్రమంబుగల; రాఘవస్య=రామునియొక్క; దూతః = దూతను. ఇతి=అని; విశ్లేయః = ఎఱుంగదగిన యెఱుంగుడు. అని, తాత్పర్యము.	నేను కొలంది లేని పరాక్రమంబుగల రామునియొద్దనుండి వచ్చిన, దూతని, ఎఱుంగుడు. అని, తాత్పర్యము.
---	--

శూయతాం చాపి వచనం మమ పథ్యమిదం ప్రభో. ౧౯

టీక ప్రభో= రాక్షసప్రభుండవగు రావణుడా! నేను రావణుడా! పథ్యం=మేలుగలిగించుననీకు మేలుగలిగించుమాటంజెప్పెదను; నట్టి; మమ=నాయొక్క; వచనంచాపి=మాటయును; శూయతాం = విమంతులచేప్పెను. అని, తాత్పర్యము. నలబడుగాక.	రాక్షసప్రభుండవగు రావణుడా! నేను రావణుడా! పథ్యం=మేలుగలిగించుననీకు మేలుగలిగించుమాటంజెప్పెదను; దానివినుము. అని, రావణునితోహను మంతులచేప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
---	--

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

సుందరకాండే, పంచాశస్సగః.

ఇది, స్పష్టార్థము,

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండపంచాశస్సగః టీక,

ముగిసినది.

త్రై

ఏకపంచాశసగపార్వః.

తం సమీత్య మహాసత్త్వం సత్త్వవాక్ హరిసత్త్వః
వాక్య మథావ దవ్యగ్ర స్త మువాచ దశాననమ్. ౧

టీక||సత్త్వవాక్=అధికమయినబు నయథాముగల;వాక్యం=మాటను; ఉ
లముగలవాడును; హరిసత్త్వం=వా వాచ=చెప్పెను.
నరోత్తముండునగుహనుమంతుండు;మ బలవంతుండును, వానరశ్రేష్ఠుండు
హాసత్త్వం= అధికమయినబలముగల; నగుహనుమంతుండు, మహాబలశాలియ
తం=ఆ రావణుని;సమీత్య=చూచి; అ గునారావణుండాచి, అధికమయిన
వ్యగ్రః=ఏమటుపాటులేనివాఁడై;తం= యథాముగలయీమాటంజెప్పెను.
అ;దశాననం=పదిముఖములుగల రావ అని, తాత్పర్యము.
ణునింగూచి;అథావత్=అధికమయి

అహం సుగ్రీవసందేశా దిహ ప్రాప్త స్తవా లయమ్

టీక||అహం=నేను;సుగ్రీవసందేశా సుగ్రీవుండు, నీకుఁజెప్పుచుని, కొన్ని
త్=సుగ్రీవునిసమాచారమువలన; ఇ సమాచారములంజెప్పినన్ను బంపుటం
హ=ఇచ్చటికి;తవ=నీయొక్క; ఆల శేనీ, నేనునీయొద్దకువచ్చినాను.
యం=స్థానమునుగూచి;ప్రాప్తః=వ అని, తాత్పర్యము.
చ్చినాను.

రాక్షసేంద్ర హరీశ స్త్వాం భ్రాతౌ కుశల మబ్రవీత్. ౨

టీక||రాక్షసేంద్ర=రాక్షసులకుఁబ్ర డగు;సుగ్రీవః=సుగ్రీవుండు; త్వాం =
భుండవగు రావణుండా;భ్రాతౌ=తోఁ నిన్నుగూచి;కుశలం=క్షేమమును;అ
బుట్టువగు, తోఁబుట్టువుతోసమానుండ బ్రవీత్=చెప్పెను.
గునగుట;హరీశః= వానరులకుఁబ్రభుం రాక్షసులకుఁ బ్రభుండవగు రావ

ఋణదా! నీకుఁదోఁబుట్టువువంటి వాఁడు తనక్షేమమును, నీకుఁజెప్పుమనెను.
నువానరాధీశ్వరుండునగు సుగ్రీవుండు, అని, తాత్పర్యము.

భ్రాతృ శృణు సమాదేశం సుగ్రీవస్య మహాత్మనః
ధర్మాథోపహితం వాక్య మిహాచా ముత్ర చ త్నమమ్. ౩

టీక॥ మహాత్మనః = పూజ్యమయిన గుఃవాక్యం = మాటను ; శృణు = వి
స్వభావముగలవాఁడును; భ్రాతృః = సుము.
తోఁబుట్టువంటి వాఁడునగు ; సుగ్రీవ మహాత్ముండుననీకుఁ దోఁబుట్టువు
స్య = సుగ్రీవునియొక్క; సమాదేశం = వంటివాఁడునగుసుగ్రీవుండు చెప్పిన
నాతోఁజెప్పింపఁబడినదియు; ధర్మా ధర్మాధికపహితంబును ఇహపరలో
థోపహితం = ధర్మముతోను ఆధి కంబులరెంటియందును మేలు గలిగిండు
ముతోనుండునదియు; ఇహచ = ఈ నదియనగు, మాటంజెప్పెదను; వినుము.
లోకంబునందును; అముత్రచ = పరలో అని, తాత్పర్యము.
కమునందును; త్నమమ్ = సమర్థంబున

రాజా దశరథోనామ రథకుంజరవాజీమాన్
పితేవ బంధు లోకస్య సురేశ్వర సమద్యుతిః. ౪

టీక॥ రథకుంజరవాజీమాన్ = ర సీత్ (అధ్యాహృతము) = ఆయెను.
థంబులును ఏనుంగులునుగుట్టములునుగ అధికంబుగారథంబులునేనుంగులును
లవాఁడును; లోకస్య = లోకమునకు; పి గుట్టంబులునుగలవాఁడును, జనులకుఁ
తేవ = తండ్రీయెంబోలె ; బంధుః = దండ్రీవంటివాఁడును దేవేంద్రుండుంబో
బంధువైనవాఁడును; సురేశ్వరసమద్యు తేఁగాంతిమంతుండునగు, దశరథుండ
తిః = దేవేంద్రునియొక్క కాంతివం నునొక్కమహారాజుండైనను.
టికాంతిగలవాఁడునగు ; దశరథోనా అని, తాత్పర్యము.
మ = దశరథుండనెను; రాజా = రాజు; ఆ

శ్రేష్ఠ స్రస్య మహాదాహుః పుత్రః క్రియకరః ప్రభుః
పితృ ర్నిదేశాన్నిష్ఠాగ్రితః ప్రవిష్టో దండకావనమ్. ౫

లత్తుణేన సహ భ్రాత్రా సీతయాచాపి భార్యయా
రామోనామ మహాతేజా ధవ్యకం పంథాన మాశ్రితః. ౬

టీ॥ తస్య=ఆదశరథమహారాజునకు; జ్యేష్ఠః=పెద్దవాండగు; పుత్రః=కొడుకును; మహాబాహుః= పెద్దచేతులుగలవాడును; ప్రియకరః= సంతోషంబునెయు వాడును; ప్రభుః= సమధుండును; మహాతేజాః=అధికమయినకాంతిగలవాడునగు; రామోనామ= రామండనువాడు; పితః= తండ్రియొక్క; నిదేశాత్=అజ్ఞాపన; భ్రాత్రా= తమ్ముడైన; లత్తుణేన=లత్తుణునితోను; భార్యయా= భార్యయగు; సీతయాచాపిసహ=సీతతోనుంగూడ; ధవ్యకం= ధమకముతోఁగూడిన; పంథానం= మా

గమమును; ఆశ్రితః= పొందినవాండై; హింసితః= వెడలినవాండై; దండకావనం=దండకారణ్యమును; ప్రవిష్టః=ప్రవేశించినవాడు. ఆదశరథమహారాజు జ్యేష్ఠపుత్రుండును, అతనికిఁజేయుండును, మహాబాహుండును సమధుండును, మహాతేజాండునగురామండనువాడు, తండ్రియజ్ఞాపన, ధమకంబవలంబించి, తమ్ముండగులత్తుణుని, భార్యనుంగూడి, దండకారణ్యంబునొందెను, అని, తాత్పర్యము.

తస్య భార్యా వనే నష్టా సీతా పతి మనువ్రతా
తైదేహస్య సుతా రాజ్ఞో జనకస్య మహాత్మనః. ౭

టీక॥ మహాత్మనః= పూజ్యమయిన స్వభావంబుగలవాడును ; తైదేహస్య=విదేహదేశమునకురాజునకు; జనకస్య=జనకుండను; రాజ్ఞః= రాజయొక్క; సుతా= కొమారెయ్యను; పతిం=పెనిమిటిని; అనువ్రతా=అనుసరించినదియునగు; తస్య= ఆరామనియొక్క; భార్యా=పెండ్లామగు; సీతా= సీ

త; వనే=అడవియందు; నష్టా= అగపడకపోయినది. మహాత్ముండును, విదేహదేశరాజుండునగు జనకమహారాజు కూఁతురును, పతివ్రతయునగుచా గాముఁ భార్య, సీతయనునది, వనంబున నగపడక పోయినది. అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౧

స మాగమాణస్తాం దేవీం రాజపుత్ర స్సహానుజః
ఋశ్యమూక మనుప్రాప్త స్సుగ్రీవేణ సమాగతః. ౮

టీక॥ సః=ఆ; రాజపుత్రః= రాచ వాండై; సుగ్రీవేణ = సుగ్రీవునితో; స
కొమరుండగు రాముండు; సహానుజః= మాగతః=చేరినాడు.
తమ్మునితోఁగూడినవాండై; తాం=ఆ; రాచకొమరుండగు రాముండు, త
దేవీం=భార్యను; మాగమాణః=వె మ్మునితోఁగూడ, సీతాదేవిని, వెదకుచు
దకుడు; ఋశ్యమూకం=ఋశ్యమూకమ ఋశ్యమూకంబునకువచ్చి, సుగ్రీవుని
నుపర్వతమును; అనుప్రాప్తః=బొందిన తోఁజేసెను. అని, తాత్పర్యము.

తస్య తేన ప్రతిజ్ఞాతం సీతాయాః పరిమాగమాణమ్
సుగ్రీవస్యాపి రామేణ హరిరాజ్యం నివేదితమ్. ౯

టీక॥ తేన = ఆసుగ్రీవునిచేత; త మును; నివేదితం=ఇవ్వఁబడినది.
స్య=ఆరామునకు; సీతాయాః = సీత సుగ్రీవుండు, రామునకు, సీతను
యొక్క; పరిమాగమాణం=వెదకుట; ప్ర వెదకించెదనని ప్రతిజ్ఞ యొసంగెను; రా
తిజ్ఞాతం=అంగీకరింపఁబడినది. సుగ్రీవ ముండందుకుబదులుగా, సుగ్రీవునివాన
స్యాపి=సుగ్రీవునకును; రామేణ = రా రరాజ్యంబునకు రాజుచేసెదనప్రతిజ్ఞ!
మునిచేత; హరిరాజ్యం= వానరరాజ్య చేసెను. అని, తాత్పర్యము.

తత స్తేన పృథ్వా హత్వా రాజపుత్రేణ వాలినమ్
సుగ్రీవ స్థాపితో రాశ్యే హర్యుతాణాం గణేశ్వరః. ౧౦

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; తేన=ఆ; వానరులయొక్కయు, భల్లూకంబుల
రాజపుత్రేణ=రాచకొమరుండగు రా యొక్కయు; గణేశ్వరః= సమూహం
మునిచేత; పృథ్వా=యధమునందు; వా బులకుఁబ్రభుండుగా; రాశ్యే=దొరతన
లిసం=వాల్సిన; హత్వా=చంపి; సుగ్రీ మునందు; స్థాపితః= ఉంచఁబడినాడు.
వః=సుగ్రీవుండు; హర్యుతాణాం= అంత, రాచకొమరుండగు రాముండు

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము.

స ౫౧

యుద్ధంబున, వాలింజంపి, సుగ్రీవుని, జనుగాఁజేసెను. అని, తాత్పర్యము.
వానరభల్లూకసమూహంబుల కధిరా

త్వయా విజ్ఞాతపూర్వ శ్చ వాలీ వానరపుంగవః
రామేణ నిహత స్సంఖ్యే శరేణై కేన వానరః. ౧౧

టీక॥ వానరపుంగవః = వానరశ్రేణిముచేతనే; నిహతః = చంపబడి
యండగు; వాలీ=వాలి; త్వయాచ= నీచే నాచు-
తనుంగూడ; విజ్ఞాతపూర్వః=ముందుతె వానరోత్తముండగువాలిని, నీవు
లియంబడినవాఁడు-వానరః=వాలి; సం నెఱుంగుదువుగదా! అట్టివాలిని, రా
ఖ్యే=యుద్ధమునందు; రామేణ=రాము ముందు, యుద్ధంబునందు, నొక్క-బా
నిచేత; ఏకేన=ఒక్క-టైన; శరేణ=బాణంబునం, జంపెను- అని, తాత్పర్యము-

స సీతామాగణే వ్యగ్ర స్సుగ్రీవ సృత్యసంగరః
హరీః సంప్రేషయామాస దిశ స్సర్వా హరీశ్వరః. ౧౨

టీక॥ సృత్యసంగరః=సృత్యమయినప్రవీణ - వానరులను; సంప్రేషయామా
తిజ్ఞగలవాఁడును; హరీశ్వరః= వానర స=పంపెను-
నాయకుండునగు; సః=ఆ; సుగ్రీవః=సు ప్రతిజ్ఞదప్పనివాఁడును వానరాధీ
గ్రీవుఁడు; సీతామాగణే = సీతయొ శ్వరుండునగునాసుగ్రీవుండు, సీతనువెద
క్క-వెదకుటయందు; వ్యగ్రః= మిక్కిలి-లి కుటయందె, యత్యాసక్తుండై, సమస్త
యునాసక్తుండై; సర్వాః=సమస్తముల దిక్కులకును, వానరులంబంపెను-
యిన; దిశః = దిక్కు-లంగూచి; హ అని, తాత్పర్యము-

తాం హరీణాం సహస్రాణి శతాని నియుతానిచ
దిక్షు సర్వాసు మాగణంతే హ్యధశ్చిపరి చాంబరే. ౧౩

టీ॥ హరీణాం=వానరులయొక్క; సునియుతానిచ = లక్షలను, సర్వా
సహస్రాణి=వేలు; శతాని=నూలుల సు=సమస్తములయిన; దిక్షు=దిక్కు

లందును; అధశ్య = పాతాళలోకము
నందును; ఉపరిచ = ధూమియందును;
అంబరే = ఆకాశమునందును; తాం = ఆ
సీతను; మాగణం లేహి = వెదకుచున్నా
రుగదా!

జానరులు, లక్షలుగాను, వేయిలక్ష

లుగాను, గుంపులుగూడి, సమస్తదిక్కు
లందును, పాతాళమునందును, ధూ
మియందును, ఆకాశమునందును, ఆసీ
తను, వెదకుచున్నారు.

అని, తాత్పర్యము.

వైసతేయసమాః కేచి తే-చి త్రప్రా నిలోపమాః
అసంగతయ శ్శీఘ్రా హరివీరా మహాబలాః. ౧౪

టీక॥ తత్ర = అచ్చట ; అసంగత
యః = నేల దాఁకకుండునట్లుగమనముగ
లవారలును; శ్శీఘ్రాః = శీఘ్రగమనముగ
లవారలును; మహాబలాః = అధికమయి
నబలముగలవారలునగు ; హరివీరః =
వానరవీరులును; కేచిత్ = కొందఱు ;
వైసతేయసమాః = గరుత్మంతునితోస
మానులు; కేచిత్ = కొందఱు; అనిలో

పమాః = వాయువుతోఁబోలిగలవా
రలు.

అందు, నేలనే తాఁకకుండనతిశీఘ్రం
బుగాసంచరించువారలుమహాబలశాలు
లునగువానరవీరులుకొందఱు, గరుత్మం
తునివంటి వేగముగలవారలు ; మఱి
కొందఱువాయువేగంబుగలవారలు.

అని, తాత్పర్యము.

అహం తు హనుమాన్నామ మారుత స్సౌరస స్సుతః

టీక॥ అహంతు = నేనును ; మారు
తస్య = వాయుచేవునియొక్క ; డౌర
సః = వీర్యమునకుఁబుట్టిన; సుతాః = కు
మారుండను. హనుమాన్నామ = హ

నుమంతుండనువాఁడను.

నేను, వాయుచేవునికుమారుండ ;
హనుమంతుండనువాఁడ.

అని, తాత్పర్యము.

సీతాయా స్తు కృతే రూణం శతయోజన మాయతమ్. ౧౫
సముద్రం లంఘయిత్వైవ తాం దిదృక్షు రిహగతః

టిక॥ అహం (అధ్యాహృతము) = నైఃఇహ = ఇచ్చటికి; ఆగతః = వచ్చి నేను. నీతాయాః = సీతయొక్క; కృతే తు = కార్యమునిమి త్తమయ్యే; శతయో జనం = నూతామడలు ; ఆయతం = దీ ఘోమయిన; సముద్రం = సముద్రము ను; లంఘయి త్వేవ = దాటియే; తాం = అసీతను; దిదృక్షుః = చూడఁగోరినవాడ

నేను, సీతానిమి త్తమయ్యే, నూలు యోజనంబులవై శాల్యంబు గలయీస ముద్రంబును దాటి , సీతంజూచుటకై వచ్చినాను. అని, తాత్పర్యము.

భ్రీమతా చ మయా దృష్టా గృహే తే జనకాత్మజా. ౧౬

టిక॥ భ్రీమతా = తిరుగుచున్న; మ యా = నాచేత; జనకాత్మజాచ = జనకు నికూతురయినసీతాదేవియును; తే = సీయొక్క; గృహే = ఇంటియందు; దృ పడినది. అని, తాత్పర్యము.

ప్రా = చూడఁబడినది. నేనీలంకయందు, సీతను వెదకుదుం డఁగా, నీగృహంబున నెనాకుసీతయగ పడినది. అని, తాత్పర్యము.

త ద్భవాః దృష్టధర్మాథాః స్తపశ్యతపరిగ్రహాః

టిక॥ తత్ = అందువలన; భవాః = నీవు; దృష్టధర్మాథాః = చూడఁబడినధ మ్మనీవు; శాస్త్రంబులుచూచి, చక్కఁ గా ధర్మకస్వరూపంబు దెలిసినవాడవు; మహాతపంబుచేసినవాడవు. అని, తాత్పర్యము.

పరదారాః మహాపాఞ్చ నో పరోధుం త్వ మహాసి. ౧౭

టిక॥ మహాపాఞ్చ = గొప్పపండి తుండవగు రావణుడా! త్వం = నీవు; పర దారాః = పర (స్త్రీ)లను; ఉపరోధుం = విరోధింపరాదు. అని, తాత్పర్యము.

రావణుడా! నీవుమహాపండితుండవు; నీవిట్లు పరస్త్రీలనొంటునుంచుకొని విరోధింపరాదు. అని, తాత్పర్యము.

౧౭౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౧

నహి ధర్మవిరుద్ధేషు బహ్వపాయేషు కర్మసు
మూలఘాతేషు సజ్జంతే బుద్ధిమంతో భవద్విధాః. ౧౮

టీక॥ భవద్విధాః = నీవంటివారల పరుగదా!

గు; బుద్ధిమంతః = బుద్ధిశాలులు; ధర్మవి నీవంటిబుద్ధిమంతులు, ధర్మవి
రుద్ధేషు = ధర్మమునకు విరుద్ధమయిన; ధర్మబులును బెక్క-పాయంబులంగల్గించు
బహ్వపాయేషు = పెక్కపాయములు నవియును, మూలతో హానికరంబులున
గలవియును; మూలఘాతేషు = వేటునున గు, పనుల నెంతమాత్రమును, జేయరుగ
శింపజేయునవియునగు; కర్మసు = ప దా! అని, తాత్పర్యము.
నులందు; నసజ్జంతేహి - ప్రయత్నిం

కశ్చ లక్ష్మణముక్తానాం రామకోపానువర్తినామ్

శరాణామగ్రత స్థానతుం శక్తోదేవా సురేష్వపి. ౧౯

టీక॥ లక్ష్మణముక్తానాం = లక్ష్మణు ను; కః = ఎవ్వఁడు; శక్తః = సమ
నిజేవినువలదినవియును; రామకో ధర్మండు?
పానువర్తినాం = రామునికోపమున రాముండుకోపంబునొందుటంజూ
నుసరింపునవియునగు; శరాణాం = బా చి, లక్ష్మణుండుదానునుమహాకోపం
ణంబులయొక్క; అగ్రతః = ముందట; బునొంది, ప్రయోగించుబాణంబుల
స్థానంతుం = నిలుచుటకును; దేవాసురేష్వ ముందటనిలుచుటకు, దేవాసురులయిన
పి = దేవతలయందును అసురులయందు సుసమధులుకారు. అని, తాత్పర్యము.

నచాపి త్రిషు లోకేషు రాజస్విద్యేత కశ్చన

రాఘవస్య వ్యశీకం యః కృత్వా సుఖమవాప్నయాత్. ౨౦

టీక॥ రాజక = రాక్షసరాజుండవ అపరాధమును; కృత్వా = చేసి; సు
గురావలు:దా! యః = ఎవ్వఁడు; రా ఖం = సుఖమును; అవాప్నయాత్ =
ఘవస్య = రామునికి; వ్యశీకం = పొందునో; సః (అధ్యాహృతము) = అ

ట్టివాడు; కశ్యప=ఒకానొకండును ;
త్రిషు=మూడైన; లోకేషు=లోకంబు
లయందును; నవిద్యోతచాపి= ఉండనే
ఉండడు.

రాక్షసరాజుండవగు రావణుడా!

రామునకపరాధముగావించి సుఖంబు
నొందంగలవాడు, ముట్లొకంబులందు
ను, ఒక్కడైన, నుండడు.
అని, తాత్పర్యము.

త త్త్రికాలహితం వాక్యం ధన్యం మథానుబంధిత
మన్యస్వ నరదేవాయ జానకీ ప్రతిదీయతామ్. ౨౧

టీక||తత్=అట్టి; వాక్యం=సుగ్రీవుని
మాటను; త్రికాలహితం= మూడుకా
లంబులందును మేలునేయున్నదిగాను; ధ
న్యం=ధర్మముతోఁగూడినదిగాను;
అథానుబంధిత=అథానుతోసంబం
ధించినదిగాను; మన్యస్వ=తలంచుకొను
ము, నరదేవాయ= మనుష్యులకుఁబ్రభు
వైన రామునికొఱకు; జానకీ=నీత; ప్రతి

దీయతాం=ఇయ్యఁబడుఁగాక.
ఈమాటను, సుగ్రీవుఁడు సీతోఁజెప్ప
మనిచెప్పి నాడు; ఇది, నీకుఁధూతభవిష్య
ద్వత్కమానకాలంబులందును మేలుగలి
గించునది; ధన్యమును; మఱియు, సమ
స్తపురుషార్థంబులనొసంగునది; అని,
తలంచి, రామునకునీ తాదేవిమ్ము.
అని, తాత్పర్యము.

దృష్టాహీ యం మయా దేవీ లబ్ధం య దిహ దుర్లభమ్
ఉత్తరం కమయ శ్చేషం నిమిత్తం తత్ర రాఘవః. ౨౨

టీక||మయా=నాచేత ; ఇయం=
ఈ; దేవీ=నీతాదేవి; దృష్టాహీ=చూ
డఁబడినదిగా! యత్=ఏది; దుర్లభం=
పొందఁగూడనిదో; తత్(అధ్యాహూత
ము)=అది; ఇహ=ఇచ్చట; లబ్ధం=పొం
దఁబడినది. ఉత్తరం=వెనుకను; యత్=
ఏది; శ్చేషం=మిగిలిన; కమయ = కార్య
మో; తత్ర=అందు; రాఘవః=రాముఁ

డు; నిమిత్తం=ప్రమాణము.
నేనునీతాదేవింజూచినాను; మా
కందఱకుమనీది దుర్లభముగా నుండిన
దో, అట్టిసీతాదళకనము పొందఁబడిన
ది; ఇంకనుండఁజేయవలసిన కార్యము ,
రామునియందున్నది ; అదినాకాక్షా
పింపఁబడలేదు. అని, తాత్పర్యము.

లక్షితే యం మయా సీతా తథా శోకపరాయణా
గృహ్య యాం నాభిజానాసి పంచాస్య మివ పన్నగీమ్. ౨౩

టిక॥త్వం(అధ్యాహృతము)=నీవు;	నగు; ఇయం=ఈ; సీతా=సీత; మయా=
పంచాస్యం=అయిదుతలలుగల; పన్న	నాచేత; లక్షితా=చూడఁబడినది.
గీమివ=ఆడునర్పమునుంబోలె; యాం=	నీవు, అయిదుతలలనపఁబున గ్ర
ఎవ్వతెను; గృహ్య(గృహీత్వా)=గ్ర	హించినట్లు, ఎవ్వతెనుగ్రహించి, అయి
హించి; నాభిజానాసి=ఎఱుంగకున్నా	దుతలలనపఁమువంటిదానినిగ్రహించి
వో; ా(అధ్యాహృతము)=అట్టిదియు	నానని, తెలిసికొనకున్నావో, అట్టి, పర
ను; తథా=అట్లు; శోకపరాయణా=	మదుఃఖతయయియున్న, సీతాదేవిని,
దుఃఖమేమభ్యుమయినగతిగాఁగలదియు	బాచినాను. అని, తాత్పర్యము.

నే యం జరయితుం శక్యా సాసురై రమరై రపి
విషసంస్పృష్ట మత్యథఁ ఛ క్త మన్న మివోజసా. ౨౪

టిక॥ఇయం=ఈసీత; సాసురైః=	కొనుటకు; శశక్యా=అలవి యయినది
అసురులతోఁగూడిన; అమరై రపి=దేవ	కాదు.
తలచేతనుంకూడ; ఛక్తం=ఛుజింపఁబ	దేవతలునసురులునొక్కటి యయి
డిన; అత్యథఁ=అధికముగా; విషసం	నను, ఎచ్చగావిషముగలసిన యన్నము
స్పృష్టం=విషముచేఁగలపఁబడిన; అన్న	నుదిఁజీఁగింపఁ జేసికొనం జాలనట్లు,
మివ=అన్నమువలె; ఓజసా= పరాక్ర	ఈసీతను, దక్కించుకొనంజాలరు.
మముచేత; జరయితుం=జీఁగింపఁజేసి	అని, తాత్పర్యము.

తపస్సంతాపలబ్ధ స్తే యోయం ధర్మః పరిగ్రహః
న స నాశయతుం న్యాయ్య ఆత్మప్రాణపరిగ్రహః. ౨౫

టిక॥తే=నీయొక్క; తపస్సంతాప	పరిగ్రహః=ధర్మఃఫలభూతమయిన ;
లబ్ధః=తపస్సుచేఁబొందఁబడిన; ధర్మః	అయం=ఈ, ఆత్మప్రాణపరిగ్రహః=

ప్రీపాణంబులస్వీకారము; యః (అస్త్రీ) = ఏదిగలదో; సః = అది; నాశయితం = నశింపజేసికొనుటకు; నన్యాయ్యః = య క్తముకాదు.

నీవు, మహాతపస్సుగావించి, యందు కఫలముగా, దీక్షాయుస్సునొందియున్నావు; దాని, నశింపజేసికొనుటయు క్తముకాదు. అని, తాత్పర్యము.

అవధ్యతాం తపోభి ర్గాం భవాన్ స మనుష్యతీ
అత్తనస్సానురై డేవై హేతుస్తత్రా ప్యయం మహాన్-౨౬

టీక॥ భవాన్ = నీవు; తపోభిః = తపస్సులచేత; అత్తనః = నీయొక్క; సానురైః = అనురులతోఁగూడిన; డేవైః = దేవతలచేత; యం = ఏ; అవధ్యతాం = చంపఁగూడకుండుటను; సమనుష్యతీ = చూచుచున్నావో; తత్రా = పి = అచ్చటనుండు; అయం = ఈ; మహాన్ = గొప్ప; హేతుః = కారణము

అస్త్రీ (అధ్యాహృతము) = కలదు. నీవు, గొప్పతపస్సుచేసి, దేవతలచేతనుగాని యనురులచేతనుగానియవధ్యుడనగునట్లువరంబుగొని యున్నావని, గర్వించియున్నావు; ఆవరంబునుండుదాధించు కారణంబొకటియున్నది-అని, తాత్పర్యము.

సుగ్రీవో నహి డేవో యం నాసురో నచ రాక్షసః
నచానవో న గంధర్వో న యక్షో నచ పన్నగః-౨౭

టీక॥ అయం = ఈ; సుగ్రీవః = సుగ్రీవుఁడు; డేవః = దేవత; నహి = కాదు; రాక్షసః = రాక్షసుండు; న = కాదు; రాక్షసశ్చ = రాక్షసుండును; న = కాదు. దానవః = దానవుఁడు; న = కాదు. గంధర్వః = గంధర్వుఁడు; న = కాదు. యక్షః = యక్షుండు; న = కాదు. పన్నగశ్చ = సర్పమును; న = కాదు. ఈసుగ్రీవుఁడు; దేవతయునుగాదు

గదా! అసురుండునుగాదు; రాక్షసుండునుగాదు; దానవుండునుగాదు; గంధర్వుండునుగాదు; యక్షుండునుగాదు; పన్నగుండునుగాదు; అట్లునీవెవ్వరైనవలనంజావులేనట్లువరంబుగొనియున్నావో, వారల యెవ్వరిలోనుంజేరినవాఁడుకాదు. అని, తాత్పర్యము.

తస్మా త్పాణి పరిత్రాణం కథం రాజ్ కరిష్యసి

టీక॥ రాజ్ = రాక్షసరాజుండ | రాక్షసరాజుండవగు రావణుడా!
 వగు రావణుడా ! తస్మాత్ = అనుగ్రీ | అట్టినుగ్రీవునిచేతంజావక, నీవు, ప్రా
 వునివలన ; ప్రాణపరిత్రాణం = ప్రా | ణంబుల నెట్లుదక్కించుకొందువు?
 ణంబులరక్షించుటను; కథం = ఎట్లు; క | అని, తాత్పర్యము.
 రిష్యసి = చేయఁగలవు.

నతు ధర్మోపసంహార మధర్మఫలసంహితమ్. ౨౮

త వేదఫల మన్వేతి ధర్మశ్చ ధర్మనాశనః

టీక॥ ధర్మోపసంహారంతు = ధ | శనః = అధర్మమునునశింపఁజేయునది.
 మ్మముయొక్క-ఫలముమాత్రము; అధ | ధర్మఫలంబెప్పుడును, అధర్మఫ
 మ్మఫలసంహితం = అధర్మఫలము | లంబుతోఁజేరదు; ధర్మఫలముతోనేచే
 తోఁగూడినది; న = కాదు. తత్ = అట్టి; ధ | రును; మఱియు, ధర్మమువలననె, యధ
 లమేవ = ఫలమునే; అన్వేతి = అనుసరిం | మ్మమునశించును.
 చును. ధర్మశ్చ = ధర్మమే; అధర్మనా | అని, తాత్పర్యము.

ప్రాప్తం ధర్మఫలం తావద్భవతా నా త్ర సంశయః. ౨౯

టీక॥ భవతా = నీచేత; ధర్మఫలం = | లగువానిచేసంపాదించిన ధర్మఫలము
 ధర్మఫలము; తావత్ = అంతయు; | లోఁగొంత, యధర్మమునునశింపఁ జే
 ప్రాప్తం = పొందఁబడినది. అత్ర = ఈవి | యుటకై, వినియుక్తమయినది; మిగిలిన
 పయమునందు; సంశయః = సంశయ | దంతయు, నీవనుభవించినావు; ఇందు,
 ము; న = లేదు- | సందియములేదు- అని, తాత్పర్యము.
 అట్లుండుటంజేసి, నీవుతపస్సుమొద

ఫల మస్యా ప్యధర్మశ్చ ధర్మ మేవ ప్రపత్స్యసి

శ్రీమద్రామాయణము * సుందర కాండము. ౧౭౭

స ౫౧

టీక||అస్య=ఈ;అధర్మ=స్వ= అధర్మముయొక్క; ఫలమపి=ఫలమునం గూడ;తీప్రమేవ=శీఘ్రముగనే; ప్రప త్స్యసే=పొందఁగలవు-

అట్లు,ధర్మఫలంబునంతయు నిశ్చే పముగాననుభవించినావు,కావున, నీసే

తాహరణంబునంగల్గినయధర్మమును నశింపఁజేయంగలధర్మమునీయందులే దు,కాబట్టి,దీనిఫలంబునంగూడ, నిం క,శీఘ్రంబుగనే, యనుభవించంగలవు.

అని,తాత్పర్యము.

జనస్థానవధం బుద్ధ్యా బుద్ధ్యా వాలివధం తథా. ౩౦

రామసుగ్రీవసఖ్యంచ బుద్ధ్యస్వ హిత మాత్మనః

టీక||జనస్థానవధం = జనస్థానము లోనిరాక్షసులవధమును;బుద్ధ్యా= తెలిసికొని;తథా=అట్లు;వాలివధం= వాలి యొక్కవధమును;బుద్ధ్యా = తెలిసికొని;తథా = అట్లు;రామసుగ్రీవసఖ్యం చ= రామనియొక్కయుసుగ్రీవునియొ క్కయుఁజెలిమిని; బుద్ధ్యా(అధ్యాహృతము)=తెలిసికొని;ఆత్మనః = నీయొ

క్క;హితం=మేలును;బుద్ధ్యస్వ= తెలిసికొనుము.

రాముం డొక్కండె జనస్థానంబు లోనిరాక్షసులనందఱుంజంపుటను, ఒ క్క-చాణంబున నెవాలింజంపుటను, రా ముండునుసుగ్రీవుండునుసఖ్యముజేసికొ నుటను,విచారించి,నీకుహితమగుదానిం దెలిసికొనుము.అని,తాత్పర్యము.

కామం ఖల్వ హ మప్యేక స్సవాజిరథకుంజరామ్. ౩౧

లంకాం నాశయితుం శక్త స్తస్యై షతు న నిశ్చయః

టీక||అహం=నేను;ఏకోపి=ఒక్కఁ డనే;సవాజిరథకుంజరాం= గుట్టముల తోను రథములతోను ఏనుంగులతోనుం గూడిన;లంకాం=లంకను;కామం= మి క్కిలియు;నాశయితుం = నశింపఁజేయుటకు; శక్తఃఖిలు= సమర్థుండును

గదా!ఏషతు=ఇదిమాత్రము; తస్య= ఆరామునియొక్క;నిశ్చయోన = నిశ్చయముకాదు.

నే,నొక్కండనె,గుట్టంబులతోనుర థంబులతోనుగఁజంబులతోను నిండియుం డునీలంకనంతయు,రూపుమాపంజాలు

దును; అయినను, అది రాముని, యిష్టముకాదు. అని, తాత్పర్యము.

రామేణ హి ప్రతిజ్ఞాతం హర్యక్షగణసన్నిధౌ. ౩౨
ఉత్సాదన మమిత్రాణాం సీతా యై స్తు ప్రధక్షితా

టీక॥ యై స్తు = ఎవ్వరిచేతనే; సీతా = కృ-యుగమూహములయొక్క- సమీప
సీతాదేవి; ప్రధక్షితా = తిరస్కరించు నునందు; ప్రతిజ్ఞాతం హి = ప్రతిజ్ఞ చే
బడినదో; తేషాం (అధ్యాహృతము) = యుంబడినదిగదా!
ఆ, అమిత్రాణాం = శత్రువులయొక్క; సీతసహచరించిన శత్రువులందానే
ఉత్సాదనం = చంపుట; రామేణ = రా-చంపెదనని, రాముండు, వానరభల్లూ
మునిచేత; హర్యక్షగణసన్నిధౌ = వా-కగమూహంబులయెదుట, బ్రతిజ్ఞ చేసి
నరులయొక్క-యొ నెబ్బంగుగొట్టులయొ నాండు, అని, తాత్పర్యము.

అపకర్వ స్త్వి రామస్య సాక్షాదపి పురందరః. ౩౩
స సుఖం పాప్త్యయా దన్యః కిం పున స్త్వర్విభోజనం

టీక॥ సాక్షాత్పురందరః = సాక్షా-ధ్యాహృతము) = సుఖమునొందఁడు. ఇ
ద్దేవేంద్రుండైనను; రామస్య = రామున- (అధ్యాహృతము) = అని; కింపునఁ (వ
కు; అపకర్వత్ = అపకారమునోయొ క్తవ్యం) = బెష్టుంబడవలయునాయేమి?
చు; సుఖం = సుఖమును; సప్రాప్తు సాక్షాద్దేవేంద్రుండైనను, రామున
యాత్ హి = పొందఁడుగదా! అన్యః = ఇ-కపకారముగావించునని, సుఖంబునొం
తరుండయిన; త్వర్విభో = నీవంటి; జనః = దంజాలందు; ఇంకనీచంటించుల్పునిసంగ
జనము; సుఖం, సపా)ప్త్యయాత్ (ఆ-తిచెప్పనేలె? అని, తాత్పర్యము.

యాం సీతేశ్య భిజానాని యేయం తిష్ఠతి తే వశే. ౩౪
కాళరాత్రితి తాం విద్ధి సర్వలంకావినాశినమ్

టీక॥ యాం = ఎవ్వతెను; సీతేతి = న్నావో; యా = ఏ; ఇయం = ఈసీత;
సీతయని; అభిజానాని = తెలిసికొనియు తే = నీయొక్క; వశే = అధీనతయందు;

శ్రీమద్రామాయణము*సుందర కాండము. ౯౭౯

స ౫౦

<p>తివ్రతి = ఉన్నదో; సర్వలంకావిలాసి సీం = సమస్తలంకాసుసశింపజేయునట్టి; తాం=అనీతను; కాళరాత్రితి = కాళరాత్రియని; విధి=ఎఱుంగుము, నీవెవ్వతెను నీతయని తలంచెయు</p>	<p>న్నావో, ఎవ్వతెయిష్టమనీవశంబునంజి కి-యున్నదో; అట్టిసీత, యీలంకనం తయునాశంబునొందించునట్టి కాళరా త్రియని, యెఱుంగుము. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

త దలం కామపాశేన సీతా విగ్రహరూపితా. ౩౫

స్వయం సగంధావనతైన క్షమ మార్త్యని చింత్య తామ్

<p>టీక తత్ = అందువలన; స్వ యం=తనకుంచానె; సగంధావనతై న=మూపులయందుంచుకొనబడిన; సీ తావిగ్రహరూపితా=నీతయొక్క-శరీర మెరుపముగాంగల; కాలపాశేన = కాలపాశముచేత; అలం = చాలును. ఆత్మని = నీయందు; క్షమం= మీతమ</p>	<p>గనది; చింత్యతాం = ఆలోచింపబ డుంగాక. అట్లుండుటంజేసి, సీతాకారంబున సుండునట్టియీ కాలపాశమును, నీవే, నీమెడపై వేసుకొనవలదు; ఇంక, నీకు సీతమేదో, దానినాలోచించుకొను ము. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

సీతాయా ప్రేజసా దగ్ధాం రామకోపప్రవీణితామ్. ౩౬

దహ్యామానా మిహం పశ్య పురీం సాట్వప్రతోళికామ్

<p>టీక సీతాయాః = సీతాదేవియొ క్క; ప్రేజసా = ప్రభావముచేత; ద గ్ధాం=దహింపబడినదియును; రామ కోపప్రవీణితాం= రామునికోపముచే చీడింపబడినదియును; సాట్వప్రతోళి కాం=కోటబురుజులతోనువీధులతోనుం గూడినదియునగు; ఇమాం=ఈ; పురీం= పట్టణమును; దహ్యామానాం = దహిం</p>	<p>పంబుచున్నదానిగా; పశ్య = చూ డుము. ఈలంకాపట్టణము, ఇప్పటికి, సీతా లేటంబున దహింపబడియె యున్నది; ఇంక రామునికోపంబున, గోటబురుజు లతోనువీధులతోనుం గూడ, దహింపబ డంగలదని, యెఱుంగుము. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

స్వామిత్రాణిమంత్రీశ్చ జ్ఞాతీభ్రాతృకృతాహితా. ౩౭

భోగా దారాంశ్చ లంకాంచ మా వినాశ ముపానయ

<p>టీక॥ స్వామి=నీవారలయిన; మిత్రాణి=స్నేహితులను; మంత్రీశ్చ = మంత్రులను; జ్ఞాతీ=దాయాదులను; భ్రాతృకృత=తోబుట్టువులను; సుతా=కొడుకులను; సౌతా=ఇష్టములయిన; భోగా=భోగములను; దారాంశ్చ=భార్యలను; లంకాంచ = లంకను; వినాశం=నాశమును; మోపానయ = పొందింపకుము.</p>	<p>సీ=స్నేహితులను మంత్రులను దాయులను దోబుట్టువులను ఇష్టంబులగుభోగంబులను భార్యలను , లంకను, నాశంబునొందింపకుము. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

సత్యం రాక్షసరాజేంద్ర శృణుష్య వచనం మమ. ౩౮

రామదాసస్య దూతస్య వానరస్య విశేషతః

<p>టీక॥ రాక్షసరాజేంద్ర = రాక్షసరాజులలోను శత్రుముండవగు రావణుడా! రామదాసస్య=రామునిదాసుండను; దూతస్య= రాయబారిని; విశేషతః=విశేషించి; వానరస్య=వానరుండనగు ; మమ=నాయొక్క; సత్యం=అబద్ధముకాని; వచనం=మాటను; శృణుష్య=వినుము.</p>	<p>దను, గావున, రామునిప్రభావంబును జక్కగా నెఱుంగుదును; రాయబారిని, గావున, నీకుహితంబు దెల్పవలసినవాడను; అందును, నేను రాక్షసుండనుగాని, మనుష్యుండనుగాని, కాను ; వానరుండనగుటవలన, మధ్యస్థుండను, నిష్పక్షపాతంబుగాఁజెప్పుదును ; నా మాటనువినుము. నేను జెప్పనదితప్పుదు, అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

రాక్షసరాజులలో నుత్తముండవగు రావణుడా! నేను, రామునిదాసుం

సర్వా లోకా సుసంహృత్య సహూతా సచరాచరా. ౩౯

పునరేవ తథా స్రష్టుం శక్తో రామో మహాయశాః

టీక॥ మహాయశాః=అధికమయినకీర్తిగల ; రామః=రాముడు ; సహూ

తాక్ష = పంచమహాధూతంబులతోఁ గూడివియును; సచరాచరాక్ష = జంగమస్థావరములతోఁగూడినవియునగు; సర్వాక్ష = సమస్తములయిన; లోకాక్ష = లోకంబులను; సుసంహృత్య = చక్కఁగాసంహరించి; పునః = మఱల; నియథాప్రకారంబుగా సృజింపఁగలఁ తథా = అట్లు; సృష్టం = సృజించుటకు; మ. అని, రాత్వగ్యము.

దేవాసురనరేంద్రేషు యక్షరక్షోగణేషుచ. ౪౦

విద్యాధరేషు సర్వేషు గంధర్వేషురగేషుచ

సిద్ధేషు కిన్నరేంద్రేషు పతత్రిషుచ సర్వతః. ౪౧

సర్వభూతేషు సర్వత్ర సర్వకాలేషు నాస్తి నః

యోరామం ప్రతియధ్యేత విష్ణుతుల్య పరాక్రమమ్. ౪౨

టీక॥ దేవాసుర నరేంద్రేషు = దేవులు; సర్వత్ర = అన్నిచోట్లను; సర్వకాలేషు = సమస్తకాలములందును; యః = విష్ణుండు; విష్ణుతుల్య పరాక్రమం = విష్ణుదేవునిపరాక్రమముతో సమానమయిన పరాక్రమముగల; రామప్రతి = రామునిగూర్చి; యధ్యేత = పోరునో; నః = అతండు; నాస్తి = లేడు.

విష్ణుదేవునకు సరియయిన పరాక్రమంబుగల రామునితో యుద్ధంబు సేయంగలవాఁడు, దేవతలలోఁగాని అసురులలోఁగాని రాజులలోఁగాని, యక్షులలోఁగాని రాక్షసులలోఁగాని, విద్యాధరులలోఁగాని, గంధర్వులలోఁగాని

దేవాసుర నరేంద్రేషు = దేవులు; సర్వత్ర = అన్నిచోట్లను; సర్వకాలేషు = సమస్తకాలములందును; యః = విష్ణుండు; విష్ణుతుల్య పరాక్రమం = విష్ణుదేవునిపరాక్రమముతో సమానమయిన పరాక్రమముగల; రామప్రతి = రామునిగూర్చి; యధ్యేత = పోరునో; నః = అతండు; నాస్తి = లేడు.

విష్ణుదేవునకు సరియయిన పరాక్రమంబుగల రామునితో యుద్ధంబు సేయంగలవాఁడు, దేవతలలోఁగాని అసురులలోఁగాని రాజులలోఁగాని, యక్షులలోఁగాని రాక్షసులలోఁగాని, విద్యాధరులలోఁగాని, గంధర్వులలోఁగాని

సహకంబులలోఁగాని, సిద్ధులలోఁగా చ్చటను, ఏకాలమునందును, లేదు.
ని, కిన్నెరో త్తములలోఁగాని, పశులలోఁ అని, తాత్పర్యము.
గాని, ఏవిధమయినపాణిలందును, ఎ

సర్వలోకేశ్వరస్త్రైవం కృత్వా విజ్ఞేయ ముత్తమమ్
రామస్య రాజసింహస్య దులభం తవ జీవితమ్. ౪౩

టీక॥ సర్వలోకేశ్వరస్య = సమస్తలోక = నీకు; జీవితం = బ్రతుకు; దులభం = లోకంబులకును బ్రభుండును; రాజసింహస్య = రాజసింహునికు; రామస్య = రామునకు; ఏవం = ఇట్లు; ఉత్తమం = మిక్కిలియైనది; విజ్ఞేయం = అపకారమును; కృత్వా = చేసి; బ్రతుకంజాలవు. అని, తాత్పర్యము

దేవాశ్చ వైత్యాశ్చ నిశాచరేంద్ర
గంధర్వవిద్యాధరనాగయతాః
రామస్య లోకత్రయనాయకస్య
స్థాతుం స శక్తా స్సమరేషు సర్వే. ౪౪

టీక॥ నిశాచరేంద్ర = రాక్షసులకు; స్థాతుం = నిలుచుటకు; సశక్తాః = బలిభుండువగురావణుడా! దేవాశ్చ = దేవతలును; వైత్యాశ్చ = అసురులును; గంధర్వవిద్యాధరనాగయతాః = గంధర్వులును, విద్యాధరులును, సర్పములును, యక్షులును, విద్యాధరులును, సర్పములును, యక్షులును; సర్వే = అందఱును; లోకత్రయనాయకస్య = లోకంబులమూడింపితినిబ్రభుండైన; రామస్య = రామునియొక్క. అగ్రతః (అధ్యాత్మతము) = ముందట; సమరేషు = యుద్ధములందు;

అని, తాత్పర్యము.

బ్రహ్మః స్వయంభూ శ్చతురాననోవా
రుద్రః (స్త్రీ)జేత్రః స్త్రిపురాంత కోవా
ఇంద్రో మహేంద్రః స్ఫురనాయకోవా
త్రాతం న శక్తా యుధి రామ వధ్యమ్. ౪౫

టీక॥ స్వయంభూః = తనకుఁదానై
పుట్టినవాఁడును, స్వతంత్రుండుననుట;
చతురాననః = నాలుగుముఖంబులు
గలవాఁడును, ఏకకాలంబుననె నాలు
గుముఖంబులను నాలుగు వేదంబులను
చ్చరించువాఁడుననుట; బ్రహ్మవా =
("బృహిష్పథౌ ఆనుధాతువునం బుట్టి
నది)సర్వాతిశాయియునగు బ్రహ్మదే
వుండుగాని; రుద్రః = ప్రళయకాలంబు
నఁబ్రజల సంహరించుచు నేడ్పించువాఁ
డును; లేక (రుతంరాతీరుద్రః) = వేద
రూపమయిన శబ్దమును గల్పాదియం
దుబ్రహ్మదేవుఁకొఱకుఁ జెప్పువాఁడు
ను; త్రిజేత్రః = మూఁడుకండ్లు గలవాఁ
డును, అగ్నిహోత్రరూపంబగు మూఁ
డవకంటిచే మన్తధునిదహించిన వాఁ
డుననుట; త్రిపురాంతకోవా = త్రిపురా
సురులంజంపినవాఁడునగుశివుండుగాని,
ఇంద్రః = ("ఇదిపరమైశ్వర్యే" అనుధా
తువునంబుట్టినది) పరమైశ్వర్యంబు గ
లవాఁడును; మహేంద్రః = పూజ్యుండ
గునింద్రుండును, వృత్రాసురుం జంపిన

వాఁడుననుట (ఇంద్రుండువృత్రాసు
రుంజంపుటవలన నతనికి మహేంద్రుం
డునుపేరుగల్గినదని, వేదంబునందున్న
ది); సురనాయకోవా = దేవతలకధి
పుండును, సమస్తదేవతలతోఁగూడిన
వాఁడుననుట, అట్టిదేవేంద్రుండుగాని;
యుధి = యుద్ధమునందు; రామవ
ధ్యం = రామునకుఁ జంపఁదగినవాని;
త్రాతం = రక్షించుటకు; నశక్తాః = స
మర్థులుకారు.
తనకుఁదానైపుట్టుటంజేసి యతిస్వతం
త్రుండునునాలుగు మొగంబులనేకకా
లంబుననాలుగువేదంబులం బదువంజా
లినమహాత్ముండును సర్వాతిశాయియు
నగుబ్రహ్మదేవుండైనఁగాని. ప్రళయకా
లంబునసమస్తభూతంబులనేడ్పించువాఁ
డును, బ్రహ్మదేవునకుఁ గల్పాదియం
దువేదంబులు మొదలగు సమస్తవిద్యలనుప
నేర్పించువాఁడును మూఁడవనేత్రంబున
మన్తధునిదహించినవాఁడును, సమస్త
దేవతలకునసాధ్యులగు త్రిపురాసురుల
నొక్కచాణంబుననీటుచేసిన వాఁడున

గుశివుండైనగాని, పరమైశ్వర్యశాలి
యు, వృత్తానుగుంజంపినవాడును,
సమస్త దేవతలకును బ్రభుండునగుడే
వేండుండైనగాని, వీరలందఱునొక
టియైగాని, యుద్ధంబున, రామవధ్యుఁ
డగువాని, సంతమాత్రమురక్షింపజూ
లరు. అని, హనుమంతుండు రావణునకుం
జెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

విశేషార్థము. — ఇందువలన,
రాముండనగా, బ్రహ్మరుద్రేంద్రభి
న్నుండనియు, వారలకన్ననధికుండని
యు, స్వప్తమగుచున్నది; మఱియు,
రామవధ్యునిరక్షింపజూలనిప్రధానదే
వరాలెక్కఁజెట్టుటలో, విష్ణువు, గణిం
పబడకుండుటంజేసి, పారిశేష్యంబున,
విష్ణుదేవుండే రాముండని సిద్ధమయినది.

అని, గోవిందరాజులవారి యభిప్రాయము.

ఈవచనము, హనుమంతునిచే, రా
వణునకు, భయోత్పాదనార్థముగ జె
ప్పబడినది. కావున, నిదియస్యధా సి
ద్ధము. మఱియు, నిది, యుత్తరకాండం
బున, రాముండు, లవణవధార్థంబు శత్రు
ఘ్నునకు నారాయణ శరీరాత్మ
కంబగునొక్కదివ్యాస్త్రంబు నొసంగి,
దానిచే, లవణునకుశివుండు తనశూలం
బుననుండిసృజించియొసంగినయొకానొ

కశూలంబు, లవణునియొద్ద లేకుండున
ప్పడే, లవణంబు జంపుమని శత్రుఘ్ను
నాకుపదేశించి, తదుపపాదనార్థం
ము, “ శ్రీమతశ్శిత్కంఠస్య కృ
త్యంహిదురతిక్రమం” (శివుండు, సర్వా
తీశాయి, అతనికృత్యంబునతిక్రమింపనే
ట్టివానికినలవిగాదు) అని విష్ణునికన్నశి
వుండుసరమాధికుండని, శత్రుఘ్నునకు
గ్గడించి, చెప్పినవచనంబునకుమిరుద్ధంబు
కావున, సీ “బ్రహ్మస్వయంభూః” ఇత్యా
దిశ్లోకంబునకు, ఈహనుమంతుండే సీత
కుధైర్యంబుగలుగుటకై చెప్పిన, “మ
త్తఃప్రత్యవరఃకశ్చి న్నాస్తిసుగ్రీవసన్ని
ధౌ, అహంతావదిపాప్రాప్తఃకింపున
స్తేమహాబలాః. నహిప్రకృష్టాఃప్రేష్యం
తేప్రేష్యంతేహీతరేజనాః.” (సుగ్రీవుని
యొద్దనాకన్న దక్కువయిన వాండే
వ్వండునులేడు; నేనేయీసముద్రంబు
దాటవచ్చితినే! ఇంకమహాబలశాలుల
గువారలందఱురాగలరినచెప్పనేల? ఎ
చ్చటికైనఁగార్యాథముగా, నుత్తము
లంబంపరుగదా! నీచులనేగదాపంపు
దురు.) అను, వచనంబునకుంబోలె, స్వా
థంబునంబామాణ్యంబులేదు. అ
ని, యప్పయదీక్షితులవారభిప్రాయప
డిరి.

శ్రీమద్రామాయణము సుందర కాండము. ౯౫

స ౫౧

స సౌష్ఠవోపేత మదీనవాదినః
కపేనిశమాన్య ప్రతిమోఽప్రియం వచః
దశాననః కోపవివృత్తలోచన
స్సమాదిత తస్య వధం మహాకపేః, ౪౬

టీక అప్రతిమః=సరిలేని; సః =	హాకపేః=పెద్దకోరియైనహనుమం
ఆ; దశాననః=రావణుడు; అదీన	తునియొక్క; వధం = చంపుటను; స
వాదినః = భయంబు లేనట్లు మాట	మాదితతే=ఆజ్ఞాపించెను.
లాడుచున్న; కపేః=హనుమంతునియొ	అసదృశుండగునారావణుండు, హ
క్క; సౌష్ఠవోపేతం= చక్కఁదనము	నుమంతుండునిభావంబుగాఁజెప్పిన,
తోఁగూడిన; అప్రియం=అనిష్టంబగు	నిదోక్షంబును, తనకప్రియంబునగు
వచః=మాటను; నిశమాన్య=విః	నామాటనుపిని, కోపంబుననేత్రంబులం
వృత్తలోచనః = కోపముచేఁదిప్పుట	దీర్ఘము, నాహనుమంతుంజుంపనా
దినకండ్లుగలవాడై; తస్య = ఆ; మ	జ్ఞాపించెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాదే, శ్రీమద్రామాయణే, అధికావ్యే,
సుందరకాండే, ఏకపంచాశస్సర్గః.

ఇది, స్వప్నార్థము,

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండైకపంచాశస్సర్గటిక,
ముగిసినది.

ప్రతి

ద్విపంచాశస్సర్గప్రారంభః.

తస్య త ద్వచనం శ్రుత్వా వానరస్య మహాత్మనః
ఆజ్ఞాపయ ద్వధం తస్య రావణః క్రోధమూర్ఛితః. ౧

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౫౨

టీక

టీక॥ రావణి = రావణుడు; మహా	మంతునియొక్క; వధం = చంపుటను; ఆ
త్వనః = అధికమయినబుద్ధిగల; తస్య =	జ్ఞాపయత్ - ఆజ్ఞాపించెను.
ఆ; వానరస్య = హనుమంతునియొక్క;	రావణుండు, బుద్ధిమంతుండగునా
తత్ = ఆ; వచనం = మాటను; శ్రుత్వా =	హనుమంతుండు చెప్పినమాటనువిని, మ
విని; క్రోధముఁబొంది; కోపముచేత	హాకోపంబునొంది, ఆహనుమంతునింజం
వ్యాపింపఁబడినవాడై; తస్య = ఆహను	ప, నాజ్ఞాపించెను. అని, తాత్పర్యము.

వధే తస్య సమాజ్ఞస్తే రావణేన దురాత్మనా
నివేదితమతా దూత్యం నానుమేనే విభీషణః. ౨

టీక॥ దురాత్మనా = దుష్టబుద్ధిగల;	నానుమేనే = సమ్మతించడయ్యె.
రావణేన = రావణునిచేత; తస్య = ఆ	దురాత్ముండగురావణుండు, హను
హనుమంతునియొక్క; వధే = చంపుట;	మంతునింజంపనాజ్ఞాపించుటనువిని, విభీ
సమాజ్ఞస్తే = ఆజ్ఞాపింపఁబడఁగా; విభీష	షణుండుమాత్రము, తానువచ్చిన కా
ణః = విభీషణుండు; నివేదితమతా = తెలు	ర్యమును యథార్థముగాఁ జెప్పినదూ
పఁబడిన కార్యముగల హనుమంతునియం	తంజంపుటకు సమ్మతించడయ్యె.
దు; దూత్యం = దూతసంబంధివధమును;	అని, తాత్పర్యము.

తం రక్షోధిపతిం క్రుద్ధం తచ్చ కార్య ముపస్థితమ్
విదిత్వా చింతయామాస కార్యం కార్యైశ్చా స్థితః. ౩

టీక॥ కార్యవిధౌ = కార్యములచే	తం = సమీపించినదానిఁగాను; విదిత్వా =
యొటయందు; స్థితః = ఉన్నవాడగు;	తెలిసికొని; కార్యం = చేయఁదగినదా
పండితుండగుననుట, విభీషణుండు;	నిని; చింతయామాస = ఆలోచించెను.
తం = ఆ; రక్షోధిపతిం = రాక్షసులకుఁ	కార్యంబులందుఁబండితుండగు విభీ
బ్రహ్మండగురావణుని; క్రుద్ధం = కోపిం	షణుండు, రాక్షసేశ్వరుండగురావ
చినవానిఁగాను; తత్ = ఆ; కార్యంబు =	ణుండట్లు కోపంబునొంది యుండుట
దూతవధరూప కార్యమును; ఉపస్థి	య, హనుమంతునివధంబుసేయయ

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౯౩

స ౫౨

స్నించుటయు నెఱింగి , చేయవలసిన తెఱంగునాలోచించెను.

అని, తాత్పర్యము.

సిద్ధితార్థః స్రుత స్సామ్నా పూజ్యం శత్రుజి దగ్రజమ్
ఉవాచ హిత మత్యథః వాక్యం వాక్యవిశారదః. ౪

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట ; శత్రు	గు; వాక్యం= మాటను ; ఉవాచ =
జిత = శత్రువులజయించువాడును ;	చెప్పెను.
వాక్యవిశారదః=మాటలయందుబండి	అ.త., శత్రువులజయించువాడును
తుండునగు , విభీషణుడు ; సిద్ధితా	మాటలుచెప్పటయందుబండితుండున
థః= సిద్ధయింపబడినకార్యముగల	గు, విభీషణుండు , చేయందగుకార్యం
వాఁడై; పూజ్యం= పూజింపదగినవాఁ	బుసిద్ధయించి, పూజ్యుండునగ్రజుండు
డును; అగ్రజం = అన్నయనగురావ	నగురావణుంజూచి , పరమహితంబ
ణుంజూచి= ; అత్యథః = మిక్కిలి	గునీమాటంజెప్పెను-
య; హితం = మేలుగలిగించునదియ	అని, తాత్పర్యము.

క్షమస్వ రోషం త్యజ రాక్షసేంద్ర

ప్రసీద మద్వాక్య మిదం శృణుష్వ

వధం నకుర్వంతి పరావరజ్ఞాః

దూతస్య సంతో వసుధాధిపేంద్రాః. ౫

టీక॥ రాక్షసేంద్ర=రాక్షసులకుఁబ్ర	ను; సంతః=పెద్దలునగు; వసుధాధిపేం
ధుండవగురావణుండా! క్షమస్వ = క్ష	ద్రాః = రాజులలోను త్రములగువార
మింపుము. రోషం=కోపమును; త్యజ=	లు; దూతస్య=దూతయొక్క-; వధం=
విడుపుము. ప్రసీద = ప్రసన్నుండవగు	చంపుటను; నకుర్వంతి=చేయరు.
ము-ఇదం=ఈ; మద్వాక్యం = నామా	రాక్షసులకుఁ బ్రభుండవగు రావ
టను; శృణుష్వ = వినుము. పరావర	ణుండా! క్షమింపుము; కోపంబువిడిచి,
జ్ఞాః= మంచిచెడుగులు దెలిసినవారలు	ప్రసన్నుండవగుము; నామాటను విను

౧౯౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౨

ము;మంచిచెడుగులుదెలిసినమహాత్ముల | అని,తాత్పర్యము.
గురాజశ్రేష్ఠులు,దూతం,జంపరు.

రాజధర్మవిరుద్ధంవ లోకవృత్తేశ్చ గహితమ్
తవచా సదృశం వీర కపే రస్య ప్రమాపణమ్. ౬

టీక వీర=పరాక్రమశాలివగురా	అసదృశం=సరికానిది.
వణుడా! అస్య=ఈ ; కపే=హను	పరాక్రమ శాలివగు రావణు
మంతునియొక్క;ప్రమాపణం=చంపు	డా! ఈహనుమంతుంజంపుట , రాజ
ట ; రాజధర్మవిరుద్ధంవ = రాజధ	ధర్మంబునకువిరుద్ధము, లోకాచారం
ర్మమునకు విరుద్ధమును. లోకవృత్తే	బునకునువ్యతిరేక్తముగానున్నది; నీయ
శ్చ= లోకాచారమునకును ; గహిత	ట్టిధామింకనుకు , సరియైనకార్య
తం=నిందింపబడినది. తవచ=నీకును;	మునుగాదు. అని,తాత్పర్యము.

ధర్మజ్ఞశ్చ కృతజ్ఞశ్చ రాజధర్మవిశారదః
పరావరజ్ఞో ధూతానాం త్వమేవ పరమార్థవిత్. ౭

టీక ధూతానాం=ప్రాణులలోప	పు. పరమార్థ=నిత్య - ముఖ్యమయినయ
ల;త్వమేవ=నీవే;ధర్మజ్ఞశ్చ= ధర్మ	ధర్మమునెఱింగినవాడవు.
ములనెఱింగినవాడవును. కృతజ్ఞశ్చ=	నమస్తప్రప్రాణులలోను, నీవే , ధ
చేయబడిన యుపకారము కొంచెమ	మంబులనెఱింగినవాడవు; కృతజ్ఞుం
యిననుదాని నెచ్చుగా నెఱుంగువాడ	డవు;రాజధర్మంబులంజక్క-గాఁదెలి
వును.రాజధర్మవిశారదః = రాజధ	సినవాడవు; మంచిచెడ్డులుదెలిసినవా
మంబులందుఁబండితుండవును.పరావ	డవు;మఱియుఁ,బరమార్థంబులనెఱిం
రజ్ఞః= మంచిచెడుగులుదెలిసినవాడ	గినవాడవు.అని,తాత్పర్యము.

గృహ్యతే యది రోషేణ త్వాదృశోపి విపశ్చితః
తత శ్చాస్త్రవిపశ్చిత్వం శ్రమపవహి కేవలమ్. ౮

శ్రీమద్రామాయణమును సుందరకాండము.

స ౫౨

౧౦౯

టీక॥ త్వద్దృశః = నీవంటి ; విపశ్చితోపి = పండితులను ; రోషేణ = కోపముచేత ; గృహ్యం శేయది = గ్రహింపబడుదురేని ; తతః = అంత ; శాస్త్రవిపశ్చిత్వం = శాస్త్రపాండిత్యము ; శమ ఏవ శేవలం = అలసటయేగాదా !

నీవంటి పండితులను, ఇట్లు, అస్థానంబున, గోపమునొందుదురేని, నమస్తశాస్త్రములను జదివి పాండిత్యంబు సంపాదించుకొనుటచే, నేమి ప్రయోజనము? వట్టి శ్రమమేకదా ! అని, తాత్పర్యము.

తస్మాత్ప్రసీద శత్రుఘ్న రాక్షసేంద్ర దురానద
యుక్తాయుక్తం వినిశ్చిత్య దూతదండో విధీయతామ్. ౯

టీక॥ శత్రుఘ్న = శత్రువులంజంపు వాడవును ; దురానద = పొందఁగూడనివాడవునగు ; రాక్షసేంద్ర = రాక్షసులకుఁ బ్రభుండవయిన రావణుడా ! తస్మాత్ = అందువలన ; ప్రసీద = ప్రసన్నుండవుగమ్ము. యుక్తాయుక్తం = యుక్తాయుక్తములను ; వినిశ్చిత్య = నిశ్చయించికొని ; దూతదండః = దూతశిక్ష ; విధీయతాం = చేయబడుఁగాక.

శత్రువులంజంపువాడవును శత్రువులకుం జెనకనలవిగానివాడవును రాక్షసేశ్వరుండవునగు రావణుడా ! అట్లు గుటఁజేసి, కోపంబు విడుపుము ; యుక్తాయుక్తంబులు నాలొచ్చించి, దూతకుయోగ్యమయిన శిక్ష, విధింపుము. అని, విభీషణుండు, రావణునకుం జెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

విభీషణవచ శ్శ్రుత్వా రావణో రాక్షసేశ్వరః

రోషేణ మహతా విప్రో వాక్య ముత్తర మబ్రవీత్. ౧౦

టీక॥ రాక్షసేశ్వరః = రాక్షసులకుఁ బ్రభుండగు ; రావణః = రావణుండు ; విభీషణవచః = విభీషణుని మాటను ; శ్రుత్వా = విని ; మహతా = అధికమయిన ; రోషేణ = కోపముచేత ; ఆవిప్రో = వ్యాధు,

పింపబడినవాడై ; ఉత్తరం = బదులయిన ; వాక్యం = మాటను ; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

రాక్షస నాయకుండగు రావణుండు, విభీషణుండు చెప్పిన మాటను విని, మ

నాకోపంబునొంది, ఇట్లుని, బహులు చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

న పాపానాం వధే పాపం విద్యతే శత్రుసూదన

తస్మాజ్జేనం వధిష్యామి వానరం పాపచారిణమ్. ౧౧

టీక॥ శత్రుసూదన = శత్రువులంజం ప్యామి = చంపెదను.

పునట్టివిభీషణుడా! పాపానాం = పాపము సేయువారలయొక్క; వధే = చంపుటయందు; పాపం = పాపము; నవిద్యతే = తేనెను, తస్మాత్ = అందువలన; పాపచారిణం = పాపకార్యంబులనాచరించునట్టి; వినం = ఈ; వానరం = కోతిని; వధిష్యామి = చంపెదను. అని, తాత్పర్యము.

అధమకమూలం బహురోషయుక్త

మనార్యజుష్టం వచనం నిశమ్య

ఉవాచ వాక్యం పరమాథకతత్త్వం

విభీషణో బుద్ధిమతాం వరిష్టః. ౧౨

టీక॥ బుద్ధిమతాం = అధికమయినబుద్ధిగలవారలలో; వరిష్టః = శ్రేష్ఠుండగు; విభీషణః = విభీషణుడు; అధమకమూలం = అధమకమునకు మూలమయినదియును; బహురోషయుక్తం = అధికమయినరోషముతోఁబూడినదియును; అనార్యజుష్టం = దుష్టులచేసేవింపఁబడినదియునగు; వచనం = మాటను; నిశమ్య = విని; పరమాథకతత్త్వం = శ్రేష్ఠమయిన; నకార్యశ్చయముగల; వాక్యం = మాటను; ఉవాచ = చెప్పెను. బుద్ధిమంతులలో మొదటివాఁడగు విభీషణుడు రావణుండు బహుకోపంబునంజెప్పిన, అధమకమయినబుద్ధులగు మనార్యమొదగినదియునగు మాటను విని, పరమధమకంబుగలుగునట్లు, కార్యనిశ్చయంబుసేయువాఁడై, యిట్లుని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రసీద లంకేశ్వర రాక్షసేంద్ర

శ్రీమద్రామాయణము*సుందర కాండము. ౯౦

స ౫౨

ధర్మార్థయ్య క్తం వచనం శృణుష్వ

టీక|| లంకేశ్వర- లంకకుఁబ్రభుం వినుము.
డవగు; రాక్షసేంద్రుడ-రాక్షసులకుఁబ్ర లంకాధీశ్వరుండవు, రాక్షసనాయ
భుండవయిన రావణుడా ! ప్రసీద = కుండవునగురావణుడా! కోపంబువిడు
ప్రసన్నుండవగుము. ధర్మార్థయ్య వ్రము; ధర్మార్థంబుల రెంటినిగలిగిం
క్తం-ధర్మముతోను అర్థముతోనుం చుమాటంబెఱ్ఱెదను; వినుము.
గూడిన; వచనం=మాటను; శృణుష్వ= అని, తాత్పర్యము.

దూతా నవధ్యాయ సమయేషు రాజన్
సర్వేషు సర్వత్ర వదంతి సంతః. ౧౩

టీక|| రాజన్ = రాక్షసరాజుండవ వదంతి=చెప్పుచున్నారు.
గురావణుడా! సంతః= పెద్దలు; స రాక్షసరాజుండవగురావణుడా!
వేషు = సమస్తములయిన; సమయే ఏకాలమునందును ఏస్థలములందును,
షు=కాలములందును; సర్వత్ర=అంత గాని, దూతలంజంపఁగూడదు; అని, పె
టను; దూతా = రాయచారులను; ద్దలుచెప్పెదరు. అని, తాత్పర్యము.
అవధ్యాయ=చంపదగనివారలనుగా; వదంతి=చెప్పుచున్నారు.

అసంశయం శత్రు రయం ప్రవృద్ధః
కృతంహ్య నేనా ప్రియమప్రమేయమ్
న దూతవధ్యాయం ప్రవదంతి సంతో
దూతస్య దృష్టౌ బహవో హి దండాః. ౧౪

టీక|| అయం=ఈవాసరుడు; అసం యం=అనిష్టము; కృతంహి = చేయఁ
శయం=సందేహము లేనట్లుగా; ప్రవృ బడినదిగ దా! సంతః= పెద్దలు; దూతవ
ద్ధః = మిక్కిలియువృద్ధిబొందిన; శ ధ్యాయం=దూతయొక్క చంపుటను; నప్ర
త్రుః=శత్రువు. అనేన=ఇతనిచేత; అప్ర వదంతి=చెప్పురు. దూతస్య=దూతకు;
మేయం = కొలఁతపెట్టరాని; అప్ర బహవః=అనేకములయిన; దండాః= శి

౫

౫

<p>క్షులు; దృష్టాహి = చూడబడినవిగాదా! ఇతండు, అక్షుకమారాదులంజంపు టచే, నెంతమాత్రమెకాడు; గొప్పశ త్రుండునగును; ఇందు, సంశయములే దు; అయినను, పెద్దలు, దూతంజంపం</p>	<p>గూడదనిచెప్పెదరు; అయితే, దూతకు, పెక్కు-తెలింగులశిక్షలు, చెప్పబడియు న్నవి; అందేదైనన్నిప్పుడుప్రయోగింపవ చ్చును. అని, తాత్పర్యము. దు; అయినను, పెద్దలు, దూతంజంపం</p>
--	--

వైరూప్య మంగేష క శాభిఘాతో
 మాడ్చ్యం తథా లక్షణసన్నిపాతః
 ఏతాః హి దూతే ప్రవదంతి దండాః
 వధస్తుదూతస్య న న శ్మితోపి. ౧౫

<p>టీక అంగేషు = అవయవములందు; వైరూప్యం = వికృతియును; క శాభిఘా తః = చబుకుతోఁగొట్టుటయు; మాం డ్యం = ముండనమును; తథా = అట్లు; ల షణసన్నిపాతః = ముద్రవేయుటయు; ఏ తాః = వీనిని; దూతే = దూతయందు; దండాః = శిక్షలనుగా; ప్రవదంతి హి = చెప్పుచున్నారనిగాదా! దూతస్య = రా యదారియొక్క; వధస్తు = చంపుటమా</p>	<p>త్రము; న? = మనకు; శ్మితోపి = వినబడిన దియు; న = కాదు. అంగవికృతిగావించుటయును, జబు కుతోఁగొట్టుటయును, దలవేండ్లుకల న్నియుగొఱిగి ముండనము గావించుట యు, ముద్రవేయుటయు, నివి దూతకుం దగినదండంబులని, పెద్దలుచెప్పెదరు; దూతంజంపుటను, మాత్రము, మనమె ప్పుడును విననేలేదు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

కథంచ ధర్మాథః వినీతబుద్ధిః
 పరావరప్రత్యయస్మి తాథః
 భవద్విధః కోపవశే హి తిష్ఠే
 తోపన్నయచ్ఛంతిహి సత్త్వవంతః. ౧౬

టీక|| ధర్మాథః వినీతబుద్ధిః = ధ | క్రింపబడినబుద్ధికలవాఁడును; పరావ
 మకమునందును అథఃమునందును శి | రపిత్యయస్మి తాథః = మంచిచెడ్డల

౫

౫

శ్రీమద్రామాయణము#సుందర కాండము.

స ౫౨

యొక్కజ్ఞానముచేసిచ్చయింపబడినకా అణచుచున్నారగుదా!
 ర్యముగలవాడునగు ; భవద్విధశ్చ=నీ ధర్మాధంబులుచక్క-గాఁజెలి
 వంటివాడును; కోపవశే=కోపము నినవాడునుమంచికెడ్డలుతెలిసికార్యం
 యొక్క-యధీనతయందు, (హి"అనున బులుసేయువాడునగునీయట్టిపండితుం
 దిపాదపూరణార్థము); కథం = ఎ డును;గోపమునకెట్లు, వశ్యుండగును?
 ట్లు; తిష్ఠేత్ = ఉండును? సత్త్వవం ధైర్యశాలలగువారలు, కోపంబునణం
 తః=అధికమయినధైర్యముగలవారలు; చుకొందురుగదా!అని,తాత్పర్యము.
 కోపం=కోపమును; నియచ్ఛంతిహి=

న ధర్మవాదేనచ లోకవృత్తే
 న శాస్త్రబుద్ధిగ్రహణేషుచాపి
 విద్యేత కశ్చిత్తవ వీర తుల్య
 స్త్వంహ్యత్తమ స్సర్వ సురాసురాణామ్. ౧౭

టిక॥ వీర=పరాక్రమశాలివగురా మందువప్తి)సమస్తదేవాసురులకన్నను;
 వణుఁడా! తవ=నీకు; తుల్యః=సమా ఉత్తమోహి=శ్రేష్ఠుండవుగదా!
 నుండు;కశ్చిత్=ఒకానొకఁడును; ధర్మ పరాక్రమశాలివగురావణుఁడా!
 వాడే=ధర్మముఁజెప్పటయందు; నవి ధర్మవాదమునందుఁగానిలౌకికాచార
 క్షేత్ర=ఉండఁడు.లోకవృత్తేచ=లోకా మునందుఁగాని,శాస్త్రములందుఁగాని,
 చారమునందును; న=ఉండఁడు. శాస్త్ర బుద్ధియందుఁగాని,యుక్తమగుదానిగ్ర
 బుద్ధిగ్రహణేషుచాపి = శాస్త్రముల హించుటయందుఁగాని, నీకునమ=నుం
 యందునుబుద్ధియందును తెలిసికొనుట డెవ్వఁడునులేడు ; సమస్తదేవతలక
 యందును; న=ఉండఁడు. త్వం=నీవు ; న్నను, సమస్తాసురులకన్నను, నీవేయు
 సర్వసురాసురాణాం = (పంచవ్యర్థ త్తముండవు. అని,తాత్పర్యము.

నచాప్యస్య కపే ఘాతే కంచి త్పశామ్యహం గుణమ్

టిక॥ అస్య=ఈ; కపే=వానరునియొక్క-, ఘాతే=చంపుటయందు ; కం

చిత్ = ఒకానొక; గుణంచాపి = గుణమునుంగూడ; నపశ్యామి = చూడకున్నాను.

శాస్త్రవిరోధంబుమాత్రమేకాదు; ఇతనింజంపుటచే, మనకేమియులాభంబును, లేదు. అని, తాత్పర్యము.

తే వ్యయం పాత్యతాం దండో యై రయం ప్రేషితః కపిః. ౧౮

టీక|| అయం = ఈ; కపిః = వానరుడు; యైః = ఎవ్వరిచేత; ప్రేషితః = పంపబడినవాడో; తేషు = వారలయందు; అయం = ఈ; దండః = వధరూపమయిన

శిశు; పాత్యతాం = వేయబడుటగాక. ఈవానరునిచ్చటికెవ్వరు పంపినా గో, వారలనువధింపుము. అని, తాత్పర్యము.

సాధుర్వా యదివా సాధుః పరై శేష సమర్పితః

బ్రువన్ పరాధం పరవాన్మ దూతో వధ మహతి. ౧౯

టీక|| సాధుర్వా = మంచివాడైనను; అసాధుర్వా = చెడ్డవాడైనను; పరైః = శత్రువులచేత; సమర్పితః = పంపబడినవాడను; పరాధం = ఇతరులచేయొజనమును; బ్రువన్ = చెప్పునున్నవాడను; పరవాన్ = పరాధీనుండునగు; ఏషః = ఈ; దూతః = దూత; వధః = చంపుటను; నాహతిః = హింసించుటను.

ఇతండు, మంచివాడగుగాక; లేక, చెడ్డవాడైననగుగాక; పరులపంపగావచ్చినాడను; పరాధీనుండుకావున, వారలచెప్పునున్నమాటలుంజెప్పుచున్నాడు; ఇదియితనితప్పుగాదు; కావున, నితనింజంపుటయు క్తముకాదు. అని, తాత్పర్యము.

అపిచా స్త్రి హతే రాజ న్నన్యం పశ్యామి ఖేచరమ్

ఇహ యః పున రాగచ్ఛే త్వరం పారం మహాదధేః. ౨౦

టీక|| రాజన్ = రాక్షసరాజుండవగురావణుడా! అస్త్రి = ఈవానరు

డు; హతే = చంపబడఁగా; యః = ఎవ్వడు; పునః = మఱి; ఇహ = ఇచ్చటికి;

మహిమదధేః = మహాసముద్రముయొక్క; పరం = ఈవలి; పారం = గట్టును; ఆ గచ్ఛేత్ = పొందునో; తం (అధ్యాత్మతము) = అట్టి; శేచరం = ఆకాశమునందిరుగునట్టి; అన్యం = మఱియొక్క; న; నపశ్యామి = చూడను.

రాక్షసరాజుండవగురావణుడా! ఈతండుచంపబడినపిమ్మట, ఈమహాసముద్రముదాటియిచ్చటికిరాగలభేచరుండు, మఱియొక్క-ండుండునట్లు, నాకుదోచలేదు. అని, తాత్పర్యము.

తస్మా న్నాన్య వధే యశ్చి కార్యః పరపురంజయ

టీక॥ పరపురంజయ = శత్రువట్టణంబులను జయించునట్టిరావణుడా! తస్మాత్ = అందువలన; అన్య = ఈహనమంతునియొక్క; వధే = చంపుటయందు; యశ్చి = ప్రయత్నము; నకార్యః =

చేయఁదగినదికాదు. శత్రువులవట్టణంబులను జయించునట్టిరావణుడా! అట్లుకావున, నీవితనింజంపుట యందు, బ్రయత్నంబుసేయవలదు. అని, తాత్పర్యము.

భవాన్ సేంశ్రేష్ఠ దేవేషు యత్నమాస్థాతు మహాతి. ౨౦

టీక॥ భవాన్ = నీవు; సేంశ్రేష్ఠ = ఇంద్రునితోఁగూడిన; దేవేషు = దేవతలయందు; యత్నం = ప్రయత్నమును; ఆస్థాతుం = పొందుటకు; అహాతి = తగుదువు.

దేవేంద్రునితోఁగూడ, దేవతలదిరించివచ్చినస్వధు, నీవువారలనువధింపందగుదువు, కాని, నీకుదూతయగునీవానరుంజంపుటయు క్తముకాదు. అని, తాత్పర్యము.

అస్మి స్వినశ్చై నహి దూత మన్యం
పశ్యామి యస్తా నరరాజపుత్రా
యుద్ధాయ యుద్ధప్రియ దుర్వీణితా
శుద్ధోజయే ద్దీఘపథావరుద్ధా. ౨౧

టీక॥ యుద్ధప్రియ = యుద్ధమేప్రియముగాఁగలరావణుడా! అస్మిన్ = ఈ

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౨

వానరుడు; విసమ్మే = నశింపఁగా; యం =
ఎవ్వఁడు; దుర్విసితో = గర్వితులును; దీర్ఘ
పథావరుద్ధా = దీర్ఘమయినమాగఁ
ముచేనడ్డగింపఁబడినవారునగు; తా =
ఆ; సర రాజపుత్రో = మనుష్యులకుఁబ్ర
భువై నదశరఘ్నకొడుకులయిన రామ
లక్ష్మణులను; యుద్ధాయ = యుద్ధము
కొఱకు; ఉద్యోజయేత్ = ప్రయత్నించు
నట్లుచేయునో; తం = అట్టి; అన్యం =

మఱియొక్కని; నపశ్యామి = చూడను.
యుద్ధప్రియుండవగురావణుడా!
ఇతండు , చంపఁబడునేని, గవితులు
నుబహుదూరస్థులునగు , రామలక్ష్మ
ణులను, ఇచ్చటికివచ్చి, నీతోఁబోరునట్లు
సేయఁజాలునట్టివాఁడు , మఱియొ
క్కఁడుండునట్లు , నాకుఁదోచలేదు.
అని, తాత్పర్యము.

పరాక్రమోత్సాహమనస్స్విసాచ

సురాసురాణామపి దుజయేన

త్వయా మనోనదన నైర్వతానాం

యుద్ధాయతి నాశయితం న యుక్తా. ౨౩

టిక|| నైర్వతానాం = రాక్షసులయొక్క;
మనోనదన = మనసునుసంతోషిం
పఁజేయునట్టిరావణుడా! పరాక్రమో
త్సాహమనస్స్విసాచ = పరాక్రమము
నుత్సాహమును ధైర్యమునుగల; సురా
సురాణామపి = దేవతలకునసురులకునై
నను; దుజయేన = జయింపనలిగిని
వాఁడవగు; త్వయా = నీచేత; యుద్ధ
యతిః = యుద్ధమురాక; నాశయితం =

నశింపఁజేయుటకు; నయుక్తా = తగినది
కాదు.

రాక్షసులకుసంతోషంబుగల్గించున
ట్టిరావణుడా! పరాక్రమంబునుత్సా
హంబును ధైర్యంబునుగలదేవాసురులైన
నునిన్ను జెనకంజాలరు; అట్టిసేపు, యు
ద్ధంబు రాసుండఁగా, దానింబోగొట్టు
కొనఁగూడదు. అని, తాత్పర్యము.

హితాశ్చ సూరాశ్చ సమాహితాశ్చ

కులేషు జాతాశ్చ మహాగుణేషు

మనస్విన శ్శస్త్రభృతాం వరిషాః

శ్రీమద్రామాయణము*సుందర కాండము. ౧౩

స ౫౨

కోట్కగ్రత స్తే సుభృతాశ్చ యోధాః. ౨౪

<p>టీక తే-నీకు; హితాశ్చ=మేలు సేయువారలును; శూరాశ్చ=యుద్ధ మునందుభయములేనివారలును; సమా హితాశ్చ=ఎచ్చరికగలవారలును; మ హాగుణేషు=అధికమయిన గుణములుగ ల; కులేషు=వంశములందు; జాతాశ్చ= పుట్టినవారలును; మనస్వీనః=మంచి మనస్సుగలవారలును; శస్త్రభృతాం= ఆయుధముదాల్చువారిలలోపల; పరి ష్టాః=ఉత్తములును; సుభృతాశ్చ=చ క్క-గాఁ బోషింపఁబడినవారలునగు;</p>	<p>యోధాః=భటులు; కోట్కగ్రతః=కో టులకోటులుగా; వశంతే (అధ్యా హృతము)=ఉన్నారు. నీకుమేలుసేయువారలును, శూరు లును, ఎచ్చరికగలవారలును, మహాగు ణంబులుగలవంశంబులంబుట్టిన వారలు ను, మంచిమనస్సుగలవారలును, ఆయుధ ధారులలో నుత్తములును జక్క-గాఁ బోషింపఁబడినవారలునగుభటులు, నీ యొద్దఁ, గోటులకోటులుగానున్నారు. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తదేకదేశేన బలస్య తావ

తేచి త్రవా దేశకృతోధియాంతు

తా రాజపుత్రా వినిగృహ్య మాధా

పరేష తే భావయితుం ప్రభావమ్. ౨౫

<p>టీక తత్=అందువలన; తవ=నీయొ క్క-; ఆదేశకృతః=అజ్ఞునుజేయువారల గు; తే=ప్రసిద్ధులయిన; కేచిత్ తావ త్=కొందఱుమాత్రము; మాధౌ=తె లివిలేసి; తా=ఆ; రాజపుత్రా=రాజ కొమరులును; వినిగృహ్య=నిగ్రహిం చి; పరేషు=శత్రువులయందు; ప్రభా వం=మహిమను; భావయితుం=తోఁపిం</p>	<p>పఁజేయుటకు; బలస్య=నైస్యముయొ క్క-; ఏకదేశేన(సహ)=ఒకభాగము తోఁగూడ; అధియాంతు=యుద్ధమున కుఁబోవుదురుగాక. అందువలన, నీయాజ్ఞ చేఁ గొంద ఱుశూరులు, కొంతనైస్యముం గూడి, పోయి, మూఢులగు, నారాజకొమా రులయిన రామలక్ష్మణులను నిగ్రహిం</p>
--	--

చి, శత్రువులకుఁ, దమప్రభావంబుఁబూనినకుఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
పుదురుగాక. అని, విభీషణుండు, రావ

నిశాచరాణాం మధిపా నుజస్య
విభీషణస్యో త్తమవాక్య మిష్టమ్
జగ్రాహ బుద్ధ్యా సురలోక శత్రు
మహాబలో రాక్షసరాజ ముఖ్యః. ౨౬

టీక॥ నిశాచరాణాం = రాక్షసులకు; నిమాటను; బుద్ధ్యా=బుద్ధిచేత; జగ్రాహ=గ్రహించెను.
అధిపాః=ప్రభుండును; సురలోకశత్రుః= దేవసమూహమునకుశత్రుఁడు; రాక్షసులకుఁబ్రభుండును; దేవలకుశత్రుఁడు; మహాబలః=అధికమయినబలముగఁగ్రహించును, మహాబలుండును రాక్షసరాజులవాఁడును; రాక్షసరాజముఖ్యః=రాజునరాజులలో నుత్తముండునగురావణుండుచెప్పిన, ప్రియంబు నుత్తమంబునగు మాటను బుద్ధితో నాలోచించి, అన్యః=విభీషణునియొక్క; ఇష్టం=ప్రియంగీకరించెను. అని, తాత్పర్యము.
యమగు; ఉత్తమవాక్యం=శ్రేష్ఠమయి

ఇత్యాపేక్ష, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికాండే,

సుందరకాండే, ద్వీపంచాశస్సగః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండద్వీపంచాశస్సగః టీక,

ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౯౯

స ౫౩

(౧౭)

త్రి పం చా శ స గ కా ప్తారం భః.

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా దశగ్రీవో మహాబలిః

దేశకాలహితం వాక్యం భ్రాతృ రుత్తర మబ్రవీత్.

మహాబలిః = అధికమయినబలము
గల; దశగ్రీవః = పదికంఠములుగల
వణుడు; తస్య = ఆ; భ్రాతృః = తమ్ము
డగుపిభీషణుని యొక్క; తత్ = ఆ; వ
చనం = మాటను; శ్రుత్వా = విని; దేశ
కాలహితం = దేశమునకును కాల
మునకును సరియైన ; ఉత్తరం =

బదులయిన; వాక్యం = మాటను; అబ్రవీ
త్ = చెప్పెను.
మహాబలిండుగురాజుండు, త
మ్ముండగు పిభీషణునిమాటనువిని, దేశ
కాలంబులకుండగునట్లు, ఈప్రకారము
గా, బదులుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

సమ్యగుక్తంహి భవతా దూతవధ్వా విగహితా

అవశ్యంతు వధా దన్యః క్రియతా మన్య నిగ్రహః. ౨

టిక|| భవతా = నీచేత ; దూతవ
ధ్వా = దూతయొక్కచంపుట; విగర్హితా
తా = నిందింపబడినది. ఇతి (అధ్యా
ప్యతము) = అని; సమ్యక్ = చక్కగా;
ఉక్తంహి = చెప్పబడినదిగా ! అవ
శ్యంతు = అవశ్యముగానే- అన్య = వీ
నికీ; వధాత్ = చంపుటకన్న; అన్యః =

ఇతరవయిన, నిగ్రహః = దండము; క్రి
యతాం = చేయబడుగాక.
నీవుచక్కగాఁజెప్పినావు ; దూ
తంబుచంపుటనింద్యమగుటవాస్తవమే; ఇత
నికవశ్యము, మఱియొకటి, నిందింపవ
లయును. అని, తాత్పర్యము.

కపీనాం కిల లాంగూల విష్టం భవతి భూషణమ్

త దన్య దీప్యతాం శీఘ్రం తేన దగ్ధేన గచ్ఛతు. ౩

టిక|| కపీనాం = కోతులకు ; లాంగూలం = తోక; విష్టం = పేయమైన; భూ

పఠం=అలంకారము; భవతికిల=అగుచున్నదిగాదా! అస్య=ఇతనియొక్క; తత్=ఆతోడక; దీప్యతా=దహింపఁబడుచుండుగాక. దీప్యతా=దహింపఁబడిన; తత్=ఆతోడకతోడగచ్ఛతు=బోవుచుండుగాక.

కోతులకుఁ, దోడక, ప్రియమయిన అలంకారముగాదా! ఇతనితోడను దహింపుడు; ఇతఁడు, దగ్ధమయిన తోడకతోడబోవుచుండుగాక. అని, తాత్పర్యము.

తతః పశ్య త్వమం దీన మంగవైరూప్యకర్షితమ్
సమిత్రజ్ఞాతయ స్సర్వే బాంధవా స్సనుహృజ్జనాః ౪

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; సమిత్రజ్ఞాతయః= ఆప్తులతోనుదాయాదులతోనుం గూడినవారలును; సనుహృజ్జనాః=సమనుభిదుఃఖులగువారలతోగూడినవారలునగు; బాంధవాః=బంధువులు; సర్వే= అందఱును; అంగవైరూప్యకర్షితం=అంగవికారముచేఁగృశింపజేయుఁబడినవాఁడును; దీనం=దుఃఖితుఁ

డునగు; ఇమం=ఇతని; పశ్యంతు=చూతురుగాక. అంత, నితని, యాప్తులునుదాయాదులునున్నేహితులును బాంధవులునందఱును, అంగవికృతినొందిపరమదుఃఖితుండైయున్నయితనిం, జూతురుగాక. అని, రావణుండువిభీషణునితోడజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఆజ్ఞాపయ దాక్షసేంద్రః పురం సర్వం సచత్వరమ్
లాంగూలేన ప్రదీప్తేన రక్షోభిః పరిణీయతామ్ ౫

టీక॥ రాక్షసేంద్రః= రాక్షసులకుఁ బ్రభుండగు రావణుండు; ప్రదీప్తేన=దహింపఁబడిన; లాంగూలేన= తోడకతోడ; యుక్తః(అధ్యాహృతము)= కూడిన; హనుమాఁ(అధ్యాహృతము)= హనుమంతుండు; రక్షోభిః=రాక్షసులచేత; సచత్వరం= చతుష్పథములతోఁగూడిన;

పురం=పట్టణమును; సర్వం=అంతయును; పరిణీయతాం=త్రిప్పఁబడుచుండుగాక. ఇతి(అధ్యాహృతము)= అని; ఆజ్ఞాపయత్=ఆనతిచ్చెను. రాక్షసేశ్వరుండగు రావణుండు, “ఈహనుమంతుని తోడకంఘాల్చి, అది మండుచుండగా, నితనిఁ, జతుష్పథంబు

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౦౦౧

స ౫౩

లందును బట్టణంబునందంతయుఁ, ద్రిష్వఁ
డు." అని, యాజ్ఞాపించెను.

అని, తాత్పర్యము.

తస్య త ద్వచనం శ్రుత్వా రాక్షసాః కోపకర్మితాః
వేష్టయంతిన్త లాంగూలం జీజ్ఞేః కార్పాసకైః పటైః. ౬

టీక॥ రాక్షసాః=రాక్షసులు ; త=స్త్రములచేత; లాంగూలం= తోడను;
స్య=ఆరావణుని; తల్=ఆ ; వచనం= వేష్టయంతిన్త=చుట్టిరి.
మాటను; శ్రుత్వా=విని ; కోపకర్మితాః రాక్షసులు, రావణునాజ్ఞనువిని, మ
తాః=కోపముచేఁగ్యశింపఁజేయఁబడిన హాకోపంబునొంది , చినిగిన గుడ్డపేలిక
వారలై; జీజ్ఞేః=చినిగిన ; కార్పాసకైః లతో, హనుమంతునితోఁకంజుట్టిరి.
కైః=ప్ర త్తితోఁజేయఁబడిన; పటైః=ప అని, తాత్పర్యము.

సంవేష్ట్యమానే లాంగూలే వ్యవధాత మహాకపిః
శుష్క మింధన మాసాద్య వనేష్వివ హుతాశసః. ౭

టీక॥ లాంగూలే= తోడను; సంవేష్ట్య=వధాత=వృద్ధిబొందెను.
మానే=చుట్టఁబడుచుండఁగా; మహాక అట్లువారలుతనతోడకు గుడ్డపేలిక
పిః= పెద్దకోఁతయగు హనుమంతుఁడు; లంజుట్టుటనుజూచి, హనుమంతుండు,
హుతాశసః= అగ్ని; వనేఘ=అడవుల అడవియందెడినక ట్టెలకుఁ దగులుకొని
యందు; శుష్కం= ఎండిన; ఇంధనం= నయగ్ని హోమాత్ముండుంబోలె, వృద్ధి
కొయ్యను; ఆసాద్య= పొందివలె; వ్య బొందెను-అని, తాత్పర్యము-

తైలేన పరిషిచ్య థ తేఽగ్నిం తత్రా భ్యపాతయత్

టీక॥ అథ=అటుపిమ్మట; తే=ఆరా అంత, నారాక్షసులు, గుడ్డపేలికలు
క్షసులు; తైలేన=నూనెతో; పరిషిచ్య= చుట్టినతోడను నూనెతోఁదడిపి, నిప్పు
తడిపి! తత్ర=అతోడయందు; అగ్నిం= అంటించిరి. అని, తాత్పర్యము.
నిప్పును; అభ్యపాతయత్=వేసిరి.

లాంగూలేన ప్రదీప్తేన రాక్షసాం స్తా సహితయత్. ౮
రోషామృతావతీతాత్మా బాబసూర్యసమాసనః

టీక గో(అధ్యాత్మతమ) అహా	యన్న ; లాంగూలేన = తోకచేత ;
నునుంతుండు; రోషామృతావతీతాత్మా =	రాక్ష = ఆ; రాక్షసాం = రాక్షసులను;
(“రోషము, అమృతము” అనునవిరెండు	అహితయత్ = పడగ్రహోసెను.
నుసమానార్థకములయినను, ఆధిక్యము	అహనుమంతుండు, మహాకోపంబు
నుచెలుపుటకై ప్రయోగింపబడినవి) అ	న, ముఖంతెట్లుదనంబునొంది, బాల
ధికమయినకోపముచే వ్యాపింపబడిన	సూర్యునిపగిడింబోడన, మండుచున్న
మనసుగలవాడై; చాలసూర్యసహన	తోకనువిసిరివైచి, యారాక్షసులసం
నః = లేతసూర్యునితో సమానమయిన	దశం, నిడగ్రహోసెను.
ముఖముగలవాడై; ప్రదీప్తేన = మండు	అని, తాత్పర్యము.

లాంగూలం సంప్రదీప్తం ద్రుం తస్య హనూనతః. ౯
సహస్రీ బాలవృద్ధాశ్చ జన్మకీడాః సావరాః

టీక నిశాచరాః = రాక్షసులు; ప్రదీప్తం =	అతఃకు; జన్మకీడాః = సోయిరి.
తాః = సంతసించినవారై; సహస్రీ	అంత, లుకయిందలిరాక్షసులు, హ
బాలవృద్ధాశ్చ = స్త్రీలతోనుబాలురతో	నినుంతుంబాలంబునకు నిష్పదరికొల్పు
నువృద్ధులతోనుంగూడినవారై ; త	అనువిసి, సంతోపంబునొంది, స్త్రీలతో
స్య = ఆ; హనూనతః = హనుమంతుని	నుబాటితోని వృద్ధులతోనుంగూడ ,
యొక్కః సంప్రదీప్తం = మండుచున్న ;	దానిజూడఁబోయిరి.
లాంగూలం = తోకను; ద్రుం = చూ	అని, తాత్పర్యము.

స ధూయ స్సంగతైః కూర్తై రాతనై హారిసత్తమః. ౧౦
నిబద్ధః కృతవా స్వీర స్తతాకాల సదృశీం మతిమ్

టీక వీరః = పరాక్రమశాలియ	రోత్తముండయిన హనునుంతుండు ;
గు; సః = ఆ; హారిసత్తమః = వాన	ధూయః = మఱి; సంగతైః = కూడిన;

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౧౦౩

స ౫౩

హృదైః=కఠినులగు; రాక్షసైః=రాక్షసులచేత; నిబద్ధః=కట్టబడినవాడై; తతాగ్రసదృశీం=అసమదామునకుసమానమయిన; మతిః=బుద్ధిని; కృతవాక్=చేసినాడు.

పరాక్రమవంతుండుగువానరార్జున

ముండునగు, నాహనుమంతుండు, క్రూరులగు రాక్షసులందఱుంజేరి, మఱలంకన్ముబంధింపఁగా, నాకాలంబునకుండుగుఁడై, ఈప్రకారంబున, నాలోచించెను. అని, తాత్పర్యము.

కామంఖలుఁడ మే శక్తా నిబద్ధస్యాపి రాక్షసాః. ౧౦౧

చిత్వా పాశాక్ సమత్పత్య హస్త్యా మహా మిమాక్ పునః

టీక! రాక్షసాః=రాక్షసులు; నిబద్ధః=బంధింపఁబడినవాడై; స్యాపి=బంధింపఁబడినవాడై; రాక్షసాః=రాక్షసులు.

మే=నాయొక్క; సగ్ర సేవకాధాయ=సేవకాధాయుడైనను, రాక్షసులెంతతము)=నిగ్రహించుటయందు; కట్టబడి=మాత్రమున ముగిగ్రహింపంజూలరు; ఈసమభుకాలు; సకామంఖలు=కామకామసానంబులంజేరింబుకొని, యుద్ధమించి, గదా! పాశాక్=త్రార్లులు; చిత్వా=చెక్కికొట్టి, నిరాక్షసులనందఱంబులను, తాత్పర్యము.

యది భతుః హితాచాథాయ చరంతం భత్యకాశననాత్. ౧౦౨

బద్ధంత్యై తే దురాత్మానో నతు మే నివర్తంతి కృతా

టీక! ఏతే=ఈ; దురాత్మానః=దుష్టబుద్ధిగల రాక్షసులు; భతుః=ప్రభువైరిః=ప్రతీకారము; నతుకృతా=చేయఁబడనలేదు.

మేలనెడుప్రయోజనముకొఱకు; చరంతం=తిరుగుచున్న; మాం(లభ్యాహృతము)=సన్ను; భత్యకాశననాత్=ప్రభువైన రావణునాజ్ఞవలన బద్ధంతియై వలనవీరలునాకెంతమాత్రము ప్రతీకా

దురాత్ములగునీ రాక్షసులు, రామహిలంబుకొఱకు, సంచరించుచున్ననన్ను, రావణునాజ్ఞ చేబంధింతురేని, దీనివలనవీరలునాకెంతమాత్రము ప్రతీకా

ముచేసివారలు, కాంజాలరు; ఇదినన్నే | అని, తాత్పర్యము.
మియుఁజేయఁజాలదు-

సర్వేషామేవ పర్యాప్తై రాక్షసానా మహం యుధి. ౧౩

టీక|| అహం = నేను; యుధి = యుద్ధ | యుద్ధంబున, రాక్షసులకందఱకు,
మునందు; రాక్షసానాం = రాక్షసుల నేనొక్కండనె, చాలుదును.
కు; సర్వేషామేవ = అందఱకునే; పర్యా | అని, తాత్పర్యము.
ప్తై = చాలినవాడను.

కింతు రామస్య ప్రీత్యథాం విషహిష్యేహ మీదృశమ్
లంకా చారయితవ్యానై పునరేవ భవేదితి. ౧౪

టీక|| కింతు = ఇంకనేమిన్నను ; అ | అయినను, రాముండు! తానే, రా
హం = నేను; రామస్య = రామునియొక్క; పరిమంజంపెదననిప్రతిజ్ఞ చేసినాఁడు,
కాపున, నట్టిప్రతిజ్ఞానిధివలనం గలుగు
ను; పునరేవ = మఱలనే; లంకా = లం సంతోషము, రామునకుం గలుగుటకు
కాపట్టణము ; చారాయితవ్యానై = ను, వీరలునన్ను అంకయంతయుఁ ద్రిప్పె
సంచరింపఁబడవలసినదియు; భవేత్ = దరు, కాపున, మఱలంకయంతయుం
అగును. ఇతి = అనియును; ఈదృశం = జూడవచ్చుననియు, నేనిట్టియవమానం
ఇట్టియవమానమును ; విషహిష్యే = బునుసహించియున్నాను, గాని, వేఱు
సహించెదను. | గాదు. అని, తాత్పర్యము.

రాత్రా నహి సుదృష్టా మే దుగళకర్మవిధానతః
అవశ్యమేవ ద్రష్టవ్యా మయా లంకా నిశాక్షయే. ౧౫

టీక|| రాత్రా = రాత్రియందు ; మునురక్షించుట యొక్కచేయుటలో ;
మే = నాకు; లంకా (అధ్యాహృతము) = సుదృష్టా = చక్కఁగా జూడఁబడినది; న
లంక; దుగళకర్మవిధానతః = పట్టణ హి = కాదుగదా! అవశ్యమేవ = అవశ్య

ముగానే; మయా = నాచేత; నిశాక్ష
యే = ప్రాతఃకాలమునందు; లంకాం =
లంకాపట్టణము; ద్రష్టవ్యా = చూడఁబడ
వలసినది.

నేను, రాత్రియందు, లంకంజూ

చినాను గావున సగరక్షణసాధనవిశే
షములంజక్కఁగఁజూడలేదుకాబట్టి;
ప్రాతఃకాలంబున, నవశ్యంబుగలం
కంజూడవలయును.

అని, తాత్పర్యము.

కామం బద్ధస్య మే భూయః పుచ్చస్యో దీపనేనచ
పీడాం కుర్వంతు రక్షాంసి న మే స్తి మనస శ్చృషః. ౧౬

టిక్కరక్షాంసి = రాక్షసులు; బద్ధ
స్య = కట్టఁబడిన; మే = నాకు; భూయః =
ఇంకను; కామం = యథేష్టముగా; పుచ్చ
స్య = తోఁకయొక్క; ఉదీపనేనచ = ద
సింఁచుటచేతను; పీడాం = పీడను; కుర్వం
తు = చేయుదురుగాక. మే = నాయొ
క్క; మనసః = మనసునకు; శ్రమః = బా
ధ; నా స్తి = లేదు.

ఈ రాక్షసులు, ఇప్పుడునన్ను బంధిం
చియున్నారుగాదా! ఇంకను, యథేష్టం
బుగానాతోఁకనుంఁగాల్చి, నన్నుబీడిం
తురుగాక; ఇందువలన, నాకెంతమాత్ర
మునుబాధలేదు. అని, హనుమంతుండు,
మనంబున, నాలోచించెను.

అని, తాత్పర్యము.

తత స్తే సంవృతాకారం సత్త్వవంతం మహాకపిమ్
పరిగృహ్య యయు హృష్టా రాక్షసాః కపికుంజరమ్. ౧౭

టిక్కతతః = అటుపిమ్మట; తే = ఆ;
రాక్షసాః = రాక్షసులు; సంవృతాకా
రం = గుప్తమయినయాకారముగలవాఁ
డును; సత్త్వవంతం = అధికమయినబల
ముగలవాఁడును; కపికుంజరం = వానర
శ్రేష్ఠుండునగు; మహాకపిం = హనుమం
తుని; పరిగృహ్య = తీసికొని; హృష్టాః =

సంతోషించినవారలయి; యయుః = పో
యిరి.

అంత, నారాక్షసులు, సంతృప్తుల
యి, తనయాకారమునుసంకోచపఱచు
కొనియున్నవానరోత్తమండగు హను
మంతుండిసికొనిపోయిరి.

అని, తాత్పర్యము.

౧౦౦౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౩

శంఖభేరినినాదై స్తం ఘోషయంత స్వకమణిః
రాక్షసాః క్రూరకమాణాః శృరయంతిస్త తాం పురీమ్. ౧౮

టీక॥ క్రూరకమాణాః = క్రూర తయ్యతం = ఆహనుమంతుని; చారయం
ములయినచార్యములుగల; రాక్షసాః = తిస్త = తిప్పిరిగదా!
రక్క-సులు; శంఖభేరినినాదై = శంఖము క్రూరమునా రాక్షసులు, శంఖంబు
లయొక్కయు భేరులయొక్కయు ధ్వను లూడుచు, భేరులువాయించుచు, సింహ
లచేతను; స్వకమణిః = తమకార్యముల నాచటబాలు సేయుచు, భుజంబులుదట్టు
చేతను; ఘోషయంతః = ధ్వనింపఁగె చు, హనుమంతుని, లంకయంతయుండ్ర
యుచు; తాం = ఆ; పురీం = పట్టణమునందొ ప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

అన్వయమాహో రక్షోభి ర్యమా సుఖమరింపఁను
హనుమాం శృరయమాను రాక్షసానాం వహతిపురీమ్. ౧౮

టీక॥ అరింపఁను = శత్రువులనడంగఁ వాఁపురీం = శోషవట్టణమునలంకను,
దొక్కిక్క-స్వరూపనుమంతుండు; రక్షో చారయమాను = తిరిగెను.
భిః = రాక్షసులచేత; అన్వయమాహః = శత్రువులనడంగఁదొక్కిం జాలిన
వెంటింపబడుచున్నవాడై; సుఖం = హనుమంతుండు, రాక్షసులుతన్నవెం
లనాయానముగా; రయమా = పోయె బడింప, సుఖంబునఁబోవుచు, నాలం
ను. హనుమాన్ = హనుమంతుండు; కానట్టణమంతయుసంచరించెను.
రాక్షసానాం = రాక్షసులయొక్క; మ అని, తాత్పర్యము.

తథా పశ్య ద్విమానాని విచిత్రాణి మహాకపిః
సంప్రతాక్ భూమిభాగాంశ్చ సువిభక్తాంశ్చ చత్వరాన్. ౨౦

టీక॥ అథ = అట్లుప్పిట్టుట; మహాకపిః = రాని = విమానములను; సంప్రతాక్ =
పెద్దతోతమ మువవహుమంతుండు; వి మూయబడిన; భూమిభాగాంశ్చ =
చిత్రాణి = నానావిధములయిన; విమా భూప్రదేశములను; సువిభక్తాన్ =

చక్క-గా నేర్పఱువబడిన; చత్వరాంబులు, భూమి నుండలి యాయుధాదు
శ్చ= ముంగిళ్లును; అవశ్యతే=చూచెను. అంబరహస్త్వప్రదేశంబులను, జక్క-
అంతహనుమంతుండు , నానావిగా నేర్పఱువబడియున్న చత్వరంబుల
ధంబులగువిమానంబులను సంవృతంబునుంబూచెను. అని, తాత్పర్యము.

వీధీశ్చ గృహసంబాధాః కపి శృంగాటకాః చ
తథా రథోపరథ్యాశ్చ తదైవ గృహకాంతరాత్. ౨౦
గృహంశ్చ మేఘసంకాశాత్ దదర్శ సవనాత్సజః

టీక॥ పవనాత్సజః= వాయుదేవుని తోనమానములయిన; గృహంశ్చ= ఇం
కుమారుండగు; కపిః = మానమంతుండును; దదర్శ= చూచెను,
దు; గృహసంబాధాః= ఇండ్లతోనెండిన; వాయుదేవుని కుమారుండగు మాన
వీధీశ్చ= వీధులను; శృంగాటకాః చ= చతురంబు, ఇండ్లతోనెండిన వీధులను,
దుకములను; తథా= అట్లు; రథోపరథ్యాశ్చ= నాలుగు అంశములను, రా
థ్యాశ్చ= రాజమాగలగులను; తదైవ= ఇట్టివిగానివికాదును, శృంగగృహం
ధులను; తదైవ = అట్లే; గృహకాంతరాత్= బులను, రహస్యచాత్రంబులను, మేఘస
రాత్= చిన్నయిండ్లను, రహస్యచాత్రంబులను; మేఘసంకాశాత్= గృహంబులనుం,
బులను; మేఘసంకాశాత్= మేఘంబుల బూచెను, అని, తాత్పర్యము.

చత్వరేషు చతుష్కేషు రాజమాగేః తదైవచ, ౨౧
ఘోషయంతి కపిం సర్వే చారీకల్పిత రాక్షసాః

టీక॥ రాక్షసాః=రాక్షసులు ; స గువాచ ధర్మః ఘోషయంతి=జటవీరి-
రేవే=అందఱును; చత్వరేషు= నాలుగు అచ్చులపట్టుట, బదనములు దును జ
మాగములు గలయు స్థలములందు సో స్తంభమంటచుమలందును, రాజమా
ను; చతుష్కేషు= చతుస్థలమంటప గలంబులందును, రాక్షసులు మానమం
ములయందును; తదైవ= అట్లే ; రాజ సుని, చారుండని, ప్రకటించుచుం బోయి
మాగేః=రాజమాగము నందును; రి. అని, తాత్పర్యము.
కపిం=మానుమంతుని; చారీకల్పిత= వేర

౧౦౦౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౩

స్త్రీబాలవృద్ధా నిజఃశ్చ స్తత్రతత్ర కుతూహలాత్. ౨౩
తం ప్రదీపితలాంగూలం హనుమంతం దిదృక్షవః

టీక|| త్రతత్ర=అచ్చటచ్చట; స్త్రీ వారలయి; నిజఃశ్చ=వెడలిరి.
బాలవృద్ధా=స్త్రీలును బాలురును వృ అచ్చటచ్చట స్త్రీలును బాలురును
ద్ధులును; కుతూహలాత్ = కోరిక-వల ధ్ధులును, గౌతుకంబున, మండుచున్న
న; ప్రదీపితలాంగూలం=దహింపఁబడిన తోఁకతోఁగూడిన హనుమంతుఁడగుచుట
తోఁకగల; తం=ఆ; హనుమంతం= హ కై, ఇండ్లనుండి, వెడలిరి.
నుమంతుని; దిదృక్షవః = చూడఁగోరిన అని, తాత్పర్యము.

దీప్యమానే తత స్తస్య లాంగూలాగ్రే హనుమతః. ౨౪
రాక్షస్య స్తా విరూపాక్ష్య శ్శంసుడేవ్యా న్నదప్రియమ్

టీక|| తతః=అటుపిమ్మట; తస్య= దేవ్యాః = సీతాదేవికి; శంసుః (శశం
ఆ; హనుమతః = హనుమంతునియొ సుః)=చెప్పిరి.
కొ-; లాంగూలాగ్రే=తోఁకకొన; దీప్య అంత, హనుమంతునితోఁకకు రాక్ష
మానే= వెలెఁగింపఁబడుచుండఁగా; వి సులు నిప్పుముట్టించినపిమ్మట వికృతం
రూపాక్ష్యః= వికృతములయినకండ్లుగ బులగుకండ్లుగల యారాక్షసస్త్రీలు,
ల; తాః=ఆ; రాక్షస్యః= రాక్షసస్త్రీ ఆదుఃఖవారతను, సీతాదేవికిం, జెప్పిరి.
ల; తతో=ఆ; అప్రియం=దుఃఖమును, అని, తాత్పర్యము.

య స్త్వయా కృతసంవాద స్సీతే తామ్రముఖః కపిః. ౨౫
లాంగూలేన ప్రదీప్తేన స ఏష పరిణీయతే

టీక|| సీతే=సీతాదేవి! యః=ఏ; గలవాఁడో; స=అట్టి; ఏషః = ఈవాన
తామ్రముఖః = ఎఱ్ఱనిముఖముగల; క రుండు; ప్రదీప్తేన=మండిన; లాంగూలే
పిః=వానిరుండు; స్త్వయా=నీతో; కృ న=తోఁకతో; పరిణీయతే= త్రిప్పఁ
తసంవాదః=చేయఁబడిన మాటలాడుట బడుచున్నాఁడు.

సీతా! ఇంతకుముందునీతోనెవ్వం తని, నూరంతయుఁ ద్రిప్పుచున్నారు. అ
దు, మాటలాడిపోయినాఁడో; ఇప్పుడు ని, రాతనస్త్రీలు సీతకుం, జెప్పిరి.
ఆవానరునితోఁగకునిప్పుముట్టించి, య అని, తాత్పర్యము.

శ్రీత్వా తద్వచనం కూర మాత్మాపహరణోపమమ్. ౨౬
వై డేహీ శోకసంతప్తా హుతాశన ముపాగమత్

టీక॥ వై డేహీ=సీత; కూరం=భు బడినదై; హుతాశనం=అగ్నిహోత్రు
యంకరమయిన ; ఆత్మాపహరణోప ని; ఉపాగమత్=ఉపాసించెను.
మం=ప్రాణంబులయపహరించుటతోఁ నీతాడేవి , కూరంబగునామాట
బోలి-గల; తత్=ఆ; వచనం= మా నువిని, తనప్రాణంబులనపహరించినట్లు
టను; శ్రుత్వా=విని; శోకసంతప్తా= పరమదుఃఖంబునొంది, యగ్నిహోత్రు
దుఃఖముచేమిగిలి-లియుఁ దపింపఁజేయఁ నుపాసించెను. అని, తాత్పర్యము,

మంగళాభిముఖే తస్య సా తదా౭సీ న్మహాకపిః. ౨౭

టీక॥ సా=అసీతాడేవి; తదా=అ అయినది.
ప్పుడు; తస్య=ఆ; మహాకపిః= పెద్ద అప్పు, డాసీతాడేవి , యాహను
కోఁతయై నహనుమంతునకు ; మంగ మంతునకు, మంగళంబొనగూపఁగో
ళాభిముఖే= మంగళమునకైదురైనది , రినది. అని, తాత్పర్యము.
మంగళముగలిగింపఁగోరునది; అసీత్=

ఉపతస్థే విశాలాక్షీ ప్రయతా హవ్యవాహనమ్

టీక॥ విశాలాక్షీ= వెడల్పులయిన విశాలంబులగునేత్రంబులుగలసీతా
కండ్లుగలసీతాడేవి; ప్రయతా=పరిశు డేవి, పరిశుద్ధంబగుమనంబుననగ్నిహో
ద్ధురాలై; హవ్యవాహనం = అగ్ని త్రునుపాసించినది.
హోత్రుని; ఉపతస్థే= ఉపాసించి అని, తాత్పర్యము.
నది.

యద్యస్తి పతిశుక్రామో యద్యస్తి చరితంతపః. ౨౮
యదిచాస్త్యై కపత్వీత్వం శీతో భవ హనుమతః

టీక॥ పతిశుక్రామో = పతిశేవ ; అ వాఁడవు; భవ = అగుము.
స్తియది = ఉండునేని; చరితం = చేయఁబ నేనుబరిశేవచేసియుందునేని , త
దిన; తపః = తపస్సు; అ స్తియది = ఉం పంచాచరించియుందునేని , నాకుఁబా
డునేని; ఏకపత్నీత్వంచ = ప్రాతివ్రత్య తివ్రత్యంబుగలదేని , హనుమంతునకుఁ
మును; అ స్తియది = ఉండునేని; హను జల్లగానుండుము. అని, తాత్పర్యము.
మతః = హనుమంతునకు; శీతః = చల్లని

యది కించిదనుక్రోశ స్తస్య మయ్యస్తి ధీమతః.
యదివా భాగ్యశేమో మే శీతో భవ హనుమతః

టీక॥ ధీమతః = అధికమైనబుద్ధిగల ; చల్లనివాఁడవు; భవ = అగుము.
తస్య = ఆరామునకు; మయి = నాయం బుద్ధిమంతుండగు రామునకు , నా
దు; కించిదనుక్రోశః = కొంచెముదయ; యంచేమైనఁ గొంచెముదయ యుండు
అ స్తి (అధ్యాహృతము) యది = ఉ నేని, సేవింకమీదఁగొంచెమైనను భాగ్య
డునేని; మే = నాకు; భాగ్యశేమోవా = ముఁబొందవలసియుండునేని , హను
భాగ్యముయొక్కమిగతయైనను; అ మంతునకుఁజల్లఁగానుండుము.
స్తి (అధ్యాహృతము) యది = ఉండునేని; అని, తాత్పర్యము.
హనుమతః = హనుమంతునకు; శీతః =

యది మాం వృత్తసంపన్నాం తత్సమాగమలాలసామ్. ౩౦
స విజానాతి ధర్మాత్మా శీతో భవ హనుమతః

టీక॥ ధర్మాత్మా = ధర్మబుద్ధిగ లాలసాం = ఆరామునితోఁగూడుటయం
ల; సః = ఆరాముండు; మాం = నన్ను; దధి కేచ్చగలదానిఁగాను ; విజానాతి
వృత్తసంపన్నాం = మంచియాచారము యది = ఎఱుంగునేని; హనుమతః =
తోఁగూడినదానిఁగాను; తత్సమాగమ హనుమంతునకు; శీతః = చల్లనివాఁడవు;

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందరకాండము. ౧౦౧౧

స ౫౩

భవ=అగుము.

నేను, బాతివ్రత్యంబువదల కున్నాననియు, రామునిఁబొందవలెననియేవగచుచున్నాననియు, ధర్మాత్ముండగు

రాముండు, తలంచియుండునేని, హనుమంతునకుఁజల్లఁగానుండుము. అని, తాత్పర్యము.

యదిమాం తారయేదార్య స్సుగ్రీవ సృత్యసంగరః. ౩౧
అస్మా ద్దుఃఖాంబుసంరోధా చ్చీతో భవ హనూమతః

టిక||అర్యః=పూజ్యుండును ; సత్యసంగరః=అబద్ధముకాని ప్రతిజ్ఞగలవాఁడునగు; సుగ్రీవః=సుగ్రీవుఁడు; అస్మాత్=ఈ; దుఃఖాంబుసంరోధాత్=దుఃఖసముద్రముననుండి; మాం=నన్ను ; తారయేద్యది = దాఁటించు నేని; హనూమతః=హనుమంతునకు; శీతః =

చల్లనివాఁడవు; భవ=అగుము. పూజ్యుండును సత్యప్రతిజ్ఞుండునగు సుగ్రీవుండు, నాకిప్పుడు గలిగియున్న దుఃఖంబుపోఁగొట్టునేని, నీవు, హనుమంతునకుఁ జల్లఁగానుండుము. అని, సీతాదేవి, యగ్నిహోత్రునిం బ్రాథికం చినది. అని, తాత్పర్యము.

తత స్తీర్ణా చిశ రవ్యగ్రః ప్రదక్షిణశిఖో నలిః. ౩౨
జజ్వాల మృగశాబాహ్యై శ్శంసన్నివ శివం కపేః

టిక||తతః=అటుపిమ్మట; అనలిః=అగ్నిహోత్రుఁడు; మృగశాబాహ్యైః=జింకపిల్లయొక్క-కండ్లవంటికండ్లుగలసీతాదేవికి; కపేః=హనుమంతునియొక్క; శివం=మేలును; శంసన్నివ=చెన్నవాఁడువలె; తీర్ణార్చిః=తీర్ణములయినమంటలుగలవాఁడై, యధికములయినమంటలుగలవాఁడై, యథుట; అవ్యగ్రః = ఏమటు

పాటులేనివాఁడై; ప్రదక్షిణశిఖః=ప్రదక్షిణజ్వాలలుగలవాఁడై; జజ్వాల=జ్వలించెను. అంత, హనుమంతునితోఁకయందలి యగ్నిహోత్రుండు, సీతకు, హనుమంతునకుభయంబులేదని తెల్పుచుండత్తఱుంబున, సధికంబులగు ప్రదక్షిణజ్వాలలతో, జ్వలించెను. అని, తాత్పర్యము.

హనుమజ్జనక శ్చాపి త్రుచ్ఛా నలయుతో నలిః. ౩౩

౧౦౧౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౩

వవా స్వాస్త్యకరో దేవ్యాః ప్రాల్లేయానిలశీతళః

టిక॥హనుమజ్జనకః=హనుమంతుని	డై;వవా=వీచెను.
తండ్రియును;పుచ్చానలయుతః=తోక	హనుమంతునితోకయందలియగ్ని
యందలి యగ్నిహోత్రముతోఁగూడిన	హోత్రముతోనున్న, యతనితండ్రియ
వాఁడునగు;అనిలశ్చాపి= వాయువును;	గువాయు దేవుండును, సీతాదేవికి నెమ్మ
ప్రాల్లేయానిలశీతళః=మంచుగాలివలె	దిగలుగుటకై, మంచుగాలివలె జల్ల
జల్లనివాఁడై; దేవ్యాః = సీతాదేవికి;	గా,వీచెను. అని, తాత్పర్యము.
స్వాస్త్యకరః = నెమ్మదిసేయువాఁ	

దహ్యమానే చ లాంగూలే చింతయామాస వానరః. ౩౪

టిక॥లాంగూలే=తోక; దహ్యమా	అట్లు, తనతోకదహింపఁబడుచుం
నే=దహింపఁబడుచుండఁగా; వానర	డుటంజూచి, హనుమంతుండిట్లని, చిం
శ్చ=హనుమంతుండును; చింతయామా	తించెను. అని, తాత్పర్యము.
స=ఆలోచించెను.	

ప్రదీప్తాగ్ని రయం కస్తాన్న మాం దహతి సర్వతః

టిక॥అయం=ఈ; ప్రదీప్తః=మండుచు	నాతోకయందు, నిప్పు, మండుచు
న్న; అగ్నిః=నిప్పు; కస్తాత్=ఎందువలన;	న్నది; ఇది, నన్నంతటను దహింపకున్న
మాం=నన్ను; సర్వతః=అంతటను; న	దేల? అని, తాత్పర్యము.
దహతి=కాల్చుచు?	

దృశ్యతే చ మహాజ్వాలః కరోతి న చ మే రుజమ్. ౩౫

టిక॥అయం (అధ్యాహృతము) =	బాధనుం గూడ ; నకరోతి = భేయ
ఈనిప్పు; మహాజ్వాలశ్చ=అధికములయి	కున్నది.
నమంటలుగలదిగాను; దృశ్యతే= చూ	ఈనిప్పు, పెనుమంటలుగల్గి యున్న
డఁబడుచున్నది. మే=నాకు; రుజంబ=	ది; అయినను, నాకుఁ గొంచెమయిన

ను, బాధగల్గింపకున్నది! అని, తాత్పర్యము.

శిశిరస్యే వ సంపాతో లాంగూలాగ్రే ప్రతిష్ఠితః

<p>టీక॥ అయం (అధ్యాపృతము) = ఈయగ్నిహోత్రము; శిశిరస్యః = చల్లని పదార్థముయొక్క; సంపాతభవః = సమూహమువలె; లాంగూలాగ్రే = తోకకొనయందు; ప్రతిష్ఠితః = ఉన్నది.</p>	<p>ఈయగ్నిహోత్రము, నావాలాగ్రమునందు, జల్లనిదగువందనము మొదలగువానిసమూహముంబోలె, జల్లగా నున్నది. దీనికేమికారణము? అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

అథవా త దిదం వ్యక్తం య ద్భవం శ్లవతా మయా. ౩౬

రామప్రభావా దాశ్చర్యం పర్వత స్ఫురితాం పతా

<p>టీక॥ అథవా = అటుకాడేని; యత్ = ఎందువలన; శ్లవతా = దాటుచున్న; మయా = నాచేత ; రామప్రభావాత్ = రామునిప్రభావమువలన ; స్ఫురితాం = నదులకు ; పతా = ప్రభువైన సముద్రమునందు ; పర్వతః = కొండయినెడు ; ఆశ్చర్యం = ఆశ్చర్యము ; దృష్టః = చూడబడినదో ; తత్ = అందువలన ; ఇదం = ఇది ; వ్యక్తం = స్పష్టము.</p>	<p>అటుకాడేని, దీనికిఁ గారణమిప్పుడు స్పష్టమయినది; నేనుసముద్రంబు దాటునపుడు, సముద్రంబులో నాశ్చర్యంబుగానొక్కపర్వతంబుఁ జూచితిని గదా! అందుకు రాముని ప్రభావమేగదా కారణము! అందువలన, నిప్పుడు నాకు నిప్పుచల్లగా నుండుటకును, రామునిప్రభావమేకారణము. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

యది తావత్సముద్రస్య మైనాకస్యచ ధీమతః. ౩౭

రామాధాం సంభ్రామ స్తద్భ కిం మగ్ని నాకరివ్యతి

<p>టీక॥ సముద్రస్య తావత్ = సముద్రమునకును; ధీమతః = మంచిబుద్ధిగల; మైనాక = రామాధాం = రామునికొఱకు; తద్భక్ =</p>	<p>స్వచ = మైనాకపర్వతమునకును; రామాధాం = రామునికొఱకు; తద్భక్ =</p>
--	--

<p>అట్టి; సంభ్రామోయది=త్వరగల్గునేని; మైనాకుండును, రామునకు మేలు సేయ అగ్ని: = అగ్ని హోత్రుండు; సంభ్రా వలెనని, యంతదూరముత్వరపడినారు మం(అధ్యాహృతము)-త్వరను; కిం- గదా! ఇంక, నగ్ని హోత్రుండుమాత్ర ఎందుకు; పకః పక్వతి=చేయఁడు? ము, రామునకు మేలు సేయ నేలయత్నిం సముద్రుండును బుద్ధిమంతుండునగు పఁడు? అని, తాత్పర్యము.</p>	
---	--

సీతాయా శ్వానృశంస్యేన తేజసా రాఘవస్య చ. ౩౮
పితృశ్చ మమ సఖ్యేన న మాం దహతి పావకః

<p>టిక సీతాయాః = సీతా దేవియొక్క; ఆనృశంస్యేనచ=దయచేతను; రా ఘవస్య=రామునియొక్క; తేజసాచ= భావంబువలనను, నాతండ్రియగు వా ప్రభావముచేతను; మమ=నాయొక్క; యుదేవునకితండు స్నేహితుండగుటవ పితృః = తండ్రియైనవాయు దేవుని లనను, ఈయగ్ని హోత్రుండునన్నద యొక్క; సఖ్యేనచ=చెలిమిచేతను; పా హింపకున్నాడు. అని, హనుమంతుం వకః=అగ్ని హోత్రుండు; మాం= న దు, చింతించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>	<p>న్న; నదహతి=దహింపకున్నాడు. సీతా దేవిదయవలనను, రామునిప్ర భావంబువలనను, నాతండ్రియగు వా యుదేవునకితండు స్నేహితుండగుటవ లనను, ఈయగ్ని హోత్రుండునన్నద హింపకున్నాడు. అని, హనుమంతుం దు, చింతించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

ధూయ స్స చింతయామాస ముషూతం కపికుంజరః. ౩౯

<p>టిక నః=ఆ; కపికుంజరః = వానర శ్రేష్ఠుండగు హనుమంతుండు ; ధూ తుండు, మఱి, నాపైఁజేయవలసినకా యః=మఱి; ముషూతం=కొంచె ర్యమునుగుటించి, కొంచెముసేపాలో ముసేపు; చింతయామాస=ఆలోచిం చించెను. అని, తాత్పర్యము. చెను.</p>	<p>వానరోత్తముండగు, నాహనుమం తుండు, మఱి, నాపైఁజేయవలసినకా ర్యమునుగుటించి, కొంచెముసేపాలో చించెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఉత్పపాతాథ వేగేన ననాదచ మహాకపిః

<p>టిక అథ = అటుపిమ్మట; మహాక పిః = పెద్దకోతియైనహనుమంతుం</p>	<p>దు; వేగేన=వేగముచేత; ఉత్పపాత=ఎ గిరిను; ననాదచ=అఱిచెను.</p>
---	---

శ్రీమద్రామానుజము * సుందరకాండము. ౧౦౧౫

౪౫౩

అంతఃపానుమంతుండు, వేగంబున అని, తాత్పర్యము.
అగిరి, సింహనాదముచేసెను.

పురద్వారం తత శ్రీమాన్ శైలశృంగమిహో న్నతమ్. ౪౦
విభక్తరక్షస్సంబాధ మాససాదా నిలాత్మజః

టీక|| తతః = అటుపిమ్మట; శ్రీ = దియునగు; పురద్వారం = పట్టణద్వార
మాన్ = కాంతిమంతుండగు; అనిలాత్మ మను; అససాదా = పొందెను.
జః = వాయుచేవునకొడుకయిన హను అంతః, శ్రీమంతుండగు హనుమంతుం
మంతుండు; ఉన్నతం = పొడవైన; శైల డు, పర్వతశీఖరంబులతోలెనున్నతంబు
శృంగమిహో (స్థితం) = పర్వతశీఖరమువ సురాక్షససంచారంబులేనిదియునగు ప
లెనున్నదియును ; విభక్తరక్షస్సంబా ట్టణద్వారంబులచేరెను.
ధం = పోయిన రాక్షసులసంచారముగల అని, తాత్పర్యము.

స భూత్వా శైలసంకాశః క్షణేన పున రాత్తవాన్. ౪౧
హ్రస్వతాం పరమాం ప్రాప్తా బంధనాన్య వశాతయత్

టీక|| శైలసంకాశః = పర్వతముతో త్వా = అయి; బంధనాని = కట్టులను; అవ
సమానుడను; అత్తవాన్ = అధికమ శాతయత్ = వదలించుకొనెను.
యిన ధైర్యముగలవాడనగు; సః = అ పర్వతాకారుండగుమహాధైర్యశా
హనుమంతుండ; పునః = మఱియు; క్షణే లియునగునా హనుమంతుండు, క్షణంబు
న = క్షణముచేత; పరమాం = మిక్కిలి-న, మిక్కిలి-లియుంజిన్నరూపము వహిం
యధికమయిన; హ్రస్వతాం = పొట్టియ చి, బంధంబులన్నియువదలించుకొనెను.
గుటను; ప్రాప్తః = పొందినవాడు; భూ అని, తాత్పర్యము.

విముక్త్యా భవచ్ఛ్రీమాన్ పునః పర్వత సన్నిభః. ౪౨
ఏక్షమాణశ్చ దద్యతే పరిఘం తో రణాశ్రితమ్

టీక|| శ్రీమాన్ = కాంతిమంతుండగు హనుమంతుడు; విముక్తశ్చ = విడు

౧౦౧౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౩

వఁబడినవాఁడైనంతనె ; పునః=మఱల;	శ్రీమంతుండగుహనుమంతుండు, బం
పర్వతసన్నిభః= కొండతోఁబోల్చి-గల	ధంబులు వదలించుకొన్నంతనె, మఱలఁ
వాఁడు; అభవత్= ఆయెను. వీక్షమా	బర్వతాకారంబువహించి, నలుదిక్కు
ణశ్చ=చూచుచును; తోరణాశ్రితం=	లంబించి, బహిర్ద్వారంబునవేసేయు
బహిర్ద్వారమునొందిన; పరిఘం=	న్ననొక్క-యినుపగుదియంగనెను.
ఇనుపగుదియను ; దద్యశే=చూచెను.	అని, తాత్పర్యము.

స తం గృహ్య మహాబాహుః కాలాయసపరిష్కృతమ్. ౪౩
రక్షిణస్తాః పునస్సర్వాః సూదయామాస మారుతిః

టీక!! మహాబాహుః= పెద్దచేతులు	లను; సర్వాః= అందఱను; సూదయా
గల; సః=ఆ, మారుతిః=వాయుదేవు	మాన=చంపెను.
నికుమారుండగుహనుమంతుండు; కాలా	మహాబాహుండును వాయుదేవునికు
యసపరిష్కృతం=ఇనుముతోఁజేయఁబ	మారుండునగు, నాహనుమంతుండు, ఆ
డిన; తం=ఆగుదియను ; గృహ్య (గృ	యినుప గుదియంజేకొని , మఱల, ద
హిత్యా)=తీసికొని; పునః= మఱల ;	నకుఁగావలియున్న రాక్షసులనందఱం
తాః=ఆ; రక్షిణః=రక్షించురాక్షసు	జంపెను. అని, తాత్పర్యము.

స తాన్నిహత్వా రణచండవిక్రమ్
స్సమీక్షమాణః పునరేవ లంకామ్. ౪౪
ప్రదీప్తలాంగూలకృతార్చిమాళీ
ప్రకాశతాదిత్య ఇవాచిమాళీ

టీక!! రణచండవిక్రమః=యుద్ధమునం	ట్టణమును; సమీక్షమాణః=చూచుచు ;
దుభయంకరమయిన పరాక్రమముగల;	ప్రదీప్తలాంగూల కృతార్చిమాళీ =
సః=ఆహనుమంతుండు; తాః=ఆరా	(ప్రదీప్తలాంగూలకృతార్చిమాళీ)=
క్షుసులను; నిహత్వా(నిహత్య)=చంపి;	మండుచున్నతోకచేఁ జేయఁడిన జ్వ
పునరేవ=మఱలనే; లంకాం=లంకాప	లలపక్షి- గలవాఁడై ; అర్చిమాళీ

(అర్చిత్తాల్) = కిరణంబులప జ్ఞిగల; ఆ ను, దోకయందలియగ్నిజ్వాలలచేగ
దిత్యభవ = సూర్యుడువలె; ప్రకాశత ప్పబడినవాడగుటంచేసి, కిరణసమూ
(పా)కాశత = ప్రకాశించెను. హంబులం గప్పబడియుండుసూర్యుని
యొద్దంబునభయంకరంబగుపరాక్ర పోల్కిం, బ్రకాశించెను.
మముగలయాహనుమంతుండు, ఆరా అని, తాత్పర్యము.
క్షునులంజంపి, మఱిలంకతట్టుచూచుచు

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే;
సుందరకాండే, త్రిపంచాశస్సగః.

ఇది, స్పష్టార్థము,
ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర)
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండత్రిపంచాశస్సగః టీక,
ముగిసినది.

అ

చతుఃపంచాశస్సగః ప్రారంభః.

వీక్షమాణ స్తతో లంకాం కపిః కృత మనోరథః
వధామానసముత్సహః కార్యశేష మచింతయత్. ౧

టీక||తతః=అటుపిమ్మట; కపిః=హ తయత్=అలాచించెను.
నుమంతుండు; కృతమనోరథః=చేయఁబ అంతనట్లుహనుమంతుండు, తనకో
డినకోర్కులుగలవాడై; లంకాం=లం రు-లందీచుకొని, లంకంబాచుచు, ను
కను; వీక్షమాణః=చూచుచు; వధా త్సహంబంతకంతకువృద్ధిబొంద, "నిం
మానసముత్సహః=వృద్ధిబొందుచు కనేమిచేయవలసినది" అని, యాలో
న్నయుత్సాహముగలవాడై; కార్యశే చించెను. అని, తాత్పర్యము.
షం=కార్యముయొక్కమిగతను; అచిం

౧౦౧౫ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౪

కిన్నుఖిల్యవశిష్టం మే కతవ్య మిహ సాంప్రతమ్
య దేహం రక్షసాం భూయ స్సంతాపజననం భవేత్. ౨

టిక॥ ఇహ=ఇచ్చట; సాంప్రతం=ఇ	తవ్యం=చేయఁబడవలసినది; కిన్నుఖి
ష్టమి; యత్=ఏది; ఏహం=ఈ; రక్ష	ల్యవశిష్టం=ఏమిమిగిలియున్నది.
సాం=రాక్షసులకు; భూయః= అధి	ఈ రాక్షసులకేది యింక నధికము
కిముగా; సంతాపజననం= దుఃఖముగ	గాఁగవ్వముగలిగించునో, అట్టి కార్యము,
ల్పించునది; భవేత్=అగునో; తత్ (అ	ఇప్పుడిచ్చట, నేనింక నేమైనఁ జేయవలసి
ధ్యాహృతము)=అట్టిది; మే=నాకు; క	యున్నదాయేమి? అని, తాత్పర్యము.

జనంతావ త్వమథితం ప్రకృష్టా రాక్షసా హతాః
బలైకదేశః త్షపిత శ్శేషం దుగ్ధవిनाశనమ్. ౩

టిక॥ వనంతావత్= అశోకవనము	పఁజేయుట; శేషం=మిగిలియున్నది.
మాత్రము; ప్రమథితం= విలువఁబడిన	అశోకవనము విఠిచినాను; ఉత్తము
ది. ప్రకృష్టాః=శ్రేష్ఠులయిన ; రాక్ష	లగు రాక్షసులం గొందఱు జంపినాను;
సాం=రాక్షసులు; హతాః=చంపఁబ	నైన న్యములఁగొంత భాగమును నశింపఁ
డినారు. బలైకదేశః= నైస్యమునందొక	జేసినాను; ఇంక నీవట్టణదుగ్ధమును న
భాగము; త్షపితం=నశింపఁ జేయఁబడిన	శింపఁజేయవలసినది , యొకటి మిగిలి
ది. దుగ్ధవిनाశనం=కోటయొక్క-నశిం	యున్నది. అని, తాత్పర్యము.

దుగ్ధే విनाశితే కమః భవే త్సుఖపరిశ్రమమ్

టిక॥ దుగ్ధే=కోట; విनाశితే= న	నేనిదుగ్ధంబును నశింపఁజేయుదు
శింపఁజేయఁబడఁగా; కమః = కార్య	నేని, సముద్రము దాఁటుట మొదలగు కా
ము; సుఖపరిశ్రమం = సుఖకరమయిన	ర్యములందు నేనుబడిన శ్రమము, సఫలమ
యాయాసముగలది; భవేత్=అగును.	గును. అని, తాత్పర్యము.

అప్రయత్నేన కార్యే స్త్రిక మమ స్యా త్సఫల శ్రమః. ౪

శ్రీమద్రామాయణము*సుందర కాండము. ౧౦౧౯

స ౫౪

టిక॥అల్పయత్నేన = స్వల్పప్రయత్నముచేత; కార్యే = చేయఁదగిన; అస్త్రిక = ఈ పనికాఁగా; మమ = నాయొక్క; శ్రమః = ప్రియాసము; సఫలః = ఫలముతోఁగూడినది; ప్యాత్ = అగును.

ఈదుగఁనాశనంబును, సులభముగా నేచేయఁదగియున్నది; దీనిజేయుదునేని, నాశ్రమంబంతయు, సఫలంబగును. అని, తాత్పర్యము.

యో హ్యయం మమ లాంగూలే దీప్యతే హవ్యవాహనః

అస్య సంతర్పణం న్యాయ్యం కతుః మేభి గృహేనాత్మైః. ౫

టిక॥యః = ఏ ("హి" అనునదిపాదపూరణార్థము); అయం = ఈ; హవ్యవాహనః = అగ్నిహోత్రుఁడు; మమ = నాయొక్క; లాంగూలే = తోకయందు; దీప్యతే = మండుచున్నాఁడో; అస్య = ఈయగ్నిహోత్రునియొక్క; ఏభిః = ఈ; గృహేనాత్మైః = ఇండ్లలోను

త్రమంబులగువానిచేత; సంతర్పణం = తృప్తిబొందించుట; కతుః = చేయుటకు; న్యాయ్యం = యుక్తమయినది. నాతోకయం దగ్నిహోత్రుండు మండుచున్నాఁడే; ఇతనికియు త్రమ గృహంబులచేదృప్తిసేయుటయు క్తము. అని, తాత్పర్యము.

తతః ప్రదీప్తలాంగూల స్సవిద్య దివతో యదః

భవనాగ్రేషు లంకాయా విచచార మహాకపిః. ౬

టిక॥తతః = అటుపిమ్మట; ప్రదీప్తలాంగూలః = మండుచున్నతోకగలవాఁడును, కాపుననే; సవిద్యతే = మెఱపులతోఁగూడిన; తోయదభవ (స్థితః) = మేఘమువలెనున్నవాఁడునగు; మహాకపిః = హనుమంతుండు; లంకాయాః = లంకాపట్టణముయొక్క; భవనాగ్రేషు =

ఇండ్లపైభాగములందు; విచచార = జరిగెను. అంత, హనుమంతుండు, మండుచున్నవాలంబుతో, మెఱపుగల మేఘంబుకై వడిభాసిల్లుచు, లంకాపట్టణంబు నందలి, యిండ్లపై, సంవరించెను. అని, తాత్పర్యము.

గృహం ద్వహం రాక్షసానా ముద్యానానిచ వానరః
వీక్షమాణో హ్యసంత్రస్తః ప్రాసాదాంశ్చ చచార సః ॥ ౭

టీక సః=ఆ;వానరః = హనుమంతుడు; ఉద్యానానిచ = ఉపవనంబులను; ప్రాసాదాంశ్చ = మేడలను; వీక్షమాణః = చూచుచు; అసంత్రస్తః = భయపడి నివాఁడై; రాక్షసానాం = రాక్షసులయొక్క; గృహం = ఇంటనుండి; గృహం =	ఇంటిని గూచి; చచారహి = తిరిగి నగదా! ఆహనుమంతుండు, ఉద్యానవనంబులను ద్రాసాదంబులనుంజూచుచు, నిర్భయంబుగా, రాక్షసులయిండ్లన్నియుండిరిగను. అని, తాత్పర్యము.
--	---

అపల్లుత్య మహావేగః ప్రహస్తస్య నివేశనమ్
అగ్నిం తత్ర స నిక్షిప్య శ్వసనేన సమో బలి. ౮
తతో న్య త్పుష్టవే వేత్త మహాపార్శ్వస్య వీర్యవాక్

టీక మహావేగః = అధికమయిన వేగముగలవాఁడును; శ్వసనేన = వాయువుతో; సమః = సమానుఁడును ; బలి = అధికమయిన బలముగలవాఁడును; వీర్యవాక్ = అధికమయిన పరాక్రమముగలవాఁడునగు; సః = ఆహనుమంతుఁడు; ప్రహస్తస్య = ప్రహస్తునియొక్క; నివేశనం = గృహమును గూచి; అపల్లుత్య = విగిరి; తత్ర = అచ్చట; అగ్నిం = నిప్పును; నిక్షిప్య = ఉంచి; తతః = అటుపిమ్మట; అన్యత్ = మ	టియొక్క టైన; మహాపార్శ్వస్య = మహాపార్శ్వనియొక్క; వేత్త = ఇంటిని గూచి; పుష్టవే = ఎగిరెను. మహావేగుండును, వాయు దేవునితో సమానుండును, బలవంతుండును, బరాక్రమశాలియునగు నాహనుమంతుండు, ప్రహస్తునియింటిపై కెగిరి, యచ్చటనిప్పు ముట్టించి, యంత, మహాపార్శ్వనియింటిపై కెగిరెను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

ముమోచ హనుమా నగ్నిం కాలానలిఖోపమమ్. ౯

టీక||హనుమాన్ = హనుమంతుండు ; కాలానలిఖోపమం = కాలాగ్ని

శ్రీమద్రామాయణము * సుందరకాండము. ౧౭౬౧

స ౫౪

జ్వాలతోఁబోలిగిగల; అగ్నిం=నిప్పును; ర్మ్యవంతుఁడ, గాలాగ్నిజ్వాలంబోలినయ
ముమోచ=విడిచెను. గ్నిశైవాత్రంబుదరికొల్పెను.

హనుమంతుండు, అంతమహాపా అని, తాత్పర్యము.

వజ్రదక్షిణ్యక తదా పుష్పవే స మహాకపిః
శుకస్యచ మహాలేజా స్సారణస్యచ ధీమతః. ౧౦

టీక॥ మహాలేజాః = అధికమయినప నుగూచిక; పుష్పవే=ఎగిరెను.
రాక్రమముగల; మహాకపిః = పెద్దకోతి అంత, మహాపరాక్రమశాలియగు
యగు; సః = ఆహనుమంతుండు; తదా = నాహనుమంతుండు, వజ్రదంష్ట్రునియిం
అప్పుడు; వజ్రదంష్ట్రస్యచ = వజ్రదం టికిని, శుకునిగృహంబునకును, బుద్ధిచం
ష్ట్రునియొక్కయు; శుకస్యచ = శుకుని తుండగుసారణునిగృహంబునకు, నేగిరి,
యొక్కయు-ధీమతః = బుద్ధిమంతుండ యాగృహంబులకు, నిప్పుముట్టిం చెను.
గు; సారణస్యచ = సారణునియొక్క అని, తాత్పర్యము.
యు; వేశ్మాని(అధ్యాహృతము)-ఇండ్ల

తథా ఇంద్రజితో వేశ్మదదాహ హరియూధపః

టీక॥ హరియూధపః = వానరస డఃదదాహ=కాల్చెను.
మూహమును బాలించునట్టి హనుమం అట్లు, వానరోత్తమండగు హను
తుండు; తథా=అట్లు; ఇంద్రజితః=ఇం మంశుండు, ఇంద్రజిత్తుగృహంబును; ద
ద్రజిత్తుయొక్క; వేశ్మచ=ఇంటినింగూ హించెను. అని, తాత్పర్యము.

జంబుమాలే స్స మాలేశ్వరదాహ భవనం తతః. ౧౧

టీక॥ సః(అధ్యాహృతము) = ఆహ వనం=ఇంటిని; దదాహ=కాల్చెను.
నుమంతుండు; తతః=అటుపిమ్మట; జం అంత, హనుమంతుండు, జంబుమా
బుమాలేః = జంబుమాలియొక్కయు; లియునుమాలియునను వారల గృహం
సుమాలేశ్వ=సుమాలియొక్కయు; భ బులదహించెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిపదాండ్రటీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౪

రశ్మికేతోశ్చ భవనం సూర్యశత్రో స్తథైవచ
హాస్వకణస్య దంష్ట్రస్య రోమశస్యచ రక్షసః. ౧౨
యద్ధో న్నత్తస్య మత్తస్య ధ్వజగ్రీవస్య రక్షసః
విద్యుజ్జిహ్వస్య ఘోరస్య తథాహ స్తి ఋఖస్యచ. ౧౩
కరాశస్య పిశాచస్య శోణితాక్షస్య చైవహి
కుంభకణస్య భవనం మకరాక్షస్య చైవహి. ౧౪
యజ్ఞశత్రోశ్చ భవనం బ్రహ్మశత్రో స్తథైవచ
నరాంతకస్య కుంభస్య సికుంభస్య దురాత్మనః. ౧౫
వజ్రయిత్వా మహాలేజా విభీషణ గృహంప్రతి
క్రమమాణః క్రమేణైవ దదాహ హరిపుంగవః. ౧౬

టీక॥ మహాలేజాః = అధికమయిన త్తుండనువానియొక్కయు; మత్తస్య = పరాక్రమముగల; హరిపుంగవః = వా మత్తుండనువానియొక్కయు; ధ్వజగ్రీ నరశ్రేష్ఠుండగుహనుమంతుండ; క్రమే వస్య = ధ్వజగ్రీవుండను; రక్షసః = రా ణైవ = వరుసచేతనే; క్రమమాణః = త్తునునియొక్కయు; ఘోరస్య = భయం తరుగుచు; విభీషణగృహం = విభీషణ కరుండయిన; విద్యుజ్జిహ్వస్య = విద్యుజ్జి హ్వనియొక్కయు; తథా = అట్లు; హ నింటిని; ప్రతివర్జయిత్వా = విడిచి; రశ్మి స్తిముఖస్యచ = హస్తిముఖుండనురా కేతోః = రశ్మికేతువను రాక్షసునియొ త్తునునియొక్కయు; కరాశస్య = కరా క్క; భవనంచ = ఇంటిని; తథైవ = అ ళ్లె; సూర్యశత్రోః = సూర్యశత్రువను పుండనువానియొక్కయు; పిశాచస్య = పిశాచుండనువానియొక్కయు; శోణితాక్షస్యచైవహి = శోణితాక్షుండను వానియొక్కయు; భవనాని (అధ్యా హృతము) చ = ఇంటిని; హ్రస్వకణస్య = హ్రస్వకణుండను వానియొక్క యు; దంష్ట్రస్య = దంష్ట్రుండను రాక్ష సునియొక్కయు; రోమశస్య = రోమ శుండను; రక్షసశ్చ = రాక్షసునియొక్క యు; యద్ధోన్నత్తస్య = యద్ధోన్న చైవహి = మకరాక్షునియొక్కయు; భ

వనం(అధ్యాహృతము) = ఇంటిని; యజ్ఞశత్రోః = యజ్ఞశత్రువుయొక్క; భవనం=ఇంటిని ; తద్దైవ = అల్లె; బ్రహ్మశత్రోః=బ్రహ్మశత్రువుయొక్క; భవనం (అధ్యాహృతము) చ= ఇంటిని; నరాంతకస్య=నరాంతకునియొక్కయు; కుంభస్య=కుంభునియొక్కయు; దురాత్మనః = దుష్టబుద్ధిగల; నికుంభస్య = నికుంభునియొక్కయు; భవనాని (అధ్యాహృతము) = ఇండ్లను; దదాహ=కాల్చెను.

మహాపరాక్రమశాలియు వానరోత్తములడునిగు, హనుమంతుండట్లు ; క్రమంబున, బ్రతిగృహంబును దిరుగుచువిభీషణునింటినిమాత్రము విడిచి , రక్షి కేతువు గృహంబును, సూర్యశత్రు

భవనంబును , ప్రాప్య కణాని యాలయంబును, దంష్ట్రునిలయంబును , రోమశుండను రాక్షసుని మందిరంబును, యుద్ధోన్మత్తునిపదనంబును మత్తునియాలయంబును , ధ్వజగ్రీవుని సద్దంబును, భయంకరుండగు విద్యజ్ఞిహ్వనివేత్తంబును, హస్తీముఖుని నివేతనంబును, గరాళవిశాచులనికేతనంబులను, శోణితాక్షునిగృహంబును , గుంభకణానిమందిరంబును, మకరాక్షునిభవనంబును, యజ్ఞశత్రుబ్రహ్మశత్రువులసద్దంబులను , నరాంతకునివేత్తంబును; గుంభునినికేతనమును, దురాత్ముండగునికుంభునియావాసంబును, దహించెను. అని, తాత్పర్యము.

తేషు తేషు మహాహేమ భవనేషు మహాయశాః

గృహే వృద్ధిమతామృద్ధిం దదాహ స మహాకపిః ౧౭

టీక॥ మహాయశాః=అధికమయిన కీర్తిగలవాడును; మహాకపిః = పెద్ద కోతియునగు; సః= ఆహనుమంతుడు; మహార్షేషు= శ్రేష్ఠములయినవియును; భవనేషు=సంపదగలవియునగు; తేషు తేషు=ఆయా; గృహేషు=ఇండ్లయందు; బుద్ధిమతాం=అధికమయినసంపదగలరాక్షసులయొక్క; బుద్ధిం= సంప

దను; దదాహ=దహించెను. మహాకీర్తిశాలియగు నాహనుమంతుడు, ఉత్తమంబులగు నాయాగృహంబులందు , అధికంబుగానారాక్షసులు సంపాదించికూర్చిపెట్టుకొన్న , మణిముక్తావరాళాదిసంపదలం, దహించెను. అని, తాత్పర్యము.

౧౦౨౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము
స ౫౪

సవేషాం సమతిక్రవ్య రాక్షసేంద్రస్య వీర్యవాక్
అససా దాథ లక్ష్మీవాక్ రావణస్య నివేశనమ్. ౧౮

టీక॥ వీర్యవాక్ = అధికమయినప	జనియొక్క; నివేశనం=ఇంటిని; అస
రాక్రమముగలవాండ్రు; లక్ష్మీవాక్ =	సాద=పొందెను.
అధికమయినకాంతిగల వాండ్రునగుహ	మహాపరాక్రమశాలియుమహాతేజ
నుమంతుండు; సర్వేషాం=అందఱియొ	శ్శాలియునగుహనుమంతుండు, అట్లు,
క్క; భవనాని (అధ్యాత్మతము) =	రాక్షసులయందఱిగృహంబులందునుని
ఇండ్లు; సమతిక్రవ్య=దాటి; ఆథ=	ప్రముట్టించియంత రాక్షసేశ్వరుండగు
అటుపిమ్మట; రాక్షసేంద్రస్య= రాక్ష	రావణునిగృహంబునకుంబోయెను.
సులకుంబ్రభువైన; రావణస్య=రావ	అని, తాత్పర్యము.

తత సన్న్ధి౯ గృహే ముఖ్యే నానారత్న విభూషితే
మేరుమందర సంకాశే సర్వమంగళశోభితే. ౧౯
ప్రదీప్తమగ్ని ముత్స్యజ్య లాంగూలాగ్రే ప్రతిష్ఠితమ్
ననాద హనుమా న్స్విరో యుగాంతలజదో యథా. ౨౦

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; వీరిః=	తోఁకకొనయందు; ప్రతిష్ఠితం=ఉన్న;
పరాక్రమశాలియగు; హనుమాన్ =	ప్రదీప్తం=మండుచున్న; అగ్నిం=అగ్ని
హనుమంతుండు; నానారత్నవిభూషి	హితమును; ఉత్సృజ్య=విడిచి;యు
తే=నానావిధములయినమణులచేనలం	గాంతలజదోయథా= ప్రళయకాలమే
కరింపఁబడినదియు; మేరుమందరసం	ఘంబువలె; ననాద=అటచెను.
కాశే= మేరుపర్వతముతోనుమందరప	అంతః, బరాక్రమ వంతుండగునా
ర్వతముతోనుసమానమయినదియు; స	హనుమంతుండు, నానావిధమణులచే
ర్వమంగళశోభితే=సమస్తమంగళద్రవ్య	నలంకరింపఁబడినదియు మేరుమందరప
ములచేతఁబ్రకాశమునొందినదియును;	ర్వతంబులకుసాటివచ్చునదియు సమస్త
ముఖ్యే=శ్రేష్ఠమునగు; సన్న్ధి౯=అ; గృ	మంగళద్రవ్యంబులతోనుండునదియు
హే=ఇంటియందు; లాంగూలాగ్రే =	నుత్తమంబునగు, నాగృహంబునకును,

దనతోఁకలో వెలుంగుచున్నసిప్పుముట్టిం హనాదంబుచేసెను.
చి, ప్రళయకాలమేఘంబుకరణి , సం అని, తాత్పర్యము.

శ్వసనేనచ సంయోగా దతివేగో మహాబలః
కాలాగ్ని రివ జజ్జ్వల ప్రావధకత హుతాశనః. ౨౧

టీక॥ హుతాశనః = అగ్నిహోత్ర గ్నిహోత్రుండును, రావణునకుభయం
ము; శ్వసనేన = వాయువుతోడ; సం పడియున్నవారలైనను, ఇప్పుడు, దేవత
యోగాచ్చ = కూడికవలనను; అతివేగః = లకుబలంబు హెచ్చుటనెఱిగి, రావణ
అధికమయినవేగముగలవాఁడై; మహాబ భయంబువిడిచి, యిద్దఱునుంగలయు
లః = అధికమయినబలముగలవాఁడై; కా టంజేసి, యగ్నిహోత్రుండు , మహా
లాగ్నిరివ = ప్రళయకాలమునందలియి వేగంబునుమహాబలంబునుబొంది, ప్ర
గ్నిహోత్రమువలె; జజ్జ్వల = మండె వృద్ధుండై, ప్రలయకాలాగ్నిచందంబు
ను. ప్రావధకత = వృద్ధిబొందెను. సం, బ్రజ్వలించెను.
ఇంతకుమున్నుదివఱకు, వాయువున అని, తాత్పర్యము.

ప్రదీప్త మగ్నిం పవన స్తేఘ శక్త్య స్వచారయత్

టీక॥ పవనః = వాయువు; ప్రదీ వాయువు , మండుచున్న యగ్ని
ప్తం = మండుచున్న; అగ్నిం = అగ్నిని ; హోత్రమును, ఆయాగ్యహంబులపై
స్తేఘ = ఆ; శక్త్యను = ఇండ్లయందు; అ వ్యాపించునట్లు చేయుచుండెను.
చారయత్ = పొందించెను. అని, తాత్పర్యము.

అధూచ్ఛ్వసన సంయోగా దతివేగో హుతాశనః. ౨౨

టీక॥ హుతాశనః = అగ్నిశ్వసన లది; అధూత్ = అయినది.
సంయోగాత్ = వాయువుతోఁజేరికవల వాయువుతోఁబ్బడుటంజేసి, యగ్ని
న; అతివేగః = అధికమయినవేగముగ హోత్రంబతివేగంబున , లంకయంత

౧౦౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౪

యు, వ్యాపించెను. అని, తాత్పర్యము.

తాని కాంచన జాలాని ముక్తామణిమయానిచ

భవనా న్యవశీర్యంత రత్నవంతి మహాంతిచ. ౨౩

టీక॥ కాంచనజాలాని=బంగారువిర్యంత=పడినవి.

కారములయినకిటికీలుగలవియును; ము బంగారుకిటికీలుగలవియు ముక్తామణిమయానిచ=ము త్రైములయొక్క త్నమయంబులును మణులతో నిండినవియు రత్నములయొక్కయు వికారము యును గొప్పవియు సగు నాగృహంబులు; రత్నవంతి= మణులుగలవియు బులు, దహింపఁబడి, నేలంబడినవి, ను; మహాంతిచ=పెద్దవియునగు; తా అని, తాత్పర్యము. ని=ఆ; భవనాని=గృహంబులు; అవశీ

తాని భగ్న విమానాని నిపేతు ర్వసుధాతలే

భవనానీవ సిద్ధానా మంబరా త్పుణ్య సంక్షయే. ౨౪

టీక॥ తాని=ఆ ; భగ్నవిమానాని= పేతు=పడినవి.

విడిగినమేడలు; పుణ్యసంక్షయే = పు అట్లువిడిగినమేడలు, పుణ్యంబునశించునవియుగి-నాశముకాఁగా; సిద్ధా చినపిదప, సిద్ధులవిమానంబులు, నేలంబునాం=సిద్ధులయొక్క; భవనానీవ=ఇండునట్లు, ఆకాశముననుండి, నేలంబులొద్దవలె; అంబరాత్=ఆకాశముననుండి; అని, తాత్పర్యము. డి; వసుధాతలే=భూతలమునందు; ని

సంజక్షే తుముల శృంగో రాక్షసానాం ప్రధావతాం

స్వగృహస్య పరిత్రాణే భగ్నోత్సాహా జితశ్రియామ్. ౨౫

నూన మేషోగ్ని రాయాతః కపిరూపేణ హాశ్చతి

టీక॥ స్వగృహస్య-తనయింటయొక్క; పరిత్రాణే=రక్షించుకొనుటయం

శ్రీమద్రామాయణము#సుందరకాండము. ౧౦౭

స ౫౪

దు; భగ్నోత్సాహాజితశ్రీయాం-
నశించినయుత్సాహమును అధికమయిన
కాంతియును గలవారలును; ప్రధాన
తాం = పరుగులిడుచున్నవారలునగు;
రాక్షసానాం = రాక్షసులయొక్క;
“హా=అయ్యో! ఏషః= ఇతండు; అ
గ్నిః= అగ్నిహోతుడు; కపిరూపే
ణ=వానరరూపముచేత; ఆయాతః =
వచ్చినాడు. నూనం=నిశ్చయము” ఇ
తి=అని; తుములః=దొమ్మియయిన; శ

బ్ధిః=ధ్వని; సంజ్ఞే=పుట్టినది.
అంత రాక్షసులందఱుఁ దమతమ
గృహంబులం గొప్పాడుకొనం జాలక,
భగ్నోత్సాహులై, పరమ దీనులయి,
“అయ్యో, ఇతండు, సాక్షాదగ్నిహో
తుండే, వానరరూపంబుననిచ్చటికి వ
చ్చినాడు; ఇదినిశ్చయము” అని, యా
కొలిపించుచుఁబరుగె త్తిరి.
అని, తాత్పర్యము.

క్రందంత్య సహసాపేతు స్తనంధయథరాస్త్రియుః. ౨౬
కాశ్చి దగ్ని పరీతేభ్యో హమ్యేభ్యో ముక్తమూర్ధజాః

టిక॥ కాశ్చిత్=కొందఱు; స్తనంధయథ
రాః= పాలుత్రాఁగుబిడ్డలందఱ్చియు
న్న; స్త్రియః=స్త్రీలు; క్రందంత్యః =
ఏడ్చుచు; అగ్నిపరీతేభ్యః= అగ్నిహో
త్రముచేవ్యాపింపఁబడిన ; హమ్యే
భ్యః = మేడలనుండి ; ముక్తమూర్ధ
జాః = విడువఁబడినతలవెండ్లుకలుగల

వారలై ; సహసా = తటాలున; పే
తుః=పడిరి.
లేతబిడ్డల నెత్తుకొనియున్న స్త్రీలు
కొందఱు, దహింపఁబడుచుండుమేడల
పైనుండి, రోదనంబుసేయుచు, గొ
ప్పులువీడం, దటాలున, నేలంబడిరి.
అని, తాత్పర్యము.

పతంత్యో రేజిరేభేభ్య స్సాదామిన్య ఇవాంబరాత్. ౨౭

టిక॥ అంబరాత్ = ఆకాశమున
నుండి; పతంత్యః=పడుచున్న(స్త్రీ)లు;
అభేభ్యః=మేఘంబులనుండి ; పతం
త్యః(అధ్యాహృతము) = పడుచున్న;

సాదామిన్యఇవ=మెలుపులువలె; రేజి
రే=ప్రకాశించిరి.
అప్పుడట్లాకాశంబుననుండి పడుచు
న్నయాస్త్రీలు, మేఘంబులనుండిపడు

ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము

స ౫౪

మఱపులుంటోలే, వెలింగిరి. అని, తాత్పర్యము.

వజ్ర విద్రుమ వై ధూర్య ముక్తా రజత సంహితా

విచిత్రా భవనా ధారుస్యందమానా దదర్శసః. ౨౮

టీక॥ సః=ఆహనుమంతుండు ; వ దదర్శ=చూచెను.

జ్రీవిదుమై ధూర్య ముక్తారజతసం
హితా = వజ్రములతోను బగడముల
తోను వై ధూర్యములతోను ముత్తైముల
తోను ఇతరరత్నంబులతోనుం గూడినవి
యును; ధారు = బంగారముల
ను; స్యందమానా = కాయ్చున్నవి
యునగు; విచిత్రా = నానావిధముల
యిన; భవనా (భవనాని)=ఇంద్రును;

ఆహనుమంతుండు, వజ్రములతో
ను బ్రవాళంబులతోను వై ధూర్యం బుల
తోను ముత్తైములతోను ఇతర మణు
లతోనుం గూడినవియు, నిప్పువేండ్రింబు
నకుం, గరంగికాటుచున్నవియునగు ,
నానావిధంబులయిన, బంగారుగృహం
బులంజూచెను. అని, తాత్పర్యము.

నాగ్ని స్త్రృ పృతి కాష్ఠానాం తృణానాం హరియూధపః

నాగ్నీనాం పి విశస్తానాం రాక్షసానాం వసుంధరా. ౨౯

టీక॥ కాష్ఠానాం=(తృతీయార్థమం
దుషష్ఠి) ఇట్లు ముందును దెలిసికొనున
ది) కశ్చైలచేతను; తృణానాం=గడ్డిచేత
ను; అగ్నిః = అగ్ని హోత్రుండు; నత్య
పృతి=తృప్తిబొందడయ్యె. అగ్నేః=
అగ్ని హోత్రముచేత ; హరియూధ
పః=హనుమంతుండు; న(తృపృతి)=తృ
ప్తిబొందడయ్యె. విశస్తానాం = చం
పబడిన; రాక్షసానాం= రాక్షసులచే

త; వసుంధరాపి=భూమియును; న(తృ
పృతి)=తృప్తిబొందడయ్యె.
అగ్ని హోత్రము, ఎట్లుకశ్చైలునుగ
డ్డియు నెంతయుండెనను దృప్తిబొంద
దో, అట్లు, హనుమంతుండు, లంకకుని
పు, నెంత మట్టించినను, దృప్తిబొంద
డయ్యె; అట్లు రాక్షసులపీనుగులు, ఎంత
పడినను, భూమియొందృప్తిబొందకుం
డినది. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందర కాండము. ౧౦౨

స ౫౪

క్వచి త్కంకుక సంకాశాః క్వచి చ్చల్లలి సన్నిభాః
క్వచి త్కంకుమ సంకాశా శ్శిఖావహ్నో శ్చకాశిరే. ౩౦

టీక॥వహ్నో = అగ్నియొక్క; శి	కాశిరే = ప్రకాశించినవి.
భాః = జ్వాలలు; క్వచిత్ = ఒకానొక చో	అప్పడు, అగ్ని హోత్రము, దహింపఁ
ట; కింకుక సంకాశాః = మోదుగుపుష్ప	బడుపదార్థములస్వభావముచే, నొక
ముతో సమానములయి; క్వచిత్ = ఒకా	చో మోదుగుపువ్వులంబోలు జ్వాలలు
నొక చోట; శాల్మలి సన్నిభాః = టూరు	ను, ఒక్కచోమూరుగవుష్పంబులవంటి
గపువ్వుతో సమానములయి; క్వచిత్ =	మంటలును, మజ్జియొక్కచోఁ, గుఱకుమ
ఒకానొక చోట; కంకుమ సంకాశాః =	పువ్వులతో సమానములగు కీలునుం
కంకుమపువ్వుతో సమానములయి; చ	గల్గి, ప్రకాశించెను. అని, తాత్పర్యము.

హనూమతా వేగవతా వానరేణ మహాత్మనా
లంకాపురం ప్రదగ్ధం త ద్రుద్రేణ త్రిపురం యథా. ౩౧

టీక॥వేగవతా = అధికమయిన వేగ	పునిచేత; త్రిపురం యథా = త్రిపురము
ముగలవాఁడును; మహాత్మనా = అధి	వలె; ప్రదగ్ధం = దహింపఁబడినది.
కమయిన పరాక్రమముగలవాఁడును;	వేగవంతుండును మహాపరాక్రమశా
వానరేణ = కోఁతియునగు; హనూమ	లియునగు హనుమంతుండు, రుద్రుండు,
తా = హనుమంతుని చేత; తత్ = ఆ; లం	త్రిపురమును దహించినట్లు, లంకాపురం
కాపురం = లంకాపట్టణము; రుద్రేణ = శి	బును, దహించెను. అని, తాత్పర్యము.

తతస్తు లంకాపుర పర్వతాగ్రే సముత్థితో భీమపరాక్రమోగ్నిః
ప్రసార్య చూడావలయం ప్రదీప్తో హనూమతా వేగవతా విస్ఫుష్టః. ౩౨

టీక॥తతస్తు = అటుపిమ్మటను; వేగవ	విడువఁబడిన; అగ్నిః = అగ్ని హోత్ర
తా = అధికమయిన వేగముగల; హనూ	ము; లంకాపుర పర్వతాగ్రే = లంకాపట్ట
మతా = హనుమంతుని చేత; విస్ఫుష్టః =	ణమునకాధారమయిన త్రికూటపర్వతశి

అం ౩౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము

ప ౫౪

<p>ఖరమునందు, చూడావలయం=జ్వాలల సమూహమును; ప్రసార్య=విస్తరింపఁ జేసికొని; ప్రదీప్తః=మండుచున్నదై; భీ మపరాక్రమః=భయంకరంబగు పరా క్రమముగలదై; సముత్థితః=లేచినది.</p>	<p>అంత, వేగవంతుండగు హనుమం తుండుంచినయగ్నిహోత్రము , అం కాపట్టణంబంతయుజ్వాలలచే వ్యాపిం చి, భయంకరాకారంబున, మండినది. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

యుగాంతకాలా నలతుల్యవేగ
స్సమాయతోగ్నిర్వప్యథే దివిస్పృక్
విధూమ రశ్మి ర్భవనేషు సన్తో
రక్షశ్వరీరాజ్య సమర్పితార్చిః. ౩౩

<p>టీక॥ అగ్నిః=అగ్నిహోత్రము; సమా యతః= వాయువుతోఁ గూడినదై; యు గాంతకాలానలతుల్యవేగః = ప్రళయ కాలమునందలి యగ్నిహోత్రముయొ క్క-వేగముతోఁగూడనమయినవేగముగ లదై; దివిస్పృక్=ఆకాశమును దాఁకున దినై; విధూమరశ్మిః= పొగలేనిమంట లుగలదై; భవనేషు=ఇండ్లయందు; స న్తో=సంబంధించినదై; రక్షశ్వరీరాజ్య సమర్పితార్చిః= రాక్షసులదేహము</p>	<p>లను నేలీచేలేపఁబడినమంటలుగలదై; వ ప్యథే=వృద్ధిబొందినది. అంత, నాయగ్నిహోత్రము , వా యువుదోడ్పడం, ప్రళయకాలమునందలి యగ్నిహోత్రంబుపగిది, నాకాశంబు వంటి, పొగలులేని మంటలతో నిండ్లన్ని యువ్యాపించి, రాక్షసుల దేహంబులను నాజ్యముచే, మఱియువృద్ధిబొందినది. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఆదిత్యకోటి సదృశ స్సులేజా
లంకాం సమాస్తాం పరివార్య తిష్ఠత్
శబ్దై రనేకై రశనిప్రయాణై
ర్భిందన్నివాండం ప్రబభౌ మహాగ్నిః. ౩౪

టీక॥ ఆదిత్యకోటి సదృశః = సూర్యులకోటితోఁగూడనమయినదియును; సు

తేజాః = అధికమయినప్రభావముగలది	భేదించునదివలె; ప్రబళా = ప్రకాశించి
యనగు; మహాగ్నిః = గొప్పయగ్నిహో	నది.
త్రము; సమాప్తాం = సమస్తమయిన;	ఆయగ్నిహోత్రము, కోటిసూర్యు
లంకాం = లంకను; పరివార్య = చుట్టుకొ	లకాంతి గల్గి వెలుంగుడు, బిడుగులం
ని; తిక్త = ఉన్నదై; అశనిప్రరూఢైః = పి	బోనిశబ్దంబులనేకంబులు సేయుచు, నీబ్ర
దుగులువలెఁగరిసములయిన; అనేకైః =	వృక్షాండము నంతయుఁ బగులఁగొట్టుపా
శేషులయిన; శద్ధైః = ధ్వనులచేత;	లింగం, బ్రకాశించుచుండినది.
అండం = బ్రహ్మాండమును ; భిందస్త్రివ =	అన్ని, తాత్పర్యము.

తత్రాంబరా దగ్ని రతిప్రవృద్ధో
రూక్షప్రభః కింశుక పుష్పచూడః

టిక తత్ర = అచ్చట; రూక్షప్రభః =	బొందినది.
తీక్ష్ణమయినకాంతిగలదియును; కింశుక	అచ్చట, దీప్తంబగుకాంతిగల్గి, మో
పుష్పచూడః = మోదుగుపుష్పవంటిమం	దుగుపూలంబోలుమంటలతో నొప్పుచు
టలుగలదియునగు; అగ్నిః = అగ్నిహో	న్న, యాయగ్నిహోత్రము, ఆకాశంబు
త్రము; అంబరాత్ = ఆకాశపర్యంత	వజ్రకువ్యాపించినది. అని, తాత్పర్యము.
ము; అతిప్రవృద్ధః = మిక్కిలియు వృద్ధిఁ	

నిర్వాణధూమా కులరాజయశ్చ
నీలోత్పలాభాః ప్రచకాశిరేభాః. ౩౪

టిక నిర్వాణధూమాకులరాజ	ప్రచకాశిరే = ప్రకాశించినవి.
యః = ఆఱుటయందలిపొగలచేఁగవుల	ఇండ్లుమండిచల్లాఱు నప్పుడుగలుగు
డినపట్టులుగల; అభ్రాశ్చ (అభ్రాణి	పొగలుగప్పుకొనుటంజేసి, యచ్చటిమే
చ) = మేఘములును; నీలోత్పలాభాః =	ఘంటలు, నల్లకలువలకాంతిగల్గియు
నల్లకలువలకాంతివంటికాంతిగలవై ;	ప్పుచుండినవి, అని, తాత్పర్యము.

వజ్రీ మహేంద్ర స్త్రిదశేశ్వరోవా
సాక్షాద్యమోవా వరుణో నిలోవా

రుద్రోగ్ని రకోఁ ధనదత్త సోమో

నవానరోయం స్వయమేవ కాలః. ౩౬

టీక || అయం=ఇతండు; వజ్రీ=వ ఏవ=సాక్షాత్ కాలుడే.

<p>జ్ఞాయుధము గలవాఁడును; మహేం ద్రః = వృత్తానురుంజంఘినవాఁడును; త్రిదశేశ్వరోవా=దేశతలకుఁబ్రభుఁడు నగు నిందుఁడో. సాక్షాద్భవమోవా- సాక్షాత్ యముఁడో; వరుణః=వరుణుఁ డో. అనిలోవా=వాయువో. రుద్రః= రుద్రుఁడో. అగ్నిః= అగ్ని మూర్తుఁ డో. అర్కః=సూర్యుఁడో. ధనదత్త= కుబేరుఁడో. సోమః=చంద్రుఁడో. వాన రః=కోతి;న-కాఁడు. స్వయంకాల</p>	<p>ఇతండు, వజ్రాయుధంబుదాల్చిన వాఁడునువృత్తానురుంజంఘినవాఁడును దేశేంద్రుండునగునిందుఁడో; లేక, సాక్షాత్ యముఁడో; లేక, వరుణుఁ డో; వాయువో; రుద్రుఁడో; అగ్ని యో;సూర్యుఁడో, కుబేరుఁడో; చం ద్రుఁడో; తెలియలేదు;వానరుండుమా తముకాఁడు; సాక్షాత్ యముండేయ యందును. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

కిం బ్రహ్మణ సర్వపితామహస్య
సర్వస్య ధాతు శ్చతురాననస్య
ఇహోగతో వానర రూపధారి
రక్షోపసంహరకరః ప్రకోపః. ౩౭

<p>టీక సర్వపితామహస్య= సమస్త లోకంబులకునుతాతయును;సర్వస్య= సమస్తముయొక్కయు;ధాతుః=ధరిం చువాఁడును;చతురాననస్య= నాలుగు మొగంబులుగలవాఁడునగు;బ్రహ్మణః= బ్రహ్మదేవునియొక్క;రక్షోపసంహరక రః(రక్షుడపసంహరికారః)=రాక్షసుల యొక్క యుపసంహరమునుజేయునట్టి; ప్రకోపః=కోపము; వానరరూపధా రీ = కోతిరూపమునుధరించినదై ;</p>	<p>ఇహ=ఇచ్చటికి, అగతఃకిం=వచ్చినదా యేమి? సమస్తలోకంబులకును తాతయు నుసమస్తలోకంబులను ధరించియున్న వాఁడునునాలుగు మొగంబులవాఁడున గుబ్రహ్మదేవుండు, రాక్షసులనందఱను రూపుమాపవలెననితలంపఁగా, నాయ నకోపము,ఇట్లు, వానరరూపముదాల్చి యిచ్చటికి,వచ్చినదాయేమి? అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

కిం వైష్ణవం వా కపిరూప మేత్య
రక్షోవినాశాయ పరం సుతేజః
అనంత మవ్యక్త మచింత్య మేకం
స్వమాయయా సాంప్రత మాగతంవా. ౩౮

టీక॥ అనంతం = పరిచ్ఛేదములేనిది
య; అవ్యక్తం = ఇంద్రియంబులకుఁగో
చరంబుగానిదియు; అచింత్యం = ఎన్నరా
నిదియు; ఏకం = ఒక్కటియునగు; వైష్ణ
వం = విష్ణుసంబంధియును; సుతేజోవా =
ఉత్కృష్టమయినతేజస్సే; రక్షోవినా
శాయ = రాక్షసులవినాశముకొఱకు;
సాంప్రతం = ఇప్పుడు; స్వమాయ
యా = తనమాయచేత; కపిరూపం =
వానరరూపమును; ఏత్య = పొంది; ఆగ

తంకింవా = వచ్చినదాయేమి?
లేక; పరిచ్ఛేదశూన్యంబునుజుతురా
దీంద్రియములకగోచరంబునుమనంబున
కైననచింత్యంబునద్వితీయంబునగువైష్ణ
వంబయినతేజస్సే, ఇట్లు, రాక్షసులన
శింపఁజేయుటకై, తనమాయచేవానర
రూపంబుఁదాల్చి, యిచ్చటికి, వచ్చేనా
యేమి? అని, రాక్షసులు, చెప్పకొనిరి.
అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యేవ మూచు ర్బహవో విశిష్టా
రక్షోగణా స్తత్ర సమేత్య సర్వే
సప్రాణిసంఘం సగృహం సవృక్షామ్
దగ్ధాం పురీం తాం సహసా సమీక్ష్య. ౩౯

టీక॥ సప్రాణిసంఘం = ప్రాణిస
మూహములతోఁగూడినదియు; సగృ
హం = ఇండ్లతోఁగూడినదియు; సవృ
క్షాం = వృక్షములతోఁగూడినదియున
గు; తాం = ఆ; పురీం = లంకాపట్టణము
ను; సహసా = శీఘ్రముగా; దగ్ధాం = ద
హింపఁబడినదానిఁగా; సమీక్ష్య = చూ

చి; తత్ర = అచ్చట; బహవః = అనేకము
లగు; రక్షోగణాః = రాక్షససమూహ
ములు; సర్వే = అంతయును; విశిష్టాః =
కూడినవై; సమేత్య = చేరి; ఇతి = అని; ఏ
వం = ఇట్లు; ఊహుః = చెప్పిరి.
ప్రాణిసమూహంబులతోను గృ
హంబులతోను వృక్షంబులతోను సమీక్ష

మాత్రంబున దగ్ధమయిన లంకాపట్టణము లి, యీ ప్రకారము గాఁజెప్పకొనిరి.

ముంజాచి, రాక్షసులందఱు గుంపులుచే అని, తాత్పర్యము.

తతస్తు లంకా సహసా ప్రదగ్ధా
స రాక్షసా సాశ్వరథా సనాగా
సపక్షిసంఘా సమృగా సవృక్షా
రురోద దీనా తుములం సశబ్దమ్. ౪౦

టీక॥ తతస్తు = అటుపిమ్మటను; సరాక్షసా = రాక్షసులతోఁగూడినదియు; సాశ్వరథా = గుఱ్ఱములతోను రథములతోనుఁగూడినదియు; సనాగా = వీనుంగులతోనుఁ గూడినదియు; సపక్షిసంఘా = పక్షిసమూహములతోఁగూడినదియు; సమృగా = మృగములతోఁగూడినదియు; సవృక్షా = వృక్షములతోఁగూడినదియు; సలంకా = లంకాపట్టణము; సహసా = తటాలున; ప్రదగ్ధా = దహింపఁబడినదై; దీనా = దైన్యమునొందినదై; తుములం = దొమ్మిగా; సశబ్దం = భ్వనిగలుగునట్లుగా; రురోద = ఏడ్చినది. అంత, లంకాపట్టణము, రాక్షసులతోను గుఱ్ఱంబులతోను రథంబులతోను గజంబులతోను బక్షిసమూహంబులతోను మృగంబులతోను వృక్షంబులతోను దహింపఁబడునప్పుడు, అయ్యై ప్రాణులారో శింశులు మొదలగువానిచే, మిక్కిలియు, దీనభ్వనిగల్గినది. అని, తాత్పర్యము.

హతాత హపుత్రక కాంత మిత్ర
హజీవితం భోగయతం సుపుణ్యమ్
రక్షోభి రేవం బహుధా బ్రువన్తి
శబ్దః కృతో ఘోరతర స్సుభీమః. ౪౧

టీక॥ హతాత = అయ్యోతండీ! హపుత్రక = తుండా! హ = అయ్యో! భోగయతం = భోగముతోఁగూడినదియు; సుపుణ్యం = తమనోహరుండా! మిత్ర = స్నేహి అధికమయినపుణ్యముగలదియునగు; జీ

వితం=ప్రాణము; గతం(అధ్యాహృతము)=పోయినదే! ఏవం=ఇట్లు; బహుధా=పెక్కువిధములుగా; బ్రువద్భిః=చెప్పుచున్న; రక్షోభిః=రాక్షసులచేత; ఘోరతరః=మిక్కిలియిందీవ్రమయినదియు; సుభీమః=మిక్కిలియింభయంకరమయినదియునగు; శబ్దః=ధ్వని; కృతః=చేయఁబడినది.

“అయ్యోతండ్రీ! అయ్యోముద్దుకొ

డుకా! అయ్యోప్రియుడా! అయ్యోసేన హితుడా! అయ్యో! సమస్తభోగంబుల ననుభవింపఁదగినదియు బహుపుణ్యంబు సేయఁజాలునదియు గుజీవితంబు పోవుచున్నదే!” అని, యిట్లు, రాక్షసులు, తమ తండ్రులు, కొడుకులు, ప్రియులు, సేన హితులు, తాము, చచ్చునప్పుడు, భయంకరంబగు, శబ్దముగలుగునట్లు, అఱచిరి అని, తాత్పర్యము.

హుతాశనజ్వాలసమావృతా సా
హతప్రవీరా పరివృత్తయోధా
హనుమతః కోధబలాభిభూతా
బభూవ శాపోపహతేవ లంకా. ౪౨

టీక || హుతాశనజ్వాల సమావృతా(హుతాశనజ్వాలసమావృతా)=నిప్పునుంటలచేఁ గప్పఁబడినదియు; హతప్రవీరా = చంపఁబడినవీరులుగలదియు; పరివృత్తయోధా=తిరుగుడుపడినభటులుగలదియు; హనుమతః=హనుమంతునియొక్క; కోధబలాభిభూతా=కోపాతిశయముచేఁ దిరస్కరింపఁబడినదియునగు; సా=ఆ; లంకా=

లంక; శాపోపహతేవ = శాపముచేఁ గొట్టఁబడినదివలె; బభూవ=ఉండినది. హనుమంతుని కోపంబున, లంకయంతయునగ్నిహూత్రంబు చుట్టుకొని, వీరులుచచ్చియు, భటులందఱుండిగుడునొందియునుండుటంజేసి, యాలంకాపట్టణము, మహాషికాపముచే నొక్కపెట్టనశించినట్లుండెను. అని, తాత్పర్యము.

ససంభ్రమత్రస్త విషణ్ణరాక్షసాం
సముజ్జ్వలజ్జ్వాలహుతాశనాంకితామ్
దదర్శ లంకాం హనుమా న్నహఃమనా

స్వయంభుకోపోపహతా మివా వనిమ్. ౪౩

టిక॥ మహామనాః= పూజ్యమయి లంకాపురిని; దదర్శ=చూచెను.
 నమనసుగల; హనుమాన్= హనుమం మహాధైర్యకాలి యగు హను
 తుండు; ససంభ్రమత్రస్తవిషణ్ణరాక్ష మంతుండు, సంతాపితులును భీతు
 సాంతోత్పాటుతోఁగూడినవారును లును దుఃఖితులునగు రాక్షసులతోఁ
 భయపడినవారును దుఃఖితులునగు రా గూడినదియు, గీలాభిలంబుగా జ్వ
 త్కుసులుగలదియు; సముజ్జ్వలజ్వాలహు లించుచున్న యగ్నిహోత్రులుచేఁగ
 తాశనాంకితాం=మండుచున్నమంటలు ప్పఁబడినదియును, బ్రహ్మచేవునికో
 గలనిష్ఠచేనంకితమైనదియు; స్వయంభు పంబునఁబ్రభయకాలంబున దహ్యమా
 కోపోపహతాం=బ్రహ్మచేవునికోసము నంబగుభూమండలంబు చందంబున నొ
 చేఁగొట్టఁబడిన; అవనిమివ(స్థితాం)= ప్పచున్న, లంకాపట్టణముంజూచెను.
 భూమివలెనున్నదియునగు; లంకాం= అని, తాత్పర్యము.

భక్త్వా వనం పాదపరత్వసంకులం
 హత్వాతు రక్షాంసి మహంతి సంయుగే
 దధ్వా ప్రసరిం తాం గృహరత్నమాలినీం
 తస్మా హనుమాన్ పవనాత్మజః కపిః. ౪౪

టిక॥ పవనాత్మజః=వాయుపుత్రుం త్నమాలినీం=గృహశ్రేష్ఠములప జ్జిగ
 దగు; కపిః = కోఁతియయిన; హను ల; తాం=ఆ; ప్రసరిం= లంకాపట్టణమును;
 మాన్=హనుమంతుండు; పాదపర దధ్వా=దహించియు; తస్మా=నిలిచెను.
 త్వసంకులం=వృక్షశ్రేష్ఠములచేనిండిన; వాయు చేవునికుమారుండగు హను
 వనం=అశోకవనమును; భక్త్వా=విడి మంతుండు, మంచివృక్షంబులతోఁ గూడి
 చి; సంయుగే=యుద్ధమునందు; మహం నయశోకవనంబంతయువిడిచి, యుద్ధం
 తి=గొప్పవారగు; రక్షాంసి= రాక్షసు బునగొప్ప రాక్షసులంజంపి, యుత్తమం
 లను; హత్వాతు=చంపియు; గృహరత్న మలగుగృహంబులుగలయాలంకాపురిని

శ్రీమద్రామాయణమునుండరకాండము. ౧౦౩౬

స ౫౪

దహించి, యంత, నూరకుండెను. అని, తాత్పర్యము.

త్రికూటశృంగాగ్రతలే విచిత్రే
ప్రతిష్ఠితో వానరరాజసింహః
ప్రదీప్తలాంగులకృతార్చిమాలీ
వ్యరాజతా దిత్య ఇవాంశుమాలీ. ౪౫

టీక॥ త్రికూటశృంగాగ్రతలే = త్రికూటపర్వతము యొక్క శిఖరముయొక్క మించి భాగమునందు; ప్రతిష్ఠితః = ఉన్నవాడును; ప్రదీప్తలాంగులకృతార్చిమాలీ (ప్రదీప్తలాంగుల కృతార్చిమాలీ) = మండుచున్న తోడచేరి జేయబడిన కిరణపక్షిగలవాడునగు; వానరరాజసింహః = వానరరాజములలో శ్రేష్ఠుండగు హనుమంతుండు; అంశు

మాలీ = కిరణపక్షిగల; ఆదిత్యధవ = సూర్యుడువలె; వ్యరాజత = ప్రకాశించెను.
త్రికూటపర్వతశిఖరంబుననున్న హనుమంతుండు, తోడయందలి మంటలెక్కిరింబులై యొప్పుమీఱు, గిరణంబులు గల సూర్యుని భంగిం, దేజరిల్లుచుండెను.
అని, తాత్పర్యము.

స రాక్షసాం స్తాన్ సుబహూంశ్చ హత్వా
వనంచ భక్త్వా బహుపాదపం తతః
విస్సజ్య రక్షోభవనేషు చాగ్నిం
జగామ రామం మనసా మహాత్మా. ౪౬

టీక॥ మహాత్మా = అధికమయిన పరాక్రమముగల; సః = ఆహనుమంతుండు; సుబహూన్ = మిక్కిలియున్న నేకములయిన; తాన్ = ఆ; రాక్షసాన్ = రాక్షసులను; హత్వా = చంపి యు; బహుపాదపం = పెక్కువృక్షములుగల; తతః = అదిచియు; మనసా = మనసుకేత ; రామం = రాముని; జగామ = పొందెను.

౧౦౩౫ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౪

<p>మహాపరాక్రమశాలియగు నాహ నుమంతుండు, పెక్కు-రాక్షసులం జం పి, పెక్కు-వృక్షంబులుగల యశోకవ నంబువిడిచి, రాక్షసులగృహంబులం ద</p>	<p>స్థి హేమాత్రంబు దరికొల్పి, యంత, రా మునాద్దకుంబోంగోరెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

తతస్తు తాం వానరవీరముఖ్యం
మహాబలం మారుతతుల్యవేగమ్
మహామతిం వాయుసుతం వరిష్ఠం
ప్రతుష్టువు దేవగణాశ్చ సర్వే. ౪౭

<p>టీక॥ తతస్తు = అటుపిమ్మటను; దేవ గణాః = దేవతాసమూహములు; సర్వే చ = అందఱును; వానరవీరముఖ్యం = వానరవీరులలో శ్రేష్ఠుండును; మహాబ లం = అధికమయినబలముగలవాఁడును; మారుతతుల్యవేగం = వాయుశ్రయ క్ర-వేగమువంటి వేగముగలవాఁడును; మహామతిం = అధికమయినబుద్ధిగలవాఁ డును; వరిష్ఠం = శ్రేష్ఠుండును; వాయుసు తం = వాయుదేవుని కుమారుండునగు;</p>	<p>తం = ఆహనుమంతుని; తుష్టువుఁ = పొగ డిరి. అంత, దేవతలందఱు, వానరవీర శ్రే ష్ఠుండును మహాబలుండును వాయుదే వునకుంబోలె వేగంబుగలవాఁడును, మ హాబుద్ధిశాలియు, సుత్తముండునువా యు దేవునికుమారుండునగు నాహను మంతుం, బ్రస్తుతించిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

భక్త్యా వనం మహాతేజా హత్వా రక్షాంసి సంయుగే
దధ్వా లంకాపురీం రమ్యాం రరాజ స మహాకపిః. ౪౮

<p>టీక॥ మహాతేజాః = అధికమయిన కాంతిగలవాఁడును; మహాకపిః = పెద్ద కోతియగునగు; సః = ఆహనుమంతుం డు; వనం = అశోకవనమును; భక్త్యా =</p>	<p>విడిచి; సంయుగే = యుద్ధమునందు; రక్షాంసి = రాక్షసులను; హత్వా = చం పి; రమ్యాం = సుందరమయిన; లంకాపు రీం = లంకాపట్టణమును; దధ్వా = కాల్చి;</p>
--	--

ర రాజ=ప్రకాశించెను.

మహాతేజశ్శాలియగు నాహనుమం
తుండు, అశోకవనంబును విడిచి , యు

ద్ధంబునరాక్షసులంజంపి, రమ్యంబగులం
కాపురియంతయుదహించి , యెప్పు
డుండెను. అని, తాత్పర్యము.

తత్ర దేవా స్సగంధర్వా స్సిద్ధాశ్చ పరమశః

దృష్ట్వా లంకాం ప్రదగ్ధాం తాం విస్తయం పరమం గతాః. ౮౯

టీక॥తత్ర=అచ్చట; సగంధర్వాః= గంధర్వులతోఁగూడిన; దేవాః= దేవతలును; సిద్ధాశ్చ=సిద్ధులును; పరమశఃయః = పూజ్యులగుబుధులును; ప్రదగ్ధాం=దహింపఁబడిన; తాం = ఆ; లంకాం = లంకాపట్టణమును; దృష్ట్వా=చూచి; పరమం = అధికమయిన; విస్త

యం=ఆశ్చర్యమును; గతాః=పోందిరి. అప్పుడు, దేవతలును గంధర్వులును సిద్ధులును మహాఘోరులును, ఆలంకాపట్టణంబంతయుదహింపఁబడియుండుటంజూచి, పరమాశ్చర్యంబునొందిరి. అని, తాత్పర్యము.

తం దృష్ట్వా వానరశ్రేష్ఠం హనుమంతం మహాకపిమ్

కాలాగ్ని రితిసంచింత్య సర్వభూతాని తత్రసుః. ౯౦

టీక॥సర్వభూతాని= సమస్తప్రాణులు; వానరశ్రేష్ఠం= వానరశ్రేష్ఠుడును; మహాకపిం= పెద్దకోతియనగు; తం=ఆ; హనుమంతం= హనుమంతుని; దృష్ట్వా=చూచి; "కాలాగ్నిః=ప్రళయకాలాగ్ని హేతుఁడనితలంచి, భయంకాలాగ్ని హేతుఁడని, సం

చింత్య=తలంచి; తత్రసుః = భయపడినవి. భూతంబులన్నియు , వానరశ్రేష్ఠముండగుహనుమంతుంజూచి, ప్రళయకాలాగ్ని హేతుఁడనితలంచి, భయంబునొందినవి. అని, తాత్పర్యము.

దేవాశ్చ సర్వే మునిపుంగవాశ్చ

గంధర్వవిద్యాధరనాగయతాః

భూతాని సర్వాణి మహంతి తత్ర

౧౦౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౫

జన్మఃపరాం ప్రీతి మతుల్యరూపామ్. ౫౧

టీక॥తత్ర=అచ్చట; దేవాశ్చ=దేవ	తిం=సంతోషమును; జన్మః = పొంది
తలును; మునిభ్రంగవాశ్చ= మునిశ్రేష్ఠ	నవి.
లును; గంధర్వవిద్యాధరనాగయత్యై=	దేవతలును మునిశ్రేష్ఠులును గంధ
గంధర్వులును విద్యాధరులును సర్పము	ర్వులును విద్యాధరులును సర్పములును
లును యక్షులును; సర్వై=అందఱును; స	యక్షులును, సమస్తప్రాణులును, లం
ర్వాణి=సమస్తములయిన; మహాంతి=	కాపట్టణముదహింపబడుటవలన, సరి
పూజ్యమలగు; భూతాని= భూతము	లేనిసంతోషమునొందిరి.
లును; అతుల్యరూపాం = సరిలేనియా	అని, తాత్పర్యము.
కారముగల; పరాం= అధికమయిన; ప్రీ	

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
సుందరకాండే, చతుఃపంచాశస్సర్గః.

ఇది, స్వప్తార్థము.

ఇది, పరమార్థఃచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందర కాండచతుఃపంచాశస్సర్గ టీక,
ముగిసినది.

(ఇ)

పంచపంచాశస్సర్గః ప్రారంభః.

లంకాం సమస్తాం సందీప్య లాంగూలాగ్నిం మహాబలః
సర్వాపయామాస తదా సముద్రే హరిసత్తమః. ౧

టీక॥మహాబలః=అధికమయిన బల	దీప్య=వెలిగించి; తదా=అప్పుడు; లాం
ముగల; హరిసత్తమః=వానరశ్రేష్ఠం	గూలాగ్నిం=శోచయందలినిప్పును; స
డగుహనుమంతుండు; లంకాం= లంకా	ముద్రే=సముద్రమునందు; నిర్వాపయా
పట్టణమును; సమస్తాం=అంతను; సం	మాస=ఆర్పెను.

శ్రీమద్రామాయణము సుందర కాండము. ౧౦౪౧

స ౫౫

మహాబలశాలియువానరోత్తముఁ
డునగుహనుమంతుండు, లంకయంత
యుదహించియైన పిమ్మట, తోక

ను, సమద్రములో ముంచి, చల్లాచేశు.
అని, తాత్పర్యము.

సందీప్యమానాం విధ్వస్తాం త్రస్తరక్షోగణాం పురీమ్
అవేత్త్యోహనుమాన్ లంకాం చింతయామాస వానరః. ౨

టీక|| వానరః=కోటియగు ; హను
మాన్=హనుమంతుండు; సందీప్యమా
నాం=వెలిగింపబడుచున్నదియు; వి
ధ్వస్తాం=చెడినదియు; త్రస్తరక్షోగ
ణాం=భయముపడిన రాక్షసులసమా
హముగలదియునగు; లంకాం=లంక
యను; పురీమ్ = పట్టణమును; అవే
త్త్య=చూచి; చింతయామాస=చిం

తించెను.
హనుమంతుండు, దంత, నగ్నిహేళా
త్రంబుచేదహింపబడినయాలంకాపట్ట
ణంబంతయు, ధ్వస్తంబయి, యారా
క్షసులందఱుభయంబునొంది, యుండు
టంజూచి, యిట్లుని, చింతించెను.
అని, తాత్పర్యము.

తస్యా ధూత్సుమహం స్త్రాసః కుత్సా చాత్త న్య జాయత

టీక|| తస్య=ఆహనుమంతునకు; సు
మహాన్ = మిక్కిలియనుభవమునకు;
త్రాసః=భయము; అధూత్ = కలిగిన
ది. ఆత్మనః=తనయందు; కుత్సాచ=నిం
దయును; అజాయత=కలిగినది.

అహనుమంతునకు, మనంబున, మ
హాభయంబుగలిగినది; తన్నుమిక్కిలి
యు, నిందించుకొనెను.
అని, తాత్పర్యము.

లంకాం ప్రదహతా కమన్ కింస్వి తగ్రాత మిదం మయా. ౩

టీక|| లంకాం=లంకాపట్టణమును;
ప్రదహతా=దహించుచున్న; మయా=
నాచేత; ఇదం=ఈ; కింస్విత్=ఏ; కమన్=
కార్యము; కృతం=చేయబడినది;

నేనీలంకాపట్టణముదహించినానే!
ఎంతచెడ్డకార్యముచేసినాను!
అని, తాత్పర్యము.

౧౦౪౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౫

ధన్యాస్తే పురుషశ్రేష్ఠా యే బుధ్ధ్యా కోప ముత్థితమ్
నిరుంధంతి మహాత్మానో దీప్త మగ్ని మివాంభసా.౪

టీక॥యే=ఏ;మహాత్మానః=పూజ్యులు; ధన్యాః = పుణ్యవంతులు; కోప ముత్థితమ్ = కోపమును; బుధ్ధ్యా=బుద్ధిచేత; అంభసా=జలముచేత; దీప్తం=మండుచున్నది; అగ్నిమివ= అగ్నియు, అకోపమునుబుద్ధిచేసిరోధించుకొనుదురో, అట్టి, మహాత్ములగుపురుషశ్రేష్ఠులు, పుణ్యవంతులు. అని, తాత్పర్యము.

కుక్రుధః పాపం నకుర్యాత్ - కుక్రుధో హన్యాద్ధురూనపి
క్రుధః పరుషయా వాచా నర స్సాధూ నధిక్షిపేత్. ౫

టీక॥క్రుధః = కోపించినవాడు; క్షేపించును. కోపంబునొందినవాడెవ్వడుపాపముసేయకుండును? కోపంబునొందినవాడుగురువులనుగూడజంపును; కోపంబునొందినవాడు, పరుషవాక్యంబున, సత్పురుషులం, దిరస్కరించును. అని, తాత్పర్యము.

వాచ్యావాచ్యం ప్రకుపితో నవిజానాతి కహీచిత్
నాకార్య మస్తి క్రుధస్య నావాచ్యం విద్యతే క్వచిత్. ౬

టీక॥ప్రకుపితః=మిక్కిలియుగ్గో; చెప్పదగినదానినిజెప్పదగినదానిని; కపంబునొందినవాడు; వాచ్యావాచ్యం= సహించిత్=ఒకానొకప్పుడును; నవిజా

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౦౪౩

స ౫౫

నాతి=ఎఱుంగఁడు. క్రుద్ధస్య=కోపము నొందినవానికి; క్వచిత్ = ఎచ్చటనైనను; అకార్యం= చేయఁగూడనిది ; నాస్తీ=లేదు. అవాచ్యం=చెప్పఁదగనిది; నవిద్యతే=లేదు.

కోపంబునొందినవాఁడు , “ఇదిచె

ప్పఁదగినమాట, ఇదిచెప్పందగని మాట”యనియెఱుంగఁడు; క్రుద్ధునకుఁజేయఁగూడనికార్యమేదియులేదు, చెప్పఁగూడనిమాటయేదియునులేదు.

అని, తాత్పర్యము.

య సముత్పత్తితం కోధం తమయైవ నిరస్యతి

యథోరగ స్త్వచం జీణాం సచై పురుష ఉచ్యతే. ౭

టిక్కయిః=ఎవ్వఁడు ; సముత్పత్తి

తం=పుట్టిన; కోధం=కోపమును; తమయైవ=ఓపిక చేతనే; జీణాం=జీణముయిన; త్వచం=చర్మమును; ఉరగోయథా=సహజమువలె; నిరస్యతి=విడుచునో; సచై=అతండె; పురుషః=పురుషుఁడుగా; ఉచ్యతే = చెప్పఁబడుచు

న్నాఁడు. ఎవ్వఁడు , సహజముజీణముయిన కుబుసమును విడుచునట్లు, తనకుం గల్గినకోపంబును, ఓపికచే , నణచుకొనునో, అతండె, పురుషుండనంబడును.

అని, తాత్పర్యము.

ధీగస్తు మాం సుదుర్బుద్ధిం నిలఁజ్జం పాపకృత్తమమ్

అచింతయిత్వా తాం సీతా మగ్నిదం స్వామిఘాతకమ్. ౮

టిక్కసుదుర్బుద్ధిం= మిక్కిలియుదుష్టమయినబుద్ధిగలవాఁడను; నిలఁజ్జం= సిగ్గులేనివాఁడను; పాపకృత్తమం= పాపముసేయువారలలో నుత్తమండును; తాం=ఆ; సీతాం=సీతను; అచింతయిత్వా=తలంపక; అగ్నిదం=నిప్పునిచ్చినవాఁడను; స్వామిఘాతకం=ప్రభువునుజె

టపినవాఁడనగు; మాం=నన్నుఁగూర్చి; ధీక్=చహింపబడుట; అస్తు=అగుగాక. నేను, సీతయున్నదనితలంపక, లంకకునిప్పుముట్టించినాను, గావున, నేను స్వామిద్రోహిని, దుర్బుద్ధిని; సిగ్గులేనివాఁడను; షాపింతుండను; నేనుదహింపఁబడుదునుగాక. అని, తాత్పర్యము.

యది దగ్ధా త్వియం లంకా నూన మార్యాపి జానకీ
దగ్ధా తేన మయా భతుః హతం కార్య మజానతా. ౯

టీక॥ ఇయం=ఈ; లంకాతు=లంక; తం=చెఱపబడినది. నూనం = నిశ్చ
కముంతయు; దగ్ధా = దహింపబడిన యము.
ది. ఆర్యా = పూజ్యురాలగు; జాని ఈలంకయంతయు దహింపబడిన
కృపి=సీతయును; దగ్ధాయది=దహిం ది; ఇప్పుడు, పూజ్యురాలగు, సీతయు
పబడినదగుసేని; తేన = అందుచేత; దహింపబడియుండుసేని, నేనజ్ఞాని
అజానతా= తెలియనట్టి, అజ్ఞాని నగు నై, ప్రభుకార్యమునంతయుఁ జెఱచి
ననుట; మయా=నాచేత; భతుః = నవాడనగుచున్నాను; నిశ్చయము!
ప్రభువుయొక్క; కార్యం=పని ; హ అని, తాత్పర్యము.

యదథ= మయ మారంభ స్త త్కార్య మవసాదితమ్
మయాహి దహతా లంకాం న సీతా పరిరక్షితా. ౧౦

టీక॥ యదథ=చేసికొఱకు; అ గదా!
యం=ఈ; ఆరంభం=ప్రయత్నమో; ఏకార్యముకొఱకు, ఇంతమహాప్ర
తత్=ఆ; కార్యం = పని; అవసాది యత్నముచేయబడినదో, అట్టికార్య
తం=నశింపజేయబడినది. లంకాం= మును జెఱచినాను; నేను, లంకనుదహిం
లంకను; దహతా=దహించుచున్న; మ చునప్పుడు, సీతా దేవిని రక్షింపనైతిని
యా=నాచేత; సీతా=సీతాదేవి; న గదా! అని, తాత్పర్యము.
పరిరక్షితాహి= రక్షింపబడదయ్యె

ఈష త్కార్య మిదం కార్యం కృత మాసీ న్నసంశయః
తస్య కోధాభి భూతేన మయా మూలక్షయః కృతః. ౧౧

టీక॥ ఇదం=ఈ; కార్యం=పని; ఈ గా; కృతం=చేయబడినది; ఆసీత్=అ
ష త్కార్యం=కొంచెమే చేయఁదగినది యినది, సంశయః=సందేహము; న=లే

దు.క్రోధాభిఘాతేన=కోపముచేలోఁ
గొనఁబడిన; మయా=నాచేత; తస్య=ఆ
కార్యముయొక్క; మూలక్షయః=మూ
లనాశము; కృతః=చేయఁబడినది.

సముద్రముదాఁటుటయు, సీతనువె
దకిచూచుటయు రామునకుఁ దెల్పుట
యు మొదలుగాఁగలయాగొప్పకార్య

మును, అంతయునాధించియుంక రాము
నకుఁ దెల్పుటయె, మిగిలినదిగాఁజేయుఁ
బడినది; ఇందుసందియములేదు; అయి
తే, ఇప్పుడు, నేనగుద్ధుండనై, యాకా
ర్యమునకు మూలభూతయయినసీతా

దేవికే, నాశముగల్గించినాను.

వినష్టా జానకీ నూనం నహ్యదగ్ధః ప్రదృశ్యతే
లంకాయాం కశ్చిదుద్దేశ స్సర్వాభస్తీ కృతా పురీ. ౧౨

టీక॥ జానకీ=సీతా దేవి; వినష్టా=న
శించినది. నూనం=నిశ్చయము . లంకా
యాం=లంకాయందు; కశ్చిత్=ఒకానొ
క; ఉద్దేశః=ప్రదేశమును; అదగ్ధః=ద
హింపఁబడనది; ప్రదృశ్యతేహి=చూ
డఁబడదుగాదా! సర్వా=సమస్తమయి
న; పురీ=పట్టణము; భస్తీ కృతా=భ

స్త్వముచేయఁబడినది.
సీతాదేవి నిశ్చయముగానే నశించి
యుండును; లంకాయందు; ఒక్కప్రదేశ
శమయినను, దగ్ధముగాకుండునది యగ
పడలేదు; పట్టణంబంతయు దగ్ధమయి
యున్నది. అని, తాత్పర్యము,

యది త ద్విహతం కార్యం మమ ప్రజ్ఞావిపర్యయాత్
ఇహైవ ప్రాణసన్నాహసో మమాపి హ్యద్య రోచతే. ౧౩

టీక॥ తత్=ఆ; కార్యం=పని ; మ
మ=నాయొక్క; ప్రజ్ఞావిపర్యయాత్=
బుద్ధివైపరీత్యమువలన; విహతం=యది=
కొట్టఁబడినదగునేని; మమాపి=నాకును;
అద్య=ఇప్పుడు; ఇహైవ=ఇచ్చటనే,
ప్రాణసన్నాహసో=ప్రాణంబుల విడు

చుట; రోచతేహి=రుచించుచున్నది.
నాబుద్ధివైపరీత్యమువలన, సీతనని
చియ్యేయుండు నేని, నేనును, ఇప్పుడిచ్చట
నె, ప్రాణంబులవిడుచుట, యుక్తమని
తోచుచున్నది. అని, తాత్పర్యము.

కి మగ్నా నిపతా మృద్య ఆహ్వాన్వీ దృడబాముఖే
శరీర మాహ్వా సత్త్వానాం దద్మి సాగరవాసినామ్. ౧౪

టిక॥ అద్య=ఇప్పుడు; అగ్నా=అగ్ని	దద్మి (దదామి)=ఇత్తునాయేమి?
హ్వాత్రమునందు; నిపతామికిం = పడు	నేనిప్పుడు, ప్రాణంబులవిడుచుటకు,
దునాయేమి? ఆహ్వాన్వీత్=లేక ; బడ	నిప్పులోదుముకుదునా? లేక, పాతాళం
బాముఖే=పాతాళమునందు; నిపతా	బునంబడుదునా? లేక, సముద్రంబులో
మికిం (అధ్యాహృతము) = పడుదునా	బడి, యందునివసించునత్వంబులకు, నా
యేమి? ఆహ్వా=లేక; శరీరం = దేహ	దేహము నాహారంబుగా నొసంగుదు
మును; సాగరవాసినాం=సముద్రమునం	నా? అని, తాత్పర్యము.
దుండునట్టి; సత్త్వానాం = జంతువులకు;	

కథంహి జీవతా శక్యో మయా ద్రష్టుం హరీశ్వరః
తేవా పురుషశామూతౌ కార్యసర్వస్వఘాతినా. ౧౫

టిక॥ కార్యసర్వస్వఘాతినా = కా	శక్యో (అధ్యాహృతము) = ఎట్లు, చూ
ర్యమునంతయునశింపఁజేసిన; జీవతా =	చుటకు, అలవియుగుదురు?
బ్రతుకుచున్న; మయా = నాచేత; కథం	నేనిట్లు కార్యమునంతయుఁ జెఱపి,
హి = ఎట్లు; హరీశ్వరః = వానరనాయ	జీవింబియుండియు, వానరేశ్వరుండగు
కుండగుసుగ్రీవుండు; ద్రష్టుం = చూచుట	సుగ్రీవునెట్లు చూడఁగలను? పురుషశ్రే
కు; శక్యః = అలవియుగును? పురుషశా	ష్ఠులగునా రామలక్ష్మణులనైనను, ఎట్లు
మూతౌ = పురుషశ్రేష్ఠులగు; తేవా =	చూడఁగలను? అని, తాత్పర్యము.
ఆరామలక్ష్మణులైనను; కథం, ద్రష్టుం,	

మయాఖలు తదేవేదం రోషదోషా త్ప్రదిశ్చితమ్
పృథితం త్రిషు లోకేషు కపిత్వ మనవస్థితమ్. ౧౬

టిక॥ మయా = నాచేత; త్రిషు =	ప్రథితం = ప్రసిద్ధమయిన; అనవస్థితం =
మూఁడైన; లోకేషు = లోకములందు; వ్యవస్థ	లేకుండుటయనెడు; తత = ఆ;

ఇదం=ఈ; కపిత్వమేవ= కోటిస్వభా
వమునే; రోషదోషాత్ = కోపము
యొక్కదోషమువలన; ప్రదశితం ఖ
లు=చూపబడినదిగాదా!

ముల్లోకంబులందును బ్రసిద్ధమయిన

కోటిస్వభావమగు నానాంచల్యమునే,
యిప్పుడునేను, కోపంబుచే, లంకనుద
హించి, యందఱకుం దెల్పినవాడనై
తిని. అని, తాత్పర్యము.

ధిగస్తు రాజసం భావ మనీశ మనవస్థితమ్

ఈశ్వరేణాపి యద్రాగా న్నయా సీతా సరక్షితా. ౧౭

టీక॥ యత్ = ఏకారణమువలన; సుగూర్చి; ధిక్ = దహింపబడుట; ఆ
సీతా=సీతాదేవి; సరక్షితా= రక్షిం
పబడలేదో; తత్ (అధ్యాత్మతము) = నేను, రక్షింపనమధుకండనై నను,

ఆకారణమువలన; అనీశం= నియామ
కుడులేనిదియు; అనవస్థితం= వ్యవస్థ
లేనిదియునగు; రాజసం = రజోగుణ
సంబంధియైన; భావం=స్వభావము
దహింపబడుటగాక. అని, తాత్పర్యము.

వినష్టాయాంతు సీతాయాం తావత్ భా వినశిష్యతః

తయో ర్వి నాశే సుగ్రీవ స్సబంధు ర్వి నశిష్యతి. ౧౮

టీక॥ సీతాయాం = సీతాదేవి; విన
ష్టాయాంతు=నశించినంతనె; తా= ఆ
రామలక్ష్మణులు; ఉభౌ=ఇద్దఱును; విన
శిష్యతః=నశింపంగలరు. తయోః= ఆ
రామలక్ష్మణులయొక్క; వినాశే=నా
శముకాఁగా; సబంధుః=బంధువులతో
గూడిన; సుగ్రీవః=సుగ్రీవుడు; వినశిష్య
తి=నశింపంగలఁడు.

సీతాదేవి, నాశమునొందుటచెలిసి
నంతనె, యారామలక్ష్మణులెద్దఱునూ
శమునొందంగలరు; అంతవారలెద్దఱును
నశించినట్లు, సుగ్రీవుండునమ స్తబం
ధువులతోడ, నాశమునొందును.
అని, తాత్పర్యము.

ఏతదేవ వచ శ్చృత్వా భరతో భావృతత్సలః

ధర్మాత్మా సహశత్రుః కథం శత్రుతి జీవితమ్. ౧౯

<p>టీక॥ ఏతత్ = ఈ; జచః = మాట ను; శత్రుత్వైవ = విన్నంతనె; భ్రాతృ వత్సలః = తోఁబట్టువులయందతిప్రేమ గలవాఁడును ; ధర్మాత్మా = ధర్మ స్వభావుండునగు; సహశత్రుః = శత్రుఁడును; కథం = ఎట్లు; జీవితం = బ్రతు</p>	<p>కుటకు; శత్రుతి = చాలును ? నశించు ననుట. ఈమాటనువిన్నంతనె, భ్రాతృవ త్సలుండును ధర్మాత్ముండునగు భర తుండునుశత్రుఁడును, నశింపంగ లరు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఇత్వాకువంశే ధర్మిష్ఠే గతే నాశ మసంశయమ్
భవిష్యంతి ప్రజా స్మర్వా శ్శోకసంతాపపీడితాః. ౨౦

<p>టీక॥ ధర్మిష్ఠే = మిక్కిలి-లియుధర్మ ముగల; ఇత్వాకువంశే = ఇత్వాకువం శము; నాశం = నాశమును; గతే = పొం దఁగా; అసంశయం = సందేహములే కుండునట్లుగా; ప్రజాః = ప్రజలు ; స్మ ర్వాః = అందఱును ; శోకసంతాపపీడి తాః = దుఃఖముచేతను సంతాపముచే</p>	<p>తనుబీడింపబడినవారలు; భవిష్యంతి = కాఁగలరు. ఇట్లు, పరమధర్మిష్ఠులగు నిత్య కువంశంబంతయునశింపఁగానె , జను లందఱు, దుఃఖంబుచేతను సంతాపము చేతనుబీడితులుకాఁగలరు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

త దహం భాగ్యరహితో లుప్తధర్మాధఃసంగ్రహః
రోషదోషపరీతాత్మా వ్యక్తం లోకవినాశనః. ౨౧

<p>టీక॥ తత్ = అందువలన, అహం = నే ను; భాగ్యరహితః = భాగ్యముచేవిడు వబడినవాఁడను. లుప్తధర్మాధఃసం గ్రహః = లోపించినధర్మాధఃసంబల</p>	<p>సంగ్రహించుటగలవాఁడను. రోషదో షపరీతాత్మా = కోపముయొక్క-దోష ముచే వ్యాపింపబడినమనసుగలవాఁడ ను. లోకవినాశనః = లోకంబులనశింప</p>
--	---

శ్రీమద్రామాయణము*సుందర కాండము. ౧౦౪

స ౫౫

శేయు వాడను. ఇతి (అధ్యాహృత) డను; పాపస్వభావముగలవాడను; లో
ము)=అని; వ్యక్తం=స్పష్టము. కంబులకన్నీటికి, వివాశముచెచ్చువాడ
అట్లుగుటంజేసి, నేను, నిర్భాగ్యుండ ను; అని, స్పష్టము. అని, హనుమంతుండు,
ను; ధర్మాధికంబులు కెండును లేనివా చింతించెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇతి చింతయత స్తస్య నిమిత్తా న్యపవేదిరే
పూర్వమ పృథలభాని సాక్షా త్పునగచింతయత్. ౨౨

టిక్క|| తస్య=అహనుమంతుండు; ఇ లోచించెను.
తి=ఇట్లు; చింతయతః - ఆలోచించు హనుమంతుండిట్లు, చింతించుచుం
దుండగా; పూర్వమపి=ముందును; ఉప డగా, నిదివఱకతనికి గొంచెముగా
లభాని=చూడబడిన; నిమిత్తాని=శుభ దోచియున్న శుభనిమిత్తములు, చ
సూచకములగు నిమిత్తములు ; సా క్క-గాఁడెరియునట్లు, మిక్కుటము
క్షాత్ = ప్రత్యక్షముగా; తం(అధ్యా గాఁగలిగినవి; అంతనతుండు, మఱల, ని
హృతము)=అతని; ఉపవేదిరే=పొంది ట్లని, యాలోచించెను.
నవి. పునః=మఱల; అచింతయత్ = ఆ అని, తాత్పర్యము.

అథవా చారుసర్వాంగీ రక్షితా స్వేన తేజసా
న నశిష్యతి కల్యాణే నాగ్ని రగ్నౌ ప్రవతతే. ౨౩

టిక్క|| అథవా-అటు గాదేని; కల్యా నందు; నప్రవతతే=ప్రవతికొంపదు.
ణీ=మంగళరూపిణియగు; చారుసర్వాం అటుగాదేని, మంగళరూపిణియగు
గీ- సుందరములయిన సమస్తావయవ నాసీతాదేవి, యెంతమాత్రమునాశము
ములునుగలసీతాదేవి; స్వేన= తనదై వొందదు; తన తేజస్సుచేతనే రక్షింపఁ
న; తేజసా=ప్రభావముచేత; రక్షితా= బడియుండును; అగ్ని హేమాశ్రము, అగ్ని
రక్షింపబడినదై ; ననశిష్యతి=నశించి హేమాశ్రమునెట్లుదహించును?
యుండదు. అగ్నిః=నిప్పు; అగ్నౌ=నిప్పు అని, తాత్పర్యము.

సహ ధర్మాత్తన స్తస్య భార్యా మమితతేజసః

౧౦౫౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౫

స్వచారిత్రాభిగుప్తాం తాం స్మృష్టు మహాతి పావకః. ౨౪

టీక॥ పావకః = అగ్నిహోత్రుఁడు; డుగదా!

ధర్మాత్మనః = ధర్మస్వభావుండును;

అమితతేజసః = కొలందిలేని కాంతిగల

వాఁడునుగు; తస్య = ఆరామునియొక్క;

భార్యాం = పెండ్లామును; స్వచారిత్రా

భిగుప్తాం = తనచరిత్రముచేతరక్షింపఁబ

డినదియునగు; తాం = అసీతను; స్మృ

ష్టుం = తాఁకుటకు; నాహతిహి = తగఁ

ధర్మాత్ముండును గొలందిలేనితే

జంబు గలవాఁడునగు రామునిభార్య

యుఁదనబాత్రివ్రత్యమహిమచేరక్షింప

బడినదియునగుసీతాదేవిని, అగ్నిహో

తుగ్రిండు, స్మృశింపఁనైనఁజాలఁడు.

అని, తాత్పర్యము.

నూనం రామప్రభావేన వై దేహ్య స్సుకృతేనచ

యన్తాం దహనకర్మాయం నాదహ ధహ్యవాహనః. ౨౫

టీక॥ దహనకర్మా = దహించుట

యోకార్యముగాఁగల ; అయం = ఈ;

హవ్యవాహనః = అగ్నిహోత్రుఁడు;

మాం = నన్ను; నాదహత్ (ఇతి) య

త్ = దహింపఁడయ్యెననది యేదిగల

దో; తత్ (అధ్యాహృతము) = అది; ర

మప్రభావేన = రామునిప్రభావము చేత

ను; వైదేహ్యః = సీతాదేవియొక్క; సుకృ

తేనచ = పుణ్యముచేతను; అసీత్ (అధ్యా

హృతము) = అయినది.

దహించుటయెస్వభావముగాఁగల

యాయగ్నిహోత్రుండు, నన్నుదహిం

పకుండుటయు, రామునిప్రభావంబు

ననుసీతాదేవిపుణ్యమహిమంబునను, అ

యినదిగాని, వేఱుగాను.

అని, తాత్పర్యము.

త్రయీణాం భరతాదీనాం భ్రాతృణాం దేవతాచ యా

రామస్యచ మనఃకాంతా సా కథం వినశిష్యతి. ౨౬

టీక॥ యా = ఎవ్వరె; భరతాదీనాం =

భరతుండు మొదలుగాఁగల; భ్రాతృ

ణాం = తోఁబుట్టువులకు; త్రయీణాం =

మృగ్గురికిని; దేవతాచ = దేవతయునో;

రామస్య = రామునకు; మనఃకాంతా

చ = మనఃప్రియయునో; సా = అట్టిసీతా

శ్రీమద్రామాయణమును సుందరకాండము. ౧౦౫౧

స ౫౫

దేవి; కథం = ఎట్లు; వినశిష్యుతి = నశింపం
గలదు? | రికిని దేవతయు, రామునకు మనఃప్రియ
యునగు సీతా దేవియు, నెట్లు నశించును?
భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్నులకు మువ్వ | అని, తాత్పర్యము.

యద్వా దహనకమా యం సర్వత ప్రభురవ్యయః
సమే దహతి లాంగూలం కథ మార్యాం ప్రధత్యుతి. ౨౩

టీక|| యద్వా = లేక; దహనక | త్యుతి = దహించును?
మా = దహించుటయొక్కార్యముగా | అటుగాదేని, దహనస్వభావుండు
గలవాఁడును; సర్వత్ర = అంతటను; ప్ర | ను, ఎచ్చటను అడ్డములేనివాఁడును నాశర
భుః = వ్యాపించువాఁడును; అవ్యయః = హితుండునగు సీయగ్నిహోతుండు,
నాశములేనివాఁడునగు; అయం = ఈ | నాశోఁకనే దహింపలేదే; ఇంకఁబూ
యగ్నిహోత్రుఁడు; మే = నాయొక్క; జ్వరాలగు సీతాదేవి, నెట్లు, దహించు
లాంగూలం = తోఁకను; నదహతి = ద | ను. అని, హనుమంతుండు, చింతించెను.
హింపకున్నాఁడు. ఆర్యాం = పూజ్య | అని, తాత్పర్యము.
రాలగు సీతాదేవి; కథం = ఎట్లు; ప్రధ

పునశ్చ చింతయత్తత్ర హనుమా విస్మితస్తదా
హిరణ్యనాభస్య గిరే జ్వలమధ్యే ప్రదర్శనమ్. ౨౪

టీక|| తత్ర = అచ్చట; తదా = అప్పు | అచింతయత్ = తలంచెను.
డు; హనుమా = హనుమంతుండు; పున | అంత, నచ్చట, హనుమంతుండు, మ
శ్చ = మఱలను; విస్మితః = ఆశ్చర్యమునొం | అలం, బరమాశ్చర్యంబునొంది, సముద్ర
దినవాఁడై; జలమధ్యే = నీటినడుమ; హిర | మధ్యంబునఁదనకు మైనాకపర్వతంబగ
ణ్యనాభస్య = మైనాకమను; గిరే = పర్వ | పడుటందలంచెను.
తముయొక్క; ప్రదర్శనం = చూచుటను; | అని, తాత్పర్యము.

తపసా సత్యవాక్యేన అనన్యత్వాచ్చ భర్తరి

౧౦౫౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౫

అపి సా నిదః హే దగ్నిం సతా మగ్నిః ప్రథత్యుతి. ౨౯

టీక॥ సా=అసీతాదేవి; తపసా= తపస్సుచేతను; సత్యవాక్యేన = సత్యవాక్యముచేతను; భతఃరి = పెనిమిటి విషయమయి; అనన్యత్వాచ్చ=ఇతరుల డులేపండుటవలనను; అగ్నిమపి=అగ్ని హోతునై నను; నిదః హేత్ = దహింతును. అగ్నిః = అగ్ని హోతుడు; తాం=అసీతాదేవిని ; సప్రథత్యుతి = తపసి తాదేవి, తనతపఃప్రభావంబునను సత్యబలంబునను, బాతిప్రత్యమహిమంబునను, అగ్ని హోత్రమునుంగూడ, దహింతును; అగ్ని హోత్రమందాబిడనెంతమాత్రముదహింపఁజాలడు, అని, హోతుండు, చింతించెను. అని, తాత్పర్యము.

స తథా చింతయం స్తత్ర దేవ్యా ధర్మపరిగ్రహమ్
శుశ్రావ హనుమా న్వాక్యం చారణానాం మహాత్మనామ్. ౩౦

టీక॥ సః=అహనుమాన్ = హనుమంతుండు; తత్ర=అచ్చట; తథా=అట్లు; దేవ్యాః = సీతాదేవియొక్క; ధర్మపరిగ్రహం=ధర్మముయొక్క సంగ్రహమునుగూర్చి; చింతయం=చింతించుచు; మహాత్మనాం=పూజ్యమయిన స్వర్ణాధావముగల; చారణానాం=చారణుల యొక్క; వాక్యం=మాటను ; శుశ్రావ=విన్నెను. అహనుమంతుండు, అట్లు, సీతాదేవి ధర్మ ప్రభావమును గుఱించిచింతించుచు, మహాత్ములగుచారణులు చెప్పుకొనుమాటలనువినెను. అని, తాత్పర్యము.

అహూ ఖలు కృతం కర్మ దుష్కరంహి హనుమాతా
అగ్నిం విస్మజతా భీష్టం భీమం రాక్షసవేత్సని. ౩౧

టీక॥ రాక్షసవేత్సని=రాక్షసులగృహమునందు; అభీష్టం=మిక్కిలియు ; భీమం=భయంకరమయిన; అగ్నిం = అగ్ని హోత్రమును; విస్మజతా=విడుచున్న; హనుమాతా=హనుమంతుని చేత; దుష్కరం = చేయనలవిగాని; క

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందర కాండము. ౧౦౫౩

స ౫౫

మఁ—కార్యము; కృతంఖలు= చేయఁ పాపాశ్రంబుదరికొల్పి, వఱియె వ్వరికి
బడినదిగదా! అహో—ఆశ్చర్యము! నిజేయనలవిగాని కార్యముం జేసినాఁ
హనుమంతుండు, రాక్షసుల యిం డు. ఆశ్చర్యము! అని, తాత్పర్యము.
క్షయందుభయంక రాకారంబగు నగ్ని

ప్రపలాయితరక్షస్త్రీబాలవృద్ధసమాకులా
జనకోలాహలాద్ధాతా క్రందంతీ వాదికందరే. ౩౨

టీ|| ప్రపలాయితరక్షస్త్రీబాలవృద్ధసమాకులా= పరుగెత్తుచున్న రాక్షసు
లచేతను స్త్రీలచేతనుబాలురచేతనువృ
ద్ధులచేతనునిండినదియు; అదికందరే= వృద్ధులునుభయంబునంబరుగెత్తుచుండ,
పర్వతగుహయందు; జనకోలాహలా ద్ధాతా= జనులకోలాహలధ్వనులం బర్వతగు హ
సజేయఁబడినదియునగు, ఏషా(అధ్యా హ్యుతము) = ఈలంక; క్రందంతీవ= ఏ
న్దుచున్నదివలె; వతఁతే(అధ్యాహ్యుత ము)= ఉన్నది.
రాక్షసులును స్త్రీలును బాలురును
వృద్ధులునుభయంబునంబరుగెత్తుచుండ,
జనులకోలాహలధ్వనులం బర్వతగు హ
లుపూరితంబులయి యుండుటంజేసి,
యాలంకయంతయు, నేదుచున్నట్లు
న్నది. అని, తాత్పర్యము.

దగ్ధేయం నగరీ సర్వా సాట్టప్రాకారతోరణా
జానకీ నచ దగ్ధేతి విస్తయో ద్భుతపవ నః. ౩౩

టీ|| సాట్టప్రాకారతోరణా= కోటకుండలుగనిజే.
టబురుజులతోనుబ్రాకారంబులతోనుబ
హీద్వాకరంబులతోనుం గూడిన; ఇ
యం= ఈ; నగరీ= పట్టణము; సర్వా= లతోను బ్రాకారంబులతోను బహీ
అంతయు; దగ్ధా= దహింపఁబడినది. జా నీతమాత్రముదహింపఁబడలేదు; ఇట్టి
నకీచ= సీతమాత్రము; నదగ్ధా= దహిం యాశ్చర్యమును, మేమిదివఱకెప్పుడును
పఁబడలేదు. ఇతి= అని; విస్తయః= ఆశ్చ బాడలేదు. అని, చారణులు, చెప్పకొని
ర్యము; నః= మాకు; అద్భుతపవ= ఇదివ రి, అని, తాత్పర్యము.

స నిమిత్తైశ్చ దృష్టాభైః కారణైశ్చ మహాగుణైః
ఋషివాక్యైశ్చ హనుమా నభవ త్ప్రీతమానసః. ౩౪

టీక॥ సః=ఆ; హనుమాన్=హ

నుమంతుండు; దృష్టాభైః=చూడబడి
నప్రయోజనముగల; నిమిత్తైశ్చ=శుభ
నిమిత్తములచేతను; మహాగుణైః= గొ
ప్పగుణములుగల; కారణైశ్చ=కారణ
ములచేతను; ఋషివాక్యైశ్చ=చారణ
లమాటలచేతను; ప్రీతమానసః=సం
తసించినమనసుగలవాఁడు; అభవత్=

అయెను.

అహనుమంతుండు, ఇదివఱకుఁ బెక్కు
మాలుక సఫలములయిన శుభనిమిత్త
ములచేతను, రామప్రభావాదులగుగొ
ప్పకారణంబులచేతను, చారణులచే
ప్పకొనుమాటలచేతను, సీతకునాశ
ముగలుగలేదనినమ్మి, సంతోషించెను.
అని, తాత్పర్యము.

తతః కపిః ప్రాప్తమనోరథార్థః

స్తా మక్షతాం రాజసుతాం విచత్వా

ప్రత్యక్షత స్తాం పునరేవ దృష్ట్వా

ప్రతిప్రయాణాయ మతిం చకార. ౩౫

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; కపిః=హ
నుమంతుండు; ప్రాప్త మనోరథా
ర్థః= పొందబడినకోరులప్రయోజ
నములుగలవాఁడై; రాజసుతాం=రాచ
కొమార్తెయగు; తాం= ఆసీతాదేవి
ని; అక్షతాం = నాశమునొందనిదాసి
గా; విచత్వా=తెలిసికొని; తాం= ఆసీ
తాదేవిని; ప్రత్యక్షతః = ప్రత్యక్షము
గా; పునరేవ=మఱిసే; దృష్ట్వా=చూ

చి; ప్రతిప్రయాణాయ= మఱిపోవుట
కొఱకు; మతిం=బుద్ధిని; చకార = చే
సెను.

అంత, హనుమంతుండు, ఈడేజిన
కోరులుగలవాఁడై, రాచకొమార్తె
యగుసీతాదేవి నాశమునొందకున్నదని
తెలిసికొని, మఱి నాసీతంబ్రత్యక్షంబు
గాఁజూచి, రామనాద్దకుఁబోఁగోరె
ను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

సుందర కాండే, పంచపంచాశస్సగః॥

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

ఖ్యాఖ్యానంబునందు, సుందర కాండపంచపంచాశస్సగ్గీతక,

ముగిసినది.

(ఇ)

పట్నంచాశస్సగః ప్రారంభః.

తతస్తు శింశుపామూలే జానకీం పర్యుపస్థితామ్

అభివాద్యా బ్రవీద్దిష్ట్యా పశ్యామిత్వా మిహాత్మతామ్. ౧

టీక॥ తతస్తు = అటుపిమ్మటను ; సః అని; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

(అధ్యాహృతము) = ఆహనుమంతుడు; శింశుపామూలే = శింశుపావృక్షముక్రిందను; పర్యుపస్థితాం = ఉన్న; జానకీం = సీతను; అభివాద్య = నమస్కరించి; “దిష్ట్యా = భాగ్యము చేత; కృపా = ఇచ్చట; అత్మతాం = నాశమునొందకున్న; త్వాం = నిన్ను; పశ్యామి = చూచుచున్నాను.” ఇతి (అధ్యాహృతము) -

అతః, హనుమంతుండు, శింశుపావృక్షమాలంబుననున్న సీతాదేవి యొద్దకుఁబోయి, యాచిడకుననుసగించి, “నాభాగ్యవశంబున, నిప్పుడు, ఏయపాయంబునుఁబొందక తేమంబుగ నున్ననిన్నుఁజూచుచున్నాను.” అని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తత స్తం ప్రస్థితం సీతా వీక్షమాణా వునఃపునః

భర్తృశ్నేహోద్వేగతం వాక్యం హనుమంత మభాషత. ౨

తతః = అటుపిమ్మట; సీతా - సీతా | ఆహనుమంతుని; వునఃపునః = మాటిచేవి; ప్రస్థితం = పయనమయిన; తం = మాటికి; వీక్షమాణా = చూచుచు; హ

నుమంతం = హనుమంతునిగూర్చి; భృ
త్వస్నేహాస్వితం = పెనిమిటియంద
లిస్నేహముతోఁగూడిన ; వాక్యం =
మాటను; అట్రవీత్ = చెప్పెను.

అంత, నానీతాదేవి, పయనమయి

వచ్చిన హనుమంతుని మాటిమాటికిం
జూచుచు, పెనిమిటియందలి స్నేహం
బున, మఱల, నతనితో నొక మాటంజెప్పె
ను- అని, తాత్పర్యము-

కామ మస్య శ్వమేవై కః కార్యస్య పరిసాధనే

పర్యాప్తః పరవీరఘ్న యశస్య స్తే బలోదయః. ౩

టిక॥ పరవీరఘ్న = శత్రువీరులంజం
పునట్టిహనుమంతుఁడా! అస్య = ఈ; కా
ర్యస్య = పనియొక్క; పరిసాధనే =
సాధించుటయందు; త్వం = నీవు; ఏకవీ
ర = ఒక్కఁడవే; కామం = మిక్కిలి-లి
యు; పర్యాప్తః = చాలుదువు. తే = నీ
యొక్క; బలోదయః = బలముయొక్క-

యభివృద్ధి; యశస్యః = మంచితిఁని గ
లిగించునది.

శత్రువీరులంజంపునట్టిహనుమంతు
డా! ఈ రాక్షసులనందఱనుజయించి, న
న్ను రామునొద్దంజేర్చుటకు, నీవొక్కఁ
డవెచాలుదువు ; నీబలముమిక్కిలియు
నధికమైనది- అని, తాత్పర్యము-

శరైస్తు సంకులాం కృత్వా లంకాం పరబలాదానః

మాం నయేద్యది కాకుత్స్థ సత్తస్య సదృశం భవేత్. ౪

టిక॥ పరబలాదానః = శత్రునైర్య
ములంబిడించునట్టి; కాకుత్స్థ ఏవ = రా
ముఁడే; శరైః = బాణములచేత; లం
కాం = లంకను; సంకులాం = నిండినదా
నిగా; కృత్వా = చేసి; మాం = నన్ను; న
యేద్యది = కొనిపోవునేని; తత్ = అది; త
స్య = ఆ రామునకు; సదృశం = సరియై

నది; భవేత్ = అగును.

శత్రునైర్యంబులం జంపునట్టి రా
ముఁడే, యిచ్చటికివచ్చి, బాణంబులనీ
లంకయంతయునిండించి , నన్నుఁగొని
పోవునేని, యదియెయతనికిందగియుం
డును. అని, తాత్పర్యము.

తద్యథా తస్య విక్రాంత మనురూపం మహాత్మనః

భవత్యాహవశూరస్య తథా త్వముపపాదయ- ౫

టిక్కతత్ = అందువలన; మహాత్మ	ఘటింతుము.
నః = మహాప్రభావుండును; ఆహవశూ	అందువలన, మహాత్ముండును యు
రస్య = యుద్ధమునందుభయములేనివా	ద్ధమునందుభయములేనివాఁడునగు నా
డునగు; తస్య = ఆ రామునకు; అనురూ	రాముండుదనకుందగులాగునఁబరాక్య
పం = తగిన; విక్రాంతం = పరాక్రమిం	మించునట్లు, నీవెఘటింపవలెను. అని,
చుట; యథా = ఎట్లు; భవతి = అగునో; త	సీతాదేవి, హనుమంతునితోఁ జెప్పెను.
థా = అట్లు; త్వం = నీవు; ఉపపాదయ =	అని, తాత్పర్యము-

తదర్థోపహితం వాక్యం ప్రశ్రితం హేతుసంహితమ్
నిశఃస్య హనుమాం స్తస్యా వాక్య ముత్తర మబ్రవీత్ - ౬

టిక్కహనుమాక్ = హనుమంతు	ని; ఉత్తరం = బదులయిన; వాక్యం = మా
డు; అర్థోపహితం = అధికమయినయ	టను; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
థః ముతోఁగూడినదియు; ప్రశ్రితం = వి	హనుమంతుండు, అధికార్థంబుగ
నయముతోఁగూడినదియు; హేతుసం	లదియు, వినయసహితంబునుయుక్తకా
హితం = కారణములతోఁగూడినదియు	రణంబులతోఁగూడినదియునగు, సీతా
నగు; తత్ = ఆ; తస్యాః = ఆ సీతాదేవి	దేవిమాటనువిని, యందుకుత్తరము, ఇట్లు
యొక్క; వాక్యం = మాటను; నిశఃస్య = వి	ని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

క్షీప్రమేవ్యతి కాకుత్స్థో హర్యక్షప్రపరై ర్వృతః
యస్తే యుధి విజిత్యారీక్ శోకం వ్యపనయిష్యతి. ౭

టిక్కాయః = ఎవ్వఁడు; యుధి = యుద్ధ	నో; సః (అధ్యాహృతము) = అట్టి; కాకు
మునందు; అరీక్ = శత్రువులను; విజి	త్థః = రాముండు; హర్యక్షప్రప
త్యః = జయించి; తే = నీయొక్క; శోకం =	రైః = వానరులలోను ఎఱుంగుగొడ్డుల
దుఃఖమును; వ్యపనయిష్యతి = పోఁగొట్టు	లోను శ్రేష్ఠులచే; కృతః = చుట్టఁబడిన

జ

జ

వాఁడై; త్రిప్రసం=శీఘ్రముగా; ఏవ్యతి=	ముండు, వానరోత్తములను ఎలుకగుగా
రాఁగలఁడు.	ద్దులనుంగూడి, శీఘ్రముగా రాఁగలఁడు.
ఎవ్వఁడు, యుద్ధంబున, శత్రువులను	అని, హనుమంతుండు, సీతతోఁజెప్పెను.
జయించి, నీదుఃఖంబుదీర్చునో, అట్టిరా	అని, తాత్పర్యము.

ఏవ మాశ్వాస్య వై దేహీం హనుమాన్ మారుతాత్తజః
గమనాయ మతిం కృత్వా వై దేహీ మభ్యవాదయత్. ౮

టీక॥ మారుతాత్తజః=వాయుదేవు	ని; అభ్యవాదయత్= నమస్కరించెను.
నికొడుకైన; హనుమాన్= హనుమం	వాయుదేవుని కుమారుండగు హను
తుండు; ఏవం=ఇట్లు; వై దేహీం=సీతా	మంతుండు, ఇట్లు సీతాదేవినాశ్వాసిం
దేవిని, ఆశ్వాస్య=ఊఁడించి; గమనా	చి, యంత, రామునొద్దకుఁబోఁగోరి, సీ
య=బోవుటకొఁబకు; మతిం=మనసును;	తాదేవినమస్కరింబుఁజేసెను.
కృత్వా=చేసి; వై దేహీం= సీతాదేవి	అని, తాత్పర్యము.

తత స్స కపికాదూకల స్సాన్వమిసందర్శనోత్సక్ః
ఆరురోహ గిరిశ్రేష్ఠ మరిష్ట మరిమహనః. ౯

జ

జ

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట ; అరి	ను; ఆరురోహః=ఎక్కాను.
మదకనః = శత్రువులమర్దిండునట్టి ;	అంత, శత్రువులం జంపువాఁడును
సః=ఆ; కపిశాదూఁలః=వానరోత్త	వానరశ్రేష్ఠుండునగు హనుమంతుండు,
ముండగుహనుమంతుండు ; స్వామిసం	తన స్వామినిరాముంజూడఁ గోరినవాఁ
దర్శనోత్సుకః = ప్రభువుదర్శనమునం	డై, యరిష్టంబను పర్వతంబు నారో
దుత్సాహముగలవాఁడై; అరిష్టం=అ	హించెను.
రిష్టమను ; గిరిశ్రేష్ఠం= పర్వతశ్రేష్ఠము	అని,తాత్పర్యము.

తుంగపద్మకజుష్టాభి సీలాభి ర్వనరాజిభిః
 సోత్తరీయ మివాం భోదై శ్చృం గాంతరవిశంవిభిః. ౧౦
 బోధ్యమానమివ ప్రిత్యా దివాకరకరై శ్చుభైః
 ఉన్నివంత మివోద్ధూతై లోఽచనై రివ ధాతుభిః. ౧౧
 తోయాఘనిస్సనై మఁందైః ప్రాధీత మివ పర్వతమ్
 ప్రగీతమివ విస్పష్టై నానాప్రసౌవణ్యైః. ౧౨
 కేవదారుభి రత్యుచ్చై రూర్ధ్వబాహు మివ స్థితమ్
 ప్రపాతజలనిఘ్నైః పాక్రప్తమివ సర్వతః. ౧౩
 వేపమాన మివ శ్యామైః కంపమానై శ్శరద్వనైః
 వేణుభి మూరుతోద్ధూతైః కూజంత మివ కీచకైః. ౧౪
 నిశ్శ్వసంత మివామషా ఘోరై రాశీవిమోత్తమైః
 నీహరకృతగంభీరై ధ్రావ్యయంత మివ గహ్వరైః. ౧౫
 మేఘపాదనిభైః పాదైః ప్రక్రాంత మివ సర్వతః
 జృంభమాణ మివాకాశే శిఖరై రభ్రమానిభిః. ౧౬
 కూటైశ్చ బహుధాకీర్ణై శ్శోభితం బహుకందరైః
 సాలతాలాశ్వకకైశ్చ వంశైశ్చ బహుభి ర్వృతమ్. ౧౭
 లతావితానై ర్వితతైః పుష్పవద్భి రలంకృతమ్

నానామృగగణాకీర్ణం ధాతునివ్యంధభూషితమ్. ౧౮

బహుప్రసాదోపేతం శిలాసంచయసంకటమ్

మహాషియత్కంధర్వకిన్నరోరగసేవితమ్. ౧౯

లతాపాదపసంఘాతం సింహాధ్యుషితకందరమ్

వ్యాఘ్రసంఘసమాకీర్ణం స్వాదుమూలఫలద్రుమమ్. ౨౦

త మారురోహ హనుమాన్ పర్వతం పవనాత్మజః

రామదర్శనశీఘ్రిణ ప్రహషేణ్ భిచోదితః. ౨౧

టీక॥తుంగపద్మకజుష్టాభిః=ఉన్నత | ప్నదియు; మండ్రైః=గంభీరములగు;
ములగు పద్మకములను వృక్షములతోఁ తోయాఘ్రస్వనైః=జలప్రవాహముల
గూడిన;నీలాభిః=నల్లని; వనరాజిభిః = ధ్వనులచేత;ప్రాధీతమివ(స్థితం)= చ
వనపక్షులచేత ; సపరిధాన మివస్థి కర్కగానధ్వయనము సేయుచున్నదివ
తం (అధ్యాహృతము) = కట్టుబట్ట లేనన్నదియు; పర్వతం= కొండయు
తోఁగూడినదివలెనున్నదియు; శృంగాం ను;విస్ఫుల్కైః=మికిలిలియు స్పష్టముల
తరవిశంవిభిః=శిఖరముల నడుమచేలు గు;నానాప్రసవణస్వనైః= నానావి
కాడుచున్న; అంభోదైః= మేఘముల ధములగు సెలయేలులయొక్క ధ్వనుల
చేత; సోత్తరీయమివ(స్థితం)=ఉత్తరీ చేత; ప్రగీతమివ(స్థితం)=చక్కఁగాఁ
యములతోఁగూడినదివలెనున్నదియు ; బాడుచున్నదివలెనున్నదియు ; అత్యు
శుభైః=మంగళకరములగు; దివాకరక చైః=మికిలిలియునున్నతములగు; దే
రైః=సూర్యునికిరణములచేతహస్తము వదారుభిః=దేవదారు వృక్షములచేత;
లచేత;ప్రీత్యా=ప్రేమచేత; బోధ్యమా డోధ్వఁబాహుమివస్థితం= పైకెత్తఁబ
నమివ(స్థితం)=మేలుకొలుపు బడుచు డినచేతులుగలదివలెనున్నదియు; సర్వ
న్నదివలెనున్నదియు;ఉద్భూతైః= బయ తః = అంతట; ప్రపాతజలనిక్షో
లువెడలినవియు;లోచనైరివ(స్థితైః)- షైః = చటియల జలములయొక్క
కండ్లువలెనున్నవియునగు; ధాతుభిః= ధ్వనులచేత;పాక్రుష్టమివ (స్థితం) =
గైరికధాతువులచేత ; ఉన్నతంతమివ అక్రోశించుచున్నదివలె నున్నదియు ;
(స్థితం)- కండ్లుతెలుచున్నదివలె ను కంపమానైః=కదలుచున్నవియు; శ్యా

మైః=నల్లనివియునగు; శరద్వనైః=శర
ద్వతువునందలి వృక్షసమూహములచే
త; వేపమానమివ (స్థితం) = వడంకుచు
న్నదివలెనున్నదియు; మారుతోద్ధూతైః
గాలిచేఁగొట్టుబడిన; కీవతైః=గాలిగొ
ట్టునప్పుడుధ్వనించునట్టి; వేణుభిః=వెదు
ళ్లచేత; కూజంతమివ (స్థితం) = కూయు
చున్నదివలెనున్నదియు; ఘోరైః= భ
యంకరములగు; ఆశీవిహోత్రమైః= సర్ప
శ్రేష్ఠములచేత; అమపాత=కోపము
వలన; నిశ్శ్వసంతమివ (స్థితం) = నిట్టూ
వుచున్నదివలెనున్నదియు ;
నీహరకృతగంభీరైః= మంచుచేఁగప్పు
బడినవియు గంభీరములునగు; గహ్వ
రైః=గుహలచేత; ధ్యాయంతమివ (స్థి
తం) = ధ్యానముసేయుచున్నదివలెను
న్నదియు; మేఘపాదనిభైః=మేఘంబుల
పాదములతోసమానములగు; పాదైః=
చిన్నకొండలచేత; సర్వతః=అంతటను;
ప్రక్రాంతమివ (స్థితం) = నడచునది
వలెనున్నదియు; అభ్రమానిభిః=మేఘం
బులపజ్జులుగల; శిఖరైః= శిఖరముల
చేత; ఆకాశే=ఆకాశమునందు; జృంభ
మాణమివ (స్థితం) = ఆవులింతవిడుచుచు
న్నదివలెనున్నదియు; బహుకందరైః=
పెక్కుగుహలుగలవియు; బహుధా=

పెక్కువిధములుగా; ఆకీర్ణైః=వెదచ
ల్లబడినవియునగు; హతైః=శిఖరముల
చేత; శోభితంచ=ప్రకాశింపఁజేయుట
డినదియు; బహుభిః=పెక్కులయిన;
సాలతాలాశ్వకణైశ్చ = సాలవృక్ష
ములచేతనుతాటిచెట్ల చేతను ఇనుమద్ది
చెట్లచేతను; వంశైశ్చ=వెదుళ్లచేతను;
వృతం=చుట్టుబడినదియు; పుష్పవద్భిః=
అధికములయిన పుష్పములుగల ; విత
తైః=విస్తీర్ణములగు; లతావితానైః=తీ
గలసమూహములచేత; అలంకృతం =
అలంకరింపబడినదియు ; నానామృగ
గణాకీణం = నానావిధములయిన
మృగముల సమూహములచేత వ్యాపిం
పబడినదియు; ధాతునిష్ఠ్యంద భూషి
తం=గైరిక ధాతువులుకాటుటచేనలం
కరింపబడినదియు ; బహుప్రస్రవణో
పేతం= పెక్కుసెలయేఱులతోఁ గూ
డినదియు ; శిలాసంచయసంకటం =
రాళ్లసమూహములచే సంకటమయిన
దియు ; మహాషియక్షగంధర్వ కిన్న
రోరగసేవితం= పూజ్యులగు ఋషు
లచేతను యక్షులచేతను గంధర్వులచే
తను గిన్నరులచేతను సర్పములచేతను
సేవింపబడినదియు ; లతాపాదపసం
ఘాతం= తీగలయొక్కయు వృక్షము

౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యనహితము.

స ౫౬

లయొక్కయు సమాహముగలదియు; సింహాధ్యుపితకందరం = సింహముల చేసరిష్టింపబడిన గుహలుగలదియు ; వ్యాఘ్రసంఘసమాగీణం = పులులస మాహములచేవ్యాపింపబడినదియు ; స్వాదుమూలఫలద్రుమం = తియ్యని గ డ్డలును ఫలములును గలవృక్షములు గ లదియునగు ; తం = ఆ ; పర్వ తం = అరిష్టపర్వతమును ; పవనా త్తజః = వాయుపుత్రుండగు ; హ నుమా = హనుమంతుండు ; రామద ర్శనశీఘ్రేణ = రామనిచూచుటయం దుత్వరగల; ప్రహషేణం = సంతోష ముచేత; అభిచోదితః = ప్రేరింపఁ బడి నవాడై; ఆరురోహ = ఎక్కెను.

ఉన్నతంబులగు పద్మకవృక్షంబుల తోఁగూడినవనపజ్జులచే వస్తుంబుగ ట్టుకొన్నట్లు, శిఖరంబులనడుమవ్రేలు కాడుమేఘులుచేను త్రరియంబులుదా ల్చినట్లు, చూపట్టుదాని, ఉద్గతంబులగు ధాతువులునేత్రంబులుంబోలెఁ గ్రాలు చుండుటంజేసి, సూర్యుండుహస్తంబుల చేతంబోలెఁగిరిణంబులచేతమేలుకొలు పఁగండ్లుదెరిచి, చూచుచున్నపోల్కిం, గానవచ్చుదాని, గంభీరంబులగుజలప్ర వాహధాన్వనంబులచే నధ్యయనంబుసే యుపగిదిందోచుదాని, విస్తృతంబులగు

సెలయేఱులధ్వనులవలన, సంగీతంబుగా విందుకరణింగన్నట్లుదాని, సత్యున్నతం బులగు జేవదారువృక్షంబులుండుటచే, నూర్ధ్వబాహుండైతపంబు సల్పుమహ మునిభంగీభాసిల్లుదాని, బ్రపాతంబు లంబడుజలంబులధ్వనులచే, నంతటను, ఆ కోశించుచున్నట్లున్నదాని, శరదృతువు నందుజనియించువనంబులుగాలికిం దూ లుచుండుటచే, హనుమంతునివలన భ యంబునగడగడవడంకువడుపునం గను పట్టుదాని, వాయువుచేఁ గొట్టఁ బ డిన కీవకంబులను వెదుళ్లు ధ్వనించుటో చేఁ , గూయుచున్నట్లున్నదాని, భ యంకరంబులగు సర్పంబులు నిట్టూర్పు లువిడుచుచుండుటంజేసి, హనుమం తునిమైఁగోపంబున, నిట్టూర్పులు వి డుచుచున్నవిధంబునం జూపట్టుదాని; గంభీరములగుగుహలన్నియుమంచుచేఁ గప్పఁబడియుండుటంజేసి, సమస్తేంద్రి యంబుల నిరోధించిధ్యానంబు సేయు భాతింగానవచ్చుదాని, మేఘంబులకుఁ దాదంబులనందగు ప్రత్యంత పర్వతం బులచేనడచుచున్నట్లగపడుదాని, నా కాశంబునం దత్యున్నతంబులై మేఘ సంఘంబులతోఁగూడిన శిఖరంబులతో నొప్పి యుండుటవలన, నాభులింత లు విడుచుచున్నట్లు దర్శనీయం బగు

శ్రీమద్రామాయణమునుందరకాండము. ౧౬

స ౫౬

దాని , హనుమంతుని పాదాహారము
రిపరివిధంబులనాకీణంబులయిన పె
క్కుగుహలుగల శిఖరంబులతోఁ గూ
డినదియు, సాలవృక్షంబులతోనుఅశ్వక
ర్ణతరువులతోను వెదుళ్లతోనుం గూడి
నదియును, బుష్పవంతంబునగులతాస
మూహంబులరమణీయం బయినదియు,
నానావిధమృగంబులుగలదియు , నచ్చ
టచ్చటం గాటుచుండుధాతువులచేనలం
కృతంబయినదియు, చెక్కుసెలయే
ళ్లుగలదియు, నధికముగాతాళ్లుండుటచే
సంకటస్థలంబైనదియు, మహాభూలచే

తను యక్షులచేతనుగంధర్వులచేతనుగి
న్నరులచేతను సపకంబులచేతనుసేదిం
పఁబడినదియు, వృక్షలతాసమూహాస
మేతంబులునుసింహాధిష్ఠితంబులగుగుహ
లుగలదియు, వ్యాఘ్రసమూహంబులతోఁ
గూడినదియు, యచ్యంబులగుమూలఫలం
బులతోఁగూడినవృక్షంబులుగలదియున
గు, నరిష్టపర్వతమును, వాయుచేవునకు
మారండగుహనుమంతుండు, రామద
ర్శనాత్మక్యంబుమనంబునంబెనంగొన,
నారోహించెను. అని, తాత్పర్యము.

తేన పాదతలాక్రాంతా రమ్యేషు గిరిసానుషు

సఖాషా స్సమశీర్ఘత శిలాశ్చూణే కృతాస్తతః. ౨౨

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట , రమ్యే
షు=సుందరములగు ; గిరిసానుషు =
కొండనెత్తములందు; శిలాః= తాళ్లు;
తేన=ఆహనుమంతునిచేత; పాదతలా
క్రాంతాః= పాదములచేనాక్రమింపఁ
బడినవై; సఖాషాః=ధ్వనులతోఁగూడిన
వై; చూణేకృతాః= చూణములు

గాఁజేయఁబడినవై; సమశీర్ఘతః= ప
డినవి.

అంత , నాహనుమంతుండు , పా
దంబులంద్రోక్కఁగానే, రమ్యంబులగు
కొండ నెత్తంబులందలితాళ్లు
ధ్వనిగదురఁజూఁకంబు
అని, తాత్పర్యము.

స త మారుహ్యై శైలేంద్రం వ్యవధాత మహాకపిః , ౨

దక్షిణా దుత్తరం పారం ప్రార్థయత్ లవణాంభ

టీక॥ మహాకపిః= పెద్దకోకిలియగు;
సః=ఆహనుమంతుండు; తం=ఆ; శైలేం
ద్రం=పర్వతశ్రేష్ఠమును ; ఆరుహ్య =

ఎక్కి; లవణాంభసః=ఉప్పునీళ్లుగలసః.
ముద్రముయొక్క; దక్షిణాత్=దక్షి
ణపుగట్టుననుండి; ఉత్తరం=ఉత్తరపుది

కుంసందలి; పారం = గట్టును; ప్రాథా
యా = కోరుచు; వ్యవధాత = పెరి
గెను.

ఆహనుమంతుండు, ఆయరిష్టపర్వ

తంబునారోహించినపిదప, సముద్రుని
యుత్తరపుగట్టుజేరంగోరిమేను, బెం
చెను. అని, తాత్పర్యము.

అధిరుహ్య తతో వీరః పర్వతం పవనాత్మజః

దదశా సాగరం భీమం మీనోరగనిషేవితమ్. ౨౪

టీక॥ వీరః = పరాక్రమశాలియగు;

ర్వ = చూచెను.

పవనాత్మజః = వాయుపుత్రుండగువా
నుమంతుండు; పర్వతం = అరిష్టపర్వత
మును; అధిరుహ్య = ఎక్కి; తతః = అటుపి
మ్మట; మీనోరగనిషేవితం = మత్స్యము
లచేతను సర్పములచేతను సేవింపబడిన
దియు; భీమం = భయంకరమయినది

పరాక్రమవంతుండును, వాయుదే
వునికుమారుండునగుహనుమంతుండు,
ఆయరిష్టపర్వతంబు నారోహించినంత
నె, మీనసర్పంబులచేత సేవింపబడినదై
భయంకరంబైనపాలుచు, సముద్రముం
జూచెను. అని, తాత్పర్యము.

౨ = సముద్రమును; దద

స మారుతశివా కాశం మారుతస్యాత్మ సంభవః

ప్రపేదే హరిశామూలలో దక్షిణా దుత్తరాశీ దిశమ్. ౨౫

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౦౬౫

స ౫౬

టీక॥ మారుతస్య=వాయుదేవుని
యొక్క; ఆత్మసంభవః=పుత్రుండు
ను; హరిశాదూఁలః=వానరశ్రేష్ఠం
డునగు; సః=ఆహనుమంతుండ; మా
రుతభవ=వాయుదేవుండువలె; దక్షి
ణాత్=దక్షిణపుగట్టుననుండి; ఉత్త
రాం=ఉత్తరపు; దిశం = దిక్కున
గూచి; ఆకాశం=ఆకాశమును; ద్ర

పేదే=పొందెను.
వాయుదేవునిపుత్రుండును వానర
శ్రేష్ఠుండునగునాహనుమంతుండు; స
ముద్రంబుదక్షిణపుగట్టుననుండి,యుత్త
రపుగట్టుంజేరుటకై,వాయుదేవుండుం
బోలె,నాకాశంబునకెగనెను.
అని,తాత్పర్యము.

సతదా పీడితస్తేన కపినా పర్వతోత్తమః
రరాస సహ లై ర్ఘ్నైః ప్రవిశన్వసుధాతలమ్. ౨౬
కంపమానైశ్చ శిఖరైః పతద్భి రపిచదుమ్రైః

టీక॥తదా=అప్పుడు; తేన= ఆ;క
పినా=హనుమంతునిచేత;పీడితః=పీడిం
పఁబడిన;సః=ఆ;పర్వతోత్తమః=పర్వ
తశ్రేష్ఠము;లైః=ఆ;ఘ్నైః=ఘ్నహ=జం
తువులతోను; కంపమానైః=చలించు
చున్న;శిఖరైశ్చ=శిఖరములతోను; ప
తద్భిః=పడుచున్న;దుమ్రైఃపిచ=వృక్ష
ములతోను;వసుధాతలం= భూతలము
ను;ప్రవిశ=ప్రవేశించు; రరాస=

ధ్వనించెను.
అప్పుడు,పర్వతశ్రేష్ఠంబగునాయరి
ష్టపర్వతము, హనుమంతునిచేపీడింపఁ
బడి,మహాధ్వనిగదుర, నందున్న సమస్త
జంతువులతోను వడంకుచున్నశిఖరంబు
లతోనుపిడిగియున్న వృక్షంబులతోనుం
గూడ, నేలకుసమముగాఁగూలినది.
అని, తాత్పర్యము.

తస్యో రువేగా స్తథితాః పాదపాః పుష్పశాలినః. ౨౭
నిపేతు ర్ఘాతలే రుగ్ధా శ్చక్రాయుధహతాభవ

టీక॥తస్య = ఆహనుమంతునియొ
క్క;ఊరువేగాత్=తొడలవేగమువల
న;మథితాః=మథింపఁబడిన; పుష్పశాలి

నః=ఘాలచోన్నచున్న; పాదపాః=
వృక్షములు; శక్రాయుధహతాభవ=
ఇంద్రుని యాయుధంబగు వజ్రాయుధ

ముచేఁగొట్టఁబడినవివలె;రుగ్గాః— విటి
గినవై;నిపేతుః=పడినవి.

ఆ హనుమంతుని యూరువేగంబు

నఁ,బువ్వవంతంబులగువృత్తుంబులు, వ
జ్రాయుధంబువ్రేటునంబోలె,విడిగి, నే
లంబడినవి.అని, తాత్పర్యము.

కందరాంతరసంస్థానాం పీడితానాం మహాకాజసామ్. ౨౮
సింహానాం నినదో భీమో నభో భిందక స శుశ్రువే

టీక॥కందరాంతరసంస్థానాం= గు

హాలలోపల నున్నవియును ; పీడితా
నాం=పీడింపఁబడినవియును;మహాకాజ
సాం=అధికమయినపరాక్రమముగలవి
యునగు;సింహానాం=సింహంబులయొ
క్క;భీమః=భయంకరమగు;సః=అట్టి;
నినదః=ధ్వని;నభః=ఆకాశమును; భిం
దక=భేదించుచు;శుశ్రువే = వినంబడి

నది.
ఆపర్వతగుహలలో నున్నవియును
హాపరాక్రమంబులునగు సింహంబులు,
హనుమంతుండుపర్వతంబుపైఁ బాదం
బులూచుటచేఁపీడింపఁబడి,యాకాశం
బువిడిగిపడునోయనునట్లు,భయంకరం
బుగ,నఱచినవి.
అని, తాత్పర్యము.

త్రస్తవ్యావిధవసనా వ్యాకలీకృతఘాషణాః. ౨౯
విద్యాధర్య స్సముత్పేతు స్సహసా ధరణీధరాత్

టీక॥విద్యాధర్యః= విద్యాధరస్త్రీ

లు;సహసా = తటాలున; ధరణీధ
రాత్=పర్వతముననుండి; త్రస్తవ్యావి
ధవసనాః=భయముచేవ్యత్రస్తములయి
నవస్త్రములుగలవారలై;వ్యాకలీకృత
ఘాషణాః = వ్యాకలంబులుగాఁజే
యఁబడిన (అయ్యైస్థానంబులుదప్పన
ట్లుచేయఁబడిన)సౌములుగలవారలై ;

సముత్పేతుః=ఎగిరిరి.
అప్పుడు,విద్యాధరస్త్రీలు,భయం
బున,వస్త్రంబులుజాఱ, ఘాషణంబు
లయ్యైస్థానంబులు దప్పివ్యాకలంబుల
యివ్రేలుకాడఁ,దటాలున, నాయరిష్ట
పర్వతంబువిడిచి, యాకాశంబునకుద్గ
మించిరి.అని, తాత్పర్యము.

అతిప్రమాడా బలివో దీప్తజ్యో మహావిహః. ౩౦

నిపీడితశిరోగ్రీవా వ్యచేష్టంత మహాహయః

టీక॥ అతిప్రమాదాః = అధికమయినవి.

నప్రమాణముగలవియు; బలినః = అధికమయినబలముగలవియు; దీప్తిహ్వః = మండుచున్ననాలుకలుగలవియు; మహావిషాః = అధికమయినవిషముగలవియునగు; మహాహయః = గొప్పసర్పములు; నిపీడితశిరోగ్రీవాః = పీడింపబడినతలలునుమెడలునుగలవై; వ్యచేష్టంత = కదలి

మహాకాయంబులును బలవంతంబులును, మండుచున్ననాలుకలుగలవియు మహావిషంబులుసగుమహాసర్పంబులు, తలలులునుమెడలునుబీడింపబడుటచే, నావర్వతంబుననుండివెడలినవి. అని, తాత్పర్యము.

కిన్నరోరగగంధర్వయక్షవిద్యాధరాస్తదా. ౩౧

పీడితం తం నగవరం త్యక్త్వా గగనమాస్థితాః

టీక॥ తదా = అప్పుడు; కిన్నరోరగ = కిన్నరులు;

గంధర్వయక్షవిద్యాధరాః = కిన్నరులునుసర్పంబులునుగంధర్వులునుయక్షులునువిద్యాధరులును; పీడితం = పీడింపబడిన; తం = ఆ; నగవరం = పర్వతశ్రేష్ఠమును; త్యక్త్వా = విడిచి; గగనం = ఆకాశము

ను; ఆస్థితాః = పొందిరి. అప్పుడు, కిన్నరులును సర్పంబులును గంధర్వులును యక్షులునువిద్యాధరులును, హనుమంతునిచేపీడింపబడినయా యరిష్టపర్వతముంబరిత్యజించి, యాకాశంబునొందిరి. అని, తాత్పర్యము.

నచ భూమిధరశ్రీమాన్ బలినా తేన పీడితః. ౩౨

సవృక్షశిఖరోదగ్రః ప్రవివేశ రసాతలమ్

టీక॥ శ్రీమాన్ = అధికమయిన కాంతిగలదియును; సవృక్షశిఖరోదగ్రః = వృక్షములతోఁగూడినశిఖరములచేనుత్తమమయినదియునగు; సః = ఆ; భూమిధరశ్రీ = పర్వతమును; బలినా = బలవం

తుండగు; తేన = ఆహనుమంతునిచేత; పీడితః = పీడింపబడినదై; రసాతలం = భూతలమును; ప్రవివేశ = ప్రవేశించినది. శ్రీమంతంబును వృక్షంబులతోఁగూ

౧౦౬౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౬

డిస శిఖరంబులతోనొప్పు చున్నదియున చే, నేలకుసమంబునది.
గు,నాయరిష్టపర్వతము, బలవంతుండ అని, తాత్పర్యము.
గుహనుమంతుండు పాదంబులూడుట

దశయోజనవిస్తార త్రింశద్వ్యోజన ముచ్చి కః. ౩౩
ధరణ్యం సమతాం యాత స్స బభూవ ధరాధరః

టీక॥దశయోజనవిస్తారః=పదియో మమగుటను; యాతః=పొందినది; బభూ
జనంబుల వెడల్పుగలదియు; త్రింశద్వ్యో వ=ఆయెను.
జనం=ముప్పదియోజనములు; ఉచ్చి పదియోజనంబుల వెడల్పును ముప్ప
తః=ఉన్నతమయినదియునగు; సః=ఆ; దియోజనంబులయొన్నత్యంబునుం గల
ధరాధరః= అరిష్టపర్వతము ; ధర యాయరిష్టపర్వతము, నేలకుసమంబు
ణ్యం=భూమియందు; సమతాం= స గాఁగూలినది. అని, తాత్పర్యము.

స లిలంఘయిమ భీమం సలీలం లవణాణావమ్. ౩౪
కల్లోలాస్థాలవేలాంత ముత్తపాత నభో హరిః

టీక॥సః=ఆ; హరిః= హనుమంతుఁ ఆకాశమునుగూచి; ఉత్పపాత= ఎ
డు; భీమం=భయంకరమును; కల్లోలా గిరెను.
స్థాలవేలాంతం=అలలయొక్క కొట్టు ఆహనుమంతుండు, తీరంబులమహా
గలతీరప్రదేశముగలదియునగు; లవణా తరంగంబులుగలిగి, భయంకరంబై యొ
ణావం=ఉప్పుసముద్రమును; సలీలం= ప్పుచున్న సముద్రమును దాఁటఁగోరిన
విలాసముతోఁగూడునట్లుగా ; లిలంఘ వాఁడై, యాకాశంబున కెగిరెను.
యిషుః=దాఁటఁగోరినవాఁడై; నభః= అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
సుందరకాండే, షట్పంచాశస్సగః.
ఇది, స్పష్టార్థము.

శ్రీమద్రామాయణము#సుందర కాండము. ౧౦౬

స ౫౭

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
ఖ్యాఖ్యానంబునందు, సుందర కాండవట్టరిచా శసర్గ టీక,
ముగిసినది.

(౧౨)

స ప్రపంచాశసగపాఠంభః.

సచంద్రకుముదిం రమ్యం సారగ-కారండవం శుభమ్
తివ్యశ్రవణకాదంబ మభ్రీ నై వాలశాద్వలమ్. ౧
పునర్వసుమహామీనం లోహితాంగమహాగ్రహమ్
ఐరావతమహాద్వీపం స్వాతిహంసనిలోళితమ్. ౨
వాతసంఘాతజాతోమీచంద్రాంశుశిశిరాంబుమత్
ఘజంగయక్షగంధర్వప్రబుద్ధకమలోత్పలమ్. ౩
హనుమా న్తారుతగతి మేహానౌరివ సాగరమ్
అపార మపరిశ్రాంతః పుప్లువే గగనాణవమ్. ౪

టీక|| సచంద్రకుముదం= చంద్రుం పునర్వసునక్షత్రమును పెద్దచేప గలది
డను తెల్లకలువతోఁ గూడినదియు ; యు; లోహితాంగ మహాగ్రహం=
రమ్యం=సుందరంబును; సారగ-కాండ అంగారకుండను గొప్పమొసలి గలది
వం=సూర్యుండను నీరుకోడిగలదియు; యు; ఐరావతమహాద్వీపం=ఐరావత
శుభం=మంగళకరంబును; తివ్యశ్రవణ మను పెద్దదీవిగలదియు ; స్వాతిహంస
కాదంబం= పుష్పనక్షత్రమును శ్రవణ విలోళితం = స్వాతినక్షత్రమునుహం
నక్షత్రమునను కలహంస పక్షులు గల సపక్షిచే గదలింపఁ బడినదియు ;
దియు; అభ్రీనై వాలశాద్వలం = మే వాతసంఘాతజాతోమీచంద్రాంశు శి
ఘంబులను పాచియునుబచ్చిక నేలయు శిరాంబుమత్ = గాలివేటునం గలిగిన
ను గలదియును; పునర్వసుమహామీనం= యలలవంటిచంద్రకిరణంబులనుచల్ల నీనీ

౧౦౭౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౭

శ్లుగలదియు ; భుజంగ యక్షగంధర్వ ప్రబుద్ధకమలోత్పలం = సర్పములును యక్షులును గంధర్వులునును వికసించినతామరపూలును గలువలునుగలదియు; అపారం = తుదలేనిదియునగు; గగనాణవం = ఆకాశమును సముద్రమును ; సాగరం = సముద్రమును; మహానారివ = పెద్దయోడవలె; మారుతగతిః = వాయువు యొక్క గమనమువంటి గమనముగల ; హనుమాన్ = హనుమంతుండు; అపరిశ్రాంతః = అలసటలేనివాడై; పుష్పవే = పొందెను.

చంద్రుండు తెల్లకలువగా, సూర్యుండు నీరుగోడిగా, బుష్పశ్రవణనక్షత్రంబులు కలహంసలుగా , మేఘంబులు

పాచియును దీరంబునందలి పచ్చికభూములును గాఁ , బునర్వసునక్షత్రము మహామీనంబుగా, సంగారకుండు పెద్దమొసలిగా, నైరావతంబు మహాద్వీపంబుగా, స్వాతి నక్షత్రంబు హంసపక్షిగా, గాలిచే గలుగునలవంటి చంద్రకిరణంబులు చల్లనీశీఘ్రగా, నయ్యైవణంబులనొప్పు సర్పంబులును యక్షులును గంధర్వులును వికసించిన పద్మోత్పలంబులుగా, రెండవ సముద్రంబు భంగిభాసిల్లుచున్న యాకాశంబును, వాయువేగుండగు హనుమంతుం, డెంతమాత్రములసటలేక, పెద్దయోడ సముద్రంబునుంబోలె, నొందెను. అని, తాత్పర్యము.

గ్రసమానభవా కాశం తారాధిప మిహోల్లిఖ

హరన్నివ సనక్షత్రం గగనం సార్కమండలమ్. ౫

మారుతస్యా త్తజ శ్రీమాన్ కపి వ్యోమ చరో మహాన్

హనుమా న్నేఘజాలాని వికషణ్నివ గచ్ఛతి. ౬

టీక॥ మారుతస్య = వాయుదేవుని యొక్క ; ఆత్తజః = కొడుకును; శ్రీమాన్ = అధికమయినకాంతిగలవాడును; వ్యోమచరో = ఆకాశమునందుండిరుగువాఁడునగు; మహాన్ = పెద్ద; కపిః = కోతియునగు; హనుమాన్ =

హనుమంతుండు; ఆకాశం = ఆకాశమును; గ్రసమానభవ = మింగుచున్నవాఁడువలె; తారాధిపం = చంద్రుని; ఉల్లిఖన్నివ = ఒరయుచున్నవాఁడువలె ; సనక్షత్రం = నక్షత్రములతోఁ గూడినదియు; సార్కమండలం = సూర్యమండ

శ్రీమద్రామాయణముః సుందర కాండము. ౧౦౧

స ౫౭

లముతోఁగూడినదియునగు; గగనం =
అకాశమును; హర్షివ = హరించుచు
న్నవాఁడువలె; మేఘజాలాని = మేఘ
సమూహములను; వికషణ్నివ = ఈ
ద్భుచున్నవాఁడువలె; గచ్ఛతి = పోవు
చుండెను.

వాయుదేవుని కుమారుండును శ్రీ
మంతుండునగు హనుమంతుండు, అకా

శంబును మ్రొంగువాఁడువోలె , చంద్రు
నిరయువాఁడువలె, నక్షత్రేంబులతోను
సూర్య మండలంబుతోను అకాశంబు
నంతయు హరించువాఁడంగి, మేఘ స
మూహంబుల నాకషింపుచున్నాఁడై
డిం, బూపట్టుచు, నాకాశంబునం బో
యెను. అని, తాత్పర్యము.

పాండరారుణవర్ణాని నీలమాంజివకానివ

హరితారుణవర్ణాని మహాభ్రాణి చకాశిరే. ౭

టిక||మహాభ్రాణి = గొప్ప మేఘంబు కాశిరే = ప్రకాశించినవి.

లు; పాండరారుణవర్ణాని = తెల్లనిరం
గుగలవిగాను ఎఱ్ఱనిరంగుగలవిగాను; నీ
లమాంజివకానివ = నల్లనివిగాను పసు
పువన్నెగలవిగాను ; హరితారుణవ
ర్ణాని; పచ్చనిరంగుగలవిగాను, నలు
పుగలసినయెఱుపు వన్నెగలవిగాను; చ

మహామేఘంబులు , హనుమంతుని
కాంతిసంపర్కంబునం జేసి , తెల్లని
విగాను యెఱ్ఱనివిగాను నల్లనివిగాను బ
సుపువన్నెగలవిగాను బచ్చనివిగానున
లుపుగలసినయెఱుపువన్నెగలవిగాను,
బ్రకాశించినవి. అని, తాత్పర్యము.

ప్రవిశ న్నభ్రాణిజాలాని నిష్పతంశ్చ పునఃపునః

ప్రచ్ఛన్నశ్చ ప్రకాశశ్చ చంద్రమాశ్చ లత్యుతే. ౮

టిక||సః(అధ్యాహృతము) = ఆహ
నుమంతుండు; పునఃపునః = మాటిమా
టికి; అభ్రాణిజాలాని = మేఘసమూహంబు
లను; ప్రవిశ = చొచ్చుచు; నిష్పతంశ్చ =
బయలు వెడలుచును; ప్రచ్ఛన్నశ్చ = కప్ప

బడినవాఁడును; ప్రకాశశ్చ = బయలుపడి
నవాఁడునగు; చంద్రమాశ్చ = చంద్రుం
డువలె; లత్యుతే = చూడఁబడుచుండెను.
ఆహనుమంతుండు, మాటిమాటికి,
మేఘంబులంబ్రవేశించుచును మఱల బ

యలు వెడలుచును, మేఘంబులచేఁ గ | ధనుగుచంద్రునిపోలిం, గానవచ్చుచు
ప్పబడినవాడును మఱివిడివడిన వాఁ | డెను. అని, తాత్పర్యము.

వివిధాభిఘనాపన్నగోచరో ధవళాంబరః

దృశ్యాదృశ్యతనుః క్షీర స్తదా చంద్రాయతేంబరే. ౯

టీక॥ తదా=అప్పుడు; ధవళాంబ	వాఁడై; చంద్రాయతే=చంద్రుండువ
రః=తెల్లనివస్త్రములుగల; వీరః= ప	లెనున్నాడు.
రాక్రమశాలియగు హనుమంతుండు ;	అప్పుడు, తెల్లనివస్త్రములుగట్టు
అంబరే = ఆకాశమునందు; వివిధా	కొనియున్నపరాక్రమశాలియగు హను
భిఘనాపన్నగోచరః= నానావిధము	మంతుండు, మేఘసమూహంబులంబో
లయినమేఘముల సమూహముల యం	వుచుండుటంజేసి, కొంతసేపుదృశ్యుం
దుబొందఁబడినమార్గ ముగలవాఁడై ;	డై, కొంతడవు, అదృశ్యుండై, చంద్రుం
దృశ్యాదృశ్యతనుః=చూడఁదగినదియుఁ	డువలెనుండెను.
బాడఁగూడ నిదియునగు శరీరముగల	అని, తాత్పర్యము.

తాత్ప్రాయమాణో గగనే బభాసే వాయునందనః

దారయ స్తేఘబృందాని నిష్పతంశ్చ పునఃపునః. ౧౦

నద న్నాదేన మహతా మేఘస్వనమహస్వనః

టీక॥ వాయునందనః=వాయుదేవు	చు; గగనే=ఆకాశమునందు; తాత్ప్ర
నికుమారుండగుహనుమంతుండు; మేఘ	యమాణః= గరుత్మంతుండువలెనాచ
బృందాని=మేఘసమూహంబులను; పు	రించుచున్నవాఁడై; బభాసే=ప్రకాశిం
నఃపునః=మాటిమాటికి; దారయ=	చెను.
చీల్చుచు; నిష్పతంశ్చ=వెడలుచును; మేఘ	వాయుదేవుని కుమారుండగుహను
స్వనమహస్వనః=మేఘస్వనివంటిమహా	మంతుండు, మాటిమాటికి, మేఘసమూ
ధ్వనిగలవాఁడై; మహతా=అధికమయి	హంబుల దారిచేసికొని, వానిం బ్రవేశిం
న; నాదేన=ధ్వనిచేత; నద= అజదు	చుచుబయలువెడలుచు, మేఘగజఁ

నంబులవంటిసింహనాదంబులు సేయుచేను. అని, తాత్పర్యము.
చు, గరుత్మంతుండుంబోలె బ్రకాశిం

ప్రవరాణ రాక్షసాణ హత్వా నామ విశ్రావ్య చాత్తనః. ౧౧
ఆకులాం నగరీం కృత్వా వ్యధయిత్యాచ రావణమ్
అదాయిత్యా బలం ఘోరం వైడేహీ మభివాద్యచ. ౧౨
ఆజగామ మహాతేజాః పున ర్మధ్యేన సాగరమ్

టీక|| మహాతేజాః = అధికమయిన ద్యచ = సమస్కరించియు; పునః = మ
పరాక్రమముగలహనుమంతుండ; పృ అల; సాగరంమధ్యేన = సముద్రమధ్య
వరాణ = శ్రేష్ఠులగు; రాక్షసాణ = రా ముచేత; ఆజగామ = వచ్చెను.
క్షసులను; హత్వా = చంపి; ఆత్తనః = మహాపరాక్రమ శాలియగు హను
తనయొక్క; నామ = పేరును ; విశ్రా మంతుండు , ఉత్తములగు రాక్షసులం
వ్యచ = వినిపించియు; నగరీం = పట్టణ జంపి , తన పేరుంబ్రచుర పరజీచి, ప
మును; ఆకులాం = కలఁతనొందినదా ట్టణంబుసంతయు , నల్లకల్లోలముగా
నిఁగా; కృత్వా = చేసి ; రావణం = వించి, రావణునకుఁబెద్దదుఃఖముగలు
రావణుని; వ్యధయిత్యాచ = దుఃఖింపఁ గఁజేసి, భయంకరంబగు సైన్యముంజం
జేసియు; ఘోరం = భయంకరమగు; పి, సీతాదేవికినమస్కారంబునల్పి, మ
బలం = సైన్యమును; అదాయిత్యా = అల , సముద్రంబుదాటనారంభించె
పీడించి; వైడేహీం = సీతను ; అభివా ను. అని, తాత్పర్యము.

పర్వతేంద్రం సునాభంచ సముపస్సృశ్య వీర్యవాణ్. ౧౩
జ్యాముక్త ఇవ నారాచో మహావేగోఽభ్యుపాగతః

టీక|| వీర్యవాణ్ = అధికమయిన పరా తాకియు; జ్యాముక్తః = అల్లెత్రాటివ
క్రమముగలహనుమంతుండ; పర్వతేం లనపిడువఁబడిన; నారాచఇవ = బాణ
ద్రం = పర్వతశ్రేష్ఠమగు ; సునాభం = మువలె; మహావేగః = అధికమయిన వేగ
మైనాకపర్వతమును; సముపస్సృశ్యచ = ముగలవాడై; అభ్యుపాగతః = వచ్చి

ప్రతిపదాన్ద్రటికాతాత్పర్యనహితము

స ౫౭

నాడు.

పరాక్రమవంతుండగు హనుమంతుండు, పర్వతశ్రేష్ఠంబగు మైనాకమును

విజౌగిసి, యల్లెత్రాటివలన విడువంబడి నబాణంబుపగిది, నతివేగంబునంబోయెను. అని, తాత్పర్యము.

స కించి దనుసంప్రాప్త స్వమాలోక్య మహాగిరిమ్. ౧౪
మహేంద్రం మేఘసంకాశం ననాద హరిపుంగవః

టిక॥ హరిపుంగవః = వానరశ్రేష్ఠుండగు; సః = ఆహనుమంతుండు; కించితః = కొంచెము; అనుసంప్రాప్తః = సమీపము నొందినవాడై; మేఘసంకాశం = మేఘముతో సమానమయిన; మహేంద్రం = మహేంద్రమను; మహాగిరిం = పెద్దపర్వతమును; సమాలోక్యః =

చూచి; ననాద = అతిచెను. వానరశ్రేష్ఠుండగు హనుమంతుండు, కొంచెముసమీపమునొంది, మేఘసమానమగు మహేంద్రపర్వతంబుజూచి, సంతోషంబున, సింహనాదముగా వింటెను. అని, తాత్పర్యము.

స పూరయామాస కపి దిశో దశ సమంతతః. ౧౫
నద న్నాదేన మహతా మేఘస్వనమహాస్వనః

టిక॥ మేఘస్వనమహాస్వనః = మేఘగజఃనమువంటిమహాధ్వనిగల; సః = ఆ; కపిః = హనుమంతుండు; నదః = అరుచు; మహతా = గొప్పదగు; నాదేన = ధ్వనిచేత; సమంతతః = అంతటను; దశ = పదియుగు; దిశః = దిక్కులను; పూరయా

మాస = నిండించెను. మేఘగజఃనమువంటిమహాధ్వనిగల హనుమంతుండు, అట్లుసింహనాదంబుగావించి, మహాధ్వనిచే, దిక్కులన్నియు నిండునట్లు, చేసెను. అని, తాత్పర్యము.

స తం దేశ మనుప్రాప్త స్సుహృద్దశనలాలసః. ౧౬
ననాద హరిశౌరూలో లాంగూలం చాప్యకంపయత్

టిక॥ సః = ఆ; హరిశౌరూలః = వానరశ్రేష్ఠుండగు హనుమంతుండు; తం =

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందరకాండము. ౧౦౬౫

స ౫౭

ఆ;దేశం=ప్రదేశమును;అనుప్రాప్తం= పొందినవాడై; సుహృద్దర్శనలాలసః= స్నేహితుల చూచుటయందధికేచ్ఛగల వాడై;ననాద=అణచెను. లాంగూలం బాపి-తోఁకను;అకంపయతే - ఆడించెను.

అంత, వానరోత్తముండగు హను మంతుండు, అంగదాదివానరులున్నస్థలంబునకు సమీపంబయిన ప్రదేశంబు నొంది, సుహృద్దర్శనోత్సృకుండై, వాలంబునాడించుచు, సింహనాదంబుగా వింటెను. అని, తాత్పర్యము.

తస్య నానద్యమానస్య సుపణాచరితే పథి. ౧౭
ఫలతీ వా స్య ఘోషేణ గగనం సార్కమండలమ్

టీక|| సుపణాచరితే= గరుత్మంతు నిచేసించరింపఁబడిన; పథి= ఆకాశమా గణమునందు; నానద్యమానస్య= మి కిరియినఁబడుచున్న; తస్య=ఆ; అస్య=ఈహనుమంతునియొక్క; ఘోషేణ=ధ్వనిచేత; సార్కమండలం=సూర్యమండలముతోఁగూడిన; గగనం=ఆ

కాశము; ఫలతీవ=భేదిల్లునట్లున్నది. గరుత్మంతునిసంచారస్థానంబగునా కాశమాగణంబునంబ్రవండు సింహనాదంబులు సేయుచున్న యాహనుమంతు నిధ్వనికి, సూర్యమండలంబుతోఁ గూడ నాకాశంబు, పగులునట్లుండినది. అని, తాత్పర్యము.

యేతు తత్రోత్తరే తీరే సముద్రస్య మహాబలాః. ౧౮
పూర్వం సంవిష్ఠితా శ్చూరా వాయుపుత్రదిదృత్వః
మహతోవాతసున్నస్య తోయ దస్యేవ గజేతమ్. ౧౯
శుశ్రువుస్తే తదా ఘోష మూరువేగం హనూమతః

టీక|| పూర్వం=మునుపు; తత్ర = అచ్చట; సముద్రస్య = సముద్రముయొక్క; ఉత్తరే=ఉత్తరపుదిక్కునందలి; తీరే=గట్టునందు; మహాబలాః = అధికమయిన బలముగలవారలును ; శూ

రాః=యుద్ధమునందు భయములేనివారలును వాయుపుత్రదిదృత్వః= హనుమంతునిఁ జూడగోరు వారలు నగు ; యే=ఏవానరులు; సంవిష్ఠితాః= ఉన్నవారో; తేతు=ఆవానరులు; తదా=అ

౫౭

౫౭

ప్రభుః వాతనున్నస్య = వాయువు చేత బ్రే
రింపఁబడిన; మహతః = గొప్పదగు; తో
యదస్య = మేఘముయొక్క; గజిత
మివ (స్థితం) = ధ్వనివలెనున్న; హను
మతః = హనుమంతునియొక్క; ఘో
షం = ధ్వనిని; ఊరువేగం = తొడలవేగ
మును; శుశ్రువుః = వినిరి.

అచ్చట, సముద్రంబు ను త్రరతీరం

బుననున్న, మహాబలకాలులును యుద్ధ
మునందుభయములేని వారలును హను
మంతుండెప్పుడువచ్చునోయనియెదురు
సూచుచున్నవారలునగు నాయంగదా
దివానరులు, వాయుప్రేరితంబగుమ
హామేఘంబు గజాధ్వనివలెనున్న హ
నుమంతునిసంహారదంబును, ఊరువే
గంబును, వినిరి, అని, తాత్పర్యము.

తే దీనమనస స్సర్వే శుశ్రువుః కాననౌకసః. ౨౦
వానరేంద్రస్య నిఘోషం పజన్యసినిదోపమమ్

టీక॥ దీనమనః = దుఃఖంబునొంది
నమనసుగల; తే = ఆ; కాననౌకసః = అం
గదాదివానరులు; సర్వే = అందఱును;
పజన్యసినిదోపమం = మేఘగజఙనము
తోఁబోల్చిగల; వానరేంద్రస్య = వానర
శ్రేష్ఠుండగు హనుమంతునియొక్క; ని

ఘోషం = ధ్వని; శుశ్రువుః = వినిరి.
ఏమివిందుమోయనిదుఃఖంబు నొం
దియున్నయాయంగదాదివానరు లంద
ఱును, వేఘగజఙనంబువంటి, హనుమం
తునిసంహారదంబును, వినిరి.
అని, తాత్పర్యము.

నిశమ్య నదతో నాదం వానరా స్తే సమంతతః. ౨౧
బభూవు రుత్సుకా స్సర్వే సుహృద్దశకాన కాంక్షిణః

టీక॥ తే = ఆ; వానరాః = వానరులు;
సర్వే = అందఱును; సమంతతః = అంత
టను; నదతః = అణచుచున్న హనుమం
తునియొక్క; నాదం = ధ్వనిని; నిశమ్య =
విని; సుహృద్దర్శనకాంక్షిణః = స్నేహి
తునిచూచుటంగోరువారలై; ఉత్సు

కాః = ఉత్సాహముగలవారలు; బభూ
వుః = అయిరి.
అయంగదాదివానరులందఱును, అ
ట్లుసంహారదంబులుసేయుచున్నహను
మంతునికంతమువిని, స్నేహితుండగుహ
నుమంతుంజూచుటయందుత్సుకలయి

౫౭

యుండిరి. అని, తాత్పర్యము.

జాంబవాన్ సహరిశ్రేష్ఠః ప్రీతిసంహృష్టమానసః. ౨౨

ఉపామంశ్య హరీక్ సర్వా నిదం వచన మబ్రవీత్

టిక్క హరిశ్రేష్ఠః=వానరోత్తముండ	చనం=మాటను; అబ్రవీత్=చెప్పెను.
గు;సం=ఆ; జాంబవాన్ = జాంబవం	వానర శ్రేష్ఠుండగు నాజాంబవం
తుండు; ప్రీతిసంహృష్టమానసః=ప్రేమ	తుం, డప్పుడు, పరమసంతోషంబునొం
చేసంతసించిన మనసుగలవాడై; హ	ది, వానరులనందఱుంబిలిచి, యిట్లని, చె
రీక్=వానరులను; సర్వా = అందఱు	ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
ను; ఉపామంశ్య=పిలిచి; ఇదం=ఈ; వ	

సర్వధా కృతకార్యైః సా హనుమా న్నాత్ర సంశయః. ౨౩

సహ్యస్యాః కృతకార్యస్య నాద ఏవం విధో భవేత్

టిక్క అసౌ=ఈ; హనుమాన్=హ	గా; సభవేద్ది=ఉండదుగదా!
నుమంతుండు; సర్వధా=అన్నివిధంబు	ఈహనుమంతుం, డన్నివిధంబులం
లను; కృతకార్యైః = చేయఁబడినకార్య	గృతకృత్యుండైవచ్చుచున్నాడు; ఇందు
ముగలవాఁడు. అత్ర=ఈవిషయమునం	కుసందియములేదు; ఇతండు కృతకృ
దు; సంశయః=సందేహము; న=లేదు.	త్యుండుకాఁడేని, యితనికంతధ్వని, యిం
అకృతకార్యస్య=చేయఁబడనికార్యము	తగంభీరముగానుండుదు. అని, జాంబవం
గల; అస్య=ఈహనుమంతునియొక్క	తుండువానరులకుంజెప్పెను.
నాదః=ధ్వని; ఏవంవిధః= ఇటువంటిది	అని, తాత్పర్యము.

తస్య బాహూరువేగంచ నినాదంచ మహాశ్లసః. ౨౪

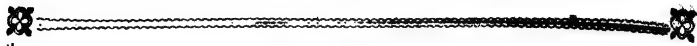
నిశమ్య హరయో హృష్టా స్సముజ్జేతు స్తతస్తతః

టిక్క హరయః=వానరులు ; మహా	తస్య=ఆహనుమంతునియొక్క ; బా
త్సనః=అధికమయిన పరాక్రమముగల;	హూరువేగంచ=చేతులయొక్కయం

౧౦౭ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౩

<p>దోడలయొక్కయు వేగమును; నినాదం చ=ధ్వనిని; నిశమ్య=విని; హృష్టాః=సం తసించినవారలై; తతస్తతః= అచ్చట చ్చట; సముత్పేతుః=ఎగిరిరి.</p>	<p>గునాహనుమంతుని బాహూరు వేగ ధ్వ నిని, సింహనాదంబును విని, సంతోషంబు నొంది, యచ్చటచ్చట, గంతులు వేయసా గిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

వానరులు, మహాపరాక్రమశాలియ

తే నగాగ్రాన్నగాగ్రాశి శిఖరా చ్చిఖరాణివ. ౨౫
ప్రహృష్టా స్సమపద్యంత హనుమంతం దిదృక్షువః

<p>టీక॥ తే= ఆవానరులు ; ప్రహృ ష్టాః= మికిలియు సంతసించిన వార లై; హనుమంతం= హనుమంతుని; ది దృక్షువః= చూడఁగోరినవారలై; నగా గ్రాత్=వృక్షముయొక్క కొననుండి; న గాగ్రాశి=చెట్లకొనలను ; శిఖరాత్= పర్వతశిఖరముననుండి; శిఖరాణివ=శి</p>	<p>ఖరములను; సమపద్యంత=పొందిరి. ఆవానరులు , పరమసంతోషంబు నొంది, హనుమంతుంజూచుటకై, చెట్టు మీదనుండి, చెట్టుమీదికిని, పర్వతశిఖరం బుననుండి పర్వతశిఖరంబులమీదికిని, ఎ కిరి-అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

తే ప్రీతాః పాదపాగ్రేషు గృహ్య శాఖా స్సవిష్టితాః. ౨౬
వాసాంసీవ ప్రశాఖాశ్చ సమావిధ్యంత వానరాః

<p>టీక॥ తే=ఆవానరాః = వానరు లు; ప్రీతాః=సంతసించినవారలై; పా దపాగ్రేషు = చెట్టుకొనలందు; శా ఖాః = కొమ్మలను; గృహ్య (గృహీ త్వా)=పట్టుకొని; సువిష్టితాః= ఉన్న వారలై; ప్రశాఖాశ్చ=చిన్నకొమ్మలను; వాసాంసీవ=వస్త్రములనువలె; సమా విధ్యంత=అడించిరి.</p>	<p>ఆవానరులు, సంతోషంబున వృక్షా గ్రంబులందు, గొమ్మలంబట్టుకొనికూ ర్చుండి దూరంబున మిత్రులువచ్చున ప్పుడు, జనులు, వారలను శీఘ్రంబుగా రమ్మనుటకై, తమవస్త్రంబులనాడించు నట్లు, హనుమంతుని శీఘ్రంబుగా రమ్మ ని, చిన్నకొమ్మలనాడించిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౦౩

స ౫౭

గిరిగహ్వరసంలీనో యథా గజఙ్ఘ్రా మారుతః. ౨౭

ఎవం జగజ్జ బలవాన్ హనుమాన్ మారుతాత్మజః

టీక॥ యథా=ఎట్లు; గిరిగహ్వరసం సంఘటించెను.

లీనః=పర్వతగుహలయందణఁగిన; మా	వాయువు, పర్వతగుహలయందు
రుతః=వాయువు; గజఙ్ఘ్రా = ధ్వనించు	జేరి, గజఙ్ఘ్రాచునట్లు, వాయు దేవునికు
నో; ఏవం=ఇట్లు; బలవాన్ = అధికమ	మారుండగు బలవంతుండయిన హను
యినబలముగల; మారుతాత్మజః= వా	మంతుండు, గజఙ్ఘ్రాచెను.
యుదేవుని కుమారుండగు ; హను	అని, తాత్పర్యము.
మాన్=హనుమంతుండు; జగజ్జ=ధ్వ	

త మభ్రీషున సంకాశ మాపతంతం మహాకపిమ్. ౨౮

దృష్ట్వా తే వానరా స్సర్వే తస్యః ప్రాంజలయన్తదా

టీక॥ తే=ఆ; వానరా=వానరులు;	ప్ర్యా=చూచి; ప్రాంజలయః=మంచిచే
సర్వే=అందఱును; తదా=అప్పుడు; అ	మోడ్చుగలవారలయి; తస్యః=నిలిచిరి.
భ్రీషునసంకాశం=మేఘసమూహంబు	ఆవానరులందఱు, నప్పుడు, మేఘస
తోసమానుఁడును; ఆపతంతం=వచ్చు	మూహంబుంబోలెవచ్చుచున్నయాహ
చున్నవాఁడునగు; మహాకపిం = పెద్ద	నుమంతుంజూచి, చేమోడ్చులుగీలించి,
కోఁతియగు; తం=ఆహనుమంతుని; దృ	నిలిచియుండిరి. అని, తాత్పర్యము.

తతస్తు వేగవాం స్తస్య గిరే గిఁరినిభః కపిః. ౨౯

నిపపాత మహేంద్రస్య శిఖరే పాదపాకులే

టీక॥ తతస్తు=అటుపిమ్మటను; వేగ	ఆ; మహేంద్రస్య=మహేంద్రమను; గి
వాన్=అధికమయినవేగముగలవాఁడు	రేః = పర్వతముయొక్క; పాదపాకు
ను; గిరినిభః= పర్వతముతోసమానుఁడు	లే=వృక్షముచేనిండిన; శిఖరే= శృంగ
నగు; కపిః = హనుమంతుండు; తస్య=	మునందు; నిపపాత= వ్రాలెను.

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౭

అత, వేగవంతుండును బర్వతాకా ర్వతశిఖరంబుపై, వ్రాలెను.
 మండునగుహనుమంతుండు, పెక్కువృ అని, తాత్పర్యము.
 తుంబులనిండియున్న యామహేంద్రప

హషేణా పూర్వమాణోఽ సౌరమ్యే పర్వతస్థురే. ౩౦
 భిన్నపక్ష ఇవా కాశా త్వపాత ధరణీధరః

టీక॥ అసౌ = ఈహనుమంతుండు; ధరణివ = పర్వతమువలె ; పపాత =
 హషేణ = సంతోషముచేత ; ఆపూ వ్రాలెను.
 ర్యమాణః = నింపబడుచున్నవాడై; హనుమంతుండు, సుహృద్దర్శనంబు
 రమ్యే-సుందరమగు; పర్వతస్థురే = నం, బరమసంతోషంబునొంది, రమ్యం
 పర్వతమునందలి సెలయేటునందు ; ఆ బగు సెలయేటిగట్టిన. భిన్నపక్షం బగు
 కాశాత్ = ఆకాశమునందు; భిన్నప పర్వతంబుకై వడి, నాకాశంబుననుండి
 తుః = నటకంబడిన తెక్కలుగల , ధరణీ వ్రాలెను. అని, తాత్పర్యము.

తత స్తే ప్రీతమనస స్సర్వే వానరపుంగవాః
 హనుమంతం మహాత్మానం పరివార్యోపతస్థిరే

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; తే = ఆ; ర్య = చుట్టుకొని; ఉపతస్థిరే = సేవించిరి.
 వానరపుంగవాః = వానరశ్రేష్ఠులు; స అంత, నావానరోత్తములందఱు, ప
 ర్వే = అందఱును; ప్రీతమనసః = సంత రమసంతోషంబునొంది , మహాత్ముండ
 సించినమనసుగలవారలై ; మహాత్మా గుహనుమంతుంబరివేష్టించి , కొలిచి
 నం = అధికమయిన పరాక్రమంబుగల; యుండిరి. అని, తాత్పర్యము.
 హనుమంతం = హనుమంతుని ; పరివా

పరివార్యచ తే సర్వే పరాం ప్రీతి ముపస్థితాః- ౩౧

టీక॥ పరివార్యచ - పరివేష్టించి ఱును; పరాం = అధికమయిన; ప్రీతిం =
 యు; తే = ఆవానరులు; సర్వే = అంద సంతోషమును; ఉపస్థితాః = పొందిరి.

శ్రీమద్రామాయణమునుందరకాండము. గాథ

స ౫౭

అట్లుపరివేష్టించియు, నాయంగ పంబునొందియుండిరి.
దాదివానరులందఱును, బరమసంతో అని, తాత్పర్యము.

ప్రహృష్టవదనా స్సర్వే త మరోగ ముపాగతమ్
ఉపాయనాని చాదాయ మూలానిచ ఫలానిచ. ౩౩
ప్రత్యవాయక్ హరిశ్రేష్ఠం హరయో మారుతాత్పజమ్

<p>టీక హరయః=వానరులు;సర్వే=అందఱును;ప్రహృష్టవదనాః=మిక్కిలియుసంతసించినముఖముగలవారలై;అరోగం=రోగములేనివాఁడును;ఉపాగతం=వచ్చినవాఁడును; హరిశ్రేష్ఠం=వానరోత్తముండును; మారుతాత్పజం=వాయుదేవునికుమారుండునగు; తం=ఆహనుమంతుని; మూలానిచ=గడ్డలను;ఫలానిచ=పండ్లను; ఉపాయ</p>	<p>నానిచ=కానుకలనుగా; ఆదాయ=తేచ్చి;ప్రత్యర్చయక్=పూజించిరి. ఆవానరులందఱు, తేమంబుగవచ్చి న, వానరశ్రేష్ఠుండునువాయువుతుండునగు హనుమంతునింజూచి, మిక్కిలియుసంతోషంబునొంది, మూలంబులను ఫలంబులనుండెచ్చి, కానుకలుసమర్పించి,యతనింబూజించిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

హనుమాంస్తు గురూ స్వృద్ధా న్జాంబవత్ప్రముఖాం స్తదా. ౩౪
కుమార మంగదం చైవ సోవందత మహాకపిః

<p>టీక మహాకపిః=పెద్దకోటియగు; సః=ఆ;హనుమాంస్తు=హనుమంతుండును;తగా=అప్పుడు;గురూక్=ఆచార్యులును;వృద్ధాక్=ముసలివారలునగు;జాంబవత్ప్రముఖాక్=జాంబవంతుండు మొదలుగాఁగలవారలను; కుమారం=యువరాజైన; అంగదంచై</p>	<p>వ=అంగదుని;అవందత=నమస్కరించెను. హనుమంతుండును, జాంబవంతుండుమున్నగుగురువులకునువృద్ధులకును, యువరాజుండగు నంగదనకును, నమస్కారంబుఁజేసెను.అని,తాత్పర్యము.</p>
--	---

స తాభ్యాం పూజితః పూజ్యః కపిభిశ్చ ప్రసాదితః. ౩౫

అంశం ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యనహితము.

ప ౫౭

దృష్టా సీతేతి విక్రాంత స్సంక్షేపేణ న్యవేదయత్

టిక విక్రాంతః = పరాక్రమించిన	త;న్యవేదయత్ = తెలిపెను.
వాఁడును; పూజ్యః = పూజింపఁదగిన	పరాక్రమశాలియుఁ బూజ్యుండున
వాఁడునగు; సః = ఆహనుమంతుఁడు;	గుహనుమంతుండు , ఆజాంబవదంగ
తాభ్యాం = ఆజాంబవదంగదులచేత;	దులచేఁబూజింపఁబడినవాడై, వాన
పూజితః = పూజింపఁబడినవాడై; కపి	యలచేఁబ్రసాదితుండై, “చూచితిని, సీ
భిశ్చ = వానరులచేతను; ప్రసాదితః = సం	తను” అని, నిస్సంశయముగాఁ జేటప
తోషింపఁజేయఁబడినవాడై; “దృష్టా =	డ, సంక్షేపమునఁజెప్పెను.
చూడఁబడినది; సీతా = సీతాదేవి” ఇ	అని, తాత్పర్యము.
తి = అని; సంక్షేపేణ = సంక్షహముచే	

నిషసాదచ హస్తేన గృహీత్వా వాలిన స్సతమ్. ౩౬

రమణీయే వనోద్దేశే మహేంద్రస్య గిరే స్తదా

టిక సః(అధ్యాహృతము) = ఆహ	న; వనోద్దేశే = అరణ్య ప్రదేశమునందు;
నుమంతుండు; తదా = అప్పుడు; వాలి	నిషసాదచ = కూచుండును.
నః = వాలియొక్క; సుతం = కొడుకైన	ఆహనుమంతుండు, వాలిపుత్రుండ
యంగఁడు; హస్తేన = హస్తముచేత;	గుహనుమంతుని , గవుఁగిలిండుకొని,
గృహీత్వా = గ్రహించి ; మహేంద్ర	మహేంద్రపర్వతంబునందు, సుందరం
స్య = మహేంద్రమను; గిరేః = పర్వతము	బగునొక్క-వనప్రదేశంబునం, గూర్చుం
యొక్క; రమణీయే = సుందరమయి	డెను. అని, తాత్పర్యము.

హనుమా నబ్రవీర్థృష్ట స్తదా తా న్వానరక్షభాః. ౩౭

టి తదా = అప్పుడు; హనుమాన్ =	పులిగు; తాన్ = ఆయంగదాదులను
హనుమంతుండు; హృష్టః = సంతసించిన	గూచి; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
వాడై; వానరక్షభాః = వానరక్షే	అప్పుడు, హనుమంతుండు, సంశో

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందరకాండము. ౧౦౮

స ౫౭

వంబునొంది, వానగశ్రేష్ఠులగునాయంగ | అని, తాత్పర్యము.
దాదులంబూచి, యిట్లున, చెప్పెను.

అశోకవనికాసంస్తా దృష్టా సా జనకాత్మజా
రత్యమాణౌ సుఖారాభి రాక్షసీభి రనిందితా. ౩౮
ఏకవేణీ ధరా బాలా రామదర్శనలాలసా
ఉపవాసపరిశ్రాంతా జటిలా మలినా కృశా. ౩౯

టిక|| అశోకవనికాసంస్తా=అశోకవనగు; సా=ఆజనకాత్మజా=జనకుని నమనందున్నదియును; సుఖారాభి=కొమారైయినిసీతాదేవి; దృష్టా=మిక్కిలియుభయంకరలయిన; రాక్షసీభిః=రాక్షసస్త్రీలచేత; రత్యమాణౌ=రక్షింపబడుచున్నదియు; అనిందితా=నిందింపబడినదియు; ఏకవేణీధరా=ఒక్కటేజడను ధరించు చున్నదియును; బాలా=చిన్నదియును; రామదర్శనలాలసా=రామునిమాచటయంద ధి కేచ్ఛగలదియు; ఉపవాస పరిశ్రాంతా=ఉపవాసములచే నలసినదియు, జటిలా=జటలుగలదియు; మలినా=ముడికిగలదియు; కృశా=చిక్కినదియు

అశోకవనంబున, భయంకరాకార లగురాక్షసస్త్రీలచేరక్షింప బడినదై యనిందితయైజడగట్టినతల వెండ్రుకలు గలదై, రామదర్శనలాలసయై, యుపవాసంబులంగృశించిజటలుధరించి మలినాంగియై, యున్న, జనకాత్మజయగు, సీతాదేవింజూచినాను. అని, మా సుమంతుండు, అంగదాది వానరులకుం జెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తతో దృష్ట్వేతి వచనం మహాథా మమృతోపమమ్
నిశమ్య మారుతే స్సర్వే ముదితా వానరా భవన్. ౪౦

టిక|| తతో = అటుపిమ్మట; వానరాః=వానరులు; సర్వే = అందఱును; మహాథా=గుహనుమంతునియొక్క; మహాథాం=అధికమయినయర్థముగలదియు; అమృమారుతేః=వాయుదేవునికుమారుండ తోపమం= అమృతంబుతోఁబోల్చిగల

దియునగు; “దృష్టా = చూడఁబడినది.” ఇ
తి = అనెడు; వచనం = మాటను; నిశ
మ్య = విని; ముదితాః = సంతసించినవార
లు; భవన్ (అభవన్) = అయిరి.

అంత, “సీతా దేవింబాచిలిని” అను

నధికాభావగునమృతంబువంటి హను
మంతునివచనంబువిన్నంతన, వానరు
లందఱు, పరమసంతోషంబునొందిరి.

అని, తాత్పర్యము.

క్షేపశం త్యన్యే నదత్యన్యే గజకంత్యన్యే మహాబలాః
చక్రః కిలి కిలా మన్యే ప్రతిగజకంతి చాపరే. ౪౧

టీక॥ మహాబలాః = అధికమయిన
బలముగలవానరులు; అన్యే = మఱికొం
దఱు; క్షేపశంతి = సింహనాదంబులుచే
యుచున్నారు. అన్యే = మఱికొందఱు; న
దంతి = అటచుచున్నారు. అన్యే = మఱి
కొందఱు; గజకంతి = వృషభంబులువలె
నటచిరి. అన్యే = మఱికొందఱు; కిలికి
లాం = కిలికిలయనుధ్వనిని; చక్రః = చేసి
రి. అపరేచ = మఱికొందఱును; ప్రతిగ

జకంతి = బదులటచిరి.
బలవంతులగునావానరులు, సంతో
షంబునం, గొందఱు, సింహనాదంబులు
గావించిరి; కొందఱునాదంబులుగావించి
రి; కొందఱువృషభంబులువలెగజకం
చిరి; కొందఱువానరజాతిసహజము
నకిలికిలాధ్వనింజేసిరి; మఱికొందఱు, గ
జకంచువారలకు బదులుగజకంచిరి.
అని, తాత్పర్యము.

కేచి దుచ్ఛితలాంగులాః ప్రహృష్టాః కపికుంజరాః
అంచితాయతదీఘాణి లాంగులాని పవీవృధుః. ౪౨

టీక॥ కేచిత్ = కొందఱు; కపికుంజ
రాః = వానరశ్రేష్ఠులు; ప్రహృష్టాః = మి
క్కిలియుసంతసించినవారలై; ఉచ్ఛ్రి
తలాంగులాః = ఎత్తఁబడినతోకగల
వారలై; అంచితాయతదీఘాణి =
సుందరములునుబలిసినవియునునిమ్రుల

యినవియునగు; లాంగులాని = తోకల
ను; ప్రవీవృధుః = కొట్టరి.
కొందఱు, వానరశ్రేష్ఠులు, సంతో
షంబున, బలిసినవియుదీఘములయినవి
యుసుందరములునగు తమతోకలంబై
కెత్తి, నేలంగొట్టరి. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము*సుందర కాండము. ౧౦౮౫

స ౫౭

అపరేవ హనూమంతం వానరా వారణోపమమ్

అఘ్రత్య గిరిశృంగేభ్య స్సంస్పృశంతి స్త హషితాః. ౪౩

టీక॥ అపరేవ = మఱికొందఱును; స్త = తాఁకిరి.

హషితాః = సంతోషమునొందినవారలై; గిరిశృంగేభ్యః = పర్వతశిఖరములనుండి; అఘ్రత్య = దుమికి; వారణోపమం = వీనుంగువలెనున్న హనుమంతుని, సంస్పృశంతి = అని, తాత్పర్యము.

ఉ క్తవాక్యం హనూమంత మంగదస్త మథా బ్రవీత్
సర్వేషాం హరివీరాణాం మధ్యే వచన ముత్తమమ్. ౪౪

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; అంగదః = అబ్రవీత్ = చెప్పెను.

అంగదుడు; హరివీరాణాం = వానరవీరులయొక్క; సర్వేషాం = అందఱియొక్కయు; మధ్యే = నడుమను; ఉక్తవాక్యం = చెప్పఁబడిన మాటను; తం = ఆ; హనుమంతం = హనుమంతునిగూర్చి; ఉత్తమం = శ్రేష్ఠంబగు; వచనం = మాటను; అంత, నంగదుండు, వానర వీరుల యందఱినడుమ, సీతంజూచితినిచెప్పి, యూరకున్న హనుమంతునిజూచి, యుత్తమంబగునీమాటంబెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

సత్త్వ వీర్యే నతే కశ్చి త్సమో వానర విద్యతే
య దవఘ్రత్య విస్తీర్ణం సాగరం పున రాగతః. ౪౫

టీక॥ వానర = హనుమంతుడా ! హృతము) = అందువలన; తే = నీకు యత్ = ఎందువలన; విస్తీర్ణం = వెడలుపైన; సాగరం = సముద్రమును; అవఘ్రత్య = దాటి; పునః = మఱి; ఆగతః = వచ్చినాడనో; తత్ (అధ్యాసత్త్వము) = అందువలన; సత్త్వే = బలమునందును; వీర్యే = పరాక్రమమునందును; సమః = సరియగువాఁడు; కశ్చిత్ = ఒకానొకఁడును; నతే = లేఁడు.

హనుమంతుఁడా! శతయోజనంబు న, బలంబునందుఁగాని, తరాక్రమంబు
 ఋవిస్తీరాంబగు సేనముద్రము దాటి నందుఁగాని; నీకుసరియగువాఁడెవ్వఁ
 పోయి, మఱిలదాటివచ్చినావుకావు దును, లేడు. అని, తాత్పర్యము.

అహో స్వామిని తే భక్తి రహానా వీర్య మహానా ధృతిః
 దిప్త్యా దృష్టా త్వయా దేవీ రామపత్నీ యశస్వినీ. ౪౫

టిక॥ తే=నీయొక్క; స్వామిని=ప్రప్త్యా=భాగ్యముచేత; త్వయా=నీచేత;
 భువందలి; భక్తిః=భక్తి; అహో=అశ్చ దృష్టా=చూడబడినది.
 ర్యకరము! వీర్యం=పరాక్రమము; అ నీకుండురాజభక్తిమఱి యెవ్వరిని
 హో=అశ్చ ర్యకరము! ధృతిః=ధైర్య లేదు; నీపరాక్రమమును, నీధైర్యమును
 ము; అహో=అశ్చ ర్యకరము! యశస్వినీ=నాశ్చర్యముగలుగుదున్నది; మా
 స్వినీ=అధికమయిన కీర్తిగలదియు; భాగ్యవశంబున, నీవు, పరివ్రతయగు
 రామపత్నీ=రామునిభార్యయును; దే రామునిభార్యనుసీతాదేవిం, జూచినా
 వీ=రాణియును; వై దేవీ=నీత; దివు. అని, తాత్పర్యము.

దిప్త్యా త్యక్తి కాకుత్స్థ శోకం సీతావియోగజమ్

టిక॥ దిప్త్యా=భాగ్యముచేత; కాకుత్స్థ=దు, సీతావిరహదుఃఖంబులేక సుఖంబు
 త్యస్థః=రాముండు; సీతావియోగజం=గానుండఁగలఁడు. అని, యంగదుండు,
 సీతావిరహంబువలనఁ గలిగిన; శోకం=హనుమంతునితోఁజెప్పెను.
 దుఃఖమును; త్యక్తి=విడువఁగలడు. అని, తాత్పర్యము.
 మాభాగ్యవశంబున, నింక, రాముం

తతోంగదం హనుమంతం జాంబవంతంచ వా నరాః. ౪౬

పరివార్య ప్రముదితా భేజిరే విపులా శ్శిలాః

టిక॥ తతః=అటుపిమ్మట; వాన యుసంహించినవారలై; అంగవం=రాః=వానరులు; ప్రముదితాః=మిక్కిలి అంగదుని; హనుమంతం=హనుమం

తుని; జాంబవంతంబు = జాంబవంతు | అంత, వానరులందఱుఁ, బరమసంతో
ని; పరివార్యుఁడని వేష్టించి; విపులాః = వృత్తై, యంగద హనుమజ్జాంబవంతుల
వికాలములగు; శిలాః = తాళ్లను; భేజి మువ్వరంబరి వేష్టించి, వికాలంబులగు శి
లే = పొందిరి. | లలపైఁగూర్చుండిరి. అని, తాత్పర్యము.

శ్రోతుకామా స్సముద్రస్య లంఘనం వానరోత్తమాః - ౧౮
దర్శనం చాపి లంకాయా స్సీతాయా రావణస్య చ
తస్థుః ప్రాంజలయ స్సవే హనుమ ద్వదనోన్ముఖాః - ౧౯

టీక|| వానరోత్తమాః = వానరశ్రే | దురుమొగముగలవారలై; తస్థుః = ఉం
వృత్తులు; సర్వే = అందఱును; సముద్రస్య = డిరి.
సముద్రముయొక్క; లంఘనం = దాటు ఆవానరశ్రేష్ఠులందఱు, హనుమం
టను; లంకాయాః = లంకయొక్కయు; తుండుసముద్రంబుదాటుటయు, లం
సీతాయాః = సీతయొక్కయు; రావణ కానగరంబుఁజూచుటయు, సీతాదేవిని
స్యచ = రావణునియొక్కయు; దర్శనం సందర్శించుటయు, రావణునిగాంచుట
చాపి = చూచుటను; శ్రోతుకామాః = వినఁ యు, సీవృత్తాంతములను వినఁగోరినవా
గోరినవారలై; ప్రాంజలయః = మంచి రలై, చేమోడ్చుగీలించి, హనుమంతు
చేమోడ్చుగలవారలై; హనుమద్వదనో నిమొగంబుచూచుచు, నుండిరి.
న్ముఖాః = హనుమంతునిముఖంబునకె అని, తాత్పర్యము.

తస్థా తత్రాం గద శ్రీమాన్ వానరై ర్వహుభిర్వృతః
ఉపాస్య మానో విబుధై ర్దివి దేవపతి ర్యథా. ౫౦

టీక|| తత్ర = అచ్చట; శ్రీమాన్ = అధి | ధైః = దేవతలచేత; ఉపాస్యమానః = సే
కమయినకాంతిగల; అంగదః = అంగ వింపఁబడుచున్న; దేవపతిర్యథా = చే
దుండు; బహుభిః = పెక్కులయిన; వాన వేండుఁడువలె; తస్థా = ఉండెను.
రైః = వానరులచేత; వృతః = చుట్టఁబడి అచ్చట, శ్రీమంతుండగు నంగదుం
నవాఁడై; దివి = స్వర్గమునందు; విబు | డు, లెక్కలేనివానరులచేఁ బరివేష్టించఁ

౧౮౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫?

బడి, స్వర్గంబునందు దేవతలచే నేనిం బ్రకాశించుచుండెను-
పలుకుచున్న దేవేంద్రుండుంటేలెఁ , అని, తాత్పర్యము.

హనూమతా కీర్తిమతా యశస్వినా
తథాంగదేనాంగదబద్ధబాహునా
ముదా తదా ధ్యాసిత మున్నత మ్మహా
స్మహీధరాగ్రం జ్వలితం శ్రియాభవత్ - ౫౧

టీక॥ తదా = అప్పుడు ; కీర్తిమతా = కాంతిచేత; జ్వలితం = ప్రకా
తా = అధికమయినకీర్తిగల; హనూ శించినది; అభవత్ - అయినది.
మతా = హనుమంతునిచేతను; తథా = అప్పుడు , మిక్కిలియునున్నతంబు
అట్లు; యశస్వినా = అధికమయినకీర్తి నువిశాలంబునగు నామహేంద్రపర్వత
గల; అంగదబద్ధబాహునా = కట్టబడిన శిఖరంబు, మహాకీర్తిశాలియగుహను
బాహుపురులుగలచేతులుగల ; అంగ మంతునిచేతను, గీర్తిమంతుండునుబా
దేన = అంగదునిచేతను; ముదా = సం హుపురులుధరించినవాండునగునంగదు
తోషముచేత; అధ్యాసితం = అధిష్ఠిం నిచేతను, అధిష్ఠింపబడియుండుటండే
పలుకెనదియు; ఉన్నతం = పొడవైనది సి, మహాతేజంబునండేజరిల్లుచుండినది.
యః మహత్ = గొప్పదియగు; మ అని, తాత్పర్యము.
హీధరాగ్రం = పర్వతశిఖరము ; శ్రి

ఇత్యాశే, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే,
సుందరకాండే, సప్తపంచాశస్సర్గః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
ఖ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండసప్తపంచాశస్సర్గటిక,
ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణముః సుందరకాండము. ౧౦౮

స ౫౮

(౨)

అష్టపంచాశసగ్ పాఠం భః.

తతస్తస్య గిరే శృంగే మహేంద్రస్య మహాబలాః

హనుమత్ప్రముఖాః ప్రీతిం హరయౌ జగ్తు రుత్తమామ్. ౧

టీక||తతః = అటుపిమ్మట; మహాబ
లాః = అధికమయినబలముగలవారలు
ను; హనుమత్ప్రముఖాః = హనుమం
తుండుమున్నగాఁగలవారలునగు; హర
యః = వానరులు; తస్యః = ఆ; మహేంద్ర
స్య = మహేంద్రమను; గిరే = పర్వత
ముయొక్క; శృంగే = శిఖరమునందు; ఉ

త్తమాం = అధికమయిన; ప్రీతిం = సంతోషమును; జగ్తుః = పొందిరి-
అంత, మహాబలశాలులగుహనుమం
తుండుమున్నగువానరులు, మహేంద్రప
ర్వతంబునంజేరి, పరమసంతోషంబు
నొందిరి. అని, తాత్పర్యము.

తం తతః ప్రీతిసంహృష్టః ప్రీతిమంతం మహాకపిమ్

జాంబవా న్యార్కవృత్తాంత మపుచ్ఛ దనిలాత్మజమ్. ౨

టీక||తతః = అటుపిమ్మట; జాంబ
వాన్ = జాంబవంతుండు; ప్రీతిసంహృ
ష్టః = సంతోషముచేఁగగుర్పాటునొంది
నవాఁడై; ప్రీతిమంతం = అధికమయిన
సంతోషముగలవాఁడును; మహాకపిం =
శివద్రకోఁతియునగు; అనిలాత్మజం = వా
యుదేవుని కుమారుండయినహనుమం
తుని; కార్యవృత్తాంతం = సీతాదర్శన

కార్యసంబంధి వృత్తాంతమును; అపు
చ్ఛత్ = అడిగెను.
అంత, జాంబవంతుండు, సంతోషం
బునమేనంబులకలువొడమఁ, బరమసం
తుష్టుండగు వాయుపుత్రుహనుమంతుం
జూచి, సీతంబూచివచ్చినవృత్తాంతంబు
నడిగెను. అని, తాత్పర్యము.

కథం దృష్టా త్వయా దేవీ కథంవా తత్ర వత్ = తే

తస్యాంవా స కథం వృత్తః స్రూరకమా దశాననః. ౩

గణం ప్రతిపదాంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము. స ౫౮

టీక॥ త్వయా=నీచేత; దేవీ=నీతా	దుచుకొనుచున్నాడు?
దేవి; కథం=ఎట్లు; దృష్టా=చూడఁబ	నీవునీతాదేవినెట్లుచూచినావు? ఆ
డినది; కథంవా=ఎట్లు; తత్ర= అచ్చట; విడయచ్చట నెట్లున్నది? అత్రకూరుండ	
వతః=తే=ఉన్నది ? క్రూరకర్మా=	గునారావణుండు, అవిడవిషయమయి
క్రూరములగుకార్యములుగల; సః=ఆ;	యెట్లునడుచుకొనుచున్నాడు?
దశాసః=రావణుండు; తస్యాం= అనీ	అని, తాత్పర్యము.
తయందు; కథంవా=ఎట్లు; వృత్తిః= న	

తత్త్వతస్సర్వ మేతన్నః ప్రబూహి త్వం మహాకపే
శ్రుతాథా శ్చింతయిష్యామో భూయః కార్యవినిశ్చయమ్ . ౪

టీక॥ మహాకపే=పెద్దకోతివగుహ	యొక్కనిశ్చయించుటను ; చింతయి
నుమంతుఁడా! త్వం=నీవు; సః=మాకు;	ష్యామః=ఆలోచించెదము.
ఏతత్=దీని; సర్వం=అంతను; తత్త్వ	హనుమంతుఁడా! ఈసమాచారము
తః=యథార్థముగా; ప్రబూహి=	సంతయు, మాకు, యథార్థముగా, శె
చెప్పుము. శ్రుతాథాః= వినఁబడినవృ	ప్పుము; వృత్తాంతమంతయువిని, యాపై
త్తాంతముగలవారమై ; భూయః =	ని; చేయవలసినకార్యమును, నిశ్చయించు
ఇంకమీద; కార్యవినిశ్చయం=కార్యము	కొనెదము. అని, తాత్పర్యము.

యశ్చార్థః స్తత్ర వక్తవ్యో గతై రస్తాభి రాత్నవాన్
రక్షితవ్యంచ యత్తత్ర తద్యవాన్ వ్యాకరోతి సః . ౫

టీక॥ తత్ర=అచ్చట; గతైః= పోయి	వాన్ = అధికమయినబుద్ధిగల ; భ
న; అస్తాభిః=మనచేత; యః=ఏ; అర్థః	వాన్=నీవు; వ్యాకరోతి = వివరించిచె
శ్చ=సంగతియు; వక్తవ్యః= చెప్పఁబడ	ప్పుము.
వలయునో; యత్=యేదియు; తత్ర=	మనమురామునొద్దకుఁ బోయినప్పు
అచ్చట; రక్షితవ్యం= రక్షింపఁబడవల	దు, ఏసంగతింజెప్పవలయునో, దేని
యునో; తత్=దాని; సః=మాకు; ఆత్మ	దాఁచవలయునో, దానిసంతయునీవుము

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౦౯౧

స ౫౮

ద్విమంతుండవృకావున, వివరముగా, మా నుమంతునడిగెను.
కుంజెప్పము, అని, జాంబవంతుండు, మా అని, తాత్పర్యము.

స నియుక్తస్తతస్తేన సంప్రహృష్టతనూరుహః
ప్రణమ్య శిరసా దేవ్యై సీతాయై ప్రత్యభాషత. ౬

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; సః=ఆ ప్రిణమ్య = నమస్కరించి; ప్రత్యభా
హనుమంతుండు; తేన= ఆజాంబవం వత=బదులుచెప్పెను.
తునిచేత; నియుక్తః=ఆజ్ఞాపింపబడిన అంత, హనుమంతుండు, అట్లుజాం
వాడై; సంప్రహృష్టతనూరుహః=మి బవంతుండుప్రశ్న సేయగా బులకాంకి
క్కిలియుగగుర్చుగొసన వెండుకలు గల తచేహుండై, సాష్టాంగంబుగ సీతాదే
వాడై; దేవ్యై=రాణియగు; సీతా వికినమస్కరించి; యిట్లు, చెప్పందొ
యై=సీతకొఱకు; శిరసా=శిరసుచేత; డంగెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రత్యక్షమేవ భవతాం మహేంద్రాగ్రా త్థ మాప్లుతః
ఉదధే దక్షిణం పారం కాంక్షమాణ స్సమాహితః. ౭

టీక॥ అహం=నేను; సమాహితః=ది; భవతాం= మీకు; ప్రత్యక్షమేవ= ప్రత్యక్షమే,
ఏకాగ్రుండనై; ఉదధేః= సముద్రము ప్రత్యక్షమే,
యొక్క; దక్షిణం = దక్షిణపుదిక్కు నేను, సమాహితుండనై; సముద్ర
నందలి; పారం=గట్టును; కాంక్షమా ముదక్షిణపుగట్టుజేరఁగోరి; మహేం
ణః=కోరుచు; మహేంద్రాగ్రాత్ = ద్రౌపద్యతశిఖరంబుననుండి, యాకాశం
మహేంద్రపర్వత శిఖరమున నుండి; బుకెగరుట, మీరందఱునుజూచినచే.
ఖం=ఆకాశమును; ఆప్లుతః= బొంది అని, తాత్పర్యము.
నాను. ఇదం (అధ్యాహృతము)= ఇ

గచ్ఛత శ్చ హి మే ఘోరం విఘ్నరూప మివాభవత్
కాంచనం శిఖరం దీప్యం పశ్యామి సుమనోహరమ్. ౮

టీక॥ గచ్చతః=పోవుచున్న; మేవ=	తము)-దాని; పశ్యామి= (భూతా
నాకును; సుమనోహరం= మిక్కిలియగు	భావమందులట్) చూచితిని.
రమణీయమును; దివ్యం=శ్రేష్ఠమును ;	నేను బోవుచుండఁగానే , పరమ
కాంచనం = బంగారు వికారమయిన	రమణీయంబును దివ్యంబునగు నొక
దియునగు; శిఖరం=పర్వతశిఖరము; వి	కాంచనశిఖరంబు, విఘ్నమునేయునది
ఘ్నరూపమివ = విఘ్నమయినదివలె;	నాకడ్డమువచ్చినది.
అభవత్=అయినది. తత్ (అధ్యాత్మ	అని, తాత్పర్యము.

స్థితం పంథాన మావృత్య మేనే విఘ్నంచ తన్నగమ్

టీక॥పంథానం=మాగమును; ఆ	ఆపర్వతము, మాగము నడ్డగించు
వృత్యం=అడ్డగించుకొని ; స్థితం=ఉన్న;	కొని, యుండినది, కావున, నేను, అది నా
తం=ఆ; నగం=పర్వతమును ; విఘ్నం	కు విఘ్నమునేయవచ్చినట్లు తలంచినా
చ=విఘ్నమునుగానే ; మేనే=తలంచి	ను. అని, తాత్పర్యము.

నాను.

ఉపసంగమ్య తం దివ్యం కాంచనం నగస త్తమమ్. ౯
కృతా మే మనసా బుద్ధి ర్భేదవ్యోయం మయేతిచ

టీక॥దివ్యం= శ్రేష్ఠమయినదియు;	తి=అని, బుద్ధిశ్చ=తలంపును; కృతా=చే
కాంచనం = స్వర్ణమయంబునగు ;	యఁబడినది.
తం=ఆ; నగస త్తమం= పర్వతశ్రేష్ఠము	దివ్యంబును స్వర్ణమయంబునగునా
ను; ఉపసంగమ్య=పొంది; మే= నాయె	పర్వతంబునొంది, నేను, “ఈపర్వతం
క్క; మనసా=మనసుచేత; మయా=	బునుబగులగొట్టవలయును” అని, తలం
నాచేత; అయం=ఈపర్వతము; భేత్త	చితిని- అని, తాత్పర్యము.
వ్యం= పగులఁగొట్టఁబడవలసినది. ”ఇ	

ప్రహితంచ మయా తస్య లాంగూలేన మహాగిరేః. ౧౦
శిఖరం సూర్యసంకాశం వ్యశీర్యత సహస్రధా

టీక॥తస్య=ఆ;మహాగిరీ= గొప్ప
పర్వతముయొక్క; సూర్యసంకాశం=
సూర్యునితోసమానమయిన; శిఖరం=
శృంగము; మాయా=నాచేత;లాంగూ
లేన=తోకచేత; ప్రహతంచ=కొట్ట
బడినదియునై; సహస్రధా=వేయిప

టియలుగా; వ్యశీర్గత=పగిలినది.
అంత, సూర్యసంకాశంబగు నాప
ర్వతశిఖరంబును సేనువాలంబునంగొట్ట
గా, నదివేయిపటియలయిపగిలినది.
అని, తాత్పర్యము.

వ్యవసాయంచ తం బుద్ధ్వా సహేవాచ మహాగిరిః. ౧౧

పుత్రేతి మధురాం వాణీం మనఃప్రహ్లాదయన్నివ

టీక॥సః = ఆ("హ" అనునదిపాద
పూరణార్థము);మహాగిరిః= పెద్దప
ర్వతము;తం=ఆ;వ్యవసాయం=ప్రయ
త్నమును;బుద్ధ్వాచ = తెలిసియు; "పు
త్ర=కొడుకా!" ఇతి = అనెడు;మధు
రాం = మనోహరమయిన;వాణీం=
మాటను;ఉక్త్వా(అధ్యాహృతము)=చె
ప్పి;మనః = మనస్సును;ప్రహ్లాదయన్ని

వ=సంతోషింపజేయుచునే;ఉవాచ=
చెప్పెను.
ఆపర్వతమంత, సేనువన్నుబగులం
గొట్టయత్నించుచున్నానని, తెలిసికొని,
నన్ను "కొడుకా" యనిమధురంబుగాంచి
లిచి, నామనంబునకుసంతోషంబునెఱ
పుచు, నిట్లని, చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

పితృవ్యంబాపి మాం విద్ధి సఖాయం మాతరిశ్వనః. ౧౨

మైనాక మితి విఖ్యాతం నివసంతం మహేంద్రధౌ

టీక॥మాతరిశ్వనః = వాయుదేవు
నకు;మాం=నన్ను;సఖాయం = మి
త్రుండను, కావున;పితృవ్యం=పితృతండ్రి
ని;మహేంద్రధౌ = సముద్రమునందు;
నివసంతం = నివసించుచున్నవాడను;
మైనాకం=మైనాకుండను;ఇతి=అని; వి
ఖ్యాతం = ప్రసిద్ధుండనగువానిగా;వి

ద్ధి-ఎఱుంగుము.
నేను, సీతండ్రివాయుదేవునకు మి
త్రుండను, గావున, నీకుఁచినతండ్రిని, స
ముద్రంబులోనున్నాను; మైనాకుండు
నుపేరుగలవాడనని, యెఱుంగుము.
అని, తాత్పర్యము.

పక్షవంతః పురా పుత్ర బహూవుః పర్వతోత్తమాః. ౧౩

ఛందతః పృథివీం చేరు ర్వాధమానా స్సమంతతః

టీక॥పుత్ర=కుమారుడా! పురా=	భూమిని; చేరు=సంచరించినవి.
మున్ను; పర్వతోత్తమాః = పర్వతశ్రే	కుమారుడా! మున్నుపర్వతంబుల
ష్ఠంబులు; పక్షవంతః= తొక్క-లుగలవి	న్నియు, తొక్క-లుగలిగియుండినవి; అ
గా; బహూవుః=ఉండినవి; సమంతతః=	ప్పుడవిస్వేచ్ఛగాభూమియంతయుం ది
అంతటను; బాధమానాః = బాధించు	రుగుచు; సమస్తభూతంబులనుబాధించు
చు, ఛందతః=ఋధేచ్ఛగా; పృథివీం=	చుండినవి. అని, తాత్పర్యము.

శ్రుత్వా నగానాం చరితం మహేంద్రః పాకశాసనం. ౧౪

చిచ్ఛేద భగవాన్ పత్యా వజ్రేజైషాం సహస్రశః

టీక॥భగవాన్=మాహాత్మ్యము గ	ల=వజ్రాయుధముచేత; చిచ్ఛేద= న
లవాడును; పాకశాసనం= పాకుండ	టికెను.
నురాక్షసునిశీలించినవాడునగు ; మ	అంత, భగవంతుండునుదాకాసురుంజు
హేంద్రః=దేవేంద్రుడు; నగానాం=	పినవాడునగుదేవేంద్రుండు, పర్వతం
పర్వతములయొక్క; చరితం = కార్య	బులుసేయుచున్నప్పుడువిని, వానితొక్క
మును; శ్రుత్వా=విని; ఏషాం= ఈప	లనన్నింటిని, వజ్రాయుధంబుచే, ఛేదిం
ర్వతములయొక్క; పత్యా=తొక్కల	చెను. అని, తాత్పర్యము.
ను; సహస్రశః= వేనవేలుగా ; వజ్రే	

అహంతు మోక్షిత స్తస్మా త్తవ పిత్రా మహాత్మనా. ౧౫

మారు లేన తదా వత్స ప్రక్షిప్తోఽస్మి మహాంకవే

టీక॥వత్స=బిడ్డండా! అహంతు=నే	యువుచేత; తస్మాత్= ఆయింద్రునివల
నుమాత్రము; మహాత్మనా= పూజ్యమ	న; మోక్షితః = విడిపింపబడినాను. త
యినస్వభావంబుగల; తవ=నీయొక్క;	దా=అప్పుడు; మహాంకవే = మహాస
పిత్రా=తండ్రియగు; మారు లేన= వా	ముద్రంబునందు; ప్రక్షిప్తః= పడఁద్రో

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౯౯౫

స ౫౮

యెబడినవాడను; అస్తి = అగుచు
న్నాను.

బిడ్డఁడవగుహనుమంతుఁడా! అప్పు
డు, మహాత్ముండగునీతండ్రి వాయుఁడే

పుండు, నన్నుమాత్రము, ఈమహాసము
ద్రంబులోఁబడవైచి, దేవేంద్రునిచారిం
బడకుండ, రక్షించినాఁడు.
అని, తాత్పర్యము.

రామస్వచ మయా సాహ్యే వతితవ్య మరిందమ. ౧౬

రామో ధర్మభృతాం శ్రేస్తో మహేంద్రసమవిక్రమః

టీక॥ అరిందమ = శత్రువులనడంగఁ
ద్రొక్కునట్టి హనుమంతుఁడా ! మ
యా = నాచేత; రామస్వచ = రాముని
యొక్కయు; సాహ్యే = తోడ్పటునం
డు; వతితవ్యం = ఉండుటకావలసినది.
రామః = రాముండు; ధర్మభృతాం =
ధర్మంబును భరించువారిలోపల; శ్రే
ష్ఠః = ఉత్తముఁడు. మహేంద్ర సమవిక్ర
మః = దేవేంద్రుని పరాక్రమముతో స
మాసమయిన పరాక్రమముగలవాఁడు.

శత్రువులనడంగఁద్రొక్కు వాడవ
గుహనుమంతుఁడా! ఇందువలన, నేను,
వాయువువలనమహిమపకారంబునాం

దినవాడనుగాన, అతని కుమారుండ
వగునీకుసాహాయ్యముచేయవలసినవాఁ
డనగుటస్పష్టముగఁడా; మఱియు, రా
ముండు, ధామికలలో నుత్తముఁడు,
దేవేంద్రునకుంబలెఁబరాక్రమంబు గల
వాఁడును, గావున, నేనతనికిని, సాహ
య్యముసేయవలసినవాడనే ; నీవతని
మాతవుకాఁబట్టి, ఈరెండు సంబంధం
బులను, నేను, నీకుసాహాయ్యముసేయవ
లసినవాడనగుచున్నాను. అని, మైనా
కుండు, నాతోఁజెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

ఏత చ్ఛ్రిత్వా వచ స్తస్య మైనాకస్య మహాత్మనః. ౧౭

కార్య మావేద్యతు గిరే రుద్యతంచ మనో మమ

టీక॥ మహాత్మనః = పూజ్యమయిన
స్వభావముగల ; తస్య = ఆ ; మైనాక
స్య = మైనాకుండను; గిరే = పర్వత
ముయొక్క; ఏతతో = ఈ; వచః = మా

టను; శ్రిత్వా = విని, కార్యం = పని ;
ఆవేద్యతు = తెలిపియు; మమ = నాయొ
క్క; మనః = మనసు; ఉద్యతంచ = ఉ
ద్యక్తమయినదియు.

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

మహాత్ముండగు నామైనాకుండేలు | ర్యంబుండెలపి, యామైబోవుటకుద్యు
చెప్పఁగానే, నేనతనికి, గావచ్చినకా | క్తుండనైతిని. అని, తాత్పర్యము.

తేన చాహ మనుజ్ఞాతో మైనాకేన మహాత్మనా, ౧౮

టీక॥ మహాత్మనా=పూజ్యమయిన	మహాత్ముండగునామైనాకుండును,
స్వభావముగల; తేన=ఆ; మైనాకేన	నాకుం, బామ్మని, యనుజ్ఞనొసంగెను.
చ=మైనాకుంచేతను; అహం=నేను ;	అని, తాత్పర్యము.
అనుజ్ఞాతః = అంగీకరింపఁబడినాను.	

స చాప్యంతరహిత శ్చైలో మానుషేణ వపుష్వతా
శరీరేణ మహాశైల శ్చైలేనచ మహూదధౌ ౧౯

టీక॥ మహాశైలః=పెద్దపర్వతమగు;	మహాసముద్రంబునందు; స్థితః(అధ్యా
సః=ఆ; శ్చైలశ్చపి=మైనాకపర్వతంబు	హృతము)=ఁడుడెను.
ను; వపుష్వతా=పుష్కలమయినదేహ	అంత; నామైనాకపర్వతము, నాతో
ముగల; పుష్కలమయినయనుట; మాను	మాటలాడుటకై ధరించిన పుష్కలంబు
షేణ=మనుష్యసంబంధియగు ; శరీరే	గుమానుషరూపంబును, మఱుంగుపటి
ణ=దేహముచేత; అంతరహితః=మ	చి, కేవలపర్వతాకారంబున, సముద్రం
ఱుంగుపడెను. శ్చైలేనచ=పర్వతాకా	బుపైనుండెను. అని, తాత్పర్యము.
రమగుదేహముచేతను; మహూదధౌ=	

ఉ త్తమం జవ మాస్థాయ శేషం పంథాన మాస్థితః
తతోఽహం సుచిరం కాలం వేగేనా భ్యాగమం పథి. ౨౦

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; అహం=	ను; ఆస్థితః=పొందినవాడై; పథి=మా
నేను; ఉత్తమం=అధికమయిన; జవం=	ర్గమునందు; వేగేన=వేగముచేత; సుచి
వేగమును; ఆస్థాయ=అవలంబించి; శే	రం=అధికమయిన ; కాలం=కాలము
షం=మిగిలిన; పంథానం=మార్గము	ను; అభ్యాగమం=పోతిని.

శ్రీమద్రామాయణముః సుందరకాండము. ౧౯౭

స ౫౮

అంత, నేను, మహావేగంబవలంబిం కై, వేగంబునఁజాలనేవు, పోవుచుంటి
చి, శేషించినమాగఁబును దాఁటుట ని- అని, తాత్పర్యము.

తతః పశ్యా మ్యహం డేవీం సురసాం నాగమాతరమ్
సముద్రమధ్యే సా డేవీ వచనం మా మభాషత. ౨౧

టిక్క తతః = అటుపిమ్మట; అహం = నేను; నాగమాతరం = సర్పంబునకుండ	మాం = నన్నుఁగూర్చి; వచనం = మాట
న్నియును; డేవీం = అమ్మ వారునగు; సుర	ను; అభాషత = చెప్పెను.
సాం = సురసను; పశ్యామి (అపశ్యం) = అంత, నేను, సర్పమాతయగు, సుర	సా డేవింజూచినాను; అసురసా డేవి, స
చూచినాను. సా = ఆ; డేవీ = సురసా డే	ముద్రమధ్యంబున, నన్నుఁజూచి, యిట్ల
వి; సముద్రమధ్యే = సముద్రమునడుమ; ని, చెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.	

మమ భటుః ప్రదిప్త స్త్వమమరై హారి సత్త్వ
అత స్త్వాం భటుయిష్యామి విహిత స్త్వం చిరస్య మే. ౨౨

టిక్క హరిసత్త్వం = వానరశ్రేష్ఠుండ	హుకాలమునకు; విహితం = లబ్ధుండవు.
వగుహనుమంతుఁడా! త్వం = నీవు; మ	వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ
మ = నాకు; భటుః = ఆహారముగా;	డా! దేవతలునాకునిన్ను, ఆహారముగా
అమరైః = దేవతలచేత; ప్రదిప్తః = ఇ	నిచ్చిరి; కావున, నిన్ను నేనుభక్షించెదను.
య్యంబడినావు. అతః = ఇందువల	నీవునాకుబహుకాలంబునకు దొరకినా
న; త్వం = నిన్ను; భటుయిష్యామి = తినె	వు. అని, సురస, నాతోఁజెప్పినది.
దను. త్వం = నీవు; మే = నాకు; చిరస్య = బ	అని, తాత్పర్యము.

ఏవముక్త స్సురసయా ప్రాంజలిః ప్రణత స్థిలః
వివణావదనో భూత్వా వాక్యంచేద ముదీరయమ్. ౨౩

టిక్క అహం (అధ్యాహృతము) = నే	ట్లు; ఉక్తః = చెప్పఁబడినవాఁడనై ;
ను; సురసయా = సురసచేత; ఏవం = ఇ	ప్రాంజలిః = మంచిచేమోడ్పుగలవాఁడ

సంకరా ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

జ్జ

జ్జ

నైఃప్రణతః=నమస్కరించినవాడనై;
స్థితః = నిలిచినవాడనై;వివణావద
నః=తెల్లచాతీనముఖముగలవాడను;
భూత్వా=అయి;ఇదం = ఈ;వాక్యం
చ=మాటను;ఉదీరయం=చెప్పినాను.

నేను, సురసాదేవిమాటనువిని, చే
మోడ్చుకొనించి,నమస్కరించి, ముఖం
బునవై వణ్యాంబుగదుర,నాబిడ,కిట్లని,
చెప్పినాను.అని, తాత్పర్యము.

రామో దాశరథి శ్రీమాన్ పృవిష్టో దండకావనమ్
లక్ష్మణేనసహ భ్రాతృ సీతయాచ పరంతపః. ౨౮

టీక॥పరంతపః=శత్రువులందరింపఁ
జేయువాఁడును;శ్రీమాన్=అధికమయి
నకాంతిగలవాఁడును; దాశరథిః=దశ
రథునికొడుకునగు;రామః = రాముఁ
డు;భ్రాత్రా=తమ్ముఁడగు;లక్ష్మణేనస
హ=లక్ష్మణునితోఁగూడ; సీతయాచ=
సీతతోనుండు;దండకావనం= దండ

కారణ్యమును;ప్రవిష్టః = ప్రవేశించి
నాఁడు.
శ్రీమంతుండును,శత్రువులందరింపఁ
జేయువాఁడును దశరథపుత్రుండునగు
రాముండును, అతని తమ్ముండులక్ష్మ
ణుండును,భార్యసీతయును, దండకార
ణ్యంబుఁబ్రవేశించిరి.అని, తాత్పర్యము.

తస్య సీతా హృతా భార్యా రావణేన దురాత్మనా

టీక॥ తస్య = అతనియొక్క; భా
ర్యా=పెండ్లాము; సీతా= సీతయను
నది; దురాత్మనా=దుష్టస్వభావముగ
ల; రావణేన = రావణునిచేత; హృ

తా=అపహరింపఁబడినది.
రామునిభార్యయగుసీతను , దు
రాత్ముండగు రావణుం డపహరించె
ను. అని, తాత్పర్యము.

తస్యా స్వకాశం దూతోహం గమిష్యే రామశాసనాత్.౨౯

టీక॥ అహం=నేను;రామశాసనా
త్=రామునాజ్ఞవలన; దూతః = రా
యబారివై; తస్యాః= అసీతాదేవియొ

క్క; స్వకాశం = సమీపమునుగూర్చి;
గమిష్యే=పోయెదను.
నేనిప్పుడు,రామునియాజ్ఞవలన, ఆ

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౦౯౯

స ౫౮

సీతాదేవియొద్దకుఁబోవుచున్నాను. అని,తాత్పర్యము.

కర్తుఁ మహాసి రామస్య సాహాయ్యం విషయే సతీ

<p>టీక॥ విషయే=రాముని , దేశము నందు; సతీ=ఉన్న; త్వం (అధ్యాహృతము)=నీవు; రామస్య = రామునికి ; సాహాయ్యం=తోడ్పాటును; కర్తుఁం=చేయుటకు; అహాసి=తగుదువు.</p>	<p>నీవు, రాముని రాజ్యంబున నివసించుచున్నావు, కావున, రామునకు సాహాయ్యము సేయవలసినదానవే యగుచున్నావు. అని,తాత్పర్యము.</p>
---	---

అథవా మైథిలీం దృష్ట్వా రామం చాక్లిష్టకారిణమ్. ౨౬

అగమిష్యామి తే వ క్త్రిం సత్యం ప్రతిశృణోమి తే

<p>టీక॥ అథవా=అటుగాదేని; మైథిలీం=సీతను; అక్లిష్టకారిణం=దుఃఖము లేనట్లు సేయునట్టి ; రామంచ=రాముని; దృష్ట్వా=చూచి ; తే=నీయొక్క ; వ క్త్రిం=నోటిని; అగమిష్యామి=పొందెదను. తే=నీకొఱకు; సత్యం= సత్యగా; ప్రతిశృణోమి = ప్రతిజ్ఞ సేయుచున్నాను.</p>	<p>అట్లునీవురామునకు సాహాయ్యము సేయనొడంబడవేని, నేను,బోయి, నీ తంబూచి, యాబిడవృత్తాంతమును రామునకుంజెప్పి,యంత, మఱలవచ్చి, నీ నోరు ప్రవేశించెదను; నామాట సత్యము; నీవుసందేహింపవలదు- అని, నేను, సురసతోఁజెప్పినాను. అని,తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఏవ ముక్తా మయా సాతు సురసా కామరూపిణీ. ౨౭

అబ్రవీ న్నాతివ తేత కశ్చిదేష వరో మమ

<p>టీక॥కామరూపిణీ= ఇచ్చాదీనంబగురూపముగల;సా=ఆ;సురసాతు=సురసయును;మయా= నాచేత; ఏవం=ఇట్లు;ఉక్తా=చెప్పఁబడినదై; “ నాతివ</p>	<p>తేత=అతిక్రమింపఁడు . మమ=నాకు;ఏష=ఇది; కశ్చిత్=ఒకానొక; వ రః=వరము.”ఇతి (అధ్యాహృతము)- అని;అబ్రవీత్=చెప్పెను.</p>
---	--

నేనిట్లు చెప్పఁగాఁగామరూపిణియగు క్రమించిపోఁజాలఁడు, ఇట్లు నాకు వరం
నాసురస, అందుకియ్యకొనక, “నాచేఁ బున్నది.” అని, చెప్పినది.
బట్టుకొనఁబడినవాఁడెవ్వఁడును నన్నతి అని, తాత్పర్యము;

ఏవ ముక్త స్సురసయా దశయోజన మాయతః. ౨౮
తతో ధ౯గుణవిస్తానో బధూవాఽహం త్షణేన తు

టీక॥ దశయోజనం = పదియోజనము చేత నే; బధూవ = అయితిని.
లు; ఆయతః = నిడుపైన; అహం = నే అప్పుడు, పదియోజనంబులు నిడుపు
ను; సురసయా = సురసచేత; ఏవం = ఇ గలనేను, సురసయామాటం జెప్పఁగా
ట్లు; ఉక్తః = చెప్పఁబడినవాఁడనై ; త నే, త్షణంబునఁ, బదునై దు యోజనంబు
తః = ఆపదియోజనములకన్నను; అధా లునిడుపుగలవాఁడనై త్థిని.
గుణవిస్తారః = సగముగూర్చుటచే వై శా అని, తాత్పర్యము.
ల్యముగలవాఁడను; త్షణేన తు = త్షణము

మత్ప్రమాణానురూపం ద వ్యాదితంచ ముఖం తయా. ౨౯

టీక॥ తయాచ = ఆసురసచేత ; ము ఆసురసయు, నాచేహప్రమాణము
ఖం = నోరు; మత్ప్రమాణానురూపం నకుండగునట్టి, నోరుఁజెఱచినది.
చ = నాకొలందికిఁదగినట్టుగాను ; వ్యా అని, తాత్పర్యము.
దితం = తెఱవఁబడినది.

తద్దృష్ట్యా వ్యాదితం చాస్యం హ్రస్వం హ్యకరవం వపుః
తస్మి న్దుహూతేచ పున ర్పథా వాంగుష్ఠమాత్రకః. ౩౦

టీక॥ వ్యాదితం = తెఱవఁబడిన ; దా! పునః = మఱల; తస్మిన్ = ఆ; ము
తతే = ఆ; ఆస్యంచ = నోరును; దృష్ట్యా = హూతేచ = కాలమునందే; అంగుష్ఠ
చూచి; వపుః = చేహమును; హ్రస్వం = మాత్రకః = అంగుళమంతటివాఁడను; బ
చిన్నదిగా; అకరవంహి = చేసితినిగ భూవ = అయితిని.

నేను, అట్లు సురసనోరు డెఱచుటం యంగుళమంతటి దేహము గలవాడనై
జూచి, యాకాలంబుననె, నాదేహము తిని, అని, తాత్పర్యము.
నుమికి-లియుంజిన్నదిచేసికొని, ఒక

అభిపత్యాశు తద్వక్త్రం నిగతోఽహం తతః త్షణాత్

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; అహం= నాను.
నేను; ఆశు=శీఘ్రముగా; తద్వక్త్రం= అంత, నేను, శీఘ్రంబుగా, నాసుర
అసురసనోరును; అభిపత్య - పొంది; సనోటిలోఁబ్రవేశించి, తుణుంబున, మఱ
క్షణాత్=తుణుంబున; నిగతోఽహం= వెడలి ల, వెడలి, వచ్చితిని, అని, తాత్పర్యము.

అబ్రవీ త్సురసా దేవీ స్వేన రూపేణ మాం పునః. ౩౧

టీక॥ పునః=మఱల; దేవీ= తల్లియి
గు; సురసా=సురస; స్వేన = తనదైన; రూపంబుధరించి, నన్నుఁబూచి, యిట్లుని
రూపేణ=ఆకారముచేత; మాం = న చెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.
న్నుఁగూర్చి; అబ్రవీత్=చెప్పెను.

అథాసిద్ధై హరిశ్రేష్ఠ గచ్ఛ సౌమ్య యథాసుఖమ్
సమానియచ వై దేహీ రాఘవేణ మహాత్మ నా- ౩౨

టీక॥ సౌమ్య = తిన్ననివాడవు సీతను; సమానయ=చేపుకము.
ను; హరిశ్రేష్ఠ=వానరో త్తముండవునగు సౌమ్యుండవువానరశ్రేష్ఠుండవునగు
హనుమంతుఁడా! అథాసిద్ధై= కా హనుమంతుఁడా! నీవుసుఖంబుగాఁ బో
ర్యసిద్ధికొఱకు; యథాసుఖం=సుఖమున యి, కార్యసిద్ధింబొందుము; సీతను రా
త్రిమింపక; గచ్ఛ=పోమ్ము. మహాత్మ మునితోడంజేపుకము.
నా=పూజ్యమయిన స్వభావముగల; అని, తాత్పర్యము.
రాఘవేణ=రామునితో; వై దేహీంచ=

సుభీ భవ మహాదాహుః ప్రీతాస్మి తవ వానర

<p>టిక॥ మహాబాహు = పెద్దచేతులుగల; వానర = మానుమంతుడా ! సుఖముగలవాడవు; భవ = అగుము. తవ = నీకు; ప్రీతా = సంతసించినదానను; అస్తి = అగుచున్నాను.</p>	<p>మహాబాహుండవగువానరుడా! నీవుసుఖమునొందుదువుగాక ; నీయందునాకుఁబ్రీతిగల్గినది. అని, సురసాదేవి, నాతోఁజెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తతో౭ హం సాధు సాధ్వీతి సర్వభూతైః ప్రశంసితః. ౩౩

<p>టిక॥ తతః = అటుపిమ్మట; అహం = నేను; సాధుసాధు = లెస్సలెస్స ; ఈతి (ఇతి) = అని; సర్వభూతైః = సమస్త భూతంబులచేతను; ప్రశంసితః = కొని</p>	<p>యాడఁబడినాను. అంత, సమస్తభూతంబులును, “తెస్స! లెస్స!” యనినన్నుఁబ్రస్తుతించినవి. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

తతో౭ తరిక్షం విపులం ప్లుతో౭ హం గరుడో యథా

<p>టిక॥ తతః = అటుపిమ్మట; అహం = నేను; గరుడోయథా = గరుత్మంతుండువలె; విపులం = విశాలమయిన ; అంతరిక్షం = ఆకాశమును; ప్లుతః = పొంది</p>	<p>నాను. అంత, మజలనేను, గరుత్మంతుండుంబోలె , నాకాశంబునకుదగ్గమించితిని. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఛాయా మే నిగృహీతావ నచ పశ్యామి కించన- ౩౪

<p>టిక॥ మే = నాయొక్క; ఛాయావ = నీడయు; నిగృహీతా = పట్టుకొనఁబడినది- కించనచ = దేనిని; నపశ్యామి = చూడనైతిని-</p>	<p>అంతలో, దేనిచేతనో. నామేనినీడ, పట్టుకొనఁబడినది; నాకేదియు నగపడలేదు- అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

సోహం విగతవేగ స్తు దికో దశ విలోకయత్

నకించి తత్ర పశ్యామి యేన మే౭ప హృతాగతిః. ౩౫

టీక॥విగతవేగః- పోయినవేగము (ధ్యాహృతము)=దానికించిత్ = దేని
గల;సం=ఆ;అహంతు=నేనును; దశ= ని;నపశ్యామ=చూడనైతిని-
పదియగు;దిశః=దిక్కులను ; విలోక వేగంబంతయునిలిచినంతనె, నేను,
యక్-చూచుచు;యేన=దేనిచేత;మే= దిక్కులన్నియు , వెదకినను,నాభాయ
నాయొక్క;గతిః= నడక ; అపహృ నుబట్టుకొనినదియేదో, అదినాకగపడ
తా=అపహరింపబడినదో;తత్ (అ నేలేదు- అని,తాత్పర్యము-

తతో మే బుద్ధి రుత్పన్నా కిన్నామ గగనే మమ
ఈవృశో విఘ్న ఉత్పన్నో రూపం యత్ర నదృశ్యతే. ౩౬

టీక॥తతః-అటుపిమ్మట; యత్ర= నాకు;ఉత్పన్నా=కలిగినది-
ఎచ్చట;రూపం=రూపము;నదృశ్యతే= అంత,అకాశమునందిట్టి విఘ్నము
చూడబడలేదో; ఈవృశః=ఇట్టి ; వి నాకెట్లుగలిగినది?విఘ్నముసేయు నది
ఘ్నః=విఘ్నము; మమ=నాకు ; గగ యేదో,దానిరూపమును నాకగపడలే
నే=అకాశమునందు;కిన్నామ= ఎందు చే"అని,నేనుజింతించితిని-
కు;ఉత్పన్నః=కలిగినది?ఇతి(అధ్యాహృ అని,తాత్పర్యము-
తము)=అనెడు;బుద్ధిః=తలంపు; మే=

అధోభాగేన మే దృష్టి శ్శోచతా పాతితా మయా
తతో ద్రాక్ష మహం భీమం రాక్షసీం సలిలేశయామ్. ౩౭

టీక॥ శోచతా= దుఃఖించుచున్న; దియునగు; రాక్షసీం = రాక్షసస్త్రీ
మయా-నాచేత;మే-నాయొక్క;దృ ని;అద్రాక్షం=చూచితిని.
ష్టిః-చూపు;అధోభాగేన= క్రిందిప్రదే నేనంతదుఃఖించుచుండ్రంద,జలంబు
శముచేత; పాతితా=త్రోయబడినది, తట్టుచూచినాను;అచ్చట,జలంబుల,భ
పటుపబడినదనుట. తతః=అటుపిమ్మ యంక రాకారయగు నొకరాక్షసస్త్రీ
ట;అహం-నేను;భీమాం- భయంకర నాకగపడినది-
యను; సలిలేశయాం=జలమునందున్న అని, తాత్పర్యము-

స ౫౮

ప్రహస్యచ మహానాద ముక్తోహం భీమయా తయా
అవస్థిత మసంభ్రాంత మిదం వాక్య మశోభనమ్- ౩౮

టీక॥ అహం = నేను; భీమయా = భయంకరయగు; తయా = ఆ	నాను-
యంకరయగు; తయా = ఆ రాక్షస	అంత, భయంకరకారయగు నా
స్త్రీచేతను; మహానాదం = పెద్దధ్వనిగ	రాక్షసి, నన్ను జూచి, మహాధ్వనిగల్గిన
ల్లనట్లు; ప్రహస్య = నవ్వి; అవస్థితం =	ట్లు, నవ్వి, యెంతమాత్రమును దొట్టి
దృఢమయినదియు; అసంభ్రాంతం =	పాటులేక, దృఢంబుగా, ఎమంగళంబగు
తొట్టుపాటులేనిదియును; అశోభనం =	నీమాటంజెప్పినది-
అమంగళకరంబునగు; ఇదం = ఈ; వా	అని, తాత్పర్యము-
క్యం = మాటను; ఉక్తిః = చెప్పఁబడి	

క్వాసి గంతా మహాకాయ యుధితాయా మమేస్థితః
భక్షః ప్రీణయ మే దేహం చిర మాహారవజ్జితమ్- ౩౯

టీక॥ మహాకాయ = పెద్దమేనుగల	యుము-
వాడా! క్వ = ఎచ్చటికి; గంతా = పో	పెద్దదేహముగలవాడా ! నీవెచ్చ
వువాడవు; అసి = అగుచున్నావు? యు	టికిఁబోవుచున్నావు ? నేనాకలిగొని
ధితాయాః = ఆకలిగొన్న; మమ =	యున్నాను; నాకాహారముగావలయు
నాకు; భక్షః = ఆహారము; ఈస్థితః =	ను ; బహుకాలముగా నాహారములేని
కోరఁబడినది- చిరం = బహుకాలము	నాకుదృష్టిగావించుము- అని, యా
గా; ఆహారవజ్జితం = ఆహారముచేసి	రాక్షసి, నాతోఁజెప్పినది-
దువఁబడిన; మే = నాయొక్క; దేహం =	అని, తాత్పర్యము.
దేహమును; ప్రీణయ = సంతోషింపఁజే	

బాధ మిత్యేవ తాం వాణీం ప్రత్యగృహ్లా మహం తతః
ఆస్యప్రమాదా దధికం తస్యాః కాయ మపూరయమ్- ౪౦

శ్రీమద్రామాయణమునుందరకాండము. ౧౦౫

స ౫౮

టీక॥ అహం=నేను; తాం = ఆ; స్ననధికముగా; కాయం=దేహమును;	
వాణం=మాటను; “బాధం= మంచి	అపూరయం=వృద్ధిబొందించితిని.
ది.” ఇత్యేవ=అనియే; ప్రశ్యగ్మన్తం=	నేను, “మంచిదని , యెప్పుకొని ,
పుచ్చుకొంటిని. తతః=అటుపిమ్మట; త	యంత, నారాక్షసి నోటికన్న నెచ్చుగా,
స్యాః=ఆరాక్షసియొక్క; ఆస్యప్రమా	నాదేహంబును బెంచితిని.
ణాధికం= నోటియొక్క ప్రమాణముక	అని, తాత్పర్యము-

తస్యా శ్వాస్యం మహా స్త్రీమం వధాతే మమ భక్షణే

టీక॥ తస్యాః= ఆరాక్షసియొక్క; డినది.	
భీమం=భయంకరంబును ; మహత్ =	భయంకరంబును పెద్దదియునగు నా
పెద్దదియునగు; ఆస్యంచ = నోరును;	రాక్షసి నోరును నన్ను భక్షించు నిమిత్త
మమ=నాయొక్క; భక్షణే= తినుటని	మయి, నాదేహమునకన్న నెచ్చుగావు
నిమిత్తమయి; వధాతే=వృద్ధిబొందుచు	ద్ధిబొందినది. అని, తాత్పర్యము.

నచ మాం సాధు బుబుధే మమ వా వికృతం కృతమ్. ౮౧

టీక॥ సా=ఆరాక్షసస్త్రీ; మాం =	ఆరాక్షసస్త్రీ, నేను గామరూపినని
నన్నుఁగాని; మమ=నాయొక్క ; కృ	గాని, నేను గావలెనని యిట్టి వికృతరూప
తం=చేయఁబడిన ; వికృతంవా=వికా	ముఁదాల్చి తిననిగాని, యెంతమాత్రము,
రమునుగాని; సాధు=లెస్సగా; నబుబు	తెలిసికొనదయ్యె.
ధే=తెలిసికొనదయ్యె.	అని, తాత్పర్యము.

తతోఽహం విప్రులం రూపం సంక్షిప్త్య నిమిషాంతరాత్

తస్యా హృదయ మాచాయ ప్రపశ్యామి నభస్థులమ్. ౮౨

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; అహం=	ఆకారమును; సంక్షిప్త్య=చిన్నది చేసికొ
నేను; నిమిషాంతరాత్=నిమిషకాలంబు	ని; తస్యాః = ఆరాక్షసస్త్రీయొక్క;
వలన; విప్రులం=పెద్దదయిన; రూపం=	హృదయం=గుండెను; ఆచాయ=తీసి

౧౧౦౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

కొని;నభస్థస్థలం=ఆకాశమును; ప్రప

తామి = పొందుచున్నాను, పొందితి త్తన కడుపులోనికిఁజొచ్చి, గుండెకా ననుట. యం బెఱికికొని, యాకాశంబునకుఁగ

అంత, నేను, ఒకఁ-నిమిషంబున, నా మించితిని. అని, తాత్పర్యము.

సా విస్మప్తభుజా భీమా పపాత లవణాంభసి
మయా పర్వతసంకాశా నికృత్తహృదయా సతీ. ౪౩

టీక||భీమా=భయంకరయు; పర్వ నందు; పపాత=పడెను.
తసంకాశా = పర్వతముతోసమాన నేను, దానిగుండెకాయంబెఱికినం
యునగు; సా=ఆరాక్షసి; మయా=నా తనె, భయంకరయుఁబర్వతాకారయు
చేత; నికృత్తహృదయా= నఱకఁబడిన నగునారాక్షసస్త్రీ, చేతులువ్రేలాడవే
గుండెగలది; సతీ=అయినదై; విస్మప్తభు సి, సముద్రంబునంబడినది.
జా=విడువఁబడినభుజములుగలదై; ల అని, తాత్పర్యము.
వణాంభసి = ఉప్పునీళ్లుగలసముద్రము

శృణోమి ఖగతానాం చ సిద్ధానాం చారణై స్సహ
రాక్షసీ సింహికా భీమా షోఘో హనుమతా హతా. ౪౪

టీక|| “భీమా=భయంకరయుగు; సిం దిన; సిద్ధానాంచ= సిద్ధులయొక్కయు; హికా=సింహికయును; రాక్షసీ= రా వచః(అధ్యాహృతము)=మాటను; శృ ష్మస్త్రీ; హనుమతా= హనుమంతుని ణోమి=వింటిని.
చేత; షోఘం = శీఘ్రముగా; హతా= “హనుమంతుండు, ఒకఁ-నిమిషం బున, భయంకరయుగుసింహికం, జంపె”
చంపఁబడినది” ఇతి(అధ్యాహృతము)= నని, ఆకాశమునందున్నసిద్ధులునుజార
అని; చారణైస్సహ= చారణులతోఁగూ ణులునుజెప్పుకొనఁగావింటిని.
డ; బ్రువతాం(అధ్యాహృతము) = చె అని, తాత్పర్యము.
ప్పచున్న; ఖగతానాం=ఆకాశమునాం

తాం హత్వా పునరేవాహం కృత్య మాత్యయికం స్మరక

గత్వా చాహం మహాధ్వనం పశ్యామి నగమండితమ్. ౮౫
దక్షిణం తీర ముదధే లంకా యత్రచ సా పురీ

<p>టిక॥అహం=నేను; తాం= ఆసిం హికను;హత్వా=చంపి;పునరేవ= మ ఱలనే;అత్యయంకం= ఆపదంగలిగించు నట్టి;కృత్యం=పనిని;స్తరక్ =తలంచు చు;అహం=నేను;మహాధ్వనం=పెద్ద మాగామును; గత్వాచ=పొందియు; యత్ర=ఎచ్చట;సా=ఆ; లంకా=లంక యను; పురీ=పట్టణము; అస్తి(అధ్యా హృతము)=ఉన్నదో; తత్ (అధ్యా హృతము)=అట్టి;నగమండితం=వృక్షము లచేనలంకరింపబడినదియు; ఉదధే=</p>	<p>సముద్రముయొక్క;దక్షిణం=దక్షిణపు దిక్కు;నందలి;తీరంచ=గట్టును; పశ్యా మి=చూచినాను. అట్లు, నేను, సింహికంజంపి, “యె ట్టికార్యమునుజేసితిని” అని, దుష్కరం బగునాకార్యమునేతలంచుకొనుచు, బ హుదూరంబుపోయి, లంకాపట్టణంబె చ్చటనున్నదో, అట్టినానావృక్ష మండి తంబగు, సముద్రంబుదక్షిణ తీరంబుఁజూ చితిని. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

అస్తం దినకరే యాతే రక్షసాం నిలయం పురమ్. ౮౬
ప్రవిష్టోఽహ మవిజ్ఞాతో రక్షోభి భీమవిక్రమైః

<p>టిక॥దినకరే=సూర్యుడు; అస్తం= అస్తమయమును;యాతే= పొందఁగా; అహం=నేను;భీమవిక్రమైః= భయంక రమయినపరాక్రమముగల; రక్షోభిః= రాక్షసులచేత;అవిజ్ఞాతోః= ఎఱుంగఁబడ నివాడనై;రక్షసాం= రాక్షసులకు;నిల యం=స్థానమయిన; పురం=లంకాప</p>	<p>ట్టణమును;ప్రవిష్టః=ప్రవేశించినాను. సూర్యుడె స్తమించినపిదప, నేను, భయంకరంబగుపరాక్రమంబుగల రా క్షసులకుఁదెలియకుండునట్లు, రాక్షసని వాసస్థానంబయినలంకాపురిం బ్రవేశిం చినాను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తత్ర పవిత్రత శ్చాపి కల్పాంతఘనసన్నిభా. ౮౭
అట్టహాసం విముందంతీ నారీ కావ్యుత్థితా పురః

చంఠా ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

టిక॥ తత్ర=అచ్చట ; ప్రవిశతశ్చ	రః=ముందట; శ్రీతా=నిలిచినది.
పి=ప్రవేశించుచుండఁగానే; కల్పంత	నేనట్లుప్రవేశించుచుండఁగానే, ప్ర
ఘనసన్నిభా=ప్రళయకాలము నందలి	ళయ కాలమునందలి మేఘంబు వంటి
మేఘముతో సమాను రాలగు; కాపి= ఒ	యాకారంబుగలయొకానొక స్త్రీ, గట్టి
కానొక; నారీ=స్త్రీ; అట్టహాసం=పె	గానవ్వుచు, నాముందటనిలిచినది.
ద్దనవ్వును; విముంచంతీ=విడుచుచు; పు	అని, తాత్పర్యము.

జిఘాంసంతీం తత స్తాం తు జ్వలదగ్నిశిరోరుహామ్. ౮౮
 సవ్యముష్టిప్రహారేణ పరాజిత్వ సుభైరవామ్
 ప్రదోషకాలే ప్రవిశం

టిక॥ తతః=అటుపిమ్మట; జిఘాం	శం)=ప్రవేశించి రాను.
సంతీం= చంపఁగోరినదియు; జ్వలద	అంత, మండుచున్న యగ్నిహోత్ర
గ్నిశిరోరుహం= మండుచున్న నిష్పవం	మువంటి తలమెదురై కలుగలదియు భ
టతలమెదురై కలు గలదియు; సుభైర	యంక రాకారయునన్నుఁజంపఁగోరివ
వాం=మిక్కిలియుభయంకరయునగు;	చ్చినదియునగు, నారాక్షసిని , ఎడమ
తాంతు= ఆరాక్షసిని ; సవ్యముష్టిప్ర	చేతిపిడికిలివేటునం, జొక్కించి , సా
హారేణ= ఎడమచేతిపిడికిలివేటుచేత;	యంకాలంబున , లంకాపురంబుఁబ్రవే
పరాజిత్వ=జయించి; ప్రదోషకాలే=	శించినాను. అని, తాత్పర్యము,
సాయంకాలమునందు; ప్రవిశం(ప్రావి	

భీతయా హం తయో దితః. ౮౯

టిక॥ అహం=నేను; భీతయా = భ	ఆరాక్షసి, యంత, భయంబునొంది,
యంబునొందిన; తయా= ఆస్త్రీ చేత;	నన్నుఁజూచి, యిట్లుని, చెప్పినది.
ఉదితః=చెప్పఁబడినాను.	అని, తాత్పర్యము.

అహం లంకాపురీ వీర నిజితా విక్రమేణ తే

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందరకాండము. ౧౦౭

స ౫౮

యస్తా తస్తా ద్విజేతాసి సర్వరక్షాం స్యశేషతః. ౫౦

టీక॥పీఠ- పరాక్రమశాలివగుహ | లవు.

నుమంతుఁడా! యస్తాత్ = ఎందువలన;	పరాక్రమశాలివగు హనుమంతుఁ
లంకాపురీ = లంకానగరినగు; అహం =	డా! నేనులంకాపురిని; సీవు, నన్ను, బరా
నేను; తే = నీయొక్క; విక్రమేణ = పరా	క్రమముచేత; నిజేతా = జయింపఁబడి
నానో; తస్తాత్ = అందువలన; అశేష	లంకలో సమస్తరాక్షసులను జయింపఁ
తః = మిగత లేనట్లు; సర్వరక్షాంసి = సమ	గలవు. అని, యారాక్షసి, నాతోఁజె
స్తరాక్షసులను; విజేతాసి = జయింపఁగ	ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తత్రా హం సర్వరాత్రంతు విచిన్వక్ జనకాత్మజామ్

రావణాంతఃపురగతో నచాపశ్యం సుమధ్యమామ్. ౫౧

టీక॥అహం = నేను; తత్ర = ఆలంక సీతాదేవిని; నాపశ్యం = చూడనైతిని.

యందు; సర్వరాత్రంతు = రాత్రియంత	నేనా, రాత్రియంతయు, లంకయం
యు; జనకాత్మజాం = జనకునికొమా	దు, సీతను వెదకినను, రావణునియంతః
తేయగు సీతాదేవిని; విచిన్వక్ = వెద	పురంబున కుంబోయి, వెదకినను, సుందర
కుడు; రావణాంతఃపురగతశ్చ = రావణు	మయిన నడుముగల సీతాదేవి నాకగపడ
నియంతఃపురమునొందినవాడనునై; సు	లేదు. అని, తాత్పర్యము.
మధ్యమాం = సుందరమయిన నడుముగల	

తత స్సీతా మపశ్యం స్తు రావణస్య నివేశనే

శోకసాగర మాసాద్య న పార ముపలక్షయే. ౫౨

టీక॥తతః = అట్లుపిమ్మట; అహం	దు; సీతాం = సీతను; అపశ్యం స్తు = చూ
(అధాహృతము) = నేను; రావణస్య =	డనివాడనైయె; శోకసాగరం = దుఃఖ
రావణునియొక్క; నివేశనే = ఇంటియం	సముద్రమును; ఆసాద్య = పొంది ; పా

రం—తుదను; నోపలక్ష్యే=చూడనై నక, పారంబులేని, దుఃఖిసముద్రంబున, తిని. మునింగితిని. అని, తాత్పర్యము.

అంత, నేను, రావణునింట, సీతంగా

శోచతాచ మయా దృష్టం ప్రాకారేణ సమావృతమ్
కాంచనేన వికృష్టేన గృహూపవన ముత్తమమ్. ౫౩

టీక॥ శోచతా=దుఃఖించుచున్న ; ష్టం=చూడబడినది.
మయా=నాచేత; కాంచనేన=బంగారువికారమును; వికృష్టేన=అతిదీక్షుకమయినదియునగు; ప్రాకారేణ=ప్రహసం బరివేష్టించబడిన యుత్తమంబగు రిచేత; సమావృతం=చుట్టబడినదియు; గృహూద్యానవనంబుగాంచితిని. ఉత్తమం=శ్రేష్ఠమునగు; గృహూపవనంచ=ఇంటియుద్యానవనంబును ; దృ

స ప్రాకార మవప్లుత్య పశ్యామి బహుపాదపమ్

టీక॥ సః=అట్టి; అహం(అధ్యాహృతము)=నేను; ప్రాకారం=ప్రహరిని; అవప్లుత్య=దాటి; బహుపాదపం=పెక్కు-వృక్షములుగల యాయుద్యాన కు-వృక్షములు గల యుద్యానవనము ను; పశ్యామి=చూచితిని. అంత, నేనాప్రాకారమును దాటి వనముంజూచితిని. అని, తాత్పర్యము,

అశోకవనికామధ్యే శింశుపాపాదపో మహాః. ౫౪

త మారుహ్యచ పశ్యామి కాంచనం కదళీవనమ్

టీ॥ అశోకవనికామధ్యే=అశోకవనమునడుమను; మహాః=పెద్దదగు; శింశుపాపాదపః=శింశుపావృక్షము ; అస్త్రీ(అధ్యాహృతము)=ఉన్నది. తం=పశ్యామి=చూచితిని.

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందరకాండము. ౧౧౧౧

స ౫౮

అయశోకవనంబునకును, నొకటై చెట్లసమూహముంగంటిని.
దశింశుపావృక్షంబున్నది; నేనుదానినా అని, తాత్పర్యము.
రోహించి, కాంచనమయంబగునరటి

అదూరే శింశుపావృక్షే తృశ్యామి వరవణిసేమ్. ౫౫
శ్యామాం కమలపత్రాక్షీ ముపవాసకృశాననామ్
తదేకవాసస్సంవీతాం రజోధ్వస్త శిరోరుహామ్. ౫౬
శోకసంతాపదీనాంగీం సీతాం భర్తృహి తేస్థితామ్
రాక్షసీభి విరూపాభిః కూరాభి రభిసంవృతామ్. ౫౭
మాంసశోణితభక్షాభి వ్యాఘ్రీభి హరిణీమవ

టీక॥ అహం(అధ్యాహృతము)= పముచేతనుదైవ్యమునొందిన యవయ
నేను; శింశుపావృక్షే(శింశుపావృ
క్షస్య)=శింశుపావృక్షమునకు; అదూ
రే=సమీపమునందు; వరవణిసేం= ఉ
ష్ణకాలముననుభవితలమును శీతకాలము
ననుభోజ్యమునగు దేహముగలిగి, భర్త
యందనురాగముగలయు త్రమస్త్రీయు
ను; శ్యామాం=యోవనమధ్యస్థయును;
కమలపత్రాక్షీం= తామరపూత్రాకుల
వంటికండ్లుగలదియును; ఉపవాసకృ
శాననాం=ఉపవాసములచేతఁగృశించి
నముఖము గలదియును; తదేకవాస
స్సంవీతాం=అదేవస్త్రముచేతచుట్టబ
డినదియు; రజోధ్వస్తశిరోరుహాం=దు
ష్టు చేఁజెడినతలవెండుకలుగలదియు;
శోకసంతాపదీనాంగీం= మనసునందలి
దుఃఖముచేతను దేహమునందలిసంతా
పముచేతనుదైవ్యమునొందిన యవయ
వములుగలదియును; భర్తృహి తే=పె
నిమిటియొక్క మేలునందు; స్థితాం= ఉ
న్నదియును; విరూపాభిః= వికృతమయి
నరూపముగలవారలును; కూరాభిః=ద
యలేనివారలును; మాంసశోణితభక్షా
భిః= మాంసమునునెత్తునెయిహార
ముగాఁగలవారలునగు; రాక్షసీభిః=
రాక్షసస్త్రీలచేత; అభిసంవృతాం=చు
ట్టబడినదియును; వ్యాఘ్రీభిః=పెద్దపు
లులచేత; అభిసంవృతాం(అధ్యాహృత
ము) = చుట్టబడిన; హరిణీమవ(స్థి
తాం)= లేడివలెనున్నదియునగు; సీ
తాం=సీతను; పశ్యామి=చూచితిని.
అంత, నాశింశుపా వృక్షంబు
నకు సమీపంబున, నుష్ణ కాలంబు
న సుఖశీతలంబును శీతకాలంబున ను

<p>ఘోష్టంబు నగు దేహముగలిగి భార్య యం దధికానురాగము గల యుత్తమ వసితయు , యావన మధ్యస్థయు తామరపూతోకులుంబోలెవిశాలసుంద రంబులుగు నేత్రంబులుగలదియు, నుప వాసంబులం గృశించిన ముఖముగలది యు, మున్నురావణుం డెత్తుకొనిపోవున ప్పుడుమనముచూచితమే, అదేవస్త్రం బునుగట్టుకొనియున్నదియు, దుమ్ముచే</p>	<p>నిండినతలవెండుకలుగలదియు, దుఃఖ సంతాపంబులం బరి తపించు చున్నది యు, బలిహితంబుంగోరుచున్నదియు, వికృతాకారలును నెడఁయులును మాం సమును నెత్తురు నేభఁపించు వారలునగు రాక్షసస్త్రీలచే, బెద్దపులులచే లేడివ లె, బరివెట్టింపఁబడియున్నదియునగు, సీతాదేవిం, జూచినాను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

సామయా రాక్షసీ మధ్యే తజ్యమానా ముహుముహూః. ౫౮
ఏకవేణీ ధరా దీనా భార్యచింతా పరాయణా
భూమిశయ్యా వివశాంగీ పద్మినీవ హిమాగమే. ౫౯
రావణౌ ద్వినివృత్తార్థా మతవ్యక్తతనిశ్చయా
కథం చిన్త్యగశాబాక్షీ రూణా మాసాదితా మయా. ౬౦

<p>టీక మయా=నాచేత;సామయా= దుఃఖముతోఁగూడినదియు ; రాక్షసీమ ధ్యే=రాక్షస స్త్రీలనడుమ ; ముహు ముహూః=మాటిమాటికి;తజ్యమా నా=బెడరింపఁబడుచున్నదియు; ఏకవే ణీధరా=ఒక్కటెడఁబడు ధరించి నది యు;దీనా=దైన్యమునొందినదియు;భ ార్యచింతాపరాయణా = పెనిమిటి యొక్కచింతించుటయెముఖ్యమైనగ తిగాఁగలదియు ; భూమిశయ్యావివ శాంగీ=నేలయందుం బరుండుటచేఁ దెల్లఁబాటినదేహముగలదియు ; హి</p>	<p>మాగమే=హేమంతఋతుయొక్కవ చ్చుటయందు;పద్మినీవ(స్త్రీతా)= కమ లసమాహమువలెనున్నదియు; రావ ణౌ=రావణునియొద్దనుండి ; వినివృ త్తార్థా=మఱలిన చిత్తవృత్తి గలది యు;చుర్రవ్యక్తతనిశ్చయా=బావవలెన నిచేయఁబడిననిశ్చయముగలదియు;మృ గశాబాక్షీ = జింకపిల్లయొక్కకండ్ల వంటికండ్లుగలదియునగుసీతాదేవి; క థంచిత=అతిప్రయాసముచేత ; రూ ణాం=శీఘ్రముగా;అసాదితా=పొం దఁబడినది.</p>
--	---

రాక్షసశ్రీలనడుమ, వారలచే బె
దరింపబడుచు, నొక్క-టేజడఁగాఁగ
ట్టినతలవెండుకలుగలిగి, దైన్యమునొగ
ది, యెల్లప్పుడును భతఁసుధ్యానించు
చు, నేలంబరుండుటచే వైవణ్యఁబు
నొందినదేహంబుగలదికావున, హేమం
తర్థువునందుఁ గమలసమూహముం

బోలెఁ జూపట్టుచున్నదై, రావణుని
యందుమనంబుఁజేర్చక, యతనినిబం
ధమునంజేసి, పాణింబులువిడువంగోరి
యున్నదానిఁ, జింకపిల్లకుంబోలెవిశాల
సుందరచంచలనేత్రంబులుగలదాని, నీ
తాదేవిని, అతిప్రయాసంబునం, జూచి
తిని. అని, తాత్పర్యము.

తాదృష్ట్యా తాదృశీ నారీం రామపత్నీం యశస్విన్వీమ్
తత్రైవ శింశుపావృక్షే పశ్య న్నహ మవస్థితః. ౬౧

టీక || అహం=నేను; తాదృశం=అ
ట్టి; నారీం=స్త్రీయును; యశస్విన్వీం=
అధికమయినకీర్తిగలదియును; రామ
పత్నీం = రామునిభార్యయునగు;
తాం=ఆనీతాదేవిని; దృష్ట్యా=చూచి;
తత్రైవ=అచ్చటనే; శింశుపావృక్షే=
శింశుపావృక్షమునందు; పశ్య=చూ

చుచు; అవస్థితః=ఉండినాను.
నేను, అట్టియుత్తమవనితయుంబు
రమపతివ్రతయునగు రామభార్యను నీ
తాదేవింజూచి, యట్టే చూచుచు, నా
శింశుపావృక్షంబుమీదనేయుంటిని.
అని, తాత్పర్యము.

తతో హలహలాశబ్దం కాంచీనూపురమిశ్రితమ్

శృణో మృధికగంభీరం రావణస్య నివేశనే. ౬౨

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; రావణ	యనుధ్వనిని; శృణోమి=వింటిని.
స్య=రావణునియొక్క; నివేశనే=గృ	అంత, రావణునిగృహంబుననుండి,
హమునందు; అధికగంభీరం= మిక్కిలి	మిక్కిలిలియు గంభీరంబగు, కాంచీనూ
యుగంభీరమును; నూపురమిశ్రితం =	పురంబులధ్వనులతోఁ గలసిన, హలహ
మొలనూళ్లతోనుఅం దెలతోనుగలసినది	లయనుశబ్దంబొకటి, వినవచ్చినది.
యునగు; హలహలాశబ్దం=హలహల	అని, తాత్పర్యము.

తతోహం పరమో ద్విగ్న స్వం రూపం ప్రతిసంహరణ

అహంతు శింశుపావృక్షే పక్షిణ గహనే స్థితః. ౬౩

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; అహం=	వ=పక్షివలె; స్థితః=ఉంటిని.
నేను; పరమోద్విగ్నః= మిక్కిలియుభ	అంత, నేనుమిగులభయంబునొంది,
యంబునొందినవాడనై; స్వం=నాదై	నాదేహంబుమఱియుంజిన్నచేసి కొని,
న; రూపం=అకృతిని; ప్రతిసంహరణ=	యాకులచే నిండియుండిన శింశుపావృ
చిన్నదిచేసికొనుచు; స్థితః = (అధ్యా	క్షంబునఁ బక్షివలె, నెవ్వరికిం దెలియ
హృతము) ఉంటిని. అహంతు = నేను	కుండునట్లు, ఉంటిని.
ను; గహనే= తెలియఁగూడని; శింశుపా	అని, తాత్పర్యము.
వృక్షే= శింశుపావృక్షమునందు; పక్షి	

తతో రావణదారాశ్చ రావణశ్చ మహాబలః

తందేశం సమనుప్రాప్తా యత్ర సీతా భవత్ స్థితా. ౬౪

టీక॥ తతః= అటుపిమ్మట; రావణ	రావణశ్చ=రావణుండును; యత్ర=ఎచ్చ
దారాశ్చ= రావణునిభార్యలును ; మ	ట; సీతా=సీత; స్థితా=ఉన్నది; అభ
హాబలః=అధికమయినబలముగల ; రా	వత్=ఆయెనో; తం=ఆ; దేశం= ప్ర

దేశమును; సమసుప్రాప్తాః-పొందిరి. వియందు, స్థలంబునకువచ్చిరి.
అంత, రావణునిభార్యలును, మహా అని, తాత్పర్యము.
బలశాలియగు రావణుండును, సీతాదే

తం దృష్ట్వా ధ వరారోహః సీతా రక్షోగజేశ్వరమ్
("తదృష్ట్వా ధ వరారోహః సీతా రక్షో మహాబలం" ఇతి పాతాంతరం.)
సంకుచ్యో రూస్తనా పీనా బాహుభ్యాం పరిరభ్యచ. ౬౫

టీక# అథ=అటుపిమ్మట; వరారోహః=చేతులచేత; పరిరభ్యచ=కవుఁగిలించు
హః = శ్రేష్ఠములగు పిఱుఁదులుగల; సీతా=కొనియు; ఆస (అధ్యాహృతము) =
తా=సీతాదేవి; తం=ఆ ; రక్షోగజేశ్వరం=ఉండినది.
శ్వరం= రాక్షససమూహనాయకుండ అంత, నుత్తమంబులగు పిఱుఁదులు
గురావణుని ; (పాతాంతరపక్షమం గలయాసీతాదేవి, మహాబలుండగు నా
దు.) తత్=ఆ; మహాబలం= అధికమ రావణుంజూచి , తొడలుముఱుచుకొ
గుబలముగల; రక్షః = రావణుని; దృ ని, పీనంబులగు స్తనంబులను జేతులతోఁ
ష్ట్వా=చూచి; ఊరూ=తొడలను; సం గట్టుకొని, నిశ్చలయయియుండినది.
కుచ్య=ముఱుచుకొని; పీనా=బలిసిన ; అని, తాత్పర్యము.
స్తనా=స్తనములను; బాహుభ్యాం =

విశ్రాంతం పరమోద్విగ్నాం వీక్షమాణాం తతస్తతః
త్రాణం కించి దపశ్యంతీం వేషమానాం తపస్విన్వీమ్. ౬౬
తా మువాచ దశగ్రీవస్సీతాం పరమ దుఃఖితాం
అవాక్పిరాః ప్రపతితో బహుమన్యన్వ మా మితి. ౬౭

టీక#దశగ్రీవః=రావణుండు; అవా ముముపడియున్నదియు ; పరమోద్వి
క్పిరాః= వంగినతలగలవాఁడై; ప్రపతి గ్నాం= మిక్కిలియు దిగులునొందినది
తః=పడినవాఁడై, నమస్కరించినవా యు; తతస్తతః= ఆయాదిక్కులను; వీక్ష
డైయునుట; విశ్రాంతం= మిక్కిలియుభ మాణాం = చూచుచున్నదియు; కిం

చిత్ = కొంచెమయినను; త్రాణం = రక్షణమును; అపశ్యంతీం = చూడకున్నదియు; వేపమానాం = వడంకుచున్నదియు; తపస్వినిం = శోచనీయయినను; పరమదుఃఖితాం = మిక్కిలియుదుఃఖమునొందినదియునగు; తాం = ఆ; సీతాం = సీతనుగూర్చి; మాం = నన్ను; బహుమన్యస్య = గౌరవింపుము. ఇతి = అని; ఉవాచ = చెప్పెను.

రావణుండు, మిక్కిలియుభయంబునుదిగులువొందినదై దిక్కులఁజూచుచు నెచ్చటనురక్షకుం గానక, గడగడవడంకుచున్నవాని, శోచనీయయగువానిఁ, బరమదుఃఖితయగునాసీతాదేవింబూచి, తలవాంచి నమస్కరించి, “నన్ను గౌరవించిచూడుము,” అనిప్రార్థించెను. అని, తాత్పర్యము.

యదిచే త్వం తు దర్పా న్తాం నాభినందసి గర్వితే ద్వౌ మాసా వంతరం సీతే పాస్యామి రుధిరం తప. ౬౮

టిక॥ గర్వితే = గర్వమునొందియున్నదానవగు; సీతే = సీతా! త్వంతు = నీవుమాత్రము; దర్పాత్ = గర్వమువలన; మాం = నన్ను; నాభినందసియదిచేత్ = గౌరవింపకుండువేని; ద్వౌ = రెండైన; మాసా = నెలలు; అంతరం = అవధి. తతః (అర్ధాహృతము) = అటుపిమ్మట; తవ = నీయొక్క; రుధిరం = నెత్తురును; పా

స్యామి = త్రాఁగెదను. గర్వమునొందియున్నట్టిసీతా! నీవు మాత్రము, గర్వంబున, నన్ను గౌరవింపక నెయుండువేని, యింక రెండుమాసములవధియున్నది; అటుపిమ్మట, నిన్నుఁ జంపి నీ నెత్తురుండ్రాఁగెదను. అని, రావణుండుసీతాదేవితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏత చ్ఛ్రిత్యా వచస్తస్య రావణస్య దురాత్మనః ఉవాచ పరమక్రుద్ధా సీతా వచన ము త్తమమ్. ౬౯

టిత॥ సీతా = సీతాదేవి; దురాత్మనః = దుష్టబుద్ధిగల; తస్య = ఆ; రావణస్య = రావణునియొక్క; ఏతత్ = ఈ; వ

చః = మాటను; శ్రిత్యా = విని; పరమక్రుద్ధా = మిక్కిలియుఁగోపంబునొందినదై; ఉత్తమం = శ్రేష్ఠంబగు; వచనం =

శ్రీమద్రామాయణము* సుందరకాండము. ౧౧౧౭

స ౫౮

మాటను; ఉవాచ—చెప్పెను.

నీతా జేవి, దురాత్ముండగు రావణుని మాటనువిని పరమకోపంబు నొస

చి, యుత్తమంబగునీమాటనుచెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

రాక్షసాధమ రామస్య భార్య మమిత తేజసః

ఇత్వోకుకులనాథస్య స్తుషాం దశరథస్యచ. ౭౦

అవాచ్యం వదతో జిహ్వ కథం న పతితా తవ

టీక॥ రాక్షసాధమ=రాక్షసులలో నధముండవగు రావణుడా; అమిత తేజ సః= కొలందిలేని పరాక్రమముగల; రామస్య= రామునియొక్క; భార్యం= భార్యను; ఇత్వోకుకులనాథస్య=ఇత్వోకుకులనాథుండగు; దశరథస్య=దశరథునియొక్క; స్తుషాం=కోడలనగు; మాం(అభ్యాహృతము)= నన్నుగూర్చి; అవాచ్యం = చెప్పదగని

మాటను; వదతో=చెప్పనట్టి; తవ=నీ యొక్క; జిహ్వ=నాలుక; కథం=ఎట్లు; నపతితా=పడలేదు?

రాక్షసాధముండవగు రావణుడా! అమితపరాక్రమశాలియగురాముని భార్యను, ఇత్వోకుకుల నాథుండగు దశరథునికోడలనగు నన్ను జెప్పరానిమాట నాడితివే, నీనాలుక వీడినేలంబడదేల; అని, తాత్పర్యము.

కించి ద్వీర్యం తవానార్య యోమాం భతుః రసస్నిధౌ. ౭౧

అపహృత్యా గతః పాప తేనాదృష్టో మహాత్మనా

టీక॥ అనార్య=దుష్టుండవు; పాప=పాపమునేయుస్యభావముగలవాడవగు రావణుడా; యః (త్వం)= ఏని పురుగుతుః=పెనిమిటియొక్క; అసస్నిధౌ= సమీపంబునలేకుండుకాలంబునందు; మాం= నన్ను; అపహృత్య= అపహరించి; మహాత్మనః=అధికమయినప

రాక్రమముగల; తేన=అతనిచే; అదృష్టః=మాడంబడనివాడై; అగతః=వచ్చినావో; తస్య (అభ్యాహృతము)= అట్టి; తవ= నీయొక్క; వీర్యం = పరాక్రమము; కించిత్ =స్వల్పము.

దుష్టుండవు పాపిష్టుండవగు రావణుడా! నీవునాభతుఃయగురాముండు

అంశం ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

సమీపంబునలేనప్పుడు, నన్నపహరించి మికిలిలియు స్వల్పము.
యతనికండ్లంబడకుండునట్లు, దొంగవై అని, తాత్పర్యము.
వచ్చినావు, కావున , నీపరాక్రమము

న త్వం రామస్య సదృశో దాస్యేష్య స్య న యుజ్యసే. ౭౨
యజ్ఞేయ సత్వవాదీచ రణశ్లాఘీచ రాఘవః

టీక॥ త్వం=నీవు; రామస్య=రాము యుద్ధంబును గొనియాడు వాడును ,
నకు; సదృశః = సరియైనవాడవు; యుద్ధప్రియుండుననుట.
న=కావు; అస్య=ఈ రామునియొక్క; నీవు, రామునకుసరికావు , అతనికి
దాస్యేషి = దాసత్వమునందును; న దాసుండగుటకైననునీకు యోగ్యత లే
యుజ్యసే=యుక్తుడవుకావు. రాఘ దు; రాముండు , పెక్కు-యాగంబులు
వః=రాముండు; యజ్ఞే యః=యాగము సేయువాడు; సత్వవాదియు ; యుద్ధ
లుసేయువాడు; సత్వవాదీచ = సత్వ ప్రియుండును. అని, సీతాదేవి, రావ
మునె చెప్పవాడును. రణశ్లాఘీచ = ఋణితోడజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

జానక్యా పరుషం వాక్య మేవ ముక్తో దశాననః. ౭౩
జిజ్ఞాసు సహసా కోపా చ్చితాన్ధ ఇవ పావకః

టీక॥ దశాననః = రావణుండు; ఏ జ్ఞాన-మండెను,
వం=ఇట్లు; జానక్యా=సీతాదేవిచేత ; ఇట్లు, సీతాదేవిచెప్పిన పరుషంబగు
పరుషం=కఠినంబగు; వాక్యం=మాట వచనంబునువిని, రావణుండు, తత్త్వ గం
ను; ఉక్తః=చెప్పబడినవాడై; సహ బునఁ, జీతియందలి యగ్నిహోత్రుని
సా=శీఘ్రంబున; కోపాత్ = కోపము భంగిఁ, గోపంబునంబ్రవ్వరిల్లెను.
వలన; చితాన్ధః=చితియందున్న; పా అని, తాత్పర్యము.
వకఇవ=అగ్నిహోత్రుండువలె; జ

వివృత్య నయనే క్రూరే ముష్టి ముద్యమ్య దక్షిణమ్. ౭౪
మైథిలిం హంతు మారభ్య శ్రీధి హాహాకృతం తదా

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౧౧

స ౫౮

టిక॥ సః (అధ్యాహృతము)-ఆరా
వణుండు; క్రూరే = భయంకరముల
గు; నయనే = నేత్రములను; వివృత్య=
తెరిచి; దక్షిణం=కుడిదైన; ముష్టిం=పిడి
కిలిసి; ఉద్యమ్య=ఎత్తి; మైథిలీం=సీత
ను; హంతుం=చంపుటకు; ఆరభ్యః-ప్ర
యత్నించినాడు. తదా = అప్పుడు;
స్త్రీభిః= స్త్రీలచేత; హాహాకృతం=

హా!హా!అనిచేయఁబడినది.
అంత, నారావణుండు, భయంక
రంబులగు నేత్రంబులందెఱచి, దక్షిణహ
స్తంబునముష్టి, నలవరించి, సీతాదేవిం
జంపఁబోయెను; దానింజూచి, యచ్చటి
స్త్రీలు, హాహాకారంబులు గావించిరి.
అని, తాత్పర్యము.

స్త్రీణాం మధ్యా త్సముత్పత్య తస్య భార్యా దురాత్మనః. ౭౫
వరా మండోదరీనామ తయా సంప్రతిషేధితః

టిక॥దురాత్మనః=దుష్టుబుద్ధిగల; త
స్య = ఆరావణునియొక్క; మండోదరీ
నామ=మండోదరియనెడు; వరా= ఉ
త్తమయగు; భార్యా-భార్య; ఆసీత్ (అ
ధ్యాహృతము)=ఉండినది. తయా= ఆ
మండోదరిచేత; స్త్రీణాం= స్త్రీలయొ
క్క; మధ్యాత్=నడుమనుండి; సముత్ప

త్య=వెడలివచ్చి; సః= ఆరావణుండు!
ప్రతినిషేధితః=నిషేధింపఁబడినాడు.
దురాత్ముండగునారావణునియొత్తమ
భార్య, మండోదరియనుపేరుగలదియొ
క్క తెయందుండినది; అవిడ, స్త్రీలనడు
మనుండివచ్చి, యతని, సీతంజంపవలదని
నిషేధించినది. అని, తాత్పర్యము.

ఉక్త శ్చ మధురాం వాణీం తయా స మదనాదీతః. ౭౬

టిక॥మదనాదీతః=మన్మథునిచేబిడి
తుండగు; సః=ఆరావణుండు; తయా=ఆ
మండోదరిచేత; మధురాం = మనోహ
రమయిన; వాణీంచ=మాటను; ఉక్తః=

చెప్పఁబడినాడు.
ఆమండోదరి, మన్మథప్రీతితుండగు
నారావణునకు మధురంబగు నీమాట
నుంగూడఁజెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.

సీతయా తవ కిం కార్యం మహేంద్రసమవిక్రమ

౧౦౩౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

<p>టిక॥ మహేంద్రసమవిక్రమ-జేవేం దునిపరాక్రమంబుతో సమానమయిన పరాక్రమంబుగల రావణుడా! తవ- నీకు; సీతయా = సీతచే; కిం=ఏమి ; కార్యం=ప్రయోజనము?</p>	<p>మహేంద్రునకుం మోతం బరాక్ర మంబుగలవాడవగు రావణుడా! నీకు సీతతోనేమిప్రయోజనము? అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

దేవగంధర్వకన్యాభి ర్యకుకన్యాభి దేవచ. ౭౭

సాధకం ప్రభో రమస్వేహ సీతయా కిం కరిష్యసి

<p>టిక॥ ప్రభో=ప్రభుండవగు రావ ణుడా! దేవగంధర్వకన్యాభి=దేవక న్యలతోనుగంధర్వకన్యలతోను; యక్షిక న్యాభిరేవచసాధకం=యక్షకన్యలతో నుంగూడ; ఇహ=ఇప్పుడు; రమస్వ=క్రీ డింపుము. సీతయా=సీతచేత; కిం=ఏ మి; కరిష్యసి=చేయగలవు?</p>	<p>ప్రభుండ వగు రావణుడా ! దేవకన్యలను గంధర్వకన్యలను యక్షక న్యలనుంగూడియధేష్టంబుగాఁ గ్రీడింపు ము; ఈసీతతో నీకేమికార్యమున్నది? అని, యామంహోదరి, రావణునకుం జెప్పి నది. అని, తాత్పర్యము-</p>
--	---

తత స్తాభి స్సమేతాభి నాకరీభి స్స మహాబలిః. ౭౮

ప్రసాద్య సహసాతో నీ భవనం స్వం నిశాచరః

<p>టిక॥ తతః=అటుపిమ్మట; మహాబ లిః=అధికమయినబలముగల; నిశాచ రః=రాక్షసుండగు; సమే=ఆరావణుం డు; సహసా=శీఘ్రంబున; సమేతాభిః= కూడిన; తాభిః=ఆ; నాకరీభిః=స్త్రీలచే త; ప్రసాద్య=ఆశ్వాసించి; స్వం=తన దైన; భవనం=గృహమును; సీతః=పాం</p>	<p>దింపఁబడినాడు- అంత, నాస్త్రీలందఱుఁజేరి, శీఘ్రం బున, మహాబలుండగునారావణునిఁ బ్ర సన్నుంఁగావించి, గృహంబునకుఁ దీసి కొనిపోయిరి. అని, తాత్పర్యము-</p>
--	---

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౧౧

స ౫౮

యాతే తస్మిన్ దశగ్రీవే రాక్షసోఽవికృతాననాః. ౭౯
సీతాం నిర్భర్తృయామాసు ర్వాక్యైః క్రూరై స్సుదారుణైః

టిక తస్మిన్=ఆ;దశగ్రీవే= రావణుడు;యాతే = పోరాడు;వికృతాననాః=వికృతములగుముఖములుగల; రాక్షస్యుః=రాక్షసస్త్రీలు;క్రూరైః= కఠినములును;సుదారుణైః= మిక్కిలియభయంకరములునగు;వాక్యైః=మాటలచేత;సీతాం=సీతను; నిర్భర్తృయా	మాసుః=బెదరించిరి. ఆరావణుండుపోయినపిమ్మట, వికృతంబులగుముఖములుగలరాక్షసస్త్రీలు, పరుషంబులునుభయంకరములునగు మాటలచే, సీతాదేవిని, బెదరించిరి. అని, తాత్పర్యము.
--	--

తృణవ ద్భాషితం తాసాం గణయామాస జానకీ. ౮౦
గజీతంచ తదా తాసాం సీతాం ప్రాప్య నిరథకమ్

టిక జానకీ=సీత; తాసాం=ఆరాక్షసస్త్రీలయొక్క;భాషితం = మాటను;తృణవత్=తృణమునువలె; గణయామాస=లెక్కించెను. తదా=అప్పుడు; తాసాం=ఆరాక్షసస్త్రీలయొక్క; గజీతంచ=అటపును;సీతాం= సీతను; ప్రాప్య=పొంది; నిరథకం (అధ్యా	హృతము) = ప్రయోజనంబులేనిది;ఆభూత్ (అధ్యాహృతము)= అయినది. సీతాదేవి, యారాక్షసస్త్రీలమాటలందృఢీకరించెను;ఆరాక్షసస్త్రీలంతగజీతంచినను, ఆమాటలన్నియు, సీతావిషయమయి, నిష్ప్రయోజనంబులయినవి. అని, తాత్పర్యము.
---	---

వృధాగజీతనిశ్చేష్టా రాక్షస్యః పిశితాశనాః. ౮౧
రావణాయ శశంసు స్తా స్సీతాధ్యవసితం మహత్

టిక పిశితాశనాః = మాంసమయాహారముగాకల;తాః=ఆ; రాక్షస్యః=రాక్షసస్త్రీలు; వృధాగజీతనిశ్చేష్టాః=వృథాములయినయటపులుగలవారలుకావుననూరకున్నవారలై; మహత్=గొప్పదగు;స్సీతాధ్యవసితం=సీత	
--	--

౧౧౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

జ్జ

జ్జ

తాదేవిప్రయత్నమును; రావణాయ = ములగుటంబట్టి నిశ్చేష్టులయి, రావణుని
రావణునికొఱకు; శశంసుం = చెప్పిరి. యొద్దకుఁబోయి, సీతాదేవియభిపా
మాంసమేయాహారము గాఁగలయా యమంతయుఁజెప్పిరి.
రాక్షసస్త్రీలు తమగర్జనలు వ్యర్థఁ అని, తాత్పర్యము.

తత స్తా స్సహితా స్సర్వా విహతాశా నిరుద్యమాః. ౮౨
పరిక్షిప్య సమంతా త్తాం నిద్రావశ ముపాగతాః

టిక॥ తతః = అటుఁజిమ్మట; తాః = ఆ	నిద్రయొక్కలోఁకువను; ఉపాగతాః =
రాక్షస స్త్రీలు; సర్వాః = అందఱును; వి	పొందినారు.
హతాశాః = కొట్టఁబడినయాశగలవార	అంత, నారాక్షస స్త్రీలందఱును,
లై; నిరుద్యమాః = ప్రయత్నములేనివార	నిరాశలై, సీతాదేవినివశీకరించుప్రయ
లై; సహితాః = కూడినవారలై ;	త్నంబునుపెడిచి, సీతాదేవింజుట్టుకొని
తాం = అసీతను; సమంతాత్ = అంతట	యండి, కొంతసేపునకు, నిద్రాధీనలయి
ను; పరిక్షిప్య - చుట్టుకొని; నిద్రావశం =	రి. అని, తాత్పర్యము.

తాసు చైవ ప్రసుప్తాసు సీతా భర్తృహితే రతా. ౮౩
విలప్య కరుణం దీనా ప్రశుభోచ సుదుఃఖతా

టిక॥ తాసు = ఆ రాక్షసస్త్రీలు; ప్ర	మునొందినదై; ప్రశుభోచ = మిక్కిలి
సుప్తాసుచైవ = నిద్రపోయినంతసే; భ	యుదుఃఖించినది.
ర్తృహితే = పెనిమిటిమేలునందు; రి	ఆ రాక్షసస్త్రీలు నిద్రపోయినపిమ్మ
తా = ఆ సక్తురాలగు; సీతా = సీతాదే	ట, మహాపతివ్రతయగు సీతాదేవి, పర
వి; దీనా = దైన్యమునొందినదై; కరు	మదుఃఖంబునొంది, దీనయయి, విలపిం
ణం = దుఃఖముగల్గనట్లు; విలప్య = విలపిం	చుచు, దుఃఖించుచుండినది.
చి; సుదుఃఖితా = మిక్కిలియు దుఃఖ	అని, తాత్పర్యము.

తాసాం మధ్యా త్సముత్థాయ త్రిజటా వాక్య మబ్రవీత్. ౮౪

జ్జ

జ్జ

శ్రీమద్రామాయణము* సుందరకాండము. ౧౦౨౩

స ౫౮

టీక॥ త్రిజటా = త్రిజట యనునది;	అందు, శ్రీద్రిజటయనురాక్షసి యె
తాసాం = ఆరాక్షస స్త్రీలయొక్క;	క్కతే, ఆరాక్షస స్త్రీలనడుమనుండిని
మధ్యాత్ = నడుమనుండి; సముత్థా	ద్రపోయిలేచి, యామాటంజెప్పినది.
య = లేచి; వాక్యం = మాటను; అబ్ర	అని, తాత్పర్యము.
వీత్ = జెప్పినది.	

ఆత్మానం ఖాదత షీప్రం న సీతా వినశిష్యతి
జనకస్యా త్తజా సార్ధ్యే స్సుషా దశరథస్య చ. ౮౫

టీక॥ ఆత్మానం = నన్ను; షీప్రం =	దదు.
శీఘ్రముగా; ఖాదత = భక్షింపుఁడు. జ	నీతనుభక్షింపవలదు; శీఘ్రముగాన
నకస్య = జనకమహారాజుయొక్క; ఆత్మ	న్నభక్షింపుఁడు; జనకమహారాజుకొ
జా = కొమారైయును; సార్ధ్యే = పతి	మాలేయు దశరథునికోడలునుబరమ
వ్రతయును; దశరథస్య = దశరథునియొ	పతివ్రతయునగు సీతాదేవి, యెంత
క్క; స్సుషాచ = కోడలునగు; సీతా =	మాత్రమునాశమునొందదు.
సీతాదేవి; నవినశిష్యతి = నాశమునొం	అని, తాత్పర్యము.

స్వప్నో హ్యద్య మయా దృష్టో దారుణో రోమహర్షణః
రక్షసాం చ వినాశాయ భతుః రిస్యా జయాయచ. ౮౬

టీక॥ అద్య = ఇప్పుడు; మయా = నా	గుర్పాటునొందించు నదియునగు; స్వ
చేత; రక్షసాం = రాక్షసులయొక్క; వి	ప్నః = కల; దృష్టోహి = చూడఁబడినది
నాశాయచ = నాశముకొఱకును; అ	గదా!
స్యాః = ఈవిడయొక్క; భతుః = పె	ఇప్పుడు, రాక్షసవినాశంబును, శ్రీ
నిమిటియొక్క; జయాయచ = జయము	రామజయంబును సూచించునట్టి, మహా
కొఱకును; దారుణః = భయంకరము	భయంకరంబగు స్వప్నంబొకటి నాఁ
ను; రోమహర్షణః = వెండ్రుకలను గ	తుఁగలిగినది. అని, తాత్పర్యము.

అల మస్తా త్పరిత్రాతుం రాఘవా రాక్షసీగణమ్
అభియాచామ వై దేహీ మేత ద్ధి మమ రోచ తే. ౮౭

టీక॥ ఏషా(అధ్యాహృతము)=ఈ గదా!

సీత; అస్తాత్=ఈ; రాఘవాత్=రాము	రామునివలనంజావకుండ, మనలనం
నివలన; రాక్షసీగణం=రాక్షస స్త్రీలన	దలం గాపాడుటకు, ఈసీతాదేవియొ
మూహమును; పరిత్రాతుం=రక్షించు	క్క తెచాలును; కావున, మనమీసీతాదే
టకు; అలం=సమర్థురాలు. వైదే	వింబాధీశులము; ఇదియే యిప్పటి
హీం = సీతాదేవి; అభియాచామ=	కింశేయదగుకార్యమనినాకుండుచు
ప్రార్థించుము. ఏతత్=ఇది; మమ=	న్నది.
నాకు; రోచ తేహి= రుచించుచున్నది	అని, తాత్పర్యము.

యస్యా హ్యేవంవిధ స్వప్నో దుఃఖితాయాః ప్రద్యతే
సా దుఃఖై ర్వివిధై ర్ముక్తా సుఖ మాప్నోత్య సుత్రమమ్. ౮౮

టీక॥ యస్యాః=ఎవ్వతెయే; దుఃఖితా	లేని; సుఖం = సాఖ్యమును; ఆప్నోతి
యాః=దుఃఖంబునొందియుండగా; ఏ	హి=పొందగలదు.
వంవిధః=ఇట్టి; స్వప్నః=స్వప్నము; ప్ర	ఎవ్వతేని, దుఃఖమునొంది యుం
ద్యతే=చూడబడునో; సా=ఆవిడ;	డగా, నిట్టిస్వప్నంబుగలుగునని, యా
వివిధైః=నానావిధములగు; దుఃఖైః=	విడ, దుఃఖంబులన్నియుఁబాసి, యుత్త
దుఃఖములచేత; ముక్తా= విడువబడిన	మంబగు, సుఖంబునొందును.
దై; అను త్రమం = తనకన్న శ్రేష్ఠము	అని, తాత్పర్యము.

ప్రణిపాతప్రసన్నాహి మైథిలీ జనకాత్మజా

టీక॥ జనకాత్మజా = జనకునికొ	చేఁ బ్రసాదంబు నొందునదిగదా!
మాతెయగు; మైథిలీ=సీతాదేవి; ప్ర	జనకమహారాజు కొమాతె య
ణిపాతప్రసన్నాహి= నమస్కారము	గుసీతాదేవి, మనమెన్ని యపరాధంబు

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందరకాండము. ౧౫౫

స ౫౮

లుగావించినను , నమస్కారముచేసి యగును. అని, త్రిజట, రాక్షసస్త్రీలకుం
ప్రాధికంతుమేని, మనయెడలం బ్రసన్న శెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.

తతస్సా హ్రీమతీ బాలా భతుః ర్విజయహషితా, ౮౯
అవోచ ద్యది త స్తథ్యం భవేయం శరణం హి వః

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; సా=ఆ; బాలా=చిన్నదగుసీతాదేవి; భతుః=	ఇతి (అధ్యాహృతము) = అని; అవోచత్=చెప్పెను.
పెనిమిటియొక్క; విజయహషితా=	అంత, బాలయగుసీతాదేవి, తనభ
జయవాతఃచేసంతోషమునొందినదై;	తఃకుజయంబుగల్గిననియెడు మాటను
హ్రీమతీ=సిగ్గునొందినదై; తతః=ఆ	వినిసంతోషంబునుసిగ్గునుంబొంది, యా
త్రిజటమాట; తథ్యంయది = నిజమగు	రాక్షసస్త్రీలంజూచి, “త్రిజటచెప్పినది
సేని; వః=మీకు; శరణం= రక్షకురా	సత్యమగునేని. నేనుమిమ్ములరక్షించెద
లను; భవేయంహి= అగుదునుగదా!”	ను” అని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తాంచాహం తాదృశీం దృష్ట్వా సీతాయా దారుణాండశాం. ౯౦
చింతయామాస విక్రాంతో నచ మే నిర్వృతం మనః

టీక॥ అహంచ= నేనును; సీతా	నః= మనస్సు; నచనిర్వృతం=సుఖం
యాః= సీతయొక్క; తాదృశీం= అ	బునొందనేలేదు.
ట్టి; దారుణాం = భయంకరమయిన;	నేన, సీతాదేవికింగల్గిన యనిర్వా
తాం=ఆ; దశాం=అవస్థను; దృష్ట్వా=	చ్యంబగు, నాదుదేశంబూచి, దుఃఖా
చూచి; విక్రాంతః = దుఃఖముచేనాక్ర	క్రాంతుండనై, చింతనొందితిని; నామ
మింపబడినవాడనై; చింతయామాస=	ననునకునెంతమాత్రము, సుఖంబుగలు
చింతించితిని. మే = నాయొక్క; మ	గలేదు. అని, తాత్పర్యము.

సంభాషణార్థంబు మయా జానక్యా శ్చింతితో విధిః. ౯౧

ఇత్వోకూడాం హి వంశస్తు తతో మమ పురస్కృతః

టీక॥ మయా = నాచేతః; జానక్యః =	పురాజులయొక్క; వంశస్తు = వంశమే;
సీతయొక్క; సంభాషణార్థంచ = మా	పురస్కృతః = ముండిమకొనబడినది.
టలాడుటకును; విధిః = ఉపాయము;	నేను సీతతో సంభాషించుటకు, నొక
చింతితః = ఆలోచింపబడినది. తతః =	యుపాయంబునాలోచించితిని; అట్లు
అందువలన; మమ (మయా) = నాచే	ముదట, నిత్వోకువంశంబువభివర్ణించి
తః; ఇత్వోకూడాం = ఇత్వోకువంశ,	చెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.

శ్రుత్వాశు గదితాం వాచం రాజసింగుపూజితామ్. ౯౨

ప్రత్యభాషత మాం దేవీ బాహ్యైః పీహిలోచనా

టీక॥ దేవీ = నీశాదేవి; మయా	కప్పబడినక. ధృగలపై; మాం = నన్నుం
(అధ్యాపృతము) = నాచేతః; గది	కూచి; ప్రత్యభాషత = బదులుచె
తాం = చెప్పబడినదియు; రాజసింగు	పెను.
పూజితాం = రాజసులగమూహము	నీ శాదేవి, నేనుజెప్పిన యుత్తమం
చేఁబూజింపబడినదియొనగు; వాచం =	బగుచూటనువిని, గన్నెట్లుగాఁ, నన్ను
మాటను; శ్రుత్వాశు = విన్నంతనే; బా	బూచి, యిట్లుచెప్పెను.
హ్యైః = కన్నెట్లచేత; పీహిలోచనా =	అని, తాత్పర్యము.

క స్తం కేన కథంచే హ ప్రాప్తో వానరపుంగవ. ౯౩

కాచ రామేణ తే ప్రీతి స్తస్యే శంసితు మహానీ

టీక॥ వానరపుంగవ = వానరశ్రే	ముఃతత్ = రానిని; మే = నాకొఱకు; శం
స్థండవగుహనుమంతుడా! త్వం = నీవు;	సితుం = చెప్పబడు; అహానితగుడు
కః = ఎవ్వడవు? కేన = చేసిచేత; కథం	వు.
చ = ఎట్లును; ఇహ = ఇచ్చటికి; ప్రాప్తః =	వానరశ్రేస్థండవగు హనుమంతుఁ
వచ్చినాడవు? రామేణ = రామునితో	డా! నీవెవ్వడవు? ఎందుచేతనిచ్చటికి వ
ను; తే = నీకు; కా = ఏమి; ప్రీతిః = స్నేహ	చ్చినావు? సముద్రంబెట్లుదరించితివి? నీ

కురామునితోఁగ్నేహంబెట్టు గలిగినది? పుష్పము. అని, సీతాదేవి, నాతోఁజెప్పి దీనినంతయునాకు సవిస్తరముగాఁ జెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.

తస్యా స్తద్వచనం శ్రుత్వా హృహమప్యబ్రువం వచః. ౯౪

టీక॥ అహమపి = నేనును; తస్యా =	సీతాదేవి, చెప్పినమాటను విని, నేను
అసీతాదేవియొక్క; తత్ = ఆ; వచః =	ను, ఈమాటం జెప్పితిని.
మాటను; శ్రుత్వా = విని; వచః = మాట	ఆ, తాత్పర్యము.
ను; అబ్రువంహి = చెప్పితినిగాదా!	

దేవి రామస్య భతుః స్తే నహం యో భీమవిక్రమః
సుగ్రీవానామ ఏకాంతో వానరేంద్రో మహాబలః. ౯౫

టీక॥ దేవి = సీతాదేవి! తే = నీయొక్క; భతుః = పెనిమిటియగు; రామస్య = రామనకు; నహం = నాహయ్యుడును; భీమవిక్రమః = భయంకరమగు పరాక్రమముగలవాఁడను; ఏకాంతం = పరాక్రమించియుండువాఁడను; మహాబలః = అధికమయినబలముగలవాఁడను గు; సుగ్రీవానామ = సుగ్రీవుండనెడు; వానరేంద్రః = వానర గజు; అస్తి (అధ్యాత్మతము) = కలఁడు.	నరేంద్రః = వానర గజు; అస్తి (అధ్యాత్మతము) = కలఁడు.
సీతాదేవి! నీ పెనిమిటియగు రామునకుఁగ్నేహితుండును, భయంకరంబగు పరాక్రమంబుగలవాఁడను మహాబలండునగు, సుగ్రీవుండను వానర రాజౌకండు, గలఁడు. అని, తాత్పర్యము.	

తస్య మాం విద్ధి భృత్యం త్వం హనుమంత మిహ గతమ్

టీక॥ ఇహ = ఇచ్చటికి; ఆగతం = వచ్చిన; మాం = నన్ను; తస్య = ఆసుగ్రీవునియొక్క; భృత్యం = భృత్యునిగాను; హనుమంతం = హనుమంతుండను పేరుగలవాఁడని గలవానిగాను; త్వం = నీవు; విద్ధి = ఎఱుంగుము.	గుము. నేను ఆసుగ్రీవునిభృత్యుండననియు, హనుమంతుండను పేరుగలవాఁడననియు, నెఱుంగుము- అని, తాత్పర్యము.
--	---

భక్తా హం ప్రేషిత స్తుభ్యం రామేదా క్లిష్టకమణా. ౯౬

టీక॥ అహం=నేను; అక్లిష్టకమణా=	తః=పంపబడినాను.
దా=దుఃఖములేనికార్యములుగల; భ	అక్లిష్టకమణాడగు నీపెనిమిటి రా
తా=పెనిమిటియగు; రామణ=రా	ముందు, నన్ను నీకొఱ కిచ్చటికిఁ బంపి
మునిచేత; తుభ్యం=నీకొఱకు; ప్రేషి	నాడు. అని, తాత్పర్యము.

ఇదంచ పురుషవ్యాఘ్రే స్థిగ్మాక దాశరథ స్వయమ్
అంగుళీయ మభిజ్ఞాన మదా తుభ్యం యశస్విని. ౯౭

టీక॥ యశస్విని = అధికమయినకీ	లుతుఁగా; తుభ్యం = నీకొఱకు; అ
తిగలదానవగునీతాడేవీ! పురుషవ్యా	దాత్=ఇచ్చినాడు.
ఘ్రే=పురుషశ్రేష్ఠుండును; శ్రీమాక=	అధికమగు కీర్తివహించినదానవ
అందఱి కన్ననధికుండునగు; దాశరథి=	గునీతాడేవీ! పురుషశ్రేష్ఠుండునుశ్రీమం
దశరథుని కొడుకైనరాముండు; స్వ	తుండునగురాముండు, తానై యె, నీకు
యం=తాసే; ఇదం=ఈ; అంగుళీయం	గుఱుతునకై, యీయంగుళీయకంబుని
చ=ముద్దుఁబుంగరమును; అభిజ్ఞానం=గు	చ్చినాడు. అని, తాత్పర్యము.

తదిచ్ఛామి త్వయాజ్ఞప్తం దేవి కిం కరవాణ్యహమ్

రామలక్ష్మణయోః పార్శ్వం నయామి త్వం కిము త్రరమ్. ౯౮

టీక॥ దేవి=నీతాడేవీ! తత్=అందు	మి=పొందించెదను. ఉత్తరం = బదు
వలన; అహం=నేను; త్వయా= నీచే	లు; కిం=ఏమి?
త; అజ్ఞప్తం=అజ్ఞాపింపబడుటను; ఇ	నీతాడేవీ! అందువలన, నీయాజ్ఞ
చ్ఛామి=కోరుచున్నాను. కిం=ఏమి; క	గోరెదను; నేనేమిసేయవలయు? నిన్ను
రవాణి=చేయుదును? త్వం=నిన్ను; రా	రామలక్ష్మణులయొద్దకుం గొనిపోయెద
మలక్ష్మణయోః= రామలక్ష్మణులయొ	ను; దీనికేమిచెప్పెదవు? అని, నేను, నీతా
క; పార్శ్వం=ప్రక్కను; నయా	డేవితోఁజెప్పితిని. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందర కాండము. ౧౦౨

స ౫౮

ఏతచ్ఛ్రీత్వా విదిత్వాచ సీతా జనకనందినీ

ఆహ రావణ ముత్సాద్య రాఘవో మాం నయత్విత్తిర్ఘా

టీక॥ జనకనందినీ—జనకమహారాజు ఆహ=చెప్పినది.

సుసంతసింపఁజేయునట్టి; సీతా=సీతా

జనకమహారాజుకొమార్తెయగు,

దేవి; ఏతత్=ఈమాటను; శ్రుత్వా=వి

సీతాదేవి, నామాటనువిని, యాలోచిం

ని; విదిత్వాచ=తెలిసికొనియు; “రాఘ

చి”రాముండే రావణుంజంపి, నన్నుగొ

వః=రాముండు; రావణం= రావణు

నిపోవవలయును” అనిచెప్పినది.

ని; ఉత్సాద్య=చంపి; మాం= నన్ను;

అని, తాత్పర్యము.

నయతు=కొనిపోవుఁగాక; ఇతి=అని;

ప్రణమ్య శిరసా దేవీ మహా మార్గా మనిందితామ్

రాఘవస్య మనోహ్లాద మభిజ్ఞాన మయాచిషమ్. ౧౦౦

టీక॥ అహం= నేను; ఆర్యాం=పూ

షం= అడిగితిని.

జ్యురాలును; అనిందితాం=నిందింపఁబ

అంత, నేను, బూజ్యురాలును అనింది

డనట్టిదియునగు; దేవీం=సీతాదేవిని; శి

తయునగునా సీతాదేవికి సాష్టాంగ న

రసా=శిరసుచే; ప్రణమ్య= నమస్క

మస్కారముగావించి, రామునిమనంబు

రించి=రామస్య=రామునియొక్క=మ

నకుసంతోషంబు గలిగించునట్టి, గుఱు

నోహ్లాదం= మనసును సంతోషపఱచున

తోకటియిచ్చునీ, ప్రాథ్వికంచితని.

ట్టి; అభిజ్ఞానం= గుఱుతును; అయాచి

అని, తాత్పర్యము.

అథ మా మబ్రవీ త్సీతా గృహ్యతా మయ ముత్తమః

మణి ర్ద్యేన మహాబాహూ రామ స్త్వాం బహుమన్యతే. ౧౦౧

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; సీతా=

హః = గొప్పచేతులుగల; రామః=

సీతాదేవి ; మాం = నన్నుఁగూర్చి;

రాముండు; త్వం= నిన్ను; బహుమ

యే = వీరత్వము చేత; మహాబా

న్యతే=గౌరవించునో; అయం=ఈ; ఉ

౧౧౩౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

<p>త్తమః = శ్రేష్ఠంబగు; మణిః = రత్నము; గృహ్యతాం = తీసికొనఁబడుఁ గాక; ఇతి (అధ్యాహృతము) - అని; అబ్రీవీత్ = చెప్పినది; అంత, సీతాదేవి, " నీవీమణిం దీసి</p>	<p>కొనుము, దీనింజూచి మహాబాహుండు గు రాముండు, నిన్ను బహుమానించును," అని, నాతోఁజెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

ఇత్యుక్త్యాతు వరారోహః మణిప్రవర మద్భుతమ్
ప్రాయచ్చ త్వరమోద్విగ్నా వాచా మాం సందిదేశ హ. ౧౦౨

<p>టీక॥ పరమోద్విగ్నా - మిక్కిలి యుదుఃఖమునొందిన; వరారోహః = శ్రేష్ఠములగుపిఱుఁదులుగలసీతాదేవి; ఇతి = ఇట్లు; ఉక్త్యాతు - చెప్పినంతనే; అద్భుతం = అశ్చర్యకరంబగు; మణిప్రవరం = మణిశ్రేష్ఠమును; ప్రాయచ్చత్ = ఇచ్చెను. వాచా = మాటచేత; మాం = నన్నుఁగూర్చి; సందిదేశ = సమాచారము</p>	<p>చెప్పెను. ("హ" అనునదిపాదపూరణార్థము.) పరమదుఃఖతయును త్తమంబులగుపిఱుఁదులుగలదియునగు సీతాదేవి, అయాశ్చర్యకరంబగు కాంతిగల, మణిశ్రేష్ఠంబునొసంగి, మణియుం గొన్నివృత్తాంతరూపంబులగుగుఱుతులంజెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తత స్తస్యై ప్రణమ్యా హం రాజపుత్రై స్సమాహితః
ప్రదక్షిణం పరిక్రామ మిహ ఘృగ్ధతమానసః. ౧౦౩

<p>టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; అహం = నేను; సమాహితః = ఎచ్చరికగలవాఁడనై; ఇహ = ఇచ్చటికి; అఘృగ్ధతమానసః = వచ్చుటయందు మనసు గలవాఁడనై; తస్యై = ఆ; రాజపుత్ర్యై = రాచకొమార్తెయగు సీతాదేవికొఱకు; ప్రణమ్య = నమస్కరించి; ప్రదక్షిణం = ప్రదక్షి</p>	<p>ణముగా; పరిక్రామం (పర్యక్రామం) = చుట్టితిని. అంత, నేను, ఎచ్చరికనొంది, యిచ్చటికిఁగియు గా రావలయునని తలంచి, రాచకొమార్తెయగు నాసీతాదేవికి, నమస్కరించి, ప్రదక్షిణంబుజేసితిని. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

ఉక్తో హం పునరేవే దం నిశ్చిత్య మనసా తయా

టిక॥ తయా=ఆసీతాదేవితే; పు నాను.
నరేవ=మఱలనే; మనసా=మనసుచే; మఱలనాసీతాదేవి, మనంబుననా
నిశ్చిత్య=నిశ్చయించి; అహం=నేను; లోచించినన్నుంజూచి, యిట్లుని, చెప్పి
ఇదం=ఈమాటను; ఉక్తః=చెప్పఁబడి నది. అని, తాత్పర్యము.

హనుమ న్తమ వృత్తాంతం వక్తు మహాసి రాఘవే. ౧౦౪

టిక॥ హనుమ=హనుమంతుడా! దువు.
రాఘవే=రామునియందు; మమ=నా హనుమంతుడా! నీవు, నాకష్టానిష్ట
యొక్క; వృత్తాంతం= సమాచారము ములనన్నియు, రామునకుం జెప్పవల
ను; వక్తుం=చెప్పుటకు; అహాసి=తగు యు. అని, తాత్పర్యము.

యథా శ్రుత్వైవ నచిరా త్తా పుభౌ రామలక్ష్మణౌ
సుగ్రీవసహితౌ వీరా పుషేయాతాం తథా కురు. ౧౦౫

టిక॥ యథా=ఎట్లు; శ్రుత్వైవ=శ్రుతి; తథా=అట్లు; కురు=చేయుము.
విన్నంతనె; నచిరాత్=శీఘ్రమున; వీ నావృత్తాంతమును విన్నంతనె, ప
రా=పరాక్రమశాలులగు; తే=ఆ; రా రాక్రమవంతులగునారామలక్ష్మణులిద్ద
మలక్ష్మణౌ=రామలక్ష్మణులు; ఉభౌ= టును సుగ్రీవుండును, శీఘ్రముననిచ్చటికి
ఇద్దఱును; సుగ్రీవసహితౌ= సుగ్రీవుని వచ్చునట్లు, నీవు సేయవలయును.
తోఁగూడినవారలై; ఉషేయాతాం=వ అని, తాత్పర్యము.

యద్య న్యథా భవే దేత ద్వై మాసౌ జీవితం మమ
న మాం ద్రక్ష్యతి కాకుత్స్థో మియే సా హ మనాథవత్. ౧౦౬

టిక॥ ఏతత్=ఇది; అన్యథా= వేఱువిధముగా; భవేద్ద్యది = అగునేని;

౧౧౩౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

మమ= నాయొక్క; జీవితం = జీవిత
కాలము ; ద్వౌ = రెండైన ; మా
సా= నెలలు; కాకున్ధన్= రాముండు;
మాం= నన్ను; నద్రీక్ష్యతి= చూడడు.
సా= అట్టి; అహం = నేను; అనాథ
వత్= నాథుండులేనిదివలె; మ్రియే=
మరణంబు నొందుదును.

అట్లు, వారలు రాకుండురేని, ఇం
క రెండుమాసముల నేను బ్రతికియిం
దుదును; అటుపిమ్మట సనాథవలె మర
ణంబు నొందెదను; అంతరాముండువ
చ్చియుం గార్యములేదు. అని, సీతా
దేవి, నాతో జెప్పినది.
అని, తాత్పర్యము.

త చ్చుక్త్వా కరుణం వాక్యం క్రోధో మా మభ్యవతేత

టీక॥ తత్= ఆ; కరుణం= దుఃఖముగ
లిగించునట్టి; వాక్యం= మాటను; శుక్
త్వా= విని; క్రోధః= కోపము; మాం=
నన్ను; అభ్యవతేత= పొందినది.

దుఃఖకరంబగు నామాటను విన్నంత
నె, నాకుఁగోపంబువచ్చినది.
అని, తాత్పర్యము.

ఉత్తరంచ మయా దృష్టం కార్యశేష మనంతరమ్. ౧౦౭

టీక॥ ఉత్తరంచ= అటుపిమ్మటను; మ
యా= నాచేత; అనంతరం= అటుపిమ్మ
టఁజేయవలసిన; కార్యశేషం= మిగత
ని; దృష్టం= చూడఁబడినది.

అంత, నేను, అపైఁజేయవలసిన కా
ర్యంబు, నాలోచించి, నిశ్చయించితిని.
అని, తాత్పర్యము.

తతో వధేత మే కాయ స్తదా పర్వతసన్నిభః

టీక॥ తతో= అటుపిమ్మట; తదా =
అప్పుడు; మే= నాయొక్క; కాయః =
దేహము; పర్వతసన్నిభః = పర్వతము
తోసమానముగా; అవధేత= పెరి

గినది.
అంత, నేనప్పుడు, నాదేహమును
బర్వతాకారంబుగాఁ, బెంచితిని.
అని, తాత్పర్యము.

యద్ధకాంతీ వనం తచ్చ వినాశయిత మారభే. ౧౦౮

టిక॥ అహం (అధ్యాపృతము) = నేను, యుద్ధంబు సేయఁగోరి, రావణునకుఁగోపంబుఁగలిగించుటకై, యరువాఁడనై; తత్=ఆ; వసంబ=ఆశోకవనంబునంతయునాశమునొందించితిని. అని, తాత్పర్యము.
జేయుటకు; ఆరభే=ప్రయత్నించితిని.

తద్భగ్నం వనవండంతు భ్రాంతత్రస్తమృగద్విజమ్
ప్రతిబుద్ధా సీతీతంతే రాక్షసోఽవికృతాననాః. ౧౨౯

టిక॥ వికృతాననాః=వికృతములగు మూహమును; సీతీతంతే=చూచుచుండుముఖములుగల; రాక్షసః=రాక్షసడిరి.
స్త్రీలు; ప్రతిబుద్ధాః=మేలుకొన్నవారలై; భగ్నం=విఘ్నవలనదీయు; రాక్షసస్త్రీలు, వనంబువిఘ్నమునకుఁజేరినదియు; భ్రాంతత్రస్తమృగద్విజం=భ్రమంబునకుఁజేరినదియు; నొందినవియు భయపడినవియు నగు యువిఘ్నవలన, బెదరిపడుచున్న పమృగంబులునుబట్టులును గలదియు నత్సలతోఁగూడియుండుటం, బూచిరి.
గు; తత్=ఆ; వనవండంతు=వనస అని, తాత్పర్యము.

మాంచ దృష్ట్వా వనే తస్మిన్ సమాగమ్య తతస్తతః
తా స్సమభ్యాగతాః షీప్రం రావణాయా చచక్షిరే. ౧౩౦

టిక॥ తాః=ఆ రాక్షసస్త్రీలు; తస్మిన్=ఆ రాక్షసస్త్రీలు; ఆచచక్షిరే=చెప్పిరి.
స్మిన్=ఆ; వనే=ఆయశోకవనంబునందు; మాంచ=నన్నును; దృష్ట్వా=చూచి; తతస్తతః=అద్యైస్థలంబులనుండి; యువిఘ్నవలనఁజేరినదియు, దఱువాకొట్టియై, శీఘ్రంబునంబోయి, ప్రియంశీఘ్రముగా; సమభ్యాగతాః=యిట్లని, రావణునకుం, జేప్పిరి.
పోయినవారలై; రావణాయా=రావణ అని, తాత్పర్యము.

రాజ స్వని మిదం దుగళం తవ భగ్నం దురాత్మనా
వానరేణ హ్యవిజ్ఞాయ తవ వీర్యం మహాబల. ౧౧౧

టీక॥ మహాబల = అధికమయినబల భగ్నంహి=విలువబడినదిగదా!
లముగల; రాజఁ = రాక్షస రాజుండ మహాబలుండవు రాక్షస రాజుండవ
వగురావణుడా! దురాత్మనా= దుష్ట గురావణుడా! దురాత్ముండగునొక
బుద్ధిగల; వానరేణ = వానరునిచేత; త వానరుండు, నీపరాక్రమంబు నెలుంగని
వ=నీయొక్క; వీర్యం= పరాక్రమము వాడుకావున, దుష్ట ప్రేశంబగు నీయ
ను; అవిజ్ఞాయ= తెలియక; తవ = నీ శోకవనమును, విడిచినాడు.
యొక్క; దుగళం= ప్రవేశింపఁగూడ అని, తాత్పర్యము.
ని; ఇదం=ఈ; వనం= అశోకవనము;

దుర్బుధే స్తస్య రాజేంద్ర తవ విప్రియకారిణః
వధ మాజ్ఞాపయ ఓప్రం యథా సా విలయం వ్రజేత్. ౧౧౨

టీక॥ రాజేంద్ర=రాజశ్రేష్ఠుండవ అజ్ఞాపింపుము.
గురావణుడా! యథా=ఎట్లు; అసౌ= రాజశ్రేష్ఠుండవగురావణుడా! దు
ఇతండు; విలయం= నాశమును; వ్ర బుద్ధియు, నీకువిరోధంబు గావించిన
జేత్=పొందునో; తథా(అధ్యాపృత వాడునగు నావానరుండు, నాశంబు
ము)=ఎట్లు; దుబుధేః=దుష్టబుద్ధిగ నొందునట్లు, శీఘ్రంబుగా, నతనింజంప,
లవాడును; తవ=నీకు; విప్రియకారి నాజ్ఞాపింపుము. అని, యా రాక్షసశ్రీ
ణః=అప్రియమును జేసినవాడునగు; త లు, రావణునకుం జెప్పిరి.
స్య=అవానరునకు; ఓప్రం=శీఘ్రము అని, తాత్పర్యము.
గా; వధం=చంపుటను; అజ్ఞాపయ=

త చ్చృత్వా రాక్షసేంద్రేణ విస్మయో భృశదుఃఖయాః
రాక్షసాః కింకరానామ రావణస్య మనోనుగాః. ౧౧౩

టీక॥ తత్=అమాటను; చ్చృత్వా=విని; రాక్షసేంద్రేణ=రాక్షసేశ్వరుండ

శ్రీమద్రామాయణము* సుందరకాండము. ౧౧౩౫

స ౫౮

వగురావణునిచేత; భృశదుఃఖయాః—
మిక్కిలియుజయింప నలవిగానివారలు
ను; రావణస్య=రావణునియొక్క; మ
నోసుగాః=మనసుననుసరించువారలన
గు; కింకరానామ=కింకరులనెడు; రాక్ష
సాః=రాక్షసులు; విస్మయః=పంపబ

డినారు.

ఆమాటనువిని, రాక్షసేశ్వరుండగు
రావణుండు, మిక్కిలియుదుఃఖయులు
ను, దనకువశవతులునగు, కింకరులనం
బడురాక్షసులంబంపెను.
అని, తాత్పర్యము.

తేషామశీతసాహస్రం శూలముద్గరపాణినామ్

మయా తస్మిన్వనోద్దేశే పరిఘ్నేనానిమూడితమ్. ౧౧౪

టీక॥ శూలముద్గరపాణినాం (శూ
లముద్గరపాణీనాం)=శూలములును ఇ
నుపగుదియులును హస్తములంగల; తే
షాం=ఆకింకరులయొక్క; అశీతసాహ
స్రం=ఎనుబదివేలు; తస్మిన్=ఆ; వనో
ద్దేశే=అశోకవనప్రదేశమునందు; పరి
ఘ్నేన=ఇనుపగుదియచేత; మయా=నా

చేత; నిమూడితం=చంపబడినది.

నేనంత, శూలంబులను ముద్గరంబు
లనుజేతులందాల్చియున్న యాకింకరు
లనెనుబదివేల మందినిగూడ, నాయ
శోకవనసమీపంబున నుండు పరిఘంబు
చేఁ, జంపితిని. అని, తాత్పర్యము.

తేషాంతు హతశేషా యే తే గత్వా లఘువిక్రమాః

నిహతంచ మహతైస్సన్యం రావణో యాచచక్షిరే. ౧౧౫

టీక॥ తేషాంతు = ఆకింకరులలో
నే; హతశేషాః=చంపబడఁగామిగిలిన
వారలు; యే=ఎవరో; తే=వారలు; ల
ఘువిక్రమాః=శీఘ్రమయిన నడకగల
వారలై; గత్వా=పోయి; మహత్=
గొప్పదగు; సైన్యంచ=సైన్యమును; ని
హతంచ=చంపబడినదానిగాఁ; రావణో

యే=రావణునికొఱకు; ఆచచక్షిరే=
చెప్పిరి.

ఆకింకరులలో హతశేషులగు రా
క్షసులు, శీఘ్రంబున, రావణునొద్దకుఁబా
ఱిపోయి, సైన్యంబంతయు నావాన
రునిచేఁజంపబడినదని రావణునకుం జె
ప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

తతో మే బుద్ధి రుత్పన్నా చైత్యప్రాసాద మాక్రమమ్

టీక॥ తతో = అటుపిమ్మట; మే = నా చితిని.
 కు; బుద్ధి = తలంపు; ఉత్పన్నా = పుట్టి అంత, నాకొకబుద్ధివుట్టివది; అంత
 నది; చైత్యప్రాసాదం = పట్టణంబు నడు నచ్చటనుండు చైత్యప్రాసాదంబుమీది
 మనుండు మేడను; ఆక్రమం = ఆక్రమిం కిదుమికితిని. అని, తాత్పర్యము.

తత్రస్థాన్ రాక్షసాన్ హత్వా శతం స్తంభేన వై పునః. ౧౧౬
 లలామధూతో లంకాయా స్సచై విధ్వంసితో మయా

టీక॥ మయా = నాచేతః; పునరై వై = జేయఁబడినది.
 మఱలను; స్తంభేన = స్తంభముచేత; త నేను, అచ్చటనుండు స్తంభంబునుం
 త్రస్థాన్ = అచ్చటనుండిన; రాక్షసాన్ = దీసి, యందుండిన రాక్షసుల నూర్చు
 రాక్షసులను; శతం = నూర్చురను; హ రంజంపి, లంకాపట్టణంబున కంతయు
 త్వా = చంపి; లంకాయాః = లంకాపట్ట నలంకార భూతమయిన, యాచైత్య
 ణమునకు; లలామధూతో = అలంకార ప్రాసాదమునుండుగాడ, నాశంబు నొం
 ధూత మయిన; సచై = ఆ చైత్య దించితిని. అని, తాత్పర్యము.
 ప్రాసాదమును; విధ్వంసితో = నశింపఁ

తతః ప్రహస్తస్య సుతం జంబుమాలిన మాదిశత్. ౧౧౭
 రాక్షసై ర్భూధి స్సాధం ఘోరరూపై ర్భయానకైః

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట ; కైః = భయంకరులునగు; బహుభిః =
 సః (అధ్యాహృతము) = ఆరావ అనేకులయిన; రాక్షసై ర్భూధం = రా
 ణుండు ; ప్రహస్తస్య = ప్రహస్తు క్షులతోఁగూడ; ఆదిశత్ = ఆక్షాపిం
 నియొక్క; సుతం = కొడుకైన; జంబు చెను.
 మాలినం = జంబుమాలిని; ఘోరరూ అంత, నారావణుండు, ప్రహస్తపు
 పై = భయంక రాకారులును; భయాన త్రుండగు జంబుమాలిని, భయంకరా

కారులగుపెక్కురాక్షసులతోఁగూడ, నాపైకిఁబంపెను. అని, తాత్పర్యము.

తం మహాబలసంపన్నం రాక్షసం రణకోవిదమ్. ౧౧౮

పరిఘేదాతి ఘోరేణ సూదయామి సహసుగమ్

టీక॥ అహం(అధ్యాహృతము) = రిఘేణ = ఇనుపగుదియచేత; సూదనేను; మహాబలసంపన్నం = అధికమయి యామి = చంపితిని. సబలముతోఁగూడినవాఁడును; రణకో సేను, మహాబలుండును, యుద్ధంబు విదం = యుద్ధంబునందుఁబండితుండును; నంబండితుండునగు నాజంబుమాలిని, సహసుగం = అనుచరులతోఁగూడిన అతనితోఁగూడవచ్చిన రాక్షస నైస్య వాఁడునగు; రాక్షసం = రాక్షసుండమును, భయంకరాకారంబగు నాపరియిన; తం = ఆజంబుమాలిని; అతిఘో ఘంబుచేతనె, చంపితిని. రేణ = మిక్కిలియుభయంకరమగు; ప అని, తాత్పర్యము.

తచ్చుత్తా రాక్షసేంద్రస్తు మంత్రిపుత్రా స్సహాబలాః. ౧౧౯

పదాతిబలసంపన్నాః ప్రేషయామాస రావణః

టీక॥ రాక్షసేంద్రః = రాక్షసేశ్వరుం ప్రేషయామాస = పంపెను. డగు; రావణస్తు = రావణుండును; త రాక్షసేశ్వరుండగు రావణుండు, అ త్ = దాని; శ్రుత్వా = విని; మహాబ జంబుమాలిచంపఁబడుటనువిని, మహా లాః = అధికమయినబలముగల వారలు బలశాలులగుమంత్రిపుత్రులను, బదాతి ను; పదాతిబలసంపన్నాః = కాలిబం నైస్యంబుతోఁగూర్చి, నాపైకిఁబంపెను. టునైస్యముతోఁగూడినవారలునగు; అని, తాత్పర్యము. మంత్రిపుత్రాః = మంత్రికుమారులను;

పరిఘేదైవ తాన్ సర్వాన్ నయామి యమసాదనమ్. ౧౨౦

టీక॥ అహం(అధ్యాహృతము) = ను; పరిఘేదైవ = ఇనుపగుదియచేత నేను; తాన్ = ఆ; సర్వాన్ = అందఱు నే; యమసాదనం = యమునిగృహం

బును; నయామి=బొందించితిని.

నేనంత, నాపరిఘంబుచేతనె , ఆ

మంత్రిపుత్రులనందఱును యమునోద్ధకుఁ

బంపితిని. అని, తాత్పర్యము.

మంత్రిపుత్రా హతాం చ్ఛ్వాత్వా సమరే లఘువిక్రమాన్

పంచసేనాగ్రగాన్ శూరాన్ ప్రేషయామాస రావణః. ౧౨౧

టీక|| రావణః=రావణుడు; సమరే=

పంపెను.

యుద్ధంబునందు; లఘువిక్రమాన్=శీఘ్ర

మయిన పరాక్రమముగల ; మంత్రి పు

త్రాన్=మంత్రికొడుకులను; హతాన్=

చంపబడినవారలను గా; శ్చాత్వా=విని;

శూరాన్=యుద్ధమునందు భయములే

నట్టి; పంచసేనాగ్రగాన్=అయిదుసే

నానాయకులను; ప్రేషయామాస =

రావణుడు, యుద్ధంబున, శత్రువు

నకెంత మాత్రమునవకాశమివ్వకపరా

క్రమించువారలగునా మంత్రి పుత్రులు

నాచేజంపబడిరని, విని, శూరులగు, సే

నానాయకుల, నయిదుగురం బంపెను.

అని, తాత్పర్యము.

తా నహం సహస్రైస్త్వా వై సర్వాసేవా భ్యసూదయమ్

టీక|| అహం = నేను; సహస్రై

దఱసే; అభ్యసూదయం=చంపితిని.

స్త్వాన్= సైన్యములతోఁగూడిన ("వై"

అనునది పాదపూరణార్థము); తాన్=

ఆసేనానాయకులను; సర్వాసేవ=అం

నేనంత, నాసేనానాయకులవైదు

గురను, వారలసేవలతోఁగూడం, జంపి

వేసితిని. అని, తాత్పర్యము.

తతః పున దేశగ్రీవః పుత్ర మక్షం మహాబలమ్. ౧౨౨

బహుభీ రాక్షసైస్సార్థకం ప్రేషయామాస రావణః

టీక|| తతః=అటుపిమ్మట; దేశగ్రీ

కమయినబలముగల; పుత్రం=కొడుకై

వః=పదికంతములుగల; రావణః=రావ

న; అక్షం=అక్షుని; బహుభిః=అనేకుల

ణుడు; పునః=మఱల; మహాబలం= అధి

యిన; రాక్షసైస్సార్థకం= రాక్షసుల

శ్రీమద్రామాయణము* సుందరకాండము. ౧౦౩

స ౫౮

తోఁగూడఁపేషయామాసంపంపెను. కుమారుని, పెక్కరాక్షసులతోఁగూ
అంత, దశకంఠుండగురావణుండు, డ, నాపైకిఁబంపెను.
మఱి, మహాబలుండగు తనకొడుకునకు అని, తాత్పర్యము.

తంతు మండోదరీపుత్రం కుమారం రణపండితమ్. ౧౦౩
సహసా ఖం సముత్క్రాంతం పాదయోశ్చ గృహీతవాన్

టీక॥ మండోదరీపుత్రం=మండోద ములయందును; గృహీతవాన్=పట్టు
రియొక్కకొడుకును; కుమారం=చిన్న కొంటిని,
వాఁడును; రణపండితం=యుద్ధమునం మండోదరీపుత్రుండును, బాలుండును
దుఁబండితుండును; సహసా=తటాలు యుద్ధపండితుండునగు, నాయత్తుకుమా
న; ఖం = ఆకాశమునుగూర్చి; సము రుండు, తటాలున, నాకాశంబునకుద్ద
త్క్రాంతం = ఎగిరినవాఁడునగు; తం మింపఁగానే, నేనతనిపాదములంబట్టు
తు= ఆయత్తుని; పాదయోశ్చ=పాద కొంటిని. అని, తాత్పర్యము.

చర్మాసినం శతగుణం భ్రామయిత్వా వ్యపేషయమ్. ౧౦౪

టీక॥ చర్మాసినం(చర్మాసినం)= కాశంబున కుద్దమించిన యాయత్తు కు
డాలుతోఁగూడిన కత్తిగలయత్తుని; శత మారునిపాదములుపట్టినూటుమాటులు
గుణం=నూటుమాటులు; భ్రామయి గిరగిరంద్రిప్పి, నేలంబడవయిచి, చేతు
త్వా=త్రిప్పి; వ్యపేషయం=ముద్ద లుఁగాళ్లు మున్నగునవి గానరాకుండఁ
చేసితిని. బాడిపాడి గాఁజేసితిని.
అట్లు, డాలునుగత్తియుంగొనియా అని, తాత్పర్యము.

త మక్ష మాగతం భగ్నం నిశమ్య స దశాసనం
తత ఇంద్రజితంనామ ద్విత్రియం రావణస్సుతమ్. ౧౦౫
వ్యాధిచేశ సుసంకృద్ధో బలినం యుద్ధదుర్మదమ్

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; దశాసనం=పదిముఖములుగల; సః=ఆ; రావ

౧౧౪౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము

స ౫౮

<p>ణః=రావణుడు; ఆగతం=వచ్చిన; తం=ఆ; అక్షం=అక్షుని; భగ్నం=మర ణమునొందినవానిఁ గా; నిశమ్య=విని; సు సంకుర్ధః = మిక్కిలియుఁగోపించిన వాఁడై; ద్విత్వీయం=రెండవమాటు; బ లినం=బలవంతుండును; యుద్ధదుమ దం=యుద్ధమునందు దుస్సహమయిన మదముగలవాఁడునగు; ఇంద్రజితంనా</p>	<p>మ=ఇంద్రజిత నేడు; సుతం=కొడుకు ను; వ్యాధి దేశ=ఆజ్ఞాపించెను. అంత, నక్షకుమారుండు చచ్చుటను విని, దశముఖుండగు రావణుండు, పరమ కోపంబునొంది, మబల, బలవంతుండు ను యుద్ధోన్మత్తుండునగు నింద్రజిత తన కొడుకును, వాఁడై కలపెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

త చ్చాప్య హం బలం సర్వం తం చ రాక్షసపుంగవమ్. ౧౨౬
సప్తజనం రణే కృత్వా పరం హషణ ముపాగమమ్

<p>టిక॥ అహం=నేను; తత్=ఆ; బ లం=నైస్యమును; సర్వం=బాపి = అంత యును; తం=ఆ; రాక్షసపుంగవం=రా క్షసశ్రేష్ఠుండగునింద్రజిత్తును; రణే = యుద్ధమునందు; సప్తజనం=పోయిన బలముగలవానిఁ గా; కృత్వా=చేసి; ప రం = అధికమయిన; హషణం = సంతోషమును; ఉపాగమం = పొంది</p>	<p>తిని. నేను, అతనితోఁగూడవచ్చినయినై న్యమునంతయుఁజంపి, రాక్షసశ్రేష్ఠుం డగునాయనింద్రజిత్తును; యుద్ధంబునహ తంబుఁ గావించి, పరమసంతోషంబు నొందినాడను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

మహతా పి మహాబాహుః ప్రత్యయేన మహాబలిః. ౧౨౭
ప్రేషితో రావణేనైవ సహవీరై ర్ముదోత్కృతైః

<p>టిక॥ మహాబాహుః=గొప్పచేతులు గలవాఁడును; మహాబలిః= అధికమయి నబలముగలవాఁడునగునింద్రజిత్తు= రా వణేనైవ= రావణునిచేతనే; మహ</p>	<p>తా=అధికమయిన; ప్రత్యయేన= న ష్టకముచేత; ముదోత్కృతైః=మదము చేనతిశయించినట్టివీరై స్సహ= పరా క్రమవంతులతోఁగూడ; ప్రేషితోపి =</p>
---	---

శ్రీమద్రామాయణముఃసుందరకాండము. ౧౧౪౧

స ౫౮

పంపబడినాడుగదా.

రావణుండు, మహాబాహుండును
మహాబలశాలియునగునింద్రజిత్తు, ఎట్లు
యినను వానరుంజంపునని దృఢవిశ్వా

సంబున, నాయుండజిత్తును, వీర్యమత్తు
లగురాక్షసవీరులతోఁగూడనాపైకిఁబం
పెనుగదా! అని, తాత్పర్యము.

సో విషహ్యం హి మాం బుద్ధ్వా స్వం బలం చా వమర్థితమ్. ౧౨౮
బ్రాహ్మణోస్త్రేణ సతు మాం ప్రాబధ్వా చ్చుతివేగితః

టీక॥సః=ఆయింద్రజిత్తు; మాం=
నన్ను; అవిషహ్యం=ఓర్వఁగూడనివానిఁ
గాను; స్వం=తనదైన; బలంచ=బల
మును; అవమర్థితం=నలఁగఁజేయఁ బ
డినదానిఁగాను; బుద్ధ్వా=ఎఱింగి; స
తు=ఆయింద్రజిత్తును; అతివేగితః=
మిక్కిలియు వేగమునొందినవాఁడై ;

బ్రాహ్మణ=బ్రహ్మ సంబంధియగు; ఆ
స్త్రేణ=అస్త్రముచేతనే; ప్రాబధ్వా
త్=బంధించెను.
ఆయింద్రజిత్తు, నేనజేయుండనగు
టయుఁడనబలంబునశించుటయు నెఱిం
గి, మహావేగంబునబ్రహ్మస్త్రంబు నేసి
నన్నుబంధించెను. అని, తాత్పర్యము.

రజ్జుభిశ్చ భిబద్ధంతి తతో మాం తత్ర రాక్షసాః. ౧౨౯

టీక॥తతః=అటుపిమ్మట; తత్ర=అ
చ్చట; రాక్షసాః=రాక్షసులు; రజ్జు
భిశ్చ=పగ్గములచేతను; మాం=నన్ను ;
అభిబద్ధంతి=అంతటంగట్టిరి

అంత, నప్పుడు, రాక్షసులు, నన్నుఁ ,
బగ్గములచే, దేహమంతయుబంధించిరి.
అని, తాత్పర్యము.

రావణస్య సమీపంచ గృహీత్వా మా ముపానయన్

టీక॥తే(అధ్యాప్యతము)=ఆరా
క్షసులు; మాం=నన్ను; గృహీత్వా=తీసి
కొని; రావణస్య=రావణునియొక్క; స
మీపంచ=సమీపంబునుంగూడ; ఉపాన

యన్=పొందించిరి.
అంత నారాక్షసులునన్ను రావణుని
యొద్దకుఁదీసికొనిపోయిరి.
అని, తాత్పర్యము.

దృష్ట్యా సంభాషితశ్చ హం రావణేన దురాత్మనా. ౧౩౦

టీక॥ అహం=నేను; దురాత్మనా= దురాత్ముండగు రావణుండు న
దుష్టబుద్ధిగల; రావణేన= రావణునిచే న్నుజూచి నాతో సంభాషణంబు జేసి
త; దృష్ట్యా=చూచి; సంభాషితశ్చ=మా నాడు. అని, తాత్పర్యము.
టలాడఁబడినాను.

పృష్టశ్చ లంకాగమనం రాక్షసానాం చ తం వధమ్

టీక॥ అహం(అధ్యాహృతము)= చంపుటనుగూర్చియు; పృష్టశ్చ=అడుగె
నేను; రావణేన(అధ్యాహృతము)=రా బడినాను.
వణునిచేత; లంకాగమనం=లంక యొక్క రావణుండు, “ నీవు లంక కేల వచ్చి
పొందుటంగూర్చియు; రాక్షసానాం= నావు? రాక్షసుల నేల వంపివావు? ” అని,
రాక్షసులయొక్క; తం=ఆ; వధం= నన్నడిగినాఁడు. అని, తాత్పర్యము.

త త్సర్వంచ మయా తత్ర సీ తాథామితి జ్ఞాపకమ్ ౧౩౧

టీక॥ తత్ర=అచ్చట; మయా=నా అచ్చటనేను, ఇదంతయు, సీ తాదే
చేత=తత్=అది; సర్వంచ=అంతయు; వికొఱకై చేసితిని, చెప్పినాను.
సీ తాథా= సీతకొఱకు; ఇతి=అని; అని, తాత్పర్యము.
జ్ఞాపకం=చెప్పఁబడినది.

అస్యా హం దర్శనాకాంక్షీ (పాప్త స్వద్భవనం విభో

టీక॥ విభో=రాక్షసరాజుండవగు రా ప్తం=పొందినాను.
వణుండా! అహం= నేను; అస్యా= రాక్షసరాజుండవగు రావణుండా! నే
ఈసీతయొక్క (సంధియాషణము); ద సీ సీతాదేవింజూడగోరియే, నీపట్టుకంబ
శానాకాంక్షీ= చూచుటను గోరువా గు లంకకువచ్చినాను.
డనై; త్వద్భవనం= నీయింటిని; పా అని, తాత్పర్యము.

మారుతస్యోరసః పుత్రో వానరో హనుమా నహమ్. ౧౩౨

టీక॥ అహం=నేను; మారుతస్య=

వాయుదేవునియొక్క; ధారసః = వీర్యమునకుఁ బుట్టిన; పుత్రః = కుమారుండును; వానరః = వానరుండను; హనుమాన్ = హనుమంతుండను పేరుగలవాఁ

డను. నేను, వాయుదేవుని కుమారుండను, వానరజాతిని; నాపేరు హనుమంతుండనియందురు. అని, తాత్పర్యము.

రామదూతం చ మాం విద్ధి సుగ్రీవసచివం కపిమ్

టీక॥ కపిం=కోఁతినగు; మాం=నన్ను; రామదూతం=రామునిదూతగాను; సుగ్రీవసచివం = సుగ్రీవునిమంత్రిగాను; విద్ధి= ఎఱుంగుము.

నేను సుగ్రీవునియమాత్యుండనియు రామనిదూతనియు, నెఱుంగుము. అని, తాత్పర్యము.

సో హం దూత్యేన రామస్య త్వత్సకాశ మిహ గతః. ౧౩౩

టీక॥ సః=అట్టి; అహం= నేను; రామస్య=రామునకు; దూత్యేన=దూతకార్యముచేత; ఇహ=ఇచ్చటికి; త్వత్సకాశం = నీసమీపమును; ఆగతః= పొందినాను.

నేను, రాముండు సంశేషంబుఁ జెప్పి పంపగా, దానిం దెల్పుటకై, ఇచ్చటికినియొద్దకువచ్చినాను. అని, తాత్పర్యము.

సుగ్రీవశ్చ మహాతేజా స్స త్వాం కుశల మబ్రవీత్

టీక॥ మహాతేజాః= అధికమయినపరాక్రమముగల; సః=ఆ; సుగ్రీవశ్చ= సుగ్రీవుండును; త్వాం=నిన్నుఁగూర్చి; కుశలం=క్షేమమును; అబ్రవీత్ =చెప్పెను.

మహాపరాక్రమశాలియగు, సుగ్రీవుండు, నీకు, క్షేమమును జెప్పమన్నాఁడు, అని, తాత్పర్యము.

౧౦౪౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

ధర్మార్థకామసహితం హితం పథ్య మువాచచ. ౧౩౪

<p>టీక॥ ధర్మార్థకామసహితం= ధర్మముతోను అధికముతోను కామముతోనుంగూడినదియు ; హితం=ఇంపైనదియు; పథ్యం=మేలుగలిగించునదియునగుమాటను ; ఉవాచచ - చెప్పెను.</p>	<p>మఱియు,ధర్మార్థకామంబుల మూడింటినింగలిగించునదియు హితంబునుమేలునరించునదియునగు నీమాటను,నీకుఁజెప్పుచు నెను. అని. తాత్పర్యము.</p>
---	--

వసతో ఋశ్యమూకే మే పర్వతే విపులద్రుమే
రాఘవో రణవిక్రాంతో మిత్రత్వం స ముపాగతః. ౧౩౫

<p>టీక॥విపులద్రుమే= అధికములయు నవృక్షములుగల;ఋశ్యమూకే=ఋశ్యమూకమను; పర్వతే= కొండయందు; వసతః=ఉన్న;మే=నాకు; రణవిక్రాంతః=యుద్ధంబునందుఁ బరాక్రమముగల;రాఘవః=రాముడు; మిత్రత్వం=చెలికాండగుటను; ఉపాగతః= పొంది</p>	<p>నాఁడు. అధికవృక్షంబులుగల ఋశ్యమూకపర్వతంబునందు నేనునివసించియుండఁగా, యుద్ధవిశారదుండగు రామునకును నాకును, స్నేహముగలిగినది. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

తేన మే కథితం రాక్షా భార్యా మే రక్షసా హృతా
తత్ర సాహాయ్య మస్మాకం కార్యం సర్వాత్త నా త్వయా. ౧౩౬

<p>టీక॥ “మే=నాయొక్క;భార్యా= పెండ్లాము; రక్షసా=రాక్షసునిచేత; హృతా- అపహరింపఁబడినది.తత్ర= ఆవిషయమునందు; త్వయా= నీచేత; సర్వాత్తనా= సమస్తప్రయత్నముచేతను;అస్మాకం=మాకు;సాహాయ్యం=</p>	<p>తోడ్పాటు; కార్యం= చేయఁదగినది”. ఇతి(అధ్యాహృతము)= అని;రాక్షా= రాజుని;తేన=ఆరామునిచేత; మే= నాకొఱకు;కథితం= చెప్పఁబడినది. “నాభార్యనురాక్షసుఁడొకఁ డపహరించి నాఁడు;వానివధించినాభార్యం</p>
--	---

దీసికొనివచ్చుటయందు, నీవు, సమస్త వియవలయును" అని, రాముండునన్నడి
ధంబులను, మాకు, సాహాయ్యంబు సేగెను. అని, తాత్పర్యము.

మయాచ కథితం తస్మై వాలినశ్చ వధం ప్రతి

తత్ర సాహాయ్యహేతో మే సమయం కర్తు మహాసి. ౧౩౭

టిక॥మయాచ=నాచేతనుంగూడ; త	హృతము) = అని; కథితం=చెప్పఁ
స్మై=ఆరామునికొఱకు ; వాలినః=	బడినది.
వాలియొక్క; వధంప్రతిచ= చంపుట	అంత, నేనును, ఆరామునకు, నాకు
నుగూర్చియు ; ఉక్త్వా (అధ్యాహృత	నువాలికినింగల విరోధంబుఁజెప్పి , వా
ము)=చెప్పి; తత్ర = ఆవిషయమందు;	లింజంపువిషయమయి, నీవు, నాకు సా
మే=నాకొఱకు; సాహాయ్యహేతోః =	హాయ్యంబుఁజేసెదనని , ప్రతిజ్ఞ సేయ
తోడుపాటునిమిత్తమయి; సమయం=	వలయునని, యడిగితిని.
ప్రతిజ్ఞను; కర్తుం = చేయుటకు;	అని, తాత్పర్యము-
అహాసి = తగుదువు. ఇతి(అధ్యా	

వాలినా హృతరాజ్యేన సుగ్రీవేణ మహాప్రభుః

చక్రేఽగ్నిసాక్షికం సఖ్యం రాఘవ స్సహలత్కణి. ౧౩౮

టిక॥మహాప్రభుః=మహారాజుండు	లునట్లు; సఖ్యం=స్నేహమును; చక్రే=
ను; సహలత్కణి=లత్కణితోఁ గూ	చేసెను.
డినవాఁడునగు; రాఘవః=రాముండు;	అంత , మహారాజుండగురాముం
వాలినా=వాలిచేత; హృతరాజ్యేన=	డు, లత్కణితోడంగూడ, వాలిచేరా
అపహరింపబడినరాజ్యముగల; సుగ్రీ	జ్యమునపహరించి తఱిమి కొట్టఁబడిన
వేణ=సుగ్రీవుండునగునాతో; అగ్నిసా	నాతో , నగ్నిసాక్షికముగా స్నేహము
క్షికం=అగ్నిహోత్రము సాక్షిగాఁగ	చేసెను. అని, తాత్పర్యము.

తేన వాలిన ముత్పాట్య శరేణైకేన సంయుగే

వానరాణాం మహారాజః కృత స్స ప్లవతాం ప్రభుః. ౧౩౯

౧౧౪౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

టిక॥ తేన = ఆరామునిచేత; సం
యుగే = యుద్ధమునందు; ఏకేన = ఏ
కట్రైన; శరేణ = బాణముచేత; వాలి
నం = వాలిని; ఉత్పాట్వ = వెల్లడించి,
చంపియనుట; స్థవతాః = వానరులలో;
ప్రభుః = సమభుకాండనగుఁడు అట్టి; ఆ
హం (అధ్యాహృతము) = సేవా; వాన

దాం = వానరులకు; మహారాజః = మహా
రాజుండునుగాఁకకేనిచేయఁబడినాను.
అంత, రాముండు, యుద్ధంబున, వా
లిహంకట-బాణంబునంజంపి, వానరశ్రే
ష్ఠుండనగునన్ను. వానరులకురాజును
గాఁజేసెను. అని, తాత్పర్యము

తస్య సాహాయ్య విస్తారం వాప్యం సర్వాత్త్ర హాత్విహ
తేన ప్రస్తావిత స్తుభ్యం సమీప మిహ భవమాత్. ౧౧౪౭

టిక॥ ఇహ = ఈవిషయమందు; అ
స్మాభిః = మాచేత; తస్య = ఆరామున
కు; సాహాయ్యం = తోడ్పాటు; సర్వా
త్సనాశం = సర్వప్రయత్నముచేతను;
కార్యం = చేయఁదగినది. తేన = అందు
చేత; అయం (అధ్యాహృతము) = ఈ
తందు; తుభ్యం (తవ) = నీయొక్క;
సమీపం = సమీపమునుగూర్చి; ఇహ = ఇ

చ్చటికి; రక్షితం = భద్రమువలన; ప్రి
హ్నితం = పంచఁబడినాఁడు.
ఈవిషయంబున, మేమురామున
కవశ్యము సాహాయ్యముసేయవలయు
ను; కావున, భవకంబుననుసరించి, నీ
యొద్దకిచ్చటికి, ఈదుఃఖంబునుగొందు.
అన, తాత్పర్యము.

క్షప్ర మానీయతాం సీతా వీర్య తాం రామవాయవ
యావన్న హరియోపేదా పిథమంతరం తవ. ౧౧౪౮.

టిక॥ యావత్ = ఎంతలోపల; వీ
రాః = పరాక్రమశాలులగు; హరయః =
వానరులు; తవ = నీయొక్క; బలం = సైన్య
మును; సవిధమంతి = చంపకుండురో;
తావత్ (అధ్యాహృతము) = అంతలో

పల; క్షప్రం = శీఘ్రముగా; సీతా = సీ
తాదేవి; అనీయతాం = తేఁబడుఁగాక.
రాఘవాయ = రామునికొకకు; దీయ
తాంచ = ఇయ్యఁబడుం గాక.
పరాక్రమవంతులగువానరులు, నీ

శ్రీమద్రామాయణము* సుందరకాండము. ౧౦౪౭

స ౫౮

పట్టణంబుమీడికె త్రివచ్చినీనైవ్యంబుం తంజెచ్చి, రామానకొసంగుము,
జంపుటకుమున్నె, నీవు, శీఘ్రముగానీ అని, తాత్పర్యము.

వానరాణాం ప్రభావోహ న కేన విదితః పురా
కేవతానాం సకాశంచ యే గచ్ఛంతి నిమంత్రితాః. ౧౦౪౭

టీక యే=ఎవ్వరు; నిమంత్రితాః=	లేదు?
పిలువబడినవారలై; కేవతానాం =	సాహాయ్యార్థ మాహూతులయి
కేవతలయొక్క; సకాశంచ = సమ	నోయి కేవతలకుంగూడ సాహాయ్యంబు
పంబునుంగూర్చి; గచ్ఛంతి=పోవుదురో;	జేసి, జయంబుగొనునట్టి, వానరవీ
తేమాం (అధ్యాత్మతము)=అట్టి; వా	రుల ప్రభావంబుంజెలియనివాడెవ్వ
నరాణాం=వానరులయొక్క; ప్రభా	వనికునుంజెలియును.
వని=ప్రభావము; పురా=మున్ను; కే	అని, తాత్పర్యము.
న=ఎవ్వనిచేత; నిదివిది=జెలియబడ	

ఇతి వానరరాజ స్త్వా మా హేన్యథ హితో మయః.

టీక ఇతి=ఇట్లు; వానర రాజః=వా	నః=చెప్పబడినాడు.
నరాధీశ్వరుండును, శీఘ్రంబుత్వాం=	ఇట్లు, నీతోఁజెప్పుమని, వానరరాజుం
నిన్నుం గూచిక; అహ = చెప్పెను.	డగు సుగ్రీవుండు చెప్పినాడు. అని నీనా
ఇతి=అని; స(అధ్యాత్మతము)=ఆ	రావలనకుం జెప్పెరిసి.
రావలండు; హయః=నాచు; అధిహి	అని, తాత్పర్యము.

మా మైక్షిత తతః కృత్త క్షేమసా ప్రదిహన్విత. ౧౦౪౮

టీక తతః=అటుపిమ్మట; సః (అ	మాచేను.
ధ్యాత్మతము)= ఆరావలండు; ప్ర	కృత, నారావలండు, కోపము
ధః= కోపమునొందినవాడై; చక్షు	నొంది, నేత్రంబుల సెట్టించనంబుగదుర,
మా = కంటిచేత; ప్రదిహన్విత= కా	నన్నుదహించునట్లు, చురుచులుం బూ
ల్కువాడువలె; మాం= నన్ను; విక్షిత=	చెను. అని, తాత్పర్యము.

తేన వధ్యోహ మాజ్ఞప్తి రక్షసా రాద్రకమణా
మత్ప్రభావ మవిజ్ఞాయ రావణేన దురాత్మనా. ౧౪౪

టీక॥ రాద్రకమణా = భయంక	ధ్యః = చంపదగిసవాడనుగా; ఆజ్ఞప్తి =
రంబగుకార్యములుగలవాడను; దురా	ఆజ్ఞాపింపబడినాను.
త్మనా = దుష్టమగుబుద్ధిగల వాడనుగు;	భయంకరంబులగు కార్యంబులుసే
రక్షసా = రాక్షసుండయిన; తేన = ఆ;	యువాడనుదురాత్ముండునగునారా
రావణేన = రావణునిచేత; మత్ప్రభా	వణుండు, అంత, నాప్రభావంబు నెఱుం
వం = నాయొక్క ప్రభావమును; అవి	గక, నన్నువధింపనాజ్ఞాపించెను.
జ్ఞాయ = తెలియక; అహం = నేను; వ	అని, తాత్పర్యము.

తతో విభీషణో నామ తస్య భ్రాతా మహామతిః

టీక॥ తతః = అచ్చట; తస్య = ఆ రా	డెను.
వణునియొక్క; భ్రాతా = తమ్ముడను;	అచ్చట, రావణునితమ్ముండు, మ
మహామతిః = పూజ్యమగుబుద్ధిగలవా	హాబుద్ధిశాలి, విభీషణుండనువాడొకం
డునగు; విభీషణో నామ = విభీషణుండను	డుండెను.
వాడు; అసీత్ (అధ్యాహృతము) = ఉం	అని, తాత్పర్యము.

తేన రాక్షసరాజోసా యాచితో మమ కారణాత్. ౧౪౫

టీక॥ తేన = అవిభీషణునిచేత; ఆ	ఆ విభీషణుండు, నామితమయి,
సా = ఈ; రాక్షసరాజః = రాక్షసేశ్వరుం	రాక్షస రాజుండగురావణునిట్లుని, పా
డగు రావణుండు; మమ = నాయొక్క;	ధికించివాడు.
కారణాత్ = కారణమువలన; యాచి	అని, తాత్పర్యము.
తః = ప్రాధికంపబడినాడు.	

నైవం రాక్షసశూదూకల త్యజ్యతా మేష నిశ్చయః

టీక॥ రాక్షసశామూల=రాక్షస త్యజ్యతాం=విడువఁబడుఁగాక.
శ్రేష్ఠుండవగురావణుడా! ఏవం= ఇ రాక్షసశ్రేష్ఠుండవగురావణుడా!
ట్లున(కతకవ్యం)= చేయఁబడఁగూడ గల్గెంతమాత్రముచేయరాదు; ఈనిశ్చ
దు.ఏషం=ఈనిశ్చయం= నిశ్చయము; యంబునువదలుము. అని, తాత్పర్యము.

రాజశాస్త్రవ్యపేతోహి మాగఁ స్సంసేవ్యతే త్వయా. ౧౧౬

టీక॥త్వయా=నీచేత; రాజశాస్త్ర నీవిష్పదుచేయఁదలంచినది, రాజ
వ్యపేతం=రాజశాస్త్రముచే విడువఁబ ధర్మశాస్త్రమునకు విరుద్ధము; కావు
డిన; మాగఁ=మాగఁము; సంసేవ్య న,నిట్లుసేయరాదు.
తేహి=సేవింపఁబడుచున్నదిగాదా! అని, తాత్పర్యము.

దూతవధ్యా న దృష్టాహి రాజశాస్త్రేషు రాక్షస

టీక॥రాక్షస=రాక్షసుండవగు రా రాక్షసుండవగురావణుడా! రా
వణుడా! రాజశాస్త్రేషు=రాజధర్మఁ జధర్మశాస్త్రంబులందెచ్చటను, దూ
ములందెలుపుశాస్త్రములందు;దూతవ తంజంపవచ్చుననిచెప్పియుండలేదు.
ధ్యా=దూతవధము;దృష్టా=చూడఁబ అని, తాత్పర్యము.
డినది;నహి=కాదుగాదా!

దూతేన వేదితవ్యంచ యథార్థం హితవాదినా. ౧౧౭

టీక॥హితవాదినా=మేలుగలిగించు హితవాదియగు దూత, తనప్రభు
మాటలుచెప్పనట్టి; దూతేన= రాయ వుచెప్పింపిన మాటలను, యథార్థఁ
బారిచేత;యథార్థం=సత్యముగుమా ముగానవశ్యముచెప్పవలసినది.
ట;వేదితవ్యంచ=తెలుపఁబడవలసినచే. అని, తాత్పర్యము.

సుమహ త్యపరాధేపీ దూతస్యా తులవిక్రమ
విరూపకరణం దృష్టం నవధోస్తీతి శాస్త్రుతః. ౧౧౮

౧౦౫౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

టీక॥ అక్షులవిక్రమ=సరిలేనవరాష్ట్ర ప్రతిపదాంధ్రము)=చూడబడినది-
 మముగలరావణుడా! సుమహాతి=మ సరిలేనరాక్షసిముగలవాడవగు
 పోలియు గొప్పదగు; అపరాధే=అపరాధముచేసినవాడను
 అపరాధమున్నను; దూతస్య=రాక్షసు
 దూత; శాస్త్రులం=శాస్త్రములయందు
 దు; విరూపాక్షం=విక్రమహిమముచే
 యుట; వృత్తం=చూడబడినది వధా=
 చంద్రుట; నాస్త్రీ=లేదు ఇత= అని; వృ
 త్తం= అని, తాత్పర్యము.

విభవనైవ మత్తీ రావణ స్వరసేవ రాక్ష

రాక్షసా నేత దేవాస్య లాంగూలం వివ్యాతామిత.

టీక॥ రావణం=రావణుడు; విభి. బహుగార్ ఇత=అని; సురదేవం= ఆ
 దేవతలను; విభవనైవ=ఏమియున్నది; మత్తీ=మత్తీ
 ఉత్తీ=చెప్పబడినది; రాక్ష=రాక్షసి; విభవనైవ=ఏమియున్నది; మత్తీ=మత్తీ
 రాక్షసా=రాక్షసులను; అన్య=ఇత
 నియోగం; ఏవే=ఈ; లాంగూలం=యొకలొంగు; వివ్యాతామిత=వివ్యాతము
 వ=అని; దేవా=దేవతలు; వివ్యాతాం=వివ్యాతము; రాక్ష=రాక్షసి.

తత ప్రత్య వన శ్చోత్వా నమః పుష్పం మమహితం

తద్వేదం శరణగ్రహ్య జీర్ణైశ్చ కాపిశా స్రజైః పుష్పైః.

టీక॥ తతః=తరువాత; ప్రత్య=ప్రత్యే; వన=చెరువు; శ్చోత్వా=చూ
 ఆరావణునిచేర్చి; వివరం=మూలము; తద్వేదం=తద్వేదము; శరణగ్రహ్య=శరణగ్రహ్యము
 శ్చోత్వా=చూ; రాక్షసైః (అపరాధము) ను; వేష్టించి బట్టబడినది.
 తము)= రాక్షసులచేత; మమ=నా; అని; రావణుని చూటవిని, రాక్ష
 మొకటి; పుష్పం=తొక్క; సమంతతం=సమంతము; అని; రావణుని చూటవిని, రాక్ష
 అంతటను; శరణగ్రహ్య=జనపనార సులు, జనపనారపురము జనిగిన గుడ్డ
 శోకజేయబడినవస్తువులుచేతను; జీర్ణైః=అని, తాత్పర్యము.

విమోచయిత్వా తం బంధం ప్రకృతిస్థ స్థితీః పునః
ఆయనం పరిఘం గృహ్య తాని రక్షాంస్య సూదయమ్. ౧౫౪

<p>టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; అహం=నేను; పునః=మఱియు; ఆత్మనః=నాయొక్క; మహత్=మిక్కిలియుగోపదగు; యాపం=ఆకారమును; సంక్షిప్య=చిన్నదిచేసికొని; తం=ఆ; బంధం=కట్టును; విమోచయిత్వా=(విమోచ్య) వదలించుకొని; పునః=మఱియు; ప్రకృతిస్థః=స్వభావంబుననున్నవాడను; స్థితీః=అయినవాడనై; ఆయనం=ఇనుముతోఁజేయఁబడిన=పరిఘం=గుడియును; గృహ్య (గృహీత్వా)=తీసికొని; తాని=ఆ; రక్షాంసి=రాక్షసులను; అసూదయం=చంపితిని.</p>	<p>అత, నేను, నాపెద్దయాకారంబును మిక్కిలియుం జిన్నదిగాఁ జేసికొని, యాబంధంబులవదలించుకొని, మఱి, నెప్పటియట్లు, పర్వతాకారంబునై; యచ్చటనుండువానికొనినుపగుడియందీసి, యారాక్షసులంజంపితిని.</p>
--	--

తత స్త న్నగరద్వారం వేగేనా ప్లుతవా నహమ్

<p>టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; అహం=నేను; తత్=ఆ; నగరద్వారం=పట్టణద్వారమును; వేగేన=వేగముచేత; ఆప్లుతవా=పొందినాడను.</p>	<p>అంత, నేను, వేగంబున, నాపట్టణద్వారంబు మీదికి, దుమికితిని- అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

పుచ్చేన చ ప్రదీప్తేన తాం పురీం సాట్టగోపురామ్. ౧౫౫
దహమ్యహ మసంభాంతో యుగాంతాగ్ని రివప్రజాః

<p>టీక॥ అహం=నేను; యుగాంతాగ్నిః=ప్రళయకాలమునందలియగ్నిహవాత్రుండు; ప్రజాభవ=ప్రజలనువలె; ప్రదీప్తేన=మండుచున్న; పుచ్చేన=చోఁకచేతనే; సాట్టగోపురాం=బురుజులతోను బహిద్వాకారంబులతోనుం గూడిన; తాం=ఆ; పురీం=అంకా పట్టణమును; అసంభాంతః=</p>	<p></p>
--	---------

తొట్రుపాటులేనివాడనై; దహమి (అ
దహం)= దహించితిని-

అంతః, బ్రళయకాలాగ్నిపాహ
త్రుండు ప్రజలదహించు నట్లు, నేను
అసంధ్యోతుండనై, మండుచున్నలాం

గూలంబులచేబురుజులతోనుబహిద్వాక
రంబులతోనుంగూడినయాలంకాపట్టణం
బునంతయు, దహించితిని.
అని, తాత్పర్యము.

వినష్టా జానకీ వ్యక్తం నవ్య దగ్ధః ప్రదృశ్యతే. ౧౫౬
లంకాయాం కశ్చిదుదైశ స్వర్వా భస్మీకృతా పురి

టిక॥జానకీ=సీతాదేవి; వినష్టా=
నాశంబునొందినది. వ్యక్తం= స్పష్టం
బు. లంకాయాం= లంకయందు; కశ్చి
త్=ఒకానొక; ఉదైశః= ప్రదేశము
ను; అదగ్ధః= దహింపబడినది; నదృ
శ్యతేహి=చూడబడుచున్నదిగాదా; పు
రి=పట్టణము; స్వర్వా= అంతయు; భ

స్మీకృతా=భస్మముసేయబడినది.
అయ్యో! సీతాదేవినిప్పలొంటి న
శించినదేమో! లంకయందు, ఒక్కప్ర
దేశమయినను, దహింపబడుకుండ లే
దే! పట్టణంబంతయు, నీలయినదే; సీత
కేమిగల్గినదో!
అని, తాత్పర్యము.

దహతా చ మయా లంకాం దగ్ధా సీతా న సంశయః. ౧౫౭

టిక॥లంకాం=లంకను; దహతా=
దహించుచున్న; మయా=నాచేత; సీ
తాచ=సీతాదేవియు; దగ్ధా=దహిం
పబడినది. సంశయః=సందేహము ;
న=లేదు.

నేను, లంకాపట్టణంబునుదహించు
చు, సీతాదేవినింగూడ దహించియుం
దును; ఇందుసంశయముండదు.
అని, తాత్పర్యము.

రామస్య హి మహతాగర్భం మయేదం వితథీకృతమ్

టిక॥రామస్య= రామునియొక్క; గర్భం=పని; మయా=నాచేత; వితథీకృ
మహత్=గొప్పదగు; ఇదం=ఈ; కాతం = వ్యర్థముగాఁజేయబడినదిగ

దా!

గొప్పదగురామునికార్యంబునంత

యు, నేను, జెఱచితిని.

అని, తాత్పర్యము.

ఇతి శోకసమావిష్ట శ్చింతా మహా ముపాగతః. ౧౫౮

టీక॥ అహం = నేను; ఇతి = ఇట్లు; శో = ఉపాగతః = పొందినాను.

కసమావిష్టః = దుఃఖముచేనావేశింపఁ బట్టు నేను దుఃఖాక్రాంతుండనై
బడినవాడనై; చింతాం = చింతను; చింతనొందితిని. అని, తాత్పర్యము.

అథా హం వాచ మశ్రోషం చారణానాం శుభాక్షరామ్
జానకీ నచ దగ్ధేతి విప్రయోదంతభాషితామ్. ౧౫౯

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; అహం = లేదు. ఇతి = అను; వాచం = మాటను;
నేను; చారణానాం = చారణులయొక్క; శుభాక్షరాం = మంగళకరంబుల
గునక్షరంబులుగలదియు; విప్రయోదంతభాషితాం = ఆశ్చర్యవృత్తాంత
ముచేఁజెప్పఁబడినదియునగు; “జానకీ = సీతాదేవి; నచ దగ్ధా = దహింపఁబడనే
లేదు. ఇతి = అను; వాచం = మాటను;
అశ్రావం = వింటిని.
అంతనేను, ఆకాశంబున, “సీతా
దేవిదహింపఁబడలే”దని యాశ్చర్యంబు
నంజారణులుచెప్పుకొను మంగళకరం
బగుమాటనువింటిని.
అని, తాత్పర్యము.

తతోమే బుద్ధి రుత్పన్నా శ్రుత్వా తా మద్భుతాం గిరమ్

టీక॥ అద్భుతాం = ఆశ్చర్యకరంబగు; అశ్చర్యకరంబగునాచారణుల మా
తాం = ఆ; గిరం = మాటను; శ్రుత్వా = టనువిన్నపిమ్మట, నాకు, సీతాదేవిని
విని; తతో = అటుపిమ్మట; మే = నాకు; పలేదని, తెలిసినది.
బుద్ధి = జ్ఞానము; ఉత్పన్నా = పుట్టినది. అని, తాత్పర్యము.

అదగ్ధా జానకీ త్యేవం నిమిత్తై శ్చోప లక్షితా. ౧౬౦

శ్రీమద్రామాయణమునుందరకాండము. ౧౧౫

స ౫౮

టిక్క|| నిమిత్తైశ్వ = శకునములచే నది.
తను; ఇత్యైవం = ఈప్రకారముగానే; శుభనిమిత్తంబులచేతనుంగూడ, నీ
జానకీ = నీతాదేవి; అవధా = దహింపఁ తాదేవిదహింపఁబడలేదని తెలిసికొం
బడనిదిగా; ఉపలక్షితా = తెలియఁబడి టిని. అని, తాత్పర్యము.

దీప్యమానేతు లాంగూలే నమాం దహతి పావకః
హృదయం చ ప్రహృష్టంమే వాతా స్ఫురభిగంధినః. ౧౬౧

టిక్క|| లాంగూలే = తోక; దీప్య సనగలవి; సంతి(అధ్యాహృతము) = అ
మానేతు = వెలిగింపబడుచున్నను; పా గుడున్నది.
వకః = అగ్ని హేమాత్రము; మాం = న నాతోకమండుచున్నను, అగ్ని హేమా
న్ను; నదహతి = దహింపకున్నది. మే = త్రము, నన్ను ఎంతమాత్రము దహింప
నాయొక్క; హృదయంచ = మనసును; కున్నది; మఱియునామనసు సంతృప్తం
ప్రహృష్టం = సంతసించినది; వాతాః = బైయున్నది; వాయువు, సుగంధియై
వాయువులు; స్ఫురభిగంధినః = మంచివా పిచుచున్నది; అని, తాత్పర్యము,

తై ర్నిమిత్తైశ్చ దృష్టాక్షైః కారణైశ్చ మహాగుణైః
ఋషివాక్యైశ్చ సిద్ధాక్షైః రభవం హృష్టమానసః. ౧౬౨

టిక్క|| దృష్టాక్షైః = చూడఁబడినవి | సుగలవాఁడను; అభవం = అయితిని.
అముగల; తైః = ఆ; నిమిత్తైః = శకున పెక్కు-మాటులు, సఫలంబు లయి
ములచేతను; మహాగుణైః = అధికమయిన నయీ శుభనిమిత్తంబులచేతను, అట్లు, త
గుణముగల; కారణైశ్చ = కారణములచే ప్పక ఫలంబునొసంగునట్టి, నేత్రీస్ఫుర
తను; సిద్ధాక్షైః = సిద్ధమగునర్థము ణాదీతర నిమిత్తములచేతను, సత్యముల
గల; ఋషివాక్యైశ్చ = ఋషివాక్యము గు చారణవాక్యముల చేతను , దుః
లచేతను; అహం (అధ్యాహృతము) = నే ఖంబువిడిచి, నేనుసంతోషంబు నొంది
ను; హృష్టమానసః = సంతసించినమన తిని. అని. తాత్పర్యము.

౧౧౫౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౮

పున దృక్ష్వాచ వైదేహీం విసృజ్య తయాపునః

టీక॥ అహం (అధ్యాహృతము) = పక్ష్య = విడువఁబడినాను.
 నేను; పునః = మఱల; వైదేహీం = సీ అంతనేను, మఱల సీ తాదేవింజా
 తాదేవిని; దృష్ట్యాచ = చూచియు; త చి, యాదిడయనుజ్ఞ నొందితిని.
 యా = ఆదిడచేత; పునః = మఱల; విసృజ్య అని, తాత్పర్యము.

తతః పర్వత మాసాద్య తత్రారిష్ట మహం పునః. ౧౬౩
 ప్రతిష్ఠవన మారేభే యుష్మద్దశకనకాంక్షయా

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; పునః = మఱి దాఁటుటను; ఆరేభే = చేసితిని.
 అల; అహం = నేను; తత్ర = అచ్చట; అరి అంత, నేను, అలంకయందుండు, నరి
 ష్టం = అరిష్టమను; పర్వతం = పర్వతము ష్ట పర్వతంబునెక్క, మిమ్ములంజూడఁ
 ను; ఆసాద్య = పొంది; యుష్మద్దశకన గోరి, మఱల, సమద్రంబు దాఁటితిని.
 కాంక్షయా = మీయొక్క చూచుట అని, తాత్పర్యము.
 యందుగోరికచేత; ప్రతిష్ఠవనం = మఱ

తతః పవనచంద్రాగ్రి సిద్ధగంధర్వసేవితమ్. ౧౬౪
 పంధాన మహ మాక్రమ్య భవతో దృష్టవా సిహ

టీక॥ తతః = అంత; అహం = నేను; చూచినాఁడను.
 పవనచంద్రాగ్రి-సిద్ధగంధర్వసేవితం = అట్లు, వాయువుచేతను జంద్రసూ
 వాయువుచేతను జంద్రునిచేతను సూర్యు ర్వులచేతను సిద్ధులచేతను గంధర్వులచే
 నిచేతను సిద్ధులచేతను గంధర్వులచేతను తను, సేవింపఁబడుచుండునట్టి నాకాశ
 సేవింపఁబడిన; పంధానం = మార్గము మార్గంబునవచ్చి, యిచ్చటనుండు, మి
 ను; ఆక్రమ్య = ఆక్రమించి; భవా = భవ్య మ్ములంజూచితిని.
 ట; భవతః = మిమ్ములను; దృష్టవా = అని, తాత్పర్యము.

రాఘవస్య ప్రభావేన భవతాం వైవ తేజసా. ౧౬౫

శ్రీమద్రామాయణము* సుందరకాండము. ౧౫౭

స ౫౮

సుగ్రీవస్యచ కార్యార్థం మయా సర్వ మనుష్ఠితమ్

టీక॥ రాఘవస్య=రామునియొక్క; ప్రభావేన=మాహాత్మ్యముచేతను; భవతాం=మీయొక్క; తేజస్వాచైవ=ప్రభావముచేతను, అనుగ్రహబలముచేతననుట; మయా=నాచేత; సుగ్రీవస్య=సుగ్రీవునియొక్క; కార్యార్థం=కార్యవస్తువునియొక్క; కార్యవస్తువులను, మీయనుగ్రహబలంబునను, నేను, సుగ్రీవునికార్యంబునంతయుఁజేసితిని. అని, తాత్పర్యము.	పు; సర్వంచ=అంతయు; అనుష్ఠితం=చేయఁబడినది.
---	---

ఏత త్వర్వం మయా తత్ర యథావ దుపపాదితమ్. ౧౬౬
అత్ర య స్మక్పతం శేషం తత్సర్వం క్రియతా మితి

టీక॥ మయా=నాచేత; తత్ర=అచ్చట; ఏతత్=ఇది; సర్వం=అంతయు; యథావత్=యథోచితముగా; ఉపపాదితం = చేయఁబడినది. అత్ర = దీనియందు; యత్=ఏది; సక్పతం=చేయఁబడలేదో; శేషం=మిగిలినదో; తత్=అది; సర్వం=అంతయు; క్రియతాం=చేయఁబడుఁగాక. ఇతి=అని; పార్థ	యే(అధ్యాపృతము)=కోరెదను. అచ్చట, ఈకార్యంబులనంతయునే ను, యథాయుక్తముగ నేచేసితిని; ఇంక నిష్పదేమి చేయవలసియున్నదో, దానినంతయుఁజేయవలయునని, కోరెదను. అని, హనుమంతుండు, వానరులకుంజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.
--	--

ఇత్యాశే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికాండే,

సుందరకాండే, అష్టపంచాశస్సర్గః.

ఇది, సప్తపాఠము.

ఇది, పరమార్థవంధ్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ

వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండాష్టపంచాశస్సర్గః టీక,

ముగిసినది.

అం

ఏ కో స వ ప్తి త మ స ర్గ పా రం భః.

ఏత దాఖ్యాయ తత్పర్యం హనుమా న్నామతాత్పర్యః
భూయః సముపచక్రామ వచనం వక్తు ముత్తరమ్. ౧

టిక||మారుతాత్పర్యః=వాయుదేవు

నికుమారుండగు; హనుమాన్=హను
మంతుండు; తత్=ఆ; ఏతత్=దీని; స
ర్వం=అంతయు; ఆఖ్యాయ= చెప్పి;
భూయః=మఱల; ఉత్తరం=ఆపైనఁజె
ప్పవలసిన; వచనం=మాటను; వక్తుం=
చెప్పటకు; సముపచక్రామ= ఆరంభిం

చెను.
వాయుదేవునికుమారుండగు హను
మంతుండు, తాను సీతంబాచినవృత్తాం
తమంతయుంజెప్పి, మఱల, నాపైమా
టను, జెప్పనారంభించెను.
అని, తాత్పర్యము.

సఫలో రాఘవోద్యోగ స్సుగ్రీవస్యచ సంభ్రమః

శీల మాసాద్య సీతాయా మమచ ప్రవణం మనః. ౨

టిక||సీతాయః = సీతాదేవియొ
క్క; శీలం=సద్వృత్తమును, పాతివ్ర
త్యముననుట; ఆసాద్య= పొంది; రాఘ
వోద్యోగః= రాముని ప్రయత్నమును;
సుగ్రీవస్య = సుగ్రీవునియొక్క; సం
భ్రమశ్చ = ఉత్సాహమును; సఫ
లః = సఫలముతోఁ గూడినది. మ

మ = నాయొక్క; మనశ్చ = మనసు
ను; ప్రవణం= తత్పరమయినది,
సీతా దేవిమహాపతివ్రత గానున్నది
గావున, రామునిప్రయత్నంబును సుగ్రీ
వుని యుత్సాహంబును ఫలంబులగును;
నామనసున, ఆసీతా దేవియందధికభ
క్తిహొందియున్నది. అని, తాత్పర్యము.

తపసా నిదకహే ల్లోకాన్ క్రుద్ధోవా నిదకహేదపి

సర్వధాతి ప్రవృద్ధోసా రావణో రాక్షసాధిపః. ౩

టీక॥ అసా = ఈ; రాక్షసాధిపతి =
రాక్షసులకుం బ్రధుండగు; రావణి =
రావణుడు; తపసా = తపసు చేత; లో
కా = లోకములను; నిదా = హేత్ =
దహించును. క్రుద్ధోవా = కోపంబునాం
దినవాడయినను; నిదా = హేత్ = ద
హించును. సర్వధా = అన్నివిధంబుల
ను; అతిప్రవృద్ధి = మిక్కిలియు వృద్ధి

బొందినాడు,
రాక్షసేశ్వరుండగు రావణుండుత
పసు చేసమ స్తలోకంబులందహింపగ
లడు; అతండుకోపంబునొందినచోస
మ స్తలోకంబులను దహింపగలండు ;
అన్నివిధంబులను, అతండు , మహాత
పస్వి. అని, తాత్పర్యము.

తస్య తాం స్పృశతో గాత్రం తపసా న వినాశితమ్

టీక॥ తాం = అసీతాదేవిని; స్పృశ
తః = తాంకుదున్న; తస్య = ఆ రావణు
నియొక్క; గాత్రం = దేహము; తప
సా = తపస్సు చేత ; నవినాశితం = నశిం
పఁజేయఁబడదయ్యె!

ఆ రావణుండు మహాపతివ్రతయగు
సీతాదేవిందాకినను , మహాతపస్వి
యగుటంజేసి; నాశంబు నొందకున్నా
డు. అని, తాత్పర్యము.

న త దగ్నిశిఖా కుర్యా త్సంస్పృష్టా పాణినాసతీ. ౪
జనకస్యాత్మజా కుర్యా ద్యతోధకలుషీకృతా

టీక॥ సతీ = పతివ్రతయగు; జనక
స్య = జనకమహారాజుయొక్క; ఆత్మ
జా = కొమారతెడయగు సీతాదేవి; సం
స్పృష్టా = తాంకలదినదై; క్రోధకలుషీ
కృతా = కోపముచేకలగఁజేయఁబడిన
దై; యత్ = చేసి; కుర్యాత్ = చేయునో; త
త్ = దానిని ; అగ్నిశిఖా = అగ్నిజ్వాల
ల; నకుర్యాత్ = చేయదు.

చో, నావిడకుపితయయి, దహించున
ట్లు, అగ్నిజ్వాలయుం గూడదహింపఁజా
లదు; అట్లు, తనభారత చేతనే రావణుం
డంపించవలయుననివీర పత్నిధమంబవ
లంబించి, రావణునిమీఁదఁగోపింపకుం
డుట చేతనే , రావణుండుజీవించియు
న్నాడుగాని; వేఱుగాదు.
అని, తాత్పర్యము.

పతివ్రతయగు సీతాదేవిదాకిన

౧౬౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౯

జాంబవత్ప్రముఖాన్ సర్వా ననుజ్ఞాప్య మహాహరీక. ౫
అస్మిన్నేవం గతే కార్యే భవతాంచ నివేదితే
న్యాయ్యం స్మసహ వైచేహ్య ద్రష్టుం తా పార్థివాత్మజౌ. ౬

<p>టీక॥ అస్మిన్-ఈ; కార్యే=పని; ఏవం=ఇట్లు; గతే=పొందఁబడఁగా; భవతాంచ=మీకును; నివేదితే= తెలుపఁబడఁగా; జాంబవత్ప్రముఖాన్=జాంబవతుండుమనున్న గాఁగల; మహాహరీక=గొప్పవాచరులను; అనుజ్ఞాప్య=అనుమతంపఁజేసి; వైచేహ్యసహ=సీతాచేవితోఁగూడ; తా=ఆ; పార్థివాత్మజౌ = గాదకొమరులగు రామలక్ష్మణులను; ద్రష్టుం=చూచుటకు; న్యాయ్యం=యుక్తముగదా!</p>	<p>ఇదివఱకుఁజేసినకార్యమును మీకుఁజెప్పి, జాంబవంశుండుమనున్నగుమిమ్ములనొప్పించి, మీతోఁగూడమఱలనెచ్చటికిఁబోయి, సీతాచేవిందీసికొని, యావిడతోఁగూడ, రాజపుత్రులగు రామలక్ష్మణులఁజూచుటయుక్తమని, నాయభిప్రాయము.</p>
---	---

అస, తాత్పర్యము.

అహమేకోపి పర్యాప్త స్స రాక్షసగణాం ఘోరీమ్
తాం లంకాం తరసా హంతుం రావణంచ మహాబలమ్. ౭

<p>టీక॥ అహం=నేను; ఏకోపి=ఒక్కఁడనైనను; సరాక్షసగణాం=రాక్షసలదును. మూహములతోఁగూడిన; లంకాం=లంకయును; ఘోరీం=పట్టణమును; మహాబలం=అధికమయినబలముగల; రావణంచ=రావణుని; తరసా=వేగముచే; హంతుం=చంపుటకు; పర్యాప్తం=చాదనై నను; సరాక్షసగణాం=రాక్షసలదును. మూహములతోఁగూడిన; లంకాం=లంకయును; ఘోరీం=పట్టణమును; మహాబలం=అధికమయినబలముగల; రావణంచ=రావణుని; తరసా=వేగముచే;</p>	<p>హంతుం=చంపుటకు; పర్యాప్తం=చాదనై నను, ఒక్కఁడనైనను, లంకయందలి రాక్షసులనందఱను మహాబలంబుగ గురావణుని, వేగంబునంజంపఁజాలుదును. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

కిం ఘన స్సహితో వీరై బలవద్భిః కృతాత్మభిః
కృతాస్త్రైః స్వవై శూరై భవద్భిః ర్విజయైషిభిః. ౮

టీక॥ వీరైఃపరాక్రమవంతులును; ము) = బాలుదునని; కింపునః (వక్త
బలవద్భిః = అధికమయినబలముగలవారలును; కృతాత్మభిః = చేయఁబడినబుద్ధి
గలవారలును; కృతాస్తైః = నేర్చికొనఁ
బడినయత్త్రంబులుగలవారలును; ప్లవ
గైః = వానరులును; శూరైః = యుద్ధము
నందుభయములేనివారలును ; విజయై
షిభిః = జయంబుగోరువారలునగుభ
వద్భిః = మీతోఁసహితః = కూడినవా
డనై ; పర్యాప్తభితి (అధ్యాపృత

వ్యం) = చేప్పఁబడవలయునా?
ఇంక, బరాక్రమవంతులును బల
వంతులునుబుద్ధిమంతులును నస్త్రంబు
లుదెలిసినవారలును శూరులునుజయం
బుగోరువారలునగు మీతోఁగూడియుం
డగా, నేనులంకలోని, రాక్షసులను రా
వణునిజంపఁగలనని, చెప్పనేల ?
అని, తాత్పర్యము.

అహంతు రావణం యుద్ధే ససైన్యం సపురస్సరమ్
సహపుత్రం వధిష్యామి సశూహదరయుతం యుధి. ౯

టీక॥ అహం = నేను; యుద్ధే = యుద్ధమునందు; ససైన్యం = ససైన్యంబులతోఁ
గూడినవాఁడును; సపురస్సరం = ముం
దునడచు వారితోఁ గూడినవాఁడును ;
సహపుత్రం = కొడుకులతోఁగూడినవాఁ
డును; సశూహదరయుతం = తోఁబుట్టు
వులతోఁగూడినవాఁడునగు; రావణం =

రావణుని; యుధి = యుద్ధమునందు; వ
ధిష్యామి = చంపెదను.
నేనొక్కండనె, రావణుని, నతని
సైన్యంబులను, అనుచరులను గొడుకుల
ను, దోఁబుట్టువులను, అందఱునుయుద్ధం
బునంజంపెదను.
అని, తాత్పర్యము.

బ్రాహ్మ మైంద్రీంచ రౌద్రంచ వాయవ్యం వారుణం తథా
యది శక్ర జితోస్త్రాణి దుర్నిరీత్యాణి సంయుగే. ౧౦
తాన్యహం విధమిష్యామి హనిష్యామిచ రాక్షసాన్

టీక॥ బ్రాహ్మం = బ్రహ్మస్త్రముని; రౌద్రంచ = రౌద్రాస్త్రంబుగాని;
గాని; ఐంద్రంచ = ఐంద్రాస్త్రంబుగా వాయవ్యం = వాయవాస్త్రముగాని;

గం. ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౯

<p>తథా = అట్లు; వారుణం = వారుణా ప్రముగాని; సంయుగే = యుద్ధమునం దు; దుర్మిత్తీ = చూడగూడనట్టి; శక్రజితః = ఇంద్రజిత్తుయొక్క; అస్త్రా ణి = అస్త్రములు; (ఆగచ్ఛంతి) యది = వచ్చునేని; తాని = వానిని; అహం = నే ను; విధవిష్యామి = కొట్టివేసెదను. రా త్నసాంశ్చ = రాక్షసులను; హనిష్యామి = చంపెదను.</p>	<p>ఇంద్రజిత్తుయొద్దంబున, చేతిచూడన లవిగానట్టి, బ్రహ్మప్రమునుగాని, యైం ద్రాస్త్రంబునుగాని రౌద్రాస్త్రంబును గాని, వాయువ్యాస్త్రంబునుగాని, వారు ణాస్త్రంబునుగాని, ప్రయోగించినను, నేనాయస్త్రంబులన్నింటినింగొట్టివేసి, రాక్షసులంజంపెదను. అని, తాత్పర్యము</p>
--	---

భవతా మభ్యనుజ్ఞాతో విక్రమో మే రుణద్రి తమ్. ౧౧

<p>టిక॥ భవతాం = మీయొక్క; అను జ్ఞాతే = అనుజ్ఞ వలన; మే = నాయొక్క; విక్రమః = పరాక్రమము; తం = ఆయిం ద్రజిత్తును; రుణద్రి = అడ్డగించుచున్నది.</p>	<p>మీరు, అనుజ్ఞ యొసంగినచో; పరా క్రమంబున, నాయంద్రజిత్తును గూడజ యింపఁగలను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

మయాతులా విసృష్టాహి శైల వృష్టి ర్నిరంతరా

దేవానపి రణే హన్యా త్తాం పునస్తా స్మిశాచరాత్. ౧౨

<p>టిక॥ రణే = యుద్ధంబునందు; మ యా = నాచేత; విసృష్టా = విడువఁబడి న; నిరంతరా = అవకాశములేని, దట్టమ యినయనుట; అతులా = సరిలేని; శైల వృష్టిః = పర్వతవర్షము; దేవానపి = దేవ తలనైనను; హన్యాత్ = చంపును. తాత్ = ఆ; నిశాచరాత్ = రాక్షసులను; హ న్యాదితి (అధ్యాహృతము) = చంపు</p>	<p>నని; కింపునఁ(వ క్తవ్యం) = చెప్పఁబడ వలయునాడేమి? యుద్ధంబున, నేను గురిపించునట్టి సాంద్రంబగు శైలవర్షముచే నమృతం బుద్రావియున్న దేవతలైనను బ్రా ణంబులువిడుతురు, ఇంకనీరాక్షసులుశ త్తురనిచెప్పనేలే? అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

సాగరో ప్యతియా ద్వేలాం మందరః ప్రచలేదపి
న జాంబవంతం సమరే కంపయే దరివాహినీ. ౧౩

టీక॥ సాగరోపి=సముద్రంబైనను; కదలింపజాలదు.
వేలాం=చెలియలికట్టను; అతియాత్ (అ ఒక వేళ సముద్రంబు చెలియలికట్టన
తీయాత్)=అతిక్రమించును; మందరో తిక్రమించినను, అతిక్రమించును; మంద
పి=మందరపర్వతంబైనను; ప్రచలేత్= రపర్వతంబైనను జలనంబునొందును ;
చలించును; జాంబవంతం= జాంబవం జాంబవంతుం డెంతమాత్రమును, శత్రు
తుని; అరివాహినీ=శత్రు సైన్యము; స సైన్యంబునకుంజెనకకడు.
మరే=యుద్ధమునందు; నకంపయేత్= అని, తాత్పర్యము.

సర్వరాక్షససంఘానాం రాక్షసా యేవ పూర్వకాః
అల మేకో వినాశాయ వీరో వాలిసుతః కపిః. ౧౪

టీక॥ సర్వరాక్షససంఘానాం=స లిసుతః=వాలిపుత్రుండునగు; కపిః=వా
మస్త రాక్షస సమూహములయొక్క నరుండయిన యంగదుండు ; ఏకః =
యు; పూర్వకాః= మొదటివారగు; రా ఒక్కండు; అలం=చాలును.
క్షసాః= రాక్షసులు; యే=ఎవ్వరో; తే రాక్షస సైన్యంబులనన్నింటిని, వా
సాం(అధ్యాహృతము) చ=వారలయొ రలలో ముఖ్యులగు వారలనందఱునుంజం
క్కయు; వినాశాయ= నాశముకొలుపుటకు, వీరుండగు వాలికు మారుండంగ
కు; వీరః=పరాక్రమవంతుండును; వా దుండొకండె, చాలును.

పనసప్యోరువేగేన నీలస్యచ మహాత్మనః
మందరోప్య వశీశ్యేత కింపున యుధి రాక్షసాః. ౧౫

టీక॥ పనసప్య = పనసునియొక్క రపర్వతంబుగూడ ; అవశీశ్యేత=పగు
యు; మహాత్మనః=మహాబలుండగు; నీల లును. యుధి=యుద్ధమునందు; రాక్ష
స్యచ=నీలునియొక్కయు; ఊరువేగేన= సాః=రాక్షసులు ; అవశీశ్యేరన్నితి(అ
తొడలవేగముచేత; మందరోపి=మంద ధ్యాహృతము)=నశింతురని ; కింపునః

(వక్తవ్యం) = చెప్పఁబడవలయునా?	శిండును; ఇంకనీ రాక్షసులు వధింపఁబడు
మహాబలశాలులగు పసనీలులయ్యా	దురని చెప్పనేల!
రువేగంబున, మందరపర్వతంబైననున	అని, తాత్పర్యము.

సదేవాసురయక్షేషు గంధర్వోరగపక్షిషు

మైందస్య ప్రతియోధారం శంసత ద్వివిదస్య వా. ౧౬

టీక॥ సదేవాసురయక్షేషు = దేవత	శంసత = చెప్పఁడు.
లతోను అసురులతోను యక్షులతోను	దేవతలయందుఁ గాని అసురుల
గూడిన; గంధర్వోరగపక్షిషు = గంధ	యందుఁగాని యక్షులయందుఁ గాని
ర్వులయందును సర్పములయందును బ	గంధర్వులయందుఁగాని సర్పములందు
క్షులయందును; మైందస్య = మైందున	గాని పక్షులయందుఁగాని, మైందద్వివి
కుఁగాని; ద్వివిదస్యవా = ద్వివిదునకుఁగా	దులతో సరిగాఁబోరువాఁ డెవ్వఁడు?
ని; ప్రతియోధారం = ప్రతిభటుని;	వచింపుఁడు. అని, తాత్పర్యము.

అశ్వపుత్రౌ మహాభాగా వేతౌ స్థవగసత్తమా

ఏతయోః ప్రతియోధారం నపశ్యామి రణాజిరే. ౧౭

టీక॥ ఏతౌ = ఈ; స్థవగసత్తమా =	చూడకున్నాను.
వానరశ్రేష్ఠులగు మైందద్వివిదులు; అశ్వ	వానరశ్రేష్ఠులగునీ మైందద్వివిదులు,
పుత్రౌ = అశ్వినీ దేవతలకొడుకులు. మ	అశ్వినీ దేవతలకుఁబుట్టినవారలు; మహా
హాభాగా = పూజ్యమయిన భాగ్యముగ	భాగులు; యుద్ధభూమియందు, వీరల
లవారలు. రణాజిరే = యుద్ధభూమి	తో సరిగాఁబోరువారలెవ్వరును లేరు.
యందు; ఏతయోః = వీరలకు; ప్రతియో	అని, తాత్పర్యము.
ధారం = ప్రతిభటుని; నపశ్యామి =	

ఏతామహా వరోత్సేకా త్వరమం దర్శ మాస్థితౌ

అమృతప్రాశినా వేతౌ సర్వవానరసత్తమా. ౧౮

శ్రీమద్రామాయణమునుండరకౌండము. ౧౧౬౫

స ౫౯

టీక॥ ఏతే = ఈ మైందద్వివిదులు; పి	స్తవానరులలోను శ్రేష్టులు.
తామహవరోత్సేకాత్ = బ్రహ్మదేవుని	ఈ మైందద్వివిదు లిద్దఱును, బ్రహ్మ
వరముయొక్క-యతిశయమువలన; పర	దేవునిదిరింబునాందియతి గర్వితులయి
మం = మిక్కిలియునధికమయిన; దర్పం =	యున్న హుడు; మఱియు, నన్ను తంబునం
గర్వమును; అస్థితే = పొందినవారలు. అ	గూడ భుజించియున్నవారు; వానిగుల
మృతప్రాశినా = అమృతంబుభుజించిన	యందఱిలోను శ్రేష్టులు.
వారలు. సర్వవానసత్రహా = సమ	అని, తాత్పర్యము.

అశ్వినో మాణనాథంహి సర్వలోకపితామహః

సర్వావధ్యత్వ మతుల మనయో దత్తవాక్ పురా. ౧౯

టీక॥ సర్వలోకపితామహః = బ్రహ్మ	నాడుగదా!
దేవుండు; పురా = మున్ను; అశ్వినో =	బ్రహ్మదేవుండు, మున్ను, ఈ మైంద
అశ్వినీ దేవతలయొక్క; మాననాథం =	ద్వివిదులతండులగునశ్వినీ దేవతలకునం
గౌరవించుటకొఱకు; అనయో = ఈ	తోపంబుగల్గుటకై, ఈ మైందద్వివిదుల
మైందద్వివిదులకు; అతులం = సరిలేని; స	కు, ఎవ్వరిచేతనైనంజంపుటకలవిగాకుం
ర్వావధ్యత్వం = అందఱిచేతనువధింపఁ	డునట్లు, వరంబొసంగెను,
గూడకుండుటను; దత్తవాక్ హి = ఇచ్చి	రు. అని, తాత్పర్యము.

వరోత్సేకేన మత్తైచ ప్రమథ్య మహతీం చమూమ్

సురాణా మమృతం వీరౌ పీతవంతౌ స్లవంగమా. ౨౦

టీక॥ వీరౌ = పరాక్రమవంతులగు;	దేవతలయొక్క; అమృతం = అమృత
స్లవంగమా = వానరులగు మైందద్వివి	మును; పీతవంతౌ = త్రాగినారు.
దులు; వరోత్సేకేన = వరాతిశయము	పరాక్రమవంతులగు నీ మైంద ద్వివి
చేత; మత్తైచ = గర్వించినవారలునై; మ	దులు, అట్లువరగర్వంబున, మదిం
హతీం = గొప్పదగు; చమూం = సైన్య	చి, యెదురులేక, గొప్ప సేనలంజించి
మును; ప్రమథ్యః = కొట్టి; సురాణాం =	చెండాడి, దేవతల యమృతంబులఁ

ద్రావిడారు. అని, తాత్పర్యము.

ఏతావేవ హి సంక్రుద్ధా సవాజిరథకుంజరామ్

లంకాం నాశయితుం శక్తౌ సర్వే తిష్ఠంతు వానరాః. ౨౧

టీక॥ ఏతావేవ = ఏరలుమాత్రమే; ను; తిష్ఠంతు = ఉండురుగాక.

సంక్రుద్ధా = కోపమునొందినవారలై; స వానరులనందఱునట్లుండనిము; ఈ
వాజిరథకుంజరాం = గుఱ్ఱములతోను ర మైందక్షివిదులిద్దఱు, కుపితులయి, రా
థములతోను ఏనుంగులతోనుంగూడిన; వణసైన్యంబులనన్నింటినిజంపి, లంకా
లంకాం = లంకను; నాశయితుం = నాశ పురినంతయునాశంబునొందింపజాలు
మునొందించుటకు; శక్తౌ = సమర్థులు. దురు. అని, తాత్పర్యము.
వానరాః = వానరులు; సర్వే = అందఱు

మయైవ నిహతా లంకా దగ్ధా భస్మీకృతా పునః

రాజమాగేషు సర్వత్ర నామ విశ్రావితం మయా. ౨౨

టీక॥ లంకా = లంకాపట్టణము; మ విశ్రావితం = వినిపింపఁబడినది.

యైవ = నాచేతనె; నిహతా = కొట్టఁబ నేనే, లంకా పట్టణంబంతయు ద
డినదై; దగ్ధా = దహింపఁబడినదై; హించి బూడిదగాఁజేసితిని; రాజమా
పునః = ఇంకను; భస్మీకృతా = బూడిద గఁంబులందంతటను, పేరు, అందఱికి
గాఁజేయఁబడినది. మయా = నాచేత; రా దెలియునట్లు, చాటించినాను.
జమాగేషు = రాజమాగఁంబులందు; అని, తాత్పర్యము.
సర్వత్ర = అంతయును; నామ = పేరు;

జయ త్యతిబలో రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలిః

రాజా జయతి సుగ్రీవో రాఘవేనా భిషావితః. ౨౩

అహం కోసలరాజస్య దాసః సవనసంధవః

హనుమా నితి సర్వత్ర నామ విశ్రావితం మయా. ౨౪

శ్రీమద్రామాయణము* సుందరకాండము.౧౬

స ౫౯

టిక॥ అతిబలః = అధికమయినబలముగల; రామః=రాముడు; జయతి=సర్వోత్కర్షముగనున్నాడు. మహాబలః=అధికమయినబలముగల ; లక్ష్మణశ్చ=లక్ష్మణుండును ; జయతి(అధ్యాహృతము)=సర్వోత్కర్షణంబుననున్నాడు. రాజా = వానరరాజుండును; రాఘవేణ=రామునిచేత ; అభిపాలితః = పాలింపఁ బడినవాఁడు నగు ; సుగ్రీవః=సుగ్రీవుఁడు; జయతి=సర్వోత్కర్షణంబుననున్నాడు. అహం=నేను ; కోసలరాజస్య= కోసలచేశపురాజయినరామునియొక్క; దాసః=దాసుండను. పవనసంభవః=వాయుదేవునివలనఁబుట్టినవాఁడను. హనుమాన్ = హనుమంతుండను పేరుగలవాఁడను. ఇతి=అని; స

ర్వత్ర=అంతటను; మయా= నాచేత; నామ=పేరు; విశ్రాంతి=వినిపింపఁబడినది.

మహాబలంధగు రామండు సర్వోత్కర్షణంబుననున్నాడు ; మహాబలంధగులక్ష్మణుండును సర్వోత్కర్షణంబుననున్నాడు ; వానరరాజుండును రామునిచేఁగాపాడఁబడుచున్న వాఁడునగు సుగ్రీవుండును, సర్వోత్కర్షణంబుననున్నాడు; నేనుగోసలచేశ రాజుంధగురామునకు దాసుండను; వాయుపుత్రుండను; హనుమంతుండను పేరుగలవాఁడను; అని, లంకయందంతటను పేరుఁజాటించితిని.

అని, తాత్పర్యము.

అశోకవనికామధ్యే రావణస్య దురాత్మనః

అథస్తాః శింశుపావృక్షే సార్ధ్య కరుణ మాస్థితా. ౧౫

రాక్షసీభిః పరివృతా శోకసంతాపకశితా

మేఘలేఖాపరివృతా చంద్రలేఖేవ నిష్ప్రభా. ౧౬

అచింతయంతీ వైదేహీ రావణం బలదపేతమ్

టిక॥ సార్ధ్య=పతివ్రతయగు; వైదేహీ=సీతాదేవి; దురాత్మనః=దుష్టుర్నిగల; రావణస్య=రావణునియొక్క ; అశోకవనికామధ్యే=అశోకవనంబునదు

మను; శింశుపావృక్షే= శింశుపావృక్షమునందు; అథస్తాః=క్రిందను; రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత; పరివృతా=చుట్టఁబడినదై; శోకసంతాపక

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౯

ర్పితా = దుఃఖము చేతనుసంతాపముచే
తనుగృహింపఁజేయఁబడినదై ; మేఘలే
ఖాపరివృతా = మేఘపక్షి-చేఁ గప్పఁ
బడిన ; నిష్ప్రభా = కాంతిలేని ; చంద్ర
లేఖవ (స్థితా) = చంద్రలేఖవలెనున్న
దై ; బలదర్పితం = బలముచే గర్వించిన ;
రావణం = రావణుని ; అచింతయంతీ =
తలంపనిదై ; కరుణం = దుఃఖముగల్గిన
ట్లు ; ఆస్థితా = ఉన్నది.
పతివ్రతయగు సీతాదేవి, దురాత్ముం

డగురావణుని యశోకవనంబున , శిం
శుపావృక్షంబుక్రింద, రాక్షసస్త్రీల న
డుమ, దుఃఖసంతాపంబులం బొకుట
చుఁ, గృహించి, మేఘావృతంబగుచంద్ర
ఖవలెఁగాఁజేసినయై , బలగర్వితం
డగు రావణునిమనసునైనందలంపక,
రామునే ధ్యానింపుచునుండుటం జూ
డఁగా, మిక్కిలియు దుఃఖము గలుగు
చున్నది. అని, తాత్పర్యము.

పతివ్రతాచ సుశోణీ అవష్టభాచ జానకీ. ౨౭

అనురక్తాహీ వైదేహీ రామం సర్వాత్మనా శుభా

అనన్యచిత్తా రామేచ పౌలోమీవ పురందరే. ౨౮

టిక|| పతివ్రతాచ = పతివ్రతయు ;
సుశోణీచ = సుందరములగుపిఱుఁదు
లుగలదియునగు ; జానకీ = సీతాదేవి ;
అవష్టభా = నిరోధింపఁబడియున్నది.
శుభా = మంగళకరియుగు ; వైదేహీ =
సీతాదేవి ; సర్వాత్మనా = సమస్తమయి
నమనసుచేతను ; రామం = రామునిగూ
ర్చి ; అనురక్తాహీ = అనురాగముగలది
గదా. పురందరే = ఇంద్రునందు ; పౌ
లోమీవ = శచీదేవతలె ; రామే =
రామునందు ; అనన్యచిత్తాచ = ఇ
తరులయందుమనసులేనిదియు ; భవతి
(అధ్యాహృతము) = అగుచున్నది.

పతివ్రతయు సుందరములగు పిఱుఁ
దులుగలదియునగు సీతాదేవి, రావణు
నిచే నెంతనిర్బంధింపఁబడినను, మనసునం
తయునేకరీతిగా రామునందెచేర్చియత
నియందె యను రాగము గల్గియున్న
ది ; మతియునహుఘం డెంతనిర్బంధిం
చినను, శచీదేవి , యతనిపైమనసునుం
చనట్లు, రావణుండెంత నిర్బంధించిన
మును, సీతాదేవి, యతనిపై నెంతమాత్ర
మనసునుంచక, యితరంబువిడిచి, మ
నంబున, రామునే ధ్యానింపుచున్నది.
అని, తాత్పర్యము.

తచేకవాసస్సంవీతా రజోద్వస్తా తథైవచ

శోకసంతాపదీనాంగీ సీతా భర్తృహితే రతా. ౨౯

టీక॥ సీతా=సీతాదేవి ; తచేకవా
సస్సంవీతా= ఆయొక్కవస్త్రముచేత
వేచుట్టబడినదై ; రజోద్వస్తా = పరా
గముచేద్వంసమునొందినదై ; తథైవ
చ=అట్లే ; శోకసంతాపదీనాంగీ=దుః
ఖముచేతను సంతాపముచేతను దైన్య
మునొందిన యవయవములుగలదై ; భ
ర్తృహితే= పెనిమిటిమేలునందు ; ర

తా=ఆసక్తురాలై ; అస్త్రీ(అధ్యాత్మ
తము)=ఉన్నది.
సీతాదేవి, యొక్కవస్త్రమునె వి
డువకగట్టుకొని , దేహమంతయుదు
మ్మునిండఁ, బరమదుఃఖతయయి, భ
ర్తృహితంబుఁగోరుచున్నది.
అని, తాత్పర్యము.

సా మయా రాక్షసీమధ్యే తజ్జ్యమానా మహు మ్మాహః

రాక్షసీభి విరూపాభి దృష్టాహి ప్రమదావనే ౩౦

ఏకవేణీధరా దీనా భర్తృచింతాపరాయణా

అధశ్శయ్యావివణాఁగీ పద్మినీవ హిమాగమే. ౩౧

రావణా ద్వినివృత్తార్థా మతకవ్యకృతశ్చయ

టీక॥ మయా = నాచేత ; ప్రమదా
వనే=అశోకవనమునందు ; రాక్షసీః
ధ్యే=రాక్షసస్త్రీలనడుమను ; విరూ
పాభిః = వికృతాకారులుగు ; రాక్షసీ
భిః=రాక్షసస్త్రీలచేత ; మహుమ్మా
హః=మాటిమాటికిఁతజ్జ్యమానా=
బెడరింపఁబడుచున్నదియు ; ఏకవేణీధ
రా = ఒక్కపైజడనుధరించినదియు ;
దీనా=దైన్యమునొందినదియు ; భర్తృ

చింతాపరాయణా=పెనిమిటియొక్క
చింతించుటయె ముఖ్య గతిగాఁ గలది
యు ; అధశ్శయ్యావివణాఁగీ= నేల
యందుఁబరుండుటచేఁడెల్లఁబాటిన దే
హముగలదియు ; హిమాగమే = హే
మంతర్దుప్తయొక్కవచ్చుటయందు ; ప
ద్మినీవ(స్థితా)= కమలనమూహమువ
లెనున్నదియు ; రావణాత్ = రావణు
నియొద్దనుండి, వినివృత్తార్థా=మఱి

అంబం ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౫౯

నచి త్రవృత్తిగలదియు ; మతావ్యక్త
తనిశ్చయః= చావవలెననిచేయఁబడిన
నిశ్చయముగలదియునగు ; సా=అసీ
తాదేవి; దృష్టాహి = చూడఁబడినది
గదా!

నేను, సీతాదేవి, రావణునియశోక
వనంబున, రాక్షసశ్రీలనడుమవికృతా
కారలగు రాక్షసశ్రీలచే బెదిరింపబడు
చు, నొక్కటేజడ గాఁగట్టినదల వెల్లడు

కలతో, దైన్యంబునొంది , మనంబునఁ
బెనిమిటయగు రామునేధ్యానిండుచు,
నేలంబరుండుటచేఁదెల్లఁబాటినదేహం
బుగల్గి, హేమంతఋతువునందలిపద్మిని
వలెఁగాఁతహీనయ్యు, రావణునియం
దుమనంబు సేర్పక , మరణంబునొందని
శ్చయించియుండునప్పుడు , చూచితిని
గదా. అని, తాత్పర్యము.

కథంచి న్న్యగ శాబాక్షీ విశ్వాస ముపపాదితా. ౩౨

టీక॥ న్యగ శాబాక్షీ = జింకపిల్ల
యొక్కకండ్లవంటికండ్లుగలసీతాదేవి;
కథంచితో=అతిప్రయాసమున; విశ్వా
సం= నమ్మకమును; ఉపపాదితా =
పొందింపఁబడినది.

జింకపిల్లకుంబోలె నేత్రంబులుగల
యాసీతాదేవికి, అతిప్రయాసమున“నే
నురాముండుపంపఁగావచ్చినమాత”న
ని, చెప్పి, నమ్మకంబుగలిగించినాను.
అని, తాత్పర్యము.

తత స్సంభాషితా చైవ సర్వ మథంచ దశికాతా

రామసుగ్రీవసఖ్యంచ శ్రుత్వా ప్రీతి ముపాగతా. ౩౩

టీక॥ తతో=అటుపిమ్మట; సీతా(అ
ధ్యాపూతము)=సీతాదేవి ; సంభాషి
తాచైవ= మాటలాడఁబడినదియు. స
ర్వం=సమస్తమయిన ; అథంచ=స
మాచారమును; దర్శితా=తెలుపఁబడిన
ది. రామసుగ్రీవసఖ్యంచ= రామసుగ్రీ
వుల స్నేహమును ; శ్రుత్వా=విని; ప్రీ

తిం=సంతోషమును; ఉపాగతా=పొం
దినది.
అంత, నేనాబిడతోమాటలాడి, స
మాచారంబంతయుఁ జెప్పితిని; అబిడ,
రామునకునుసుగ్రీవునకును స్నేహంబు
గలుగుటనువిని, సంతోషంబునొందినది.
అని, తాత్పర్యము.

నియత స్వముదాచారౌ భక్తిగృతేరి చోద్రమా

టీక॥ సీతాయాః(అధ్యాహృతము)= మా=మిక్కిలియునధికము.
సీతకు; సముదాచారః=సదాచారము; సీతయందు, సదాచారమునిత్యము
నియతః=నిత్యము; భతేరి=పెనిమిటి గానున్నది; భతేయందు త్తమమయిన
యందు; భక్తిశ్చ = భక్తియును; ఉత్త భక్తిగలదు. అని, తాత్పర్యము.

య న్నహంతి దశగ్రీవం స మహాత్మా కృతాగసమ్. ౩౪

టీక॥ సా(అధ్యాహృతము)=అసీతా మహానుభావుడు.
దేవి; యతే=ఏకారణమువలన; కృతాగ రావణుండు మహాపరాధము గా
సం=దేయబడినయథరాధముగల; దశ వించినను, సీతాదేవియతనింజంపివేయ
గ్రీవం=రావణుని; సహంతి=చంపకు మన్నదిగావున, నారావణుండు, మహా
న్నదో; తతే(అధ్యాహృతము)=అందు నుభావుఁడ.
వలన; సః=ఆరావణుండు; మహాత్మా= అని, తాత్పర్యము.

నిమిత్తమాత్రం రామస్తు వధే తస్య భవిష్యతి

టీక॥ రామస్తు=రాముండుమాత్ర దేవినిబంధించుటచేతనే నశించియు
ము; తస్య=ఆరావణియొక్క; వధే= న్నది; ఇంక, నతనింజంప, రాముండు ని
చంపుటయందు; నిమిత్తమాత్రం=నిమి మిత్తమాత్రముగానుండవలసినదేకాని
త్తమాత్రము; భవిష్యతి=కాఁగలదు. యెంతమాత్రముకష్టములేదు-
ఆరావణునితపస్సంతయు, సీతా అని, తాత్పర్యము.

సా ప్రకృత్యైవ తస్యంగీ తద్వియోగాచ్చ కశితా. ౩౫

ప్రతిపత్తాతశీలస్య విద్యేవ తనుతాం గతా

టీక॥ ప్రకృత్యైవ=స్వభావముచే దగు; సా=అసీతాదేవి; తద్వియోగా
తనే; తస్యంగీ=కృశించినదేహముగల చ్చ=ఆరామవియోగంబువలనను; క

శీతా=కృశించి పడచేయబడినదై; ప్రతి
పత్వాతశీలస్య=పాద్యమియందుంజదు
శ్రుస్వభావము గలవానియొక్క; విద్యే
వ=విద్యవలె; తమతాం=కృతత్వమును;
గతా=పొందినది.

స్వభావంబుననేకృశించియును నా
సీతాదేవి, యా గామవియోగంబున, మ
తీయుంగృశయి, పాద్యమినాండుచ
దువువాని విద్యక్షీణించినట్లు, కృశించి
యున్నది. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ మాస్తే మహాభాగా సీతా శోకపరాయణా. ౩౬

టీక॥ మహాభాగా= పూజ్యమయి
నభాగ్యముగల; సీతా=సీతాదేవి; ఏ
వం=ఇట్లు; శోకపరాయణా=దుఃఖి
ముఖ్యమయినగతిగాఁగలదై; ఆస్తే=ఉ

న్నది.
మహాభాగురాలగు సీతాదేవి,
యాప్రకారము, పరదుఃఖితయి
యున్నది. అని, తాత్పర్యము.

యదత్ర ప్రతికతవ్యం తత్సర్వ ముపపద్యతామ్

టీక॥ అత్ర=ఈవిషయమందు; య
త్=ఏది; ప్రతికతవ్యం = బదులుచే
యఁబడవలసినదో; తత్=అది; సర్వం=
అంతయు; ఉపపద్యతాం=చేయబడు
గాక.

ఇంకదీనిపై, ఏమి ప్రతికారంబుసేయ
వలయునో, దానంతయుఁజేయుదు.
అని, హాసమంతండు, వానరులకుం జె
ప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, అధికార్యే,

సుందరకాండే, ఏకోనపక్షి నెవ్వని.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండైకోనపక్షితమనగాఁటిక,

ముగిసినది.

(౫౬)

షష్ఠితమసర్గప్రారంభః.

తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా వాలిసూను రభాషత

టీక తస్య=ఆహనుమంతునియొక్క	పైను.
కరః;తత్=అ;వచనం=మాటను; శ్రు	ఆహనుమంతునిమాటనువిని, వాలి
త్వా=విని;వాలిసూనుః = వాలికుమారుండగునంగదుండు, ఇట్లుని, చె	
రుండగునంగదుండు;అభాషత = చెప్పెను.అని, తాత్పర్యము.	

అయ్య క్షుణ్ణు వినాదేవీం దృష్టవద్భిశ్చ వాసరాః. ౧
సమీపం గంతు మస్తాభి రాఘవస్య వహస్త్వచః

టీక వాసరాః=వాసరులారా! దృ	అయ్య క్షం=య్య క్షముకాదు.
ష్టవద్భిశ్చ= (సీతను)జూచినవారలమ	వాసరులారా! మనముసీతాదేవిం
గు;అస్తాభిః=మనచేతి; దేవీంవినా=సీ	తాచియు,నాచిడనునీకొనక, మహా
తనువిడిచి;మహస్త్వచః=అధికమయినప	త్వండుగు రామునొద్దకుఁబోవుటమా
రాక్రమముగల;రాఘవస్య= రాముని	త్రము,య్య క్షముకాదు.
యొక్కర;సమీపం = సమీపమును;గం	అని, తాత్పర్యము.
తుంతు = పొందుటకు మాత్రము ;	

దృష్టా దేవీ సచాసీతా భిః తత్ర నివేదనమ్. ౨
అయ్య క్షమివ పశ్యామి భవద్భిః ఖ్యాతవిక్రమైః

టీక ఖ్యాతవిక్రమైః= ప్రసిద్ధమగు	స్వతును;అయ్య క్షం = య్య క్షముకాని
పరాక్రమముగల; భవద్భిః= మీచేత;	దానిఁగా; ("ఇవ"అనునదిపాత్యాలం
"దేవీంసీతాదేవి; దృష్టా=చూడఁబడి	కారాథము) పశ్యామి= చూచుచు
నది.సచాసీతా=తీసికొనిరాబడలేదు"	న్నాను.
ఇతి=అని;తత్ర=అచ్చట; నివేదనం=చె	మీరలు, మహాపరాక్రమశాలులని

వినుతికేక్కి , యిప్పుడు, “సీతాదేవిం పుట్ట, యుక్తముకాదని, నాకుండోడు బాచితిమిగాని, యిచ్చటికిఁదీసికొనిరా చున్నది. అని, తాత్పర్యము. లేదు” అని, రామసన్నిధానంబునం జె

న హీ నః ప్లవనే కశ్చి న్నాపి కశ్చి త్వరాక్రమే. ౩

తుల్య స్సామరదైత్యేషు లోకేషు హరిసత్తమాః

టీక॥ హరిసత్తమాః=వానరశ్రేష్ఠులును; కశ్చిత్=ఒక్కొండును; న=లేడు. లారా! సామరదైత్యేషు=దేవతలతోను వానరశ్రేష్ఠులారా! దేవతలయందుఁ గాని దైత్యులయందుఁ గాని, యిట్లు సమస్తలోకంబులందును, ఆకాశగమనంబు నందుఁ గాని పరాక్రమంబునం గాని, మనకు సమానుండెవ్వండును లేడు. న=మనకు; తుల్యః=సమానుఁడు; ప్లవనే=ఎగురుటయందు; కశ్చిత్=ఒకానొక్కఁడును; నహీ=లేదుగాదా! పరాక్రమేషి=పరాక్రమమం అని, తాత్పర్యము.

తేష్వేవం హతవిరేషు రాక్షసేషు హనూమతా. ౪

కిమన్య దత్ర కతవ్యం గృహీత్వా యామ జానకిమ్

టీక॥ తేషు=ఆ; రాక్షసేషు=రాక్షసులు; హనూమతా=హనుమంతులు; హతవిరేషు=హనుమంతులచేత; హతవిరేషు=వంపఁబడినవీరులుగలవారలగుచుండఁగా; అత్ర=ఇందు; అన్యత్=ఇతరమయినది; కిం=ఏమి; కతవ్యం=చేయఁబడవలసినది? జానకిం=సీతను; గృహీత్వా=తీసికొని; యామ=పోవుదము. అని, తాత్పర్యము.

తమేవం కృతసంకల్పం జాంబవాన్ హరిసత్తమః. ౫

ఉవాచ పరమప్రీతో వాక్య మథావ దథావతి

శ్రీమద్రామాయణము* సుందరకాండము. ౧౦౭౫

స ౬౦

టిక॥ అథావిత్ = కార్యముల నెఱింగినవాఁడును; హరిసత్తమః = వానరశ్రేష్ఠుండునగు; జాంబవాత్ = జాంబవంతుండు; పరవశ్రీతః = మిక్కిలియుసంతోషమునొందినవాఁడై; అథావత్ = అధికమయినయథాముఖల; వాక్యం = మాటను; ఉవాచ = చెప్పెను.

కార్యోపాయంబుల నెఱింగినవాఁడును, వానరశ్రేష్ఠుండునగు జాంబవంతుండు, అంగదునిమాటనువిని, పరమసంతుష్టుడై, యధికాథకంబగునీ మాటంజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

సతావ శేషా మతి రతమా నో
యథా భవాత్ పశ్యతి రాజపుత్రః. ౬
యథాతు రామస్య మతినిఁవిష్టా
తథా భవా స్పశ్యతు కార్యసిద్ధిమ్

టిక॥ రాజపుత్ర = రాచకొమరుండవగునంగదుఁడా! భవాత్ = నీవు; యథా = ఎట్లు; పశ్యతి = చూచుచున్నావో; ఏషా = ఈ; మతిః = ఆలోచనము; నః = మాకు; అతమా = అయ్యుక్తమయినది. సతావత్ = కానేకాదు. యథా = ఎట్లు; రామస్య = రామునియొక్క; మతిః = ఆలోచనము; నివిష్టా = ఉన్నదో; తథాతు = అట్లే; భవాత్ = నీవు; కార్యసిద్ధిం = కార్యముయొక్క సేవేటుటను; పశ్యతు = చూడుము.

రాజపుత్రుండవగు నంగదుఁడా! నీవాలోచించినది, మాకును, యుక్తముగానేదోచుచున్నది; అయినను, మనముసమర్థులమయినను, రామాజ్ఞానసుసరించియెకదా వ్రవతింప వలయును; కావున, నతండు, ఎట్లు, అట్లా పించెనో, ఆప్రకారము, కార్యసిద్ధియగునట్లు, సేయుము. అని, జాంబవంతుండు, అంగదునకుంజెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
సుందరకాండే, షష్టితమస్సర్గః.

౧౧౭౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తత్పర్యసహితము.

స ౬౧

ఇది స్వప్నార్థము.

ఇది, పరిమార్థ చంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రా
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరికాండపస్తతమనగఁగఁటిక,
ముగిసినది.

—o—o—o—

(౧౨)

ఏ క వ స్తి శ మ న గ ఁ ప్తా రం ఘః.

తతో జాంబవతో వాక్య మగ్రస్థాంత వనోకసః
అంగదప్రసాదా నిరా హనుమాంశ్చ మహాకపిః. ౧

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; అంగద	సూరిను; అగ్రస్థాంత=గ్రహించిరి.
ప్రముఖాః=అంగదుఁడు మున్నగాఁగ	అంత, సంగదుండు మున్నగువీరవాన
ల; వీరాః= శరాస్రిని వంతులగువాన	రులును, హనుమంతుండును, ఇతరవా
రులును; మహాకపిః=పెద్దకోతియగు;	నరులును, జాంబవంతుండు చెప్పిన
హనుమాంశ్చ=హనుమంతుండును; వ	మాటకనమ్మితిలచిరి.
నోకసః=ఇతరవానరులును; జాంబవ	లఁ, తానిర్వీర్యము.
తః=జాంబవంతునియొక్క; వాక్యం-	

ప్రతిమంత స్తత స్సర్వే వాయువుత్రపురస్సరాః

మహేంద్రాద్రిం పరిశృజ్య వ్రుణునః స్లవగవఁభాః. ౨

మేరుమందరసంకాశా మత్రాశ్చ మహాగజాః

ఛాదయంత ఇవాకాశం మహాకాయా మహాబలాః. ౩

సభాజ్యమానం భూతై స్త మాత్మవంతం మహాబలమ్

హనుమంతం మహావేగం వహంతశ్చ దృష్టిభిః. ౪

రాఘవే చార్థ నివృత్తిం కతుం చ పరమం యశః

సమాధాయ సమృద్ధాధాః కమఁసిద్ధి భి రున్నతాః. ౫

ప్రియాభ్యానో స్తుభాస్సర్వే సర్వేయద్ధాభి నందినః
సర్వే రామ ప్రతికారే నిశ్చితార్థా మనస్సీవనః. ౬

టికః||తతః=అటుపిమ్మట; ప్రితిమం
తః=అధికమయిన సంతోషము గలవా
రలును; మేరుమందరసంకాశాః = మే
రుపర్వతముతోను మందరపర్వతముతో
ను సమానులును; మత్తాః=మదించిన;
మహాగజాదన (స్థితాః)=పెద్దయేనుం
గులువలెనున్నవారలును; ఆకాశం =
ఆకాశమును ; ఛాదయంతదన (స్థితాః)=కప్పచున్నట్లున్నవారలును; మ
హాకాయాః= పెద్దశరీరముగలవారలు
ను; మహాబలాః= అధికమయినబలము
గలవారలును; భూవైః=భూతంబుల
చేత; సభాజ్యమానం=పూజింపఁబడు
చున్నవాఁడును; ఆత్మవంతం=అధికమ
యినదైర్వ్యముగలవాఁడును ; మహాబ
లం=అధికమయినబలముగలవాఁడును;
మహావేగం=అధికమయిన వేగముగల
వాఁడునగు; తం=ఆ; హనుమంతం =
హనుమంతుని; దృష్టిభిః=చూపులచేత;
వహంతదన (స్థితాః)= మోయుచు
న్నట్లున్నవారలును; రాఘవే= రాము
నందు; అథనిర్వృత్తిం = కార్యనిర్ధి
ని; పరమం=మిక్కిలియినధికమయిన ;
యశశ్చ=కీర్తిని; కతుం= చేయుట

కు;సమాధాయ=నిశ్చయించి; స్థితాః
(అధ్యాహృతము)=ఉన్నవారలును; స
మృద్ధాధాః= సిద్ధమగుకార్యముగల
వారలును; కమఃసిద్ధిభిః= కార్యసిద్ధుల
చేత ; ఉన్నతాః=అధికులును;సర్వే=
అందఱు ; ప్రియాభ్యానోస్తుభాః =
సంతోషవాతఃయొక్కచెప్పట కభిము
ఖులును; సర్వే=అందఱు ; యద్ధాభి
నందినః=యుద్ధమును గొనియాడువార
లును; సర్వే=అందఱు ; రామప్రతికా
రే= రామునకుఁ బ్రత్యుపకారముసే
యుటయందు; నిశ్చితార్థాః = నిశ్చ
యమునొందిన మనోవృత్తిగల వారలు
ను; మనస్సీవనః=మంచిమనస్సుగలవా
రలును; వాయుపుత్రపురస్సరాః= వా
యుదేవుని కుమారుండగు హనుమం
తుండైముందునడచువాఁడగు గలవా
రలునగు; స్లవకవభాః = వానర
శ్రేష్ఠులు; సర్వే=అందఱును; మహేం
ద్రాద్రిం=మహేంద్రపర్వతమును; ప
రిత్యజ్య=విడిచి; పుష్కళుః=ఎగిరిరి.
అంతఃబరమసంతుష్టులునుమేరుమంద
రాకారులును మత్తంబులగుమహాగజం
బులుంబోలెనున్నవారలును, మహాకా

౧౦౭౮ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౧

యులునుమహాబలశాలులును, ఆకాశం
బునాచ్ఛాదించుపగిదింజూపట్టుచు, సర్వ
భూతనమస్కృతుండు, మహాధైర్యశా
లియునుమహాబలశాలియు మహావేగుం
డగుహనుమంతు ననిమేష దృష్టులంజూ
చుచు, రామకార్యంబుసాధించిపరమం
బగు యశస్సును సంపాదించు దలంపు
గొనియున్నవారలును, గృతాఘ్నలును
కార్యసిద్ధి గలిగియుండుటంజేసియితర
వానరులకన్న నధికులును, అందఱురా

మునకుసీతాదశేకన ప్రియవార్తంజెప్ప
సహమహామిక చేనభిముఖులై, అందఱు
సుయద్ధకాంక్షులై, అందఱు రామున
కుబ్రీత్యుపకారంబు సేయ నిశ్చయించి
యున్నవారలును, మంచి మనస్సుగల
వారలునగు, హనుమంతుండు మొదలగు
నావానరశ్రేష్ఠులందఱు, 'మహేంద్రప
ర్వతమువిడిచి, శ్రీరామ సుగ్రీవ సన్ని
ధికింబోవ సమకట్టి, యాకాశంబునకుగ్గ
మించిరి. అని, తాత్పర్యము-

ప్లవమానాః ఖ మాఘ్లత్య తతస్తే కాననౌకసః
నందనోపమ మాసేదుర్వనం దుగ్ధమలతాయుతమ్. 2

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; తే=ఆ;
కాననౌకసః=వానరులు; ఖ=ఆకాశ
మును; ఆఘ్లత్య=పొంది; ప్లవమానాః=
పోవుచు; నందనోపమం = నందన
వనముతోఁబోలి- గలదియును; దుగ్ధ
మలతాయుతం=వృక్షములతోను తీగె
లతోనుంగూడినదియునగు; వనం= మ

ధువనమును; ఆసేదుః= పొందిరి.
అంత, నావానరులు, అట్లు, ఆకా
శమాగ్గంబునంబోవుచు, నానావృక్షం
బులతోను లతలతోనుంగూడిచేవలొకం
బునందలి నందనవనంబుతోసాటిసేయం
దగి యొప్పుచున్న మధువనంబుఁజేరిరి.
అని, తాత్పర్యము.

య త్త న్నధువనం నామ సుగ్రీవస్యా భరతీతమ
అధ్యవ్యం సర్వభూతానాం సర్వభూతమనోహరమ్. ౮
యద్రతుతి మహావీర్య స్సచా దధిముఖః కపిః
మాతులః కపిముఖ్యస్య సుగ్రీవస్య మహాత్మనః. ౯
తే తద్వన ముపాగమ్య బహువుః పరమోత్కృటాః
వానరా వానరేంద్రస్య మనఃకాంతతమం మహత్. ౧౦

టిక॥ యత్=ఏది; సుగ్రీవస్య (సుగ్రీవేణ)=సుగ్రీవునిచేత; అభిరక్షితం=కాపాడబడినదియు; సర్వభూతానాం=సమస్తప్రభూతంబులకును; అధ్యష్టం=ధర్మింపఁగూడనదియు; సర్వభూతమనోహరం=సమస్తప్రభూతములమనంబులనుహరించునదియు; తత్=అట్టి; మధువనంనామ=మధువనంబనుపేరుగలదో; యత్=దేని; మహాత్మనః=అధికమయినపరాక్రమముగల; కపిముఖ్యస్య=వానరశ్రేష్ఠుండగు; సుగ్రీవస్య=సుగ్రీవునియొక్క; మాతృలః=మేనమామయును; మహావీర్యః=అధికమయినపరాక్రమముగలవాఁడునగు; దధిముఖః=దధిముఖుండను; కపిః=వానరుఁడు; సదా=ఎల్లప్పుడును; రక్షతి=రక్షించుచున్నాఁడో; తత్=అట్టి; వానరేంద్రస్య=వానరేశ్వరుండగుసుగ్రీవునియొ

క్క; మనఃకాంతతమం=మనసునకుఁబ్రయితమంబును; మహత్=గొప్పదియునగు; వనం=మధువనమును; తే=ఆ; వానరాః=వానరులు; ఉపాగమ్య=బొంది; పరమోత్కటాః=మిక్కిలియునుత్సుకులు; బహువుః=అయిరి. ఏది, సుగ్రీవునియొక్కచేసమస్తప్రభూతంబులకునుదేజిమాడనలవిగాక, యతిమనోహరంబైయుండునో, ఏదిమహాపరాక్రమశాలియు వానరశ్రేష్ఠుండునగుసుగ్రీవునిపనువున, నతనిమేనమామమహాపరాక్రమశాలిదధిముఖుండనువానరునిచేనెల్లప్పుడునేమఱక రక్షింపఁబడుచుండునో, అట్టి, వానరాధీశ్వరుండగుసుగ్రీవునకుఁ బ్రయితమంబగుమధువనమునుబొంది, ఆయంగదాదివానరులు, మధువుఁద్రావం, బరమోత్సుకులయిరి. అని, తాత్పర్యము.

తతస్తే వానరా హృష్టా దృష్ట్వా మధువనం మహత్
కుమార మభ్యయాచంత మధూని మధుపింగళాః. ౧౧

టిక॥ తతః=అటుపిమ్మట; మధుపింగళాః=తేనెవలె గోరోచనపువన్నెగల; తే=ఆ; వానరాః=వానరులు; మహత్=గొప్పదగు; మధువనం=మధువనమును; దృష్ట్వా=చూచి; హృష్టాః=

సంతోషమునొందినవారలై; కుమారం=యౌవరాజుండగునంగదుని; మధూని=తేనెలను; అభ్యయాచంత=అడిగిరి. అంతఁ, దేనియకుంబోలెఁ బింగళవణకాంబుగల యావానరులు; మధువ

౧౧౮౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౧

నంబునుజూచి సంతుష్టులై యువ రాజుం | కుఁడేనియలిప్పించవలయును” అనిప్రా
డగు నంగదనియొద్దకుంబోయి “ మా | ధింఁచిరి. అని, తాత్పర్యము

తతః కుమారస్తాక్ వృధాఁ జాంబవత్ప్రముఖాఁ కపీఁ
అనుమాన్య దదౌ తేషాం నిసగ్గం మధుభక్షణే. ౧౨

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; కుమా | తేనెయొక్క భక్షించుటయందు; నిస
రః=అంగదుండు; వృధాఁ = ముసలి గ్గం=అనుజ్ఞను; దదౌ=ఇచ్చెను.
వారలగు; తాఁ = ఆ; జాంబవత్ప్ర | అంత, నంగదుండు, అందు, వృద్ధుల
ముఖాఁ = జాంబవంతుండు మొద | గుజాంబవంతుండు మొదలగువారలతోఁ
లుగాఁగల; కపీఁ = వానరులను; జెప్పివారలయనుమతిందీసికొని, యావా
అనుమాన్య = సమ్మతింపఁజేసి; త | వరులకు మధువుఁ ద్రావ ననుజ్ఞనా
షాం = ఆవానరులకు; మధుభక్షణే= | సంఘెను. అని, తాత్పర్యము.

తతశ్చ నుమతా స్సర్వే సంప్రహృష్టా వనౌకసః
ముదితాః ప్రేరితాశ్చాపి పృన్వత్యంతో భవం స్తతః, ౧౩

టీక॥ తతశ్చ= అసీతాదశశనంబు | సీతాదశశనంబుననె పరమసంతు
వలననె; సంప్రహృష్టాః=మిక్కిలియు | ఘటించునన్నయావానరులు, అంగ
సంతోషంబునొందియున్నవనౌకసః= | దుండుమధువుఁద్రావ ననుమతియొసం
వానరులు; సర్వే= అందఱును; అనుమ | గ నంత, మఱియుంబ్రహ్మిష్టులయి,
తాః = అనుమతిని బొందిన వారు | యతండు“హే! త్రాఁగుఁడు; యథేష్టము
నై; ముదితాః = సంతోషించినవార | గాఁద్రాగుఁడు” అనిప్రేరేపింప, సంతో
లై; ప్రేరితాశ్చాపి=ప్రేరింపఁబడినవా | షంబుంబట్టఁజాలక, నతశనంబుసేయ
రలునై; తతః=అంత; పృన్వత్యంతః= | సాగిరి. అని, తాత్పర్యము.
ఆడుచున్నవారలు; అభవత్=అయిరి.

గాయంతి కేచిత్ప్రమంతి కేచి

శ్రీమద్రామాయణమును సుందరకాండము. ౧౧౮౧

స ౬౧

స్మృత్యంతి కేచి త్ప్రహసంత కేచిత్

పతంతి కేచి ద్వివరంతి కేచి

ప్లవంతి కేచి త్ప్రలపంతి కేచిత్. ౧౪

టీక॥ కేచిత్=కొందఱు; గాయంతి=	కొందఱు; ప్రలపంతి=అజచిరి.
తి=(భూతాథామంతులఁగి. ఇట్లు ముందును.) పాడిరి. కేచిత్=	అవానరులు, సంతోషులు బట్టజాలక, పిచ్చై తినట్లు; కొందఱు గానము చేసిరి; కొందఱు నేలకుఁ దలక్రిందుగా వంగి నృత్యంతి=అడిరి. కేచిత్=
కొందఱు; ప్రహసంతి= గట్టిగా నవ్విరి. కేచిత్=	రి; కొందఱు నృత్యంబు గావించిరి; కొందఱు పకపక నవ్విరి; కొందఱు నేలంబడి
కొందఱు; పతంతి= పడిరి. కేచిత్=	రి; కొందఱు దూరము పరుగెత్తిరి; కొందఱు, ఎగిరిరి; కొందఱు కేకలు వేసిరి.
కొందఱు; ప్లవంతి=ఎగిరిరి. కేచిత్=	అని, తాత్పర్యము.

పరస్పరం కేచి దుపాశ్రయంతే

పరస్పరం కేచి దుపాక్రమంతే

పరస్పరం కేచి దుపబువంతే

పరస్పరం కేచి దుపారమంతే, ౧౫

టీక॥ కేచిత్=కొందఱు; పరస్పరం=	నుగూర్చి; ఉపారమంతే= క్రీడించిరి.
ఒండురులను; ఉపాశ్రయంతే=	కొందఱు, ఒండురుల నాశ్రయించిరి;
అశ్రయించిరి. కేచిత్=	కొందఱు, ఒండురులంబట్టుకొనిరి;
పరస్పరం=ఒండురులను; ఉపాక్రమం	కొందఱు, ఒండురులతో రహస్యంబు
తే=పట్టుకొనిరి. కేచిత్=	లుచెప్పకొనిరి. కొందఱు, ఒక్క-గుఱు
కొందఱు; పరస్పరం=ఒండురులను గూర్చి; ఉప	గాఁజేరి, విహరించిరి.
బువంతే= రహస్యముఁ జెప్పిరి. కేచి	అని, తాత్పర్యము.
త్=కొందఱు; పరస్పరం=ఒండురుల	

ద్రుమా ద్ద్రుమం కేచి దభిద్రవంతే
క్షితౌ నగాగ్రా నిపతంతి కేచిత్
మహీతలా త్కైచి దుదీణావేగా
మహాద్రుమాగ్రాణ్య భిసంపతంతి. ౧౬

టీక॥ కేచిత్ = కొందఱు ; ద్రుమా
త్ = వృక్షంబుననుండి ; ద్రుమం = వృక్ష
మునుగూర్చి ; అభిద్రవంతే = పరుగెత్తి
రి. కేచిత్ = కొందఱు ; నగాగ్రాత్ =
వృక్షముయొక్కకొననుండి ; క్షితౌ =
నేలయందు ; నిపతంతి = పడిరి. కేచిత్ =
కొందఱు ; ఉదీణావేగాః = అధికమయి
నవేగముగలవారలై ; మహీతలాత్ =
భూతలముననుండి ; మహాద్రుమాగ్రా

నే = పెద్దవృక్షములకొనలను ; అభిసంప
తంతి = పొందిరి.
కొందఱు, ఒకవృక్షముననుండిమఱి
యొకవృక్షమునకుఁ బరుగెత్తిరి ; కొం
దఱువృక్షగ్రంబుననుండి , నేలకుదుమి
కిరి ; కొందఱు మహావేగులయి , నేల
నుండి, గొప్పవృక్షంబుల కొనలపైకె
గిరిరి.
అని, తాత్పర్యము.

గాయంత మన్యః ప్రహసన్సు పైతి
హసంత మన్యః ప్రహసన్సుపైతి
రుదంత మన్యః ప్రబుధన్సు పైతి
సుదంత మన్యః ప్రబుధన్సుపైతి. ౧౭

టీక॥ అన్యః = మఱియొక్కఁడు ; ప్ర
హసన్ = గట్టిగానవ్వుచు ; గాయంతం =
పాడుచుండువాని ; ఉపైతి = పొందెను.
అన్యః = మఱియొక్కఁడు ; ప్రహసన్ =
గట్టిగానవ్వుచు ; హసంతం = నవ్వుచుం
డువాని ; ఉపైతి = పొందెను. అన్యః =
మఱియొక్కఁడు ; ప్రబుధన్ = త్రోయు
చు ; రుదంతం = వీడ్చువాని ; ఉపైతి =

పొందెను. అన్యః = మఱియొక్కఁడు
ప్రబుధన్ = గట్టిగానబడుచున్నవాడై,
సుదంతం = త్రోయుచున్నవాని ; ఉపైతి =
పొందెను.
ఒక్కఁడు గానముసేయు చుండఁ
గా, మఱియొక్కఁడు వికవికనవ్వుచు
వతనిపైఁబడెను ; ఒక్కఁడునవ్వుచుం
డఁగా, మఱియొక్కఁడుమఱి యొకనిపి

కోపమువలన; తాక=ఆ; కపీక=వా
నరులను; నివారయామాస= అడ్డగిం
చెను.

అంత. మధువసంబునురక్షించుచుం
డు సుగ్రీవ మాతులుండు దధిముఖుం
డనువానరుండు, వానరులందఱు, ఆవ

నమునందలిమధువునంతయుఁ ద్రావుట
యు వృక్షముల పత్రపుష్పంబు లం
తయువాశమునొందించుటయుఁ, జూ
చి, కోపంబునొంది, యావానరుల, వ
సంబు విడిచిపొమ్మని నివారించెను.
అని, తాత్పర్యము.

సత్రైః ప్రవృద్ధైః పరిభ్రష్ట్యామానో
వనస్య గోప్తా హరివీరవృద్ధః
చకార ధూయో మతి మగ్రతేజా
వనస్య రక్షౌం ప్రతి వానరేభ్యః. ౨౦

టీక|| వనస్య=మధువనముయొక్క; గోప్తా=రక్షించువాడును ; ఉగ్రతే
జాః= భయంకరమయిన ప్రభావము
గలవాడునగు; సః=ఆ ; హరివీరవృ
ద్ధః= వృద్ధుండగు వానరవీరుండయినద
ధిముఖుండు; ప్రవృద్ధైః = (సంతో
షంబుచే) వృద్ధింబొందియున్న; త్రైః=
ఆవానరులచేత; పరిభ్రష్ట్యామానః=తి
రస్కరింపఁబడుచున్నవాడై; వానరే
భ్యః=వానరులవలన; వనస్య= వనము
యొక్క; రక్షౌంప్రతి= రక్షించుటను

గూర్చి; ధూయః=మఱల; మతి= బుద్ధి
ని; చకార=చేసెను.
మధువన రిక్షకుండును వృద్ధుండు
మభయంకర ప్రభావుండునగు నాదధి
ముఖుండంత, మత్తులగు నావానరులు
తన్ను సరకుసేయక తిరస్కరించుటం
బూచి, యామధువసంబును వానరుల
వలనంజెడకుండరక్షించుటకై, మఱలం
బ్రయత్నంబుచేసెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఉవాచ కాంశ్చి త్వరుషాణి ధృష్ట
మసక్త మన్యాంశ్చ తలై జఘాన
సమేత్యైశ్చ తలహం చకార
తథైవ సామోప జగామ కాంశ్చిత్. ౨౧

టిక॥ సశ్చ(అధ్యాహృతము)=ఆదధి
ముఖుండు ; కాంశ్చిత్=కొందఱనుగూ
చిఁ ; ధృష్టం=గట్టిగా ; పరుషాణి=ప
రుషవాతాలను ; ఉవాచ=చెప్పెను. అ
సక్తం=విడువక ; అన్యాంశ్చ=ఇతరు
లను ; తల్త్రైః=అజచేతులచేత ; జఘా
న=కొట్టెను. క్షే శ్చిత్=కొందఱితో ; స
మేత్య=చేరి ; కలహం=జగడమును ; వ
కార=చేసెను. తద్దైవ=అట్లై ; కాం

శ్చిత్=కొందఱను ; సామ్నా=మంచి
మాటలచేత ; ఉపజగామ=పొందెను.
ఆదధిముఖుండు, కొందఱియొద్దకుం
బొయిపరుషవాక్యంబులవలదని, చెప్పె
ను ; కొందఱను, దలప్రహారంబులం ,
బ్రహరించెను ; కొందఱితో జగడమా
డెను ; కొందఱమంచిమాటలతోఁబ్రా
ధి=ంచెను. అని, తాత్పర్యము.

స తై మదా శ్సంపరివార్య వాక్యై
బలాచ్చతేన ప్రతివార్యమాజైః
ప్రసజిత స్త్యక్తభయై సమేత్య
ప్రకృత్యతే చా శ్శనవేత్య దోషమ్. ౨౨

టిక॥ తేన=ఆదధిముఖునిచేత ; బ
లాచ్చ = బలిమివలనను ; ప్రతివార్య
మాజైః= అడ్డగింపఁబడుచున్నవారలు
ను ; త్యక్తభయైః= విడువఁబడినభయ
ముగలవారలునగు ; త్రైః=ఆవానరులచే
త ; సః= ఆదధిముఖుండు ; మదాతే=
మదమువలన ; సమేత్య=చేరి ; సంపరివా
ర్య=చుట్టుకొని ; వాక్యైః= మాటల
చేత ; ప్రసజితః=తిరస్కరింపఁబడి
నవాడై ; దోషం=దోషమును ; అనవే

త్య=చూడక ; ప్రకృత్యతేచాపి=ఈడ్వం
బుడుచున్నాఁడు.
అట్లాదధిముఖుండు, ఆవానరులను
నివారింప , వారలు ఎంతమాత్రముభ
యంబులేక, మదంబున, నందఱునొ
క్కటిగాఁజేరి, యా దధిముఖుంబరివే
ష్టించి, మాటలందీరస్కరించియు , న
తండు, ప్రభుండనియైనను దోషం
బుదలంపక, యతని, నలుప్రక్కలంచి
డించిరి. అని తాత్పర్యము.

స తై స్తు దంతో దశనై దశశంభ

ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౦

స్తలైశ్చ పాదైశ్చ సమాపయంతః

మదా త్కపిం తం కపయ స్సమగ్ర

మహావనం నిర్విషయంచ చక్రః. ౨౩

<p>టిక కపయః = వానరులు; సమ గ్రః=అందఱు; మదాత్ = మదమువ లన; తం=ఆ; కపిం = దధిముఖుని; న త్తేః=గోల్ల చేత; తుదంతః= హింసిం చుచును; దశనైః=పండ్లచేత; దశంతః= కొలుకుచును; తలైశ్చ = అఱచేతుల చేతను; పాదైశ్చ=పాదములచేతను; సమాపయంతః = సమాప్తి నొందిం చుచును; మహావనంచ=పెద్దదగుమధు</p>	<p>వనమును; నిర్విషయం= పదార్థము లులేనిదానిగా; చక్రః=చేసిరి. వానరులందఱు, మదంబున, నాద ధిముఖుని, గోల్లంగీఱుచు, దంతంబులం గొలుకుచు, దలంబుల చేతను చాదంబు లచేతను జావమోదించుచును, నామధు వనంబునందలి, చేనియమొదలగు భో గ్యద్రవ్యంబుల నన్నింటిని, గాఢచేసిరి. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఇత్యావే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

సుందరకాండే, ఏకవప్తితమస్సగళః.

ఇదిస్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థకాండ్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండైకవప్తితమస్సగళః టీక,

ముగిసినది.

శ్రీమద్రామాయణము* సుందరకాండము. ౧౧౭

స ౬౨

(౨)

ద్విషష్టితమసర్గప్రారంభః.

తానువాచ హరిశ్చేష్టో హనుమా న్వాన రషభః

టిక॥ హరిశ్చేష్టః=వానరోత్తముం నరులనుగూచిఁ; ఉవాచ=చెప్పెను.
దును; వానరషభః= వానరులయం వానరశ్చేష్టుండగుహనుమంతుండు
దు వృషభమువంటివాఁడునగు; హను ఆవానరులంజూచియిట్లుని, చెప్పెను.
మాన్=హనుమంతుఁడు; తాన్=ఆవా అని, తాత్పర్యము.

అవ్యగ్రమనసో యాయం మధుసేవత వానరాః. ౧

టిక॥ వానరాః = వానరులారా! వానరులారా! మీరలు, మనంబునభ
యాయం=మీరలు; అవ్యగ్రమనసః= యంబుంచుకొనక, తేనియలంగోలుఁ
కలత లేనిమనసుగలవారలై; మధు=తే దు.
నియను; సేవత=త్రాగుఁడు. అని, తాత్పర్యము.

అహ మావారిష్యామి యుష్మాకం పరిపంథినః

టిక॥ అహం=నేను; యుష్మాకం= ద్భువారలను, నేనువారింపుచుండెదను.
మీయొక్క; పరిపంథినః=శత్రువులను; అని, హనుమంతుండు, వానరులకుం నె
ఆవారిష్యామి=అడ్డగించెదను. ప్పెను.
మిమ్ములనుద్రోగనీక, యడ్డమువ అని, తాత్పర్యము.

శ్రుత్వా హనుమతో వాక్యం హరీశాం ప్రవరోగదః. ౨

ప్రత్యువాచ ప్రసన్నాత్తా పిబంతు హరయో మధు

అవశ్యం కృతకార్యస్య వాక్యం హనుమతో మయా. ౩

అకార్య మపి కర్తవ్యం కి మంగ పున రీదృశమ్

జ్ఞ

టీక || హనుమతః=హనుమంతుని యొక్క; వాక్యం=మాటను; శ్రుత్వా= విని; హరీణాం=వానరులలో; ప్రవ రః=శ్రేష్ఠుండగు; అంగదః=అంగదుం డు; ప్రసన్నాత్మా=ప్రసాదమునొందిన మనసుగలవాడై; “హరయః=వాన రులు; మధు=తేనియను; పిబంతు= త్రాగుదురుగాక. కృతకార్యస్య=చే యుటచేనకార్యముగల; హనుమతః = హనుమంతునియొక్క; వాక్యం= మా ట; అకార్యమపి=చేయందగనిదైనను; మయా=నాచేత; అవశ్యం=అవశ్యము. కథవ్యం=చేయుటవలసినది. అం గ=ఓయి; ఈదృశం=ఇట్టిది; కథ వ్యమితి (అధ్యాహృతము)=చేయుట

డవలసినదని; కింపునః (వక్తవ్యం)- చెప్పబడవలయునా? ఇతి (అధ్యాహృ తము)=అని; ప్రత్యవార=బదులుచెప్పెను.

హనుమంతుండుచెప్పినదివిని, వాన రశ్రేష్ఠుండగునంగదుండు, ప్రసన్నహృ దయుండై, “వానరులు యథేష్టంబు గాఁజేనియలంగ్రోలుదురుగాక. కృత కృత్యుండగుహనుమంతుండు, ఇప్పుడు అకార్యమగువానింజేయుమని చెప్పిన ను, నేనుదాని నవశ్యముచేయవలసిన వాడను; ఇంక నిట్టి సత్కార్యమును జెప్పినప్పుడు, చెప్పనేల?” అని, యానతి చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

అంగదస్య ముఖా చ్ఛ్చక్రిత్వా వచనం వానరప్రభాః. ౪

సాధుసాధ్వితి సంహృష్టా వానరాః ప్రత్య పూజయన్

టీక|| వానరప్రభాః=వానరశ్రేష్ఠు లగు; వానరాః=వానరులు ; అంగద స్య=అంగదునియొక్క; ముఖాత్=నోట నుండి; వచనం=మాటను; శ్రుత్వా=విని; సంహృష్టాః=మిక్కిలియు సంతసించిన వారలై; సాధుసాధు=బలబలము; ఇతి=అ

ని; ప్రత్యపూజయన్=పూజించిరి, ఆవానరోత్తములు, అంగదుని నోటనుండి వచ్చినమాటనువిని, పరమసం తుష్టలయి, యంగదుని, సాధువాక్యంబులంగొనియాడిరి. అని, తాత్పర్యము.

పూజయిత్వాం గదం సర్వే వానరా వానరప్రభమ్. ౫

జ్ఞ

జ్ఞ

జగ్గు మేధువనం యశ్ర సదీవేగ ఇవద్రుమమ్

టిక॥ వానరాః - వానరులు; స మునువలె; జగ్గుః=పొందిరి.

రేవ= అందఱును; వానశ్శభం= వా వానరులందఱు, అట్లు, వానరశ్రే
నరశ్రేష్ఠుండగు; అంగదం= అంగదుని; ఘండగు నంగదుని గొనియాడి, సదీవే
పూజయిత్వా=పూజించి; యత్ర= ఎ గంబు వృక్షము మైవచ్చి వృక్షముం బ
చ్చట, మధువన= మధువనము; అస్తి డదోయినట్లు, మధువనంబునునశింషం
(అధ్యాహ్నము)= ఉన్నదో; తత్ర= జేయుటకై, యచ్చటికేఁగోయిరి.
(అధ్యాహ్నము) = అచ్చటికి; సదీ అని, తాత్పర్యము.
వేగః= ఏటివేగము; ద్రుమమివ= వృక్ష

తే ప్రవిష్టా మధువనం పాలా నాక్రమ్య వీర్యతః. ౬

అతినగాచ్చ పటవో దృష్ట్వా శ్రుత్వాచ మైథిలీమ్

పపు స్సర్వే మధు తదా రసవ త్ఫల మాదదుః. ౭

టిక॥ వీర్యతః= పరాక్రమమువలన త్రావిరి. రసవత్ = మంచురుచిగల; ఫ
ను; అతినగాచ్చ= అనుజ్ఞ వలనను; లం= పండును; ఆదదుః= గ్రహించిరి.
మైథిలీం= సీతను; దృష్ట్వా= చూచియు; పరాక్రమముచేతను, అంగదునియ
శ్రుత్వాచ= వినియు; పటవః= సమర్థు నుజ్ఞ వలనను, సీతాదేవిం జూచియు
లయిన, బలవంతులయినయనుట; తే= వినియునుండుట వలనను, ఇనుమడించిన
ఆవానరులు; సవే= అందఱును; మ బలముగల యావానరులందఱు, మధువ
ధువనం= మధువనమును; ప్రవిష్టాః= నంబుఁజొచ్చి, యచ్చటికావలివారలం
ప్రవేశించినవారలై; పాలా= కావలి బట్టికట్టివేసి, మధువునంతయుఁ గ్రోలి
వారలను; అక్రమ్య= అక్రమించి; తదా= రి, రుచ్యంబులగు ఫలంబులను భక్షిం
అప్పుడు, మధు = తేనియను; పపు= చిరి. అనితాత్పర్యము.

ఉత్పత్య చ తతస్సర్వే వనపాలా సహగతాః

తాడయంతి స్తశతశ స్సక్తా స్తధువనే తదా ౮

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; తదా= అప్పుడు; సర్వే= అందఱును; ఉత్పత్తయ - ఎగిరియు; మధువనే= మధు వనమునందు; సక్తా= ఆసక్తులు ను; సమాగతా= వచ్చినవారలు నగు; వనపాలా= వనరక్షకుల ను; శతశః= నూలువిధములుగా ;

తాడయంతిస్త=కొట్టిరి.

అట్లు, వానరులందఱును యభేష్టం బుగాఁ ద్రావియుభక్షించియు, లేచి, తమపైకినివారింపవచ్చిన, వనరక్షకులం బట్టి, నానావిధంబులంగొట్టిరి. అని, తాత్పర్యము.

మధుని ద్రోణమాత్రాణి బాహుభిః పరిగృహ్య తే పిబంతి సహితా సర్వే నిఘ్నంతి స్త తథాపరే. ౯

టీక॥ తే=ఆవానరులు; సర్వే= అందఱును; సహితాః= కూడినవార లై; బాహుభిః= చేతులచేత ; ద్రోణమాత్రాణి= తూమెఁడుప్రమాణ ముగల; మధుని=తేనియలను; పరిగృహ్య=పట్టుకొని; పిబంతి=త్రాగిరి. తథా=అట్లు; అపరే=ఇతరులు; నిఘ్నం

తిస్త=కొట్టిరి.

ఆవానరులందఱునొక్కటిగా చేరి కొందఱు, తూమెఁడు తేనియగలపటలం బులం శేతులంబట్టుకొని, త్రాగించుండిరి; మఱికొందఱు, విరోధులంబ్రహ్మ రింపుచుండిరి. అని, తాత్పర్యము.

కేచి స్త్రీత్వా పవిధ్యంతి మధుని మధుపింగళాః మధుచ్చిష్టేనకేచిచ్చ జన్తురన్యో న్య ముత్రోటాః. ౧౦

టీక॥ మధుపింగళాః= తేనియవలె గోరోచనపువన్నెగల ; కేచిత్=కొం దఱు; స్త్రీత్వా=త్రాగి; మధుని= తేనియెట్టెలను; అపవిధ్యంతి=పాటవేసిరి కేచిచ్చ=కొందఱును; మధుచ్చిష్టేన= మైనముతో; అన్యోన్యం=ఒండొరులును;

ఉత్రోటాః=మదించినవారలై; జన్తుః= పోయిరి.

తేనియకుంబోలె గోరోచనపు వన్నెగల కొందఱు, తేనియలం ద్రావి తెట్టెలం బాటవైచిరి; కొందఱామైన ముండ్లీసికొనిమత్తులై పడుచులేచుచు,

బోయిరి. అని, తాత్పర్యము.

అపరే వృక్షమూలేతు శాఖాం గృహ్య వ్యవస్థితాః
అత్యథంచ మదగ్లానాః పణాన్యాస్తీర్య శేరతే. ౧౧

టీక॥ అపరే=ఇతరులు; వృక్షమూలే=పరుండిరి.

లేతు=చెట్టుక్రిందనె; శాఖాం = కొ ఇతరులగువానరులు, మదంబునఁ
మ్మను; గృహ్య (గృహీత్వా)=పట్టు బోవంజాలక, ఆచెట్టుకొమ్మనేపట్టుకొ
కొని; వ్యవస్థితాః=ఉన్నవారలై; అత్య నియుండి, యంతకంతకు మదం బతిశ
థంచ=మిక్కిలియు ; మదగ్లానాః= యింప, వృక్షపత్రంబులుపఱచుకొని,
మదముచేడస్సినవారలై; పణాని = నేలంబరుండిరి. అని, తాత్పర్యము.
ఆకులను; ఆస్తీర్య=పఱచుకొని; శేర

ఉన్నత్ర ధూతాః ప్లవగా మధుమత్రాశ్చ హృష్టవత్
క్షిపంతిచ తదాన్యోన్యం స్థలంతిచ తథా౭పరే. ౧౨

టీక॥ ప్లవగాః=వానరులు; మధుమ డబడుచుండిరి.

త్రాశ్చ=తేనియచేమదించినవారలనై; వానరులు, మధుపానంబున మత్తు
ఉన్నత్రధూతాః=పిచ్చిపట్టినవారలై; లయి, పిచ్చైత్తినట్లు, సంతోషంబునొం
తదా=అప్పుడు; హృష్టవత్ = సంతో చినట్లు, కొందఱు, ఒకరినొకరు, పడఁ
వంబునొందినట్లు; అన్యోన్యం=ఒండా దోసిరి; మఱి కొందఱు, నడవంజాలక,
రులను; క్షిపంతిచ=త్రోసిరి. తథా = తడఁబడుచుండిరి.
అట్లు; అపరే=ఇతరులు; స్థలంతిచ= త అని, తాత్పర్యము.

కచిత్త్వే శాం ప్రకుర్వంతి కేచి రూపజంతి హృష్టవత్
హరయో మధునా మత్రాః కేచిత్సుప్తా మహీశలే. ౧౩

టీక॥ హరయః = వానరులు; మధునా=తేనెచేత; మత్రాః=మదించిన

౧౧౯౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౨

వారలై; కేచిత్ = కొందఱు; క్షేప్ర దురించిరి.
 భాం = సింహనాదమును; ప్రకుర్వంతి = వానరులు, మధు, వత్తులయి, కొం
 చేసిరి. కేచిత్ = కొందఱు ; హృష్టవ దఱు, వీరరసంబూష్ట, సింహనాదంబు
 త్ = సంతోషంబునొందినట్లు ; కూజం గావించిరి; కొందఱు సంతోషంబునొం
 తి = హసిరి. కేచిత్ = కొందఱు; మహీ దినట్లు కూయుచుండిరి; కొందఱు, నే
 తలే = ధూతలమునందు ; సుప్తాః = నిలబడినదురించిరి. అని, తాత్పర్యము.

కృత్వా కేచి ద్దశం త్యస్త్యే కేచి త్కుర్వంతిచే తరత్
 కృత్వా కేచి ద్దశం త్యస్త్యే కేచి ద్చున్యంతి చేతరత్. ౧౪

టీక || అన్యే = ఇతరులయిన ; కేచి మఱికొందఱు, చేయఁగూడని, గా
 త్ = కొందఱు; కృత్వా = చేసి; హసం మృకార్యంబొక్కటిచేసి, తమలోఁదా
 తి = నవ్విరి. కేచిత్ = కొందఱు ; ఇత మునవ్వుకొనిరి; ఇతరుల కొందఱు, మ
 రత్ = ఇతరమయినదాని; కుర్వంతి = టియొక్క గ్రామ్యకార్యంబొనచిరి ;
 చేసిరి. అన్యే = ఇతరులగు; కేచిత్ = మఱికొందఱు, అట్టి గ్రామ్యంబుఁగావించి,
 కొందఱు; కృత్వా = చేసి; వదంతి = చె చి, తాముచేసినది, యితరులకుంజెప్ప
 ప్పిరి. కేచిచ్చ = కొందఱు; ఇతరత్ = కొనిరి; ఇతరులు, మఱియొక్కదానిఁ
 ఇతరమయినదాని; బున్యంతి = తెలిసి జేయందలంచిరి. అని, తాత్పర్యము.
 కొనిరి.

యే ప్యత్ర మధుపాలా స్స్యః ప్రేష్యా దధిముఖస్య తు
 తేపి త్రైర్వా నరై ర్భీమైః ప్రతిషిద్ధా దిశో గతాః. ౧౫

టీక || అత్ర = ఇందు; దధిముఖస్య ను; భీమైః = భయంకరులగు; త్రైః =
 తు = దధిముఖునియొక్కయె; ప్రేష్యాః = ఆ; వానరైః = వానరుల చేత;
 పరిచారకులగు; మధుపాలా అపి = మధు ప్రేషిద్ధాః = తోయబడిన వార
 రక్షకులును; యే = ఎవ్వరు; సంతి (అధ్యా తై ; దిశః = దిక్కులను; గతాః =
 హృతము) = కలరొ; తేపి = వారలు పొందిరి.

ఈమధువనంబునందుదధిముఖాజ్ఞాబౌధింపఁబడినవారలై , దిక్కులకుం
నువతులగు మధురత్తుకులందఱు, భ బాఱిరి.
యంకరాకారులగు నావానరులచే , అని,తాత్పర్యము.

జానుభిస్తుప్రకృష్టాశ్చదేవమాగ్గంప్రదశితాః
అబ్రువన్పరమోద్విగ్నాగత్వాదధిముఖంవచః. ౧౬

టీక॥ తే(అధ్యాహృతము) = అబ్రువన్=చెప్పిరి.
మధువనరత్తుకులగువానరులు ; జానుభి మఱియు, నీవానరులు , మధువన
స్తు = మ్రోకాళ్లచేతను; ప్రకృష్టా రత్తుకులగువానరులను, మ్రోకాళ్లను
శ్చ = ఈడ్వఁబడినవారలునై ; దేవ బట్టియైత్తియపానద్వారంబునుము
మాగ్గం=అపానమాగ్గమును ; పౌ ఖంబునొద్దకుఁజేసికొని, యిట్లుపీడింపఁ
దశితాః=చూపఁబడినవారలునై; ప గా , వారలుపరమదుఃఖినులయి , ద
రమోద్విగ్నాః=మిక్కిలియుదుఃఖితుల ధిముఖునొద్దకువచ్చియిట్లుని, చెప్పిరి.
యి; దధిముఖం=దధిముఖునిగూచిక ; అని, తాత్పర్యము.
గత్వా=పోయి; వచః=మాటను; అ

హనూమతాదత్తవరైహాతంమధువనంబలాత్
వయంచజానుభిఃకృష్టాగేవమాగ్గంచదశితాః. ౧౭

టీక॥ హనూమతా=హనుమంతుని శితాః=చూపఁబడితిమి.
చేత; దత్తవరై=ఇయ్యఁబడినవరము హనుమంతునివలనవరంబునొంది ,
గలవానరులచేత; బలాత్=బలిమివల వానరులు , మధువనంబునంతయునశిం
న; మధువనం = మధువనము ; హ పఁజేసిరి; ఇంతియగాక, మమ్ములను;
తం=నశింపఁజేయఁబడినది. వయంచ= మ్రోకాళ్లంబట్టిలేవనైత్తిమాయపా
మేమును; జానుభిః=మ్రోకాళ్లచేకృ నద్వారంబుముఖంబునొద్దకుఁజేరునట్లు
ష్టాః=ఈడ్వఁబడినవారలప్రై; దేవమా చేసి , యిట్లునానావిధంబులంబిడించి
గ్గంచ = అపానద్వారంబును ; ద రి. అని, మధురత్తుకులగువానరులుదధి

౧౧౯౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౨

ముఖునితోఁజెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

తతో దధిముఖః క్రుద్ధో వనప స్తత్ర వానరః

హతం మధువనం శ్రుత్వా సాంత్యయామాస తాక్ హరీక్. ౧౮

టీక॥ తతిః = అటుపిమ్మట; తత్ర =	వానరులను; సాంత్యయామాస = ఊట
అచ్చట; వనపః = మధువనమును సా	డించెను.
లించునట్టి; వానరః = వానరుండగు; ద	అంత, నామధువనంబునుబాలించున
దిముఖః = దధిముఖుండు; మధువనం =	ట్టిదధిముఖుండు, మధువనంబునంతయు
మధువనమును; హతం = నశింపఁజేయు	నశింపఁజేయుటనువిని, కోపంబునొంది,
బడినదిగా; శ్రుత్వా = విని; క్రుద్ధః =	తనభటులగు, వానరులనుమంచిమాటల
కోపించినవాడై, తాక్ = ఆ; హరీక్ =	నాశ్వాసిం చెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇహ గచ్ఛత గచ్ఛామో వానరాక్ బలదర్శితాక్

బలేన వారయిష్యామో మధు భక్షయతో వయమ్. ౧౯

టీక॥ ఇహ = ఇచ్చటికి; అగచ్ఛత =	మీరలిటురండు; మనమందఱమును
రండు. వయం = మనము; గచ్ఛామః = పో	బోయి, బలగర్వితులయి మధువంత
యెడము. బలదర్శితాక్ = బలముచేగ	యుఁడ్రావుచున్న వానరులంబహరిం
ర్శించినవారలను; మధు = తేనెను; భక్ష	చి, బలంబున, నివారితము. అని, దధిము
యతః = భక్షించుచున్నవారలునగు; వా	ఖుండు, భటులకుంజెప్పెను.
నరాక్ = వానరులను; బలేన = బలిమిచే	అని, తాత్పర్యము.
త; వారయిష్యామః = అడ్డగించెడము.	

శ్రుత్వా దధిముఖస్యేదం వచనం వానరః భాః

పున ర్ద్విరా మధువనం తేనైవ సహసా యయిః. ౨౦

టీక॥ వీరాః = పరాక్రమశాలులగు; ముఖస్య = దధిముఖునియొక్క; ఇదం =
వానరః భాః = వానరశ్రేష్ఠులు; దధి
ఈ; వచనం = మాటను; శ్రుత్వా = విని;

పునః=మఱల; తేనై వ=అతనితోఁగూడ
నె; సహసా=వేగమున; మధువనం=మ
ధువనమును; యయుః=పొందిరి.

పరాక్రమవంతులగు నావానరశ్రే

ష్ఠులు, దధిముఖుండుచెప్పినయామాట
నువిని, మఱల, నతనింగూడి; వేగంబున,
మధువనంబుఁబ్రవేశించిరి.

అని, తాత్పర్యము.

మధ్యే చైషాం దధిముఖః ప్రగృహ్య తరసా తరుమ్
సమభ్యధావ ద్వేగేన తేవ సర్వే స్లవంగమాః. ౨౧

టీక || దధిముఖశ్చ = దధిముఖుం
డును; తరసా=బలముచే; తరుం=వృ
క్షమును; ప్రగృహ్య = గ్రహించి; ఏ
షాం=ఈవానరులయొక్క; మధ్యే=న
డుమునందు; వేగేన=వేగముచేత; స
మభ్యధావత్=పరుగైత్రెను. తే=ఆ;
స్లవంగమాః=వానరులు; సర్వేచ=అంద

ఱును; సమభ్యధావత్(అధ్యాహృత
ము)=పరుగై త్తిరి.

దధిముఖుండును, బలంబునవొక్క-
వృక్షంబుఁబెకలిచి దానింబట్టుకొని
యావానరులనడుమనతివేగంబునంబరు
గైత్రెను; ఆవానరులును వెంటడించిరి.

అని, తాత్పర్యము.

తే శిలాః పాదపాంశ్చాపి పర్వతాంశ్చాపి వానరాః
గృహీత్వా భ్యగమన్ కుర్ధా యత్ర తే కషికుంజరాః. ౨౨

టీక|| తే=ఆ; వానరాః=వానరులు;
కుర్ధాః = కోపంబునొందినవారలై; శి
లాః=తాళ్లను; పాదపాంశ్చ = వృక్ష
ములను; పర్వతాంశ్చాపి = పర్వతముల
ను; గృహీత్వా=పట్టుకొని; యత్ర = ఏ
చుట; తే=ఆ; కషికుంజరాః=వానరశ్రే
ష్ఠులు; సంతి(అధ్యాహృతము) = ఉ

న్నారో; తత్ర(అధ్యాహృతము)= ఆ
చ్చటికి; అభ్యగమన్=పోయిరి.

ఆవానరులు, మహాకోపంబునొంది,
తాళ్లనువృక్షములనుబర్వతంబులనుజే
కొని, వానరశ్రేష్ఠులగు నంగదాదులు
న్నచోటికింబరుగై త్తిరి.

అని, తాత్పర్యము.

తే స్వామివచనం వీరా హృదయే వ్యవసజ్య తత్

త్వరయా హ్యభ్యధావంత సాలతాల శిలాయుధాః. ౨౩

టీక॥ వీరాః = పరాక్రమశాలులగు; వంతహి = పరుగై త్తిరి.

తే = అవానిరులు; తత్ = ఆ; స్యామివచ సరాక్రమ శాలులగు, నావానరు

నం = ప్రభుండగుదధిముఖునియొక్కలును, తమప్రభుండగు, దధి ముఖుని

మాటను; హృదయేషు = మనస్సులందు; యాజ్ఞను మనంబుననుంచుకొని, సాల

అవసజ్య = ఉంచుకొని; సాలతాలశిలా వృక్షంబులనుదాలవృక్షంబులనుశిలలను

యుధాః = పుద్దిచెట్లునుతాటిచెట్లును ఆయుధంబులనుగాఁగొని, వేగంబునం

ప్రాశ్ననే యాయుధములుగాఁగలవారి బరుగై త్తిరి. అని, తాత్పర్యము.

తైః త్వరయా = వేగముచేత; అభ్యధా

వృక్షస్థాంశ్చ తలస్థాంశ్చ వానరాన్ బలదర్శితాన్

అభ్యక్రామం స్తతో వీరాః పాలాస్త్ర సహస్రశః. ౨౪

టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట; వీరాః = నరులను; అభ్యక్రామన్ = ఆక్రమించిరి,

పరాక్రమవంతులగు; పాలాః = మధువ అంతః, బరాక్రమవంతులగుమధుర

సరక్షులు; సహస్రశః = వేనవేలుగా; తక్షులయినవానరులు, వేనవేలుగా, బల

త్ర = అచ్చట; బలదర్శితాన్ = బలముచే దర్శితంబులగు నంగదాదివానరులపైఁబ

గర్వించినవారలును; వృక్షస్థాంశ్చ = వృక్ష, వృక్షంబులపైనున్న వారలనుగ్రింద

క్షుమునందున్నవారలును; తలస్థాంశ్చ = నున్నవారలను, అందఱనొక్కొక్కపెట్టువా

క్రిందనున్నవారలనుగూ; వానరాన్ = వాక్రమించిరి. అని, తాత్పర్యము.

అథ దృష్ట్వా దధిముఖం కుర్ధం వానరపుంగవాః

అభ్యధావంత వేగేన హనుమత్ప్రముఖాస్తదా. ౨౫

టీక॥ అథ = అటుపిమ్మట; తదా = గవాః = వానరశ్రేష్ఠులు ; కుర్ధం =

అప్పుడు; హనుమత్ప్రముఖాః = హను కోపంబునొందిన; దధిముఖం = దధిము

మంతుండు మొదలుగాఁగల; వానరపుంఖుని; దృష్ట్వా = చూచి; వేగేన = వేగ

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౧౯౩

స ౬౨

ముచేత; అభ్యధావంత=ఎదురుపరిగె
తిరి. ఖండుకోపించినచ్చుటంజూచి, వేగం
బున నతని నెదుర్కొనిరి.

అంత, హనుమంతుండు మొదలు
గాఁగలవానరశ్రేష్ఠులందఱును, దధిము
అని, తాత్పర్యము.

తం సవృక్షం మహాబాహుం రూపవంతం మహాబలమ్
ఆర్యకం ప్రాహర తత్ర బాహుభ్యాం కుపితోఁగదః. ౨౬

టిక॥అంగదః=అంగదుండు ; కుపి హుభ్యాం=చేతులచేత; ప్రాహరతే =
తః=కోపించినవాడై; తత్ర=అచ్చట; కొట్టెను.
సవృక్షం= వృక్షముతోఁగూడినవాడను అంత, నంగదుండు, కుపితుండై, మ
ను; మహాబాహుం = పెద్దచేతులుగల హాబాహుండును మహాబలుండును వృ
వాడను; రూపవంతం=సౌందర్యమును తుంబుచేతం గొనివచ్చుచున్న వాడన
గలవాడను; మహాబలం=అధికమయిన గుదధిముఖుని, రెండుచేతులతోనుంట్ల
బలముగలవాడనుగు; ఆర్యకం=మామ హరించెను. అని, తాత్పర్యము.
తాతయైన; తం=ఆదధిముఖుని; బా

మదాంధశ్చ నవేదై న మార్యకోయం మమేతి సః
అధైనం నిష్ప్రసేషాశు వేగవ ద్వసుధాతలే. ౨౭

టిక॥సః = ఆయంగదుండును; మ ఆశు=శీఘ్రముగా; వసుధాతలే=భూ
దాంధః=మదముచేతగ్రుడ్డివాడై; “అ మియందు; నిష్ప్రసేష=నలిపెను.
యం=ఇతండు; మమ=నాయొక్క; ఆ ఆయంగదుండు, మదాంధుండై
ర్యకః=మామతాత;” ఇతి=అని; ఏనం= యున్నవాడగువాన , “ఇతండు నా
ఈదధిముఖుని; నవేద= ఎఱుంగఁడయ్యె; మామ తాత” యనియెఱుంగక, యత
అథ= అటుపిమ్మట; ఏనం=ఈదధిముఖు ని, నేలంబడఁద్రోసి, చక్క-ఁగాఁగ్రుమ్మె
ని; వేగవత్ = వేగముగలుగునట్లుగా; ను. అని, తాత్పర్యము.

స భగ్నబాహురుధుజో విహ్వల శ్శోణితోఽక్షితః

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము

స ౬౨

ముమోహ సహసా వీరో ముహూతం కపికుంజరః. ౨౮

<p>టీక॥ వీరః = పరాక్రమశాలియును; కపికుంజరః = వానరశ్రేష్ఠుండునగు; సః = ఆదధిముఖుండు; భగ్నబాహుయధుజః = విడిగినచేతులును దొడలును మూపులును గలవాడై; విహ్వలః = అవయవముల స్వాధీనతదప్పినవాడై; సహసా = శీఘ్రముగా; ముహూతం = కొంచెము</p>	<p>సేపు; ముమోహ = మూర్ఛించెను. పరాక్రమ వంతుండును వానరశ్రేష్ఠుండునగునాదధిముఖుండు, దంతం, శేతులయందును దొడలయందును మూపులయందును నొప్పిదగుల, నవయవంబుల స్వాధీనతదప్పి, కొంతసేపు, మూర్ఛిల్లియుంచెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

స సమాశ్వస్య సహసా సంక్రుద్ధో రాజమాతులః
వానరా న్వారయామాస దండేన మధుమోహితాః. ౨౯

<p>టీక॥ రాజమాతులః = రాజయినసుగ్రీవుని మేనమామయగు; సః = ఆదధిముఖుండు; సహసా = శీఘ్రముగా; సమాశ్వస్య = ఊటడిల్లి; సంక్రుద్ధః = మిక్కిలి యుంగోపించినవాడై; మధుమోహితాః = తేనెచేనజ్జానంబునొందజేయబడినట్టి; వానరాః = వానరులను;</p>	<p>దండేన = దండముచేత; వారయామాస = అడ్డగించెను. వానరరాజుండగుసుగ్రీవుని మేనమామయగునాదధిముఖుండు, అంతశీఘ్రంబున మూర్ఛచేటిక్రుద్ధుండై, తేనెద్రావుటచేదేహంబు దెలియకున్న వానరులను, దండమునందఱి మెను. అని, తాత్పర్యము</p>
--	---

స కథంచి ద్విముక్తస్తైర్వానరైర్వానరకవభః
ఉవాచై కాంత మాశ్రిత్య భృత్యాన్ స్వాన్ సముపాగతాః. ౩౦

<p>టీక॥ సః = ఆ; వానరకవభః = వానరశ్రేష్ఠుండగునాదధిముఖుండు; తైః = ఆ; వానరైః = వానరులచేత; కథంచిత్ = అతిప్రయోసముగా; విముక్తః = విడువబ</p>	<p>డినవాడై; ఏకాంతం = రహస్యప్రదేశమును; ఆశ్రిత్య = పొంది; సముపాగతాః = వచ్చిన; స్వాన్ = తనవారలగు; భృత్యాన్ = భృత్యులనుగూర్చి; ఉ</p>
--	--

వాచ=చెప్పెను.

వానర శ్రేష్ఠుండగు నాదధిమఖం
డు, అట్లతిప్రయాసంబుననావానరులవ
లనందప్పించుకొని, యేకాంత ప్రదేశ

మునొంది, యచ్చట వెన్నుదగిలివచ్చినత
నభృత్యులంజూచి, యిట్లుని, చెప్పెను.
అని, తాత్పర్యము.

ఏతే తిష్ఠంతు గచ్ఛామో భతా నో యత్ర వానరః
సుగ్రీవో విపులగ్రీవ స్సహ రామేణ తిష్ఠతి. ౩౧

టీక॥ ఏతే = ఈయంగదాదులు; తి
ష్ఠంతు=ఉందురుగాక. యత్ర=ఎచ్చట;
నః=మనకు; భతా=ప్రభువును; విపు
లగ్రీవః=విశాలమగుకంఠముగలవాఁడు
నగు; వానరః=వానరుఁడైన; సుగ్రీవః=
సుగ్రీవుఁడు; రామేణసహ = రాముని
తోఁగూడ; తిష్ఠతి = ఉన్నాఁడో; తం(అ

భ్యాహృతము)=ఆప్రదేశమునుగూర్చి;
గచ్ఛామః=పోవుదము.
ఈయంగదాదులట్లు పడియుండు
రుగాక; మనప్రభుండునువిశాలకంఠం
డునగుసుగ్రీవుండును రాముండునుఎచ్చ
టనుందురో, అచ్చోటికింబోవుదము.
అని, తాత్పర్యము.

సర్వం చైవాంగదే దోషం శ్రావయిష్యామి పార్థివే
అవర్షీ వచనం శ్రుత్వా ఘాతయిష్యామి వానరాన్. ౩౨

టీక॥ పార్థివే= రాజసమీపంబు
నందు; సర్వం = సమస్తమయిన; దో
షంచైవ= దోషమును; అంగదే= అం
గదునియందు; శ్రావయిష్యామి = విని
పించెదను. అవర్షీ = అధిక మయిన
కోపముగలసుగ్రీవుండు; వచనం= మా
టను; శ్రుత్వా=విని; వానరాన్=వా

నరులను; ఘాతయిష్యామి=చంపించును.
వానరరాజుండగు సుగ్రీవుని సమీ
పంబున, “దోషంబంతయు నంగదుని
చే ” యనిచెప్పెదను; అంతనధిక కో
పనుండగుసుగ్రీవుండు, కోపమునొంది,
యావానఱుల నందఱంజంపించును.
అని, తాత్పర్యము.

ఇష్టం మధువనం హ్యేత త్సుగ్రీవస్య మహాత్మనః

పితృపైతామహం దివ్యం దేవైరపి దురాసదమ్. ౩౩

టీక॥ పితృపైతామహం = తండ్రి గ్రీవునికి; ఇష్టంహి = ప్రియముగదా!
తాతలనుండివచ్చినదియు ; దివ్యం = తండ్రి తాతలనుండి వచ్చినదియుది
శ్రేష్ఠమును; దేవైరపి = దేవతలచేత వ్యంబును దేవతలకై సంజౌరసలవిగానిది
నుంగూడ; దురాసదం = పొందఁగూడ యునగునీమధువనంబు , మహాత్ముండ
నదియునగు; ఏతత్ = ఈ; మధువనం = గుసుగ్రీవునకు , మిక్కిలియుఁబ్రయ
మధువనము; మహాత్మనః = అధికమయి మయినదిగదా! అని, తాత్పర్యము.
నపరాక్రమముగల; సుగ్రీవస్య = సు

స వానరా నిమాన్ సర్వాన్ మధులుభాన్ గతాయుషః
ఘాతయిష్యతి దండేన సుగ్రీవ స్ససుహృజ్జనాన్. ౩౪

టీక॥ సః = ఆ; సుగ్రీవః = సుగ్రీవు నశీతచేత; ఘాతయిష్యతి = చంపిం
డు; మధులుభాన్ = తేనెయందాసగా పఁగలఁడు.
న్నవారలును; గతాయుషః = పోయిన ఆసుగ్రీవుండు, తేనెయందాసగా
యాయుస్సగలవారలును ; ససుహృ నియున్నవారలును, అసన్నమృత్యువులు
జ్జనాన్ = స్నేహితులతోఁగూడినవార నగునీవానరులకందఱకును , వీరలన్నే
లునగు; ఇమాన్ = ఈ; వానరాన్ = వాన హీతులకును, మరణశీతఁబడించును.
రులను; సర్వాన్ = అందఱును ; దండే అని, తాత్పర్యము.

వద్యాహ్యేతే దురాత్మానో నృపాజ్ఞాపరిభావినః
అమషః ప్రభవో రోష స్సఫలో నో భవిష్యతి- ౩౫

టీక॥ నృపాజ్ఞాపరిభావినః = రా అమషః ప్రభవః = ఓర్వతేమియేకార
జాజ్ఞానుదిరసరించునట్టి; దురాత్మా ణముగాఁగల; సః = మనయొక్క; రో
సః = దుష్టబుద్ధులగు; ఏతే = వీరలు; వ షః = కోపము; సఫలః = ఫలముతోఁగూ
ధ్యాహి = చంపఁదగినవారలుగదా! డినది; భవిష్యతి = కాఁగలదు.

దుష్టబుద్ధులగువీరలు, రాజాజ్ఞుండి శృమవధించును; అట్లు, మనకోపమును
రస్కరించుటవలన, వీరలవధింపఁ ద సఖలంబు గాఁగలదు. అని దధిము
గిన వారలె యగుచున్నారు కావున ఖుండు, తనభృత్యులకుంజెప్పెను.
వానరరాజుండగుసుగ్రీవుండువీరల నవ అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్త్యా దధిమఖో వనపాలా న్నహాబలః
జగామ సహసోత్పత్య వనపాలైః సమన్వితః. ౩౬

టీక॥ మహాబలః=అధికమగుబలము; త్య=ఎగిరి; జగామ=పోయెను.
గల; దధిముఖః=దధిముఖుండు; ఏవం= మహాబలశాలియగు నాదధిముఖుం
ఇట్లు; వనపాలాః= మధువనరక్షకుల డిట్లుమధువనరక్షకులకుంజెప్పి, వారల
నుగూర్చి; ఉక్త్యా=చెప్పి; వనపాలైః= తోఁగూడ, నాకాశంబునకుద్దమించి, నీ
మధువనరక్షకులతో; సమన్వితః= కూడి ఘృంబునంబోయెను.
నవాండై; సహసా=శీఘ్రముగా; ఉత్ప అని, తాత్పర్యము-

నిమేషాంతర మాత్రేణ సహిప్రాప్తో వనాలయః
సహస్రాంశు సుతో ధీమాన్ సుగ్రీవో యత్ర వానరః. ౩౭

టీక॥ యత్ర=ఎచ్చట; ధీమాన్= బు ముఖుండు; నిమేషాంతరమాత్రేణ= ని
ర్ధిమంతుండును; సహస్రాంశుసతః= మిషమాత్రముచేత; ప్రాప్తోపిహి=
సూర్యునికొడుకునగు; సుగ్రీవః= సుగ్రీ పొందినాఁడగుదా!
వుండను; వానరః= వానరుండు; అస్తి ఆదధిముఖుండు, బుద్ధిమంతుండును
(అధ్యాహృతము) = ఉన్నాఁడో; తం సూర్యకుమారుండునగు సుగ్రీవుండుం
(అధ్యాహృతము) = ఆప్రదేశమును; డుచోటికి, ఒకనిమేషంబునంబోయిచే
సః=ఆ; వనాలయః=వానరుండగుదధి అని, తాత్పర్యము-

రామంచ లక్ష్మణం చైవ దృష్ట్వాసుగ్రీవ మేవ చ
సమప్రతిష్ఠాం జగతీ మాకాశా న్నిపపాతహ. ౩౮

టికాగ్రా(అధ్యాపకము)= ఆదధి	నిపపాత=పొందెను. "హ" అనునదిపా
ముఖుండు, రామంచ=రాముని; లక్ష్మ	దపూరణార్థము.
ణంచైవ=లక్ష్మణుని; సుగ్రీవమేవచ=సు	ఆదధిముఖుండు, రామలక్ష్మణసుగ్రీవు
గ్రీవుని; దృష్ట్యా=చూచి, ఆకాశాత్=ఆ	లంజించి, యంత, నాకాశంబుననుండి,
కాశంబుననుండి; సమప్రతిష్ఠాం= మిట్ట	మిట్టపల్లములేని సమధూమికివ్రాలెను.
పల్లములేనిస్థితిగల; జగతీం= ధూమిని;	అని, తాత్పర్యము.

సన్నిపత్య మహావీర్య స్సర్వై స్తైః పరివారితః
 హరి దణ్డిముఖః పాతైః పాలానాం పరమేశ్వరః. ౩౯
 స దీన వదనో భూత్వా కృత్వా శిరసిచాం జలిమ్
 సుగ్రీవస్య శుభౌ మూర్ధ్నా చరణౌ ప్రత్యపీడయత్. ౪౦

టీక మహావీర్యః=అధికమయిన ప	కరంబులగు; సుగ్రీవస్య=సుగ్రీవునియొ
రాక్రమముగలవాఁడును; పాలానాం=	క్క-; చరణౌ = పాదములను; మూ
రక్షకులకు ; పరమేశ్వరః = మహాప్ర	ధ్నా=తలచేత; ప్రత్యపీడయత్ =
ఘండును; హరిః= వానరుండునగు ;	పీడించెను.
సః=ఆ; దధిముఖః= దధిముఖుండు ;	మహాపరాక్రమశాలియు మధువన
తైః=ఆ; పాతైః=మధువనరక్షకులచే	రక్షకులకందఱకునుబ్రఘండునగు నాద
త; సర్వైః=అందఱిచేతను ; పరివా	ధిముఖుండు , తనభృత్యులయందఱిచే
రితః=పరివేష్టించబడినవాఁడై; దీనవద	తనుంబరివేష్టించబడినవాఁడై, దీనవద
నః= దుఃఖమువొందినముఖముగలవా	నుండై , శిరంబునంజేమోడ్చుగీలించి
డు; భూత్వా = అయి; శిరసి =	తనశిరంబు మంగళకరంబులగు సుగ్రీ
తలయందు; అంజలిం=చేమోడ్చును;	వునిపాదంబులుసోకం , బ్రణామంబు
కృత్వాచ=చేసియు; శుభౌ=మంగళ	గావించెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
 సుందరకాండే, ద్విషష్టితమస్సగః.
 ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమాథ్వచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
వ్యాఖ్యానంబునందు, నుండరకాండద్విషష్టితమసగఃటీక,
ముగిసినది.

ॐ

త్రిషష్టితమసగఃప్రారంభః.

తతో మూర్ధ్వా నిపతితం వానరం వానరవఃభః
దృష్టైవో ద్విగృహృదయో వాక్య మేతదువాచహ. ౧

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; వానర	అనునదిపాదపూరణార్థము.
వఃభః = వానరశ్రేష్ఠుండగునుగ్రీవుం	అంత, వానరశ్రేష్ఠుండగునుగ్రీవుం
డు; మూర్ధ్వా=తలచేత; నిపతితం=	డు, అట్లుతనకు సాష్టాంగంబుగ నమ
నమస్కరించిన; వానరం = దధిముఖు	స్కరించినదధిముఖుంజూచినంతనె, ఇ
ని; దృష్టైవ=చూచినంతనె; ఉద్వి	తండెందుకువచ్చెనని మహాభయంబు
గృహృదయః=భయమునొందినమనసు	నొంది, యీమాటంజెప్పెను.
గలవాడై; ఏతత్=ఈ; వాక్యం=	అని, తాత్పర్యము.
మాటను; ఉవాచ=చెప్పెను. “హ”	

ఉత్తిష్ఠోత్థ కస్తాత్త్వం పాదయోః పతితో మమ
అభయం తే భవే ద్వీర సర్వమేవా భిధీయతామ్. ౨

టీక॥ ఉత్తిష్ఠ=లెమ్ము. ఉత్తిష్ఠ = లె	అభిధీయతాం=చెప్పబడుగాక.
మ్ము. కస్తాత్= ఎందువలన; త్వం=నీవు;	పరాక్రమశాలివగు దధిముఖుడా!
మమ=నాయొక్క; పాదయోః= పాద	లెమ్ము. నీవునాపాదంబులంబడితి
ములయందు; పతితః=పడినావు? వీర=	వేల? నీకభయంబొసంగెదను; జరగినస
పరాక్రమశాలివగుదధిముఖుడా! తే=	మాచారంబునంతయుఁజెప్పుము.
నీకు; అభయం = భయంబులేమి; భ	అని, తాత్పర్యము.
వేత్=అగును. సర్వమేవ=అంతయునే;	

సతు విశ్వాసితస్తేన సుగ్రీవేణ మహాత్మనా

ఉత్తాయ సుమహా ప్రాజ్ఞో వాక్యం దధిముఖో బ్రవీత్. ౩

టీక॥ సుమహాప్రాజ్ఞః = మిక్కిలి బ్రవీత్ = పలికెను.

యుగోష్ఠపండితుండగు; సః = ఆ; దధి మహాపండితుండగు నా దధిముఖం
ముఖస్తు = దధిముఖుండును; మహాత్మ డు, మహాత్ముండగు నాసుగ్రీవుండ భ
నా = పూజ్యమయిన హృదయముగల; యంబొసంగుటవలన విశ్వాసంబువొం
తేన = ఆ; సుగ్రీవేణ = సుగ్రీవునిచేత; ది, లేచి, యిట్లని చెప్పెను.
విశ్వాసితః = నమ్మింపఁబడినవాడై; ఉ అని, తాత్పర్యము.
త్తాయ = లేచి; వాక్యం = మాటను; అ

నైవర్త రిజసా రాజ స్తు త్వయా నాపి వాలినా

వనం నిస్సప్తపూర్వంహి భక్షితం తచ్చ వానరైః. ౪

టీక॥ రాజక = వానరరాజుండవ భక్షితం = తినఁబడినది.

గుసుగ్రీవుడా! వనం = మధువనము; ఋ వానరరాజుండవగుసుగ్రీవుడా! నీ
క్షరజసా = ఋక్షరజస్సుచేత; ననిస్సప్త తండ్రిఋక్షరజునికాలంబునంగాని నీయ
పూర్వంహి = మున్నువిడువఁబడినది కా న్నవాలికాలంబునంగాని నీకాలంబునం
దుగదా! త్వయా = నీచేత; న (నిస్స గానియిదివఱకెప్పుడును, ఎవ్వరికిని జొ
ప్తపూర్వంహి) = మున్నువిడువఁబడినది రనలవిగాకుండినచదువనంబును, నేటి
కాదుగదా! వాలినాపి = వాలిచేతను; న కాలంబునకు, అంగదాదివానరులు వ
(నిస్సప్తపూర్వంహి) = మున్ను విడువఁ చ్చి, అంతయుభక్షించిరి.
బడినదికాదుగదా! తచ్చ = అట్టిమధు అని, తాత్పర్యము.
వనంబును; వానరైః = వానరులచేత ;

ఏభిః ప్రథమికతాశ్చైవ వానరా వనరక్షిభిః

మధూన్య చింతయిత్వేమా న్నక్షయంతి పిబంతిచ. ౫

శ్రీమద్రామాయణమునుందరకాండము. ౧౨౦౪

స ౬౩

టీక॥ వానరాః = అంగదాదివాన భక్షయంతి = తినుచున్నారు. పిబంతిః
రులు; వీధిః = ఈ ; వనరక్షిధిః = వ వ = త్రాంగుచున్నారును.
నమసురక్షించువానరులచేత ; ప్రభ ఆవానరులు, మధువనరక్షకులగుపి
పితౄతాశ్చైవ = బెదిరింపఁబడినవారలు రలుపోయి బెదిరించినను, వీరలను సరకు
నై ; ఇమాం = వీరలను ; అచింతయి నేయక, యథేష్టముగాఁ దేనియలఁద్రాఁ
త్వా = చింతింపక ; మధుని = తేనెలను ; గుచున్నారు. అని, తాత్పర్యము.

శిష్ట మత్రాప విధ్యంతి భక్షయంతి తథాపరే
నివార్యమాణాస్తే సర్వే ధువోవై దశకయంతి హి. ౬

టీక॥ శిష్టం = మిగతను; అత్ర = ఇచ్చ ణాధకము); దర్శయంతి హి = చూపుచు
ట; అపవిధ్యంతి = పాఠపేసెదరు. త న్నారుగా!
ధా = అట్లు; అపరే = మఱికొందఱు; భ కొందఱు యథేష్టంబుగాఁ ద్రావి మి
క్షయంతి = తినుచున్నారు. తే = వారలు; గతనేలంబాఁబోసెదరు; మఱికొంద
సర్వే = అందఱును; నివార్యమాణాః = అ ణుఁద్రావెదరు; ఈరక్షకులు నివారించిన
క్షగింపఁబడుచున్నవారలై ; చుప్రా = క చోఁగనుబొమ్మలంబుగాఁ బెదరు.
నుబొమ్మలను ("వై" అనునది పాదపూర అని, తాత్పర్యము.

ఇమే హి సంరభతరాస్తథాతై స్సంప్రపితౄతాః
వారయంతో వనాత్తస్మా తుక్రైర్దైర్వానరపుంగవైః. ౭

టీక॥ సంరభతరాః = మిక్కిలియు సం వైః = వానరశ్రేష్ఠులచేత; తథా = అ
రంభముగలవారలును; తస్మాత్ = ఆ; వ ట్లు; సంప్రపితౄతాః = బెదిరింపఁబ
నాత్ = మధువముననుండి; వారయం డినారు.
తః = అడ్డగించుచున్న వారలనును; ఇ వనరక్షకులగువీరలు, సంరంభంబు
మే = ఈవనరక్షకులు, క్రుద్ధైః = కో న, "వనంబుననుండి పొం"డని, వార
పమునొందిన; తైః = ఆ; వానరపుంగు లనువారింపఁగా, నావానరశ్రేష్ఠులు,

అట్లుబొమ్మముడి పాటుబొమ్మము అని, తాత్పర్యము.
దలగు వానిచేత వీరలను బెడరించిరి.

తత స్తైబహుభి ర్వీరై ర్వానరై ర్వానవళభ
సంర క్త నయినైః క్రోధా ధ్వయః ప్రవిచాలితాః. ౮

టీక॥ వానరవళభ = వానరశ్రేష్ఠం తాః = తఱుమఁబడినారు.
దవగుసుగ్రీవుఁడా! బహుభిః = అనేకులు వానరశ్రేష్ఠం దవగుసుగ్రీవుఁడా! అ
ను, వీరైః = పరాక్రమశాలులును; సంర నేకులును జరాక్రమవంతులగు నావాన
క్తనయినైః = ఎఱ్ఱనికండ్లుగలవారలును రులు, కోపంబునఁ, గన్నుల నెఱ్ఱఁదనంబు
గు; లైః = ఆ; వానరైః = వానరుల చేత; గదుర, వనరక్షకులగు నీవానరులనంద
క్రోధాత్ = కోపమువలన; హరయః = అం, దఱిమిరి. అని, తాత్పర్యము.
వనరక్షకులగు వానరులు; ప్రవిచాలి

పాణిభి ర్నిహతాః కేచి తేచి జ్ఞానుభి రాహతాః
ప్రకృష్టాశ్చ యథాకామం దేవమాగణం ద దర్శితాః. ౯

టీక॥ కేచిత్ = కొందఱు; పాణి పఁబడినారు.
భిః = హస్తములచేత; నిహతాః = కొ ఆవానరులు, వనరక్షకులం గొందఱు
ట్టఁబడినారు. కేచిత్ = కొందఱు; జాను హస్తంబులం గొట్టిరి; కొందఱు మోఁకా
భిః = మోఁకాళ్ల చేత; ఆహతాః = కొ శ్లంబ్రహరించి, లేవనెత్తి తలక్రిందు
ట్టఁబడినవారలై; ప్రకృష్టాశ్చ = ఈడ్వఁ గఁ బశ్చిమ ద్వారంబుఁ జూచునట్లు
బడినవారలునై, దేవమాగణం ద = ఆ గావించిరి. అని, తాత్పర్యము.
పానమాగణంబును; దర్శితాః = చూఁ

దీవమేతే హతా శూరా స్త్వయి తిష్ఠతి భతారి
కృత్స్నం మధువనంచైవ ప్రకామం లైః ప్రభక్ష్యతే. ౧౦

టీక॥ భతారి = ప్రభుండవగు; త్వయి = నీవు; తిష్ఠతి = ఉండఁగా; లైః =

<p>అవానరులచేత; ఏవం=ఇట్లు; ఏలే= ఈ; శూరాః = యుద్ధమునందుభయము లేనట్టివానరులు; హతాః= కొట్టబడిరి. ప్రకాశం=యశస్వముగా; కృత్యం= సమస్తమయిన; మధువనంచైవ=మధువనంబును; ప్రభత్యతే= భక్షింపబడుచున్నది.</p>	<p>ప్రభుండవగునీవుండగానే, అయంగదాదివానరులు, ఇట్లుశూరులగువీరలం బ్రహరించి, మధువనంబునందలి, మధువునంతయుఁద్రాగుచున్నారు. అని, దధిముఖుండు, సుగ్రీవునితోఁ జెప్పకొనెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

ఏవం విజ్ఞాప్యమానం తం సుగ్రీవం వానరపక్షభమ్
అపృచ్ఛ త్తమ్మహా ప్రాజ్ఞో లక్ష్మణః పరవీరహః ౧౧

<p>టీక॥ మహాప్రాజ్ఞః = మహాపండితుండును; పరవీరహః= శత్రువీరులంజంబువాఁడునగు; లక్ష్మణః=లక్ష్మణుండు; ఏవం=ఇట్లు; విజ్ఞాప్యమానం= విన్నవించబడుచున్న వాఁడును; వానరపక్షభం=వానరశ్రేష్ఠుండునగు; సుగ్రీవం=సుగ్రీవుని; తం=ఆదధిముఖునిగూర్చి; అ</p>	<p>పృచ్ఛతే=అడిగెను. ఇట్లుదధిముఖుండు వానరశ్రేష్ఠుండగుసుగ్రీవునితో విన్నవించుకొనుటంజూచి, మహాపండితుండును శత్రువీరులంజంబువాఁడునగు లక్ష్మణుండు, ఆదధిముఖుంగూర్చి, సుగ్రీవునిట్లని, పృచ్ఛించెను- అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

కి మయం వానరో రాజ౯ వనపః ప్రత్యుపస్థితః
కంచార్థ౯ మభినిదిశ్య దుఃఖితో వాక్య మబ్రవీత్ - ౧౨

<p>టీక॥ రాజ౯= వానరరాజుండవగుసుగ్రీవుడా! అయం=ఈ; వనపః = వనంబునుబాలించునట్టి; వానరః=వానరుండు; కిం=ఎందును; ప్రత్యుపస్థితః = వచ్చినాఁడు? దుఃఖితః=దుఃఖమునొందినవాఁడై; కంచ=ఏ; అర్థంచ = ప్ర</p>	<p>యోజనమును; అభినిదిశ్య= ఉద్దేశించి; వాక్యం=మాటను; అబ్రవీత్=పలికెను? వానరరాజుండవగు సుగ్రీవుడా! వనపాలకుండగు నీవానరుండిచ్చటికేల వచ్చినాఁడు? మఱియునెందుకదుఃఖి</p>
---	--

తుండయ్యో? ఇప్పుడిప్పుట నేమిచెప్పు | గను- అని, తాత్పర్యము-
డున్నాడు? అనిలక్ష్యముండు, సుగ్రీవునడి

ఏవ ము క్తస్తు సుగ్రీవో లక్ష్యజేన మహాత్మనా
లక్ష్యణం ప్రత్యువాచేదం వాక్యం వాక్య విశారదః. ౧౩

<p>టీక వాక్య విశారదః = మాట లయందుంబండితుండగు; సుగ్రీవః=సు గ్రీవుండు; మహాత్మనా= అధికమయిన బలముగల; లక్ష్యజేన=లక్ష్యమునిచేత; ఏవం=ఇట్లు; ఉక్తస్తు = చెప్పబడిన వాఁడైనంతనె; లక్ష్యణం = లక్ష్యము నిగూచి; ఇదం=ఈ; వాక్యం=మా</p>	<p>టను; ప్రత్యువాచ=బదులుచెప్పెను- మాటలుచెప్పటయందుంబండితుం డగు; సుగ్రీవుండు, మహాపరాక్రమశా లియగు లక్ష్యముండునెప్పినదివిని, య తనింజూచి, ఇట్లని, బదులుచెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఆర్య లక్ష్యణ సంప్రాహ వీరో దధిముఖః కపిః
అంగద ప్రముఖే వ్యైరై ర్భక్షితం మధు వానరైః. ౧౪
విచిత్ర దక్షిణా మాశా మాగత్రే హారిపుంగవైః

<p>టీక ఆర్య=పూజ్యుడవగు; లక్ష్య ణం=లక్ష్యముండా! వీరః= పరాక్రమ శాలియగు; దధిముఖః = దధిముఖుం డను; కపిః= వానరుండుక“దక్షిణాం= దక్షిణపు; ఆశాం = దిక్కును ; విచి త్రం=వెదకి; ఆగత్రైః=వచ్చినవారలును; వ్యైరైః = పరాక్రమశాలులును; హరి పుంగవైః=వానరశ్రేష్ఠులునగు ; అం గదప్రముఖేః = అంగదుండుమొదలు</p>	<p>గాఁగల; వానరైః=వానరులచేత; మ ధు=తేనె; భక్షితం=తినబడినది-” ఇ తి (అధ్యాహృతము)=అని సంప్రా హం=చెప్పుచున్నాడు. పూజ్యుడవగులక్ష్యముండా!“దక్షిణ దిక్కును వెదకివచ్చినట్టి, పరాక్రమవంతు లును వానరోత్తములునగు నంగదాది వానరులు. మధువనంబునందలి మధువు నంతయుఁద్రావిరి” అని, వీరుండగునీద</p>
--	---

ధిముఖుండు, చెప్పచున్నాడు. అని, తాత్పర్యము.

నైషా మకృతకృత్యానా మీదృశ స్సాన్య దుపక్రమః. ౧౫
ఆగతైశ్చ ప్రమథితం యథా మధువనం హి తైః
ధర్షితంచ వనం కృత్స్న ముపయుక్తంచ వానరైః, ౧౬

<p>టీక॥ యథా = ఎట్లు; ఆగతైః = వచ్చిన; తైః = ఆ; వానరైః = వానరులచేత; మధువనం = మధువనము; ప్రమథితంచ = విలువఁబడినదియనో; వనం = మధువనము; కృత్స్నం = అంతయు; ధర్షితంచ = ఆక్రమింపఁబడినదియనో; ఉపయుక్తంచ = భక్షింపఁబడినదియనో; ఈదృశః = ఇట్టి; ఉపక్రమః = ప్రయత్నము; అకృతకృత్యానాం = చేయఁబడిన చేయవలసినకార్యముగల</p>	<p>వారలుకానట్టి; ఏషాం = ఈయంగదాదివానరులకు; నస్యాత్ = కలుగదు. ఈయంగదాదివానరులు, వచ్చుచునై, మధువనంబు, ప్రవేశించి, దాని సంతయునాక్రమించియు, దానివిటిచియు, నందలితేనెయనంతయుఁద్రావినారే; వీరులుకృతకృత్యలు గాకుండినచో, నిట్టికార్యంబు సేయసాహసింపఁజాలరు. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

వనం యదా భిషన్నాస్తే సాధితం కమక వానరైః

<p>టీక॥ తే = ఆవానరులు; యదా = ఎప్పుడు; వనం = మధువనమును; అభిషన్నాః = ప్రవేశించినారో; తదా = అప్పుడు; వానరైః = వానరులచేత; కమక = కార్యము; సాధితం = సాధిం</p>	<p>పఁబడినది. ఆవానరులు, ధైర్యంబున, మధువనంబుఁబ్రవేశించుటవలన, వారలుకార్యంబునుసాధించియేవచ్చిరని, స్పష్టమగుచున్నది. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

దృష్టా దేవీ న సందేహా న చాన్యేన హనూమతా. ౧౭

<p>టీక॥ దేవీ = సీతాదేవి; దృష్టా = చూడఁబడినది. సందేహాః = సంశయము; న = కాదు. హనూమతా =</p>	<p>ము; న = లేదు. అన్యేనచ = ఇతరునిచే</p>
--	---

॥

॥

హనుమంతునిచేతనే ; దృష్టా (అధ్యాహృతము) = చూడబడినది. తరుండెవ్వండునుబాచియుండఁడు; హనుమంతుండె, సీతాదేవింజూచియుండును. అని, తాత్పర్యము.

స హ్యస్య స్సాధనే హేతుః కమణోస్య హనూమతః

టీక॥ హనూమతః = హనుమంతుని రణము; సహి = కాండగదా! కన్న; అన్యః = ఇతరుండు; అన్యః = ఈ; హనుమంతుండుదక్క, నింక నెవ్వంకమణి = కార్యముయొక్క; సాధకును, ఈకార్యంబునుసాధింపంజాలనే = సాధించుటయందు; హేతుః = కాదు. అని, తాత్పర్యము.

కార్యసిద్ధి మౌతి శైవు తస్మి న్వానరపుంగవే. ౧౦
వ్యవసాయశ్చ వీర్యంచ శ్రుశంఖాపి ప్రసిద్ధితమ్

టీక॥ వానరపుంగవే = వానరశ్రేణి = విద్యయును; ప్రసిద్ధితం = ఉన్నది. ప్థుండగు; తస్మిన్ = ఆహనుమంతునిం కార్యసిద్ధినసామర్థ్యంబును, బుదు; కార్యసిద్ధిశైవు = కార్యంబునెట్టియు, నుత్సాహంబును, బరాక్రమంబువేటుటయును; మత్తశైవు = బుద్ధియు, విద్యయు, ఇవ్వయు, వానరశ్రేణు; వ్యవసాయశ్చ = ప్రియత్నమును; ప్థుండగు నాహనుమంతు నందునెలవీర్యంచ = పరాక్రమమును; శ్రుశంఖా = కొనియున్నవి. అని, తాత్పర్యము.

జాంబవాన్యశ్ర నేతాస్యా దంగదశ్చ మహాబలిః. ౧౧
హనుమాం శ్చాస్మధిష్ఠాతా నతస్య గతి రన్యథా

టీక॥ యత్ర = ఏకార్యమునందు; త్ (అధ్యాహృతము) = నాయకుంజాంబవాన్ = జాంబవంతుండు; నేడగునో; హనుమాంశ్చాపి = హనుమంతా = నాయకుండు; స్వాత్ = అగునో; తుండును; అధిష్ఠాతా = అధిష్ఠించినమహాబలిః = అధికమయినబలముగల; వాండు; స్వాత్ (అధ్యాహృతము) = అంగదశ్చ = అంగదుండును; నేతాస్య గునో; తస్య = ఆకార్యముయొక్క;

॥

॥

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౨౧౧

స ౬౩

గతిః=ప్రాప్తిః అన్యథా=వేరువిధము కులయియుండురో, మెరియుమానుమం
గా; స=కాదు. తుండునుదోడ్చియుండునో, ఆకార్యం
ఏకార్యంబునందు, జాంబవలతుండు బుడప్పక సిద్ధించునేకాని వేరువిధము
నుమహాబుండగు సంగదుండునునాయ కానేరదు. అని, తాత్పర్యము.

అంగదప్రముఖై ర్వై హతం మధువనం కిల. ౨౦

టీక|| అంగదప్రముఖైః= అంగదుం అంగదుండు మొదలగువానరవీరులు,
దు మొదలుగాంగల; వీరైః=వీరులచే వచ్చి, మధువనంబునంతయుఁజెరిచిరి-
త; మధువనం=మధువనము: హతంకీ అని, తాత్పర్యము.
ల=నశింపఁజేయుటచేఁడంగ--!

వారయంత్య సహితాస్తధా నానుభి రాహతాః

టీక|| సతే (అధ్యాత్మతము) = అప్పటి, వనపాలకలందఱునొ
ఈవనపాలకులు, సహితాః = కూడు కరకయియిపోయి, వారిలనుబాటిం
కొనినవారై; వారయంత్య = సివా ముగా, వారలవీరులనందఱు, గాగా
రించుచును; స్తధా = అట్లు; జానుభిః= విధంబులంబ్రహారించిరి.
మోక్తాన్లనేతఃసహరా=కోట్లబడి అని, తాత్పర్యము.
నారు

ఏత దథా మయం ప్రాప్తౌ వక్తుం మధుగివా గిహ ౨౧

నామ్నా దధిముఖో నామ హరిః ప్రఖ్యాతవిక్రీషః

టీక|| మధురవాక్ = మధురమయి ముగగు; అయం=ఈ; హరిః=వానరుం
సమాటగలవాఁడును; ప్రఖ్యాతవిక్రీషః=మ; ఏతదధికం = ఇందువలకు; వ
మః=ప్రసిద్ధినిందినపరాక్రమముగల క్తుం=చెప్పటకు; ఇహ=ఇచ్చటికి;
వాఁడును; నామ్నా=మేరుచేత; దధి వాప్తః=వచ్చినాఁడు.
ముఖోనామ=దధిముఖుండనిప్రసిద్ధుం మధురముగా మాటలాడు వాఁడు

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యనహితము.

స ౬౩

ను, మహాపరాక్రమకాలియునగుదధిచారంబునేదెప్పుటకై, యిచ్చటికివచ్చి ముఖుండనునీవానరుండు, ఈసమానాడు. అని, తాత్పర్యము.

దృష్టా సీతా మహాబాహు సామిత్రే పశ్య తత్త్వతః. ౨౨

టీక॥ మహాబాహు = పెద్దచేతులు గల; సామిత్రే = లక్ష్య ణుడా! సీతా = సీతాదేవి; దృష్టా = చూడఁబడినది. తత్త్వ తః = యాథాభ్యుక్తముచేత; పశ్య = చూడుము.

మహాబాహుండవగులక్ష్య ణుడా! వానరులు సీతంజూచియుందురు; సీవును యథాభ్యుక్తముగానాలోచింపుము. అని, తాత్పర్యము.

అభిగమ్య తథా సర్వే పిబంతి మధు వానరాః

టీక॥ తథా = అట్లు; వానరాః = వానరులు; సర్వే = అందఱును; అభిగమ్య = పొంది; మధు = తేనెయును; పిబంతి = త్రాగుచున్నారు.

కావుననె, యావానరులందఱును, నిర్భయంబుగా, మధువనంబుఁజొచ్చి, యథేష్టంబుగాఁ దేనియలం ద్రావుచున్నారు. అని, తాత్పర్యము.

న చాప్యదృష్ట్యా వైదైహీం విశ్రుతాః పురుషషభ. ౨౩
వనం దత్తవరం దివ్యం ధషయేయ ర్వనాకసః

టీక॥ పురుషషభ = పురుషశ్రేష్ఠం డవగులక్ష్య ణుడా! విశ్రుతాః = ప్రసిద్ధులగు; వనాకసః = వానరులు; వైదైహీం = సీతాదేవి; అదృష్ట్యాచాపి = చూడకయె; దత్తవరం = ఇయ్యఁబడినవరముగలదియు; దివ్యం = శ్రేష్ఠంబునగు; వనం = మధువనమును; నధషయేయః = నశింపఁజేయరు.

బుద్ధియందును బరాక్రమంబునందును బ్రఖ్యాతులగునావానరులు, సీతంజూడకయేవచ్చియుండినచో, బ్రహ్మదేవునిచే నాతండ్రికొసంగఁబడినదియు దివ్యంబునగుమధువనంబు నెంతమాత్రముప్రవేశింపరు. అని, సుగ్రీవుండులక్ష్య ణు తోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

తతః ప్రహృష్టో ధర్మాత్మా లక్ష్మణ స్సహ రాఘవః. ౨౪

టీక|| తతః = అటుపిమ్మట; ధర్మాత్మా = సించినాడు.

త్వా = ధర్మస్వభావుండగు; లక్ష్మణః = అంత, ధర్మాత్ముండగు లక్ష్మణుం
లక్ష్మణుండు; సహ రాఘవః = రాముని డును రాముండును, సంతోషంబునొంది
తోడగూడినవాడై; ప్రహృష్టః = సంతరి. అని, తాత్పర్యము.

శ్రుత్వా కణకసుఖాం వాణీం సుగ్రీవవదనా చ్యుతామ్
ప్రాహృష్యత భృశం రామో లక్ష్మణశ్చ మహాబలిః. ౨౫

టీక|| రామః = రాముండును; మహాబలిః = సంతోషించెను.

లః = అధికమయినబలముగల; లక్ష్మణశ్చ = సుగ్రీవునినోటనుండి వెడలినకణకసు
ఖావహంబగునామాటనువిని, రాముం
సుగ్రీవునినోటనుండి; చ్యుతాం = జాతి డును మహాబలుండగు లక్ష్మణుండును, మి
నకణకసుఖాం = చెవులకునుభవకరమ కిరిలియు సంతోషించిరి.
యిన; వాణీం = మాటను; శ్రుత్వా = విని; అని, తాత్పర్యము.
భృశం = మికిరిలియు; ప్రాహృష్యత =

శ్రుత్వా దధిముఖస్యే దం సుగ్రీవస్తు ప్రహృష్యచ
వనపాలం పున రావక్యం సుగ్రీవః ప్రత్యభాషత. ౨౬

టీక|| సుగ్రీవః = మంచికంఠముగల; లుచెప్పెను.

సుగ్రీవస్తు = సుగ్రీవుండును; దధిముఖస్యే = సుందరమగు కంఠముగల యాసుగ్రీ
స్య = దధిముఖునియొక్క; ఇదం = ఈమా వుండు, దధిముఖుండు చెప్పినదివిని, సం
టను; శ్రుత్వా = విని; ప్రహృష్యచ = సంతోషించి, వనపాలకుండగు నాదధిముఖు
తోషించియు; పునః = మఱల; వనపా నింజూచి, యిట్లని, బదులు చెప్పెను.
లం = వనరక్షకుండగు దధిముఖునిగూర్చి; అని, తాత్పర్యము.
వాక్యం = మాటను; ప్రత్యభాషత = బదు

ప్రీతో స్త్రి సో హం యద్యుక్తం వనం తైః కృతకమృణ్ధిః
మషికతం మషణీయంచ శేష్టితం కృతకమృణామ్. ౨౭

టిక॥యత్ = ఎందువలన; కృతక	మృణ్ధిః = తమింపబడినది; మషణి
మృణ్ధిః = చేయబడినకార్యముగల;	యంచ=తమింపబడినదియు.
తైః=ఆవానరులచేత; వనం=మధువన	కృతకృత్యులగునావానరులు, మధువ
ము; యుక్తం = భుజింపబడినదో; తత్	నంబునందలిమధువునంతయుఁద్రాగినం
(అధ్యాహృతము)=అందువలన; సః=	దుకు, నేను, సంతసించిని; వారలు, కృత
అట్టి; అహం=నేను; ప్రీతిః=సంతసించిన	కృత్యులకాబట్టి, వారలచేప్రస, నేను
వాండను; అస్త్రి=అగుచున్నాను. కృతక	తమింపవలసినదికావున, తమింపితిని.
మృణామ్= చేయబడిన కార్యముగల	అని, తాత్పర్యము.
వారలయొక్క; శేష్టితం= కార్యము; మ	

ఇచ్ఛామి శీఘ్రం హనుమత్ప్రేరథానాన్
శాఖామృగాం స్తాన్ మృగరాజదపార్కన్
ద్రష్టుం కృతార్థాన్ సహ రాఘవాభ్యాం
శోకుం చ సీతాధిగమే ప్రయత్నమ్. ౨౮

టిక॥కృతార్థాన్ = చేయబడినప్ర	శోకుంచ=వినుటకును; రాఘవాభ్యాం
యోజనముగలవారలును; మృగరాజద	సహ= రానులత్త్యులులతోఁగూడ; ఇ
ర్పాన్ = సింహముయొక్క-గర్వమువం	చ్ఛామి-కోరుచున్నాను.
టిగర్వముగలవారలునగు ; హనుమత్ప్ర	కృతార్థులను సింహంబునకుం
థానాన్ =హనుమంతుండుముఖ్యుండు	బోలెగర్వంబుగలవారలునగుహనుమం
గాఁగల; తాన్ = ఆ; శాఖామృగాన్ =	తుండుమున్నగునావానరులం బాచుట
వానరులను; ద్రష్టుం = చూచుటకును; సీ	కునుసీతాదేవిం బాచుటకైవారలుచేసి
తాధిగమే=సీతాదేవియొక్కపొందుట	నప్రయత్నంబునువినుటకునునేనునురా
యందు; ప్రయత్నం=ప్రయత్నమును;	మలత్త్యులును, గోరుచున్నాము. అని

సుగ్రీవుండువధిముఖునితోజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ప్రీతిస్సీతాతో సంప్రహృష్టా కుమారౌ
 దృష్ట్వా సిద్ధాథౌ వానరణాంచ రాజా
 అంగై స్సంహృష్టేః కర్మసిద్ధిం విదిత్వా
 బాహ్యైః రాసన్నాం సోతిమాత్రం ననంద. ౨౯

టీక సః = ఆ; వానరాణాం = వా	సమీచినదానిగా; విదిత్వా = తెలి
నరులయొక్క; రాజాచ = రాజయిన	సికొని; అతిమాత్రం = మిక్కిలియును;
సుగ్రీవుండును; ప్రీతిస్సీతాతో = సంతో	ననంద = సంతోషించెను.
షముచే వికసించిన కండ్లుగల వారలు	సిద్ధాధులమయితి మని సంతోష
ను; సంప్రహృష్టా = గగుర్పాటునొంది	మున వికసించిననేత్రంబులతోనొప్పుదు
నవారలును; సిద్ధాథౌ = ఈడేజిన	దేహంబంతయుగగుర్పాటు నొందియు
ప్రయోజనముగల వారలునగు, కుమారౌ =	న్న రామలక్ష్మణులంజూచి, వానరరా
రా = రామలక్ష్మణులను; దృష్ట్వా =	జూడగునాసుగ్రీవుండు, సంతోషంబునం
చూచి; సంహృష్టేః = సంతోషంబు	దనవ యవంబులందు గనుపడు శుభ
నొందిన; అంగైః = అవయవములచే	సమిత్రంబులచే, గార్యసిద్ధిహస్తగతం
త; కర్మసిద్ధిం = కర్మసిద్ధిని; బా	బయినదని, మిక్కిలియుసంతసించెను.
హ్యైః = చేతులకు; ఆసన్నాం =	అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాపే, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే,
 సుందరకాండే, త్రిషష్టితమస్సగణః.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్రీ
 వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండత్రిషష్టితమస్సగణః టీక,
 ముగిసినది.

అ

చ తు షష్ఠి త మ స గ య పా రం భః.

సుగ్రీవేదైవ ము క్తస్తు హృష్టో దధిముఖః కపిః

రాఘవం లక్ష్మణంచైవ సుగ్రీవం చాభ్యవదయత్. ౧

టీక॥ దధిముఖః = దధిముఖుండను; రించెను.

కపిః = వానరుండు; ఏవం = ఇట్లు ; సు	దధిముఖుండు, సుగ్రీవుండుచెప్పిన
గ్రీవేణ = సుగ్రీవునిచేత; ఉక్తస్తు = చెప్పె	దివిని, సంతోషంబునొంది, రామున
బడినవాడైనంతనె; హృష్టః = సంత	కుసులక్ష్మణునకును సుగ్రీవునకునునమ
సించినవాడై; రాఘవం = రాముని; ల	సాకరంబుగావించెను.
క్ష్మణంచైవ = లక్ష్మణుని; సుగ్రీవంచ =	అని, తాత్పర్యము.
సుగ్రీవుని; అభ్యవదయత్ = నమస్క	

స ప్రణమ్యచ సుగ్రీవం రాఘవాచ మహాబలౌ

వానరై స్సహితై శ్శూరై దివమేవో త్పపాత హ ౨

టీక॥ సః = ఆదధిముఖుండు; సుగ్రీ	కాశమునుగూర్చియే; ఉత్పపాత = ఎగిరె
వం = సుగ్రీవుని; మహాబలౌ = అధికమయి	ను. "హ" అనునదిపాదపూరణార్థము.
నబలముగల; రాఘవాచ = రామలక్ష్మ	ఆదధిముఖుండు, సుగ్రీవునకును
ణులను; ప్రణమ్యచ = నమస్కరించియు;	మహా బలశాలులగు రామలక్ష్మణులకు
సహితైః = కూడిన; శూరైః = యుద్ధము	నునమస్కారంబుగావించి, శూరులగు
నందు భయములేనట్టి; వానరైః (స	వనపాలురు వెంబడింప, నాకాశంబున
హ) = వానరులతోఁగూడ; దివమేవ = ఆ	కుద్గమించెను. అని, తాత్పర్యము.

స యదైవా గతః పూర్వం తదైవ త్వరితం గతః

నిపత్య గగనా ద్భూమా తద్వనం ప్రవివేక హ. ౩

టీక॥ సరి = ఆదధిముఖుండు; పూర్వం = మునుపు; యదైవ = ఎట్లై; ఆగతి = వచ్చినాడో; తదైవ = అట్లే; త్వరితం = శీఘ్రముగా; గతః = పోయినవాడై; గగనాత్ = ఆకాశంబుననుండి; ధూమా = నేలయందు; నిపత్య = వారి; తత్ = ఆ; వనం = మధువనమును, ప్రవివేక = చూచెను; "హ" అనునది పాదపూరణార్థము.	ఆదధిముఖుండు, మున్నెట్లువచ్చినాడో, అట్లుశీఘ్రంబునంబోయి, యంతనాకాశంబుననుండి నేలకువ్రాలి యామధువనంబు బ్రవేశించెను.
	అని, తాత్పర్యము.

స ప్రవిష్టో మధువనం దదశ హరియూధపాత్
విమదా నుత్థితా సర్వా మేహమానా న్నధూదకమ్. ౪

టీక॥ సరి = ఆదధిముఖుండు; మధువనం = మధువనమును; ప్రవిష్టః = ప్రవేశించినవాడై; విమదాత్ = మదములే నివారలును; ఉత్థితాత్ = లేచినవారలును; మధూదకం = తేనెనునీటిని; మేహమానాత్ = మూత్రద్వారంబు నవిడుచుచున్నవారలునగు; హరియూధపాత్ = వానరశ్రేష్ఠులను; సర్వాత్ =	అందఱును; దదర్శ = చూచెను. ఆదధిముఖుండు, అట్లుమధువనంబు బ్రవేశించి, యచ్చటఁ ద్రాంగినమధువుజీణికంబులవలన, గైభ్రువిడిచి, లేచి, తేనెయు నీళ్లును గలసినమూత్రంబు విడుచుచున్న యంగదాది వానరశ్రేష్ఠులంబులను. అని, తాత్పర్యము.
---	---

స తా నుపాగమ ద్వీరో బద్ధ్యా కరపుటాంజలిమ్
ఉవాచ వచనం శ్లెష్మ మిదం హృష్టవ దంగదమ్. ౫

టీక॥ వీరః = పరాక్రమశాలియును; సరి = ఆదధిముఖుండు; తాత్ = ఆవాసరులను; ఉపాగమత్ = పొందెను. కరపుటాంజలిం = దొప్పవంటి, చేతులచే	మోపును; బద్ధ్యా = కట్టి; అంగదం = అంగదునిగూర్చి; శ్లెష్మం = మధురమును; హృష్టవత్ = సంతోషము గలదియునగు; ఇదం = ఈ; వచనం =
---	--

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౬౪

మాటను; ఉవాచ=చెప్పెను.

పరాక్రమవంతుండగు నాదధిముఖుండు, అవానరులయొద్దకుఁబోయి, దొ

ప్రవంఠియంజలిబంధించి, యంగదుం

బూచిసంతోషంబునమధురంబగునీమాటంజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

సౌమ్య రోషో న కతకవ్యో యదేత త్పరివారితమ్

అజ్ఞానా ద్రక్షిభిః క్రోధా ద్భవంతః ప్రతిషేధితాః. ౬

టీక॥ సౌమ్య = శిన్ననివాడవగు నంగదుఁడా! ఏతత్ = ఈ; పరివారి తం = అంతటను అడ్డగించుట; యత్ (అస్తి) = ఏదిగలదో; తత్ (అధ్యాప్యతము) = దానిఁగూర్చి; రోషః = కోపము; నకతకవ్యః = చేయఁబడఁగూడదు. అజ్ఞానాత్ = తెలియమివలన; రక్షిభిః = వనపాలురచేత; క్రోధాత్ =

కోపమువలన; భవంతః = మీరలు; ప్రతిషేధితాః = నిషేధింపబడినారు.

శాంతుండవగు నంగదుఁడా! మీరలు నివారించిరని నీవుకోపంబు సేయవలదు; ఈవనపాలురు, అజ్ఞానంబువలన, నట్లుకోపంబున మిమ్ముడ్డగించి నారు. అని, తాత్పర్యము.

యువరాజ స్త్వ మీశత్ప్ర వనస్యాస్య మహాబల

మౌఖ్యాత్ త్సూర్యం కృతోదోష స్తంభవాత్క్షుంతుమహాసి. ౭

టీక॥ మహాబల = అధికమయిన బలముగలవాడవగు నంగదుఁడా! త్వం = నీవు; యువరాజః = యువరాజుండవు. అస్య = ఈ; వనస్య = మధువనమునకు; ఈశత్ప్ర = ప్రభుండవును. పూర్వం = మున్ను; మౌఖ్యాత్ = అజ్ఞానమువలన; దోషః = దోషము; కృతః = చేయఁబడినది. భవాత్ = నీవు; తం = దానిని;

క్షుంతుం = క్షమించుటకు; అహాసి = తగుదువు.

మహాబలుండవగు నంగదుఁడా! నీవుయువరాజుండవు, గావున; నీమధువనంబునకుఁ బ్రభుండవయితని; అజ్ఞానంబువలన, మున్నుపరాధంబు చేసెతిమి; నీవుదానిక్షమింపవలయు.

అని, తాత్పర్యము.

అఖ్యాతం హి మయా గత్వా పితృవ్యస్య తవానఘ
ఇహేవాపయాతం సర్వేషా మేతేషాం వసచారిణామ్. ౮

టీక || అనఘ = పాపరహితుండవ తంహి = చెప్పబడినదిగాదా!
గుసంగడుండా! మయా = నాచేతః గ పాపరహితుండవగు సంగడుం
త్వా = పోయి; తవ = నీయొక్కః; పితృ డా! నేనుబోయి, నీవినతండ్రి సుగ్రీవు
వ్యస్య = వినతండ్రికి; ఏతేషాం = ఈ; వ నకు, ఈవానరులందఱును ఇచ్చటికి వ
సచారిణాం = వానరులయొక్కః; సర్వే చ్చియుండుటంజెప్పితిని.
షాం = అందఱియొక్కయు; ఇహ = ఇ అని, తాత్పర్యము.
చ్చటికి; ఉపయాతం = వచ్చుట; అఖ్యా

స త్వదాగమనం శుక్రిత్వా సహేభి హరియూధపైః
ప్రహృష్టో నతు రుష్టోసా వనం శుక్రిత్వా ప్రధక్షితమ్. ౯

టీక || అసా = ఈ; సః = అసుగ్రీవుఁ పింపనేలేదు-
డు; ఏభిః = ఈ; హరియూధపైః = వా నేను, నీవీవానరులయందఱితోడం
సరశ్రేష్ఠులతోఁగూడ; త్వదాగమనం = గూడవచ్చుటయు, మధువనంబునంత
నీరాకను; శ్రుత్వా = విని; వనం = మధు యుండెఱచుటయుండెప్పుగా, విని, యా
వనమును; ప్రధక్షితం = చౌఱచఁబడిన సుగ్రీవుండు, పరమసంతోషంబు నొం
దానిఁగా; శ్రుత్వా = విని; ప్రహృష్టః = దెనుగాని, యెంతమాత్రముకోపంబు
సంతోషించినాడు. నతురుష్టః = కో నొందఁడయ్యె- అని, తాత్పర్యము.

ప్రహృష్టో మాం పితృవ్య స్తే సుగ్రీవో వానరేశ్వరః
శీఘ్రం ప్రేషయ సర్వాంస్తా నితిహేవా వాచ పాథికవః. ౧౦

టీక || వానరేశ్వరః = వానరుల రాజును; సుగ్రీవః = సుగ్రీవుండు; ప్ర
కుండ్రుఁడును; తే = నీయొక్కః; పితృ హృష్టః = సంతోషించిన వాఁడై ;
వ్యః = వినతండ్రియునగు; పాథికవః = మాం = నన్నుఁగూర్చి; “తా = వార

లను; సర్వాఙ్ = అందఱను; శీఘ్రం = సుగ్రీవుండు, అట్లు పరమసంతోషంబు
 శీఘ్రముగా; ప్రేషయ = పంపుము” నొంది “అయంగదుండు మున్నగువా
 ఇతి-అని; (“హ” అనునదిపాదపూ నరులను శీఘ్రంబునంబంపుము” అని,
 రణాఙ్గము); ఉవాచ=చెప్పెను- అజ్ఞాపించెను. అని, తాత్పర్యము-
 వానరా ధీశ్వరుడగు నీపినతండ్రి

శ్రుత్వా దధిముఖస్యేదం వచనం శ్లఙ్ఘ్య మంగదః
 అబ్రవీ త్తా హరిశ్రేష్ఠో వాక్యం వాక్యవికారదః. ౧౧

టీక: వాక్యవికారదః = మాటల చిః; వాక్యం=మాటను; అబ్రవీత్ =
 యందుఁబండితుండును; హరిశ్రేష్ఠః= చెప్పెను.
 వానరశ్రేష్ఠుండునగు; అంగదః= అ మాటలుచెప్పటయందుఁ బండితుం
 గదుండు; దధిముఖస్య = దధిముఖుని డునువానరోత్తమండునగు నంగదుం
 యొక్క; ఇదం=ఈ; శ్లఙ్ఘ్యం= ప్రియ డు, ప్రియంబగునీదధిముఖునిమాటనువి
 మయిన; వచనం = మాటను; శ్రు వి, యావానరులంజూచి, ఇట్లనిచెప్పె
 త్వా=విని; తా= ఆవానరులనుగా ను. అని, తాత్పర్యము.

శంకే శ్రుతో యం వృత్తాంతో రామేణ హరియూధపాః
 తత్ క్షమం నేహ న స్థానం కృతే కార్యే పరంతపాః. ౧౨

టీక: పరంతపాః= శత్రువులందఱి నః=మనకు; ఇహ=ఇచ్చట; స్థానం=వి
 పః=జేయునట్టి; హరియూధపాః= వాన లుచుటకు; నక్షమం=యు క్తముకాదు.
 రశ్రేష్ఠులారా! “అయం = ఈ; వృత్తాం శత్రువులందఱింపఁజేయునట్టి వాన
 తః=సమాచారము; రామేణ=రాముని రశ్రేష్ఠులారా! మనమిచ్చటికివచ్చియు
 చేతఃశ్రుతః=వినుఁబడినది.” ఇతి(అథ్యా స్మనంగరామునకుం దెలిసినదనితోఁ
 హృతము)-అని; శంకే=సందేహించు చుచున్నది; కార్యంబుసాధించి
 చున్నాను. తత్=అందువలన; కార్యే= నవెనుక, మనమిచ్చటనుండుట యు క్త
 పరికృతే=చేయఁబడినదగుచుండగా; ముకాదు. అని, తాత్పర్యము.

పీత్యా మధు యథాకామం విశ్రాంతా వనచారిణః
కిం శేషం గమనం తత్ర సుగ్రీవో యత్ర మే గురుః. ౧౩

టీక॥వనచారిణః = వానరులు; యథాకామం = యథేష్టముగా; మధు = తేనియను; పీత్యా = త్రాగి; విశ్రాంతాః = విశ్రమించినారు. శేషం = మిగత; కిం (అన్తి) = ఏమియున్నది? యత్ర = ఎచ్చట; మే = నాయొక్క; గురుః = పినతండ్రయిను; సుగ్రీవః = సుగ్రీవుడు; అన్తి (అ	ధ్యాప్యతము) = ఉన్నాడో; తత్ర = అచ్చటికి; గమనం = పోవుటయె. వానరులందఱు, యథేష్టంబుగా మధువుద్రావియలసటఁదీర్చుకొన్నారు; ఇంకనిచ్చట శేయవలసినది యేమియున్నది? నాపినతండ్ర సుగ్రీవునియొద్దకుఁ బోవలసినదే. అని, తాత్పర్యము.
---	---

సర్వే యథా మాం వత్సంతి సమేత్య హరియూధపాః
తథా స్త్రి కతాః కతావ్యే భవద్భిః పరవా నహమ్. ౧౪

టీక॥హరియూధపాః = వానరశ్రేష్ఠులు; సర్వే = అందఱును; సమేత్య = వచ్చి; మాం = నన్నుఁగూచి; యథా = ఎట్లు; వత్సంతి = చెప్పఁగలరో; తథా = అట్లు; కతాః = చేయువాడను; అన్తి = అగుచున్నాను. కతావ్యే = చేయఁబడవలసినకార్యమునందు; అహం = నేను; భవ	ద్భిః = మీచేత; పరవాః = పరితంతుండును. వానరశ్రేష్ఠులందఱువచ్చియెట్లుచెప్పదురో, అట్లే నేను శేయవలసినవాడను; ఇప్పుడు, నేనుమీరలుచేప్పవట్లుచేయవలసినవాడనేకానిస్వతంత్రుండనుగాను. అని, తాత్పర్యము.
--	--

నాజ్ఞాపయితు మీశో హం యవరాజో స్త్రి యద్యపి
అయిక్తం కృతకమాణో యాయం ధర్మయితుం మయా. ౧౫

టీక॥అహం = నేను; యవరాజః = యువరాజుండను; యద్యపి = అగుచున్నాను సరేలయినను; అజ్ఞాపయి	తుం = అజ్ఞాపించుటకు; తాశః = సమభూండను; న = కాను. కృతకమాణః = చేయఁబడినకార్యముగల; యాయం =
--	--

౧౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౬౪

॥

॥

మీరలు; మయా - నా చేత; భవకాయః
కుం = బెడరించుటకు; ఆయుక్తం = యుక్తముకాదు.

నేనుయువ రాజుండనైనను, ఇప్పుడు
మిమ్మాజ్ఞాపింపసమర్థుకాండఁ గాను; కా

ర్యంబుసాధించివచ్చియున్న మిమ్ములనే
నాజ్ఞాపించుట యుక్తముకాదు. అని,
అంగదుండు, వానరులకుఁ జెప్పెను.

అని, తాత్పర్యము.

బ్రువత శ్చం గదస్యై వం శ్రుత్వా వచన మన్యాయమ్
ప్రహృష్టమనసో వాక్య మిద మూచు ర్వనాకసః. ౧౬

టీక॥ వనాకసః = వానరులు; ఏవం =
ఇట్లు; బ్రువతః = చెప్పుచున్న; అంగద
స్య = అంగదునియొక్క; ఆవ్యయం = నా
శములేని, వెలలేనియనుట; వచనం = మా
టను; శ్రుత్వాచ = వినియు; ప్రహృష్టమ
నసః = సంతసించినమనస్సుగలవారలై;

ఇదం = ఈ; వాక్యం = మాటను; ఉచయః =
చెప్పిరి.

అంత, వానరులు, అంగదుండుచెప్పి
నవెలలేనిమాటను విని, పరమసంతోషం
బునొంది, యంగదుండాచియిట్లని, చె
ప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం వదతి కో రాజక ప్రభు స్సక్ వానరక్షభ
విశ్వర్యమదమత్తో హి సర్వో హ మితి మన్యతే. ౧౭

టీక॥ రాజక = రాజవగు; వానర
క్షభ = వానరశ్రేష్ఠుండవయినయంగ
దుఁడా! కో = ఎవ్వఁడు; ప్రభుః = రాజు;
సక్ = అగుచు; ఏవం = ఇట్లు; వదతి = చె
ప్పును? సర్వః - ననుస్తజనమును; విశ్వ
ర్యమదమత్తః = విశ్వర్యముచేఁగలిగిన
మదముచేమత్తుడై; ఆహమితి = నేనని;

మన్యతే = తలంచును -
మాకుఁబ్రభుండవువానర శ్రేష్ఠుండ
వగునంగదుడా! రాజయినవాఁడెవ్వం
డిట్లుచెప్పును? అందఱును బ్రధుత్వముచే
దేహంబు దెలియక, యహంకరించి
యుందురేకాని, యిట్లువినయంబుగలిగి
యుండరు. అని, తాత్పర్యము.

తవచేదం ను సదృశం వాక్యం నాన్యస్య కస్యచిత్

॥

॥

సన్నతిహీతవాఖ్యాతి భవిష్యచ్ఛుభయోగ్యతామ్. ౧౮

టీక॥ ఇదం= ఈ; వాక్యం= మాట; తవచ= నీ కే; సదృశం= సరియైనదిగదా! అన్యన్య= ఇతరునికి; కన్యచిత్= ఎవ్వనికిని; స= సరియైనదికాదు. తవ= నీయొక్క; సన్నతిహీతా= వినయమే; భవిష్యచ్ఛుభయోగ్యతాం= కలుగఁబోవుమంగళంబునకుఁదగియుండుటను;	అఖ్యాతి= చెప్పుదున్నది. ఇట్లు చెప్పుట, నీకేతగును, గానిమఱియొకరినిందగదు; నీవినయంబువలననే, నీకింకగొప్పమంగళంబుగలుగుననియునందుకు నీవుదగిన వాడవనియుఁదెలియుచున్నది. అని, తాత్పర్యము.
--	---

సర్వే వయమపి ప్రాప్తాస్త్ర గంతుం కృతక్షణాః
స యత్ర హరివీరాణాం సుగ్రీవః పతి రవ్యయః. ౧౯.

టీక॥ వయమపి= మేమును; సర్వే= అందఱమును; యత్ర= ఎచ్చట; హరివీరాణాం= వానరవీరులకు; పతిః= ప్రభుండును; అవ్యయః= నాశరహితుండునగు; సుగ్రీవః= సుగ్రీవుని యొద్దకుఁబోవుటకై యె సిద్ధుఁడగు; తత్ర= అచ్చటికి; గంతుం= పోవుటకు; కృతక్షణాః= చేయఁబడిన య	త్సహముగలవారలమై; ప్రాప్తాః = వచ్చినాము- మేమందఱమును, వానరవీరులకుంబ్రభుండును నాశరహితుండునగునా సుగ్రీవుని యొద్దకుఁబోవుటకై యె సిద్ధుఁడగునన్నాహులమయివచ్చినాము- అని, తాత్పర్యము.
--	---

త్వయా హ్యనుక్తే హారిభి ర్నైవ శక్యం పదా త్వదమ్
క్వచి ద్గంతుం హరిశ్రేష్ఠ బ్రూమ స్సత్య మిదం తు తే. ౨౦

టీక॥ హరిశ్రేష్ఠః= వానరశ్రేష్ఠుండగు నంగదుఁడా! త్వయా= నీచేతః= అనుక్తేః= చెప్పఁబడినట్టి; హరిభిః= వానరులచేత; క్వచిత్= ఒకానొకచోటికిని ; పదాత్ = అడుగుననుండి ; పదం= అడుగునుగూర్చి; గంతుం= పో	
--	--

<p>పుటకు; నైవశక్యంహి = అలవికానే కాదుగదా ! తే=నీకు; సత్యం= సత్య మయిన; ఇదం = ఈమాటను; బ్రూ మః=చెప్పచున్నాను- వానరశ్రేష్ఠుండవగునంగదుండా! నీ</p>	<p>యాజ్ఞ లేక, వానరులకు, ఎచ్చటికినినా కి-యడుగైనను బోవనలవిగాదు; ఇ దిసత్యము, నీకుంజెప్పినాము. అని, యా వానరులంగదుని తోచిన్నవించుకొనిరి. అని, తాత్పర్యము-</p>
---	--

ఏవం తు వదతాం తేషా మంగడః ప్రత్యువాచహ
రాధం గచ్ఛామ ఇత్యుక్త్వా ఖ ముత్పేతు మహాబలాః- ౨౧

<p>టీక కేషాం=వారలు; ఏవం= ఇ ట్లు; వదతాంతు = చెప్పచుండగా నే; అంగడః = అంగదుండు; “బా ధం=మందిరి; గచ్ఛామః = పోయెద ము.” ఇతి(అధ్యాహృతము)=అని ; ప్రత్యువాచ=బదులుచెప్పెను. (“హ” అనునదిపాదపూర్వార్థము)- ఇతి= అని; ఉక్త్వా=చెప్పి; మహాబలాః=అ ధికమయినబలముగలవానరులు; ఖం=</p>	<p>ఆకాశమునుగూచి; ఉత్పేతుః = ఎ గిరిరి- ఆవాసము లిట్లు నెప్పినమాటనువి ని, యంగదుండు “మంచిది, పోయెద ము” అని, చెప్పెను; ఇట్లు; మాటలా డుకొని, మహాబలశాలులగునావానరు లు, ఆకాశంబునకుద్గమించిరి. అని, తాత్పర్యము-</p>
--	---

ఉత్పతంత మనూత్పేతు స్సవే తే హరియాధపాః

కృత్వా కాశం నిరాకాశం యంత్రోష్టిప్తా ఇవాచలాః- ౨౨

<p>టీక తే=ఆ ; హరియాధపాః= వానరశ్రేష్ఠులు; సవే=అందఱును ; ఆకాశం=ఆకాశమును ; నిరాకాశం= అవకాశములేనిదానిగా; కృత్వా = చేసి; యంత్రోష్టిప్తాః = యంత్రముల చేసెగురంగొట్టబడిన; అచలాః=పర్వ</p>	<p>తంబులువలె; ఉత్పతంతం= ఎగురుచు న్నయంగదుని; అనూత్పేతుః= వెంట డించియెగిరిరి- ఆయంగదుండాకాశంబునకుద్గమిం పగానే, యావానరశ్రేష్ఠులందఱును, ఆకాశంబునంతయు నిరవకాశంబుగా</p>
--	--

జేయుచు, యంత్రంబుల నెగురఁగొట్టఁ | నెయాకాశంబునకుద్గమించిరి-
బడినపర్వతంబులుంబోలె, నతనివెంట | అని, తాత్పర్యము.

తేంబరం సహసోత్పత్య వేగవంతః స్లవంగమాః
వినదంతో మహానాదం ఘనా వాతేరితాయథా- ౨౩

టీక॥ వేగవంతః- అధికమయినవే | అచుచు ; జగ్తుః(అధ్యాహృతము) =
గమగల; తే-ఆ; స్లవంగమాః= వా | పోయిరి-
నరులు; సహసా=వేగముగా ; అం | వేగవంతులగునావానరులు, వేగం
బరం = ఆకాశమునుగూచిక; ఉత్ప | బుననాకాశంబునకుద్గమించి , మహా
త్య=ఎగిరి; వాతేరితాః = వాయువు | వాయుప్రేరితంబులగుమేఘంబులుంబో
చేఁబేరింపఁబడిన; ఘనాయథా= మే | లె , మహాధ్వనిగలుగునట్లుగజిఁచు
ఘంబులువలె; మహానాదం = అధికమ | చుంబోయిరి- అని, తాత్పర్యము.
యినధ్వనిగల్గునట్లుగా; వినదంతః=అ

అంగచే హ్యననుప్రాప్తే సుగ్రీవో వానరాధిపః
ఉవాచ శోకోపహతం రామం కమలలోచనమ్- ౨౪

టీక॥ అంగచే=అంగదుండు; అనను | మునిగూర్చి; ఉవాచ=చెప్పెను-
ప్రాప్తేహి=రాకుండఁగానే; వానరా | అంగదుండువచ్చుటకుమున్ను, వాన
ధిపః = వానరులకుఁబ్రధుండగు; సుగ్రీ | రేశ్వరుండగుసుగ్రీవుండు, దుఃఖితుండు
వః=సుగ్రీవుండు; శోకోపహతం=దుఃఖ | నుగమలంబులవంటి కండ్లుగలవాఁడున
ముచేఁగొట్టఁబడిన; కమలలోచనం=క | గురాముంబాచి, యిట్లని, చెప్పెను-
మలములవంటికండ్లుగల; రామం=రా | అని, తాత్పర్యము.

సమాశ్వసిహి భద్రం తే దృష్టా దేవీ న సంశయః
నా గంతు మిహ శక్యం తై రతీతే సమయే హి నః- ౨౫

టీక॥ సమాశ్వసిహి=ఊఁబడిల్లుము- తే=నీకు; భద్రం=మంగళము; అస్తు(అధ్యా

౧౨౨౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౪

హృతము) = అగుఁగాక - దేవీ = సీతాదేవి; దృష్టా = చూడఁబడినది - సంశయః = సందేహము; న = లేదు - నః = మనయొక్క; సమయే = అవధి; అతీతే = కడవఁగా; తై = వారలచేత; ఇహ = ఇచ్చటికి; ఆగంతుం = వచ్చుటకు; నశక్యం = అలవికాదు.

నీవింకదుఃఖంపకుము; నీకుమంగళమగుఁగాక; వారులు సీతాదేవింజూచివచ్చినారు; సంశయములేదు; వారులు సీతంబాడకుండురేని, నేనుజెప్పినయవధిదాఁటిపోయిన వెనుక, నిచ్చటికి రాఁజాలరు - అని, తాత్పర్యము.

న మత్సకాశ మాగచ్ఛే త్కృత్యే హి వినిపాతితే
యువరాజో మహాబాహుః స్థవతాం ప్రవరో గదః. ౨౬

టీక॥ కృత్యే = కార్యము; వినిపాతితే = నశింపఁజేయఁబడినదగుచుండఁగా; మహాబాహుః = పెద్దచేతులుగలవాఁడును; స్థవతాం = వానరులలోపల; ప్రవరః = శ్రేష్ఠుండును; యువరాజః = యువరాజుండునగు; అంగదః = అంగదుండు; మత్సకాశం = నాసమీపమును

గూర్చి; నాగచ్ఛేద్ధి = రాఁడుగదా! కార్యముచేడియుండునేని, మహాబాహుండును వానరశ్రేష్ఠుండునుయువరాజుండునగు నంగదుండు, నాయొద్దకెంతమాత్రము రాఁడు. అని, తాత్పర్యము.

యద్యప్య కృతకృత్యానా మీదృశ స్సాన్య దుపక్రమః
భవేత్స దీనవదనో భ్రాంతివిప్లుతమానసః. ౨౭

టీక॥ అకృతకృత్యానాం = చేయఁబడనికార్యముగలవానరులకు; ఈదృశః = ఇట్టి; ఉపక్రమోయద్యపి = ప్రయత్నముగలిగినను; సః = ఆయంగదుండు; దీనవదనః = దుఃఖితమగుముఖముగలవాఁడును; భ్రాంతివిప్లుతమానసః = భ్రాంతినిొంది

నదియుఁజలనమునొందినదియునగుమనస్సుగలవాఁడును గా; భవేత్ = ఉండును. ఒకవేళ, నావానరులు, కార్యంబుసాధింపనివారలై యొచ్చుటికివచ్చినను, అప్పటికంగదుండు, దీనవదనుండును, భ్రాంతియుఁజలనంబునొందినమన

సుగలవాఁడునుగానుండును. అని, తాత్పర్యము.

పితృపైతామహం చైత త్పూర్వకై రభిరక్షితమ్
న మే మధువనం హన్యా దహృష్టః స్థవగేశ్వరః. ౨౮

టీక|| స్థవగేశ్వరః = వానరులకుఁబ్ర

భుండగునంగదుండు; అహృష్టః = సం
తోషింపనివాఁడై ; పితృ పైతామహం
చ = తండ్రితాతలనుండివచ్చినదియు;
పూర్వకై = మునుపటివారలచేత; అభి
రక్షితం = కాపాడబడినదియునగు; ఏ
తత్ = ఈ; మే = నాయొక్క; మధువ
నం = మధువనమును; నహన్యాత్ = కొ

ట్టుండు.

వానరేశ్వరుండగునంగదుండు, అట్లు
సంతోషంబు నొందకుండునేని, తండ్రి
తాతలనాటనుండి జాగ్రత్తతోరక్షిం
పఁబడుచుండిన నామధువనంబు నెంత
మాత్రమునశింపఁజేయఁడు.

అని, తాత్పర్యము.

కౌసల్యా సుప్రజా రాజు సమాశ్వసి హి సువ్రత

టీక|| సువ్రత = మంచివ్రతములుగల;
రామ = రాముఁడా! కౌసల్యా = కౌస
ల్య; సుప్రజాః = మంచినంతానముగలది.
సమాశ్వసిహి = డొఱిగిల్లము.
మంచివ్రతంబు లాచరించునట్టిరా

ముఁడా! సీతసమాచారము తెలిసినదికా
వున, ఇంకనీవుక్షేమంబు నొందగలవు
కాబట్టి, యిప్పుడు, కౌసల్యమంచికొడు
కుగలదైనది; నీవుదుఃఖంబువిడువుము.
అని, తాత్పర్యము.

దృష్టా దేవీ న సందేహో నచాన్యేన హనూమతా. ౨౯
న హ్యన్యః కర్మణో హేతు స్సాధనే న్య హనూమతః

టీక|| దేవీ = సీతాదేవి; దృష్టా = చూ
డబడినది. సందేహః = సంశయము; న =
లేదు; అన్యేన చ = ఇతరునిచేతను; న =

కాదు. హనూమతా = హనుమంతునిచే
తనె; దృష్టా (అధ్యాహృతము) = చూడఁ
బడినది. హనూమతః = హనుమంతునిక

న్యఃఅన్యః=ఇతరుడు; అన్య = ఈక
మకాణః=కార్యముయొక్క; సాధనే=
సాధించుటయందు; హేతుః = కారణ
ము; నహి=కాదుగదా!

సీతాదేవింజూచివచ్చిరి; ఇందుసం
శయములేదు; అందు హనుమంతుండే

మాచి యుండునుగాని, యింక నెవ్వం
డును బాచియుండఁడు; హనుమంతుం
డుదక్క-మఱియెవ్వండును, ఈకార్యం
బునుసాధింపఁజాలఁడు.

అని, తాత్పర్యము.

హనుమతి హి సిద్ధిశ్చ మతిశ్చ మతిన త్తమ. ౩౦
వ్యవసాయశ్చ వీర్యం చ సూర్యే తేజః ధృవమ్

టీక॥ మతిన త్తమ=బుద్ధిమంతులలో
శ్రేష్ఠుండవగురాముఁడా; సిద్ధిశ్చ= కార్య
సిద్ధియును; మతిశ్చ= బుద్ధియును; వ్య
వసాయశ్చ=ప్రయత్నమును; వీర్యం చ=
పరాక్రమమును; హనుమతి=హనుమం
తునందు; సూర్యే=సూర్యునియందు; తే
జః= తేజస్సువలె; ధృవం= సశ్చ

యము.
బుద్ధిమంతులలో శ్రేష్ఠుండవగురాముఁ
డా! సూర్యునియందుఁ గాంతియుండు
నట్లు కార్యసిద్ధియు బుద్ధియు నుత్సా
హంబును బరాక్రమంబును హనుమం
తునందు స్థిరముగానున్నవి.
అని, తాత్పర్యము.

జాంబవా న్యత్ర సేతా స్యా దంగదశ్చ బలేశ్వరః. ౩౧
హనుమాం శ్చాప్య ధిష్ఠాతా న తస్య గతి రన్యథా

టీక॥ యత్ర = ఏకార్యమునందు; జాంబవా
నాయకుఁడో; అంగదశ్చ = అంగదుం
డును; బలేశ్వరః=సేనానాయకుఁడో;
హనుమాం శ్చాపి = హనుమంతుండు
ను; అధిష్ఠాతా = అధిష్ఠించియుండు
వాఁడో; తస్య=ఆకార్యముయొక్క; గ

తిః=ప్రాప్తి; అన్యథా = వేరువిధము
గా; న= కాదు.
ఏకార్యంబునందు జాంబవంతుండు
నాయకుండును, అంగదుండు సేనాధి
పతియుం గానుండునో, మఱియుహను
మంతుండును దోడ్పడియుండునో, అ
ట్టికార్యంబుదప్పక సిద్ధించును గాని, వే

ఋవిధంబుగాదు. అనీ, తాత్పర్యము,

మాధూ శ్చింతాసమాయుక్త స్సంప్ర త్యమితవిక్రమ. ౩౨

<p>టీక॥ అమితవిక్రమ—కొలందిలేని పరాక్రమముగలరాముడా! త్వం (అ ధ్యాహృతము)—నీవు; చింతాసమా యుక్తః—చింతతోఁగూడిన వాడవు; మాధూః—కావలదు.</p>	<p>అమిత పరాక్రమశాలియగు రా ముడా! నీవింకదుఃఖింపవలదు. అని, రామునితోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	---

తతః కిలకిలాశబ్దం శుశ్రావా సన్న మంబరే

హనుమత్కమ౯దృప్తానాం నద౯తాం కాననౌకసామ్. ౩౩

కిష్కింధా ముపయాతానాం సిద్ధిం కథయతా మివ

<p>టీక॥ తతః = అటుపిమ్మట ; సః (అధ్యాహృతము) = ఆసుగ్రీవుఁడు; హనుమత్కమ౯దృప్తానాం=హనుమం తునికార్యముచే గర్వించిన వారలును; నద౯తాం= గజింఁచు వారలును; కి ష్కింధాం=కిష్కింధను; ఉపయాతా నాం= సమీపించినవారలును; సిద్ధం= కార్యసిద్ధిని ; కథయతామివ (స్థితా నాం)=జెప్పుచున్నట్లున్నవారలునగు; కాననౌకసాం=వానరులయొక్క; అస</p>	<p>న్నం=సమీపించిన; కిలకిలాశబ్దం=కిలకి లయనుధ్వని; శుశ్రావ=వినినను. అంత, నావానరులు, కిష్కింధకుస మీపముగావచ్చి, హనుమంతునిసాహ సంబునకు గర్వించియున్నవారలుగావు నఁ, గార్యసిద్ధియైనదనియందఱకుం డెలియునట్లుసింహనాదంబులు సేయఁ గా, నాకాశంబుననుండి; యాధ్వని, సు గ్రీవునకువినవచ్చెను. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	---

తత శ్రుత్వా నినాదం తం కపీనాం కపిస త్రమః. ౩౪

ఆయతాంచితలాంగూల సోఽభవ ద్భ్రమానసః

టీక॥ కపిస త్రమః=వానరశ్రేష్ఠుండగు; సః=ఆసుగ్రీవుఁడు; కపీనాం=వా

నరులయొక్క; తం=ఆ; నినాదం=ధ్వ
ని; శ్రుత్వా=విని; తతః=అంతః; హ్య
ప్రమానసః = సంతసించినమనసుగల
వాడై; అభవత్=ఉండెను.

వానరశ్రేష్ఠుండగు నాసుగ్రీవుండు,

ఆవానరులసింహనాదంబువిని, పరమ
సంతుష్టుండై, వాలంబునిదువుగాఁ జే
సికొనియాడించుకొనుచు, నుండెను.
అని, తాత్పర్యము.

అజగ్న్య స్తేపి హరయో రామదశనకాంక్షిణః. ౩౫

అంగదం పురతః కృత్వా హనూమంతంచ వానరమ్

టీక॥ రామదశనకాంక్షిణః=రా
మునిచూచుటకొఱకుఁగోరుచున్న; తే=
ఆ; హరయోపి=వానరులును; అంగ
దం= అంగదుని; హనూమంతంచ=
హనుమంతుండను; వానరంచ = వాన
రుని; పురతః=ముందట; కృత్వా=చే

సి, ఉంచుకొనియనుట; అజగ్న్యః =
వచ్చిరి.
రామదశనకాంక్షుఁగోరుచున్నయా
వానరులును, అంగదునిహనుమంతుని
ముప్పిడుకొని, వచ్చిరి.
అని, తాత్పర్యము.

తేగదప్రముఖా వీరాః ప్రహృష్టాశ్చ మద్వాతాః. ౩౬

నిపేతు హారిరాజస్య సమీపే రాఘవస్యచ

టీక॥ వీరాః = పరాక్రమశాలుల
గు; తే=ఆ; అంగదప్రముఖాః = అం
గదుండు మొదలుగాఁ గలవానరులు;
మదా=సంతోషముతో; అన్వితాః=
కూడినవారలై; ప్రహృష్టాః = గగు
పాటునొందినవారలై; హారిరాజ
స్య= వానరులకుఁబ్రభుండగుసుగ్రీవుని
యొక్కయు; రాఘవస్యచ = రాము

నియొక్కయు; సమీపే= సమీపంబు
నందు; నిపేతుః=వారిరి.
పరాక్రమవంతులగు నంగదుండు
మొదలుగాఁగలయావానరులు, అంత,
వానరరాజుండగు సుగ్రీవుండును రా
ముండునుండుచోట, వారిరి.
అని, తాత్పర్యము.

హనుమాంశ్చ మహాబాహుః ప్రణమ్య శిరసా తతః. ౩౭

శ్రీమ ద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౨౩౧

స ౬౮

నియతా మక్షతాం దేవీం రాఘవాయ న్యవేద యత్

టీక|| తతః=అటుపిమ్మట ; మహాశములేనిదానిఁగాను; న్యవేదయత్ = దాహుఁ = పెద్దచేతులుగల ; హనుచెప్పెను.
మాంశ్చ=హనుమంతుండును; శిరసా= అంత, మహాబాహుండగుహనుమం
తలచేత; ప్రణవ్య= నమస్కరించి ; తుండు, సాష్టాంగముగనమస్కరించి,
రాఘవాయ=రామునికొఱకు; దేవీం= “నీతాదేవిపాతివ్రత్యనియమంబునందే
నీతాదేవిని; నియతాం = నియమము జరిల్లుచు త్వేమంబుగనున్న”దని, రాము
తోఁగూడినదానిఁగాను; అక్షతాం=నా నకుంజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

నిశ్చితార్థః సత సస్త్రిక్ సుగ్రీవః పవనాత్మజే. ౩౮
లక్ష్మణః ప్రీతిమాన్ప్రీతం బహుమానా దవైక్షత

టీక|| తతః=అటుపిమ్మట; సస్త్రిక్ = ని; అవైక్షత=చూచెను.
ఆ; పవనాత్మజే = వాయుకుమారుం అంత , వాయుదేవునికిమారుండ
డగు హనుమంతునందు ; నిశ్చితా గునాహనుమంతుండే తప్పకకార్యంబు
ర్థః=నిశ్చయింపఁబడినప్రయోజనము సాధించియుండుననినిశ్చయించియున్న
గల; సుగ్రీవః = సుగ్రీవుండును; లక్ష్మ సుగ్రీవుండునులక్ష్మణుండును , సంతో
ణః=లక్ష్మణుండును; ప్రీతిమాన్= అ వంబునొంది, సంతసించియున్నయాహ
ధికమయినసంతోషముగలవాఁడై; ప్రీ నుమంతుని, బహుమానదృష్టింబొచిరి.
తం=సంతోషమునొందిన హనుమంతు అని, తాత్పర్యము.

ప్రీత్యాచ రమమాణోఽథ రాఘవః పరవీరహః. ౩౯
బహుమానేన మహతా హనుమంత మవైక్షత

టీక|| అథ=అటుపిమ్మట ; పరవీర రమమాణః=క్రీడింపుచు; మహతా = హా=శతువీరులంజంపునట్టి; రాఘవః= అధికమయిన; బహుమానేన= గౌర
రాముండు ; ప్రీత్యా=సంతోషముచే; వముచేత; హనుమంతం=హనుమంతు

ని; అవైత్తుత=చూచెను-

అంత, శత్రువీరులంజంపునట్టిరా
ముందు, పరమసంతోషంబునొంది, ప

రమబహుమానంబున, నాహనుమం

తుంజూచెను- అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాపీ, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

సుందరకాండే, చతుష్షష్టితమస్సగః.

ఇది, సప్తష్టాథకము.

ఇది, పరమాథకచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర

వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండచతుష్షష్టితమస్సగః టీక,

ముగిసినది.

అ

పంచషష్టితమస్సగః పార్థంభః.

తతః ప్రసవణం శైలం తే గత్వా చిత్రకాననమ్

ప్రణమ్య శిరసా రామం లక్ష్మణంచ మహాబలమ్. ౧

యువరాజం పురస్కృత్య సుగ్రీవ మభివాద్యచ

ప్రవృత్తి మథ సీతాయాః ప్రవక్తు ముపచక్రముః. ౨

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; తే=ఆ
వానరులు; చిత్రకాననం=నానావిధ

ములగునడవులుగల; ప్రసవణం=ప్ర

సవణమును; శైలం=పర్వతమును;

గత్వా=పోయి; శిరసా=తలచేత;

రామం=రాముని; మహాబలం=అధి

కమయినబలముగల; లక్ష్మణంచ=ల

క్ష్మణుని; ప్రణమ్య=నమస్కరించి;

సుగ్రీవం=సుగ్రీవుని; అభివాద్యచ=న

మస్కరించియు; యువరాజం=యు

వరాజయినయంగదుని; పురస్కృత్య=

మున్నిడికొని; అథ=అటుపిమ్మట; సీ

తాయాః=సీతాదేవియొక్క; ప్రవృ

త్తిం=సమాచారమును; ప్రవక్తుం=

చెప్పటకు; ఉపచక్రముః= ఆరంభిం

చిరి.

అట్లు; ఆవాసరులు , చిత్రంబుల	మొక్కిరి, యంత , యవరాజుండగు
గునరణ్యంబులుగఁగఁ ప్రవ్రవణపవతం	నంగదుంబురసకరించుకొని, సీతావృ
బుఁజేరి , సాష్టాంగముగరామలక్ష్మ	త్తాంతంబుఁజెప్పనారంభించిరి.
ణులకునమస్కరించి , సుగ్రీవునకును	అని, తాత్పర్యము.

రావణాంతఃపురే రోధం రాక్షసీభిశ్చ తజ్జనమ్
రామే సమనురాగంచ యశ్చాయం సమయః కృతః. ౩
ఏత దాఖ్యాంతి తే సర్వే హరయో రామసన్నిధౌ

టీక॥ తె=ఆ; హరయః= వానరు	ని; రామసన్నిధౌ= రామునిసమీపము
లు; సర్వే=అందఱును; రావణాంతః	నందు; అఖ్యాంతి = చెప్పిరి
పురే=రావణనియంతఃపురంబునందు;	ఆవాసరులందఱును, సీతాదేవిరా
రోధం=అడ్డగించుటను; రాక్షసీభిః =	వణునియంతఃపురంబునందు నిర్బంధం
రాక్షస, స్త్రీలచేత; తజ్జనంచ= బెడ	బుననుండుటయునాబిడనురాక్షస(స్త్రీ)
రించుటను ; రామే=రామునియందు;	లుబెడరించుటయు, నాబిడకు రాముని
సమనురాగంచ=ప్రేమను; యః=ఏ;	యందుంగలయనురాగంబును , రావ
అయం=ఈ; సమయః=అవధి ; కృ	ణుండుసీతకుఁబెట్టిన యవధియును, ఈ
తః=చేయఁబడినదో ; తం (అధ్యా	సమాచారంబంతయు , రామునకుం
హృతము) చ=దానిని; ఏతత్= దీని	జెప్పిరి. అని, తాత్పర్యము.

వై డేహీ మక్షతాం శ్రుత్వా రామస్తూ త్తర మబ్రవీత్. ౪

టీక॥ రామస్తూ=రాముండును; వై	రాముండు , సీతాదేవినాశంబు
డేహీం=సీతాదేవిని; అక్షతాం= నా	నొండక ష్టేందుంగనున్నదనివిని, వాస
శమునొందనిదానిఁగాను; శ్రుత్వా=వి	రులంజూచి, యిట్లని; బదులుచెప్పెను.
ని; ఉత్తరం = బదులుమాటను; అబ్ర	అని, తాత్పర్యము.
వీత్=చెప్పెను.	

కృ సీతా వతతే డేవీ కథంచ మయి వతతే

౧౨౩౪ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౫

ఏతన్తే సర్వ మాఖ్యాత వై దేహీంప్రతి వానరాః. ౫

టీక॥ వానరాః = వానరులారా! చెప్పఁడు.

దేవీ = రాణియగు; సీతా = సీత; క్వ = ఎచ్చట; వత్తే = ఉన్నది? కథంచ = ఎట్లును; మయి = నావిషయమయి; వత్తే = ఉన్నది? వై దేహీంప్రతి = సీతనుగూచి; ఏతత్ = దీని; సర్వం = అంతను; మే = నాకొఱకు; ఆఖ్యాత =

వానరులారా! సీతాదేవియెచ్చట నున్నది? నావిషయమయియావిడమన స్సెట్లున్నది? ఈసమాచారమునంత యునాకుమీరుచెప్పవలయును. అని, రాముండువానరులతోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

రామస్య గదితం శ్రుత్వా హరయో రామసన్నిధౌ
చోదయంతి హనూమంతం సీతావృత్తాంతకోవిదమ్. ౬

టీక॥ హరయః = వానరులు; రా

మస్య = రామునియొక్క; గదితం = మాటను; శ్రుత్వా = విని; రామసన్నిధౌ = రాముని సమీపమునందు; సీతావృత్తాంతకోవిదం = సీతయొక్కవృత్తాంతమునందుఁబఱచితుండగు; హనూమంతం = హనుమంతుని; చోదయంతి =

ప్రేరించిరి. వానరులు, రాముండుచెప్పినమాటనువిని, రామసమీపంబున, సీతావృత్తాంతంబుఁ జక్కఁగా నెఱింగినహనుమంతునిఁజెప్పచునిరి. అని, తాత్పర్యము.

శ్రుత్వాతు వచనం తేషాం హనుమా న్మారుతాత్తజః
ప్రణమ్య శిరసా దేవ్యై సీతాయై తాం దిశం ప్రతి. ౭
ఉవాచ వాక్యం వాక్యజ్ఞస్సీతాయా దశకనం యథా

టీక॥ తేషాం = ఆవానరులయొక్క; తనః = వాక్యజ్ఞః = మాటలనెఱింగినట్టి; వచనం = మాటను; శ్రుత్వాతు = విన్నం మారుతాత్తజః = వాయుదేవునికుమా

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౨౩౫

స ౬౫

రుండగు; హనుమాన్ = హనుమంతుం	ఆవానరులు చెప్పినమాటనువిని
దు; ద్వైత్యే రాణియగు; సీతామై = సీ	మాటలయందుఁబండితుండును వాయు
తకొఱకు; తాం = ఆ; దిశంప్రతి = దిక్కు	దేవునికుమారుండునగు హనుమంతుం
నుగూర్చి; శిరసా = తలచేత; ప్రణమ్య =	దు, సీతాదేవికిని, ఆవిడయందుదిక్కున
నమస్కరించి; సీతాయాః = సీతయొ	కును, సాష్టాంగంబగు నమస్కరించి, తా
క్క; దర్శనం = చూడుట; యథా = ఎ	నుసీతాదేవింజూచినవిధముంజెప్పెను.
ట్లీ; తథా (అథ్యావృతము) = అట్లు;	అని, తాత్పర్యము.
వాక్యం = మాటను; ఉవాచ = చెప్పెను.	

సముద్రం లంఘయిత్వా హం శతయోజన మాయతమ్ . ౮

అగచ్ఛం జానకీం సీతాం మాగమాణో దిదృక్షయా

టిక అహం = నేను; శతయోజనం =	మాణి = వెదకుచు; అగచ్ఛం = పోతిని.
నూఱుయోజనంబులు; ఆయతం = దీ	నేను, నూఱుయోజనంబులయాయా
ఘామయిన; సముద్రం = సముద్రమును;	మంబుగలసముద్రంబుదాటి, సీతాదే
లంఘయిత్వా = దాటి; దిదృక్షయా =	వింజూడఁగోరి, వెదకుచు, పోతిని.
చూడనిచ్చచేత; జానకీం = జనకునికొమా	అని, తాత్పర్యము.
తేయగు; సీతాం = సీతను; మాగ =	

తత్ర లంకేతి నగరీ రావణస్య దురాత్మనః . ౯

దక్షిణస్య సముద్రస్య తీరే వసతి దక్షిణే

టిక తత్ర = అచ్చట; దక్షిణస్య = ద	పట్టణము; వసతి = ఉన్నది.
క్షిణదిక్కునందున్న; సముద్రస్య = సము	అచ్చట, దక్షిణసముద్రంబుదక్షిణపు
ద్రమయొక్క; దక్షిణే = దక్షిణదిక్కు	గట్టునందు, దురాత్ముండగు రావణునిప
నందున్న; తీరే = గట్టునందు; దురాత్మ	ట్టణంబులంకయనునదియొక్కటిగలదు.
నః = దుష్టబుద్ధిగల; రావణస్య = రావణ	అని, తాత్పర్యము.
నియొక్క; లంకేతి = లంకయను; నగరీ =	

తత్ర దృష్టా మయా సీతా రావణాంతఃపురే సతీ. ౧౦

సన్న్యస్య త్వయి జీవంతీ రామా రామ మనోరథమ్

టీక॥ రామ=రాముడా! తత్ర= వి; మయా=నాచేత; దృష్టా = చూ
అచ్చట; రావణాంతఃపురే=రావణుని డబడినది.
యంతఃపురమునందు; సతీ = పతివ్రత రాముడా! అచ్చట , రావణాం
యు; రామా=మనోహరురాలును ; తఃపురంబునందు; బతివ్రతయునుండ
త్వయి=నీయందు; మనోరథం=కోకిల రాంగియు, నీయందుమనంబుంచి జీవం
ని; సన్న్యస్య=ఉంచి; జీవంతీ=జీవిం బుతోనున్నదియునగు, సీతా దేవింబూచి
చియున్నదియునగు; సీతా=సీతాదే తిని. అని, తాత్పర్యము.

దృష్టా మే రాక్షసీమధ్యే తద్యమానా ముహుర్ముహూః. ౧౧

రాక్షసీభి ర్విరూపాభీ రక్షితా ప్రమదావనే

టీక॥ ప్రమదావనే= అంతఃపురవ తము)-సీతాదేవి; మే=(తృప్తీయాథా
నమునందు; రాక్షసీమధ్యే- రాక్షస మందువచ్చి)నాచేత; దృష్టా- చూడ
స్త్రీలనడుమ; విరూపాభిః=వికృతమ బడినది.
యినయాకారముగల; రాక్షసీభిః - అచ్చటనంతఃపురవనంబున, రాక్ష
రాక్షసస్త్రీలచేత; ముహుర్ముహూః= సస్త్రీలనడుమ, గావలియున్న రాక్ష
మాటిమాటికి; తద్యమానా= బెడ సస్త్రీలచేమాటిమాటికి, బెడరింపబ
రింపబడుచున్నదియు; రక్షితా=రక్షిం దుచున్న సీతాదేవింబూచితిని.
పబడినదియునగు; సీతా(అధ్యాహ్న) అని, తాత్పర్యము.

దుఃఖ మాసాద్యతే దేవితథా౭ దుఃఖోచితా సతీ. ౧౨

టీక॥ అదుఃఖోచితా= దుఃఖంబున ట్లు; దుఃఖం=దుఃఖమును; ఆసాద్యతే=
కుండగినదికానిదియు; సతీ = పతివ్రత పొందింపబడుచున్నది.
యునగు; దేవీ=సీతాదేవి; తథా = అ దుఃఖంబునుభవింప నెంతమాత్రము

తగనిదియుఁ బతివ్రతయునగు సీతాదేవి దుఃఖమును దీనిని, తాత్పర్యము.
వి, యట్లునానావిధ దుఃఖంబులంబొం

రావణాంతఃపురే రుద్ధా రాక్షసీభి స్సురక్షితా
ఏకవేణీధరా దీనా త్వయి చింతాపరాయణా. ౧౩
అథ శృయ్యువివరాణాంగీ పద్మినీవ హిమాగమే
రావణౌ ద్విసివృత్తార్థా మతఃప్రకృత నిశ్చయా. ౧౪
దేవీ కథంచి తామకుత్స్థస్త్వన్నా మాగీతా మయా

టీక॥ కుత్స్థస్త్వన్నామాగీతా! రావణాంతఃపురే = రావణాంతఃపురమునందు; రుద్ధా = అడ్డగింపబడినదియు; రాక్షసీభిః = రాక్షసస్త్రీలచేత; సురక్షితా = చక్కఁగా రక్షింపబడినదియు; ఏకవేణీధరా = ఒకటెడనుధరించినదియు; దీనా = దుఃఖితయును; త్వయి = నీయందలి; చింతాపరాయణా = చింతయే ముఖ్యమయిన గతిగాఁగలదియు; అథ శృయ్యువివరాణాంగీ = క్రిందఁ బరుండుటచేఁడెల్లఁబాటిన దేహముగలదియు; హిమాగమే = హేమంతతుఃపునందు; పద్మినీవ (స్థితా) = తామరకొలంకువలెనున్నదియు; రావణౌ = రావణునివలన; విసివృత్తార్థా = మఱలిన చిత్తవృత్తిగలదియు; మతఃప్రకృత నిశ్చయా = చావవలెననిచేయఁబడిననిశ్చయముగలదియు; త్వన్నామాగీతా = నీయందు మనసుగలదియునగు; దేవీ = సీతాదేవి; కథంచిత్ = అతిప్రయాసమున; మయా = నాచేత; మాగీతా = వెదకఁబడినది.

రామూడా! రావణాంతఃపురంబున, రాక్షసస్త్రీలచేరక్షింపబడుచు, నొక్కటెడఁగాఁగట్టిన తలవెండ్రుకులుగల్గి దీనియయి, నీయందెమనసునుంచి నిన్నెఱ్ఱానింపుచు, నేలంబరుండుటచేఁ, డెల్లఁబాటినదేహముగలదిగావున హేమంతతుఃపునందలి తామరకొలంకుంబోలెఁగాంతఃపీనయయి, రావణునందుమనంబు సేర్పక, యతనినిర్బంధంబున కుమరణంబునొందనిశ్చయించియున్న, సీతాదేవిని, అతిప్రయాసంబునంజూచితిని. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యైకువంశవిఖ్యాతిం శ్నవైః కీర్తయతానఘ. ౧౫

౧౩౩౫ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౬౫

సా మయా సరశాదూల విశ్వాస ముపపాదితా

టీక॥ అనఘ= పాపరహితుండవు | పపాదితా=పొందింపబడినది.
 ను; సరశాదూల=పురుషశ్రేష్ఠుండవు | పాపరహితుండవును బురుషశ్రే
 నగురాముడా! శనైః=మెల్ల గా ; ఇ స్థుండవునగురాముడా! నేను మెల్ల
 త్వోకువంశవిఖ్యాతిం = ఇత్వోకువంశ గానిత్వోకువంశవృత్తాంతంబుఁజెప్పి,
 ముయొక్కప్రసీద్ధిఁ; కీతయతా=చెప్పు యాబిడకునాయందునమ్మకంబు గల్గిం
 చున్న; మయా=నాచేత; సా= ఆసీ దుకొంటిని.
 తాచేవి; విశ్వాసం=నమ్మకమును; ఉ అని, తాత్పర్యము.

తత స్సంభాషితా దేవీ సర్వ మథంచ దశితా. ౧౬

టీక॥ తతః=అటుపిమ్మట; దేవీ = చూపబడినది, తెలియఁజేయఁబడినది.
 సీతాదేవి; సంభాషితా=మాటలాడఁ అంత, నేనుసీతాదేవితోమాటలా
 బడినది- సర్వం = సమస్తమయిన; అ డి, సమాచారమునంతయుం జెప్పితిని.
 థంచ=సమాచారమును; దశితా= అని, తాత్పర్యము-

రామసుగ్రీవసఖ్యంచ శుత్రా పీతి ముపాగతా

టీ॥ సా(అధ్యాహృతము)= ఆసీ | ఆసీతాచేవి, నీకునుసుగ్రీవునకుంగ
 త; రామసుగ్రీవసఖ్యంచ=రామసుగ్రీవు లన్నేహమునువిని, సంతోషంబునొం
 లన్నేహమును; శుత్రా=విని; పీతిం= వినది. అని, తాత్పర్యము.
 సంతోషమును; ఉపాగతా=పొందినది.

నియత స్సముదాచారో భక్తి శ్చాప్యస్తథా త్వయి. ౧౭

టీక॥ అస్మాః=ఈసీతయొక్క; స | నియందు; భక్తిశ్చ=భక్తియును ; నియ
 ముదాచారః = సదాచారము ; నియ తా(అధ్యాహృతము)=నిశ్చితము.
 తః=నిశ్చితము. తథా=అట్లు; త్వయి= ఈసీతాదేవిపాత్రవ్రత్యంబును, ఆ

శ్రీమ ద్రామాయణము*సుందర కాండము. ౧౨౩౯

స ౬౫

బిడకునీయందుగల భక్తియును, ఎంత
మాత్రముదఱుగకున్నది-

అని, తాత్పర్యము-

ఏవం మయా మహాభాగా దృష్టా జనకనందినీ
ఉగ్రేణ తపసా యుక్తా త్వద్భక్త్యా పురుషవభ, ౧౮

టిక||పురుషవభ= పురుషశ్రేష్ఠం
డవగురాముడా! ఏవం=ఇట్లు ; మ
హాభాగా= పూజ్యమయినయదృష్టము
గలదియు; ఉగ్రేణ=భయంకరమగు;
తపసా=తపసుతోను; త్వద్భక్త్యా =
నీయందలిభక్తితోను; యుక్తా = కూ
డినదియునగు; జనకనందినీ= జనకమ
హారాజు కొమారెయ్యిననీతాదే

వి;మయా=నాచేత;దృష్టా = చూడఁ
బడినది.
పురుషశ్రేష్ఠండవగురాముడా!ఇ
ట్లు, నేను, మహాభాగ్యురాలును, భ
యంకరంబుగానాహారంబువిడిచి , నీ
యందుమహా భక్తిగలిగియున్నదియున
గునీతాచేవింజూచితిని.
అని, తాత్పర్యము.

అభిజ్ఞానంచ మే ద త్తం యథా వృత్తం తవాం తికే
చిత్రకూటే మహాప్రాజ్ఞ వాయసం ప్రతి రాఘవ. ౧౯

టిక|| మహాప్రాజ్ఞ = మహాపండి
తుండవగు; రాఘవ= రాముడా! చి
త్రకూటే= చిత్రకూట పర్వతమునం
దు; తవ=నీయొక్క; అంతికే= సమీప
మునందు; వాయసంప్రతి= కాకినిగూ
ర్చి; యథా=ఎట్లు;వృత్తం= జరగిన
దో, తథా(అధ్యావృత్తము)= అట్లు;

అభిజ్ఞానంచ=గుఱుతును;మే= నాకొ
ఱకు;ద త్తం=ఇయ్యఁబడినది.
మహాపండితుండవగురాముడా!చి
త్రకూటపర్వతంబున నీయొద్దజరగినయొ
క కాకివృత్తాంతంబును, నాకు గుఱుతు
గాఁజెప్పినది. అని, తాత్పర్యము-

విజ్ఞాప్యచ్చ నరవ్యాఘ్రే రామోవాయసుత త్వయా
అభిలేనేహ యద్దృష్ట మితి మా మాహ జానకీ. ౨౦

టీక॥ వాయుసుత-వాయుకుమా
రుండవగుహనుమంతుడా! త్వయా=
నీచేత; నరవ్యాఘ్రః=పురుషశ్రేష్ఠుండ
గు; రామః=రాముడు; ఇహ=ఇచ్చ
ట; యత్=ఏది; దృష్టం= చూడబడి
నదో; తత్ (అధ్యాహృతము)= దా
ని; అఖిలేన = సాకల్యముచేత; విజ్ఞా
ప్యః==విన్నవింపదగినవాడు. ఇతి=

అని; జానకీ=సీతాదేవి; మాం=నన్ను
గూర్చి; ఆహ=చెప్పెను.
“వాయు కుమారుండవగు హను
మంతుడా! నీవిచ్చటఁజూచినదిచూచి
నట్లుగా, సమాచారంబునంతయుఁబు
రుషశ్రేష్ఠుండగు రాముని యొద్ద విన్న
వింపవలయు” అని. సీతాదేవి, నాతోఁ
జెప్పినది. అని, తాత్పర్యము-

అయం చాస్మై ప్రదాతవ్యో యత్నా త్సుపరిరక్షితః

బ్రువతా వచనా న్యేవం సుగ్రీవ స్యోపశ్యత్వతః. ౨౧

టీక॥ యత్నాత్= ప్రయత్నమువ
లన; సుపరిరక్షితః = చక్కగారక్షిం
పబడిన; అయంచ = ఈమణియును;
సుగ్రీవస్య=సుగ్రీవుడు; ఉపశ్యత్వతః=
వినుచుండగా; ఏవం=ఇట్లు; వచనా
ని=మాటలను; బ్రువతా = చెప్పచు
న్న; త్వయా (అధ్యాహృతము) = నీ

చేత; అస్మై=ఈరామునికొఱకు; ప్ర
దాతవ్యః=ఇవ్వఁబడవలసినది.
సీత, సుగ్రీవుండును వినుచుండ
గా, నేనప్పుడుచెప్ప మాటలుఁజెప్పి,
యింతవఱకుమహాప్రయత్నంబునం గా
పాడినయాచూడామణిని, రామునకొ
సంగుము. అని, తాత్పర్యము.

ఏష చూడామణి శ్శ్రీమాన్ మయా సుపరిరక్షితః

టీక॥ శ్రీమాన్=అధికమయినకాం
తిగల; ఏషః=ఈ; చూడామణిః=చూడా
మణి; మయా=నాచేత; సుపరిరక్షితః=
చక్కగారక్షింపబడినది.

శ్రీమంతంబగుసీతాదేవి, నేను
మహాప్రయత్నంబునం గాపాడితిని.
అని, తాత్పర్యము-

మనశ్శిలాయా స్త్రీలకో గండపాశ్వే నివేశితః. ౨౨

త్వయా ప్రణిష్ఠే తిలకే తం కిల స్మర్తు మహానీ

<p>టిక తిలకే=బొట్టు; ప్రణిష్ఠే= న శింపఁగా; త్వయా = నీచేత; మనశ్చిలా యాః=మణిసీలయొక్క; తిలకః = బొ ట్టు; గండపాశ్చ్యే= గుండ్రాయిప్రక్క ను, లేక, చెక్కిలి ప్రక్కను; నివేశితః=</p>	<p>బొట్టుగాఁజేసి, నానుదుటంబ్రీతిఫలించి బొట్టుగాఁజూపట్టుచుండునట్లు, నాయె దుటనుండినగుండ్రాయిపై, నుంచినా వు; దానిందలఁచుకొనుము. అని, తాత్పర్యము. లేక; ఒకనాఁడు, నానుదుటిమీఁది</p>
<p>ఉంచఁబడినది-తం = ఆసమాచారము ను; స్మృతుం = తలఁచుకొనుటకు; అ హానికిల=తగుదువుగాదా!</p>	<p>బొట్టుకలఁగియగపడకుండఁగా, నీవు, మ ణిసీలనుబొట్టుగాఁజేసి, పరిహాసార్థఁ ము, నాచెక్కిలిపైఁబెట్టినావు; దానిం దలఁచుకొనుము. అని, తాత్పర్యము.</p>

ఒకనాఁడు, నానుదుటిమీఁదిబొట్టుక
లఁగి నుపడకుండఁగా, నీవు, మణిసీలను

ఏష నిర్యాతిత స్త్రీమాన్మయా తే వారిసంభవః. ౨౩

ఏతం దృష్ట్వా ప్రమోదిష్యే వ్యసనే త్వామివానఘ

<p>టిక అనఘ=పాపరహితుండవగు రాముఁడా! మయా=నాచేత; తే=నీకొ ఱకు; శ్రీమాన్= అధికమయినకాంతిగ ల; వారిసంభవః=జలమునందుఁబుట్టిన; ఏషః=ఈచూడామణి; నిర్యాతితః= పం పఁబడినది. వ్యసనే = దుఃఖమునందు; త్వామివ=నిన్నవలె; ఏతం= దీనిని; దృ</p>	<p>ష్ట్వా=చూచి; ప్రమోదిష్యే = సంతో షింపఁగలను. పాపరహితుండవగురాముఁడా! స ముద్రంబునందుఁబుట్టిన యీచూడామ ణినినీకొఱకుఁబంపితిని; ఈదుఃఖంబునం దు, నిన్నుఁజూచినట్లు, దీనింజూచినంతో షించుచుంటిని. అని, తాత్పర్యము.</p>
--	--

జీవితం ధారయిష్యామి మానం దశరథాత్మజ. ౨౪

ఉద్ధృతం మాసాన్మ జీవేయం రక్షసాం వశ మాగతా

<p>టిక దశరథాత్మజ = దశరథునిపు త్రుండవగురాముఁడా! మానం=మాన</p>	<p>కాలము; జీవితం = ప్రాణమును; ధార యిష్యామి=ధరించెదను. మాసాత్ =</p>
--	--

౧౨౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౫

మాసముకన్నఃఊర్ధ్వం = మైనఃరక్ష యుండెదను; ఈరాక్షసుల నడుమంజి
సాం=రాక్షసులయొక్క;వశం=అధీన క్తి, యింకనొక్క-మాసంబునకుఁబైని
తను;ఆగతా=పొందినదాననై; నజీవే జీవింపంజాలను. అని, సుగ్రీవుండువిను
యం=జీవింపను. చుండ రామునితోఁజెప్పి, యీమాడామ

దశరథ కుమారుండవగు రాముఁ ణిన్ము. అని , సీతాదేవినితోఁజెప్పి
డా! ఇంక నొక్కనెలవఱకు జీవించి నది. అని, తాత్పర్యము.

ఇతి మా మ బ్రవీ స్మీతా కృశాంగీ ధర్మచారిణీ- ౬౫

రావణాంతఃపురేరుద్ధా మృగీవో త్ఫుల్లలోచనా

టీక॥ కృశాంగీ = కృశించినదేహా గూచిక; అబ్రవీత్ = చెప్పెను.
ముగలదియు; ధర్మచారిణీ = ధర్మ కృశించినదేహాముగలదియు, ధ
మునావరించునదియు; రావణాంతఃపు మ్కంబు వదలకున్నదియు రావణుని
రే = రావణునియంతఃపురంబునందు ; యంతఃపురంబుననిరోధింపఁబడియున్న
రుద్ధా = అడ్డగింపఁబడినదియు ; మృగీ నియులేడివలెభయాలితయంబునవికసిం
వ = లేడివలె; ఉత్ఫుల్లలోచనా = విక చిననేత్రంబులుగలదియునగు సీతాదే
సింఁచినకంఘ్లుగలదియునగు; సీతా = వి, నాతోఁగట్లుచెప్పినది-
సీతాదేవి; ఇతి = అని; మాం = నన్ను అని, తాత్పర్యము.

ఏతదేవ మయా భ్యాతం సర్వం రాఘవ యద్యథా. ౬౬

టీక॥ రాఘవ = రాముఁడా! యత్ = ము; సర్వమేవ = అంతయునే ; ఆ
ఏది; యథా = ఎట్లు; సీతయా, ఆభ్యాతం భ్యాతం = చెప్పఁబడినది,
(అధ్యాహృతము) = సీతాదేవిచేఁ జె రాముఁడా! సీతాదేవినితోనేమీ
ప్పఁబడినదో ; తథా (అధ్యాహృత ము) = అట్లు; ఏతత్ = ఈసమాచార మి
చ్చెప్పినదో, దానిసంతయు ; నీకుఁజె ప్పివేసితిని. అని, తాత్పర్యము.

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౨౪౩

స ౬౫

సర్వథా సాగరజలే సంతారః ప్రవిధీయతామ్

టీక॥ సర్వథా = అన్నివిధములను;	ఎట్లయినను; సముద్రంబుదాటును పా
సాగరజలే = సముద్రజలమునందు;	యంబునాలోచింపుడు. అనిహనుమం
సంతారః = దాటించుసాధనము ;	ప్రతుండు, రామునితోఁజెప్పెను.
విధీయతాం = చేయఁబడుఁగాక.	అని, తాత్పర్యము.

తా జాతాశ్వాసా రాజపుత్రో విదిత్వా
తచ్ఛాభిజ్ఞానం రాఘవాయ ప్రదాయ. ౨౭
దేవ్యాచా ఖ్యాతం సర్వమేవాను పూర్వా
ద్వాచా సంపూర్ణం వాయుపుత్ర శ్శశంస

టీక॥ వాయుపుత్రః = వాయుదేవునికుమారుండగుహనుమంతుండు; తా =	మాటచేత; సంపూర్ణంబు = సమస్తమునుగా; శశంస = చెప్పెను.
ఆ; రాజపుత్రో = రాచకొమరులగు	ఇట్లు వాయుదేవునికుమారుండగు
రామలక్ష్మణులను; జాతాశ్వాసా = కలి	హనుమంతుండు, రాచకొమరులగురా
గినయూజులవారలనుగా; విదిత్వా =	మలక్ష్మణులకొంత యూజుల నొంది
తెలిసికొని; తత్ = ఆ; అభిజ్ఞానం = గు	యుండుటం దెలిసికొని, సీతయొసంగిన
టుతును; రాఘవాయ = రామునికొఱ	చూడఁమఱినిరామునకొసంగి, యాచి
కు; ప్రదాయ = ఇచ్చియు; దేవ్యా =	డ చెప్పిపంపిన సమాచారము నంత
సీతాదేవిచేత; ఆఖ్యాతం = చెప్పఁబడి	యుం, గ్రమముగా, రామునకుంజెప్పె
నదాని; సర్వమేవ = అంతనే; ఆనుపూ	ను. అని, తాత్పర్యము.
ర్వాత్ = క్రమమువలన; వాచా =	

ఇత్యాపే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,

సుందరకాండే, పంచవష్టితమస్సగణం.

ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమాథాచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందర కాండపంచవష్టితమసగఁజీక,
ముగిసినది.

ॐ

షట్టష్టితమసగఁపారింభః.

ఏవ ముక్తో హనుమతా రామో దశరథాత్మజః
తం మణిం హృదయే కృత్వా ప్రరురోద సలత్త్వణః. ౧

టీక॥ దశరథాత్మజః=దశరథునికు	త్వా=చేసి; ప్రరురోద=రోదనంబు
మారుండగు; రామః=రాముండు ;	జేసెను.
సలత్త్వణః=లత్త్వణునితోఁగూడినవా	దశరథునికుమారుండగురాముండు
డై; హనుమతా = హనుమంతునిచే	హనుమంతునిచేప్పినదినిని, యాచూ
త; ఏవం=ఇట్లు; ఉక్తః=చెప్పఁబడిన	డామణిని టొమ్ముపైనుంచుకొని, ల
వాడై; తం=ఆ; మణిం=చూడామ	త్త్వణునితోఁగూడరోదనంబుఁజేసెను.
ణిని; హృదయే = మనసునందు; కృ	అని, తాత్పర్యము.

తంతు దృష్ట్వా మణిశ్రేష్ఠం రాఘవ శ్లోకకశితః
నేత్రాభ్యా మశ్రుపూర్ణాభ్యాం సుగ్రీవ మిద మబ్రవీత్. ౨

టీక॥ మణిశ్రేష్ఠం = మణులలోను	ప్రసిద్ధుఁడగు; ఇదం=ఈమాటను ; ఆ
త్తమంబయిన; తం=ఆచూడామణిని;	బ్రవీత్=చెప్పెను.
దృష్ట్వాతు=చూచినంతనె; రాఘవః=	మణులలోను త్తమంబగునాచూడా
రాముండు; శ్లోకకశితః=దుఃఖము	మణింబూచినంతనె, రాముండు, పర
చేగృహింపఁజేయఁబడినవాడై; ఆశ్రు	మదుఃఖంబునొంది, కంఠునిండఁగన్నీళ్లు
పూర్ణాభ్యాం = కన్నీళ్లునిండిన; నే	గాఁబ, సుగ్రీవుండాచి, యిట్లుని, చెప్పె
త్రాభ్యాం=కంఠతో, సుగ్రీవం=సుగ్రీ	ను. అని, తాత్పర్యము.

యదైవ ధేను స్సృవతి స్నేహా ద్వత్సస్య వత్సలా
తథా మమాపి హృదయం మణిరత్నస్య దశనాత్- ౩

టీక॥ యథా=ఎట్లు ; వత్సలా = కూ-; దర్శనాత్=చూచుటవలన ; సృ
దూడయందధికప్రీతిగల; ధేనుః = ఆ వతి (అధ్యాహృతము) = ద్రవిండును-
వు; వత్సస్య = దూడయొక్క-; స్నేహా దూడయందధికప్రీతిగల యావు ,
హాత్ = స్నేహమువలన; సృవత్సేవ=ద్ర దూడయందలిస్నేహంబున ద్రవిండు
విండుచునేయుండునో; తథా=అట్లు; మ నట్లు; నామనను; ఈచూడామణింజూ
మ=నాయొక్క-; హృదయమపి=మన చిద్రవిండుచున్నది. అని, తాత్పర్యము.
సును; మణిరత్నస్య=మణిశ్రేష్ఠము యొ

మణిరత్న మిదం ద త్తం వై దేహ్య శ్వశురేణమే

టీక॥ ఇదం=ఈ; మణిరత్నం=మణి డైనది.
శ్రేష్ఠము; మే=నాయొక్క-; శ్వశురేణ= మణిశ్రేష్ఠమగునీచూడామణిని, నా
మామయగుజనకమహారాజు చేత; వై మామయగుజనకమహారాజు, సీతాదేవి
దేహ్యః=సీతాదేవికి; ద త్తం=ఇయ్యుంబ కొసంగెను. అని, తాత్పర్యము.

వధూకాలే యథాబద్ధ మధికం మూర్ఛిక శోభతే.౪

టీక॥ యథా=ఎట్లు; అధికం=మిక్కి- ట్టబడినది.
లియు; శోభతే = ప్రకాశించునో; త వివాహకాలంబున నధికప్రకాశం
థా(అధ్యాహృతము) = అట్లు; వధూ బుగలుగునట్లు, దానిందలయందుబంధిం
కాలే=వివాహకాలమునందు; బద్ధం=క చిరి. అని, తాత్పర్యము.

అయంహి జలసంఘాతో మణి స్సజ్జనపూజితః
యజ్ఞే పరమతుష్టేన ద త్త శ్వకౌణ ధీమతా. ౫

టీక॥ యజ్ఞే=యాగమునందు; పరమతుష్టేన=మిక్కి-లియుసంతోషించిన ; ధీ

మతా=అధికమయినబుద్ధిగల; శక్తి= ఇంద్రునిచేత; జలసంఘాతః = జలము సందుఁబుట్టినదియు; సజ్జనపూజితః=పెద్దలచేఁ బూజింపఁబడినదియునగు; అయం=ఈ; మణిః = చూడామణి; దత్తో హి=ఇయ్యఁబడినదిగాదా!

మున్ను, బుద్ధిమంతుండగునింద్రుండు, జనకమహారాజొక యాగము సేయఁ గా, దానికిసంతోషించి, జలంబునంబుట్టి నదియుఁ బెద్దలచేఁ బూజింపఁబడినది యునగునీచూడామణిని, ఆయనకొసంగను. అని, తాత్పర్యము.

ఇమం దృష్ట్వా మణిశ్రేష్ఠం యథా తాతస్య దశకానమ్
అద్యాస్త్యైవగత స్సౌమ్య వై దేహస్య తథా విభోః. ౬

టిక|| సౌమ్య= తిన్ననివాడవగును గ్రీవుఁడా! అద్య = ఇప్పుడు; అహం(అధ్యాత్మము)=నేను; ఇమం=ఈ; మణిశ్రేష్ఠం = మణులలోను త్తమమయిన చూడామణిని; దృష్ట్వా = చూచి; తాతస్య=తండ్రియొక్కయు; తథా=అట్లు; విభోః=ప్రభుండగు; వై దేహస్య=జనకమహారాజు యొక్కయు; దర్శనం=

చూచటను; అవగతోయథా=పొందినట్లు; అస్తి=అగుచున్నాను. సౌమ్యుండవగునుగ్రీవుఁడా! ఇప్పుడు నాకు, ఈచూడామణింబాడఁగా, నా తండ్రి దశరథమహారాజును జనకమహారాజునుఁజూచినట్లున్నది. అని, తాత్పర్యము.

అయంహి శోభతే తస్యాః ప్రియాయా చూర్ధ్వా మే మణిః
అస్యాద్య దశకానే నాహం ప్రాప్తాం తా వివ చింతయే. ౭

టిక|| అయం=ఈ; మణిః=చూడామణి; మే=నాయొక్క; ప్రియాయాః=ప్రియురాలగు; తస్యాః = ఆసీతయొక్క; చూర్ధ్వా=తలయందు; శోభతేహి=ప్రకాశించునుగాదా! అద్య=ఇప్పుడు; అహం=నేను; అస్య=దీనియొ

క్క; దశకానేన=చూచుటచేత; తాం=ఆసీతను; ప్రాప్తామివ=వచ్చినదానివలె; చింతయే=తలంచుచున్నాను. ఈచూడామణి నాప్రియురాలి శిరంబునంబ్రకాశించుచుండునది కావున, నీవు, నాకుదీనింబాచుటచే నాప్రియు

రాలింబొచినట్లున్నది. అనిరాముండు | అని, తాత్పర్యము.
సుగ్రీవునితోఁజెప్పెను.

కి మాహ సీతా వై దేవీ బ్రాహ్మి సౌమ్య పునఃపునః
పిపాసు మివ తోయేన సించంతీ వాక్యవారిణా. ౯

టీక॥ సౌమ్య=తిన్ననివాడవగుహ | చు; కిం=ఏమి; ఆహ=చెప్పినది?
నుమంతుడా! వై దేవీ= జనకమహా | సౌమ్యుండవగుహనుమంతుడా! సీ
రాజుకొమాతెయగు; సీతా=సీతా | తాదేవి, దప్పిగాన్నవాని జలంబుచేతం
దేవి; పునఃపునః= మాటిమాటికి; తో | బోలె నన్నువాక్యజలంబులందడవుచు,
యేన=జలముచేత; పిపాసుమివ= ద | ఇంకను, ఏమిచెప్పినది? అనిరాముండు,
ప్పిగాన్న వానివలె; మాం(అధ్యాప్య | హనుమంతునితోఁజెప్పెను.
తము)- నన్ను; వాక్యవారిణా= మా | అని, తాత్పర్యము.
టయనుజలముచేత, సించంతీ=తడుపు

ఇతస్తు కిం దుఃఖతరం యదిమం వారిసంభవమ్
మణిం పశ్యామి సౌమిత్రే వై దేవీ మాగతాం వినా. ౯

టీక॥ సౌమిత్రే=లత్తుణుడా! అగ | కన్నను; దుఃఖతరం= మిక్కిలియదుఃఖ
తాం=వచ్చిన; వై దేవీ=వినా=సీతా | ముగలిగించునది; కిం=ఏమి?
దేవినివిడిచి; ఇమం=ఈ; వారిసంభవం= | లత్తుణుడా! సీతంజూడక, సీతధ
జలమునందుంబుట్టిన; ఇమం=ఈ; మణిం= | రించునీచూడమణిని జూచుచున్నానే!
మణిని; పశ్యామి(ఇతి)యత్=చూచుచు | దీనికన్ననింక నాకు దుఃఖము గలిగిండు
న్నాననునదియేదిగలదో; ఇతస్తు=దీని | నదియేమి? అని, తాత్పర్యము.

చిరంజీవతి వై దేవీ యది మాసం ధరిష్యతి

టీ॥ వై దేవీ=సీతాదేవి; మాసం= | బంబులుదాల్చియుండునేని; చిరం=బ
మాసకాలము; ధరిష్యతియది= ప్రా | హుకాలము; జీవతి=బ్రతికియున్నది.

౧౨౪౫ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౬

సీత, యింక మాసమవఱకు నన్ను హుకాలము వఱకు బ్రతికి యుండి
విడచి బ్రతికియుండునని, ఆ! అది బ నల్లె! అని, తాత్పర్యము.

క్షణం సౌమ్య నజీవేయం వినాతా మసితేక్షణామ్. ౧౦

టీక॥ సౌమ్యం = తిన్ననివాడవగుల	తిన్ననివాడవగులత్తుణుడా; నే
త్తుణుడా ! అహం (అధ్యాపృత	నింక, నల్లనికండ్లుగలయాసీతను విడిచి
ము) = నేను ; అసితేక్షణం = నల్లని	క్షణంబయినను బ్రతికియుండంజాలను.
కండ్లుగల; తాంవిना = అసీతనువిడిచి;	అనిరాముండు లత్తుణునితోఁజెప్పెను.
క్షణం క్షణకాల మయినను ; నజీవే	అని, తాత్పర్యము.
యం = బ్రతుకును.	

నయ మా మపి తం దేశం యత్ర దృష్టా మమ ప్రియా
న తిష్ఠేయం క్షణమపి ప్రవృత్తి ముపలభ్యచ. ౧౧

టీక॥ యత్ర = ఎచ్చట; మమ = నా	ను; నతిష్ఠేయం = నిలువను.
యొక్క; ప్రియా = ప్రియురాలయినసీ	నీవెచ్చట నీతాదేవిం జూచినావా
త; దృష్టా = చూడఁబడినదో; తం = ఆ;	అచ్చటికి నెన్ననుంఁగొనిపూమ్ము; ఆవిడ
దేశం = ప్రదేశమును; మామపి = నన్ను	వృత్తాంతంబుఁ దెలిసినవెనుక, నేనింక
ను; నయం = పొందింపుము. ప్రవృత్తిం =	క్షణంబైనను, ఇచ్చోనుండను.
సమాచారమును; ఉపలభ్యచ = తెలిసి	అని, తాత్పర్యము.
యొ; క్షణమపి = కొంచెమునేపయిన	

కథం సా మమ సుశ్రోణీ భీరుభీరు స్సతీ సదా

భయావహానాం ఘోరాణాం మధ్యే తివృత్తి రక్షసామ్. ౧౨

టీక॥ సుశ్రోణీ = మంచిపిలుందులుగ	నగు; సా = అట్టి; మమ = నాయొక్క;
లదియు; భీరుభీరుఁ = మిక్కిలియుభ	సతీ = భార్య; సదా = ఎల్లప్పుడును; భ
యంబునొందు స్వభావము గలదియు	యావహానాం = భయంబుఁగల్గించు

నట్టి; ఘోరాణాం=ఉగ్రులయిన ; రక్ష
సాం=రాక్షసులయొక్క; మధ్యే= న
దుమ; కథం=ఎట్లు ; పతివ్రతి=ఉన్నది?
సుందరంబులగు పిఱుదులు గలది
యుమిక్కిలి యుభయపడుస్వభావంబు

గలదియునగునాభార్యసీత, స్థిభయంక
రాకారులునుగ్రులునగు రాక్షసులనడు
మనెల్లప్పుడు నెట్లున్నది?
అని, తాత్పర్యము-

శారద స్తిమిరోస్తుక్తో నూనం చంద్ర ఇవాంబుడైః
ఆవృతం వదనం తస్యా స విరాజతి రాక్షసైః- ౧౩

టీక॥ శారదః=శరదృతువునందుఁ
బుట్టినదియు ; తిమిరోస్తుక్తః= చీక
టిచేవిడువఁబడినదియు ; అంబుడైః =
మేఘములచేత; ఆవృతం(అధ్యాహృత
ము)=కప్పఁబడినదియునగు ; చంద్ర ఇ
వ=చంద్రుఁడువలె ; రాక్షసైః= రా
క్షసులచేత ; ఆవృతం=కప్పఁబడిన ;
తస్యాః=ఆసీతయొక్క; వదనం=ముఖ
ము; నవిరాజతి= ప్రకాశింపకుండును-

నూనం=నిశ్చయము!
ఎంతమాత్రముచీకటిలేని, శరదృ
తువునందలిచంద్రుండు, మేఘంబులచే
గప్పఁబడినచోఁబ్రకాశింపకుండునట్లు,
సీతముఖంబు, రాక్షసులచేఁగప్పఁబడిన
దగుటంజేసి , యెంతమాత్రముప్రకా
శింపదు; ? ఇదినిశ్చయము!
అని, తాత్పర్యము-

కి మాహ సీతా హనుమంస్తత్త్వతః కథయాద్యమే
ఏతేన ఖలు జీవిష్యే భేషజేనా తురోయథా- ౧౪

టీక॥హనుమత్=హనుమంతుఁడా!
సీతా=సీత; కిం=ఏమి; ఆహ=చెప్పినది?
అద్య=ఇప్పుడు; మే=నాకొఱకు; తత్త్వ
తః=యాధాధ్యక్షముచేత; కథయ=చె
ప్పము. భేషజేన=దౌషధముచేత; ఆతు
రోయథా=రోగివలె; ఏతేన=దీనిచేత;
జీవిష్యేఖలు=జీవించియుందునుగాదా!

హనుమంతుఁడా! సీతయేమిచెప్పిన
ది? నాకిప్పుడుయథాధక్షముగాఁజెప్పు
ము; రోగిమందుచేజీవించునట్లు, నేనుసీ
తచెప్పినమాటలనుసీతజెప్పగా వినుచు
జీవించియుందును.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ౬౨

మధురా మధురాలాపా కి మాహ మమ భామిని
మద్విహీనా వరారోహ హనుమత్ కథయస్వ మే. ౧౫

టిక॥ హనుమత్ = హనుమంతుఁ	స్వ = చెప్పము.
డా! మధురా = సుందరియును; మధురా	హనుమంతుఁడా! సుందరియుమధు
లాపా = మనోహరములగుమాటలుగల	రంబులగుమాటలు చెప్పనదియునుండ
దియు; వరారోహ = శ్రేష్ఠములయినపి	రంబులగుపిఱుదులుగలదియునగు నా
ఱుదులుగలదియును; మద్విహీనా = నా	భాగ్యసీతాదేవి, నన్ను విడిచి, పరమదుః
చేవిడువఁబడినదియునగు; మమ = నా	ఖతయై, సీతోనేమిచెప్పినది? నాకుఁ
యొక్క; భామిని = భార్య; కిం = ఏమి; ఆ	జెప్పము. అని, రాముండుహనుమంతుని
హ = చెప్పినది? మే = నాకొఱకు; కథయ	తోఁజెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
సుందరకాండే, షట్పత్తితమస్సగఃః.
ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది పరమార్థఁచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండషట్పత్తితమస్సగః టిక,
ముగిసినది.

ॐ

స ష ష ట్ టి త మ స గ య పా ర ం భః.

ఏవ ముక్తస్తు హనుమా న్నాఘవేణ మహాత్మనా
సీతాయా భాషితం సర్వం న్యవేదయత రాఘవే. ౧

టిక॥ హనుమాత్ = హనుమంతుం	వముగల; రాఘవేణ = రామునిచేత; ఏ
డు; మహాత్మనా = పూజ్యమయినస్వభా	వం = ఇట్లు; ఉక్తస్తు = చెప్పఁబడినవాఁ

దైనంత నె; సీతాయాః=సీతయొక్క;	హనుమంతుండు, మహాత్ముండగు
భాషితం=మాటను;సర్వం=అంతయు;	రాముండుచెప్పినదివిని, సీతాదేవిచెప్పి
రాఘవే=రామునందు; న్యవేదయత=	నదంతయు రామునకుంజెప్పినారంభిం
తెలిపెను.	చెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవ ముక్తవత్సీ దేవీ జానకీ పురుషవళభః

పూర్వవృత్త మభిజ్ఞానం చిత్రకూటే యథాతథమ్ ౨

టీక॥ పురుషవళభః=పురుషశ్రేష్ఠం	తీ=చెప్పినది.
డవగురాముడా!దేవీ - రాణియగు;	పురుషశ్రేష్ఠుండవగురాముడా! సీ
జానకీ=సీతాదేవి;చిత్రకూటే= చిత్ర	తాదేవి, చిత్రకూటపర్వతంబునజరగిన
కూటపర్వతమునందు; పూర్వవృత్తం=	వృత్తాంతమును జరగినదిజరగినట్లుగా,
ముందుజరగినదాని;అభిజ్ఞానం= గుఱు	నిప్రకారము, నాకుగుఱుతుగాచెప్పెను.
తునుగా;యథాతథం = జరగినది జర	అని, తాత్పర్యము.
గినట్లుగా;ఏవం=ఈప్రకారము;ఉక్తవ	

సుఖసుప్తా త్వయా సాధకం జానకీ పూర్వ ముత్థితా

వాయస సహసో త్వత్వ విరరాద స్తనాంతరే. ౩

టీక॥జానకీ=సీతాదేవి; త్వయాసా	సీతాదేవి, యా చిత్రకూటపర్వ
ధకం=నీతోఁగూడ;సుఖసుప్తా = సుఖ	తంబున,నీతోఁగూడఁబరుండి, సుఖంబు
ముగానిదించినదై; పూర్వం=మున్ను;	గా,నిదురింపుచుండి,ముందు, తానునిద్ర
ఉత్థితా=లేచినది. వాయసః=కాకి; స	లేచినది;అష్టమ, కాకంబొకటివేగంబు
హసా=శీఘ్రముగా;ఉత్పత్య = వచ్చి;	నవచ్చియాచిడ, స్తనంబులపైగీతెను.
స్తనాంతరే= స్తనంబులనడుమ;విరరా	అని, తాత్పర్యము.
ద=గీతెను.	

పర్యాయేణవ సుప్త స్త్వం దేవ్యంకే భరతాగ్రజ

౧౯౫౨ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౬౭

పునశ్చ కిల పక్షీ స దేవ్యా జనయతోవ్యధామ్. ౪

టిక॥ భరతాగ్రజః=భరతునియన్న	జనయతికిల=కలిగించుచున్నదిగాదా!
యగురాముడా! త్వం = నీవు ; ప	భరతునియన్నయగురాముడా
ర్యామేణచ=క్రమముచేతను; దేవ్యం	ఆసీతాదేవి నిద్రలేచినపిమ్మట, నీవు ;
కే=సీతాదేవితోడయందు; సుప్తః =	అబిడతొడమైబరుండి, నిదురించితివి;
నిదురించినావు. పునశ్చ = మఱలను;	మఱల, నాకాకము , సీతాదేవిబా
సః=ఆ; పక్షీ=కాకము; దేవ్యాః =	ధింపనారంభించినది.
సీతాదేవికి; వ్యధాం = దుఃఖమును;	అని, తాత్పర్యము.

పునః పున రుపాగమ్య విరరాద భృశం కిల

టిక॥ సః(అధ్యాహృతము)-అకా	అకాకము, మాటిమాటికి , సీతా
కము; పునఃపునః=మాటిమాటికి; ఉ	దేవిపైకివచ్చి, యాచిడ స్తనంబులగీటు
పాగమ్య=వచ్చి; స్తనాంతరే=స్తనం	చుండెను. అని, తాత్పర్యము.
బులనడును; విరరాద=గీతెను.	

తత స్త్వం బోధిత స్తస్యా శ్లోణితేన సముక్షితః. ౫

టిక॥తతః=అటుపిమ్మట; తస్యాః=	అంత, నాచిడనెత్తురుచేదడుపంబ
ఆసీతయొక్క, శ్లోణితేన=నెత్తురుచే	డుచుండినన్నునిద్రలేపినది.
త; సముక్షితః=విడువబడినవాడవై;	అని, తాత్పర్యము.
బోధితః=మేలుకొలుపబడినావు.	

వాయసేనచ తేనైవ సతతం బాధ్యమానయా

బోధితః కిల దేవ్యా శ్వం సుఖసుప్తః పరంతప. ౬

టిక॥ పరంతప= శత్రువులందరిం	వాయసేనైవచ=కాకముచేతనే; స
పజేయునట్టిరాముడా! తేన=ఆ ;	తతం=అల్ల పుడును; బాధ్యమానయా=

బాధింపబడుచున్న; దేవ్యాః సీతా ముఁడా! అంత, సీతాదేవి, యాకా
దేవిచేత; సుఖస్థుః=సుఖముగానిదు కముచేవిడువక బాధింపబడుచు, నా
రించిస; త్వం=నీవు; బోధితఃకిల= మే బాధనుదాళలేక, సుఖంబుగానిదురిం
లుకొలుపబడినావుగదా! చుచున్ననిన్నునిద్రలేపినది.

శత్రువులందఱింపఁజేయునట్టిరా అని, తాత్పర్యము.

తాంతు దృష్ట్వా మహాబాహూ దారితాంచ స్తనాంతరే
ఆశీవిషణ్ణవ కృద్ధోః శిశ్యస న్నభ్య భాషథాః. ౭

టీక॥ మహాబాహూ = పెద్దచేతు నిట్టూర్పులువిడుచుచు; అభ్యభాషథాః =
లుగలరాముఁడా! త్వం (అధ్యాత్మ త చెప్పితివి.
ము) = నీవు; స్తనాంతరే = స్తనంబుల మహాబాహుండవగురాముఁడా! నీ
నడుమ; దారితాం = గీఱబడిన; వు స్తనంబులపైగీఱబడియున్న యాసీ
తాం=ఆసీతను; దృష్ట్వాతు = చూచి తంజూచినంతనె, సర్పముంబోలెఁగో
నంతనె; కృద్ధో=కోపంబునొందిన; ఆ పంబునొందినిట్టూర్పులువుచ్చుచు, నిట్లు
శీవిషణ్ణవ=సపఁమువలె; శిశ్యస= నీ, చెప్పితివి. అని, తాత్పర్యము.

నఖాగ్రైః కేన తే భీరు దారితంతు స్తనాంతరమ్
కః క్రీడతి సరోషేణ పంచవక్త్రేణ భోగినా. ౮

టీక॥ భీరు = భయపడుస్వభావము క్రీడతి=క్రీడించును?
గలసీతా? కేన = ఎవ్వనిచేత; నఖా భయపడుస్వభావముగలసీతా! ఎ
గ్రై=గోళ్ల కొనలచేత; తే=నీయొ వ్వండు, నఖాగ్రంబుల నీ స్తనంబులను
కః; స్తనాంతరం = స్తనమధ్యమునం గితెను? ఎవ్వండు, కోపించియున్న
దు; దారితం=గీఱబడినది? కః=ఎవ్వ యయిదుతలలపాముతోనాటలాడును?
డు; సరోషేణ=కోపముతోఁ గూడిన అసీవు, సీతతోఁ చెప్పితివి
దియు; పంచవక్త్రేణ= ఐదుతలలుగ అని, తాత్పర్యము-
లదియునగు; భోగినా= పాముచేత;

నిరీక్షమాణ స్సహసా వాయసం సమవైక్షథాః
సఖే స్సరుధి రై స్తీక్ష్ణై స్తా మేవాధి ముఖం స్థితమ్. ౯

టీక || త్వం (అధ్యాహృతము) = వాయసం = కాకమును; సమవైక్ష
నీవు; సహసా = శీఘ్రముగా; నిరీక్ష థాః = చూచినావు.
మాణః = చూచుచు ; సరుధిరైః = నె అంత, శీఘ్రంబున, నాలుగుప్రక్క-
త్తురుతోఁగూడినవియు; తీక్ష్ణైః = కఠకు లంజూచి, యాబిడకెదురుగానే నెత్తు
గలవియునగు; సఖేః = గోళ్లతో; తా రుదగిలి తీక్ష్ణములయినవియునగు గోళ్ల
మేవ = ఆసీవును చూచియే; అభిము తోనున్న కాకింజూచికివి.
ఖం = ఎదురు మొగమయి; స్థితం = ఉన్నది; అని, తాత్పర్యము-

సుతః కిల స శక్రస్య వాయసః పతతాంవరః
ధరాంతరచర శీఘ్రం వనస్య గతా సమః ౧౦

టీక || పతతాం = పడుతులలో; వరః = నమయినది.
శ్రేష్ఠమగు; సః = ఆ; వాయసః = కాక సత్తులలో శ్రేష్ఠమయిన యాకాకి, ఇం
ము; శక్రస్య = ఇంద్రునియొక్క; సుతః ద్మనికొడుకు; పర్వతప్రదేశములం ది
కిల = కొడుకుగదా! ధరాంతరచరః = రుగుచుండును ; శీఘ్రగమనంబున వా
పర్వతమధ్యంబునం దిరుగునది-శీఘ్రం = యువునకు సరివచ్చునది-
వేగముగా; గతా = పోవుటయందు; ప అని, తాత్పర్యము.
వనస్య = వాయువునకు; సమః = సమా

తత స్తస్మిన్ స్తహాబాహూ కోవసంవహితేక్షణః
వాయసే త్వం కృధాః కూరాం మంతిం మతిమతాం వర. ౧౧

టీక || మహాబాహూ = పెద్దచేతు మంతులలో; వరః = శ్రేష్ఠుండవునగురా
లుగలవాడవును; మతిమతాం = బుద్ధి ముఁడా'తతః = అటుపిమ్మట; త్వం = నీ

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౨౫.

స ౬౩

పు;కోపసంవర్తితేక్షణః=కోపముచేది
రుగుడువడినకండ్లుగలవాడనై; వాయు
నే=కాకియందు;క్రూరాం=భయంక
రమయిన;మతిం=బుద్ధికి; కృధాః(అకృ
ధాః)=చేసితివి.

మహాబాహుండపుబుద్ధిమంతులలో
శ్రేష్ఠుండవునగురాముడా! అంత, నీవు
మహాకోపంబువొంది, ఆకాకిపై, నతిభ
యంకరంబగుబుద్ధింజేసితివి.
అని, తాత్పర్యము.

స దభం సంస్తరా ద్గృహ్య బ్రహ్మస్త్రేణ హ్యయోజయః

టీక||సం=అట్టి; త్వం(అధ్యాహుత) గదా!
ము)-నీవు;సంస్తరాత్ = అసనమున
నుండి;దర్శం=దర్శను; గృహ్య(గృహీ
త్వా)=తీసి;బ్రహ్మస్త్రేణ= బ్రహ్మస్త్ర
ముతో;అయోజయోహి = కూర్చితివి

అంత, నీవు, దర్భాసనంబుననుండి,
యొకదర్శనుదీసి, దానిని, బ్రహ్మస్త్రము
త్రంబునసభిషంత్రించితివి.
అని, తాత్పర్యము.

ప్రదీప్త ఇవ కాలాగ్ని జ్వాలాభిముఖః ఖగమ్. ౧౨

టీక||సం=అదర్శ;ఖగం = పక్షిని
గూర్చి;అభిముఖః = ఎదురుమొగమైన
వాడై;దీప్తః=మండుచున్న; కాలాగ్ని
రివ= ప్రళయకాలాగ్ని హూత్రమువ

లె;జ్వాల=మండినది-
అంత, నాదర్శ, యాకాకికేదురై
ప్రళయకాలాగ్ని హూత్రంబువలెజ్వ
లించినది. అని, తాత్పర్యము.

క్షీప్తవాం స్త్వం ప్రదీప్తంహి దర్శం తం వాయసం పృతి
తతస్తు వాయసం దీప్తస్సదర్శోను జగావహ. ౧౩

టీక|| త్వం=నీవు; ప్రదీప్తం= మం
డుచున్న; తం=ఆ; దర్శం= దర్శను;
వాయసంప్రతి= కాకినిగూర్చి; క్షీప్త
వాకహి; చేసితివిగదా! తతస్తు=అం

తను;సం=ఆ;దర్శం= దర్శ; దీప్తః=
మండినదై; వాయసం=కాకిని; అనుజ
గామ=వెంటబడించినది. “హ” అనునది
పాదపూరణార్థము.

నీ వుమండుచున్న యాదర్శును, కాచు, నాకాకిపై కడరినది.
కిపైచేసెతివి; అంత నాదర్శు, జ్ఞులించు అని, తాత్పర్యము.

స పిత్రాచ పరిత్యక్త స్సరైశ్చ సమహషిభిః

త్రీణ్ లోకాన్ సంపరిక్రమ్య త్రాతారం నాధిగచ్ఛతి. ౧౪

టీక॥ సం = ఆకాకము, త్రీణ్ = మూడు; ఆకాకము, ముల్లొకంబులుం దిరిగి
దైన; లోకాన్ = లోకంబులను; పరి నను, దండ్రీయయినయింద్రుండునుదా
క్రమ్య = చుట్టి; పిత్రాచ = తండ్రీచేతను; నిరక్షింపఁ జాలడయ్యె; అట్లుచేవత
సమహషిభిః = మహాఘోషలతోఁ గూడి ను మహాఘోషును దానిని రక్షింపం
న; సురైశ్చ = దేవతల చేతను; పరి జాలరైరి; అట్లు, ఎచ్చటికిఁబోయినను
త్యక్తః = విడువఁబడినదై ; త్రాతార రం = రక్షకుని = నాధిగచ్ఛతి = పొంద
రం = రక్షకుని = నాధిగచ్ఛతి = పొంద దయ్యె.

పున రేవా గత శ్రుస్త స్త్వత్సకాశ మరిందమ

టీక॥ అరిందమ = శత్రువులనడంగం శత్రువులనడంగంద్రొక్కనట్టి రా
ద్రొక్కనట్టిరాముండా! సం (అధ్యా ముండా! ఆకాకి, మిక్కిలియుభయపడి,
హృతము) = ఆకాకము; తస్య = భయ మరలనియొర్తకేవచ్చినది.
పడినదై; పునః = మఱల; స్వత్సకాశ మే అని, తాత్పర్యము.
వ = నీసమీపమునే; ఆగతః = పొందినది.

స తం నిపతితం ధూమా శరణ్య శ్శరణౌ గతమ్. ౧౫

వధాహామపి కాకుత్స్థ కృపయా పర్యపాలయః

టీక॥ కాకుత్స్థ = రాముండా! సం = దవగు; త్వం (అధ్యాహృతము) = నీవు;
అట్టి; శరణ్యః = శరణుపొందఁదగినవాఁ ధూమా = నేలయందు; నిపతితం = పడి

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౨౬

స ౬౬

నదియును; శరణాగతం=రక్షకునిగాఁ
బొందినదియునగు; తం = ఆకాకము
ను; వధాహామపి=చంపుటకుఁదగి
నదానినైనను ; కృపయా=దయచేత;
పర్యపాలయః=రక్షించితివి.

రాముఁడా! అట్టిశరణ్యుండవగునీ

వు, నీముందటభయంబునంగావవేయని
నేలంబడినదియుశరణాగతంబునగు నా
కాకము, అపరాధి, కావునవధాహా-
మయినను, దానింగాపాడితివి.
అని, తాత్పర్యము.

మోఘ మస్త్రం సశక్యంతు కర్తు మిత్యేవ రాఘవ. ౧౬

భవాం స్తస్యా షీకాకస్య హిన స్తి స్త స దక్షిణమ్

టీక॥ రాఘవ=రాముఁడా! సః=
అట్టి; భవా=నీవు ; అస్త్రం=బ్ర
హ్మాస్త్రము ; మోఘం=వ్యర్థముగా;
కర్తుం=చేయుటకు; సశక్యంతు=అ
లవిగాదే; ఇత్యేవ=అనియే; తస్య=
ఆ; కాకస్య=కాకియొక్క; దక్షిణం=

కుడిదైన; అషీ=కంటిని; హిన స్తిస్త=
కొట్టితివి-
రాముఁడా! బ్రహ్మాస్త్రమువ్యర్థ-
ముసేయనలవిగాదనియే , నీవు , ఆ
కాకికుడికన్నుకొట్టివేసితివి-
అని, తాత్పర్యము.

రామ త్వం స నమస్కృత్య రాజ్ఞే దశరథాయ చ. ౧౭

విస్మవ్తస్తు తదా కాకః ప్రతిపేదే స్వమాలయమ్

టీక॥ రామ - రాముఁడా! త
దా=అప్పుడు; సః=ఆ; కాకః=కాక
ము ; విస్మవ్తస్తు=విడువఁబడినంతనె ;
త్వాం=నిన్ను; రాజ్ఞే=రాజుని; ద
శరథాయచ=దశరథునికొఱకును ; న
మస్కృత్య=నమస్కరించి ; స్వం=త
నదైన; ఆలయం=స్థానమును ; ప్ర

తిపేదే=పొందెను-
రాముఁడా! అప్పుడు , నీవుదాని
విడిచినవమ్మట, నాకాకి, నీకునుదశర
థమహారాజునకును నమస్కరించి, త
నస్థానంబునకుఁబోయినది-
అని, తాత్పర్యము-

ప్రతిపదాంత్రటికాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౭

ఏవ మస్త్ర విదాం శ్రేష్ఠ స్సత్త్వవాన్ శీలవానపి. ౧౮
కిమర్థ మస్త్రం రక్షస్సు న యోజయతి రాఘవః

టీక॥ ఏవం=ఇట్లు; అస్త్రవిదాం=దు; అస్త్రం=అస్త్రమును; నయోజ
అస్త్రంబులనెఱింగినవారలలో; శ్రేయతి=కూర్పడు-
ష్ఠః=ఉత్తమండును; సత్త్వవాన్=ఇట్లు అస్త్రవేత్తలలోను త్తమండు
ధికమయినబలముగలవాఁడును; శీలవానుబలవంతుండును సత్స్వభావంబు గల
నపి=సత్స్వభావముగలవాఁడునగు; వాఁడునగురాముండు, రాక్షసులపై
రాఘవః=రాముండు; కిమర్థం=ఎం నస్త్రంబును బ్రయోగింపఁజేల?
దుకొఱకు; రక్షస్సు= రాక్షసులయం అని, తాత్పర్యము-

న నాగా నాపి గంధర్వా నా సురా న మరుద్గణాః. ౧౯
న చ సర్వే రణే శక్తా రామం ప్రతి సమాసితుమ్

టీక॥ రణే = యుద్ధంబునందు; రాక్షాః) = సమర్థములుకావు. సర్వేచ=
మం=రామునిఁగూర్చి; సమాసితుం=ఎ అందఱును; న(శక్తాః) = సమర్థులు
దురునిలుచుటకు; నాగాః = సర్పము కారు-
లు; నశక్తాః=సమర్థములుకావు. గంధ సర్పంబులుగాని గంధర్వులు గాని
ర్వాఅపి=గంధర్వులును; న(శక్తాః)=స యసురులుగాని దేవతలుగాని, యెవ్వరు
మర్థులుకారు. అసురాః= అసురులు; ను, యుద్ధంబున, రామునియెదుటనిలు
న(శక్తాః) = సమర్థులుకారు. మరుద్గ వంజాలరు. అని, తాత్పర్యము-
ణాః = దేవతలసమాహములు; న(శ

తస్య వీర్యవతః కశ్చి ద్యద్యస్తీ మయి సంభ్రమః. ౨౦
క్షిప్రం సునిశితై ర్వాణై హాన్యతాం యుధి రావణః

టీక॥ వీర్యవతః=అధికమయినపరా యి=నాయండు; కశ్చిత్=ఒకానొక;
క్రమముగల; తస్య = ఆరామునికి; మ సంభ్రమః=ఉత్సాహము; అ స్తీయది;

శ్రీమద్రామాయణము*సుందరకాండము. ౧౨౫

స ౬౭

కలదేనిఁజ్ఞప్రం - శీఘ్రముగాఁగునిశి
త్రైఃతీర్థములగుఁబాడైః - బాణముల
చేతఁయుధి - యుద్ధమునందుఁరావ
ణిఃరావణుడుఁహన్యతాంః చంప
బడుఁగాక.

మహాపరాక్రమశాలియగు నారా

మునకుఁ గొంచెమేని నాయందుతా
హంబుండునేని, శీఘ్రంబుగాఁ, దీర్థంబు
లగుబాణంబులుప్రయోగించి, యుద్ధంబు
న, రావణంబుంపుఁగాక.

అని, తాత్పర్యము.

భ్రాతృ రాదేశ మాజ్ఞాయ లక్ష్మణోవా పరంతపః- ౨౧
స కిమథాం నరవరో న మాం రక్షతి రాఘవః

టీక॥ పరంతపః=శత్రువులఁదపింపఁ
జేయునట్టి; నరవరః = పురుషశ్రేష్ఠుండ
గు; రాఘవః= రఘువంశంబునంబుట్టిన;
సః=ఆ; లక్ష్మణోవా = లక్ష్మణుండైన
ను; భ్రాతృః=అన్నయొక్క; ఆదేశం=
ఆజ్ఞను; ఆజ్ఞాయ=తీసికొని; కిమథాం=
ఎందుకొఱకు; మాం=నన్ను; నరక్షతి=

రక్షింపకున్నాఁడు?
శత్రువులఁ దపింపఁజేయువాఁడును
బురుషశ్రేష్ఠుండును రఘువంశంబునంబు
ట్టినవాఁడునగులక్ష్మణుండైనను, అన్న
యనుజ్ఞనొంది, వచ్చి, నన్నురక్షింపకు
న్నాఁడేమి? అని, తాత్పర్యము.

శక్తౌ తౌ పురుషవ్యాఘ్రౌ వాయ్వగ్నిసమతేజసా. ౨౨
సురాణామపి దుర్ధషా కిమథాం మా ముపేక్షతః

టీక॥ శక్తౌ=సమర్థులును; పురు
షవ్యాఘ్రౌ=పురుషశ్రేష్ఠులును; వా
య్యగ్నిసమతేజసా = వాయువుయొ
క్కయు నగ్నియొక్కయుఁ దేజస్సుల
తో సమానములయిన తేజస్సులుగలవా
రలును; సురాణామపి=దేవతలకై నను;
దుర్ధషా=ఎదిరింపఁగూడని వారలు

నగు; తౌ = ఆరామలక్ష్మణులు; కిమ
థాం=ఎందుకొఱకు; మాం=నన్ను;
ఉపేక్షతః=ఉపేక్షించుచున్నారా?
సమర్థులును బురుష శ్రేష్ఠులును
వాయ్యగ్నులకుంబోలెఁ దేజంబు గల
వారలును దేవతలకుం గూడ నెదిరింప
నలవిగాని వారలునగు నారామలక్ష్మ

౧౬౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౭

ఋలు, నన్నేలయుపేక్షించి యున్నారా? అని, తాత్పర్యము.

మమైవ దుష్కృతం కించి న్నహ దస్తీ న సంశయః. ౨౩
సమథౌ సహితౌ యన్తాం నావేక్షేతే పరంతపా

టిక॥ యత్ = ఎందువలన; సమ	స్తీ=ఉన్నది- సంశయః=సందేహము;
థౌ=శక్తులును; సహితౌ= కూడిన	న=లేదు.
వారలును; పరంతపా=శత్రువులం ద	సమథౌలును శత్రువులం దపింపం
పింపజేయువారలు నగు రామలక్ష్మ	జేయంగలవారలునగు నారామలక్ష్మ
ఋలు; మాం=నన్ను; నావేక్షేతే =	ఋలొక్కటిగానుండి, నన్నుజూడకు
చూడకున్నారో; తత్ (అధ్యాహృ	న్నారే, ఎందువలననేనేయమైనను
తము)-అందువలన; మమ = నాయొ	గొప్పపాపమునుజేసియున్నట్లున్నది;
క్క; మహత్=గొప్పదైన; కించితే=	ఇందుకుసంశయములేదుఅని, సీతాదేవి
ఒకానొక; దుష్కృతం=పాపము; అ	నాతోడజెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.

వై దేహ్యే వచనం శ్రుత్వా కరుణం సాశ్రీ భాషితమ్. ౨౪
పున రప్యహ మార్యాం తా మిదం వచన మబ్రువమ్

టిక॥ కరుణం = దుఃఖకరంబును ;	చనం=మాటను ; అబ్రువం = చెప్పి
సాశ్రీభాషితం=కన్నీళ్ల తోఁగూడున	తిని.
ట్లుచెప్పఁబడినదియునగు; వై దేహ్యః=	సీతాదేవిదుఃఖకరంబుగాఁ, గన్ను
సీతయొక్కఁ; వచనం=మాటను; శ్రు	లనిండఁగన్నీళ్లుగాఁజెప్పినమాటనువి
త్వా=విని; అహం=నేను; పునరపి=	ని, నేను, బూజ్యురాలగునాసీతాదే
మఱియు; అర్యాం=పూజ్యురాలగు ;	వింబాచి, మఱినిట్లు, చెప్పితిని.
తాం=ఆసీతనుగూచిఁ; ఇదం=ఈ ; వ	అని, తాత్పర్యము.

త్వచ్ఛోకవిముఖో రామో దేవి సత్యేన తే శపః. ౨౫
రామే దుఃఖాభిఘాతేతు లత్కుఁఁ పరితప్యతే

టిక॥ దేవి=సీతాదేవి! రామః = పించుచున్నాడు.
 రామండు ; త్వచ్చోకవిముఖః=నీదుః సీతాదేవి! నేనునీకొఱకు ; సత్య
 ఖముచేవైముఖ్యమునొందినవాఁడు. శే= ముపైశశపథముచేసిచెప్పుచున్నాను ; నీ
 నీకొఱకు; సత్యేన=సత్యముచేత ; శ ముఖంబునరామండే కార్యంబునందు
 పే = శపథముసేయుచున్నాను, రా నుత్సాహంబులేకున్నాఁడు; రామండు
 మే=రామండు; దుఃఖాభిధూతేతు = దుఃఖంబు నొందఁగానే; లక్ష్మణుండు
 దుఃఖముచేతఁగొట్టఁబడఁగానే; లక్ష్మ సుదుఃఖంబునొందును-
 ణి=లక్ష్మణుండు; పరితప్యతే= పరిత అని, తాత్పర్యము.

కథంచి ద్భవతీ దృష్టా న కాలః పరిశోచితుమ్. ౨౬

అస్తి స్తువనాతే దుఃఖానా మంతం ద్రక్ష్యసి భాఖని

టిక॥భామిని=స్త్రీవగుసీతాదేవి తః = నాశమును; ద్రక్ష్యసి=చూడ
 కథంచిత్ = అతిప్రయాసమున; భవ గలవు.
 తీ=నీవు;దృష్టా=చూడఁబడినావు. పరి సీతాదేవి ! అతిప్రయాసంబున ని
 శోచితుం = దుఃఖించుటకు; కాలః= న్నుంజూడఁగంటిని; ఇప్పుడుసంతోషిం
 కాలము;న=కాదు. అస్తి=ఈ; ము పవలయునుగాని దుఃఖింపరాదు;ఇంక
 వనాతే = మువనాతమునందు; శీఘ్రంబుగానే, నీదుఃఖంబుల్నియ్య
 దుఃఖానాం = దుఃఖములయొక్క;అం శించును. అని, తాత్పర్యము.

తా వుభౌ సరశాదూలౌ రాజపుత్రౌ వనిందితౌ. ౨౭

త్వద్దశన కృతోత్సాహశా లంకాం భస్మీ కరిష్యతః

టిక॥ సరశాదూలౌ = పురుషశ్రే యుత్సాహంబుగలవారలును; రాజపు
 వులును; అనిందితౌ =నిందింపఁబడినవా త్రౌ=రాచకొమరులునగు ; తౌ = ఆ
 రలును; త్వద్దశనకృతోత్సాహశా=నీ రామలక్ష్మణులు; ఉభౌ=ఇద్దఱును;లం
 యొక్క చూచుటయందుఁజేయఁబడిన కాం=లంకను; భస్మీకరిష్యతః= భస్మ

ముగాఁజేయుదురు.

పురుష శ్రేష్ఠులును, నిందింపఁబడని
వారలును నిన్నుఁజూడగోరియుండువా
రలునగు రాచకొమరులయిన రామల

త్తుణులిద్దఱును , లంకాపట్టణంబంత

యుభస్తంబు గావించురు.

అని, తాత్పర్యము.

హత్యావ సమరే రాద్రం రావణం సహబాంధవమ్. ౨౮

రాఘవ స్వాం వరాహోహే స్వాం పురీం నయతే ధు)వమ్

టీక॥ వరాహోహే = శ్రేష్ఠములగుపి పట్టణమును; నయ తే = పొందించును. ధు)
ఱుండులుగలసీతాదేవీ! రాఘవః = రా వం = నిశ్చయము.
ముండు; సమరే = యుద్ధంబునందు; రా నుందరములగుపిఱుండులుగల సీతా
ద్రం = భయంకరుండగు; రావణం = రా దేవీ! రాముండు, భయంకరుండగు రావ
వణుని; సహబాంధవమ్ = బంధువులతోఁ ఁని, యుద్ధంబునంజంపి, నిన్నుఁదనపట్ట
గూడినవానిఁగా; హత్యా = చంపి; ణంబునకుఁ గొనిపోవును; ఇదినిశ్చయ
త్వాం = నిన్ను; స్వాం = తనదైన; పురీం = ము. అని, తాత్పర్యము.

యత్తు రామో విజానీయా దభిజ్ఞాన మనిందితే. ౨౯

ప్రీతినంజననం తస్య ప్రదాతుం త్వమిహ హాసి

టీక॥ అనిందితే = నిందింపఁబడనట్టిసీ కు; త్వం = నీవు; అహాసి = తగుదువు.
తాదేవీ! యత్తు = దేని; రామః = రా నిందింపఁబడనట్టిసీతాదేవీ! రాముం
ముండు; విజానీయాత్ = ఎఱుంగునో; డు దేనినెఱుంగునో, మఱియు నేదియ
తత్ (అధ్యాహృతము) = అట్టి; తస్య = తనికి సంతోషంబుగలిగించునో, అట్టి, గు
ఆ రామునకు; ప్రీతినంజననం = సంతోష ఱుతును, నీవునాకిప్పుడు , ఇవ్వవల
ముగలిగించునట్టి; అభిజ్ఞానం = గుఱుతు యును. అని, సీతాదేవితోఁ జెప్పితిని.
ను; ఇహ = ఇప్పుడు; ప్రదాతుం = ఇచ్చుట అని, తాత్పర్యము.

సా భీష్మ దిశ స్సర్వా వేణ్యద్రీధిత ముత్తమమ్- ౩౦
ముక్తా వస్త్రా ద్దదౌ మహ్యం మణి మేతం మహాబల

టీక॥ మహాబల = అధికమయినబల విడిచి; మహ్యం = నాకొఱకు; దదౌ =
ముగలరాముడా! సా = ఆసీత; స ఇచ్చెను.
ర్వా = సమస్తమయిన; దిశ = దిక్కుల మహాబలుండవగు రాముడా! అం
ను. అభీష్మ = చూచి; వేణ్యద్రీధి త, సీతాదేవి, దిక్కులన్నియుఁ జూచు
తం = తలజడయందుబంధించఁ బడి చుఁ, దలజడలో ధరింపఁదగినదియు ను
నదియు, తలజడయందు బంధించఁదగి త్తమంబునగు నీచూడామణిని, జీరకొం
నదియుననుట; ఉత్తమం = శ్రేష్ఠమున గుననుండి, విప్పి, నాచేతికిచ్చినది,
గు; ఏతం = ఈ; మణి = చూడామణిని; వ అని, తాత్పర్యము.
స్త్రా శ్రీ = వస్త్రముననుండి; ముక్తా =

ప్రతిగృహ్య మణిం దివ్యం తవ హేతో రఘూద్వహ. ౩౧
శిరసా తాం ప్రణమ్య ర్యా మహ మాగమనే త్వరే

టీక॥ రఘూద్వహ = రాముడా! మనే = వచ్చుని ముత్తమయి; త్వరే = వెగి
అహం = నేను; తవ = నీవను; హే రపడితిని.
తో = కారణమువలన; దివ్యం = శ్రేష్ఠ రాముడా! నేనట్లు నీకొఱకై, ది
మగు; మణి = చూడామణిని; ప్రతిగృ వ్యంబగు, చూడామణిందీసికొని, పూ
హ్య = పుచ్చుకొని; ఆర్యాం = పూజ్య జ్యురాలగు సీతాదేవికి సాష్టాంగంబుగ
రాలగు; తాం = ఆసీతను; శిరసా = త నమస్కరించి, త్వరగామఱవిరాడలం
లచేత; ప్రణమ్య = నమస్కరించి; ఆగ చ్చితిని. అని, తాత్పర్యము.

గమనే చ కృతోత్సాహ మవేత్త్య వరవణిణీ. ౩౨
వివర్ధమానంబ హి మా మువాచ జనకాత్మజా

టీక॥ వరవణిణీ = ఉష్ణకాలంబున శీతలంబును శీతల కాలంబున సుఖో

జ్ఞానమునగు జేహము గలిగిభతయంద జ్ఞానమునగు జేహమునగుభతయందు

ధికప్రేమగల స్త్రీయగు ; జనకాత్మ
జా=జనకునికొమార్తెయైన సీతాదే
వి; గమనే=పోవుటయందు; కృతోత్సా
హం= చేఁగఁబడినయుత్సాహముగల
వాఁడును; వివర్ధమానంచ= పెరుఁగు
చున్నవాఁడునగు; మాం = నన్ను; అవే
త్య=చూచి; ఉవాచహ=చెప్పినదిగదా!

ఉష్ణకాలంబుననుభవితంబునుశీతకా
లంబుననుభోజ్యంబునగు జేహముగల్గి పె
నిమిటియందధికప్రేమగలయుత్తమస్త్రీ
యగు జనకమహారాజుకొమార్తెయ
యినసీతాదేవి, ప్రయాణోన్ముఖుండనై
మేనుఁజెంచుచున్ననన్నుంజూచి, యిట్లు
ని, చెప్పినది. అని, తాత్పర్యము.

అశ్రుపూర్ణముభీ దీనా బాష్పసందిగ్ధభాషిణీ. ౩౩
మమో తృతనసంభ్రాంతా శోకవేగసమాహతా

టీక॥ సా(అధ్యాహృతము)= ఆసీ
త; అశ్రుపూర్ణముభీ= కన్నీళ్లతో
నిండినముఖముగలదియు; దీనా=దైన్యం
బునొందినదియు ; బాష్పసందిగ్ధభాషి
ణీ=కన్నీళ్ల చే సంజేహంబుగలుగునట్లు
మాటలాడునదియు; మమ = నాయొ
క్క; ఉత్తనసంభ్రాంతా= ఎగురుట
ను గుఱించితొటుపాటు నొందినది
యు; శోకవేగసమాహతా=దుఃఖము

యొక్కయతిశయముచేతఁగొట్టఁబడిన
దియుఁగా; ఆసీత్(అధ్యాహృతము)=
ఉండినది.
అప్పుడు , సీతాదేవి, కండ్లునిండఁగ
న్నట్లుగాఁ, దీనయై, మాటలుదడఁ
బడ, నేనెక్కడఁబోయెదనోయనిభయ
పడి, పరమదుఃఖితయై యుండినది.
అని, తాత్పర్యము-

హనుమన్ సింహసంకాశా వృథా తౌ రామలక్ష్మణౌ. ౩౪
సుగ్రీవంచ సహమాత్యం సర్వాన్ బ్రూయా హ్య నామయమ్

టీక॥ హనుమన్ = హనుమంతుఁ
డా! సింహసంకాశా=సింహములతో
సమానులయిన; తౌ = ఆ; రామలక్ష్మ
ణౌ=రామలక్ష్మణులను; ఉభౌ= ఇద్దఱు

నుగూచియు; సహమాత్యం= మం
త్రులతోఁగూడిన; సుగ్రీవంచ=సుగ్రీవుని
నిగూచియు; సర్వాన్=అందఱునుగూ
ర్చియు; అనామయం= ఆరోగ్యమును;

బ్రూయాహి=చెప్పముగదా!

హనుమంతుడా! సింహాసమాను
లగు నారామలక్ష్మణుల కిద్దఱకును, ను

గ్రీవునకును, అతనిమంత్రులకును, అం
దఱకును, ఆరోగ్యంబుఁజెప్పము.
అని, తాత్పర్యము-

యథాచ స మహాబాహు మాణం తారయతి రాఘవః. ౩౫

అస్తా ద్యుఃఖాంబుసంరోధా త్వం సమాధాతు మహాసి

టిక॥ యథా = ఎట్లు; మహాబా
హుః=పెద్దచేతులుగల; సః=ఆ; రా
ఘవః=రాముఁడు; అస్తాత్=ఈ; ద్యుః
ఖాంబుసంరోధాత్=ద్యుఃఖసముద్రము
వలన; మాం=నన్ను; తారయతి=త
రింపఁజేయునో; తథా (అధ్యా
హృతము) = అట్లు; త్వం=నీవు; స

మాధాతుం=జతపఱచుటకు; అహా
సి=తగుదువు.
మహాబాహుండగు రాముఁడు, న
న్నీద్యుఃఖసముద్రంబుననుండి కడతేర్చున
ట్లు, నీవుపోయి సన్నాహము సేయవల
యును.
అని, తాత్పర్యము.

ఇమంచ తీవ్రం మమ శోకవేగం

రక్షోభి రేభిః పరిభత్సనంచ. ౩౬

బ్రూయాస్తు రామస్య గత స్సమీపం

శివ స్తవాధ్వాస్తు హరిప్రవీర

టిక॥ హరిప్రవీర= వానరవీరుండ
వగుహనుమంతుడా ! త్వం (అధ్యా
హృతము) = నీవు; రామస్య=రాము
నియొక్క; సమీపం = సమీపమునుగ
తస్తు=పొందినవాడవైనంతనె; మమ=
నాయొక్క; ఇమంచ=ఈ; తీవ్రం=తీక్షణమ
యిన; శోకవేగం= ద్యుఃఖాతిశయము
ను; ఏభిః=ఈ; రక్షోభిః = రాక్షసుల
చేత; పరిభత్సనంచ = బెదిరించుట

ను; బ్రూయాః=చెప్పము.
వానరశ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ
డా! నీవు రామునియొద్దకుఁ బోయినం
తనె, తీవ్రంబయిన యీనా ద్యుఃఖం
బును, ఈ రాక్షసులునన్ను బెదిరించుట
యు, నీవు రామునకుఁ జెప్పవలయును.
అని, నీతాడేవి, నాతోఁజెప్పినది.
అని, తాత్పర్యము.

౧౨౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.
స ౬౭

ఏతత్త వార్యా నృపరాజ సింహ
సీతా వచః ప్రాహ విషాదపూర్వమ్. ౩౭
ఏతచ్ఛ బుద్ధ్యా గదితం మయా త్వం
శ్రద్ధ త్వస్వ సీతాం కుశలాం సమగ్రామ్

<p>టిక॥ నృపరాజసింహ = రాజరా జశ్రేష్ఠుండవగురాముడా! ఆర్యా = పూజ్యురాలగు; సీతా = సీత; తవ = నీ కు; ఏతత్ = ఈ; వచః = మాటను; వి షాదపూర్వం = దుఃఖము ముందుగలు గునట్లుగా; ప్రాహ = చెప్పినది. త్వం = నీవు; మయా = నాచేత; గదితం = చెప్పి బడిన; ఏతత్ = దీనిని; బుద్ధ్యాచ = తెలిసియు; సీతాం = సీతను; సమ గ్రాం = తక్కువలేనిదానిగాను; కుశ</p>	<p>లాం = త్వముగలదానిగాను; శ్రద్ధ త్వ = నమ్ముము. రాజరాజ శ్రేష్ఠుండవగు రాము డా! పూజ్యురాలగు సీతాదేవి యీ ప్రకారంబునీకుంజెప్పుమని, దుఃఖంబు నంజెప్పెను; నేనుజెప్పిన గుఱుతులనా లోచించి, నేనుజెప్పినట్లు, సీతయన్నివి ధంబులను త్వమంబుగానున్న దనినమ్ము ము. అని, తాత్పర్యము.</p>
---	--

ఇత్యాషే, శ్రీమద్రామాయణే, ఆదికావ్యే,
సుందరకాండే, స ప్రవృత్తితమస్సగః.
ఇది, స్పష్టార్థము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర
వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండస ప్రవృత్తితమస్సగః టీక,
ముగిసినది.

త్రై

అష్టషష్ఠితమసగకపారంభః.

అథాహమంతరం దేవ్యా పునరుక్తస్ససంభ్రమః

తవ స్నేహ స్మరవ్యాఘ్రీ సౌహార్దా దనుమాన్యవై . ౧

టీక॥ సరవ్యాఘ్రీ = పురుషశ్రేష్ఠం బడినాను.

డవగురాముడా! అథ = అటుపిమ్మట; సంభ్రమః = వేగిరపాటుతోఁగూడిన; అహం = నేను; దేవ్యా = సీతాదేవిచేత; తవ = నీయొక్క; స్నేహాత్ = చెలిమివలన; సౌహార్దాత్ = ఆత్మత్వమువలన; అనుమాన్య = సమ్మానించి; (“వై” అనునదిపాదపూరణార్థము); ఉత్తరం = ప్రైశేయవలసినకార్యమునుగూచి; పునః = మఱి; ఉక్తః = చెప్పఁ

పురుషశ్రేష్ఠండవగురాముడా!

అంత, సీతాదేవి, నీకునాయందెచ్చుగా స్నేహంబుండుటవలనను, నేనుయథార్థంబుగా సౌహార్ద్యంబు చేయుదునను నమ్మకంబువలనను, బ్రయాణంబునకైత్వరపడుచున్ననన్నంజూచి, యింకఁజేయవలసినకార్యమునుగూర్చి, యిట్లుని, చెప్పెను. అని, తాత్పర్యము.

ఏవం బహువిధం వాచ్యో రామో దాశరథీ స్త్వయా

యథా మా మాత్మయా చ్ఛీఘ్రీ హత్వా రావణ మాహవే॥

టీక॥ యథా = ఎట్లు; శీఘ్రీ = శీఘ్రముగా; అహవే = యుద్ధమునందు; రావణం = రావణుని; హత్వా = చంపి; మాం = నన్ను, ఆత్మయాత్ = పాదునో; ఏవం = ఇట్లు; బహువిధం = అనేకవిధములుగా; త్వయా = నీచేత; దాశరథిః = దశరథునికొడుకైన; రామః =

రాముండు ; వాచ్యః = చెప్పఁదగినవాఁడు.

దశరథునిపుత్రుండగురాముండు, యుద్ధంబునరావణుంజంపి, నన్ను, శీఘ్రంబుగాఁబొందునట్లు, నీవు, నానావిధంబుగా, నతనికేఁజెప్పవలయు. అని, తాత్పర్యము.

ప్రతిపాద్యతీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౮

యదివా మన్యసే వీర వసై కాహ మరిందమ
కస్తింశ్చి త్వంవృతే దేశే విశ్రాంత శ్శ్వే గమిష్యసి. ౩

టీక॥ అరిందమ=శత్రువులనడంగఁ
దొక్కునట్టి; వీర = పరాక్రమశాలి
వగుహనుమంతుడా! మన్యసేయది
వా=తలంతువేని; ఏకాహం = ఒక్క
దినము; వస=ఉండుము; కస్తింశ్చిత్ =
ఒకానొక; సంవృతే = రహస్యమయి
న; దేశే = ప్రదేశమునందు; విశ్రాం
తః = అలసటదీర్చుకొన్నవాడవై ;

శ్వః=రేవు; గమిష్యసి= పోగలవు.
శత్రువులనడంగఁదొక్కునట్టిపరా
క్రమవంతుండవగుహనుమంతుడా! నీ
కిచ్చయుండువేని, యిచ్చి నొకదిన
ముండుము; ఎచ్చట నేయొకరహస్యప్ర
దేశంబునవిశ్రమించిరేవుపోగలవు.
అని, తాత్పర్యము.

మమ చాప్యల్పభాగ్యాయా సాన్నిధ్యా త్వవ వీర్యవక్
అస్య శోకవిపాకస్య ముహూతం స్యా ద్విమోక్షణమ్. ౪

టీక॥ వీర్యవక్ = అధికమగుపరా
క్రమముగల హనుమంతుడా; త్వ -
నీయొక్క; సాన్నిధ్యాత్ = సన్నిధాన
మువలన; అల్పభాగ్యాయాః; స్వల్పమ
యిన యద్భవముగల; మమచ = నా
యొక్కయు; అస్య=ఈ; శోకవిపాక
స్య=దుఃఖఫలమునకు; ముహూతం=
స్వల్పకాలము; విమోక్షణం = విడుద

ల; స్యాత్ = అగును.
పరాక్రమవంతుండవగు హనుమం
తుడా! అట్లు , నీవిచ్చటనొకదినం
బుండువేని , నీసహవాసమువలన ,
మంద భాగ్యురాలనగునాకును, గొం
చెమునేవుదుఃఖశాంతియగును.
అని, తాత్పర్యము.

గతే హి త్వయి విక్రాంతే వున రాగమనాయవై

ప్రాణానామపి సందేశునా మమ స్యా న్నాత్ర సంశయః. ౫

టీక॥ విక్రాంతే=పరాక్రమించిన; త్వయి= నీవు; వునరాగమనాయ= మ

అలివచ్చుటకొఱకు; గళేహి=పోఁగాము; న=లేదు.
నే; మమ=నాయొక్క; ప్రాణానామ పరాక్రమశాలివగునీవు, పునరా
పి=ప్రాణంబులకును; సందేహః=సం గమనంబునకై పోఁగానే, నాప్రాణం
దేహము; స్యాత్=అగును. అత్ర=ఈ బులుపోయినను బోవును; ఇందుకుసంది
విషయమందు; సంశయః = సందేహ యములేదు. అని, తాత్పర్యము-

తవా దశకనజ శ్లోకో భూయో మాం పరితాపయేత్
దుఃఖా ద్దుఃఖపరాధూతాం దుఃఖతాం దుఃఖభాగినిమ్. ౬

టీక॥ తవ = నీయొక్క; అదర్శనలియు; పరితాపయేత్ = తపింపఁజే
జుఁ = చూడకుండుటవలనం గలిగిన; యును.
శోకః=దుఃఖము; దుఃఖాత్ = రామవి మొదలేరామ వియోగ దుఃఖంబు
యోగదుఃఖమువలన; దుఃఖపరాధూ వొంది పరితపించుచు, దీనురాలనై
తాం=దుఃఖముచేలోఁగొనఁబడినదాన యీ రాక్షసులచే బాధింపఁ బడుచున్న
నను; దుఃఖతాం=దీనురాలను; దుః నేను, ఇంకనిన్నంబూడకుండునేని, మ
ఖభాగినిం= దుఃఖంబునొందిన దానన తీయుదుఃఖంబునొందుదును.
గు; మాం=నన్ను; భూయః= మిక్కి అని, తాత్పర్యము.

అయం చ వీర సందేహ స్థితీవ మమా గ్రతః
సుమహం స్వత్సహాయేషు హర్యక్షేషు హరీశ్వర. ౭

టీక॥ వీర= పరాక్రమశాలివగు; గు; అయం=ఈ; సందేహశ్చ=సందే
హరీశ్వర=వానరశ్రేష్ఠుండవైన హను హమును; మమ= నాయొక్క; అగ్ర
మంతుఁడా! త్వత్సహాయేషు = నీకు తః= ముందట; స్థితీవ = నిలిచియు
సహాయులయిన; హర్యక్షేషు= వా న్న ట్లున్నది.
నరులయందును ఎఱుగు గొడ్డలయందు పరాక్రమశాలివి వానర శ్రేష్ఠు
ను; సుమహా= మిక్కిలియుగొప్పద డవగు, హనుమంతుఁడా! నీ సహాయు

౧౨౭౦ ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్య సహితము.

స ౬౮

లగుఋక్షవానరులవిషయమై, నాకొక | అని, తాత్పర్యము.
గోపునంజేహంబున్నది.

కథన్ను ఖలు దుష్పారం తరివ్యంతి మహేంద్రాదధిమ్
తాని హర్యక్ష నైన్యాని తా వా నరవరాత్తజౌ ౮

టిక॥ కథన్ను ఖలు = ఎట్లు; దుష్పారం = దాటఁగూడని; మహేంద్రాదధిమ్ = మహాసముద్రమును; తాని = ఆ; హర్యక్ష నైన్యాని = వానరలయొక్కయు నెలలగుగొడ్డలయొక్క సైన్యంబులు; తరివ్యంతి = దాటఁగలవు; తా = ఆ; నరవరాత్తజౌ = రాజపుత్రులగు రామల	త్తులుగా; తరివ్యంతిః (అధ్యాపృతము) = దాటఁగలరు? ఆఋక్షవానరులు, దాటఁగూడని యామహాసముద్రంబు నెట్లు దాటుదురు? రాజపుత్రులగు రామలత్తులుయినను, ఎట్లు దాటఁగలరు? అని, తాత్పర్యము.
--	--

త్రయాణా మేవ భూతానాం సాగరస్యాస్య లంఘనే
శక్తి స్స్యాద్వై నతేయస్య తవ వా మారుతస్యవా. ౯

టిక॥ వై నతేయస్య = గరుత్మంతునకును; తవ వా = నీకును; మారుతస్య వా = వాయువునకును; త్రయాణాం = మూడైన; భూతానామేవ = ప్రాణులకే; అస్య = ఈ; సాగరస్య = సముద్రముయొక్క; లంఘనే = దాటుటయందు; శక్తిః = సామర్థ్యము; స్యాత్ = అగును. గరుత్మంతునకును నీకును వాయువునకును ముప్పువర్ష కేయిసముద్రంబు దాటుటకు శక్తియున్నది, గాని, మఱియెవ్వరికినిలేదు. అని, తాత్పర్యము.
--

త దస్మిన్ కార్యనిర్వోగే వీరై వం దురతిక్రమే
కిం పశ్యసి సమాధానం బ్రూహి కార్యవిదాం వర. ౧౦

టిక॥ వీర = పరాక్రమకాలివగు; కార్యవిదాం = కార్యంబుల నెఱింగినవార

లలోపల;వర = శ్రేష్ఠుండవయినహను
మంతుడా!తత్ = అందువలన; ఏవం =
ఇట్లు;దురతిక్రమే = అతిక్రమింపఁగూడ
ని;అస్తిక్ = ఈ;కార్యనిర్వోగే = పని
యొక్కనిర్వాహమునందు;కిం = ఏమి;స
మాధానం = సమాధానమును;పశ్య
సి = చూచుచున్నావు?బూహి = చె

ప్పము.
పరాక్రమశాలిని, కార్యంబుఁజేలిసి
నవారలలో శ్రేష్ఠుండవగు హనుమంతుఁ
డా!ఇట్లు, అసాధ్యంబగుకార్యంబునుసా
ధించుటకు, నీవేమియుపాయం బూ
హించియున్నావు? చెప్పము.
అని, తాత్పర్యము.

కామ మస్య త్వమే వైకః కార్యస్య పరిసాధనే
పర్యాప్తః పరవీరఘ్న యశస్య స్తే ఫలోదయః. ౧౧

టిక॥ పరవీరఘ్న = శత్రువీరులంజం
పునట్టిహనుమంతుడా!అస్య = ఈ; కా
ర్యస్య = కార్యముయొక్క; పరిసాధనే =
సాధించుటయందు;త్వం = నీవు; ఏకఏవ
కామం = ఒక్కఁడవే; పర్యాప్తః = చా
లుదువు. తే = నీయొక్క; ఫలోదయః =
ఫలముయొక్క యుదయించుట, ఫలసా

ధనమునుట; యశస్యః = ఆధికమయినకీ
ర్తినిగలిగించునది.
శత్రువీరులంజంపునట్టిహనుమంతుఁ
డా!నీకార్యసాధనశక్తియద్భుతంబయి
నది, కావున, నీకార్యంబుసాధించుటకునీ
వాక్కుండవె, చాలుదువు.
అని, తాత్పర్యము-

బలై స్సమగై ర్యది మాం హత్వా రావణ మాహవే
విజయా స్వాం పురీం రామో నయేత్తత్సాధ్యశసరమ్. ౧౨

టిక॥ రామః = రాముఁడు; సమ
గై = సమస్తములగు; బలైః = సై
న్యములచేత; ఆహవే = యుద్ధమునందు;
రావణం = రావణుని; హత్వా = చంపి;
విజయా = జయముగలవాఁడై; మాం =
నన్ను; స్వాం = తనదైన; పురీం = పట్ట

ణమును; నయేద్ద్యది = పొందించునేని;
తత్ = అది; యశసరం = కీర్తిగలిగిం
చునది; స్యాత్ = అగును.
రాముండు, వాసర సైన్యములతోఁ
గూడవచ్చి, యుద్ధంబున రావణుంజం
పి, జయంబునొంది, నన్నుదనపట్టణం

బునకుంగొసిపోవునేని, యది నాకును | అని, తాత్పర్యము.
అతనికిని, గీర్తికరంబగును.

యథా హం తస్య వీరస్య వనా దుపధినా హృతా
రక్షసా తద్భయా దేవ తథా నాహాతి రాఘవః. ౧౩

టీక॥ యథా=ఎట్లు; తస్య=ఆ; వీర
స్య=పరాక్రమశాలియగురామునియొ
కట; భార్యా(అధ్యాహృతిము)=భా
ర్యనగు; అహం=నేను; రక్షసా= రా
క్షసుండగురావణునిచేత; తద్భయాదే
వ=ఆరాముని భయమువలననే; ఉపధి
నా=కపటంబుచేత; వనాత్= అడవి
నుండి; హృతా = అపహరింపబడినా
నో; తథా=అట్లు; రాఘవః= రాముం
డు; నాహాతి=తగడు;
రావణుండు పరాక్రమవంతుండ
గురామునిభార్యనగునన్ను, వనంబున
నుండిరామభయంబునగపటంబుగాన
పహరించుకొనివచ్చినట్లు, రాముండు
నన్ను రహస్యముగాఁదీసికొనిపోవుట
యెంతమాత్రము యుక్తముకాదు.
అని, తాత్పర్యము.

బలై స్తు సంకులాం కృత్వా లంకాం పరబలాదకనః
మాం నయేద్యది కాకుత్స్థస్త్వ త్తస్య సదృశం భవేత్. ౧౪

టీక॥ పరబలాదకనః = శత్రునై
న్యంబులహింసించునట్టి; కాకుత్స్థస్త్వ =
రాముండు; లంకాం= లంకను; బలైః=
నైన్యములచేత; సంకులాం=నిండినదా
నింకా; కృత్వాను=చేసినంతనె; మాం=
నన్ను; నయేద్యది=కొనిపోవునేని; తత్=
అది; తస్య=ఆరామునకు; సదృశం=సరి
యైనది; భవేత్=అగును.
శత్రు నైన్యంబులం జంపునట్టిరా
ముండు, లంకయంతయునైన్యంబులనిం
డించి, నన్నుఁ గొనిపోవునేని, యతనికి
సదృశంబుగానుండును.
అని, తాత్పర్యము.

త ద్యథా తస్య విక్రాంత మనురూపం మహాత్మనః

భవత్యా హవశూరస్య తథా త్వ ముపపాదయ. ౧౫

టీక॥ తల్=అందువలన; మహాత్మ	ట్లు; త్వ=నీవు; ఉపపాదయ = కూ
నః=అధికమయినపరాక్రమముగలవాఁ	వుము.
డును; ఆహవశూరస్య= యుద్ధమునం	అందువలన, మహాపరాక్రమశాలి
దుభయములేనట్టివాఁడునగు; తస్య=ఆ	యు యుద్ధప్రియుండునగు నారాముం
రామునకు; అనురూపం= తగిన; వి	డు, తనపరాక్రమంబున కనురూపంబు
క్రాంతం=పరాక్రమించుట; యథా=ఎ	గాఁబరాక్రమించునట్లు, నీవొనగూర్చవ
ట్లు; భవతి=అగుచున్నదో. తథా=ఆ	లయును. అని, తాత్పర్యము.

త దభోఽపహితం వాక్యం ప్రశ్రితం హేతుసంహితమ్

నిశమ్యా హం తత శ్లేషం వాక్య ముత్తర మబ్రువమ్. ౧౬

టీక॥ అహం= నేను; అభోఽపహి	శ్లేషం=మిగిలిన; ఉత్తరం=బదులయిన;
తం= అధికమయినయర్థముతోఁగూడిన	వాక్యం=మాటను; అబ్రువం=చెప్పితిని.
దియు; హేతుసంహితం = కారణము	అధికార్థమునుయుక్తియుక్తంబు
తోఁగూడినదియు; ప్రశ్రితం=వినియుము	నువినయోపపన్నంబునగునామాటనువి
గలదియునగు; తల్=ఆ; వాక్యం=మా	ని, నేను, ఇట్లుని, బదులుచెప్పితిని.
టను; నిశమ్య=విని; తతః=అటుపిమ్మట;	అని, తాత్పర్యము.

దేవి హర్యక్షనైన్యానా మీశ్వరః స్లవతాం వరః

సుగ్రీవ స్సత్వసంపన్న స్తవా భేఽకృతనిశ్చయః- ౧౭

టీక॥ దేవి=సీతాదేవి! హర్యక్షనై	దునగు; సుగ్రీవః=సుగ్రీవుఁడు; తవ= నీ
న్యానాం=వానరులయొక్కయు నెలుఁ	యొక్క; అభేః=ప్రయోజనమునందు;
గుగొడ్డులయొక్కయు నైన్యంబులకు;	కృతనిశ్చయః= చేయఁబడిననిశ్చయము
ఈశ్వరః=ప్రభుండును; స్లవతాం= వా	గలవాఁడు-
నరులలోపల; వరః = శ్రేష్ఠుండును; స	సీతాదేవి! ఋతువానరాధీశ్వరుం
త్వసంపన్నః=బలముతోఁగూడినవాఁ	డునువానరశ్రేష్ఠుండును బలవంతుండు

నగునుగ్రీవుండు, నీకార్యంబుసాధింపని | అని, తాత్పర్యము.
శృయించియున్నాఁడు.

తస్య విక్రమసంపన్నా స్స త్వవంతో మహాబలాః
మనస్సంకల్పసంపాతా నిచేశే హరయ స్థితాః ౧౮

టీక|| తస్య=ఆసుగ్రీవునియొక్క; ని | టిగమనముగలవారలునగు; హరయః=
చేశే = ఆజ్ఞయందు ; విక్రమసంప వానరులు; స్థితాః=ఉన్నారు.
న్నాఁ= పరాక్రమముతోఁగూడినవార పరాక్రమవంతులును శక్తిమంతులు
లును; సత్త్వవంతః=అధికమయిన శక్తి ను బలవంతులును మనసునకుంబోలెవే
గలవారలును; మహాబలాః=అధికమయి గంబుగలవారలునగు వానరుల నేకులు,
నబలముగలవారలును; మనస్సంకల్పసం ఆసుగ్రీవునిచేతికిందనున్నారు.
పాతాః=మనసుయొక్క-సంకల్పమువం అని, తాత్పర్యము.

ఏషాం నోపరినాథ స్తా న్నతిర్య క్సజ్జతే గతిః
నచ కర్మసు నీదంతి మహత్స్వ మిత తేజసః ౧౯

టీక|| ఏషాం=ఈవానరులయొక్క; దు; ననీదంతిచ = అలసటనుబొందరు
గతిః=గమనము; ఉపరి = మీదుగా; ఆవానరులు , ఆకాశమాగ్గంబు
నసజ్జతే=అడ్డపడదు. అథస్తాత్=క్రిం నంగానిపాతాళమాగ్గంబునంగానితి
దుగా; న(సజ్జతే)= అడ్డపడదు. తి ర్యజ్మాగ్గంబునంగాని యడ్డములేకసం
ర్యక్=అడ్డముగా; న(సజ్జతే)= అడ్డ చరింపంగలరు, మఱియు , నెట్టిగొ
పడదు; అమిత తేజసః=కొలందిలేనితే పృకార్యంబునైనను , ఎంతమాత్రము
జస్సుగలయావానరులు ; మహత్స్వ= శ్రీమలేక, చేయంగలరు.
గొప్పదగు; కర్మసు = కార్యములం అని, తాత్పర్యము.

అసక్యతై మహాభాగా ర్వానరై ర్బలదర్పితైః
ప్రదక్షిణీకృతా భూమి ర్వాయుమాగాఢసుసారిభిః ౨౦.

టీక|| మహాభాగాః= పూజ్యమయినభాగ్యముగలవారలును; బలదర్పితైః =

బలముచేగవిఠించినవారలును ; వా	క్షీణింపబడినది.
యుమాగాఁను సారిభిః=వాయువుయొ	మహాభాగులును బలదక్షితులున
క గ్రామాగఁముననుసరించునట్టివారలు	గునావానరులు , ఆకాశంబునసంచ
నగు; తైః=ఆ; వానరైః= వానరుల	రించుచుభూమికంతయుఁ బలుమాటు
చేత; అసక్యత్= పలుమాటు; భూ	లుప్రదక్షిణంబుగావించిరి.
మిః=భూమి; ప్రదక్షిణీకృతా=ప్రద	అని, తాత్పర్యము.

మద్విశిష్టాశ్చ తుల్యాశ్చ సంతి తత్ర వనౌకసః
మత్తః ప్రత్యవరః కశ్చి నాస్తి సుగ్రీవసన్నిహౌ. ౨౧

టిక॥ తత్ర=అచ్చట ; సుగ్రీవసన్ని	నాస్తి=లేడు.
ధా= సుగ్రీవునిసమీపమునందు; మద్వి	అచ్చట, సుగ్రీవునియొద్దనుండువాన
శిష్టాశ్చ=నాకన్ననధికులును ; తుల్యా	రులందుగొండలు, నాకన్ననధికులును,
శ్చ=నాకుసమానులునగు; వనౌకసః=	గొండలునాకుసమానులునుగానున్నా
వానరులు; సంతి=ఉన్నారు-మత్తః=	రు; ఒక్కఁడైనను, నాకుఁదక్కువయిన
నాకన్న; ప్రత్యవరః = తక్కువయిన	వాఁడులేడు. అని, తాత్పర్యము.
వాఁడు ; కశ్చిత్ = ఒకానొకండు;	

అహం తావదిహ ప్రాప్తః కిం పునస్తే మహాబలాః
నహి ప్రకృష్టాః ప్రేష్యంతే ప్రేష్యంతే హీతరే జనాః. ౨౨

టిక॥ అహంతావత్ = నేనే; ఇ	తేహి=పంపబడుదురుగదా!
హ=ఇచ్చటికి; ప్రాప్తః=వచ్చినాను.	నేనేయిచ్చటికివచ్చినానే యింకబ
మహాబలాః=అధికమయినబలముగల;	లవంతులగునావానరులు రాఁగలరనిచె
తే=ఆవానరులు; కింపునః= (రాఁగల	ప్పనేల? ఎచ్చటికైనఁ బంప వలసి
రని) చెప్పవలసినదేమియున్నది? ప	యున్నప్పుడు ; ఉత్తములంబంపరు ;
కృష్టాః=శ్రేష్ఠులగువారలు; నప్రేష్యం	తక్కువయినవారలనెవంపుదురు.
తేహి= పంపబడుదురుగదా! ఇతరే =	అని, తాత్పర్యము.
ఇతరులగు; జనాః=జనులు; ప్రేష్యం	

౧౨౭౬ ప్రతిపదాంధ్ర టీకాతాత్పర్యసహితము.

స ౬౮

త దలం పరితాపేన దేవి మన్య ర్వ్యపైతు తే
ఏకోత్పాతేన వై లంకా కువ్యంతి హరియాధపాః. ౨౩

టిక॥ దేవి=సీతాదేవి! పరితాపే	కాం=లంకను; ఏవ్యంతి=పొందగలరు.
న=పరితపించుటచేత; అలం =చాలు	సీతాదేవి! నీవుపరితపింపవలదు ;
ను. తే=నీయొక్క; మన్యః = కోప	దుఃఖంబువిడుపుము; వానరులిచ్చిటికి ;
ము; ఉపైతు=పోవుఁగాక. హరియా	ఒక్కయెగురునవచ్చి చేరుదురు.
ధపాః= వానరశ్రేణులు ; ఏకోత్పా	అని, తాత్పర్యము.
తేన = ఒక్కయెగురుచేతనే ; లం	

మమ పృష్ఠగతౌ తౌచ చంద్రసూర్యా వివోదితౌ
త్వత్సకాశం మహాభాగే నృసింహా వాగమివ్యతః. ౨౪

టిక॥మహాభాగే = పూజ్యమయిన	ఆగమివ్యతః=రాఁగలరు.
భాగ్యముగలసీతాదేవి! నృసింహా=పు	మహాభాగురాలవగుసీతాదేవి! పు
రుషశ్రేణులగు; తౌచ=ఆరామలక్ష్మణు	రుషశ్రేణులగు నారామలక్ష్మణులును,
లును; ఉదితౌ=ఉదయించిన; చంద్రసూ	నావీపుపై నెక్కి-చంద్రసూర్యులుదయి
ర్యావివ=చంద్రసూర్యులువలె; మమ=	చినట్లు, నీయొద్దకు రాఁగలరు.
నాయొక్క; పృష్ఠగతౌ=వీపునుబొందిన	అని, తాత్పర్యము.
వారలై; త్వత్సకాశం= నీసమీపమును;	

అరిఘ్నం సింహసంకాశం క్షిప్రం ద్రత్యుసి రాఘవమ్
లక్ష్మణంచ ధనుష్పాణిం లంకా ద్వార ముపస్థితమ్. ౨౫

టిక॥అరిఘ్నం = శత్రువులంజంపు	క్షిప్రం=శీఘ్రముగా; ద్రత్యుసి=చూడఁ
వాఁడును; సింహసంకాశం=సింహము	గలవు.
తోసమానుండునగు; రాఘవం= రాము	శత్రువులంజంపువాఁడును సింహసమా
ని; ధనుష్పాణిం = విల్లుచేతఁగలవాఁడు	నుండునగురాముని, ధనుర్ధరుండైలంకా
ను; లంకాద్వారం=లంకవాకిలిని; ఉపస్థి	ద్వారంబుననున్నలక్ష్మణుని, నీవు, శీఘ్రం
తం=పొందిన; లక్ష్మణంచ= లక్ష్మణుని;	బునంజూడఁగలవు. అని, తాత్పర్యము.

నఖదంష్ట్రాయుధాన్ పరాన్ సింహశామూలవిక్రమాన్
వానరా న్వానరేంద్రాభాన్ ఓప్రం ద్రత్యుసి సంగతాన్. ౨౬

టీక॥ నఖదంష్ట్రాయుధాన్ = గోళ్లు ప్రం = శీఘ్రము గా; ద్రత్యుసి = చూడఁగ
నుదంతంబులు నాయుధంబులు గాఁగల లవు.
వారలును; పరాన్ = పరాక్రమవంతులు నఖదంతంబులె యాయుధంబులు
ను; సింహశామూలవిక్రమాన్ = సిం గాఁగలవారలును బరాక్రమవంతులును
హంబులయొక్కయొక బులులయొక్క సింహశామూలంబులకుంబోలెఁ బరా
యుఁబరాక్రమమువంటి పరాక్రమము క్రమంబు గలవారలును గజేంద్రంబుల
గలవారలును; వారణేంద్రాభాన్ = గజ కాంతివంటి కాంతిగలవారలునగువాన
శ్రేష్ఠములయొక్క కాంతివంటికాంతిగ రులు, శీఘ్రంబుగా , లంకయందుఁజేరి
లవారలునగు; వానరాన్ = వానరులను; యుండుటంజూడఁగలవు.
సంగతాన్ = చేరినవారలనుగా; ఓ అని, తాత్పర్యము.

శైలాంబుదనికాశానాం లంకామలయసానుషు
నదతాం కపిముఖ్యానా మచిరా చ్ఛోష్యసి స్వనమ్. ౨౭

టీక॥ శైలాంబుద నికాశానాం = ధ్వనిని; అచిరాత్ = శీఘ్రముగ; శోష్య
పర్వతంబులతోను మేఘంబులతోను స సి = వినగలవు.
మానులును; లంకామలయ సానుషు = ఇంక , శీఘ్రంబుగనే లంకామ
లంకయందలి మలయ పర్వతము యొ లయంబునందలి సానువులయందు సిం
క్క నెత్తములందు; నదతాం = ధ్వ హనాదంబులు సేయుచున్న మేఘాకా
నించు చున్న వారలునగు; కపిముఖ్యా రులును పర్వతాకారులునగువానరులధ్వ
నాం = వానర శ్రేష్ఠులయొక్క; స్వనం = నులనీకువినవచ్చును. అని, తాత్పర్యము.

నివృత్తవనవాసంచ త్వయా సాధకమరిందమమ్
అభిషిక్త మయోధ్యాయాం ఓప్రం ద్రత్యుసి రాఘవమ్. ౨౮

టీక॥ అరిందమం = శత్రువులనడంగు ను; అయోధ్యాయాం = అయోధ్య
దొక్కువాఁడును , నివృత్త వనవా యందు; త్వయా సాధకం = నీతోఁగూడ;
సం = నెఱచేర్చినవనవాసముగలవాఁడు అభిషిక్తం = అభిషేకింపఁబడినవాఁడు

ప్రతిపదాంధ్ర టీకా తాత్పర్యసహితము.

స ట

నగు; రాఘవం=రాముని; షీప్రం = సయోధ్య యందుఁ బట్టాభిషిక్తుండై శీఘ్రముగా ; ద్రవ్యసి = చూడఁ యున్న, శత్రుహంత యగు రాముం గలవు. ఇంక, శీఘ్రంబుగానే, వనవా బూడగలవు. అని, నేనుసీతాదేవికిం జె సవ్రతంబునఁజేర్చుకొని, నీతోఁగూడ ప్రితిని. అని, తాత్పర్యము.

తతో మయా వాగ్ని రదీనభాషితా శివాభి రిష్టా భిరభిప్రసాదితా జగామ శాంతిం మమమైథిలాత్మజా తవాపిశోకేన తదాభిషిడితా. ౨౯

టిక॥ తతః=అటుపిమ్మట; తదా= స్థిః=మాటలచేత; అభిప్రసాదితా = అప్పుడు; మమ=నాయొక్క; పురతః డాటడింపఁబడినదై; శాంతిం = దుఃఖ (అధ్యాహృతము)=ముందట; తవ = శాంతిని; జగామ=పొందెను. నియొక్క; శోకేనాపి= దుఃఖముచేత అంత, నీవుసీతావియోగంబున ను; అభిషిడితా=మిక్కిలియుఁబడింపఁ మిక్కిలియుదుఃఖంబు నొందియున్నా బడిన; జనకాత్మజా=జనకునికూఁతుర వని, నావలననిని, సీతాదేవి, మిక్కిలి యైనసీతాదేవి; అదీనభాషితా=దుఃఖ యుదుఃఖంపఁగా, నేను, దుఃఖంబు ములేనట్లుమాటలాడునట్టి; మయా = పోవునట్లు, ప్రియకరంబులగుమంచిమా నాచేత; శివాభిః = మంగళశకరంబులు టలుచెప్పి, యాచిడదుఃఖంబుఁబోఁగొ ను ; ఇష్టాభిః=ప్రియంబులునగు ; వా ట్టితిని. అని, తాత్పర్యము.

ఇత్యాపి, శ్రీమద్రామాయణే, అదికావ్యే,

సుందరకాండే, అష్టవష్టితమస్సగణః.

సమాప్తశ్చాయం సుందరకాండః.

ఇది, సప్తష్టాథకము.

ఇది, పరమార్థచంద్రికాఖ్యానంబగు, శ్రీమద్రామాయణాంధ్ర) వ్యాఖ్యానంబునందు, సుందరకాండాష్టవష్టితమస్సగణటిక, ముగిసినది.

సుందరకాండంబు సమాప్తమైనది.

శ్రీరామార్చనమస్తు.

